

FRIDERICI HOFFMANNI

CONSILIARII MEDICI

Et Professoris Regii nec non Com. Palat. Cæsar.

MEDICINÆ RATIONALIS SYSTEMATICÆ

TOMUS TERTIUS,

Quo vera therapiæ fundamenta, medendi methodus & leges tam naturæ quam artis, nec non selectissima remedia cum eorundem physico-mechanico operandi & dextre applicandi modo fideliter traduntur, omnia solidis ratiociniis demonstrantur, & compluribus practicis observationibus illustrantur.

OPUS

Non tam ad praxin vulgarem quam rationalem tutam & compendiosam adornandam perutile ac necessarium.

VENETIIS, MDCCXXXVII.
APUD SEBASTIANUM COLETI.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

DEO TRIUNI

OMNIPOTENTI RERUM SALUBRIUM CONDITORI

Benignissimo Vitæ ac Salutis nostræ instauratori

E T

Sapientissimo salutaris scientiæ doctori omnisque medicationis auspici sacrum

NEC NON

Ingenuæ posteritati medicæ dicatum esto hoc opus.

PRÆFATIO.

QUamvis complures eæque nobilissimæ ac utilissimæ scientiæ ad ornandum & perficiendum Medicum scitu sint necessariæ; nihil tamen est, quod ad scopum medicum obtinendum propius pertineat & cui cetera omnia adeo serviant, quam ipsa praxis rationalis clinica. Potissimum vero hoc & princeps studii medici caput quam utile & necessarium, tam parum ab omni usque eo tempore excultum, & ad perfectionem laudabili conatu perductum conspicitur. Possidemus certe egregios & multis experimentis ac inventis anatomicis, physico-mechanicis, botanicis, chymicis & physiologicis refertos plures libros; sed de ejusmodi scriptis, quæ pluribus praxin rationalem, specialissimam, individualem & clinicam solide doceant ac perpetuæ veritatis de hac præcepta tradant, si eloqui licet quod verum est, gloriari possumus. Nolo equidem merita laude Veterum & Recentiorum SENNERTI, SYLVII, RIVERII, VVILLISII, SYDENHAMII, PLATERI, MORTONIS, CRAANII, BONTEKOE, ETTMULLERI, VVALDSCHMIDII, DOLÆI, VVEDELII practicos defraudare egregios labores: verum quam multa adhuc in iisdem circa adæquatas caussas, morborum & symptomatum genealogiam, remediorum quoque vires & genuinum usum in variis casibus deficiant, ii demum, qui in artis exercitio versantur & prolata theoremata ad resolvendas morborum historias, aut consilia inde capienda applicare volunt, rectius intelligunt. Deinceps neminem in medici argumenti scriptis vel mediocriter versatum latet, quam diffidentes, inter Medicos haud exigui etiam nominis, circa morborum ætiologiam & pathologica fundamenta, quæ tamen basin veræ therapiæ constituunt, regnent opiniones. Quot sunt & ante aliquot lustra fuerunt amplissimæ famæ Medici, qui applaudentibus multis ex acido & viscido, acido, bile & pituita morborum duxerunt primordia? Quot porro innotuerunt, qui ex varii generis salibus acribus, acidis, ponticis & humorum multifaria intemperie, materiales omnium fere morborum derivarunt caussas & ad easdem removendas & remedia & medendi methodum direxerunt? Alii Cartesiana & corpusculari philosophia maxime imbuti, diversum & peregrinum ætherem, specifica & morbifica fermenta, turbatam sanguinis & humorum crasin atque texturam & varias materiæ peccantis peregrinas & hæterogeneas, ratione figuræ & magnitudinis qualitates, ad evolvendas morborum caussas in partes vocarunt. Nonnulli contra repudiatis excessivis salinis qualitatibus & potentiis, ex sola sanguinis & humorum nimia abundantia, spissitu-

tudine & excretionum defectu pathologicam doctrinam eruere & stabilire tuminare satagerunt. Ut discrepantes mirum Medicorum sententias de caussa & principio motuum & mutationum, quæ in corpore humano subinde contingunt, prætercam. Et quum in morbis tum avertendis, tum curandis, præcipuum medentis auxilium a remediorum congruorum usu, quæ quasi ipsius instrumenta sunt, omnium consensu peti debeat: illæ adeo discordes Practicorum de medicamentorum viribus, facultatibus in hoc vel illo morbo opiniones, utiq; luculenter arguunt, plurimos sanitatis præsidiorum, inprimis magnæ efficaciæ, sive sic dictorum heroicorum, genuinas virtutes, usum atque applicationem latuisse. Quod, ne gravius dictum videatur, liceat in confirmationem adducere exempla. Quot adhuc sunt & olim fuerunt, qui magnum istud & incomparabile sanguinis missionis auxilium penitus rejicere haud veriti sunt? Quam diversus Medicorum est sensus, de venæsectionis in febribus sive continuis, sive intermittentibus, nec non exanthematicis, purpura, variolis, morbillis, petechiis; item erysipelaceis, arthriticis & catarrhalibus, puerperarum quoque morbis administratione, aliis eandem prorsus repudiantibus? aliis contra dilaudantibus & necessariam judicantibus. Quæ opium pro basi habent, & olim ab antiquissimis Medicorum, & nostro ævo a celeberrimis Chymiatris, inter panaceas & incomparabilis in multis morbis & enormi motuum impetu componendo efficaciæ relata fuerunt; quum jam non desint, qui eadem propter virus quod recondunt naturæ viribus inimicissimum tantum non infamia censent. Peruvianus ille ex America allatus cortex ad expugnandam intermittentium contumaciam usque eo non modo in Germania nostra, sed & in exteris regionibus ceu specificum venditatus fuit remedium, qui a nonnullis tanquam intutum & damnosum pharmacum fere ex toto rejicitur. Ex marte præparatis medicamentis olim a QUERCETANO, HARTMANNO, MICHAELIS, LUDOVICI, VVILLISIO, SYDENHAMIO, & VVEDELIO in morbis ex mensium vitio, item ad cachexiam & hypochondriacam passionem sanandam laus adscripta est maxima; sed complures iidem in morbis hæc ipsa plus damni quam emolumenti afferre, afferere non dubitant. Salia ex animantium regno volatilia & concinnati ex iis spiritus volatiles oleosi, ante aliquot lustra a Germanis æque ac Belgis, ceu spectatæ virtutis adversus chronicas potissimum affictiones celebrabantur, quorum usus, quasi nimiam & noxiam sanguini inducerent commotionem, jam plane evilescere incipit. Mixtura sic dicta simplex Paracelsi & confectæ ad hujus exemplar a Chymiatris, potissimum MICHAELIS, tincturæ bezoardicæ, in pluribus morbis, acutis æquæ ac chronicis, usui quondam erant egregio; ast ab hodiernis quibusdam, cur nescio, nisi forsan camphoræ, vel acidorum connubium, spernuntur & minoris pretii essentiæ aliæ præferuntur. Purgantibus acrioribus, nec non aloeticis, quæ basin fere omnium pilularum constituunt, usi fuerunt veteres & recentiores; quæ tamen ob virulen-

rulen-

virulentam quam ratione & experientia teste obtinent indolem, merito suspecta sunt. Neque minus mirum profecto discrepantes Practicorum sunt sententiae, de thermarum, acidularum & soteriorum aliorum fontium elementis, viribus ac usu, ita ut a plerisque propter acidum & vitriolicum elementum, fluidis & solidis infensum, quam maxime insecura censeantur, ab aliis vicissim ob innocentiam & praestabilem virtutem, in omnibus fere modis commendentur. Nihil jam dicam, quantopere de mercurialium, emeticorum, antimonialium, nec non fonticulorum, vesicatoriorum, setaceorum, & hirudinum usu medico, in diversum abeant sententiae; hoc autem, quod omnium maxime mirum adjiciendum: cunctos ad confirmandas suas adeo discordes sententias, ad unam tamen eandemque experientiam confugere & adaucter provocare, cui an fidendum sit, prudentes judicent atque periti; id minimum procerto asserendum: nullibi in pervestigandis effectuum caussis tam crebro fallaciam caussae ut caussae committi, quam in medicis rebus. Decumana certe sunt, quae de pharmacorum virtute in botanicis, chymicis & pharmaceuticis libris vel scripto consignata sunt mendacia, & adeo increvit medicamentorum ex universo naturae penu simplicium & compositorum, indigenorum & exoticorum, Galenicorum & chymicorum supellex, ut propter immensum fere numerum; nec diligentissimus ad singulorum penitiorem cognitionem pertingere queat, primum vero artis opera tentans non possit non mirum turbari atque confundi. Gravis quoque oppido est illa formularum sarcina, quam ex amplissimo materiae medicae apparatu confectam, Medici, quasdam illarum in quovis morbo usui commendantes, tam scripto, quam dicto, suis liberaliter obtrudunt: quas tamen omnes, si quis peritior & virtutum in se remediis solide ignarus curatius paullo expendit, ultro perspicit, propter inconcinnam differentis indolis ingredientium congeriem, parum, vel nihil auxilii inde posse exspectari, sed morbum multo magis trahi, neutiquam abigi. Contra ea simplicissima, securissima & spectatae adversus morbos arcendos aeque ac persanandos praesidia, ut aqua pura simplex, sive calide in infuso, sive frigide assumta, balnea aquae dulcis, lacticinia & maxime lac asininum, serum lactis rite paratum, minerales aquae, item ex nitro & salibus neutris parata, plurimis medentum ignota plane sunt, vel minimum pensi ab ipsis habentur. Et quod maximum fere est, quum optima etiam medicamenta nihil valeant, nisi eorundem usus debito ordine, regimine, tempore, mensura & methodo ad morbi curationem perite dirigatur: plures tamen sunt, qui tumultuarie sine certa ratione medicationem instituunt, ac si unum non statim juvat, alterum promunt & subinde medicamenta commutant, alii methodo plane contraria incedunt, ut rarissime duos aut tres Medicos, qui eandem ad lectum de methodo porrigendi medicamenta foveant sententiam,

invenias, plurimos autem in morbis eorumque caussis recte cognoscendis & distinguendis, in judicio de morborum eventu, medicaminum effectu, item in signis prognosticis ex urina, pulsu, sanguine, dierum criticorum habitudine aliisque desumendis, mirum discrepare, errare & hallucinari cum tædio videas. Ex quibus omnibus quisque sagacior haud difficulter perspiciet, non tam firmis & inconcussis, ut communis fert opinio, praxin clinicam insistere fulcimentis, ut potius pluribus adhuc difficultatibus, defectibus & erroribus tanquam morbis prematur, qui utique convenienti Medico & medicina opus habent. At vero ad tollenda hæc artis medicæ opprobria & incrementa ipsius ex voto promovenda, neutiquam certe apti sunt, qui tantum agunt sectarios & magistri sui verbis atque practicis semel haustis principiis tanquam saxo adhærent, nec volunt admittere, quæ nunquam audiverunt, vel didicerunt, qui magnifica arcana & certa specifica in quovis morbo quærunt & jactitant & exotica pretiosa, ex auro etiam depromta, item varia composita chymica, domesticis, simplicibus & facile parabilibus ac diæteticis remediis præferunt. Neque illi ad perficiendam praxim clinicam quicquam conferre poterunt, qui absolutas quasdam vires & virtutes, in his vel illis morbis, nulla habita ratione individui & conditionis solidarum ac fluidarum partium, medicamentis assignant, qui non ex morborum historiis complete & accurate notatis sapiunt suamque theoriam praxi applicandam hauserunt & qui non ex ipsis de remediorum effectu, viribus & operationibus, immo de eventu ipsius morbi, judicare didicerunt, sed una eademque methodo semper morbum unum tractari posse sibi persuadent. Neque etiam illi evehendæ ad altius fastigium artis nostræ erunt idonei, qui observationes & veritates facti variaque occurrentia phænomena non clare, distincte & ordine explicare consectaria quædam in usum practicum inde elicere norunt. Sunt autem hi maxime, qui nec debitis subsidiis, ut philosophia naturali & experimentali, mechanica, chymica & anatomica, scientia corporis humani ejusque partium instructi sunt, quique artem solide demonstrandi non callent, non recte definire, distinguere & apte res inter se connectere, nec fœtus phantasiæ a claris conceptibus, speciosa nomina a caussis & rebus, res morales & metaphysica a physicis & quæ necessario fieri debent, veritates ab opinionibus & apparenter veris distinguere unquam didicerunt. Nam profecto ego quidem asseverare plane non dubito: ob ignorantiam, quæ olim regnavit & adhuc apud plurimos regnat structuræ corporis humani & principiorum mechanicorum, præsertim doctrinæ illius de motibus, ejus caussis, legibus, & effectibus in rerum natura, & ex defectu sufficientium observationum practicarum, artem nostram non meliora potuisse capere incrementa, sed omnium dissensionum, opinionum atq; errorum caussam atq; originem inde merito esse petendam. Quare etiam cum illis nunquam facere possum, vel potero, qui ad explicandas res medicas, novum quasi systema condituri, plane incongrua quædam & inaudita principia

cipia, vel sola prorsus nomina nihil significantia, aut naturæ rationalis sensus, instinctus, conamina, molimina, pro veris & formalibus morborum caussis venditant, omnes præternaturales, & morbosos motus in se & sua natura ratione intentionis bonos & salutares censent, & omnium quoque ac singulorum motuum & diversarum mutationum in corpore humano caussam efficientem directricem, non tam physicum ex pura necessitate agens, sed morale, intentionale, rationale, pro arbitrio suo cuncta administrans principium, constituunt; eo quod admisso moraliter & intentionaliter, quandoque cum ratione, quandoque erronee, ad certum finem agente motus principio, uno quasi ictu omne quod certum, quod demonstrative verum in rebus medicis, practicis potissimum, penitus concidit atque exspirat. Quod si enim rebus physico-mechanicis corporeis, quæ necessario, non pro arbitrio aliter atque aliter agunt, quo præcipue elementa, alimenta, medicamenta, immò partes solidæ & fluidæ corporis nostri pertinent, potentiam & efficaciam movendi & mutationes efficiendi in motibus vitalibus & naturalibus denegare, & caussis moralibus atque arbitrariis, quæ captui humano non obviæ, nec in potestate Medici sunt, eandem tribuere velimus: nihil certe, nihil demonstrativi de rebus, quæ ad vitam faciunt & morbos inferunt, nihil quoq; solidi & firmi de remediorum effectu atq; operatione, proferre & determinare poterit Medicus. Ne dicam suppositas ejusmodi metaphysicas theorias, tironum ignaviam & ignorantiam in rebus physicis, utpote inertibus per se, & superiori principio agenti subjectis, mechanicis quoque & anatomicis, mirum fovere ac promovere. Quamvis vero non is sim, qui penitus neget, esse animæ spiritualis potentiam, regimen & influxum, admodum tamen limitatum, quasdam ex solidis partibus, præsertim externas, ad motum excitandi, & fluidum quod immediate movet artus subtilissimum quodammodo dirigendi, licet etiam probe gnarus sim, principii sensitivi vim imaginativam magnas turbas in motibus naturalibus efficere posse: his tamen minime induci possum, ut a particulari ad universale concludam & credam, omnes motus vitales, systolen nempe & diastolen solidorum, fluidorum progressum, atque motus secretorios & excretorios ab iisdem caussis semper dirigi. Quin potius firmum semper erit manebitque, res corporeas, quæ ab extra intra corpus operantur, regulis & legibus motuum & effectibus necessariis, pro dispositione caussarum in corpore humano, non secus ac in microcosmo, esse subjectas, adeo ut positis certis ad agendum requisitis in corpore nostro caussis, certi semper ex necessitate non absoluta, sed hypothetica, & indeclinabiles proveniant effectus. Nihil enim in corpore humano contingit, quod non certas suas, adæquatas & sufficientes habeat caussas. Et licet has veras invenire atq; eruere res non adeo facilis sit, neque omnibus expedienda de felici tamen pervestigatione & progressu scientiæ caussarum non dubitandum, vel desperandum, modo longiore observatione & profundiore meditatione ar-

tem

tem nostram tractet quisque pro viribus, & physico-mechanica paullo subtilioris indaginis principia, diversas quoq; motuum leges, in universa rerum natura inquirat & ad corpus humanum paullo solicitius applicare discat. Quum vero morborum historia omnis fere pathologiæ, prognoseos, therapiæ & intimioris virium, quæ insunt medicamentis notitiæ sit basis, seu fundamentum; ad provehenda feliciter praxeos clinicæ incrementa nihil utique magis erit necessarium ac utile, quam ut Medici diligentes & attenti sint in consignandis observationibus practicis & morborum historiis, quæ quo pleniores sunt, nullis plane omissis circumstantiis, eo majorem usum atque utilitatem in ratiocinando præbent. Hinc etiam merito inter characteres indocti, & infelicis Medici referendum, quando statim audito vix morbo, vel perceptis quibusdam ipsius tantum symptomatibus, ad formulas præscribendas promtus est, antequam de ægrotantis natura & constitutione, morbi indole, caussis, statu, progressu & aliis necessariis phænomenis plenius certior factus. Neque tamen sufficit practicarum tantum observationum uberi instructum esse apparatu, sed accedat etiam necesse est solida in anatomicis, physico-mechanicis, chymicis scientia sive vera theoria medica, quæ clavis historiarum de morbis & caussis diversissimorum phænomenorum eruendis inservit; his enim amico junctis connubio, demum fiet, ut ex multis particularibus veritatibus & regulis, universales, sive axiomata resultent, quorum copiam si quis sibi comparabit, is profecto aptissimus erit demonstrative & scientifice resolvendis & explicandis quibuscumque etiam difficillimis in re medica casibus & ad suppeditandum accommodatum consilium. Adhæc incrementis solidæ praxeos clinicæ quam maxime fervit, ut paucis & selectis Medicus, bene tamen longiori usu cognitis & exploratis remediis, utatur. Nam sub tanta ut prostat medicaminum multitudine, medens ad veram singulorum notitiam pervenit & solidi quid in praxi præstare poterit nunquam, sed potius unacum natura eximie turbabitur. Mihi certe a multis jam annis vix duodecim classica quasi medicamenta a me ipso solicite confecta fuerunt frequentissima, quorum virtutem in variis morbis & varia circumstantiarum conditione exploratam penitus habeo, ut interius vix aliis quam his optimo cum successu utar. Quæ quum ita sint, id sane usque eo quam maxime mihi agendum esse ratus sum, ut solidis hisce fundamentis, omnia quæ dicto quæ scripto traderem, inniterentur, eandemque mihi etiam in elucubranda medicina hoc rationali systematica, proposui normam. In primo & secundo tomo quid præstiterim, qui veritatis & candoris cupidi legerunt judicent, in hoc autem tertio excutienda mihi quam maxime sumsi veræ therapiæ, tutæ nempe ac rationalis fundamenta, quæ ad tria potissimum genera referenda esse arbitror, quorum primum est, ut Medicus solidas observationes & morborum historias accurate & solide consignare discat; alterum, ut ex regulis mechanicis, quæ materiæ & motuum indolem atque effectus tradunt, theoriam suam formet

& cauf-

& caussas; phænomena ac quæcunque fiunt & eveniunt in corpore humano, recte & ordine explicare eorumq; caussas ac rationes reddere possit; ac tertium demum, ut medicamentorum facultates eorumq; modum operandi probe noscat, paucis tamen & selectis recte utatur & quæ insalubria sunt, vel minus juvant remedia, a salutaribus discernere discat. Ita autem in perficiendo hoc labore versatus sum, ut varias inanes ac dubias in re medica opiniones atque hypotheses rejecerim, omne auctoritatis præjudicium seposuerim, & nonnisi ea, quæ ad valetudinem cum vita tuendam morbosque sanandos manifestum usum, utilitatem & conspicuam applicationem habere possunt, attulerim. Neque etiam quisque candoris & veritatis amans vitio mihi vertet, quod hac usus sim libertate & a nonnullorum celebrium nostro tempore virorum, qui ceterum non parum opis ad illustrandam artem nostram attulerunt, placitis discesserim. Quod vero libri hujus editionem licet ab eruditis crebro solicitatus eo usque distulerim, hanc maxime factum ob caussam; quod ego quidem quam optime facere censeam Medicos, qui perpetuas & tempus sustenturas practicas veritates posteris tradere propositum ceperunt, arduum hoc tempus ad maturam ætatem, quin senectam differunt, quo longiori & multiplici experientia instructi, quæ usui sint ipsi edocti prius sint, nec errores aut opiniones disseminent, ut quidem fieri solet ab iis, qui vel juvenes minusque in artis operibus excitati practicos conscribunt & ex auctoribus compilant libros. Neque etiamnum hoc opus therapeuticum pro vulgo Medicorum scripsi, qui præsidiis ad scientiam & veram theoriam medicam pertinentibus destituti, nec historias morborum curant, nec earum caussas recte inquirere sciunt, multo minus motuum regulas & leges in genere & œconomiam motuum vitalium in specie, in quonam ea consistat, pernoscunt, nec selectu remediorum probatissimorum utuntur, nec de avertendis morbis eorumque caussis primario soliciti sunt, sed tantummodo certa arcana magnifice commendata acquirunt & variis inhiant formulis ad præservandos etiam difficiles morbos, in quibus tamen incongrua quam servant methodo, plus damni, quam salutis afferunt. Neque etiam eorum usui accommodavi hunc meum laborem, qui recte judicandi, ratiocinandi & philosophandi facultate destituti, præjudiciis magistri occœcati quasi sunt, tantummodò haustis opinionibus firmiter inhærescunt & ad perfectionem jam perductam medicam scientiam autumant. Sed dicata est opera Medicis eruditis & qui solidi quippiam docere vel discere cupiunt; qui artis firmitudinem ex certis principiis physico-nempe mechanicis, materiæ naturam, affectiones & dispositionem ad motum, item motuum caussas, regulas, leges & effectus dilucide exponentibus, petunt, adstruunt & agnoscunt, horum usum in ipsa medica praxi, morborum caussis cognoscendis & remediis inveniendis esse longe amplissimum,

& qui

& qui etiam paucis & selectis remediis vitam & sanitatem tueri, morbos avertere & persanare tuto & compendiose student. Hos certe non pœnitebit repetita lectione hæc quæ scripsimus capita perlustrare, & assidua meditatione in suum convertere usum. Nam licet is non sim, qui mihi tantum arroganter tribuere velim, ut credam, doctrinam medicam a me traditam omnibus numeris esse absolutam, cui nihil adjici vel subtrahi possit: hoc tamen dicere & mihi vindicare licebit, quod viam Medico ingrediendam ad ulteriores in re medica progressus faciendos compendiose, & recte præmonstraverim. Et quicunque hunc in finem prolata a me in hoc tomo utilissima præcepta penitus cognita habebit atque perspecta; is etiam mox b. c. D. subsequuturum, qui specialiora de morbis omnibus sigillatim tractabit, longe majori cum fructu suo poterit impendere commodo. Summo autem Numini, cujus gratiæ omne omnino quicquid a me factum in acceptis refero, devotissimas reddo gratias, ac ut clementer efficere velit, quo veritas in physicis etiam & medicis rebus, magis semper eniteat, & falsæ ac detrimentosæ opiniones pessundentur, precor ac voveo.

CON-

CONSPECTUS TOTIUS OPERIS.

SECTIO I.

De rationalis therapiæ fundamentis, historia morborum completa, notitia mechanismi corporis sani & ægrotantis, mutua motuum inter se conspiratione, nec non prædictione ex motuum morbosorum natura recte formanda.

CAPUT I. *De vera therapia medicæ natura & fundamentis in genere.* pag. 1

II. *De historiis morborum recte consignandis, seu primo therapiæ medicæ fundamento.* 3

III. *De morbis caute discernendis & recte dignoscendis.* 6

IV. *De genealogia morborum ex turbato solidorum & fluidorum mechanismo, ad explicationem historiæ morborum & veram ac solidam therapiam.* 30

V. *De consensu partium nervosarum generatim & sigillatim cum ventriculo, præcipua passionum & symptomatum origine.* 46

VI. *De fluidorum vitiis ex vitiosa solidorum dispositione.* 64

VII. *De caussis morborum & quidem latentibus recte cognoscendis.* 69

VIII. *De damnis ex cohibita cuticulari excretione.* 90

IX. *De vitiis ex turbatis sanguineis aliisque evacuationibus.* 102

X. *De generatione morborum ex morbis.* 116

XI. *De rationali pulsuum explicatione & judicio in morbis recte ex iisdem formandis.* 130

XII. *De judicio ex sanguinis inspectione & examine recte eliciendo.* 144

XIII. *De judicio ex urina aliisque excretis in morbis rite ferendo.* 149.

XIV. *De crisibus & criticis diebus in experientia rationali fundatis.* 170

XV. *De certis imminentis in morbis periculi ipsiusque mortis indiciis.* 178

XVI. *De caussis mortem in morbis gignentibus.* 187

SE-

SECTIO II.

De methodo, ordine & legibus medendi, tam naturæ quam artis, nec non de remediis eorum quatuor generibus, operandi & recte applicandi modo unacum cautelis & observationibus utilissimis.

CAPUT I. *De optima naturæ morbis medendi methodo.* 202
II. *De methodo, ordine & legibus artis in medendo.* 216
III. *De medicamentorum viribus & caussis ignorantiæ earum.* 236
IV. *De medicamentorum quatuor summis generibus & operandi modo, speciatim alterantibus.* 241
V. *De evacuantibus.* 250
VI. *De roborantibus.* 272
VII. *De sedantibus.* 278
VIII. *De specifica quorundam remediorum certis in morbis efficacia.* 282
IX. *De venæsectione aliisque sanguinem subtrahendi modis.* 290
X. *De balneorum, pediluviorum & clysterum usu medico.* 306

NOI REFORMATORI

DELLO STUDIO DI PADOVA.

COncedemo Licenza a *Sebastiano Coleti Libraro* di poter ristampar il Libro intitolato *Friderici Hoffmanni Medicinæ Rationalis Systematicæ*, *Vol. sex* giusto l'essemplare stampato nell'anno 1732. con licenza di Superiori.

Dat. 21. Giugno 1736.

(Z. Piero Pasqualigo Reformator.
(Michiel Morosini K. Reformator.

Agostin Gadaldini Seg.

SECTIO I.
DE
RATIONALIS THERAPIÆ MEDICÆ FUNDAMENTIS.

Historia Morborum completa, Notitia mechanismi Corporis sani & ægrotantis, Mutua Motuum inter se conspiratione, nec non prædictione ex Motuum morbosorum natura recte formanda.

CAPUT I.
DE VERÆ
THERAPIÆ MEDICÆ

Natura & fundamentis in Genere.

Quum solidæ, hoc est, demonstrativæ, therapiæ medicæ principia & fundamenta, a quibus certa & tuta medendi methodus potissimum pendet, tradere jam constitutum sit: non incongruum fore duxi, si prius paucissimis attingerem, quam arcta & quam amica inter scientiam physiologicam, pathologicam ipsamque therapiam intercedat connexio; quo tam necessarius præcipuarum artis medicæ partium nexus eo clarius innotescat. Nimirum physiologia motuum vitalium, qui corruptibilem nostram machinam a præsentaneo interitu vindicant, & motibus, tam progressivis, quam intestinis, nec non secretoriis & excretoriis, absolvuntur, ac universi partium corporis functiones secundum naturam efficiunt, & moderantur, indolem, causas atque effectus perquam clare & perspicue explicat. Pathologia vero ea est scientia, quæ motus hos vitæ inservientes præter naturam turbatos, & inde pullulantes actionum læsiones, proponit, earumque indolem, nec non multiplices a quibus dependent causas, accurate & solide indagat atque scrutatur. Et therapia denique est prudentia, corruptos & inversos vitales motus, functiones ipsius corporis diversimode lædentes, per congrua remedia, debito tempore & accommodata methodo, in integrum restituendi & amissam sanitatem revocandi. Ex quo utique conficitur, nullam solidam & veram therapiam medicam doceri, vel addisci posse, nisi veræ & ratio-

A nalis

nalis physiologiæ ac pathologiæ præcepta prius cognita fuerint atque perspecta. Sane, nemo unquam firmis rationibus mortis & morborum causas demonstrare poterit, quam qui vitæ ac sanitatis naturam & fontem exacte intellexerit; Neque etiam ullus medentum solide & rationi congruenter declarabit, quibus auxiliis & qua methodo, morbosi præternaturales motus, qui sanitatem labefactant & machinæ nostræ perniciem intentant, in ordinem redigendi sint; nisi ante mortis & morborum causas atque effectus intime perspexerit.

Posteaquam igitur in primo medicinæ rationalis systematicæ tomo philosophiam corporis sani & integri; in secundo philosophiam corporis ægroti, sive pathologiam, plenius pertractavi: succedit jam tertius, qui solida præcepta & fundamenta artis therapeuticæ tradet, quæ luculenter quemvis edocebunt, non perfunctorie, palliative & ambigue, sed cum ratione, certa & explorata convictione, quin etiam indubia successus spe, morborum curationes moliendas esse & suscipiendas.

Asserui vero therapiam esse prudentiam, per quam habitum cum recta ratione effectivum, sive practicum, intelligo: & rectam hanc medendi rationem, in acri & firmo medici judicio consistere, persuasissimus sum; adeo ut, quo magis is ipse subacta & præsenti judicandi facultate polleat, eo feliciorem illum habendum esse existimem. Nunquam enim properato, temere aut inconsiderate is, qui salutari arte fessos levare nititur, agere, sed diu meditando, solicite inquirendo & studiose deliberando, ex claris & jam cognitis principiis judicare & demonstrare debet, quare in hoc vel illo morbo quædam remedia, ex fonte chirurgico, pharmaceutico, aut etiam diætetico, deprompta, juvent, adeoque præscribenda: & vicissim, cur alia noceant, & a curatione plane excludenda sint. Neque salubria & insalubria in sanandis morbis tantum nosse sufficit, sed medicus perspicaci etiam judicio determinare debet, quo tempore, quo ordine, quo loco, quocum regimine & qua mensura, seu dosi, pro corporis ægrotantis, morbi & symptomatum conditione, medicamina offerenda, nec non, quibus de causis & quem in finem, hæc vel illa potissimum in usum vocanda sint. Tandem exigitur etiam a medente, ut de morbi decursu atque eventu, nec non remediorum effectu, certum judicium & verax præsagium interponere possit, quo certe ad famam, existimationem & celebritatem consequendam nihil magis facit.

Quum autem ad rectum in therapeuticis judicium stabiliendum, plura, quæ accurate prius tenenda sunt, pertineant, eo quod judicium hoc actus voluntatis est, & jamjam eorum, de quibus sententia ferenda, exquisitam notitiam supponit: rerum in hoc tomo dicendarum ordo utique exigere videtur, ut de iis, quæ ad judicium therapeuticum exacte formandum scitu & cognitu valde sunt necessaria, ante agamus, quam ad ipsam specialem morborum considerationem eorumque medelam descendamus. Videlicet primum & potissimum therapeuticæ veritatis, ipsiusque judicii medici fundamentum est, perfecta & omnibus numeris absoluta ægrotantis & morbi historia, quippe quæ, præterita & præsentia, omniaque quæ affligunt, fideliter, perspicue & ordinatim enumerat; quo ex iisdem futura certo dijudicari possint. Alterum est exquisita notitia mechanismi corporis tum sani, tum ægrotantis, sive cognitio effectuum, legum & genii motuum in genere, non solum qui vitæ ministrant, sed etiam qui morbos excludunt, secundum quæ iidem jugiter & nunquam non operationes suas edunt. Deinde palmarium quoddam momentum conficit consideratio communicationis motuum in machina nostra præternaturalium, qualis nimi-

nimirum & quanta cum his, vel illis partibus fit; quo medicus claras & perspicuas symptomatum rationes, quæ vulgo consensui partium tribuuntur, inde desumere ac derivare queat. Tum ordo & series causarum, quæ functiones præter consuetam naturæ normam immutant, & morbificæ dicuntur, quæ multiplicis sunt generis, earumque ratio & modus operandi, studiose rimanda & penitius animo concipienda sunt: quod fusius jam & luculenter satis in secundo hujus operis tomo excussi. Præterea eximium judicii medici argumentum suggerit contemplatio naturæ motuum vitiosorum, certis morbis solennium, quinam videlicet horum ad corporis conservationem, & quinam ad ejus destructionem, sive mortem tendunt, ex qua postea veracem & firmam prædictionem de exitu morbi, tum ratione salutis & mortis, tum longinquitatis & brevitatis, nec non solutionis & discessus, summa cum prudentia depromere medentis est. Porro mechanica remediorum operandi ratio, quæ aut circa materiæ, quæ morbum facit, vel correctionem, vel evacuationem, aut etiam motuum vitia emendanda versatur, tam a priori, elementis nempe & principiis quibus agunt, quam a posteriori, per idemtidem confirmatam experientiam, mente comprehendi & explorata esse debet. Non minus etiam illi, qui morbis medelam afferre tentat, summo eo annitendum est studio, ut animo complectatur, firmiterq; teneat accommodatam componendis & in pristinum ordinem reducendis morbosis motibus methodum, necnon, quod præcipuum est, solidas medendi, tam rationi congruas, quam crebrioribus experimentis comprobatas, leges. Succedunt tandem observationes & cautiones, in omnis generis remediorum usu provide adhibendæ & applicandæ, quas altius animo infixas, memoria custodire debet is, qui cum ratione & exoptato successu in artis, quæ mortalium saluti præest, exercitio versari gestit.

Hæc sunt solida illa & firma fundamenta, quibus omne therapeuticum judicium superstruendum est: jam unumquodvis eorum seorsim curatius enucleabo & uberius illustrabo.

CAPUT II.

DE

Historiis Morborum recte consignandis, ceu Primo Therapiæ Medicæ Fundamento.

PRimum itaque judicii therapeutici principium sunt historiæ morborum. Hæ autem, ut insignem, tam in ipsa medicatione, quam vera prædictione, utilitatem ferant, recte utique concinnandæ sunt, ita ut non mancæ, mutilæ, aut necessariis circumstantiis privatæ, sed potius, quoad fieri potest, omni ex parte completæ, integræ atque perfectæ sint. Quemadmodum enim in Jure ad decidendas ex æquo controversias & solidum judicium ferendum, integra facti, ut dicere amant legum periti, species, cum singulis circumstantiis requiritur: ita idem in medicina obtinet. Sane medicus parum solidi de indole morbi judicabit, minus quoque aptum & salubre consilium exhibebit; nisi prius omnium phenomenorum circa morbum observandorum exacta notitia fuerit instructus. Et hæc circumspectio eo magis necessaria est, quia eorundem morborum non eædem semper sunt causæ, eademque prorsus symptomata, subjecta quoque differunt, quoad ætatem, sexum, temperamenta, vitæ rationes, consuetudines & plura alia, quæ ad producendos fovendosque morbos concurrunt: adeo ut interdum certum constantemque morbi ejusque symptomatum naturam perturbent, & difficile sit veritatem indagare; nisi complexus horum omnium plene annotetur & sagaci rationis usu perspi-

ciatur & perpendatur. Sæpissime etiam unicum in morbo phænomenon tanti momenti est, ut longe alia medendi via sit ineunda. Quandoque minima visa circumstantia maximæ est considerationis, ideoque non facile quippiam est prætermittendum. Præclare hanc in rem commentatur *Baglivus lib. 3. Prax. med. cap. 3. natura*, inquit, *nihil frustra molitur, minimaque sunt sæpius magnarum rerum initia, & minima quoque ad notitiam grandium nos ducunt*. Eandem quoque sententiam exemplo illustrat, hunc in sensum pergens; *flatus pedendo emissi judicantur motus viles & nullius ad curationem momenti, & tamen, si in dysenteria flatus, qui prius non aderant, per inferiora exire incipiunt, brevi sanitatem promittunt, ut nos aliquoties observavimus*. Proinde quisque qui therapiæ medicæ manum admovere tentat, totus in eo esse debet, ut plenas & perfectas, nec fictitiis circumstantiis corruptas observationes, condat & undequaque colligat. Quia vero rariores eæ deprehenduntur in monumentis tum veterum, tum recentiorum medicorum; vehementer certe optandum foret, ut quivis ad cultiorem in arte salutari eruditionem adspirans, hominumque sanitati fideliter invigilans medicus, casus in artis exercitio occurrentes, præsertim notabiliores, plenissime consignare, atque hoc pacto indefesso studio artis medicæ incrementum promovere anniteretur.

Ad integram vero historiam de morbis contexendam, non solum requiruntur circumstantiæ, quæ corporis ægrotantis naturam & constitutionem intime patefaciunt, ac morbi genium & indolem exhibent, sed etiam ea, quæ vires & effectus produnt remediorum phœnomena, annotanda. Subjecti quod pariter accuratior cognitio, quantum conferat ad rationem, inprimis symptomatum, in eodem morbo non raro mire diffidentium, in diversis subjectis detegendam ac medendi methodum inveniendam, res tam clara est, quam quæ clarissima. Etenim pro differente corporum indole ac conditione, idem morbus ab eadem causa productus diversis plane symptomatibus incedit. Quemadmodum enim idem alimentum, idem purgans, vel emeticum, vel aliud quodvis heroicum remedium, idem quoque venenum, longe alios, diversissimosque effectus pro differente corporum indole edit: ita etiam morbificæ causæ, ejusdem indolis, plane multis modis diffidentem morbi faciem, ratione symptomatum, ratione periculi & salutis, in aliis atque aliis subjectis exhibent.

Necessarium igitur est, ut in condenda perfecta morbi cujusdam historia, mentio inprimis injiciatur ætatis, sexus, structuræ partium solidarum, sive habitus corporis & virium, nec non hæreditariæ ad hunc vel illum morbum dispositionis. Et sane ætatis, tam ad morbi genium perspiciendum, quam ejus curationem legitime adornandam, maximum est momentum & mira diversitas: eo quod procedente eadem, solidorum structura & fluidorum ipsiusque sanguinis crasis atque temperies, adeoque & humorum motus multum immutantur. Scilicet in pueritia insignis fibrarum mollities, remissio, laxus & rarus habitus, cum seri abundantia, adest; juvenes autem fibras tensas & strictas obtinent, sanguinemque caliodiorem & mobiliorem alunt; & senibus propria est magna solidorum rigiditas & viarum atque canalium angustia, nec non salso-sulphurea humorum dyscrasia. Ex qua differente partium constitutione, universi certe fluidorum & solidorum mechanismi diversa indoles, & dependens hinc ad certos morbos proclivitas, diffidentes etiam mores & inclinationes, non solum derivari debent, sed pro hac ipsa.

etiam

etiam varietate varia quoque & accommodata methodus excogitanda & adhibenda: id quod experientia luculenter confirmat, ipsisque medentum sagacioribus apprime cognitum est.

Præterea differentiæ sexus exacte ratio habenda est, quum feminæ ob menstruum sanguinis fluxum, vel primum erumpentem, vel minus ordinate succedentem, vel plane tandem subsistentem, nec non ob partus & puerperii labores, multo pluribus ac ipsi viri & peculiaribus prorsus afflictionibus, non solum sint obnoxiæ, sed systema etiam nervorum longe imbecillius in ipsis fit, & hinc motuum ἀτάξίᾳ, spasticis ac convulsivis tractionibus & distensionibus, vehementius afficiatur & facilius etiam ad integritatem reducatur, quam in virili & nobiliori sexu.

Plurimum quoque refert nosse: an ægrotans laxi & solutioris, an strictioris, habitus sit? an vasa exiliora & copiosiora, an capaciora & pauciora obtineat? Siquidem sub angustia & tenuitate canalium fibrarumque remissione, longe difficilius fluidorum & progressivus, & secretorius, & excretorius motus procedit: multo autem expeditior & promptior est, ubi fibræ magis tensæ, & strictæ, vasaque non nimis angusta, sed ampliora sunt. Unde observamus, illos multo magis morbis & morbosis afflictionibus patere, difficilius etiam sanescere his, in quibus ob validiorem fibrarum motricium potentiam, fluidorum cursus per corporis compagem citatior est. Id quod etiam de corporum macie & obesitate tenendum est.

Porro color faciei & cutis dispiciendus. Floridus enim pulcher & nitidus aspectus de lymphaticorum humorum puritate & pelluciditate; lividus vero, luridus & flavescens, de eorundem impuritate salino-sulphurea, & vacillante secretioni dicatorum organorum, inprimis hepatis, officio, evidens præbet indicium.

Et sicuti testante quotidiana observatione, viscerum & fibrarum debilitas, labes, vitia & inde pullulantes morbi, plerumque ad liberos propagantur: ita maxime omnium medicum de his percontari oportet: utpote quæ ad prædictionem non fallacem promendam multum faciunt. Nam imbecillitates & morbi, qui a nativitate infestant, ægrius semper sanationem admittunt, facile recurrunt & medentibus multum negotii facessunt.

Neque virium solicita exploratio intermittenda est: utrum scilicet natura depressæ fuerint? an vero sub morbi, præsertim acuti, initio, quod inter pessima signa connumerandum, statim concussæ & prostratæ apparuerint? In robore enim & vigore virium, quæ non aliter nisi motu & impulsu fluidorum sese produnt, magnum sanitatem recipiendi, & vitam, quæ a viribus nomen sortita, servandi, præsidium collocari, indubium est.

Non solum autem corporis conditio scrutanda, sed ipsius quoque animi indoles perquirenda, & quibus morbis is laboret considerandum. Quum enim amicabilis admodum & magna sit motuum, tam animi, quam corporis conspiratio & communio; prudens certe & rebus suis satagens medicus, ex mentis, ad has vel illas impetuosas commotiones dispositione & proclivitate, recte, & ad veritatem accommodate argumentari potest, ad solidorum & fluidorum mechanismum, & dijudicare, quomodo hic sit comparatus. Nam major & vegetior fibrarum, solidorumque tensio & mobilitas, ad iracundiam animum disponit; laxitas vero & deficiens eorum vis motrix, angustum, demissum, timidum & pavidum illum reddit. Ira etiam solidorum tonum & stricturam augendo, fluidis impetuosiorem motum inducit: timiditas vicissim, robur solvendo & dejiciendo, ut remissius trudantur & tardius circumagantur, efficit. Terror valide superficiem & extrema cor-

poris constringit, sanguinemque ad interiores & nobiliores partes, præcordia nempe & caput, impetuose reprimendo, graves ingignit affectus, nervosi maxime generis, id quod sensim enervat & languore frangit. Idem præstat diuturnus mœror, qui sæpius quidem ex vitio viscerum & cursu humorum impedito, ut in hypochondriaco malo affectis constat, originem nanciscitur; sed dum nociva sua efficacia solidas maxime partes aggreditur, mirifice vires universi corporis atterit ejusque functiones, robur fibrarum minuendo, illasque laxando, labefactat. Quid? quod ii, qui attentius & curiosius morbis sanandis præsunt, subinde experiuntur, difficulter admodum ægritudines elidi & expugnari, si animus non est compositus atque pacatus, sed patheticarum commotionum intemperie diversimode jactatur. Præterea in medica hac animi consideratione inquirendum etiam est: num forsan, quod literatorum maxime vitium est, ex nimia studiorum intemperantia, profundis, & mentem fatigantibus meditationibus, quæ in disciplinis abstractivis, ut in metaphysicis & mathematicis, familiares, nec non intempestivis lucubrationibus, consumtis spiritibus, sic dictis animalibus, ingens cerebro & nervosis partibus illata fuerit debilitas? utpote quæ, postea ad gravissimos capitis morbos, apoplexiam nempe, melancholiam, maniam, memoriæque debilitatem promptum parat aditum, & vix summo labore resarcitur. Dici enim vix potest, quanta consensio cerebro ejusque membranis, cum ventriculo eique annexis intestinis, ceu valde nervosis, nec non aliis exquisito sensu præditis partibus, intercedat: quo fit, ut nimium literis sese ingurgitantes, plerumque depressa ciborum confectione & vacillante digestione, nec non segniori & difficiliori intestinalis excretionis successu, maxime omnium vero familiarissimo ipsis morbo, sic dicto hypochondriaco, affligantur & excrucientur.

Porro ad pleniorem morbi historiam consignandam referendum etiam est, ut medicus non solum ubi locorum ægrotans degat, & quo cœlo & aere fruatur, sed etiam quo victu utatur, curatius pernoscat. Altiora enim & sublimiora loca, ob liberiorem ventorum perflatum aere puro gaudent, ideoque salubriora sunt; humiliora autem & depressiora, aere magis condensato, crassiore, impurisque vaporibus referto infesta sunt. Et nihil certe ad ingenerandas graves & chronicas passiones, neque minus ad vigorem & robur solidis & motricibus partibus subtrahendum validus est, quam si quis sub cœlo graviori, impuro & vappido aere, cibum & somnum capit; eo quod hic ipse una cum esculentis & potulentis, ipsaque inspiratione, interiora corporis subintrans, humoribus sese intimius commiscet, & fluidum illud aereo-æthereum contaminat, ut motibus in corpore non ea, qua decet efficacia, præesse possit, sed functiones partium inde gravissime luant.

In victus autem ratione potissimum dispiciendum: num ægrotans duriori & crassiori victus generi, cujus census sunt cibi ex mari deprompti, carnes induratæ, salitæ & infumatæ, panis grossior, assuetus? quippe quod in locis maritimis recepti usus est, & ad dyscrasiam, sive impuritatem sic dictam scorbuticam, ibi locorum endemiam, multum confert. Vel etiam explorandum est: an decumbens fructibus horæis, aut etiam acetariis, farinaceis cum butyro, ovis & saccharo frixis, quod mulierculis solenne, nimium delectetur. Alii caseum in deliciis habent, eoque immodice vescuntur, qui tamen & obstructioni & calculorum generationi multum velificatur.

Maxime omnium vero potus consueti genus considerare & explorare decet: eo quod, maximum sane est

mo-

momentum, quod ad texturam & crasin sanguinis, humorumque constituendam potus confert; qui quo magis est temperatus, aqueus & dilutus, eo salubrior quoque existimandus est, quum ad sustinendum vitalem humorum motum, tres liquidi partes, & una tantum solidi desiderentur, & secundum naturam recipiantur. Hinc cerevisiæ nimis crassæ & nutrientes, multo magis acescentes, nec non omnes potus nimium spirituosi, vini & frumenti etiam spiritus, matutino inprimis tempore & ventriculo vacuo copiose ingurgitatus, mirum quantum sanitatem lædunt, quin sensim frangunt atque prosternunt. Inde enim viscera indurantur, polyposæ concretiones hinc & illinc in cavitatibus generantur, & humores a debita temperie deturbantur, ut postmodum ad hecticam, cachexiam, hydropem, apoplexiam & subitam mortem promtus fiat transitus. Quum vero homo ad tuendam valetudinem copioso liquido indigeat; nihil certe parciore potu, in quo fęminæ, & qui vitæ sedentariæ incontinentius dediti sunt, plerumque delinquunt, damnosius est, & infensius: siquidem hoc pacto, ob necessarii fluidi defectum, minimi tubuli, e quibus emunctoria corporis organa penitus coagmentata sunt, viscido & crasso humore infarciuntur, occluduntur, & obstructiones fœcundæ plurimorum morborum genitrices exsurgunt. Præterea sedula inquisitione etiam percontandum: num a largiore, nimis frigido haustu, corpori sudanti & impense calefacto ingesto, morbus sua duxerit primordia? Quod si enim primam morborum originem perquisitius scrutamur, nihil certe frequentius occurrit, quam quod a potu nimis perfrigerato, largiter & celeriter, post intensam corporis commotionem & exercitationem, vel post effectum quendam vehementiorem animi, aut succedente critica aliqua & salutari sanguinis excretione, ingurgitatio, universa functionum & motuum vitalium ęconomia illico turbetur ac pervertatur; ita prorsus, ut ipsa veneni virulentia, neque citius neque potentius destructionem & exitium inferre queat.

Accedit vitæ genus decumbenti huc usque solitum atque familiare, in cujus contemplatione hæc potissimum expendenda: an sit laboriosum, vequietum & sedentarium? an aulicum? an militare? an curis & laboribus mentis adstrictum? Nec non quale opificium tractet atque exerceat? an scilicet metallis & mineralibus fovendis, igne coquendis & perficiendis operam det? Nam quamlibet vitæ generis rationem, peculiares suos alere morbos, non modo indubia experientia comprobatur, sed fusius etiam & solido argumentorum robore in elegantissimo libro, quem ***Rammazzinus de morbis artificum*** composuit, abunde evictum atque excussum est.

Tandem eximium momentum ad interiorem status, a naturali ordine desciscentis notitiam, ipsa consuetudinis ratio subministrat. Quum enim nullus fere homo sit, qui non peculiari quadam rerum non adeo salubrium assuetudine teneatur in victu, potu, somno, motu, exercitio venereo, tabaci, suffimigii, vel sternutationis causa adhibiti, usu, nostro ævo potus coffee sorbitione, quin etiam, quod inprimis hypochondriacis solitum, nimia ipsorum medicaminum assumtione, aliisque rebus: certe, singula hæc errata, naturæ corporis nostri minus proficua, probe inquirenda sunt, & noxa ab iis illata studiose pensitanda.

Nihil vero, nostra quidem sententia, ad ægri naturam & morbi generationem plenius cognoscendam & intelligendam, plus adjumenti affert, quam excretorum modum & rationem recte examinare atque perpendere. Ea enim excretionum indoles, conditio, quin etiam necessitas est, ut sine his valetudo salva persistere nequeat:

queat: propterea quod in homine, non amplius quoad corporis molem increscente, tantum egeri debet, quantum ingeritur, & deficiente, vel suppressa consueta & salutari per varia organa, superfluorum, inutilium & mixturæ animali ac vitæ inimicorum eliminatione, e vestigio plurimæ morborum causæ propullulant; ita, ut non fallaci præsagio exinde morbi præviderí atque prædici possint. Inprimis autem id vacuationis genus, quod per alvum succedit, eo studiosius est considerandum, quo majus momentum est, quod ad sanitatem illibatam præstandam, conficit. Etenim alimentaris ille & excrementitius intestinorum canalis, si diutius retinet ea, quæ e corpore proscribenda sunt, gravissimorum non solum morborum fomes & minera excluditur, sed sedes etiam illorum ac domicilium in hoc erigitur atque firmatur. Hinc si alvus incipit officii sui oblivisci, & præter consuetudinem obseratur, in proclivi & pro certo est judicare, morbum vel præsentem, vel certe futurum esse. Præter alvinam hanc excretionem, attenta etiam contemplatione, exploranda est perspiratio, quæ per universale illud corporis colatorium, extimam cutem, perficitur, & qua, secundum *Sanctorii* calculum, plus ejicitur, quam per omnia reliqua emunctoria. Hujus salutaris successus ex vestitu, ad corpus fovendum & inæquabili semper calore servandum, apto, nec non temperato pedum tepore, & madore optime dignoscitur; vicissim autem pedes sicci & frigidi, tubulosum cutis corticem strictiorem & sordium per hunc exhalationem sufflaminatam esse, subindicant. Hinc si sub frigido, humido, mutabili & inæquali aere, nec non vernali & autumnali tempore, tempestatibus crebrioribus, vicissitudinibus interpolatis, exclusio sordium per halitus valde diminuitur, corpora fiunt languida, & morbi, qui populares habent circuitus, perquam familiariter infestant.

Quum vero homo plerumque plus alimenti assumat, plus etiam seri & sanguinis ingeneret, quam natura corporis ferre & in usum convertere potest, ut ordinariæ etiam excretiones sæpe supervacuis humoribus evehendis non sufficiant, extraordinarii subinde & statis nonnunquam temporibus, mensibus & annis recurrentes motus excretorii contingunt, quibus vel ipse sincerus sanguis nimis abundans, uti fit in sexu sequiore, per uteri, & in nobiliore, per ani venas, nec non in pueris & adolescentibus, per narium stillicidium, foras dimittitur; vel etiam humores serosi & impuri per largiores sudores, per copiosas alvi dejectiones, per narium in coryza defluvium, nonnunquam validiori tussi, per diuturniorem viscidi ac glutinosi humoris excreationem, cum singulari sanitatis commodo ejiciuntur; quæ salutares & consuetæ ejectiones, si deficiunt, vel prorsus supprimuntur, metus est, ne gravissimi morbi exinde emergant. Nihil vero æque perniciosum atque exitiale est, quam si criticæ ejusmodi, præsertim sanguinis, excretiones, celerrime & uno quasi ictu sistuntur, cujusmodi noxia vi potissimum pollet, tum gravis animi affectus, inprimis extrema & minima vasorum oscula constringens terror, tum aer nimis frigidus, aut frigus externum inconsideratius corpori admissum; siquidem exinde exitiales humorum fiunt stagnationes, & subitæ ac capitales noxæ in motuum vitalium ordinem redundant. Idem sentiendum est de excretionibus illis, quibus plurimi morborum solvuntur, & quæ propterea vocantur criticæ; si nempe medicus, vel ægrotans, easdem perperam & pessimo consilio compescere tentet: quippe cohibitis illis & compressis, facillime morbus non solum recrudescit & redit, sed pejor etiam multoque periculosior resultat.

Præ-

Præterea ad genuinam morbi indolem exactius intelligendam, plurimum facit curiosis sciscitari & percontari: quibus morbis per vitæ decursum æger fuerit obnoxius? an forsan quidam haud ita diu præcesserit, & qua methodo quibusque auxiliis is fuerit sublatus? Nam turpe quidem dictu, sed proh! verissimum est: ex temeraria & imprudenti morborum, inprimis febrium, medicatione, damnosissimam & maxime periculosam nonnunquam symptomatum oriri catastrophen, ita ut, fugato ambigue priori morbo, alius & longe gravior irruat, ac diutissime infestet. Sæpenumero etiam, is, qui e morbo convaluit, salutaribus Medici præceptis minus obtemperat, sed pro cœco libidinum impetu, gravissimos & nocivos in rerum non naturalium usu errores admittit, & hoc pacto de novo mineram morbiferam colligens & cumulans, ipse sibi damnum procurat & morbum contrahit. Novimus sane plures, qui morbo superato & funditus exstirpato, ex intemperanti & nimia ciborum ingestione, suppressa per subcutaneos tubulos ex incuria sordium exhalatione, nec non neglecto debito evacuationis alvinæ successu, in pessimas ægritudines iterum inciderunt, & per diuturnum tempus cum iisdem conflictati sunt.

Nonnunquam etiam morbi mire complicantur, ita ut sæpenumero hypochondriaco malo jam antea affectus, aut cachexiæ implicitus, scorbutica labe infectus, debilitate capitis afflictus, hæmoptysin passus, phthisi emaciatus, hæmorrhoidum minus legitimo successu laborans, calculo excruciatus, vel etiam podagræ doloribus detentus, alium adhuc dirum morbum, sive acutum, sive chronicum, nanciscatur: ubi utique in medicatione summa adhibenda est prudentia, & longe alia medendi via ineunda, quam in alio ægrotante, eodem quidem morbo decumbente, sed visceribus integris, ac viribus nondum attritis & per antegressam valetudinem exhaustis.

Pari ratione ad exquisitius de morbis illisque medendi methodo judicium ferendum multum certe valet, corporis laborantis, quoad viscerum & nervosarum partium dispositionem, plenior cognitio, in qua potissimum despiciendum: utrum corpus succo & sanguine nimis sit fartum, vel an impura excrementitiorum & serosorum humorum sentina scateat, sive an sit cacochymicum? Qualis sit ventriculi & intestinorum ratio? an ructibus, flatibus & spasmis cum alvi strictura exerceantur, & æger sit hypochondriacus? Quæ hepatis sit conditio? An inoffensus sanguinis per hoc viscus transitus? an humoris biliosi in eodem secretio debita & non sufflaminata? id quod ex faciei colore & diminuta corporis nutritione patescit. Porro disquirendum: an tenera illa vesicularis & vasculosa pulmonis substantia adhuc sit salva & integra? quippe quod exspiratio vel facilis vel difficilior, nec non rejectio humoris ex ore, luculenter produnt. Denique etiam temperies cerebri & systematis nervosi consideranda est, & ex natura somni, animi affectibus, mentis etiam & phantasiæ interturbatione, prudenter dijudicanda.

Exacte sic perspecta corporis ægrotantis natura, ad ipsum morbum quocum æger conflictatur, paulo penitus considerandum, ejusque indolem & peculiarem genium intimius indagandum, transeundum, & maxime omnium videndum est: utrum malum populares habeat circuitus & epidemium sit? an ejus virulentia per exanthemata se prodat? ex quo materiæ, quæ morbum facit, renuitas & virulenta indoles potissimum dignosci potest, quippe quæ, dum nervosis partibus insidet, præcordiorum anxietatem, inquietudinem, extremorum frigus, conatum vomendi, capitis & dorsi circa primam lumborum vertebram, dolorem, pulsus ce-

leritatem cum duritie junctam, mentis turbationem & spirandi difficultatem promtissime concitat; relegato autem ad corporis corticem noxio humore, horrida hæc symptomata plurimum de vehementia remittunt & tantisper conquiescunt. Scrutandum præterea est: an cum ingenti virium prostratione & intenso partium languore & summa inquietudine, morbus ægrum apprehenderit; utpote quod occultæ humorum corruptionis, quæ vulgo malignitatis nomine venit, haud dubium subministrat indicium.

Et quum nulla fere febris vel alius morbus sit, in quo non sensibiles symptomatum remissiones vel intermissiones conspicuæ sint; medicus certe, actiones non naturales, quam vitales & animales, quomodo tam intra, quam extra paroxysmum comparatæ sint, sedulo pensitare debet. Nam in accessionibus & impetu ac vigore morbi, in quo motus & solidorum & fluidorum intensiores & acceleratiores deprehenduntur; necessarium est, ut omnia ea, quæ motus cum excretionibus augent & exacerbant, penitus absint & prorsus intermittantur: contra vero diebus vacuis & intercalaribus, nec non paroxysmo silente, ubi omnes motus, maximeque pulsus, ob insignem solidorum succedentem atoniam & debilitatem, sunt imbecilles & languidi, ea, quæ materiæ peccanti commovendæ & exterminandæ inserviunt remedia, perquam opportune propinari possunt. Maxime vero omnium in morborum incremento dispiciendum est: quas functiones maxime, animales, an vitales, vel naturales? iidem lædant & labefactent; quippe ex hujus læsionis gravitate, morbi causæque morbificæ vehementia dijudicanda est. In acutis ex somni, respirationis, nec non pulsuum conditione atque natura, morbi genium & vim uberius & perquisitius cognoscere, solerti & perspicaci medico datum quidem est atque concessum; sed dolendum certe, quod perpauci sint, qui ex arteriarum pulsatione, sanguinis per universum corpus, & præcipue pulmones, circuitum, atque etiam systematis nervosi & fluidi nervei, quod veteres spiritus animales vocarunt, naturam & constitutionem indagare atque perspicere norunt. Plane mirabilis enim cerebri & cordis est conspiratio, ita, ut quivis cerebri vel nervorum morbus, quivis etiam animi ex affectu motus, pulsum illico mutet. Porro quum nemo ex morbo, nisi inflammatione & sphacelatione interna moriatur, & in acutis quidem ventriculi & membranarum cerebri inflammationes facile secedant & interitum inducant; in chronicis vero viscerum sphacelationes, lethalem vitæ catastrophen imponant: medicus certe oculum & animum ad funesta hæc symptomata cumprimis advertere & dirigere debet, quo exinde perquam utilia consectaria in usum suum elicere possit. Neque minus diligens suscipienda est investigatio in primarum viarum sub totius morbi decursu conditionem: an scilicet sordibus refertæ sint, vel sordescere incipiant, & quidem sub initium vel progressum morbi? Qualis sit excretionis alvinæ ratio? quæ rejectorum copia, color & qualitas? utpote quæ de functionum naturalium vitiata vel legitime comparata constitutione, haud incertum præbent indicium. Urina etiam contemplanda, qualis hæc reddatur colore, consistentia, indole & quantitate, e quibus, collatis aliis in morbo phænomenis, spasmodicæ partium internarum stricturæ cognosci, & æstus præternaturalis augmentum vel decrementum judicari potest.

Ulterius ad integram morbi historiam contexendam, nihil aptius judico, quam si medicus probe & summa cura operationes remediorum, quæ præscribit, observet, & omnes, quæcunque post medicaminis usum inciderunt mutationes, studiose annotet,

notet, inprimis: utrum symptomatum vis, ac vehementia inde tantisper vel mitigata, vel adaucta sit? an vero nihil plane horum contigerit? Quum enim totius therapiæ cardo in eo potissimum vertatur, Medici etiam peritia ex eo maxime patescat, si is in graviori morbo apta & idonea ad oppugnandum eum sciat exhibere, remedia: certe qua ratione medens palmario hoc suo officio satisfacere & auxilia utiliter & convenienter applicare possit, si non extracta illorum notitia fuerit imbutus, equidem non video. Hanc vero remediorum intimiorem cognitionem animo rite concipiendi, vix certior, rectior & compendiosior datur via, ac per observationes & morborum historias, quæ simul medicaminum propinatorum usum, genuinam applicationem & certos effectus recensent atque complectuntur. Et hinc demum vera, certa & non fallax de remediorum viribus & efficacia, quæ tantopere in desiderio est, experientia, proficiscitur & medenti innotescit. Jam dudum enim non solum *Celsus* monuit, sed experientiæ etiam calculo constat, eadem medicamenta, quæ in eodem morbo uni subjecto maxime proficua sunt, alteri gravissime nocere; quo fit, ut ipsi medici, remedium quoddam mirificis laudibus & encomiis extollant, alii vero illud ipsum plane damnent atque rejiciant, utrisque ad experientiæ asylum confugientibus, cujus tamen ea ratio est, ut nunquam fallere possit, si modo omnes & singula circumstantiæ, omniaque phænomena, quæ in perfecta subjecti & morbi historia commemorantur, exacte pensitentur, neglectis autem, ut perditus plerumq;mos obtinet, iisdem, hæc ipsa utiq; anceps est summeq;ambigua. Nam vires & operationes remediorum neutiquam sunt absolutæ, sed conditionatæ, hoc est, ad varias conditiones & circumstantias, tam individui, quam morbi, nec non causas, tempora aliaque id genus relatæ; ideoque eum omnino in finem accuratæ observationes & exactæ curationum historiæ conscribuntur, quo genuinæ medicamentorum virtutes, in tot diversis naturis, locis atque temporibus, perspiciantur & intelligantur. Hinc præstantissimum profecto est *Hippocratis* monitum *libro de decenti orn. Sint*, inquit, *in memoriam tibi morborum curationes & harum modi, quotupliciter & quomodo in singulis subjectis se habeant: hoc enim principium in medicina est, medium & finis.*

Quum vero morbi, præsertim acuti, sæpissime sine ullo medico & pharmaceutico subsidio, aut aliis per artem adhibitis auxiliis, solius naturæ beneficio, & nonnisi domesticis quibusdam remediis, temporis præsertim diuturnioris tempestivitate, cedant, quin non raro rectius persanentur, ac ubi ingens pretiosissimorum medicaminum copia exhibita fuit: multum profecto ad therapiam rite instituendam & convenienter perficiendam proficit, omnes sedulo annotare circumstantias, sub quibus, quo tempore, quo ordine, quibus excretionibus, quo symptomatum successu, morbus decurrerit & tandem solutus fuerit. Optandum hinc quam maxime foret, ut accuratæ prostarent observationes de singulorum morborum in diversis individuis naturali processu, ac spontaneo decursu, ubi nimirum totum opus naturæ commissum, nec ullum plane adhibitum fuit medicamentum, & in quibus omnes circumstantiæ tam nude & simpliciter enumeratæ sunt, quam se invicem non interrupta serie exceperunt. Ita firmius sane judicium de viribus remediorum interponi posset, & non solum facillimum esset dijudicatu, utrum affectus alicujus exacerbatio, quæ post medicaminis usum contigit, ex immutabili naturæ lege, atque causarum nexu profluxerit, an vero a remedio illo stricte & absolute inducta fuerit, sed vicissim etiam longe certiori argumenratione concludi posset, remissio & allevatio sym-

ſymptomatum, adminiſtrationi remedii ſuccedens, hujuſne an naturæ operationi, an utriuſque ſimul adſcribenda ſit & tribuenda. Non infrequenter enim fit, ut medici arcanis ſuis accepta ferant, quæ ſuffragante tantum natura quoad afflictionum mitigationem, vel totius morbi curationem, evenerunt, unde tam glorioſa ſimplicium & compoſitorum medicamentorum encomia in libris practicis & botanicis proſtant, quę tamen plerumque omnem ſpem & exſpectationem, tam medici, quam ægrotantis, fallunt atque deſtituunt.

Denique ad obſervationes & completas morbi hiſtorias adornandas, ſectio cadaverum morbis defunctorum maxime referenda eſt; quandoquidem non facile aptius & certius ad naturam cauſæ morbificæ & ſedem affectam pernoſcendam, immo ad mortis cauſas detegendas medium, ſectione & inſpectione ſolertiori cadaverum eorum hominum, qui iiſdem morbis extincti ſunt, invenitur. Quanquam enim non omnia, quæ in diſſectis corporibus obſervantur, ſemper primæ & proximę morborum cauſæ ſint, ſed ſæpius effectus tantum cauſarum atque ipſius mortis ſiſtant; nihilominus non raro tamen accidit, ut hac ratione genuina morborum atque ſymptomatum inſolitorum cauſę manifeſtæ fiant. Obverſantur ſane animo plurimi caſus, ubi tum in ipſis morbis, tum in eorum cauſis cognoſcendis, non incelebres etiam, ſed magni nominis medici, valde hallucinati ſunt, maxime aliena de morborum quorundam indole, & cauſis proferendo, quorum erroneas cogitationes poſt mortem apertio evidentiſſime refutavit. Facta enim ſectione, ut plurimum polypoſæ in corde vel vaſis majoribus concretiones, aut empyemata in pectore abſceſſus meſenterii, calculi in bilis conceptaculo, vel urinaria veſica, rupta ſanguinea vel lymphatica vaſa, ingentes glandularum tumores, ſcirroſitates, vel corruptiones putredinoſæ viſcerum, uterus diſruptus, in conſpectum venerunt, de quibus nihil plane antea ſuſpicionis fuit. Monendum tantum eſt, ne in cadaverum diſſectionibus, cauſam morbi confundamus cum cauſa mortis, quod a pluribus ingenuis medicis fieri aſſolet, quibus ſufficiens peritia ad judicium aptum de læſionibus partium, quæ in ſectionibus deprehenſa fuerunt ferendum, deeſt. Nonnulli etiam data opera cauſam mortis pro cauſa morbi venditant, ut hoc pacto aliis imponant, quaſi nulla arte morbus, quo vita defectus æger medicamentis potuiſſet ſubmoveri, & ſub hoc indeclinabilis moriendi neceſſitatis prætextu famam ſuam ſalvam atque integram conſervent.

Diſſectiones itaque cadaverum frequentiores & ſolertiores a medicis anatomes peritis majorem in modum commendandæ ſunt; eo quod vera cauſarum morbi cognitio, & prudens remediorum ad eas auferendas applicatio, duo quaſi poli ſunt, circa quos tota praxis medica vertitur. Et utut accuratior cauſæ morbificę cognitio non ſemper ſatis ſit ad morbum tollendum, ſed is ſæpe remediorum efficaciam vincat; non tamen ideo inquiſitio diligentior cadaverum; tanquam labor parvæ utilitatis incuſanda, quod a nonnullis ſciolis, qui ſapientiam ſuam non ex puro naturæ fonte, ſed ex lutulentis lubricæ phantaſiæ ſpeculationibus, haurire ſatagunt, fieri conſuevit, ſiquidem ad minimum id emolumenti inde reſultat, ut medicus an morbus ſimilis occurrens, ſanationem admittat, necne? & quænam medicamenta huic malo avertendo idonea ſint, quæ non? dijudicare poſſit. Profecto enim ex unica per anatomen circa morbi alicujus cauſam facta obſervatione, plus utilitatis in praxin, præſertim ſi eadem affectio iiſdem plane circumſtantiis ſtipata denuo occurrat, redundabit, quam ex mile ſubtilibus theoretico-

ticorum ratiunculis, ex fictitiarum hypothesium scrinio depromtis. Pulchre hanc in rem scribit *Baglivus lib. 1. Praxeos med. cap. 5. §. 6.* dum ait: *errant, qui putant, se morbos feliciter curaturos, quia doctrinam theoretizandi ad amussim callent; errant, inquam, quia medicus ad multo altiora respicere debet, ut innocentem artem a calumniis vindicet, ægrosque a morborum tædio ad salutis tranquillitatem revocet: cadavera hominum morbis denatorum secanda sunt ei, manusque inquinandæ, ut inveniat, quæ morbi sit sedes, quæ causæ, qui exitus antecedentium symptomatum, qui demum effectuum omnium in antecedenti morbo observatorum eventus.*

Reliquum nunc est, ut, præter ea, quæ jam sparsim in ipsa tractatione monuimus, etiam dicamus, quinam fructus ex medicorum plenioribus observatis in perfectionem & certam rationem artis nostræ redundent. Sunt vero hi eximii. Neque enim alia via vel methodus suppetit, qua morbos a se invicem probe distinguere, eorumque causas multum quoque diffidentes cognoscere possumus, quam per multiplices & recte institutas observationes. Ad prudentem etiam prognosin, sive judicium de morbi eventu formandum, certior & melior, quam per observationes, nulla ratio invenienda. Quam infinitę circa morborum prognosin regulæ in *Hippocratis* aliorumque veterum monumentis quidem prostant; sed maxima ex parte fallaces sunt, tantum abest, ut pro universalibus sententiis & aphorismis veris haberi possint. Idque accidit eam maxime ob rationem, quia non ex integris morborum historiis, sed ex earum fragmentis tantum, & quibusdam, non omnibus & singulis circumstantiis, depromtę sunt. Igitur longe perfectior & hæc doctrina de prognosi speranda nobis erit, modo ex multiplici observatione & accuratiori consideratione circumstantiarum prognosticas regulas elicere incipiamus. Neque dici satis potest, quam utilia corollaria in usum futurum, ratione methodi medendi, ratione applicationis remediorum, & in cognoscendo, quænam ex horum genere noceant, vel prosint, hauriri queant. Medico enim nunquam desistendum est ab observationibus & experimentis, neque ulla, licet etiam minoris momenti videantur, negligenda sunt. Nos certe non facile casum quendam prætermittimus, quia vix ullus incidit, ex quo non quippiam adhuc addiscere possimus, quum ad minimum, quod jam inventum & cognitum fuit, exinde confirmetur.

Inter alios vero fructus, quos ex recte confirmatis morborum historiis expectare possumus, insignis omnino etiam est is, quod ad diversas medicorum hypotheses, opiniones & controversias in praxi decidendas reddamur aptissimi. Quod si enim ulla certe medica disciplina, innumeris opinionum figmentis, sectis & dissensionibus immersa est. Ex harum vero diffidentium sententiarum labyrintho nosmet extricandi non meliorem novimus viam, quam si earum applicationem ad medicas observationes, quæ genuinum ac immutabilem naturæ ordinem & processum in vitæ, sanitatis ac morborum negotio complectuntur, urgeamus: tum enim clarissime elucescet, quæ firmo stent talo & ad veritatem accedant, ac vicissim, quæ a vero abludant & luxuriantis imaginationis fœtus sint.

Quot diversissimę medentium in praxi medica, circa remediorum vallentiorum & heroicorum, e. c. venæsectionis, fonticulorum, vesicatoriorum, purgantium, emeticorum, mercurialium, opiatorum, chinæ, salium volatilium, martialium sunt sententiæ, hi eadem laudant, illi damnant, & omnes pro veritate sententię suę acriter pugnant, ut demum cui assensum præbere possis, nescias. Hic certe non accommodatior emergen-

gendi ex hisce difficultatibus patet via, quam observationes cum cura & diligentia conscriptas de illis morbis, in quibus damnum vel salutem hæc medicamenta attulerunt, consulamus, quippe tunc facile apparebit, pro differenti circumstantiarum ratione, in eodem morbo remedia hæc insignem opem, vel luculentum etiam damnum attulisse, adeoque in se non esse nociva, sed in medicos culpam esse refundendam, qui iis non recte usi sunt.

Adhæc integræ atque exactæ morborum historiæ hanc quoque eximiam utilitatem afferunt, ut eorundem originem, primordia atque generationem exinde percipiamus ac discamus. Etenim quemadmodum nihil in rerum natura sine causa evenit, & effectus semper proportionati sunt viribus causarum suarum: ita etiam graves & plane inordinatæ motuum vitalium mutationes, ac inde dependentes turbatæ & læsæ functiones, ab efficacibus & sufficientibus causis ut proveniant necesse est. Has solicita & sedula indagine pervestigare oportet medicum. Quocirca præter considerationem ætatis, habitus corporis & temperamenti, nec non dispositionis ad morbos, secundum ordinem rerum non naturalium, quibus unusquisque quotidie indiget, itemque quoad regimen in vitæ ratione inquirere decet medicum: in quonam deliquerit vel errores admiserit æger, quo deinde his exploratis ac junctim pensitatis, proximæ, quæ morbum facit causæ, generatio elucescat. Nam si quispiam originem morborum curate investigaverit, semper observabit, causas plures, quæ medicis remotæ dicuntur, concurrere ad causam proximam, qua posita morbus ponitur, constituendam. Et has remotas, sive antecedentes causas, iis rebus contineri, quæ maxime sunt externæ & ab arbitrio ac potestate utentis pendent, exploratum est.

Quo facilius autem & crebrius errata inconvenienti harum rerum usu committuntur, præsertim ab iis, qui vires illarum, tam ad juvandum quam nocendum aptas, plane ignorant, quorum tamen maxima pars est: eo facilior quoque, certior magisq; obvia est enata inde ad morbos dispositio, quin ipsa eorundem origo. Hinc dici vix potest, quantum utilitatis exactior primæ morborum generationis cognitio, nobilissimæ medicinæ parti, præservatoriæ, conferat. Quod si enim ex crebrioribus observationibus perspectum habeamus, a quibus causis prægressis, & admissis in vitæ ratione delictis, morbus in hoc vel illo corpore incunabula traxerit; in prono deinde ac facili est, salutare consilium aliis impertire, a quibus scilicet, valetudini dispendiosis rebus, sibi cavere ac temperare debeant, ne in eundem morbum incidant. Et utinam hæc præstantissima artis nostræ pars, quæ afflictionibus morbosis avertendis addicta est, qua nihil utilius, & quæ etiam in potestate medici plus posita, quam morborum sanatio, nostris temporibus majori studio & solertia excoleretur, & hunc in finem uber observationum idonearum apparatus colligeretur; tunc utique futurum esset, ut mortales, & vitam a morbis magis immunem, & diuturniorem ducerent.

Sed hæc de modo conscribendi observationes morborum in uno individuo earumque insigni utilitate dicta sunt: nunc etiam perpauca subjicienda erunt monita, observanda iis, qui historias de affectibus vel epidemiis, sive populariter in loco quodam grassantibus, vel endemiis, sive certis regionibus inquilinis & quasi propriis, rite concinnare ac colligere nituntur. Scilicet quum multi morborum, ac inprimis omnis generis febres, tam malignæ & periculi plenæ, quam contagio infestæ, continuæ, æque ac intermittentes, exanthematicæ & catarrhales, arthriticæ, ac rheumaticæ, nonnunquam certo quodam anni tempore, regionem vel urbem universali quasi labe inundent & multos simul

inva-

invadant, sæpius etiam gravioribus aut mitioribus, immò peculiaribus symptomatibus stipatæ sunt, & non unam semper eandemque, sed subinde aliam atque aliam medendi rationem exposcant: causę utique popularis hujus incursus & singularis tamen quem obtinent genii, non aliæ esse possunt, quam quæ pluribus hominibus sunt communes & in omnes æquę cadunt. Jam vero si oculos circumferimus, exploratione curatius instituta, aeris potissimum insalubrem conditionem, ejusque communem omnibus sub eadem plaga usum, incusandum esse; patescit: eo quod non solum fluidum illud catholicum aerium-ætherium elasticum, ad motus qui vitæ præsunt conservandos & immutandos, prout ex physiologicis constat, multum facit, sed ipse etiam aer mutatus, fluidorum temperiem & solidorum constitutionem afficit, iisdemque aliam & præternaturalem habitudinem inducere potest. Etenim quam ingentes mutationes diversum tantum solis ad telluris superficiem positum subsequatur, anni tempora luculenter arguunt, quibus si accedunt tempestatum vicissitudines, a ventorum varietate & sibi invicem succedentium diuturniori ex certis plagis flatu oriundæ, ut cœlum vel nimis frigidum, nebulosum & pluviosum incumbat, vel æstuosum & siccum regnet: utique corpora his exposita non possunt non inde graves alterationes tam quoad ipsam partium constitutionem, quam ordinatuum motuum successum incurrere, eo pluribus solennes quo minus quispiam ambientis aeris accessum arcere potest.

Verum hæc generalis aeris, quoad tempestatum vices contemplatio, quę plures sæpe regiones tangunt & latissime se diffundunt; non sola sufficit ad eruendam morborum epidemiorum generationem. Nam multiplici observatione constat, sub eadem plaga & cœli constitutione, hunc vel illum morbum unius tantum loci incolas affligere, proxime adjacente ab eodem vel plane immuni, vel minimum mitius & parcius infecto; id quod variolarum, dysenteriæ ac purpuræ exemplis inprimis confirmatum habemus. Quare simul ratio habenda fluidis aeris cuivis loco proprii, quod mirifice pro varia indole exhalationum, tam ex patulis stagnorum ac paludum conceptaculis, quam reconditis ibi in terræ sinu mineris sulphureis, vitriolicis, aluminosis, bituminosis, salinis, ipsi insinuatarum, discrepat. Quæ effluviorum, & inde dependens ipsius aeris cuivis loco & urbi quasi propria varietas, non luculentius demonstrari potest, quam ex cerevisiarum diversitate, utpote quę, licet ex eadem polenta iisdemque aliis ingredientibus, eodem quoque modo & artificio, quin eadem aqua coquantur, mirifice tamen & sapore, & colore, & virtute differunt.

Non minus ad meliorem & specialiorem causarum, quæ morbos epidemios gignunt, cognitionem, ipsius loci situs, aquarum indoles, receptum vitæ genus & sueta victus ratio pensitanda sunt: quo ex omnibus his inter se comparatis ac simul consideratis, innotescat, in quo epidemiorum morborum causę indole, materia, textura, potentia ac virtute differant, & partium corporis structuram motusque turbent, ac præter naturam afficiant. Quin prævisis sic causis & concurrentibus circumstantiis, in proclivi est, non tantum imminentem cuivis regioni epidemiam luem prædicere, verum etiam utilissima suggerere consilia, quo pacto eadem arceri, vel congruis auxiliis mature abigi possit. Et quamvis hoc negotium admodum arduum & perdifficile esse videatur: spem tamen non penitus abjiciendam esse reor, modo plures periti & rerum naturalium gnari medici, unitis consiliis, in diversis locis, per omnes decurrentium annorum periodos, singulis diebus, cœli mutationes, tempestatum vices, ventorum flatus,

tus, & in barometris vel thermometris exacte conspirantibus, liquidi ascensum & descensum, nec non in hygrometris siccitatis & humiditatis differentias, curate annotarent, & simul quoq; locorum situm, victum in genere & specie, præsertim eorum qui in morbos epidemios incidunt, quibus symptomatibus hi incedant, quem exitum sortiantur, quę medicamenta respuant, quæ admittant, exponerent. Intensissime itaque optandum ac serio monendum est, ut omnes, qui historias ejusmodi popularium morborum contexere sibi sumunt, quemadmodum id laudabili instituto per aliquot annorum decursum quidam exorsi sunt, ad omnia hæc inculcata monita studiose attendant & ad earum normam observationes consignent, emolumento certe non satis deprædicando.

CAPUT III.

Ce Morbis curate discernendis & recte dignoscendis.

§. I.

AD therapiam tuto, & feliciter instituendam nihil æque conferre, ac morborum, quorum sanationi medicus manum admovere sibi sumit, causas, symptomata atque peculiarem indolem probe nosse, res est, de qua inter medicos, rationali artis culturæ vacantes, nulla unquam fuit relicta dubitatio, ut potius jam apud priscos medicinæ auctores inter universales aphorismos relatum legamus: quod qui bene cognoscat, idem quoque bene curet. Et certe veritas hujus dicti in aprico posita est; siquidem plures utique sunt morbi, qui maximam interse alunt cognationem tantaq; procedunt symptomatum similitudine, ut eorum interior indoles & specialis differentia, vel a sagacissimo Medico interdum vix deprehendi, cognosci & erui queat.

§. II.

Quare quum unus morbus alterum, tam invasionis modo, quam symptomatum plurimorum parilitate, tam exacte sæpius referat, ut primo statim intuitu vix alius ab alio exquisite possit discerni; utique maxime necessarium est scire: quænam specialiores notę characteristicę attendi debeant, ex quibus post modũ intimior de morbo aliquo possit obtineri cognitio. Si quid enim est, quod medicum reddit fama celebrem, & quasi ἰσόθεον, profecto est illa doctrina, qua ipse instructus ad firmum & indubium de genuina indole ac certo eventu morbi proferendi judicium, redditur longe capacissimus. Contra vero nihil perinde existimationi medicorum detrahit, quam si hac in parte turpiter impingant & fallacem inprimis circa morbi cujusdam processum atque exitum interponant sententiam; quandoquidem de iis, quorum veritatem dies futurus commonstrare debet, alienum quis fovet conceptum, error ipsius facile fit evidens ac manifestus. Nam qui circa nudas theoreticas in medicina veritates singulares ex phantasię potius fonte, quàm ipsa ex rei natura desumtas opiniones alit, is ea propter ignominiæ labẽ haud incurrit, quoniam maxima hominum pars incapax plene est de rebus medicis solide judicandi, & connexionem theoreticorum axiomatum cum practicis perspiciendi. Haud injuria vero ignarus medicaster imprudentię premium fert ignominiam, quum non levis ex ignorantia causaru m morbi & neglecta inter morbos apparenter cognatos distinctione, in medicina facienda & indicationibus medendi eliciendis, emergat difficultas. Etenim *quem morborum origo & primordia fefellerunt, is*, secundum præclarum medicorum Ciceronis, *Celsi*, effatum, *minus recte curam suscipit*: & vicissim, *qui ad cognoscendum sufficit medicus, ad sanandum etiam sufficit*, quemadmodum sapienter proditum est ab *Hippocrate Lib. de arte* §. 20.

§. III.

§. III.

Verum enim vero, quo excellentiori usu ac doctrina sese commendat, eo minus vulgo ejus rationem haberi constat. Dici certe vix potest, quam turpiter nonnunquam ludibrio vulgi sese exponant medici etiam ii, quorum eruditio in reliquis medicinæ partibus non mediocris est, si v. c. uterum a prole expansum pro hydrope ascite, vel ascitem pro imprægnatione venditant: si febrem malignam, periculi raro expertem, pro benigna catarrhali: si inflammationem ventriculi & intestinorum, pro solo dolore colico: asthma flatulentum pro catarrho suffocativo: sincopen pro apoplexia: variolas pro petechiis: purpuram pro variolis: dolorem pro calculo pro affectu ischiadico, molimine hæmorrhoidali vel dolore colico & quę plura sunt, habeant. Ecquis hic non clarissime perspicit, medicum in morbis hisce distinguendis hallucinantem, tum in prognosi facienda, tum in curæ administratione legitima, quam facile peccare posse? Alia enim remedia hydropicus & cachecticus flatus, alia imprægnatio, rusus alia febris maligna, quam benigna catarrhalis, postulant. Quæcunque prosunt in dolore colico, illa ipsa in ventriculi inflammatione maxime nocere possunt. Secus procedendum in cura asthmatis flatulenti, quam catarrhi suffocativi. Sic etiam methodus, qua utimur in syncopticis excitandis, non sufficit in apoplexia auferenda. Longe alia quoque medendi via ineunda in calculosa affectione, quam in ischiadica, & urgente hæmorrhoidalis sanguinis congestione ex colicis torminibus. Variolarum, petechiarum, purpuræ diversa itidem inter se est conditio, & diversam quoque ex parte therapiam & medicam tractationem requriunt. Ut adeo pateat, ingentem intercedere differentiam inter medicos artis suæ gnaros & rerum suarum satagentes, qui doctrinam & distinguendis morbis ex observationibus conquisitissimis rite hauserunt, & inter illos spurios Æsculapii filios, qui hujus doctrinæ prorsus rudes, fortunę tantummodo omnia committunt.

§. IV.

Ne igitur medens in re tanti momenti impingat, sed morbum quem curandum suscipit ab aliis, eadem ferme facie incidentibus, curate discernere possit, animo imbibenda & firmiter tenenda sunt, & indicia certa & notæ characteristicæ, quæ unicuivis propriæ sunt, eundemque produnt ac manifestant. Nimis vero longum foret singulas morborum species percurrere, eorumq; differentias inter se conferre; ideoque mihi suffecerit communissimos, difficulter tamen distinguibiles, in medium attulisse, in quo differant indicasse & mutuo demum comparasse. Et febris quidem denominatio permultis morbis communis est, qui tamen ratione causarum, indolis, periculi & medendi methodi quam maxime discrepant, eamq; ob causam caute sunt distinguendi. Scilicet est febrium quoddam genus ephemera dictum, quod præcipuum & peculiare id obtinet, ut intra breve temporis spatium, & plerumque intra 24. horas, perspiratione auctiori ad finem pertingat. Alia febris species est synocha, his a reliquis dignoscenda signis si primo horror & refrigeratio levior, quam in ceteris est, dein parum remittunt symptomata, quam ob causam a veteribus febris continentis nomine insignita fuit. Solet quoque maxime circa auroram adoriri & terminatur ut plurimum hæmorrhagiis narium vel sudoribus largis, circa quartum vel septimum diem erumpentibus. Causus a tertiana continua, in qua simillima præsto sunt symptomata, differt in eo, quod in hac exacerbatio tertio die observetur, in causo vero singulis diebus ea præsens sit.

§. V.

Febris porro maligna, κατ' ἐξοχὴν ita dicta, discrepat ab aliis febribus, v.g. semitertiana, synocha putrida, febre ardeute biliosa inflammatoria, quæ in-

flammationem ventriculi vel intestinorum junctam habent, periculo. Ratio autem distinctionis in eo posita est, quia febres malignæ, stricte sic dictę, contagio ortũ debent, quo recensitæ febres inflammatoriæ carent. Dein causam quoq; agnoscunt diversam, quæ in sic dictis inflammatoriis est stasis ad sphacelum transiens, in malignis vero lympha magis fermentescibilis, putrida, nervorum fluidum celeriter eadem corruptione contaminans; unde subitanea virium corporis prostratio jungitur. Distinguitur identidem hęc febris maligna a catarrhali quod in eo in illa repentina & mox ab initio morbi virium adsit defectio, cum perpetua agrypnia, quam mentis perturbatio tandem excipit, maculæ quoq; rubræ, petechiarum nomine venientes, vel etiam purpura, plerumq; alba, ipsis complicantur & funestum exitũ minantur, quę cuncta in benignis catarrhalibus non observantur, ubi potius seri erodens salina qualitas coryzam, gravedinem, raucedinem, tussim & pectoris oppletionem & quasi erysipelaceum intra fauces asperamq; arteriam ardorem causat. Ubi itaq; hæc signa non adsunt, ibi etiam perperam catarrhalis febris judicatur. Illud tamen non inficias eundum, febrem catarrhalem malignam æque ac benignam, cum malignis petechialibus multum alere convenientiæ, adeo, ut ab incautis minusque exercitatis medicis sæpissime confundantur, eo quod lenissime sine magno æstu, dolore atque anxietatibus eminentibus procedunt, in utrisque dejectio mucidæ materiæ per tussim jungitur & circa vesperam symptomatum fit exacerbatio.

§. VI.

Accedunt aliæ febrium species & quidem mesentericæ, quæ quo frequentiores, eo difficilius vulgo dignoscuntur, ita, ut sub malignarum titulo plerumque vendantur. At vero longe distinctissimæ sunt ab his, quoniam non epidemice grassantur, neque contagio aut exanthematibus infestę sunt, neque celerem mortem inferunt, sed ultra vigesimum primum diem utplurimum trahuntur, & lubentissime in hecticas lentasque degenerant. Signa reliqua, quibus hæ febres ab aliis distinguuntur, præter jam prolata, sunt extremitatum frigus, urinæ tenues, paucum spissamenti & subsidentis sedimenti dimittentes, tusses copiosæ sine multa materia, siquidem non cocta, sed cruda exspuunt, faucium dolor & rubor, perpetuum cibi fastidium, sitis defectus, febris uno die remissior, altero gravior, iterumque exacerbatus hemitritæorum more insultus, quæ signa sigillatim collegit *Hippocrat. Lib. 1. popular.* §. 1.

§. VII.

Quod attinet ad febres purpuraceas, variolaceas, morbillosas & petechiales, eæ facillima ratione ex cutis efflorescentiis dignoscuntur. Differt enim purpura rubra a petechiis & febre sic dicta purpurata maligna, dum in hac maculæ non sunt elatæ, nec cutim scabram reddunt, neque cum frigore, æstu volatico, pruritu & ardore cutis, ac summa oppressione pectoris erumpunt, uti purpura tam rubra, quam alba, quæ & tangentibus & videntibus sese conspicuam præbet: & iisdem nothis distinguitur quoque a morbillis. Petechiarum a variolis in eo diversa est ratio, quod septimo plerumque die, non vero ut variolæ quarto erumpant, ac sine elevatione & suppuratione superficiem obsideant: a morbillis autem distinguuntur, quod minoris ambitus maculæ sint, quam in his, neque instar morbillorum tantisper emineant. Variolæ & morbilli primo eruptionis die ægrius discernuntur, secundo autem facillime, quia illæ mox sese efferre, pustulasque protrudere solent. Differunt vero utræque a purpura, quod neque cum horripilatione cutis ejusque scabritie prorumpant neque tactui ita sese offerant. Variolæ & morbilli respectu periculi etiam dispescuntur in malignæ & benignæ indolis, item in regulares & irregulares. Distingui etiam merito debent variolæ

riolæ veræ a spuriis, quæ vulgo dicuntur, *VVasser-PocKen, Spitz-Pochen*, & rumpunt cum vesiculis magnis pellucido humore oppletis, minori symptomatum agmine, vehementia & sine periculo.

§. VIII.

Jam ad febres intermittentes transitum facimus. Differt quotidiana intermittens a quotidiana continua, qualis solet esse sæpius catarrhalis benigna & maligna, dum in hac remissio tantum fit symptomatum, & singulis diebus exacerbatio, non autem plenaria intermissio, uti in quotidiana intermittente; quæ etiam differt a febre lenta & hectica, siquidem illius paroxysmus tempore matutino, harum vero circa tempus vespertinum ingruit. Dein discernitur quoque a tertiana duplici, quæ etiam singulis diebus accidit, sed ita, ut ejus accessiones non sint æquales, id est, non quovis die in eundem temporis articulum incidant, sed altero tantum die sibi respondeant, ut tempus paroxysmi; qui invasit primo die, congruat cum tempore paroxysmi tertii diei, & tempus paroxysmi secundi diei conveniat cum tempore quarti diei.

§. IX.

Variæ autem sunt tertianarum species & differentiæ: distinguitur enim in simplicem & duplicem. Illa est, quando uno die, qui spatium 24. horarum complet, plenaria est febris & symptomatum intermissio; in hac vero singulis diebus paroxysmus recurrit, ita tamen, ut subinde alternis diebus ratione temporis convenientiam invicem monstrent. Rarius quoque tertiana duplex in principio invadit, sed potius simplicem sequitur. Deinde dispescitur in legitimam & notham, seu spuriam: illa dicitur, quando horrorem insignis æstus sequitur, cum siti, capitis dolore, quæ ultra decem horas non facile durant, urina flammea secedente; hæc vero non adeo magno æstu stipatur, ad 20. horas & ultra extrahitur, urinam turbidam reddit, non flammeam, & finito paroxysmo, insignem languorem & concussionem quasi artuum, *als vvenn alle Glieder zerschlagen vvaren*, cum inappetentia post se relinquit. Distinguuntur alias quoque tertianæ in cholericas & pituitosas in regulares & irregulares, vernales & autumnales, epidemicas & endemicas; sed quoniam exigua admodum difficultas in hisce discernendis occurrit, quum ex ipso apposito epitheto differentia satis superque pateat, earum nomina tantum attigisse suffecerit.

§. X.

Accedimus nunc in explicatione differentiæ febrium ad quartanam, quæ dividitur in legitimam ac simplicem, & in duplicem ac notham, dein quoque in intermittentem & continuam. Simplex & legitima est, si quarto quoque die revertitur paroxysmus, si vero intra quatuor dierum spatium duo paroxysmi ingruunt, febris quartana duplex audit. Notha quartana dicitur ea, quæ non servat tempora ordinaria invasionis, quæ sunt post meridiem ac vesperi. Quartana continua vocatur, ubi paroxysmi quarto quidem die redeunt, intra id vero tempus febriles motus non plenarie silent, sed symptomatum tantum remissio adest, & languor corporis, cum lento & præternaturali calore & pulsu celeri, remanet.

§. XI.

Febris porro lenta & hectica ita distinguitur, ut hectica superveniat hydropi, phthisi, atrophiæ, vel cachexiæ scorbuticæ, & incunabula trahat ex viscerum, aut ipsius mesenterii apostematibus, vel etiam glandularum mesentericarum, corruptione, putredine, induratione, eamque ob causam sit insanabilis. Lentæ vero febres ex febribus maxime diariis quotidianis, tertianis, duplicibus oriuntur, si eæ perversa methodo per adstringentia styptica & nimis calida tractentur. Nascitur quoque febris

lenta a virium debilitate summa, ob præcedentes enormes hæmorrhagias, uteri v.g. in abortu, vel a gravioribus vulnerationibus, item a longioribus morbis prægressis; siquidem ob virium imbecillitatem ventriculus debilis multas ingenerat cruditates, a quibus postea lentæ febres suam originem nancifcuntur. Lentæ quoque febris ab hectica in eo dispar est ratio, quod longe gravioribus hæc stipata sit symptomatibus, siquidem pulsus continuo celer micat, etiam matutino tempore, post somnum peractum, unde genæ quovis tempore aliqua rubedine tinctæ observantur, major quoque præsens est virium resolutio, ac in lenta, ubi mane, & ante cibum arteriarum ictus remissior, & naturali similis, vesperi vero & post cibum celerior fit, genarum rubor cibo sumto tantummodo se prodit, minorque virium adest prostratio, quippe adhuc extra lectum versari febre lenta laborantes possunt.

§. XII.

Hisce deductis inflammatoriæ febres expendendæ, e quibus frequentissimæ sunt peripneumonia & pleuritis. Admodum autem conspicua est peripneumoniæ ac pleuritidis veræ & spuriæ differentia: siquidem pleuritis spuria ea est inflammatio, quæ membranas & musculos intercostales tantum occupat, & ad rheumatismi potius speciem referenda est; vera autem pleuritis sedem suam habet in ipsa pleura, quæ intus thoracis cavitatem investit, & plerumque in consensum trahit annexos subinde pulmones, & peripneumonia ipsam pulmonum substantiam occupat. Porro in pleuritide spuria fit dolor etiam exterius manifestus, dum tactu manuum exasperatur, isque magis vagus, quam fixus est, quandoque latius sese extendit & usque ad scapulas propagatur: tussis magis sicca, quam humida, omnis cruoris expers, cum febricula quadam leniori complicatur, vesperi potissimum incommoda est, & hic morbus intra breve plerumque temporis spatium sæpius sine venæsectione, discutitur. Contra ea in pleuritide vera, dolor est acutior, magis fixus, febris intensior, respiratio difficilior. Et in peripneumonia hæc omnia quidem concurrunt, sed dolor non ita impensus est, licet ad dorsum & scapulas se extendat, major visitur pectoris oppressio, respirandi difficultas, & sputum cruentum, sanguine fusco tinctum, screatu rejicitur.

§. XIII.

Ad inflammationem ventriculi quod attinet, differt illa a cardialgia, neque cum ipsa debet confundi. Nam licet in utroque morbo adsit maxima anxietas, inquietudo, *dass sie sich hin und wieder schmeissen im Bette*, & dolor pressorius atq; ardens circa præcordia, in eo tamen subest differentia, quam inflammationis ventriculi dolor sensum intensissimi ardoris præ se ferat & quasi instar prunæ sit; deinde, quod nec alimenta, nec medicamenta facile ferre, sed ab illis ingravescere soleat, item quod febris cum pulsu celeri & inæquali, depressо ac debili, ventriculi inflammationi juncta sit, quod secus evenit in cardialgia. Distingui etiam debet inflammatio ventriculi ab inflammatione hepatis, & quidem concavæ partis, qua ventriculus tegitur, non solum vehementia symptomatum, sed etiam quod ardor circa scrobiculum cordis in ventriculo inflammato est vehementissimus & fixus, in hepatitide vero ad latus magis dextrum & spurias costas vergit, neque ab assumtis dolor & anxietas increscit, ut fit in ventriculo inflammato. Discrepat etiam ventriculi inflammatio ab ejus erosione; nam illa subito oritur passioque est acutissima, & sicuti spasmis ortum debet, ita cum spasmis violentis & symptomatibus gravissimis stipata est. Dolor vero ex erosione non tam ardens est neq; stricturis spasticis infestus, sed malum potius chronicum febrem lentam comitem habens, nisi quod in eo simi-

similitudo cum inflammatione ventriculi adsit, quod ad assumta dolor anxius exasperetur. Denique inflammatio ventriculi, a veneno caustico animique vehementiori affectione orta distingui debet ab ea, quæ fit ex potu frigido corpori calefacto immisso, quæ non tam horridis & atrocibus symptomatibus est infesta, neque tam violentas in totum corpus exercet spasticas contractiones, sed febre magis lenta & putrida, nisi mature succurramus, jugulat.

§. XIV.

Anginæ præterea species variæ sunt & pro earum differente indole, diversa quoque sortiuntur nomina, quas distincte nosse in praxi non minus utile, quam necessarium est. Nimirum quando inflammatio obsidet interiores partes laryngis, præsertim musculosas, extus autem nec rubor, nec tumor quidam apparet, sed magna adest respirandi angustia ad suffocationem usque, vocari solet cynanche, & intra viginti quatuor horas sæpius necat, dum complicata est exquisita acuta febris. Altera species anginæ, in qua interiores pharyngis musculi magis affecti sunt; & ubi major difficultas deglutiendi, quam respirandi est, pariter sine insigni externo rubore vel tumore, dicitur synanche. Quando vero inflammatio vergit ad partes exteriores, adeoque tumor & rubor magis est conspicuus, tunc, si malum prehendit gutturis seu laryngis partes, paracynanche, si vero pharyngis exteriora occupat, parasynanche appellatur.

§. XV.

Distingui etiam solet angina in veram & spuriam. Illa fit a stasi sanguinis inflammatoria & morbus maxime acutus est, ob febrem impense acutam, & talis plerumque est interior: hæc notha vero, pro causa magis agnoscit congestiones sanguinis, vel etiam lymphæ, in partibus oris, faucium & colli glandulosis, febrem magis comitem habet lymphaticam & minus alit periculi, sed diutius affligit. Deinde angina optime dispesci potest in siccam, valde ardentem, & humidam, sive mucosam. Illa fit a sanguinis stasi in morbis maxime acutis; in hac vero muco copioso & lingua & faucium regio obducta & quasi inviscata est ac febribus catarrhalibus complicatur, neque minus scorbuticis, cachecticis familiaris est, & diutius durat, orisque foetore molesta est.

§. XVI.

Ab hisce inflammationum speciebus discernenda porro est inflammatio oris & œsophagi mucosa, quæ vocari solet prunella, & febribus acutis exanthematicis supervenit, vel etiam plerumque inflammationi ventriculi succedit. Dicitur a nonnullis Germanico idiomate *die Hertzbraune*, & malum est admodum anceps ac periculosum, in quo muco etiam incrustata sunt narium interiora, sub quo ardens inflammatio delitescit. Differt etiam angina ab aphthis, sive pustulis ardentibus in lingua, & faucibus; siquidem angina latius diffunditur & vicinas partes late in consensum rapit, in aphthis vero tantum ardentes & dolentes vesiculæ in lingua vel faucibus certas modo partes obsident.

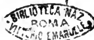
§. XVII.

Denique angina sicca interna, quæ vocari solet cynanche, non confundi debet cum spasmo, hystericarum fauces firmiter constringente & respirationem ac deglutitionem difficilẽ reddente; quia hic sine periculo & facilius transit & facile etiam vincitur: in angina autem vera sanguinea interna, non tantum dolor ardens & pungitivus, circa interiora faucium percipitur, sed & lingua sanguine turget, tumida ac rubicunda fit, quandoque nigra redditur, facies rubore inflata est, temporum arteriæ valide pulsant, in quibusdam etiam cephalalgia, in aliis somnolentia, in nonnullis lipothymia visitur, externo utplurimum frigent & alvus adstricta est.

§. XVIII.

Ab angina pergimus ad phreniti-

dem, quæ est inflammatio membranarum cerebri & sese manifestat delirio feroci, cum oculis rigentibus fulgentibusque febre ardente, vigiliis assiduis, rubore faciei, arteriarum vehementi, non secus ac si in cranii cavo pulsarent, & circa tempora vibratione. Differt phrenitis a mania, quod illa affectus acutus, & utplurimum febrium symptoma valde periculosum, mania vero malum est chronicum sine periculo & febre. A phrenitide porro mentis alienatio, aliis febribus jungi solita, gradu dignoscenda, quia mitius procedit & facilius abigitur. Distat etiam phrenitis a malancholia, quæ itidem malum est chronicum, & collecto in vasis, præsertim capitis, sanguini crasso originem debet. Tandem etiam differentia intercedit inter phrenitidem & hydrophobiam. Etenim hydrophobia a canis rabidi morsu inducitur, ejusque specialior notha characteristica est liquidorum omnium aversatio, adeo ut affecti viso tantum liquore aliquo, mirum inhorrescant & motibus convulsivis corripiantur.

§. XIX.

Hepatis inflammatio duplex est, vel enim in parte concava consistit, vel in parte convexa. Signa, quibus illa cognoscitur, sunt singultus, vomitus, cardialgia, ardor & dolor fixus sub scrobiculo cordis, versus latus dextrum, febris, tussis sicca, inspiratio difficilis, alvus adstricta. Quando vero in convexa parte erysipelacea inflammatione hepar affectum est, tunc in costis spuriis lateris dextri dolor gravativus, constrictivus & punctorius percipitur cum tussi, febre, respiratione difficili. Et hac ratione mentiri solet pleuritidem spuriam, a qua tamen discriminatur febre ac respiratione remissiori, & dolore infra diaphragmatis regionem urgente: quibus accedit, quod pleuritis spuria facilius discutitur & die septimo utplurimum finitur sudore vel hæmorrhagia; in hepatitide vero, si res male succedit, convulsiones præsto sunt, vel si diutius perdurat, quippiam hydropici, vel hectici, ob abscessus latentes, post se relinquit.

§. XX.

Nephritis pura & simplex, quæ est levior renum inflammatio, in eo a nephritide calculosa discedit, quod in illa dolor circa lumbos fixus, sed tendens & pressorius diuturnus esse soleat, in calculosa vero longe acerbior, qui etiam locum mutat & se magis extendit ad ilia; siquidem exquisitus ille dolorificus sensus, qui a calculo fit, demum in uretheribus, eorumq; principio, non vero in renali substantia, sese exserit. Deinde in calculosa nephritide sabulum crassum per urinam secedit, quod in nephritide simplici non contingit, utut crystalli rubicundæ & pellucidæ vitri urinalis parietibus sese apponant. Neque etiam nephritis cum malo ischiadico confundi debet, quod quidem facile accidit, quia in hoc dolor sæpius per totum femur excurrit, quod inde stupore atque rigore afficitur, nihilominus tamen disparitas utriusque exinde patescit, quod ejus dolor nephriticus in loco, quo renes situm habent, pertinacius consistat, quum ischiadicus dolor ossi coxendicis fixus magis inhæreat. Tum in nephritide crebrior ad urinam est stimulus, parcior tamen ejus fluxus, quod secus in ischiadica affectione observatur.

§. XXI.

Ex inflammationibus, quæ partibus externis incumbunt, frequentius occurrit erysipelas, quod superficiem tantummodo cutaneam rubore, tumore & dolore afficit, eaque propter probe distinguendum est a phlegmone, in qua ipsos sub stratos musculos inflammatio simul corripit. Phlegmonem autem a gangræna discernere idemtidem oportet; siquidem in hac inflammatio aliquando profundius serpit & non modo musculosas, sed & tendinosas ac nervosas partes occupat, atque adeo cum intensiori ardore & dolore, tum profundo ac latius se extendente duro tumore ac rubore, qui tan-

tandem in livido-nigricantem transit, cognoscitur.

§. XXII.

Devenimus nunc ad varias hæmorrhagiarum species, e quarum censu, quæ non parum periculi alit est hæmoptysis, sive sanguinis floridi e pulmonibus per tussim rejectio. Hæc curate distinguenda est a sputo cruento, quod ex interiori gurgulionis, faucium ac narium ductu emergit, & potius screatu, quam tussi, succedit, parcius etiam esse solet, pituita remixtum & obscuro sanguineo colore tinctum. Deinceps vera hæmoptysis discernenda quoque est ab illo sputo cruento, quod parciori in quantitate ex sauciatis arteriæ asperæ vasis cum tussi ejicitur, & cum pruritu ac sapore salso jungi fuevit. Multum quoque hæmoptysis distat a vomitu cruento, siquidem in illa sanguis tenuis, nitide floridus, arteriosus, non sine magno nisu ac labore eliditur, in sanguinea vero vomitione cum anxio conatu crassus, coagulatus & nigricans cruor, ex venosis magis vasis elapsus, citra tussim exturbatur. Neque ipse vomitus cruentus sine discrimine considerandus & excipiendus est, sed ratione causarum multum differens, aliam & diversam medendi rationem quoque desiderat. Alius enim est a causa materiali caustica erodente, in ipsius ventriculi cavo contenta, quemadmodum fit a venenis causticis & fortioribus emeticis assumtis; alius vero oritur a motu sanguinis impetuosiori, ex aliis & remotis partibus ad ventriculi vasa, præsertim brevia, quæ facile perforantur, delati, quale quid fieri fuevit in mensibus, & hæmorrhoidibus subito & cum violentia quadam repressis; atque ejusmodi vomitus plerumque suas statas ac certas periodos servare solent.

§. XXIII.

Porro in mictione cruenta hæc potissimum distinctio observatu digna est, quod alia fiat ex calculo asperiori, uretherum vel urethræ vascula dilacerante, quæ tamen rarior est, neque facile in nephriticis comparet, & exigua etiam tunc stillat sanguinis quantitas: contra vero si citra quandam violentiam a sanguinis impetu, ad renum substantiam ex aliis partibus rapto exoritur, sincerus largiter sæpius sanguis sine singulari incommodo vel sensu cum urina emittitur, & interjecto pauco tempore, ad fundum colorem non rubicundum, sed ex bruno fuscum exhibens, secedit. Affectus hic familiarius accidit ætate gravibus, vegetis tamen & plethoricis, ac sæpius sine periculo contingit. Stillicidium sanguinis ex præputio rarior quidem affectus est, a nobis tamen binis vicibus observatus in plethoricis & senio jam proximis, his a mictu cruento notis dignoscendum, quod guttatim stillet sanguis, & quidem continuo, etiam si urina non reddatur, quum in mictu cruento nunquam, nisi simul cum urina, sanguis proliciatur.

§. XXIV.

Tum fluxus sanguinis periodicus, qui in gravidis quandoque salutariter contingit, probe etiam discerni debet ab eo, qui abortum minatur. Scilicet quando sanguis periodice & paulatim per tres vel quatuor priores menses manat, tunc fluxus est salutaris: si vero largius sanguinis profluvium ex internis uteri vasis apertis succedit, vix sine gravidæ & embryonis detrimento fit. Quin si fluxus est vehemens, indicium prębet totalis separationis secundinæ & subsequuturi abortus; si moderatus, pars tantum abscessit, & fętus salvari potest. Et hoc sanguinis stillicidium, si periodo catameniorum respondet, & orificium uteri sub fluore clausum contrectatur nullique partus dolores superveniunt; tunc probabiliter infertur, non ex ipso utero, verum e vagina tantum scaturire hunc laticem. Contra vagæ sive erraticæ magis & periculosæ judicandæ excretiones sanguinolentæ, quæ male ad calculum tributi lunaris exsolvuntur, justo copiosiores prodeunt, quæ ostium

uteri patulum & conatus partus imminentis junctos simul habent.

§. XXV.

Præterea etiam hæmorrhoidum fluxus a dysenteria rite est distinguendus, quum ambo convenientiam in eo exhibeant, quod utroque in affectu sanguis excrementis intermixtus secedat. At si paulo curatius reliquorum symptomatum inter se comparationem instituamus, tum facillima ratione differentia harum fluxionum inter se invicem patescet. Etenim in hæmorrhoidum fluxu sanguis cum excrementis prodit sine ullis torminibus & dolorificis spasmis, ac ejusmodi etiam fluxio critice & salutariter succedit: contra vero in dysenteria cum atrocissimis spasmis & torminosis doloribus stercora sanguinolenta dejiciuntur & universum corpus inde gravissime affligitur, presertim si intestina tenuia simul patiuntur, ubi primis morbi diebus adsunt vomitus, singultus, anxietates præcordiorum, appetitus prostratus, & virium insignis languor. Denique dysenteria alba a rubræ & carnosæ indole haud parum abludit; in alba enim parum cruoris manat, ingens autem muci copia excernitur, in rubra autem sanguis copiosior, cum frustis parvis carneis, quandoque rejicitur.

§. XXVI.

Nunc sequuntur dolores, e quibus ii, qui caput divexare solent, frequentiores sunt, & pari ratione admodum variare, præsertim quoad causas & generandi modum, observantur. Etenim causa cephalalgiæ si est sanguinis impetuosior ad caput congestio, tum calore, rubore & tumore faciei, cum magna arteriarum, quæ sunt in collo & temporibus, pulsatione se exserit, quinimmo dolor & ardor interdum ad oculi bulbos se extendit, atque extremorum refrigeratio plerumque jungitur. Si pertinacior est cephalalgia & venerei contagii soboles, noctu magis, quam interdiu ingravescit, & plerumque certæ parti firmius dolor insidet, ut cutis ibi a subdito humore viscido non raro in tumorem attollatur. Porro quemadmodum frequentius causa doloris in capite partibus externis cranii & maxime pericranio inhæret, ita, si in cerebri meningibus sedem suam ac domicilium habet, cum vertigine, rubore oculorum, stupore, oblivione, auditus gravitate infestat, & vel paralysin, vel appoplexiam præcedit, aut sequitur.

§. XXVII.

Alia vero doloris capitis causa est effusio seri & sanguinis e vasorum alveis & in sinuositatibus ossium frontis firmiter impacti, quod si accidit dolor est pertinax, acerbus, fixus, & supra oculos in radice frontis per dies noctesque urget. Interdum quoque caput male habet ex cruditatibus in ventriculo obhærescentibus, quæ ructibus, phlogosi ac primarum viarum spasmis sese produnt, dum quoque ingestis flatulentis dolor augetur, vomitu vero, evacuantibus & stomachicis medicamentis minuitur. Alia adhuc, sed minus a medicis cognita est cephalalgiæ causa, si lympha extravasata in ventriculis cerebri secedit & stagnat, neque per infundibulum, aut glandulam pituitariam secernitur; quo casu interiora totius capitis continuo dolent, & doloris allevatio non certius & commodius impetratur, quam abstinentia a potu, & seri per evacuantia aut diuretica in cachecticis & cacochymicis absumtione ac eliminatione.

§. XXVIII.

Inter omnes dolorum species cardialgia acerbitate ceteras facile superat. Hæc autem est dolor spasmodicus orificiorum ventriculi, tam dextri, quam sinistri, qui tamen longe multumq; ratione causarum differens est. Scilicet alius est a causa intra ventriculum hærente, materia nempe acri, caustica, ut a veneno assumto; item in cholerica passione, vel etiam dysenteria, ab acerrima caustica bile proficiscens. Alia vero cardialgia est a sanguine, suppresso mensium vel hæmor-

rhoi-

rhoidum fluxu ad membranas ventriculi nerveas regurgitante, easque nimium tendente. Hinc enim est, quod affectus hic feminis, quibus post quinquagesimum annum menstrua purgatio vel parcius accidit, vel plane subsistit, præsertim si spongiosioris habitus sint, admodum familiaris esse observetur, & in curando eo, convenientes vel per scarificationem aut venæ incisionem sanguinis missiones, omne pene observant punctum; quum vicissim in illa cardialgia, quæ a materia acri caustica suscitatur, demulcentia, oleosa, temperantia, lac asininum, vel infusum florum chamomillæ saturatum, cum cremore lactis, interposito pulvere absorbente, desideratissimam opem ferant. Deinceps cardialgia jure meritoque etiam distingui debet ab inflatione ventriculi dolorifica, quæ a flatibus mirifice stomachum distendentibus subnascitur. In hoc affectu sub costis spuriis, præsertim in sinistro latere, dolor, & sub cordis scrobiculo, versus dextrum, tumor instar vesicæ flatu distentæ, frequentius visitur & percipitur, adest simul magna spirandi cum anxietate difficultas, quæ eo gravior est, quo magis diaphragma a distento stomacho, sursum urgetur & pulmonum expansioni obicem ponit. Et hoc malum admodum solenne est infantibus, qui adhuc lactantur, si ipsum lac in ventriculi cavo stagnans, coagulatum & corruptum in flatus explicatur. Frequentius quoque accidit hypochondriacis, præsertim si nimium & cum magna aviditate cibos, qui ob viscosam & ægrius solubilem substantiam flatuum proventui favent, ingerunt.

§. XXIX.

Neque parum refert, ut medicus dolorem colicum probe discernat ab eo, qui ex calculi descensu per uretheres oboritur. Quippe in calculo renali dolor profundus pressorius lumbis quasi infixus pertinaciter hæret, cum quodam horripilationis intercurrente sensu; adsunt porro nausea, vomitus & tormina etiam ventris, & ubi calculus per urinarias vias iter conficit, tunc ad regionem ossis ischii dolor etiam excurrit, & stuporem femori ejusdem lateris non infrequenter inducit: urget præterea creber ad urinam emittendam conatus, quæ cum stranguria mingitur & sæpius sabulum deponit. In dolore vero colico res secus se habet; tunc enim dolor & tormina magis circa umbilicum colliguntur, vaga sunt, & nunc huc, nunc illuc discurrunt, & plerumque flatibus venter distenditur. Non raro tamen contingit, ut colica simul sit nephritica, inde dijudicanda; quod in ea gravissima tormina ventrem torqueant, cum alvo fortiter adstricta, vomitu, cephalalgia, extremorum frigore, mingendi stimulo, donec finito paroxismo, urina sabulosa secedat, vel calculi etiam excretio sequatur. Deinde dolor colicus a dolore, qui hypochondriacos excruciat, in eo diversus observatur, quod hic in hypochondriis magis, ille vero circa umbilici regionem potius consistat. Dein in hypochondriacis latus, præsertim sinistrum, tumere solet, quia ibi in coli flexuris flatus incarcerati hærent, & crebrius quoque hic dolor recurrit, quam communiter sic dictus colicus.

§. XXX.

Verum enimvero quum doloris intestinorum variæ etiam sint causæ, diversis etiam signis ut a se invicem mutuo dignoscantur, necesse est. Si igitur flatus in causa sunt, tunc magna inflatio fit abdominis & quandoque tam ingens, ut hernia circa umbilici regionem a flatibus protuberet. Et talis colica in dispositis, præsertim in corporibus infirmis & senilibus, ex refrigeratione abdominis, aut tantummodo pedum, vel a frigido, item fæculento potu, cibo flatulento, carne vervecina, præsertim frigido potu superingesto, quam facile excitatur. Et quia multi ex calculosis ad colicam flatulentam valde proclives sunt, hinc crebrius nephriticum ma-

lum

lum cum colico complicatur.

§. XXXI.

Quod si vero, prout frequentius obvium est, dolor intestinorum flatulentiis, maximis anxietatibus & dolore dorsi tensivo alvoq; pertinaciter clausa infestat & torquet ægros, & ex levi occasione aut errato irritatur faciesque simul est cachectica; tunc plerumque causa vitii hæret in visceribus abdominis, per quæ sanguis non recte & libere trajicitur, sed in intestinorum volumine stagnat, & quum exitum ibi per vasa hæmorrhoidalia non inveniat, intra intestinorum membranas hærens, ea nimium distendendo & lancinando, hanc colicam parit, quæ ob genus nervosum graviter simul afflictum, convulsiva audit. Eadem sanguinis stagnatio si fit ab hæmorrhoidibus consuetis non rite fluentibus, vel præpostere cohibitis, atrocem intestinorum dolorem parit, qui exinde vocari solet hæmorrhoidalis: & si in fœminis, a mensium inordinato & parciori successu, sanguis ad intestinorum volumen refluit & tormina inducit, colica audit hysterica. Alia denique est species colicæ, quæ dicitur biliosa, & cholericæ constitutionis hominibus, nec non iracundiæ deditis sensibilioribus perquam familiaris est. Hæc cum vomitu, capitis dolore vel etiam diarrhea sæpius complicatur, & quia spasmodica constrictione liberior bilis descensus ad intestina inhibetur, ipsa ad habitum corporis regurgitans, colorem flavescentem ei inducit.

§. XXXII.

Multum etiam interest, ut medicus colicæ spasmodicæ, sive convulsivæ, genium, ab aliis colicæ speciebus probe discernat. Illa sæpe horrendum in modum non modo intestina, sed & alias universi corporis nerveas & membranaceas partes per consensum exagitat, siquidem vehementior spasmus per universum fere genus nervosum dispergitur, ut non modo ventriculus & intestina sursum & deorsum trahantur, & alvus, omnibus spretis enematibus, arctissime claudatur, sed & musculi abdominis cum umbilico introrsum stringantur & ad interiora arctentur. Et quia violentia spasmi ad partes genitales sæpius pertingit, fit, ut testiculi retrahantur, & constrictis vesiculis seminalibus, involuntaria seminis fiat excretio, ob urinarias autem vias spasmo affectas, urina difficulter reddatur. Si etiam ad pneumonicos nervos vehementia spasmi penetret, respiratio valde anhelosa ac difficilis est, cum valido motu thoracis. Quin malo ingravescente, cerebri etiam membranæ ac nervi patiuntur, & vertigo, scotomia, levior mentis alienatio, vigilia & extremarum partium refrigeratio intensa, & pedum ac brachiorum vehementissima agitatio, observatur, non raro etiam tam atrocem dolorem harum partium resolutio, sive paralysis subsequitur.

§. XXXIII.

Sunt autem huic affectui gravissimo spasmodico quam maxime obnoxii metallurgi, qui mineras saturninas igne tractant & improvide copiosum lithargyrii fumum ore hauriunt atque cum saliva deglutiunt. Perquam etiam familiaris est hæc spasmodica affectio scorbuticis cachecticis, præsertim ubi consuetus hæmorrhoidum fluxus desinit, vel non rite procedit, vel non rite procedit, aut si intermittens febris temere vel imprudenter adstringentibus validioribus cohibita est. A vermibus, a calculo ductibus biliosis vel cystidi felleæ inhærente, idem malum non semel ab auctoribus observatum fuit. Ut hinc clarissime videamus, in hac passione, non tam peccare materialem, mobilem, aut quæ corrigi vel evacuari facile possit, causam, ut in colica biliosa, flatulenta vel viscida fit, quam potius nervosis membranaceis partibus, quæ tam faciles sunt ad subeundos hos spasticos motus, vitium inesse. Etenim & cardialgiam & dolorem intestino-

rum

rum convulsivum, in sensu exquisitiori præditis corporibus, sæpissime a cohibita iracundia, affectibus animi gravioribus, terrore, crebra ira, & in adolescentibus, a nimio & intempestivo veneris, nec non largo potuum spirituosorum usu, ortum traxisse observavimus.

§. XXXIV.

Quum vero ingens plerumque in morborum cognitione admittatur confusio doloris arthritici & rheumatici, operæ pretium visum est, amborum differentiam hoc loco planius sistere. Uterque quidem dolor spasticus est, & partibus membranaceis infestus, rubore, ardore, dolore, tumore & partis ad movendum impotentia, sese prodit; in eo tamen discrimen comparet: quod arthriticus a sero tartareo acri, intra juncturas articulorum obhærescente, proficiscatur, in rheumatico vero materia illa serosa salino-caustica, membranis musculorum & ligamentis articulorum exterius potius insideat. In arthritide quoque tum glandulæ, quæ in articulationibus reconduntur, mucosæ, a cl. Anglo *Clopton Havers* inventæ, tum ligamenta glandulosa, materiam arthritidis evomunt: contra ea in rheumatismo stagnans illud acre serum, ex sanguine in canalibus nimium congesto, inter membranarum & musculorum interstitia magis secedit & colligitur. Ex quo jam facile apparet ratio, quare rheumatismi curatio, minus laboris vel difficultatis habeat, quam articularis morbi, & quare arthritis, topicis cujuscunque fere generis adhibitis, minus feliciter componatur, quum rheumatici dolores iisdem sæpius mitigentur.

§. XXXV.

Deinceps probe etiam notari debet illa differentia, quæ inter dolorem arthriticum & inter dolorem artuum venereum intercedit. Ille interdiu magis affligit, hic vero noctu ingravescit; arthritico quoque febrilis quædam commotio associatur, cujus venereus expers est. Arthritis porro stata sua & anniversaria tempora observare solet & acrioribus pharmacis, ut mercurialibus, mirum exacerbatur; quum contra dolores luis Gallicæ continuo fere affligant, & nonnisi hisce præsidiis facile auferantur. Tandem etiam peculiarem adhuc differentiam ponendam esse existimo inter dolores artuum v. g. crurum aut pedum cum tensione, rigiditate, imbecillitate movendi junctos epidemice quasi grassantes, & inter veros arthriticos. Audiuntur enim sub certa temporum & tempestatum constitutione passim ejusmodi querelæ de doloribus crurum, ut alii de tensivo, alii de obtuso & contusivo, alii de pungente in profundo circa ossa tarsi & metatarsi hærente, conquerantur, cum immobilitate, stupore & rigiditate harum partium, & doloris a motu graviori augmento. Afficiuntur autem, prout observavi, hoc dolore maxime ii, qui sanguinem e vena pedis mittendum curarunt & aeri frigidiusculo corpora exposuerunt, quo facto ingens mox sequuta fuit affecti membri debilitas, & successit postea dolor, qui ad aliquot menses duravit & pro arthritico ac podagrico vulgo habitus fuit; sed quum nulla febricula, nullus tumor, rubor aut ardor simul apparuerit, neque tam in juncturis, quam potius in ipso periostio, animadversus fuerit, jure meritoque eum distinguendum a vero arthritico esse dijudicamus.

§. XXXVI.

Progressum nunc facimus ad eos morbos inter se bene discriminandos, qui convulsivi vel spasmodici quippiam fovent, e quibus pectoris illa ingens concussio, quæ tussis vocatur, non postremum sibi vindicat locum. Perquam plurimæ etiam pro differentia caussarum & sedis affectu, dantur tussis species; nobis vero jam tantummodo commodum visum est, eam tussim, ubi caussa hæret in ipsis pulmonibus, ab ea, ubi in aliis, præsertim nervosis partibus, & præcipue stomacho,

cho, consistit, certis notis atque indiciis a se invicem mutuo discernere, quippe quae distinctio non parum utilitatis in medendo affert. Si igitur caussa subsistit in pulmonibus, respirationis semper adest quaedam difficultas, quae motu, vel exagitatione corporis aut sanguinis, augetur, adest quoque plerumque vox clangosa, dolor pressorius in pectore & raucedo quaedam. Si sicca est & per longum tempus durat, plerumque tubercula dura, vel vomicae pure repletae in caussa sunt, & tussis phthisica est; si vero est humida cum ejectione materiae copiosae viscidae stipata, indicium est magnae cavitatis & secessionis humorum e tubulorum alveis in pulmonibus; atque in ejusmodi tussi pulmonali difficilis est in latere affecto decubitus, sique pus purum vel sanguine tinctum simul eliditur, de pulmonibus affectis non amplius dubitandum erit.

§. XXXVII.

Tussis vero stomachalis alia identidem humida, alia etiam sicca est. Si humida, lentum & copiosum sputum post sumtum cibum maxime ejicitur & saepius quoque simul vomitus movetur, a pectoralibus, dulcibus increbescit tussis & circa matutinum tempus maxime suum resumit impetum. Adsunt quoque simul multae spasmodicae & flatulentae in abdomine afflictiones, neque excretiones per alvum suum servant ordinem, neque in feminis menses recte procedunt. In tussi vero convulsiva, ferina & sicca caussa maxime haeret in stomachi tunicis nerveis, ac vehemens tunc totius thoracis concussio adest, cum sono profundo, ac post pastum, post potum etiam frigidum, aut acidum assumtum, valde augetur. In hac tussi pertinaciori plerumque hypochondria laborant, vel diathesis scorbutica, salsa sanguini intermixta; quare non infrequenter ejusmodi tussi purpura jungi solet. Si vero latitat materia in duodeno, quale quid saepius contingit in febribus intermittentibus, praesertim tertianis, item in hypochondriacis; tunc ructus acidi & flatus praesto sunt, & in paroxysmo, post horripilationem, infestat, ac facile vomitum, qui valde biliosus & acidus adest, proritat. Infantili aetati tusses convulsivae admodum sunt familiares, partim quod eorum systema nervorum ad spasticos convulsivos motus admodum proclive est, partim etiam, quia cruditates acidae biliosae in ventriculo & duodeno in his solenniter stabulantur. Vomitio quoque infantum tussi frequenter accedit; interdum vero plane sicca est, atque ita invalescit, ut suffocationis metum adesse judicaveris.

§. XXXVIII.

Asthma, frequentissimum malum, uti diversas suas agnoscit caussas ac caussarum sedes; ita etiam non parum inter se differentiae alit. Frequentius haeret vitium in stomacho, & tunc flatulentum est; & fit ab inflato ventriculo, diaphragmatis liberum descensum impediente. Frequens malum est hypochondriacis, imbecillitate ventriculi laborantibus, ab ingestis praesertim flatulentis, malum recrudescere, & vomitu humoribus rejectis, mitigari solet. Asthma convulsivum, ab asthmate humorali, immo sanguineo, multum distat; nam periodicum est & certis tantum temporum intervallis infestat, maxime vero noctu invadit; spiritus saepe adeo est angustus, ut collo extenso erectoque corpore eundem trahat aeger necesse sit. Adest saepius sudor frigidus, sique ad viginti & ultra horas durat, animi defectio accedit. Percipitur maxime compressio constrictoria circa thoracem, quae saepius usque ad collum & jugula propagatur. In hoc affectu subest plerumque vitium in visceribus abdominis, praesertim hepate, & facile cachecticus subsequitur status. Si vero polyposum in cordis vasis obhaerescens concrementum asthma parit, vel illud exacerbat, tunc cordis palpitatio jungitur. Si denique

quod

quod frequentioris observationis est, asthmatis convulsivi & suffocatorii caussa est ingens aquarum in thoracis cavitate extravasatio; dolor simul extra paroxysmum fixus in latere thoracis, qua aqua comprehenditur, percipitur & pes ejusdem lateris, vel ambo, intumescunt, & paroxysmus est diuturnus ac vehementissimus, cum maxima anxietate, licet sine tussi, & plerumque etiam necare solet.

§. XXXIX.

Non minus & differentia quædam inter asthma convulsivum, & catharrhum suffocativum adstrui debet; siquidem hic paralysis quædam species est, nervorum paria, quæ respirationi inserviunt, tangens, quæ ex improviso adoritur, cum magna anxietate, stertore & sono quasi spumido, inter respirandum vultus rubore intumescit & suffocatio imminet: asthma vero convulsivum servat magis suas periodos & chronicum malum est, quum suffocativus catarrhus ad passiones acutas non sine ratione referendus sit. Deinde quoque in hoc perpetuus quasi materiæ affluxus percipitur, qui in asthmate deficit, ingens etiam virium jactura, plus catarrhum suffocativum, quam convulsivum asthma comitatur. Est autem catarrhus suffocativus maxime familiaris senibus, imbecillioribus, immo infantibus, præsertim retropulsis exanthematibus, variolis, morbillis, tinea capitis, achoribus faciei, scabie & hujus generis aliis.

§. XL.

Accedimus jam ad gravem illum apoplexiæ morbum, qui quomodo ab aliis affectibus differat, dispiciendum est. Cum syncope multum alit convenientiæ, quum in utroque omnium sensuum, tam internorum, quam externorum, fiat obliteratio; in eo tamen conspicua est differentia; quod in hac pulsus & respiratio non amplius percipiatur, facies palleat & omnia frigeant, in illa vero, præter durantem spiritum, florida sæpe & rubra facies sit, atque arteriarum pulsatio adhuc observetur. Majoris difficultatis est, veram apoplexiam a spuria distinguere. Hæc frequentissimum hystericarum symptoma est, & a violentia spasmorum in abdomine proficiscitur, quibus sanguis ex mensium stagnatione redundans, magno impetu ad cerebrum delatus, in ejus vasis subsistens, omnem sensum ac motum intercipit, salvo tamen pulsu & spiritu. Vulgo habetur pro syncope, vel etiam epilepsia hysterica, sed minus recte, raro quoque feralis est, sed ubi remittit strictura, vel sanguis largius ex pertusa vena subtrahitur, facile discutitur. At vero magis terrere debet apoplexia vera, quæ ob sanguinem, vel serum, vasorum alveis elapsum, subito sæpius jugulat. Deinceps apoplexia perfecta a debiliori ita etiam est distinguenda, quod illa ex vasorum cerebri ruptione, hæc vero ex horum tantummodo nimia distensione & sanguinis ibi facta stagnatione subnascatur, & sæpius paralysin sensuumque debilitatem inducat, vitam autem non adimat.

§. XLI.

Quod attinet ad paralysin, identidem hæc recte in veram & spuriam dispescitur. Illa in ipso cerebro, vel principio spinalis medullæ, fixam habet sedem, sensumque fere omnem ac motum sufflaminat: spuria vero mitior est, neque tam altas radices agit in cerebro, sed quibusdam nervorum paribus, ad certam partem decurrentibus, tantummodo inhæret, & sensum ac motum quodammodo lædit. Hæc quoque a colicis, cardialgicis & spasmodicis gravioribus passionibus, si præsertim a sanguinis restagnatione in plethoricis fiunt, originem suam sæpissime trahit, quando nimirum sanguis ad nervos, vel etiam musculos, qui manus vel pedes movent, transfertur, & stagnatione viscidum serum deponit, quod membranis nerveis incumbens, motus quidem impotentiam, sensu tamen

men

men & dolore residuo, efficit.

§. XLII.

Distinguere etiam convenit epilepsiam a convulsionibus. In illa affectæ sunt cerebri membranæ, in hisce vero membranæ & nervi spinalis medullæ magis patiuntur, neque pollices tam fortiter contracti sunt, licet maximum robur sub artuum agitatione deprehendatur. Motus convulsivi etiam invadunt maxime pueros circa decimum quartum ætatis annum, ex suppressa iracundia, terrore gravi, intempestivo veneris exercitio, corporis refrigeratione, vel etiam vermium morsu, ac tam mira sæpe artuum totiusque corporis est distorsio atque quassatio, ut ob insolentiam fascino vulgo tribuantur. Mens quoque in quibusdam variis phantasmatibus turbatur, sique non opportuno ac promto auxilio oppugnatur malum, ita vires sumit, ut vigesies & sæpius quoque quotidie ingruat. Epilepsia autem accessionum periodos magis circa lunæ phases statas, neque tam crebras, servat, ac tempore pubertatis plerumque cedit. Denique catalepsis differt ab apoplexia, quod illa de repente invadat, & membra rigida in ea positura ac situ detineat, in qua accedens ea prehendit. In utroque vero affectu sensuum omnium ad tempus abolitio, cum stupore ac sopore quodam, præsens est.

CAPUT IV.

De Genealogia morborum ex turbato solidorum & fluidorum mechanismo, ad explicationem Historiæ morborum & veram ac solidam therapiam.

§. I.

Alterū therapiæ fundamentum est cognitio ortus & caussarum morbi.

COgnito sic atque perspecto, ex allatis superiori capite characteristicis notis, quis & qualis sit morbo; necessarium porro est, ut Medicus formalem ejus essentiam, genealogiam, caussarum primordia & ubi sedem obtineat, curate scrutetur, quippe quod alterum veræ pathologiæ ac therapiæ fundamentum est. Nam profecto exquisitior cognitio modi, quo morbi succrescunt, planam ac facilem ad eos tam arcendos, quam persanandos, viam medenti pandit. Hinc licet in secundo medicinæ rationalis systematicæ tomo de morborum ortu & caussis copiose satis egerim: haud supervacaneum tamen fore duxi, si succinctam pathologiæ synopsin, proximas morborum quorumvis caussam complectentem, hoc loco insererem. Enimvero si fateri liceat quod res est, solida pathologiæ fundamenta usque eo minus recte, hoc est, cum connexione ac demonstratione, exposita sunt, ut potius passim quamplures hallucinationes ac ipsis in exercitio artis obviis factis minus respondentes opiniones deprehendantur.

Qua minus recte huc usque tradita.

§. II.

Scilicet varii quidem sunt modi, hypotheses atque principia, quibus tum ab antiquioribus, tum a recentioribus, medica disciplina fuit tradita: nulla tamen, ut verum fatear, facilior, simplicior & naturæ magis consentanea salutaris artis doctrinas pertractandi ratio mihi unquam visa est, quam quæ a primo & antiquissimo Medicinæ parente, *Hippocrate*, in ipsius monumentis, immortali memoria dignis, proposita est. Gravissimus enim hic auctor, non ex solis materiæ affectionibus, respectibus & qualitatibus physicis, neque etiam ex speciosis nominibus, sed potissimum ex proportione, mensura & temperamento, tam motuum, quam humorum corporis nostri, nec non eorum, quæ ingeri & egeri debent, adeoque pure mechanice, solidas rationes, in difficilibus rebus medicis explicandis, scite ac docte deducere annisus est, usus maxime ad hoc ministerio scientiæ physicæ; anatomicæ & observationum clinicarum.

Ex variis tamen medicinæ tractandi methodis optima Hippocratis.

§. III.

§. III.

Quod ejus po tio a dogmate usitatur.

Sane primus fuit magnus hic naturæ consultus, qui artem nostram, ex vero non minus, quam apposite, per subtractionem eorum, quæ superflua sunt, & additionem, quæ deficiunt, per convenientia nimirum remedia, definivit: Primus porro fuit, qui corpus humanum ex partibus solidis, fluidis & impetum facientibus, sive spirituosis, constare, illud permeabile esse ejusque partes invicem consentire & conspirare, rectissime docuit. Hic quoque primus omnium de sanguinis progressu & circuitu, ejus motu inæquali & a partibus exterioribus ad interiores resiliente, & rursus ab his ad illas converso, in scriptis suis, præsertim libro de flatibus, luculentam mentionem injecit. Idem præterea peritissime in mediocritate ac temperie sanitatis fundamentum, in nimio vero, & tam ratione quantitatis, quam qualitatis, excessivo, quod naturæ humanæ inimicissimum judicat, læsionum & morborum caussas constituit. Denique ex omnibus primum asseruit, naturam corporis humani esse optimam morborum, ut cum ipso loqui liceat, præservatricem & curatricem, immo omnis ratiocinationis in Medicina principium.

§. IV.

Sed per peram Hippocratis doctrinam deserverunt posteri.

Tam itaque vehementer optandum foret, ut qui post *Hippocratem* vixerunt artis professores, & inter hos maxime *Galenus* cum suis sectatoribus, his tam egregie jactis a summo viro fundamentis pressius institissent, & divinam artem magno apparatu observationum practicarum, nec non inventis anatomicis, quæ artificiosissimam corporis structuram pandunt, atque experimentis physico-mechanico-chymicis, quæ rerum corporearum vires, quibus ad vitam continuo homo eget, & motuum quibus vita conservatur leges, recludunt, melius excolere, ulterius perficere & confirmare, per tot sæculorum decursum operam impendissent. At vero, si verum saporem fateri liceat, otiosis potius speculationibus & sterilibus ratiociniis ex Philosophia potissimum Aristotelica, secundum quatuor elementa desumtis quatuor qualitatibus, humoribus, temperiebus, & intemperiebus, nec non variis animæ & spirituum potentiis & facultatibus, vix aliud egerunt, quam ut majorem progressum & lætiora artis incrementa mirum quantum retardarint, tantum abest, ut quicquam solidi ad amplificandam illam addiderint. Neque melioris notæ sunt quorundam nostri ævi Medicorum principia atque hypotheses, quæ partim ex corpusculari *Cartesii* Philosophia, partim ex Chymicorum potentiis salinis, & sulphureis, partim etiam ex Metaphysicorum scholis, ortum trahentes, ac specioso multorum, ut obscurorum, sic sterilium nominum, fuco innixæ, ad solidam theoriam & rationalem Medicinam stabiliendam, parum adjumenti attulerunt.

§. V.

Quæ igitur vicem dogmatis eligenda.

Ego vero quamdiu per divinam gratiam promovendis artis medicæ incrementis, in publico etiam docendi munere, mentem & operam adjeci, id maxime mihi agendum duxi, ut vetustissima illa ab *Hippocrate* inventa & felici auspicio inchoata mechanice circa corporis humani naturam & accidentia ratiocinandi methodus, ulterius luculentioribus observationibus, nec non anatomicis, item physico-mechanicis & chymicis inventis atque experimentis, illustraretur, confirmaretur & ad uberiorem perfectionem traduceretur. Proinde jam etiam hæc instituti erit ratio, ut breviter, solide tamen, ex simplicissimis & veris naturæ principiis, motu nempe atque materia illiusque affectionibus & legibus in microcosmo, vitæ, sanitatis & mortis naturam, morborum & varii generis symptomatum genealogiam, cui deinde rationalis therapia, sive vera remedia inveniendi & applicandi methodus,

fir-

firmiter superstruenda, in usum maxime discentium & futuræ praxeos, eruam, atque ingenue exponam.

§. VI.

Inquirendum primo verum medicinæ principium.

Quemadmodum autem ad omnem in disciplinis demonstrationem ac veritatem, prima quædam simplicia & intellectu facilia principia seu fundamenta requiruntur, e quibus, tanquam notis, multa incognita & difficilia phœnomena apta serie clare deduci, explicari atque resolvi debent: ita pari modo, in Medicina rationali reddenda, sive scientifice tractanda, idem merito faciendum esse judico. Inquirendum videlicet tale principium ac fundamentum est, in quo non modo vitæ, mortis, sanitatis ac morborum ratio continetur, sed ex quo etiam, ceu fonte, accommoda omnium, quæ in naturali & præternaturali statu occurrunt ac in morborum historiis continentur, explicatio, promi, nec non ea, quæ in hoc vel illo casu salubria & insalubria sint, peti possunt. Quodnam vero hoc sit principium, de eo discors admodum est Medicorum sententia.

quod non est animus.

Qui corpus nostrum mere passivum atque ad motus edendos ineptum judicant, rebus quoque corporeis vim & efficaciam in istud agendi denegant, immateriale quoddam principium, quod apte plerumque & sapienter motus exsequatur & dirigat, animam nempe, sive rationalis sit, sive sensitiva, universæ medicæ doctrinæ fundamentum esse contendunt.

neque spiritus.

Alii spiritus in cerebro & sanguine contentos, æthereæ, sulphureæ, mobilis & elasticæ naturæ, motuum vitalium caussam, eorumque considerationem in pathologicis & therapeuticis utilissimam ac potissimam esse, asserunt.

§. VII.

Sed natura corporis humani Hippocratica, qua æquabili

Nos cum *Hippocrate* naturam corporis humani principium omnis sermonis & ratiocinationis in Medicina esse censemus. Per hanc vero nihil aliud intelligimus, quam perennem sanguinis & fluidorum per corpus mere tubulosum & hydraulicum, beneficio systoles & diastoles, quæ in omnibus canalibus viget, progressivum & in circulum abeuntem motum; ut adeo vita in corpore humano nihil aliud sit, quam motus fluidorum, a solidis, præsertim corde & arteriis, & solidorum, a fluidis, quo salvo, machina ratione mixtionis suæ maxime in putridam corruptionem prona, ab hac immunis perfistit, & quo prorsus extincto, putrefactio mortifera incipit.

solidorum & fluidorum motu consistitur.

§. VIII.

Ex integro hoc motu proxima vitæ sanitatis caussa petenda.

Quamvis autem de penitus inquirendis remotioribus motuum vitalium caussis non valde simus solliciti, eo quod subtilior talis theoria, non tam ad scopum medicum, quam potius ad physicam, seu metaphysicam scientiam sublimiorem spectet; non dubitamus tamen asserere: motum illum systoles & diastoles in universo vasorum systemate, qui fluida movet, eorumque cursum moderatur & dirigit, neutiquam persistere posse, nisi ad tunicas fibroso-nerveas, e quibus vasa coagmentantur, sanguini per arteriolas, & liquido, cujuscumque sit indolis, per nervulos, liber pateat affluxus, adeo, ut hoc intercepto, repente omnis motus concidat. Porro firmiter asserimus: sanitatem, quæ in libero & ordinato functionnm, tam animi, quam corporis, exercitio consistit, a motu systoles & diastoles in solidis & progressivo fluidorum in vasis, imperturbato & æquabili, a partibus internis & vasis majoribus, ad extimos & minimos canaliculos vergente, unice dependere, quo integro ac inoffenso, humorum utilium, qui ad usum retineri debent secretiones, & inutilium ac superfluorum excretiones saluberrimæ, legitime perficiuntur.

§. IX.

Et læso morborum origo arcessenda.

Hoc itaque posito sanitatis fundamento, læsionem functionum corporis nostri, quæ formalem morbosi status rationem exhibet, a vitiato soli-

solidorum & fluidorum motu unice deducimus; qui, sicuti variis modis lædi potest, ità etiam morborum, seu potius motuum morbosorum, caussas formales & proximas varias adstruimus. Attenta tamen in omni morbo, seu statu præternaturali, observatione compertum habemus, motum illum vitalem a partibus interioribus ad exteriores, constrictione minimorum vasculorum & fibrillarum spastica, valde intercipi, ac inverso plane cursu, a circumferentia ad centrum urgeri, & deinde rursus cum impetu a penetralibus ad ambitum, accelerata systole & diastole, agi, qualis motus, si universum corpus afficit, febris dici solet. Deinceps id quoque observatu constat, motum intensiorem systoles, sive spasmum, certas nonnunquam tantummodo partes occupare & fluidorum motum ibi turbare, qui motus vocari suevit spasmodicus. Porro in quibusdam morbis animadvertimus, motum reciprocum constrictionis & expansionis in partibus musculosis, tam internis, quam externis, præter voluntatem intendi, qui convulsivus, aut si enormis, epilepticus dicitur. Tandem etiam in plurimis morbis obvium, motum activum systoles in solidis valde esse remissum ac resolutum, & fluidorum progressum inde retardari, quæ affectio, si levior, atonia, si gravior, paralysis vocatur, & fecunda est morborum mater.

Pervertitur autem quadruplici motu: 1] per spasmum. 2] per spasmodicas stricturas, 3) per convulsivos epilepticos motus, 4] per atoniam.

§. X.

Ad primam classem referendæ sunt omnis generis febres.

Constitutis sic quatuor motuum morbosorum generibus, primo loco istos recensebimus, qui ex aucta spastica vasorum & fibrarum strictura in externo corporis habitu, sanguinem & fluida ad interiora urgente, subnascuntur, quos inter maxime eminet febris. Nulla enim ejus species est, sive sit intermittens, sive continua, eaque vel benigna, vel maligna, acuta, sive lenta, inflammatoria, sanguinea, aut lymphatica vel biliosa, itèm, cum vel sine exanthematibus, sive denique symptomatica, in qua non sub accessione, progressu, immo tempore exacerbationis, pàrtium extimarum refrigeratio, summæ cutis ejusque pororum constrictio, vasorum detumescentia, horripilatio, partium rigor, sudoris suppressio àlvique constipatio, observetur. Nullam porro febrem videas, qua sanguis non ab exterioribus ad interiora, cor & appensos eidem majores canales, superiores quoque partes pellatur & congeratur, ut hinc dolor dorsi & capitis, præcordiorum anxietas, inquietudo, spirandi difficultas, pectoris oppressio, pulsuum durities & frequentia, oboriantur, vel plane, coacto ad cerebri & spinalis medullæ membranas sanguinis impetu, deliria, convulsiones, ac epilepsiæ, nonnunquam in principio, quandoque etiam, quod magis periculosum, in vigore, accedant. Nulla denique febris, vel motus febrilis species discedit ac solvitur, nisi spastica illa in superficie cutis & minimis vasculis strictura intermittat, vel plane remittat, ut liberior & æquabilis sanguinis ad exteriora & emunctoria affluxus restituatur, quem mollior & validior arteriarum pulsatio, sudor vel mador & perspiratio auctior, nec non alvus solutior & urina crassior, tanquam bonæ criseos signa, sequuntur, vel comitantur. Et duplici hoc motu, omnis febris, sive motus febrilis, essentia & natura continetur.

§. XI.

Hæmorrhagiæ criticæ & symptomaticæ.

Post febres multi alii adhuc sunt morbi & motus morbosi, in quibus pariter sanguis a partibus exterioribus & inferioribus, ad interiores ac superiores cursus præter naturam convertitur. Videlicet obvium hoc est in omnis generis hæmorrhagiis, tam salutaribus, sive criticis, quam perniciosalibus, sive symptomaticis. Menstrualis illa sanguinis in feminis, & hæmorrhoidalis in masculis effusio,

sio, antequam succedat, inferiora refrigescunt, cutis stringitur, in dorso circa pubem & os sacrum dolor percipitur, artus lassantur, genæ gracilescunt & pallent, demum pulsus intenditur & tunc sanguis effluit. In narium stillicidio extremæ & inferiores partes levius minimum quoque frigent, facies vero rubet ac tumet, vasa temporum intensius saliunt, gravativus dolor caput obsidet, & sub aucto arteriarum pulsu, sanguis stillat. Hæmoptysin porro nunquam non antecedit extremorum, præsertim pedum, frigus, lassitudo, flatus in abdomine, alvi adstrictio, pectoris oppressio & difficilis spiratio. Ipse cruentus vomitus, & nigri cruoris per anum secessus, nec non mictus sanguinolentus, nunquam accidunt, nisi præcesserint spasmi in abdomine, dolor in dorso, aniconstipatio, cum cutis & extimarum partium refrigeratione ac detumescentia, arteriis semper citatius & ad tactum durius micantibus.

§. XII.

Inflammationum. Eadem ratione inflammationum genesis contingit. Phrenitis idiopathica æque, ac symptomatica in febribus continuis, vix aliter inducitur, quam cum horrore & rigore in corporis cortice, alvo compressa & urina tenui aquosa, rapto interea sanguine ad caput, in quo arteriæ, tam internæ, quam externæ, fortiter pulsant, facies rubet, oculi scintillant & nares siccæ & calidæ sunt. Et quia sanguis copiosius appellitur, quam canalium sanguiferorum diameter capere potest, neque per nares exsolvitur, ad lateralia arteriolarum, non cruoris, sed seri, vel lymphæ trajectui dicata vasa, cogitur, in quibus stasin concipiens, dolorem, ardorem, ac delirium cum phantasiæ turbatione ingignit. Reliquæ inflammationes, in oculis opthalmia, in faucium & asperæ arteriæ principio, angina, in pulmonibus, pleuritis, & peripneumonia, in ligamentis hepatis membranosis, hepatitis, in renum substantia, nephritis, nec non ea, quæ in ventriculo, intestinis, utero & vesica consistunt, non alio etiam modo subnascuntur, quam quod sanguis per spasmos & dolores, in abdomine & intestinis præsertim, e minoribus vasorum propaginibus repellatur, & inde ad alias partes fortiori appulsu congeratur; unde sæpissime observavi peripneumoniam & pleuritidem, perpesso prius colico dolore, accessisse. Insuper inflammationes illæ dolorificæ, quæ extremas partes cum dolore, & rubore obsident, ut erysipelas in cute vel facie, rheumatismi in membranis musculorum, arthritis in ligamentis nerveis juncturarum, podagra in pedibus, gonagra in genubus, chiragra in manibus & ischiatis in ossibus ischii, eosdem obtinent natales: quandoquidem ante earundem accessionem, cutim plerumque horripilatio & refrigeratio tangit, vasa detumescunt, vires cum appetentia languent, præcordia anguntur, quandoque etiam vomitus exoritur & feces retinentur, luculento indicio, spasmis extrema ac interiora stringi, ipsumque sanguinem retro agi.

§. XIII.

Graves quidam capitis morbi. Accedunt graves illi capitis & cerebri affectus, insultus sive paroxysmi epileptici, maniaci, apoplectici, paralytici ac soporosi. Dum enim in his sanguinis & humorum impetus ad caput, & maxime ejus interiora, urgetur, neque exitum ibi invenit, cruor vel in vasis membranarum cerebri stagnat, & principia nervorum comprimendo, apoplexiam, leviorem tamen sive spasmodicam, hystericis & hypochondriacis familiarem, inducit, vel ruptis plane ob nimiam distensionem plexus potissimum choroidei vasculis, effunditur, ac ventriculi illapsus, fune-

neſtam graviorem apoplexiam gignit, vel ſerum ob moram ſecedit, ac in ſubſtantiam cerebri & ſpinalis medullæ deſcendens, paralyſin nec non ſoporoſos affectus & memoriæ imminutionem ſuſcitat, vel denique rapto velocius & cum impetu per cerebrum ſanguine, diſtentis quoque ſimul nimium minimis canalibus, furor exoritur. Hinc eſt, quod ſemper ante incurſum horum morborum, in extremis frigus ac horripilatio ſentiatur, & maxime in hypochondriacis, iiſdem maxime obnoxiis, dolores & ſpaſmi in ventriculo, in dorſo, hypochondriis & abdomine, membrorum laſſitudo & alvus compreſſa, advertatur. Quinimmo in epilepſia, compreſſis per ſpaſmum venis externis jugularibus, facies a copioſioris ſanguinis appulſu, non modo turget, ſed & colore ex rubro nigricante perfunditur, motu arteriarum velociori ac duriori, quam in apoplecticis inſultibus viſitur.

§. XIV.

Catarrhi & diarrhœa ſeroſa.

Porro omnis ſeri copioſioris & vitioſi in coryza, per glanduloſam faucium & narium ſubſtantiam, in tuſſi humida, ex pulmonum bronchiis, ac in diarrhea ſeri acris, ſalſi & bilioſi largior & ſalutaris ſæpe excretio, cum horripilatione cutis, extremorum refrigerio, artuum laſſitudine, corporis languore ac perſpiratione ſuppreſſa, accedit, & vernali potiſſimum, nec non autumnali tempore, quo ob aerem frigidum & humidum cortex corporis conſtringitur & fluida ad interiora ſeſe recipiunt, ſolennis eſt.

Salivatio quoque.

Neque effrenis ſalivæ profuſio argento vivo prorita, quæ mihi aliquoties lethalis viſa eſt, ſine ingenti & continua refrigeratione extremorum, cutis conſtipatione, alvi ſiccitate & urinæ difficultate, obſervatur.

Recidiva morborum.

§. XV.

Efflorescentiæ cutaneæ recedentes.

Omnis quoque febrilis, vel alius morbus recidivans, perfrigeratis prius notabiliter artubus, dorſo dolente, viribus languentibus, corpore laſſo, horroris cujuſdam ſenſu & alvi obſtipatione, incipit ac repetit. Inprimis frequentiſſimę obſervationis eſt exanthemata, in acutis quidem variolas & morbillos, purpuram rubram & albam, nec non petechias, in chronicis ſcabiem, puſtulas vel ſalſas alias acres & erodentes cutis deſœdationes, poſt ſpaſticam tubulorum cutis criſpaturam, incauta perſrigeratione, vel topicis adſtringentibus improvide applicatis, inductam, diſparere, reſiccari, ac ad interiora recedere, gravius damnum certo invectura. Quin ſæpius vidi, œdematoſos pedum tumores, acceſſione febris intermittentis, cui horror & extremorum ſtupor junctus, evanuiſſe, ſed intro pulſos, pectoris ſuffocationem intuliſſe.

§. XVI.

Nec non quæ poſt ſuppreſſas hæmorrhagias ſequuntur pathemata.

Nec denique in artis exercitio verſantibus ignotum eſſe poterit, quam ſæva pathemata ſubitam lochiorum, menſium & hæmorrhoidum fluxus ſuppreſſionem, conſequi ſoleant, nullam certe aliam ob cauſſam, quam quod, quæ ſanguinem plorant vaſcula, vehementiori ſtrictura, vel a frigida aura, vel animi affectu, vel etiam medicina præpoſtere adhibita, afficiantur, quibus compreſſis, motus antea eo directus retrocedit, & ſanguinem ad nobiliora viſcera & majores canales trudit, ubi copioſius collectus, varias & difficiles turbas ſuſcitat, in inteſtinis quidem, acerba tormina, in ventriculo, cardialgiam, in præcordiis, ſummas anxietates, in thorace, ſpirandi anguſtiam & difficilem ad ſuffocationem uſque anhelitum, in dorſo, dolores, in artubus, laſſitudinem, languorem & movendi impotentiam, in corde, palpitationem ac tremorem, immo ſyncopen cardiacam, in capite, cephalalgias, aurium tinnitum, ſcotomiam, quandoque vertiginem, nonnunquam plane epilepſiam, melancholiam, ſive auxias & meticuloſas cogitationes, cum perverſa phantaſiæ impreſſione, ac in univerſo corpore,

languores viriumque jacturam.

§. XVII.

Nullus ex his morbus solvitur, quam spasmo sublato.

Et hæc cuncta timoris & periculi plena atrocia mala, in omnibus quos recensui morbis, febribus, inflammationibus, doloribus, profluviis, aliisque, prius non desinunt ac laborantes deserunt, quam sanguinis ac fluidorum a centro ad peripheriam, ab interioribus ad exteriora & vasorum minima, beneficio naturæ vel congruis remediis, repetat aut restituatur. Quare etiam perlectæ solutionis morbi quam Græci crisin vocant, certa indicia præbent pulsus mollior & sedatior, calor per omnem corporis ambitum æqualiter diffusus, tepidus ex auctiori perspirationis successu mador ac sudor, somnus placidior, alvus solutior & urina crassior, facile sedimentum ponens, ex quo potissimum Veteres, coctam esse febrilem & morbificam materiam, augurabantur.

§. XVIII.

Morbosi igitur motus non per se & sua natura sunt salutares.

Quæ quum ita sint, nemo certe, qui allata curatius expendi, facile in eorum sententiam descendet, qui haud ferentur affirmare: & febres, & omnes hos plane morbosos motus in se & sua natura esse salutares, ad vitam conservandam & corpus ab interitu vindicandum, a sapienti natura provido consilio institutos. Qui enim motus ejusmodi spastici, qui circulum sanguinis vitalem, liberum, æquabilem, ad exteriora corporis per minima vascula iter legentem, sistunt, cohibent, ac pervertunt, naturæ amici & salubres dici possent? quum non modo excretiones saluberrimas, sine quibus vita consistere prorsus nequit, intercipiant, ac sordes ad interiora reprimant, sed & attenta observatio doceat, sub iisdem lethalem vitæ catastrophen induci. Certe in omnibus chronicis & acutis morbis ipsisque febribus, quando ægri occumbunt, ex iisdem motibus mortis signa desumuntur, quæ inter tanquam ipso eventu toties comprobata referuntur maxime extremorum frigus, horror & rigor partium, sudor frigidus, & exanthematum, si adsunt, retrocessio, facies contracta, nares acuminatæ, tempora collapsa, respiratio anxia & difficilis, summa virium prostratio, cum pulsu inæquali, debili, contracto vel etiam intermittente, insequente demum mentis ac sensuum emotione, aut convulsione. Ipse quoque notavi, eos, qui ex intermittente moriuntur, in ejusdem accessione & frigore, ubi omnia a spasmo constricta rigent, perire & omnes, qui ex præcedente morbo ad istos hos motus proni sunt, ut hypochondriaci, hystericæ, hæmorrhoidum vel mensium suppressione laborantes, his in morbis acutis per se non adeo periculosis, repetentibus, jugulari.

§. XIX.

Sed tantum per accidens fiunt salutiferi.

Quapropter nulla certe alia ratione, nulloque alio respectu, hi motus, per se morbosi, vocari possunt salutares, quam quod per accidens, licet sæpius, per eosdem, alter iste, revera per se salutaris dicendus, sanguinis nempe a partibus internis ad externas tendens progressus, mechanica quadam ratione excitetur, augeatur, ac per ejusdem appulsum, interventu mechanicorum, quibus a summo opifice machina animalis sapientissime instructa est, motuum, ipsius morbi caussam, vel stagnantem materiam resolvendo, vel eandem expellendo, auferatur. Et hoc demum sensu, febris ad Celsi loquendi modum medicina & præsidium corporis appellari, vel ut Hippocrati aliisque Veteribus solenne, denominatio pugnæ naturæ cum morbo, nec non naturæ optimæ morborum medicatricis, admitti poterit, intelligendo per morbum perniciales illos spasmodicos & κατ' ἐξοχὴν morbosos motus, vincendos per naturam, hoc est, salutarem illum ab interioribus ad exteriora corporisque ambitum vergentem sanguinis & humorum motum.

§. XX.

Alterius classis morbis, ex spasmo parsimoniali, ostenditur dolores in capite &c.

§. XX.

Atque hi sunt natales morborum quos spasmi sanguinis & fluidorum motum retroagendo ingignunt: jam etiam illustrabimus perniciales illos effectus, quos iidem spasmi in partibus, ubi incipiunt & fixam habent sedem, suscitant. Incipiemus a doloribus, quorum caussam plerumque præbent spasmi, dum scilicet nervosas tunicas, quæ acutiori sensu præditæ, gravius & pertinacius infestant, & tantum pro diversitate locorum diversam sortiuntur denominationem. Videlicet vehemens ejusmodi spastica strictura, externas capitis membranas, ut pericranium, attentans, cephalalgiam, modo in sincipite, modo in occipite, parit, si dimidiam cranii partem, in sinistro vel dextro hemisphærio, detinet dolor vocatur hemicrania, quando vero circumscriptæ tantum certæ regioni insidet, clavus audit. Idem hic spasmus ad ligamenta nervosa dentium descendens, odontalgia, & valde nervosam meatus auditorii membranam exercens, otalgia vocatur. Ventriculi tunicæ nerveæ, nec non orificia, crispata & spastice constricta, cardialgiam, cum ingenti circa præcordia anxietate & angustia faciunt. Intestina quum spasmi exagitant, & quidem tenuia, dolor ilei, circa umbilicum subsistens, urget; si in confiniis hypochondriorum crassa, præsertim colon, tormina vocantur colica; & quando infimam voluminis regionem, a stagnatione maxime sanguinis hæmorrhoidalis, dolor hæmorrhoidum cæcarum nominatur.

§. XXI.

Aliisq; corporis partibus

In uretheribus reliquisque urinæ evehendæ dicatis & ex tunicis penitus nervosis & musculosis conflatis canalibus, si quando infixus major calculus, hinc distractionem, hinc crispaturam, caussatur, immanis dolor, cum dysuria & aliis gravibus symptomatibus stipatus, gignitur. Stricto autem & corrugato vesicæ sphinctere, ardens urinæ stillicidium, quod stranguriam dicunt, adest. Dolorificus porro hic spasmus, ligamenta, quæ artus vinciunt & continent, obsidens, articulorum morbos excludit, & denominatione a proxima parte desumta, podagræ, gonagræ, chiragræ, vel ischiatidis, vel etiam extremam tantum musculorum membranam sollicitans, rheumatismi, vel pleuram, pleuritidis spuriæ nomine, in Medicorum scholis insignitur. Ipsum periostium ubi lancinatur & spastice quoad certam partem affligitur, acutissimus crudelis dolor suscitatur, in lue venerea & paronychia obvius, cui atrocia non cedit is, qui facta in luxatione ossium dislocatione, ægros angit.

§. XXII.

De nocumento spasmi effectu in excretoriis, & secretis emunctoriis.

His non minora, sed majora utique sunt damna, quæ perniciales spasmi, locis, quæ saluberrimis excretionibus vacant, firmius inhærescentes, intentant. Nimirum tubulosa & cribrosa cutis substantia, e cujus spiraculis copiosissimi tetri vapores exhalant, spasticam stricturam, vel ab acri frigore improvide admisso, vel per consensum ob affectas interiores partes, ut fit in febribus & doloribus, patiente, excrementitiæ illæ salinæ & sulphureæ activæ admodum indolis sordes, in corporis penetralia resorptæ, vel febres catarrhales ipsamque coryzam ac tusses cient, vel ad intestinorum tunicas latæ, & bile acriori reddita, diarrhea cum torminibus concitant, vel ad renale emunctorium & urinarios ductus appulsæ, copiosiorem quidem urinam, sed cum difficili mictu, efficiunt, quid? quod eædem superficialis tubulorum in cute stricturæ; liberam perspirationem sufflaminantes, ad fomitem chronicarum passionum, primis in viis, præsertim duodeno constituendam, multum conferant.

§. XXIII.

2] *In intestinorum voluminе.* Alimentaris ille canalis ab œsophago ad anum porrectus, ingestorum digestioni & relictarum ex his fæcum excretioni dicatus, si hostili spasmo stringitur, maxima inde & varia in corporis integritatem redundat noxia. Inprimis alvi contumax adstrictio, plerumque debetur spasmis, qui vel ipsis in intestinis, & maxime inferiori coli portione & recto consistunt, vel per consensum e strictis remotioribus partibus eo propagantur. Suppressa autem hac ratione alvi evacuatione, scybala non modo retinentur, sed & omnes flatus cum ipsis sordibus ad superiora & tenuia intestina, immo sæpius ad stomachum, reprimuntur, ubi propter inflationes inde pullulantes, multa eaque gravia insequuntur symptomata, id quod hypochondriaco vel hysterico malo laborantium exemplo luculenter patet. In medio intestinorum hospitans spasmus, motum peristalticum invertit, & ad superiora non modo flatus, sed & fæces excernendas urget, ut sursum latæ, per os ac vomitum rejiciantur, quod sæpissime fit in passione iliaca, præsertim incarcerata hernia stipata.

§. XXIV.

Spasmus ilei Ileon sicuti intestinorum est tenuissimum & sensationis exquisitissimæ; ita hoc modo præter naturam affectum, non solum atrocissima circa umbilicum tormina, sed etiam dejectiones crebras & copiosas parit, ut in colica cum diarrhea juncta, sive biliosa, aut ubi drasticum purgans fuerit assumtum, contingit. *& ventriculi.* Vehemens quoque strictura spastica, quum occupat inferius orificium ventriculi ejusque motum subvertit, vomitus vel conatus ad vomendum emergit; quando vero ambo orificia, sinistrum & dextrum obserantur, ipse ventriculus flatibus turget & mirum distenditur, unde in hystericis & hypochondriacis truculenta sæpe pathemata. Nonnunquam etiam clauso adhuc pyloro, stomachus superius laxatur, & patefacto exitu, ipsi flatus ingenti copia & cum impetu e faucibus erumpunt & ructus fiunt.

§. XXV.

Et quia totum systema vasorum biliariorum, quæ in hepate & extra illud discurrunt, & motu identidem peristaltico, quem nonnulli recentiorum oscillatorium dicere malunt, biliosum succum demum ad duodenum trudunt, spasmis pariter ex facili patet, ob tunicas, quibus canales biliares instructi sunt musculares & nerveas, fit, ut pro diversitate stricturæ in vasa hæc cadentis, variæ affectiones morbosæ resultent. Nam orificio ductus choledochi constipato, ut sæpe accidit ab ira retenta, nec non in cardialgia, in vomitu, vel ab assumto purgante aut veneno, bilis motu etiam inverso peristaltico regurgitat ad lymphæ & sanguinis massam, & ictéritium cuti inducit colorem, simul quoque crasin temperatam & benignam sanguinis & humorum corrumpit ac destruit. Ductus cystici & hepatici, quando ob bilem nimis acrem redditam, vel modo dictas caussas arctius adducuntur, ipsa bilis ingenti in copia amandatur ad duodenum, & sedes vel vomitiones admodum biliosas efficit, ipsumque cholericum sæpe parit morbum. Detenta vero in duodeni cavo bilis tam copiosa & vitiosa, cum aliis corruptis ibi stabulantibus male coctis, succis facile in corruptionem abit, & gravium symptomatum atque inflammationum fomitem præbet. 3] *In ductibus biliariis.*

§. XXVI.

Idem de systemate ductuum, qui urinam vehunt, tenendum. Hi enim quum non minus peristaltico, hoc est, reciproco systoles ac diastoles motu gaudeant, intensiori facta per spasmum systole earum, & quidem ubi uretheres renibus implantantur, urinæ fluxus plane intercipitur, ac retentus salsus latex non modo renale conceptaculum valde distendit, sed & ad sanguinis massam redit, ut si diutius 4) *In urinariis viis.*

tius

tius perstiterit malum, gravis ad suffocationem usque anhelitus, vel etiam tumor hydropicus, aut convulsiva quædam affectio, quin non raro mors, ingruant. Clausura uretherum ad ingressum in vesicam, quacunque etiam ex caussa, contingente, urina e pelvi jugiter stillans appensos uretheres cum sævissimo dolore mirum expandit, ut instar farciminis diducti post mortem appareant. Quando vero spasmus ad vesicæ sphincterem vergit, urina non redditur, sed vesicam implet ac ampliat. Urethra demum a graviori strictura compressa, mictum difficilem cum ardore & dolore, sive stranguriam, conciliat.

§. XXVII.

In secretoriis organis Uti vero excretoria, sic quoque secretoria corporis organa, detrimentosus spasmus nonnunquam tangit, admisso inprimis externo frigore, vel perpesso graviori terrore. Sic ductus mammarum lactiferi eidem crebrius obnoxii sunt, ut non solum secretio lactei liquoris in glandulosa mammarum substantia impediatur, sed etiam inde tumores, in abscessus & ulcera definentes, contrahantur. *Faucibus & palato,* Faucium & palati glandulosa compages, ex qua continuo lymphaticus & salivalis succus stillat, ubi arctius stringitur, quod non tantum in æstu præternaturali, sed etiam febrium accessione, nec non in aliis affectibus internis spasmodicis contingit, fauces arescunt & sitis accenditur. *villosa intestinorum,* Pariter tunica villosa intestinorum tenuium, quæ tota vasculosa & cellulosa si inflata exsiccetur apparet, spasmodice contrahitur, ob tunicam nerveam cui innternitur, & tunc parum humoris ex ingestis per venas lacteas ad massam sanguinis fertur, unde corpus emaciatur, imus contra venter intumescit, immo durus ac renitens *glandulis faucium.* a flatibus intro coactis fit, ac ita tandem tympanitis gignitur. Vicissim quum glandulæ, quæ salivalem laticem in fauces eructant, medicamento mercuriali ad iteratas fortiores stricturas sollicitantur, salivæ ingens exoritur profluvium, quod etiam evenit, in hypochondriacis ab humore stimulante acri acido.

§. XXVIII.

Superiores & nobiliores corporis partes, quo magis reliquis in œconomia animali præstant, eo gravius detrimentum, si infesto spasmo premuntur, ipsa corporis patitur integritas. *Porro in diaphragmate.* Diaphragma, & maxime ejus portio nerveo-tendinosa, quando præter naturam valide contrahitur, asthma nascitur sic dictum spasmodicum, cum sensu coarctationis & compressionis circa præcordia, solenne hypochondriaco malo vexatis symptoma. Quin spasmo hoc diutius septo incumbente, summa spirandi urget angustia, quam haud raro œdematosus, sive hydropicus inferiorum partium tumor, insequitur, eo quod cava vena, ex hepate emergens ac per diaphragmatis substantiam nerveo-tendinosam transmissa, hoc corrugato, simul angustatur, ut sanguis per adductum ejus alveum difficulter ad cor volvatur, & liberiori transitu exclusus, non tantum in inferioribus partibus, verum etiam in venæ portæ ramis & plurimis abdominis visceribus copiosius collectus, restagnet, ac mota serosam in poros dimittat portionem, unde tumores. *aspera arteria.* Vasa & ramificationes asperæ arteriæ per pulmonum substantiam dispersæ, tunicis muscularibus & nerveis vestitæ, quando vehementiam spasmi experiuntur, quod non raro fit inhærente iisdem intus genita, vel retropulsa quadam acri, serosa, exanthematica materia, ingens pectoris oppressio & respirationis difficultas oritur, quæ, propulsa ad habitum corporis perniciali illa materia, protinus cessat. *Laryngis & pharyngis.* Laryngis & pharyngis nerveis & musculosis partibus, quum insidet spasmus, constrictivus quidam circa gulam observatur sensus, haud secus ac si palus ibi infixus hæreret, quod hy-

ftericis, fpafmo ventriculi laborantibus, familiare.

§. XXIX.

Cerebri ejusque mẽbranis, præsertim dura matre.

Longe magis adhuc terrent fpafmi fenfibiliorum cerebri membranarum. Nam dura fic dicta mater, per quam finus venofi feruntur, & a qua, tanquam matre, omnes membranæ nervofæ originem fortiuntur, ob texturam prorfus nervofam ac fibrofam, motu tonico vitali, fyftole & diaftole, pollet, & fanguinis per caput & cerebrum progreffum, nec non fluidi tenuiffimi in nervorum principia ingreffum, quam maxime moderatur. Quapropter læfo ejufdem motu eoque per fpafmos intenfiore facto, non mirum eft, perquam fæva pullulare pathemata. Inprimis hoc loco ceu perpetuę veritatis affertum inculcandum: quod animi difpofitio, inclinatio ejufque varii motus, immo impreffiones & functiones in jud cando, a fanguinis & fluidorum motu ac tranfitu per cerebrum ejufque membranas, plurimum dependeant; hic vero fanguinis curfus, pro varia duræ potiffimum meningis textura, tono ac motu fuccedat atque regatur. Et hanc ob cauffam mentis emotionem five delirium, tam melancholicum, quam furibundum, aliaque gravia in capite mala a præternaturali hujus membranæ conftitutione quam maxime arceffenda effe judico.

§. XXX.

Unde melancholia.

Scilicet quando ita ftringitur dura mater, ut finus venofi anguftentur, & hinc per ipfam fanguis impeditius trajiciatur, in animo variæ anxiæ & fine omni cauffa formidolofæ ac triftes comparent phantafiæ, ad defperationem quandoque accedentes, cum intellectus errore, qui affectus melancholia vocatur, in fpafmodico-hypochondriaco malo obvius. Ubi vero durante tali ftrictiore duræ matris habitudine, fanguis a cauffis in corporis interioribus delitefcentibus, vel etiam ab iracundia, cum impetu ad caput rapitur, infania furibunda cum lædendi

Furor.

impetu, vehementi odio & ira fine evidenti cauffa, nafcitur. Et nunc facile intelligitur, quare melancholia facile tranfeat in furorem, & hunc fæpe melancholia excipiat. Quod fi vero fanguinis progreffus ob rigidum duræ matris fpafmum fiftitur, & vafa cruore repleta nervorum principia comprimunt, levior fpecies apoplexiæ gignitur, quæ nobis dicitur fpafmodica, & crebro vifitur in gravi affectione hyfterica, ac tempeftive admiffa venęfectione, repente nonnunquam tollitur.

& apoplexia levior.

§. XXXI.

In sensoriis sensus læsi.

Neque fenforia a crifpatura fpaftica penitus funt immunia. Si ad nervos pertingit opticos, quod aliquoties vidimus a vermibus, vifus ad tempus perit, vel duplicatur. Si ad interiores auris, quæ labyrinthum cochleam & meatum auditorium fuccingunt, tunicas fertur, non modo tinnitus & fufurrus moleftiffimus, fed & intolerabilis anxietas a fono externo acuto percipitur. Nervi linguales fpafmo correpti, quod etiam aliquoties in verminantibus obfervatum eft, aphoniam five loquelæ defectum inferunt. Internum narium fpatium, unacum finubus offium cranii, tunica valde nervofa & glandulofa, quæ pituitaria vocatur, obductum eft, quæ ubi fpafmo, five acri frigore, five ab auftero humore huc delato, aut nimio pulveris tabaci ufu, adftricta, non modo muci excretio cum odore impeditur, fed & guftus fimul læditur. Infignis enim eft faporis & odoris fympathia, utpote membrana narium pofticæ offi palati parti, quæ columellam apprehendit, appenditur, & ex pari quinto nervi ad palatum & nares etiam mittuntur. A fpaftica hujus membranæ ftrictura deducenda etiam mihi videtur ratio, quare fęminæ hyftericæ & qui gravibus pathematibus fpafmodicis affliguntur, fuaveolentia, quæ penetranti agilitate ftricturas intendunt, ægerrime ferre queant; adeo ut fi factum fuerit, univerfo nervorum fyftemate in confenfum tracto, fæviffima

ma symptomata, syncope, summa præcordiorum anxietas, spirandi angustia, in quibusdam convulsiones, proritentur.

§. XXXII.

In medulla spinali accessiones febrium.

Neque dubium est, quin membranæ, quæ medullam in spina contentam cingunt, & ejusdem sunt structuræ, naturæ & usus cum membranis cerebri, spastica strictura afficiantur, idque secundum meam sententiam sæpissime, maxime omnium vero in principio omnium febrium, præsertim intermittentium contingit. Nam illa per universum corpus conspicua horripilatio, refrigeratio, pororum cutis corrugatio & vasorum ejuscum pallore detumescentia, neque minus oscitatio, pandiculatio, sunt affectus nervorum, qui ex medulla spinali suam accipiunt originem. Idem quoque dolor circa primam vertebram lumborum, qui plerumque ab initio omnium motuum febrilium obvius, id adstruere videtur. Quod argumentum tamen in peculiari dissertatione, de vera motuum febrilium indole ac sede fusius prosequutus sum.

§. XXXIII.

Tertia species motuum morbosorum convulsio

Superest adhuc alia motuum præternaturalium, qui morbos proxime efficiunt, species explicanda, cujus indoles non tantum in intensione & aucta fortius systole, seu contractione, sed etiam reciproca & successiva vehementiori expansione, seu dilatatione, consistit. Dicuntur hi motus convulsivi, & incipiunt in locis nervosis, sive immediate, sive per consensum valde irritatis, & demum transeunt ad musculos, etiam eos, qui voluntatis arbitrio subjecti sunt, quos dire & horribiliter sæpius agitant, distorquent & e situ suo dimovent. Quod si dura mater cerebri, cujus actio & conspiratio cum membranis nerveis universi corporis, inque primis medullæ spinalis maxima, convellitur, universalis hæc est convulsio, particularis magis, si membranæ & nervi medullæ spinalis, in hoc

universalis epilepsia.

vel illo latere, tali motu afficiuntur. Sæpe ipsa spina, vel antrorsum, vel retrorsum, horribiliter curvatur, jactatur & distorquetur, modo totum corpus flectitur, modo certi artus, manus vel pedes, hinc inde agitantur.

particularis motus convulsivus artuum.

§. XXXIV.

Intra corpus palpitatio cordis; asthma convulsivum.

Hisce motibus internæ quoque musculosæ & nobiliores partes obnoxiæ sunt. Cordis quippe palpitatio, qua e sede sua validissime dimovetur, non nisi convulsionis species est. Diaphragmatis successus, quo thorax cum impetu ampliatur & rursus angustatur, cum intensiori exspiratione rectissime etiam ad convulsionem referri potest. In apoplexia, epilepsia & gravibus quibusdam capitis morbis, ipsius thoracis convulsio conspicitur, qua cum intensiori facta respiratione, thorax vehementer diducitur & repente etiam contrahitur, lethale utplurimum in apoplexia signum. Quando diaphragmatis musculus convellitur, fit singultus, cujus caussa utplurimum hæret in ventriculo. Quandocunque larynx valde nervosa & tunica quæ bronchia pulmonum cingit nerveo glandulosa, a sero acri irritantur, pectoris etiam fit convulsio & succussio, cum vehementi conatu expectorandi, in tussi sic dicta ferina, seu convulsiva. Quamprimum fibræ nervosæ nares oblinentes ab acri quodam stimulo vellicantur, illico, ob commeatum nervi intercostalis, diaphragma per inspirationem altiorem deprimitur; & mox spasmo remittente, violenter retractum, fortiorem exspirationem, cum vehementi aeris exsufflatione præstat. Quin notabile est, quod a titillatione super costas facta, diaphragma motu reciproco agitatum, cachinnos moveat.

Singultus. Tussis convulsiva.

Sternutatio.

§. XXXV.

Vomitus.

Percommode quoque in convulsionum censum vomitum referre licet, quia fortiori strictura pylori & fundi ventriculi, aucta vero nimium expansione orificii sinistri & œsophagi,

per-

perficitur. Non raro ex intestinis tenuibus, ut fit in passione iliaca, contenta vomitu rejiciuntur, quod non sine inverso motu peristaltico, qui in succedanea contractione & relaxatione consistit, fieri potest. *Cholera, diarrhoea.* In cholera ac diarrhea, qua sordes mucosæ, & biliosæ brevi tempore ingenti copia ejiciuntur, ejusmodi convulsivam affectionem, non modo intestinorum, sed & ductuum biliariorum, adesse, censendum est. *Ructus.* Ructuum impetuosa e stomacho fortiter contracto expulsio, hypochondriacis perquam frequens, eo quoque referri debet. *Abortus & Partus.* Præmatura foetus in utero exclusio, sive abortus, nunquam sine ejus convulsione contingere potest, neque partus legitimus aliter peragitur, ita tamen, ut convulsiva agitatio non tantum uterum, verum etiam partes vicinas in regione pubis & ossis sacri tangat, & musculos quoque dorsi & abdominis in consensum trahat. Nam ejusmodi vehementes spasmos, sive constrictivos motus partium, subsequitur tandem mira orificii uteri interni dilatatio.

§. XXXVI.

Atoniæ debilitas. Expositis sic iis morbis, quorum formalis ratio in convulsione versatur: transeundum nunc est ad eam affectuum classem, qui ex toni, seu potentiæ motricis, in nervosis & musculosis partibus, item in ipsis canalibus qui fluida vehunt, imbecillitate, seu nimia remissione, aut exsolutione, quam Græci atoniam, vel si gravior affectio, paralysin vocant, subnascuntur, quippe qui non levius periculum, ac priores, vitæ intentant, sed certo respectu gravius. *Mors ipsa.* Quicunque paullo curatius ipsius mortis theoriam scrutatur, is non a vero aberrabit, si censebit, eandem in plenaria, & universali resolutione, seu potius extinctione motuum, qui in corde, arteriis membranis & omnibus musculis vigent, consistere. Nam simulac motus ille activus systoles cordis & arteriarum silet, vel extinguitur, protinus tota œconomia reliquorum motuum & functionum aboletur. *Syncope.* Si systole cordis ad tempus intercipitur, syncope, quæ imaginem mortis præbet, oritur. Sub languida valdeque imbecilli cordis & arteriarum pulsatione, quæ fit sæpius a metu vel magna mœstitia, vires naturæ ita exsolvuntur ac prosternuntur, ut anima, *Animi deliquium.* cujus operatio in sensu & cogitatione consistit, deliquium quoddam patiatur. Mors, quæ venenum assumtum sequitur, ab extincta vi motrice cordis oritur, dum illud vel narcotico quodam vapore hanc supprimit, vel ob vehementiam spasmorum, cor quassantem, fluidum, quod motum præstat, penitus dissipatur, ut ex toto desinat systole.

§. XXXVII.

Lubet vero sigillatius damna certarum partium ex atonia exponere. *Graves cerebri morbi.* Graves illi cerebri morbi, stupor, sopor, torpor, continua ad somnum propensio sensuum, memoriæ & ingenii abolitio, vix gigni possunt, nisi sub magna atonia, & imbecillitate ac systole deperdita duræ matris, nervorum & membranarum nervosarum, si nempe fluido summæ activitatis, tenuissimo, & purissimo, quod veteres spiritum animalem vocant, variis de caussis destituuntur. *Gutta serena.* Gutta serena, sive plenaria visus obscuratio, salvo oculo, nihil aliud quam nervi optici paralysin indicat. Sique hi nervi a vicina carotide, sanguine distenta, paullo arctius comprimuntur, vertigo fit, quæ tamen etiam a spasmo nonnunquam suam petit originem. *Vertigo.* Soluto penitus nervorum acusticorum vigore, quod vel a nimia ibi exundante humiditate, aut occallescentia fit, surditas est. *Surditas & tinnitus.* Molestus ille aurium tinnitus, qui in interiori aure, intra tympanum & tubam Eustachianam, continetur, a nimia humiditate membranarum, quæ osseas has partes cingunt, demum in vapores resoluta, producitur. *Aphonia.* Nervi linguales, uti spasmo constricti ita etiam paralysi resoluti, loquelam auferunt. Nimiæ relaxatæ ab incumbente

Odoris & deglutitionis vitia. Catarrhus suffocativus.

bente sero tunicæ nervosæ, quæ ossa narium squamosa investiunt, quod frequentius fit in coryza, odoris sensum auferunt. Nimia musculorum pharyngs laxitas efficit, ut difficulter ore ingesta deglutiantur, quod etiam fit, si tunica nervea œsophagi, ab humore pituitoso nimium relaxata fuerit. Nervorum pneumonicorum, & qui ad bronchia porriguntur paralysis, spiritum intercipit & catarrhum sic dictum suffocativum infert.

§. XXXVIII.

Partium ventriculi & intestinorum affectus.

Inprimis nimia tunicarum nervearum ventriculi atonie gravi detrimento corpus mactat; quippe hac præsente, ingesta non tantum gravativo dolore epigastri regionem premunt, verum etiam diutius ibi hærentia & mora corrupta, stomachi inflationem & anorexiam caussantur. Idem evenit, si a tono suo admodum dejectum est intestinum duodenum, quod alter & succenturiatus quasi secundum nostram sententiam ventriculus & altera chyli officina; quandoquidem humores ex ventriculo appulsi, moram in ejus cavo nectentes, si in corruptionem abeunt, multorum morborum caussam præbent, adeo ut sedes ac seminarium fiat multarum ægritudinum. Labefactatus quoque peristalticus intestinorum reliquorum motus, flatulentias, borborygmos, murmura ac sonitus in ventre parit, qui si in acuto & periculoso morbo comparent, lethalis internæ sphacelationis indicium præbent. Sphincteris qui vesicam & anum claudit paralytica resolutio, involuntarium urinæ & fecum secessum affert, atque in morbis robur virium naturæ exsolutum subindicat. Laxata nimis atque remissa tubulosa cutis secretoria compages, magnam imbecillitatem prodit, ac ut sudores frigidi, vel plane colliquativi, manent, efficit.

Urinæ, fæcum & sudoris affluxus.

§. XXXIX.

De morbis ex atonia in pulmonibus.

Nobiliora porro viscera robore debito orbata, variis & pernicialibus morbis ortum præbent. Sic pulmones infirmati, copioso humorum affluxui & collectioni patent, unde tussis humida & copiosa, vel etiam asthma sic dictum pituitosum, quin sic allectus salsorum & acrium humorum decubitus, ad abscessus, exulcerationes, vomicas ipsiusque phthisici mali generationem quam facile disponit. Hepatis & lienis viscus, propter vim motricem tonicam amissam, humorum infarctibus, vasorum obstructionibus, indurationibus quoque & scirrhescentiis obnoxium est, & hinc diræ illæ chronicæ passiones, icterus niger & flavus, cachexia, scorbutus, hydrops, incunabula trahunt. Ipsa vasa sanguifera, præsertim arteriosa, robore haud raro exuuntur, ut languente eorundem motu, sanguis difficulter cursum conficiat, spissescat, passim in alveis stagnet minimosque obstruat, & sic gignatur sic dicta plethora ad vires, fœcunda morborum matrix, quæ frequentissime caussam constituit morbificam in corporibus imbecillis ab alio morbo brevi liberatis.

Hepate & liene.

Vasis sanguiferis.

§. XL.

Speciatim vasis hepatis.

Et quum nullum viscus in universo corpore ægrius per copiosissima vasa sanguinem transmittat, simulque ad dejectionem toni ac roboris & hinc oriundam humorum stagnationem ac tumorum generationem, tam proclive sit, quam hepar & in feminis uterus: grave utique & frequens damnum ex iis imminet. Nimirum advehit ad hepar sanguinem vena sic dicta portæ, quæ, si robur obtusum est, minus expedite ac promte sanguinem per hoc mere vasculosum viscus trajicere & propellere valet, sed cruor regurgitat ad illas partes illaque viscera, quibus vena hæc propagines suas inserit, stomachum puto, omentum, pancreas, lienem ac totum intestinorum volumen, & propter stases atque stagnationes, parit ibi dolores, spasmos, flatus, obstructiones, indurationes, corruptiones, abscessus, hæmorrhagias, aliasque timoris & periculi plenas passiones. Uterus vero

Uteri.

vero mille ærumnarum, juxta *Hippocratem*, mulieribus auctor, si copiosissimi tortuoso ductu per ejus compagem discurrentes canales, ob remissum robur sanguini trudendo non sufficiunt, is pariter relabitur ad vasa hypogastrica arteriosa & ad viscera abdominis reliqua, unde non secus ac in nobiliori sexu pathemata sic dicta spasmodico-hypochondriaca, in feminis hysterica dicta, suboriuntur. Ipsa quoque uteri vasculosa substantia, stagnante sero ac sanguine farta, immodicum mensium aut seri mucidi profluvium, abortum & sterilitatem, tumore ingentis magnitudinis, carcinomata, quin in ipso cavo, varias concretiones carneas, quæ molarum nomine notæ, contrahit.

§. XLI.

In renibus, In tubuloso renum colatorio, debito robore destituto, serum a sanguine effuse secedit & diabetes nascitur, qua plus urinæ redditur, quam liquidum assumtum. Ex eodem etiam fonte, destructo nempe renum tono, calculi renalis petenda est generatio. Quod si enim transitus sanguinis per vasa emulgentia languide tarde & difficulter succedit, retardatur simul excretio urinosi liquoris, qui in tubulis urinariis prope pelvim subsistens, dimittit crassam, tartaream & mucidam materiam, successive in calculos concrescentem. *Et vesica.* Pariter si vesica enervis, vi, ut ita loquar, expultrice privata, urinam non reddit, hæc retenta, mora illa crassum ponit ac mucidum sedimentum, quod sensim solidescens, calculo generando ansam præbet. *Vasisq; seminalibus,* Insuper hebetata vesicularum & vasorum seminalium contractilitas, in caussa est, ut lymphaticus & seminalis liquor copiosius in loculis colligatur, ac demum nimium congestus per pollutionem nocturnam, immo ipsam benignam gonorrhœam, sponte exstillet.

§. XLII.

In membranis spinalis medullæ. Denique etiam membranæ & nervi spinalis medullæ, variis de caussis sæpe penitus a tono ac robore dejiciuntur, quod. si in uno latere accidit, hemiplexia, sive paralysis fit, dextri, vel sinistri lateris, sub qua sensu & motu orbantur partes lateris, ad quas nervi ex spina feruntur. Si autem non in ipsa spinali medulla, sed extra eam discurrentes nervi ac membranæ nervosæ artuum, v.c. brachiorum & pedum, obtunduntur, motus affectæ partis remanente quodammodo sensatione, exspirat, & affectus vocari solet paresis.

§. XLIII.

Atonia spasmo deterior. Quum itaque omnes omnino morbi ad motus, nimium vel intensos, vel debiles atq; remissos, ortum referant, ita quidem, ut hi chronicas & rebelles, illi autem acutas & celeres magis passiones invehant; quæstio nunc disquisitione haud indigna incidit: spasmus, an atonia partium sit deterior & negotio vitali magis infensa? Nos ingenue & libere profitemur, atoniam esse pejoris indolis ad sanitatem cum vita subruendam, quam spasmum. Nam licet ipse spasmus atroces dolores, ingentes molestias atque anxietates pariat; sæpius tamen per accidens utilissimum effectum præstat, dum motu solidorum & fluidorum aucto, caussæ morbificæ, ex qua ipse pullulat, submovendæ inservit, stases, stagnationes & infarctus dissolvendo, & humores vitiosos, temperie & quantitate peccantes, exturbando, ut hoc facto, morbus ipse feliciter solvatur atque discedat. Deinde longe facilius est, motus excedentes impetuosos componere ac sedare, quã deficientes plane revocare & excitare; quandoquidem atoniæ ea est ratio, ut exhaustis naturæ viribus, sanguine nempe & succo nerveo consumtis, subnascatur, quorum jactura non tam promte resarcienda. Debilitas quoque sive vis motricis in partibus languor, caussa plerumque est sanguinis in certo loco congestionis, stasis, stagnationis, corruptionis, immo viscerum infarctus, e quibus postea, ceu proximis caussis, febres, spasmi & præternaturales motus succrescunt, vel

denuo

denuo repetunt ac recidivant. Neque etiam ullus morbus ullumq; symptoma gignitur, nisi præcedat eximia generis nervosi infirmitas; aut nobiliorum partium atonia, sive hæc in ventriculo, intestinis, systemate vasorum meseraicorum, membranis cerebri aut medullæ spinalis, sive etiam ipsis excretoriis, consistat; quo etiam fit, ut roborantia & balsamica medicamina, languidam partium facultatem refocillantia, ad morbos arcendos efficacissima sint præsidia.

§. XLIV.

Spasmus atoniã, hæc illum, ingignit.

Porro, qui motus microcosmicos eorumq; indolem attentius expendit, compertum habet, spasmum, qui truculenter in morbis torquet & exagitat corporis partes, in iisdem semper motus impotentiam, sive imbecillitatem, relinquere, & hanc plerumque caussam esse repetentis denuo paroxysmi. Atroces dolores excipit demum partium affectarum intumescentia, inflammationem acutam, sphacelatio, quæ summus atoniæ gradus. Vehementem illam in febrium insultibus externarum partium stricturam, in declinatione magna cutis relaxatio cum sudore copioso sequitur, æstum antea intensum, cutis refrigeratio, pulsum celerum ac durum, die vacuo tardus ac molliter undulans. Convulsivi truculenti motus, artibus quos exagitarunt, ingentem post imbecillitatem atque languorem conciliant. Ipse quoque observavi, post vomitiones & dejectiones alvi creberrimas, immo validiorem purgantium operationem, alvum claudi & ventriculi atque intestinorum robur mirum atteri, quod potissimum uber flatuum proventus testatur. Ut adeo perpetua hæc sit microcosmica lex, in pathologicis studiose inprimis observanda: quod spasmus relinquat atoniam, & atonia vicissim spasmis ingignendis velificetur.

§. XLV.

Monendum tamen est, quod tam imbecillitas, quæ auctore *Celso*, omnibus morbis patet, quam ipse spasmus, certis ætatibus, ratione partium quas afficit, certis quoque ratione stricturæ corporibus, magis vel minus sollennis atque familiaris sit. Enimvero historia medica experientiæ innixa testatur: atoniam & infirmitatem capitis & quæ ad illud pertinent partium, infantibus & pueris esse frequentissimam, ac inde veram morborum, quæ teneriorem ætatem infestant & capiti plerumque incumbunt, derivandam esse originem. Hanc enim sæpius achoribus, tinea capitis, aurium & oculorum defluxionibus, glandularum tumoribus, coryza, narium stillicidiis, sanguinolentis & mucosis epilepsia quoque corripi, res est inter omnes notissima. Currente juvenili & prima virili ætate, spasmodicæ stricturæ in præcordiis ac pectore, in universum quoque motus solidorum & fluidorum intensiores, frequentius conspiciuntur. Hinc enim est, quod juvenes ac viri ad inflammationes pulmonum, pleuritidem veram ac spuriam, peripneumoniam, hæmoptysin, phthisin, hecticam, asthma, inflationes ventriculi & affectum hypochondriacum, qui in præcordiis maxime sedem obtinet, immo ad febres ardentes biliosas, tertianas & continuas, admodum sint proclives & crebrius iisdem tenentur. In adultioribus tandem, debilitas & atonia inferiores in imo ventre sitas partes magis corripit. Et hanc ob caussam ætate ingravescente, morbi, qui in abdomine sedem & originem habent, quam maxime affligunt, quorum in numero sunt renum & vesicæ calculus, colica, diarrhœa, cachexia, hydrops, scorbutus mictus cruentus, fluxus hæmorrhoidum nimius, tumores pedum œdematosi, atrophia, anorexia & stranguria, infesta senibus pathemata.

De morbis ætatũ ex hoc fonte derivandis.

§. XLVI.

Omnes igitur morbi sunt generis nervosi affectiones.

Et hisce autem omnibus uberius hactenus excussis, perquam dilucide apparere arbitror: quod solus spasmus & simplex atonia, æquabilem, liberum

rum ac proportionatum sanguinis, omnisque generis fluidorum motum, quo excretionum successus & integritas functionum animi & corporis proxime nititur, turbando ac pervertendo, universam vitalem œconomiam subruant ac destruant, quod hinc universa pathologia longe rectius atque facilius ex vitio motuum microcosmicorum in solidis, quam ex variis affectionibus vitiosorum humorum, deduci atque explicari possit, adeoque omnis generis ægritudines internæ, ad præternaturales generis nervosi affectiones sint referendæ. Etenim læsis quocunque modo vel nervis per corpus discurrentibus, vel membranosis quibusvis ac nervosis partibus, illico motuum anomaliæ, modo leviores, modo graviores subsequuntur. Deinde attenta observatio docet, motus quosvis morbosos, principaliter sedem figere, & tyrannidem exercere in nervosis corporis partibus, cujus generis præter omnes canales, qui systaltico, & diastaltico motu pollentes, contentos succos trudunt, universum nimirum intestinorum & ventriculi ab œsophago ad anum canalem, totum systema vasorum arteriosorum, ductuum biliariorum, salivalium, urinariorum, & subcutaneorum, sunt quoque membranæ nerveo-musculares cerebri & medullæ spinalis, præsertim hæc, quæ dura mater vocatur, organis sensoriis obductæ, nec non tunicæ illæ ac ligamenta, quæ ossa cingunt artusque firmant. Nam nullus dolor, nulla inflammatio; nullus spasmus, nulla motus & sensus impotentia, nulla febris, aut humoris ullius excretio accidit, in qua non hę partes patiantur. Porro etiam omnes, quæ morbos gignunt caussæ, operationem suam potissimum perficiunt in partes motu & sensu præditas, & canales ex his coagmentatos, eorum motum, & cum hoc fluidorum cursum, pervertendo; ita tamen, ut sicuti variæ indolis sunt, sic etiam varie in nerveas partes agant iisdemque noxam afferunt. Demum omnia quoque eximię virtutis medicamenta, non tam in partes fluidas, earum crasin ac intemperiem corrigendo, quam potius solidas & nervosas, earundem motus alterando ac moderando, suam edunt operationem: de quibus tamen omnibus, in vulgari usque eo recepta morborum doctrina, altum est silentium.

CAPUT V.

De Consensu Partium Nervosarum generatim & sigillatim cum ventriculo, præcipua passionum & symptomatum origine.

§. I.

OMnis generis morbos & præternaturales motus ad duo genera, spasmum nempe & atoniam, referri posse, & generis nervosi maxime esse affectiones, superiori capite succincte & distincte docuimus: jam sequitur, ut consensum, sive potius mutuam illam conspirationem & communicationem motuum vitiosorum, quam partes nervosæ, motu ac sensu exquisito gaudentes, inter se alunt, tradamus, ac inprimis quam singularis ventriculo, cum nervosis universi corporis partibus, sympathia intercedat, edisseramus; expositūri simul, quod non modo omnes quæ motus præternaturales cient caussæ; sed & medicamenta, proxime nervosas partes, & maxime ventriculum cum intestinis, virtute sua ac operatione afficiant. Et hac demum ratione fiet, ut genealogia multarum passionum & sympromatum in morbis, quæ eo usque abstrusa admodum atque incognita fuit, ipsorum quoque remediorum effectus ac operandi modus, clarius innotescant & perspiciantur.

Tractationis ratio.

§. II.

Videlicet corpus nostrum esse machinam, & artificio & usu omnibus aliis, quæ ab humana arte proficisci possunt, longe superiorem & perfectiorem, dudum quidem sagacicissimi Me-

Partes in corpore tanquā machinæ structæ.

Medicorum agnoverunt; non tamen facile firmius ad idem demonstrandum suppetit argumentum, quam exquisita illa mutua connexio & coordinatio, inque eundem finem conspiratio partium, quæ undiquaque in universa compage conspicitur. Hinc etiam est, quod unius partis vitium, aut læsio, mox, ob arctum hunc nexum, in alias transeat, ut inde omnes machinæ motus inordinati fiant, vel sensibilem turbationem patiantur: haud secus ac videmus, læso ab unico rotulæ dente in machinis artificialibus, protinus earum motus inde reddi inordinatos.

§. III.

Ex partium structura motus.

Sicuti vero omnis machina tantummodo eum in finem constructa est, ut ex sua structura convenientes edat motus: ita animadvertimus, corporis nostri structuram, maxime esse hydraulicam & vasculosam, quo fluida diversi generis jugi & continuo motu, vi & potentia motrice, non modo cordis atque arteriarum, expansiva, & contractoria, sed & aliorum ductuum secretoriorum & excretoriorum, per diversissimæ amplitudinis tubulos circulari in orbem motu ferantur & variæ indolis humores, pro diametro & directione canalium, & secernantur, & excernantur. Animadvertimus porro machinam corporis nostri ex meris fibris ac membranis nervosis elasticis, contractibilibus & expansilibus, esse contextam, atque in iis ipse motus quosdam tensivos, tremulos, oscillatorios celebrari, qui tam motibus vitalibus secundandis, quam ad offerendam materiam principio, quod in animantibus est, sentiendi ac percipiendi, serviunt. Et quia præterea totum systema nervorum & membranarum cohæret ac mirifice inter se connexum est, non aliter fit, quam in chordis tentis, ut fibrilla una pulsa, altera quoque moveatur, in quo quidem mutua illa conspiratio fibrarum & membranarum, qua motus vitiatos & præternaturales invicem communicant, consistit.

Et nervei consensus.

§. IV.

Partes speciatim consentientes.

Atque hæc harmonia ac sympathia partium nervosarum, maximi momenti & usus est in pathologicis, adeo, ut sine ejusdem accurata notitia, plurima, quæ in morbis accidunt symptomata, quomodo producantur, vix ac ne vix quidem explicari possit. Quapropter merito dolendum esse arbitror, quod hæc doctrina in libris medicis hucusque partim minus recte pertractata, partim etiam penitus neglecta & prætermissa sit. Opera hinc pretium utique fore duco, si tam utile argumentum pervestigatius paulo & subtilius in præsenti disquisitione agitem atque expendam. Prius vero quam id exsequar, ante omnia in genere tenendum est: quod partes nervoso membranaceæ, inter quas ejusmodi consensus quam maxime viget, sint primo membranæ cerebri & spinalis medullæ, deinde membranæ nerveæ, quæ organa sensuum, oculos, aures, nares, ora & fauces interius investiunt, ac porro membranæ, quæ omnis generis ossa succingunt, caput, dentes, articulos ipsosque musculos. Tum quoque totus ille canalis, qui a pharynge ad anum usque elongatur, ac œsophagum, ventriculum totumque intestinorum volumen conficit, & mere nervosus ac membranaceus, est, conspectius consentit. Idem præterea consensus in universo systemate ductuum biliariorum, urinariorum cum vesica, & qui glandulas constituunt ac ex iisdem liquorem secretum devehunt, & denique in ipsa cute, quæ ex meris fibris tendinosis & nerveis contexta est, per omnem corporis ambitum, observatur atque succedit. Omnium itaque & singularum harum partium mira invicem est connexio, conspiratio, sympathia & motuum quoque ac læsionum communicatio, quando a caussa quadam violenta, sive subtiliori, sive crassiori gravius affciuntur.

§. V.

Omnis sympathia

Quemadmodum vero nobiles hæ par-

partiū a nervis. partes motum, sensum atq; actionem suam, a nervis eorumq; propaginibus sortiuntur, licet emergentes inde singularum functiones mirum differant; ita plurimum utique refert, nervorum conjugationes ac distributiones ramulorum, a quibus singulæ partes animantur atque moventur, probe pernoscere, quo vitiosorum organis ab iisdem impressurum motuum origines rite patescant. Recte enim jam cel. *Ettmullerus*, ex hoc fonte partium sympathiam derivavit dum *opp. Tom. II. pag. 36.* ita scribit: *consistit ergo consensus partium in connexione unius cum altera, quæ triplici inprimis solet fieri ratione, ita quidem, ut omnis proprie dictus consensus fiat ratione saltim nervorum. Consentiunt nempe partes nerveæ triplici modo: primo, quatenus fibræ nerveæ sunt continuæ, qua ratione imminente vomitu, tremit labium inferius, vel secundo, quatenus sunt contiguæ, quarū ratione calculus vesicæ subinde stimulum infert alvi & tenesmum excitat, quia collum vesicæ & intestinū rectum invicem incumbunt, sic affecto orificio stomachi, sequitur singultus. Tertio, consensus partium fit ratione connexionis mediantibus funiculis nerveis; qua ratione consentiunt renes, urethères & intestina, stomachus & caput.*

§. VI.

Inprimis a quinto & octavo pari Inprimis tamen necessarium est, exacte cognitas habere illas nervorum conjugationes & propagines, quæ ex cerebri inferiori substantia oriuntur, & extra calvariam delatæ, ad internas partes corporis abeunt; siquidem per has, & partes inter se, & omnes ac singulæ cum cerebro ejusq; membranis, consensu fruuntur. Sunt vero hæc paria solenniora & notabiliora, quæ ex cerebro ad partes feruntur, duo, quintum videlicet & octavum. Et quia intercostale ex ramis quinti paris & ramo sexti, item octavi paris, originem suam sumit, & cum pari octavo quoque intra cavum thoracis, & abdominis plurimum conjungitur, & ramis ex spinali medulla, intra costarum spatium prodeuntibus, increscit, & hoc ipsum demum fere ad omnes corporis partes, quo motum, robur ac sensum accipiant, defertur, ideo ob hunc nervum diffusissimum maxima fit partium inter se & cum capite consensio atque motuum communicatio. Quia vero ut omnium, sic etiam horum nervorum, descriptionem nemo accuratius & excellentius persequutus est ipso *Vieussen*: nolumus eam repetere, sed ingenuum lectorem ad hujus *Nevrographiam*, pro perspicieda & intelligenda varia nervorum distributione, remittimus. Nobis vero jam satis erit ostendere, quomodo per hos dictos nervos partes inter se consentiant, & unius læsio in alias transmigret, variaque symptomata inde progenerentur.

§. VII.

Ut autem hæc omnia, quomodo peragantur, & qua ratione præter naturam affecti nervi tantas mutationes, etiam non sine exitio & periculo vitæ ac sanitatis efficiant, intelligi possint: neutiquam nobis opus est, in subsidium principium quoddam incorporeum, singulari sensu & notitia rerum, quæ corpori insunt & in eo fiunt, instructum, vocare, quia ejusmodi principio ad vitale negotium plane non indigemus, utpote quum non sensus, sed motus tantum, ad producenda symptomata morbosa satis sit. *Ad consensum evolvendum sufficit maxima nervorū sensibilitas* Neque disputare hic nostri instituti erit, quod & quale liquidum in nervis vehatur, & quomodo ejus motus a caussis morbificis præter naturam afficiatur, sed suffecerit saltem nosse, omnes motus vitales cum secretionibus & excretionibus, naturales, placidos & ordinatos esse, si in nervorum ac membranarum systemate omnia tranquilla & pacata sunt: id est, si nullam vim patiuntur, neque ulla, quæcunque etiam fuerit, violenta motio ipsis inducitur. In genere enim hæc regula perpetuo ac probe, in rationali morborum explicatione, observanda est; nullam vim vel motum tolerare posse nervos, & quæ ex iis prodeunt partes mebra-

branosas. Simul ac enim hæ a caussa quadam vehementer commoventur, concutiuntur, vel ostenduntur, aut comprimuntur, lancinantur, punguntur & trahuntur, protinus ratione sensus dolor, ratione motus contractio, crispatura, strictura & partium vicinarum, præsertim vasorum, compressio præsto est.: unde magnæ in circuitu sanguinis & humorum æquabili turbatæ atque anomaliæ exoriuntur.

§. VIII.

Hinc facile afficiuntur ab animi pathemate. Sed perversa & minus rationalis cogitatio & impressio, quæ sub animi quodam impetu fit, quæ & directe & proxime nervosas invadit partes, ingentes turbas in tota œconomia motuum vitalium & animalium excitat. Sciendum autem est, vim perversę cogitationis & impressionis nihil quidem corporei esse; attamen, simulac influit in corpus & nervosas partes præter naturam exagitat, meros effectus corporeos, videlicet vel partium vehementem stricturam, contractionem, aut earum resolutionem, laxitatem & flacciditatem producit. Quare etiam ea remedia, quæ spasmodice contractos nervos molliunt, leniunt & efferos motus sedant, perquam feliciter acerbis illis symptomatibus, quæ animi impetuosior quidam motus concitat, opponuntur. Eum vero in finem hæc adduximus, ut addiscamus, ab animi motu, ceu ideali atq; incorporeo tantum actu, universum genus nervorum ita affici & commoveri posse, ut omnium partium munera inde labem contrahant & periclitentur.

§. IX.

A commotione interna & externa. Deinceps quanta læsio & pernicies toti corpori accedat ex gravi percussione capitis & cerebri, ac principii nervorum inde facta sola commotione, salva partium internarum textura, sensuum abolitio cum corporis lapsu in terram, nausea, vomitus, omnium virium simul & semel facta convulsio, satis abundeque declarant. Et quod magis mirandum est, sola commotione corporis & capitis externa, in sano homine, confestim acerba symptomata produci possunt, cujus rei exemplum navigationis insueti præbenr, quos navi maris fluctibus jactata, vel in gyrum circumacta, vertigo, nausea, enormis vomitio, cum summa anxietate, pallor faciei, virium languor, appetitus prostratio, satis misere excruciare solent, quę morborum ærumnæ vix ullam aliam agnoscunt caussam, quam quod nervorum in capite principium insolito motu agitetur & commoveatur.

§. X.

Igitur minimę molis sæpius materia & levissima caussa, modo in nervosis partibus insolentem quandam motionem vel agitationem excitare possit, magnis præter naturam motibus provocandis apta est. *Minimæ molis materiis.* Fumus tabaci, etiam non adeo magna quantitate ore haustus, quas non ingentes anxietates cum sudore frigido, faciei pallore, vomitione, nausea ad animi fere usque defectionem, in insuetis producit. Effluvia stupendæ quanquam sunt exiguitatis, quæ ex suaveolentibus, moscho, zibetho & floribus jasmini exhalant; attamen tanta efficacia pollent, ut feminam, cujus nervi enormibus anomalis contractionibus assueti sunt, id est, quæ secundum veterum loquendi modum sensibilissimæ est indolis, vehementissime affligant, syncopen inferendo, usum vitæ ad tempus suspendant, corpus humi prosternant, vel graves anxias & suffocatorias pectoris oppressiones & spirandi angustias concitent, quæ aspectu horrenda symptomata, fœtido naribus admoto vapore, ex tempore & miraculi instar sisti possunt, eam videlicet ob rationem, quod exhalationes tenuissimę sulphureæ, intimæ ad nervosas partes sint admissionis, & contrarium suaveolentibus effectum, nempe sedativum, in iis exserant. Etenim quando vapor, odore per nares susceptus, nervorum ramulos, ex quinta conjugatione prodeuntes, præter naturam afficit, protinus hujus insoliti motus communicatio, mediante pari inter-

costali & octavo, transit ad fauces atq; ventriculū, cor & pulmones, unde horum symptomatum ratio petenda est.

§. XI.

Aliisq; nervosissim. e causticis. Simili ratione quando subtilissime caustica materia, sive venenata, in cute laciniata nerveę fibrillę interius tanguntur, quod fit, si cum punctura vel morsu virus sese altius insinuat, in morsu viperæ, scorpionum, canis rabidi, vel instrumento, succo hellebori albi, oleo tabaci, aut linimento, quod arsenicum ingreditur, imbuto, in quas non horribiles universum systema nervorum commotiones & spasticas stricturas conjicitur? unde acerbissimorum, maxima ex parte lethalium symptomatum, origo. Febris enim, syncope, sudor frigidus, faciei pallor, vomitus, nausea, flavus color faciei, artuum convulsio, mentis emotio, alvi pertinax constrictio, urinę suppressio, summa anxietas, inquietudo, spirandi angustia, nonnisi affectus sunt præter naturam & supra modum generis nervosi commoti, quibus gravissimis & funesti certo effectus afflictionibus, non alia ratione, nisi mature, & statim inter initia, antequam motuum vitalium œconomia prorsus destructa fuerit, medicina, eaque specifica, succurrere licet. Nam, si unquam tantopere a Medicis collaudata specifica locum inveniunt; certe tunc opem conferunt præstantissimam, ubi genus nervosum ex minima, virulenta tamen caussa, in pessimos vitæ inimicos motus & contractiones abreptum fuerit; si videlicet contrariæ indolis materia, eas maturiori exhibitione cita ope compescunt. Quam gravia & funesta symptomata post medicamentorum septicorum, ut est arsenicum, factam partibus tendinosis & nerveis exterius tantum applicationem sequantur, legi meretur *observ. 80. Cent. 6. Hildani*, qui refert: virum robustum, qui tumore carcinoso laboravit & cui Chirurgus pulverem ex arsenico applicuit, mox in dolorem vehementem, vigiliam, febrem ardentem, & continuum cibi fastidium ac vomitum incidisse, & tandem delirio, & syncope exorta, intra paucos dies mortuum esse.

§. XII.

Magis commoventur nervula crassioribus materiis. Multo magis a solido, & rigido corpore, quandocunque nervi portio læditur, acerba & gravia in toto corpore visuntur symptomata. Ita tenuissima acu vel lanceola, ex purissimo chalybe confecta, quando in ferienda vena improvide lęditur substratus nervus vel tendo, in corpore etiam exquisite sano, dolor, tumor durus, partis inflammatio, cum horrore, febre, vigilia, & quandoque, nisi cito succurramus, sphacelus & mors consequitur. Qualia tristia exempla complura sæpius, non sine dolore, in praxi conspiciuntur. Neque tantum Chirurgi, qui læsionem inferendo primam occasionem malis subministrant, sed & ipsi maxime Medici, qui progredienti malo commoda medicina, quæ tantummodo in principio in unico emolliente consistit, non satis dextre & mature occurrunt, inculpandi sunt. *Ut p. ex. flava tendinis.* Anni jam aliquot exacti sunt, ubi juvenis, medicinæ culturæ addictus, subito febre, cum siti, vigilia, summa anxietate levique delirio corripiebatur; quæ quum per sex dies durassent, in consilium vocor, inquisivi in caussam, edixit: bene se sanum & valentem fuisse, simulac vero cuspis cultelli scriptorii, de mensa forte delapsi, inciderit in dorsum pedis, ingentem dolorem ibi fuisse excitatum, & ab eo tempore graviter se laborasse. Locus affectus erat durus, tumidus & bruni coloris: applicuimus cataplasma emolliens ex floribus emollientibus, croco etiam in lacte decocto, insuper dedimus emulsiones papaveraceas, cum pulveribus bezoardicis, quo facto, mox omnia symptomata interitum minitantia ex toto conquieverunt. *Clavo excisio.* Quam infeliciter pedum clavi, in senio præsertim confectis & scorbuticis corpo-

poribus, non raro exscindantur, tristissimis exemplis ac historiis indies fere edocemur. Tendinibus enim cum supersedeant clavi; hinc quo altius adigitur cultelli cuspis, eo facilius fit, ut tendo subjectus pungatur, unde exitialis, ob sphacelum exorientem, corporis ruina pendet. *Spina & festuca.* Spina vel levis festuca membranosis, vel tendinosis locis altius, v. g. infra ungues infixa, brevi etiam in sano homine, similis generis symptomata, dolorem, tumorem, ruborem, partis pulsationem & febrē, cum siti & vigilia parit. *Hildan. Cent.* 5. *obs.* 2. complura exempla proponit, ubi a punctione spinę in pede vel in digito manus facta, dolor maximus, inflammatio febris, delirium & sphacelus obortus fuit. Non ita pridem a caustico, ad excitandum fonticulum, in loco incongruo improvide posito, in honoratiori femina ingentem totius brachii tumorem doloremque usque ad humeros & pectus pertingentem, cum febricula notavimus; ubi tamen mox externis & internis convenientibus auxiliis, divina sub Numinis gratia, suppetias tulimus. Quod vero sphacelus, inprimis in extrema ætate & scorbutico corpore, tam facile nervosis partibus, præsertim extremis membranis insideat, sed non tantum propter nervorum læsionem fit, verum quod exinde membranæ nerveæ constringantur, & interpositis numerosis venis & arteriis sanguis immotus detineatur, qui in sphacelosam corruptionem quam facile ruit.

§. XIII.

Punctura vespæ. Quam gravia ex punctura vesparum, præsertim in locis membranosis & tendinosis, ut sunt carpi manuum, tempora capitis, juncturæ artuum, pathemata laboriantur, compluribus observationibus, hinc inde in Medicorum clarissimorum monumentis annotatis, edocemur. Inter has notabilis est ea, quam in medium producit *Hildanus obs.* 87. *Cent.* 4. ubi femina e vespa punctionem circa carpum sinistrum accepit, & protinus ingens dolor in loco affecto, cum lipothymia, exortus est, qui ab initio manum quidem & carpum solum occupavit, mox tamen per totum corpus expansus, acerbior factus est, quin eodem die etiam vesicæ, seroso & pellucido humore repletæ, effloruerunt; convaluit tamen, inunctione facta ex oleo scorpionum. Et *observatione* 80. *l. c.* refert, juvenem robustum & plethoricum, a vespa in dextrum faciei latus, haud procul a minori cantho oculi, punctum fuisse, ubi ingens dolor & inflammatio cum gangrena faciei sequuta est. *Aliis sequelis causis.* Idem laudatus auctor *Cent.* 5. *obs.* 25. refert historiam puellæ, cui Empyricus liquorem in aures instillavit, incredibili dolore postea, febre, vigilia & dolore subsequentibus. Et *Cent.* 1. *obs.* 4. memorat exemplum puellæ, cui in concavum auris globulus vitreus instar pisi illapsus est, quo facto, mira symptomata successerunt, tota pars illa capitis usq; ad futuram nocte dieque doluit, accesserunt etiam sinistro brachio stupores usque ad digitos, pollicem & indicem, progredientes ad lumbos usque, tibiam & pedem, tussicula sicca assidua affuit, menstrua suppressa sunt, accesserunt epilepticæ convulsiones & ipsum brachium in atrophiam incidit, quæ cuncta acerba pathemata, feliciter extracto globulo, simul & semel conquieverunt. *Et inde universum systema patitur.* Hæ adductæ observationes satis abundeque id confirmant, læsiones nervosarum partium, quæcunque & ex quacunque etiam caussa exortæ fuerint, propter communicationem, quam nervorum propagines inter se habent, mirifice functiones partium etiam dissitarum lædere, & conturbare posse.

§. XIV.

Ejusdē insolens in internis nervosis partes. Quod quidem quemadmodum in læsionibus partium nervosarum externarum in propatulo est; ita idem gravius affectis internis exquisite sentientibus partibus contingit, ut plane mirandum sit, quam horrenda symptomata exinde subsequi soleant. Insigne de hac de re exem-

plum prodidit idem laudatus *Hildanus Cent.* 1. *obs.* 34. ubi aciculam grandiusculam forte quæpiam deglutivit, ex quo non ita multo post in fundo ventriculi & post pylorum exortus est tam intolerabilis dolor, ut dies noctesque exclamare & ululare coacta fuerit. Sexto die a morbo phrenitica facta est, cum ardentissima febre, lingua arida, vultu inflammato, ut neminem agnosceret, nec cibum nec potum exposceret. Convulsiones colli, brachiorum & crurum maximæ, & horrendæ aderant. Aliquando sese ex una in alteram partem lecti tali impetu projiciebat, ut tres viri, quantumvis robusti, vix illam tenere possent, mox tanquam semimortua jacebat, rursus tamen & repente priora symptomata revertebantur. Huic tamen graviter afflictæ, *Hildanus*, optimo consilio, nihil nisi oleosa & juscula præcepit. Et quum aciculam tandem egisset, pristinæ sanitati paullo post restituta est.

§. XV.

In primis ventriculus qui consentit cum universo genere nervoso

Utut vero consensus & mutua motuum communicatio inter omnis generis partes, quæ nervosæ sunt texturæ ipsisque nervis dotantur, perpetua sit, ac inprimis in acutis passionibus elucescat: attamen nulla pars in universo corpore est, quæ tam conspicuam ac intimam cum omnibus & singulis nervosis corporis locis & organis harmoniam ac sympathiam alat, quam ipse ventriculus, adeo, ut si ulla pars, quæ exquisitę sensationis est, etiam longius dissita præter naturam afficiatur ac moveatur, statim etiam stomachus inde luat & compatiatur. Inde etiam patet ratio, quare in omnibus fere morbis, actio ventriculi, quæ revera est systematica, videlicet appetentia, digestio, chylificatio, vacillet, ac attenta observatio medico-practica doceat, quod ventriculo male habente, vel gravius læso, a quacunque etiam caussa id fiat, protinus universum nervosarum partium systema inde offendatur quo procul dubio permotus fuit acutissimus ille *Helmontius*, ut animæ sensitivæ sedem in ventriculo collocaverit. Et profecto res est maximi momenti & subtilioris indaginis, quod nonnulli, percusso fortius pugno vel duro alio instrumento, exterius cordis scrobiculo, sub quo pylorus reconditur, cito ac insperato perierint, inventa post mortem nulla læsionis mortiferę nota, sed ex macula tantum ex flavo rubra, circa extremitatem diaphragmatis & inferiorem ventriculi partem, quales casus, ambigentibus de lethalitate Medici, aliquoties ordini nostro ad decidendum oblati.

§. XVI.

Quod testatur venenorum operatio.

Nihil vero clarius, & manifestius ventriculi cum omnibus corporis nervosis ac sensibilioribus partibus conspirationem demonstrat, quam actio veneni, e vegetabilium, vel mineralium censu desumti, spiculis acerrimis, causticis, tenuissimis ventriculi & intestinorum tunicas nerveas intime penetrantis, lancinantis ac arrodentis, cujus generis maxime sunt arsenicum, & quæ ex mercurio ac regulina antimonii substantia prodeunt corrosiva, cicuta aquatica, fungorum varia genera, ipsa quoque purgantia, quæ non alio modo necant, quam per fortissimas spasticas universi generis nervosi contractiones. Inde enim cardialgia, inanis vomendi conatus, singultus, præcordiorum anxietas, spirandi angustia, constrictio diaphragmatis, linguæ ac faucium ariditas, sitis inexhausta, alvi suppressio, flatuum retentio, diarrhea torminosa, perpetuus ad urinam emittendam stimulus, extremorum refrigeratio, sudor frigidus, facies sic dicta Hippocratica, artuum tremor, pulsus intermittens & suppressus; delirium, animi deliquium, epilepsia, convulsio, inquieta corporis agitatio, quæ ordinaria sunt veneni assumti symptomata, atque ab arrosione tunicarum ventriculi fiunt.

Et

Et tametsi in iis, qui veneno corrosivo necantur, ventriculi & intestinorum inflammatio ac sphacelatio semper post mortem conspiciatur, hæc tamen neutiquam tantorum symptomatum, & tam celeris mortis caussa est, sed potius horrendi illi per totum genus nervosum propagati spasmi, quorum consequens in intestinis & ventriculo consistens inflammatio est, feralem vitæ catastrophen inferunt. Nam spasmo veluti forti vinculo coarctatis ventriculis venis & arteriis, sanguis immotus hæret, regredi nescit inque corruptionem transit. Ex quo jam facile intelligi potest, quare non præsentius & certius adversus corrosiva venena sit præsidium, quam in copioso lactis, oleosorum atque emollientium usu, quæ non modo ob id mortem avertunt quod tenuissima veneni spicula obtundant, atque contextu suo oleoso viscoso involvant, sed & quia ad constrictas nervosas partes relaxandas, vix ullus melius quam in hisce est auxilium. De quibus autem omnibus meretur certe evolvi *VVepferi*, Medicorum, & Anatomicorum peritissimi, doctissimus libellus *de cicuta aquatica*, qui varia experimenta cum venenis, emeticis, & purgantibus, animantibus eadem ingerendo, instituit, & quæ easequuta sunt symptomata, nec non internas quæ post mortem deprehendit læsiones, curate notavit & consignavit.

§. XVII.

Mercurialia præpostere data noxa.

Ipsa mercurialia, ficuti dextre præparata & prudenter adhibita, usus sunt longe præstantissimi; ita vicissim minus recte parata & præpostere exigua etiam dosi propinata, universum corpus gravissimo damno afficiunt. Memini præ aliis, Chymicum quendam Empiricum ante aliquot annos jactitasse, se incomparabilem adversus podagram possidere medicinam, tam præsentaneæ virtutis, ut tribus tantum granis, tertia quavis hora assumtis omnes omnino dolores, intra 24. horas, ad miraculum usque abigeret. Permotus hac gloriatione generosissimus quidam vir, exquisitissime sentientis naturæ, & jam a triginta annis dolore podagrico ex hæreditaria dispositione afflictus, Lipsiæ periculum fecit, ac per diem sex pulveres deglutivit, quibus usurpatis, omnis quidem dolor simul & semel conquievit, sed subsequenti nocte inquietus erat, anxietate summa cum vertigine premebatur, ut caput vix erigere posset, extrema frigescebant, & mane quum e lecto surgere volebat, apoplexia tactus misere interiit. Oblati postmodum a cognato mihi sunt ad examen efficacissimi hi pulveres, quo, institutis nonnullis experimentis, eosdem mercurialis esse prosapiæ deprehendi, tam corrosivos, ut gustatæ fauces & linguam instar mercurii sublimati afficerent atque constringerent; quod autem dolor inde evanuerit, procul dubio ratio est, quod suscitato in exterioribus spasmo, materia acris ad interiora repulsa est.

§. XVIII.

Alimenta in ventriculo destructa.

Porro *Forestus lib. 18. de stomach. aff. obs.* 14. ex lacte in stomacho concreto symptomata veneno similia annotavit, quippe ægra nausea sine vomitione afficiebatur, cum ingenti ventriculi dolore, adeo ut syncope subsequeretur & anhelitus præfocatio, adstantesque illam morituram putarent, omnia tamen pathemata, rejecto per vomitum lacte, evanuerunt. Et *Galenus* memoriæ prodidit, adolescentem ab humore æruginoso, os ventriculi mordente, sæpius universali convulsione fuisse tentatum, eamque ipsum non deseruisse, donec ærugo ejecta. Dum aliquid, inquit, os stomachi vellicat, mordendo ac æstuando, fiunt fastidia, jactitationes, cardiogmus, atque jam vomiturientibus os sputo plenum esse videtur & labrum inferius concutitur, ventris ore ad vomitum excitato.

§. XIX.

Pathemata hypochondriaca & hysterica. Eandem ventriculi cum universo nervorum systemate sympathiam confirmant porro symptomata truculenta, quę subinde hypochondriacos exercere solent, quandoquidem radix mali sic dicti hypochondriaci omniumque in eodem solemnium symptomatum in ventriculo male affecto fixa est, in quo spasmi incipiunt, postea per propagines nervorum successive serpunt & consueta illa symptomata ingenerant. Nam si ventriculus, quod sæpissime fit, flatibus prorsus distentus est, ejus orificiis simul spasmo constrictis: tunc nervorum conjugationes, quæ ex pari octavo, item ex intercostali, ad ipsum feruntur, modesta tractione, tensione in partibus diversis; quas simul transeunt, varia & gravia invehunt pathemata. Ita nervi pneumonici & qui ad præcordia abeunt retracti summas & constrictivas anxietates, cordis tremores, palpitationes, pulsum frequentem, durum & contractum suscitant; sique ii tenduntur, qui ad fauces, ad œsophagum ac cervicem tendunt, faucium constrictio cum deglutitione difficili, tractio molesta in cervice, dolor constrictivus in humeris, regurgitatio ciborum, & flatuum ad os; in capite vero vertigo, oculorum caligo, cataracta spuria, capitis dolor, frigoris in eo acerrimus sensus, anxia & tristis cogitatio, hemicrania, animi perpetua anxietas & desperatio maxima; ad timorem ac terrorem proclivitas, nullius rei voluptas, somnus parcus & inquietus, cum virium languore & vitiata in sensoriis perceptione, oriuntur. Et quia simul plexus mesenterici & nervi intercostales in consensum trahuntur, dolores adsunt dorsi, tormina ventris, mensium & hæmorrhoidum inordinatus fluxus, dolor artuum, urinæ tenuis & aquosæ mictio, alvi strictura, quandoque etiam nimia ejus dejectio, extremorum quoque refrigeratio. Quorum omnium & singulorum symptomatum ingens fit allevatio, discussis ex ventriculo & intestinis ructibus aut flatibus, spasmodicis constrictionibus per clysteres, per balnea & antispasmodica sedatis, & viscida acida ac billiosa colluvie per benigna laxantia, cum amaris balsamicis juncta, educta.

§. XX.

Nec non intermittentium paroxysmi. Communicationem quoque ventriculi cum partibus nervosis universi corporis, paroxysmi febrium intermittentium non obscure declarant. Procul enim omni dubio harum febrium minera primis in viis delitescit, & ex universo corpore, per glandulas, ductus biliarios & pancreaticos, in hæc descendit, & ex mora, dum firmius tenuium intestinorum valvulis ac tunicis inhæret, corrumpitur ac pessimam indolem contrahit, & nonnisi spasmis, qui in prima regione incipiunt, omnia illa, quæ febribus solent associari symptomata, absolvit. Nam extremorum frigus, tremor, & horror partium, præcordiorum anxietas, pulsus in principio parvus & compressus, postea celerior, nausea, vomitus, faucium & linguæ ariditas, sitis, dolor dorsi & capitis, tensio abdominis, constrictio alvi, urinæ tenuis & flammeæ sine sedimento secessio, pandiculatio, oscitatio, dolor ossa quasi contundens: profecto nullam aliam nanciscuntur originem, quam quod plexus stomachicus & mesentericus, qui ex intercostali & octavo pari concrescunt, vehementi spastica tractione & constrictione laborant. Quare etiam non certior & præsentior intermittentibus medendi est methodus, quam convenienti medicina mineram febrilem temperandi, expellendi & vehementes spasmos compescendi, postea afflictas & debilitatas partes roborandi. In eo tantum unice latitat intermittentes curandi arcanum, ut pro diversitate caussarum, individuorum ac temporum, hęc remedia debito ordine, tempore ac dosi offerantur.

§. XXI.

Consensus ventriculi cum capite. Sigillatim vero maximus observatur

inter

inter consensus caput ejus membranas, ipsumque ventriculum. Rectissime hinc scribit *Baglivus pag.* 565. *qui laborant animi pathemate, potissimum corripi solent morbis ventriculi, ut inter cetera observavit in mœrentibus, qui conqueruntur primo de languore ventriculi, mox inappetentia, oris amaritie, siti circa horas matutinas, cruditatibus, flatibus & tensionibus hypochondriorum.* Eamque ob rem monet Medicos, ut in morbis ab animi pathematibus præ ceteris ventriculo prospiciant. Ego non semel, sed sæpius a diuturno animi angore & mœstitia, in hominibus antea sanis, hilaris animi & sanguineæ complexionis, affectum hypochondriacum, qui potissimum in ventriculo consistit, subortum fuisse, vidi, anxium scilicet dolorem circa præcordia, inappetentiam, languorem, inquietudinem, mœstitiam sine caussa, alvi constrictionem, continuam eructationem, & inflationem circa cordis scrobiculum.

§. XXII.

Quod instantur animi pathemata et ira. Ira quoque potissimum operationem suam exserit in ventriculum & duodeno connexos ductus nervoso biliarios, unde frequentissime ii, qui ira excanduerunt, cardialgiam, contractionem circa scrobiculum cordis, cum ardore, propensione ad vomitum, oris amaritie & alvi obstipatione experiuntur. Et tunc nihil deterius est quam frigidum potum ingerere, quo affectum perfecte hypochondriacum optime antea valentibus inductum, sæpe observavi. Longe autem perniciosius est, sub tali spastica stomachi ex ira constitutione, drasticum aut emeticum corrigere, quandoquidem ex facili inflammatio ipsaq; mors accedit, quod pluribus in *dissertatione de medicina emetica & purgante post iram veneno* asserui ac demonstravi.

Et desiderium. Quam grave damnum ex ardentiori desiderio ventriculus experiatur, peculiaris ille Helvetis maxime familiaris affectus, nostalgia dictus, testatur, quo apud exteros degentes, tam impenso patriæ desiderio tenentur, ut, si patrios lares non repetant, appetitus prosternatur, digestio lædatur, flatus & ructus e cruditatibus gignantur, cardialgia accedat & cum languore ipsum corpus emacietur.

§. XXIII.

Animi fatigatio per meditationes. Immoderatiora studia & nimia per speculationes animi fatigatio incredibili modo debilitant ventriculum ejusque vim digestivam enervant tonumque & robur auferunt, unde acidæ cruditates gignuntur, quæ ad supprimendam alvum, ad progignendas flatulentias malumque hypochondriacum, primum fere fundamentum ponunt. Quinimmo sunt inter exempla hypochondriaco malo obnoxii, qui simulac impensiore meditatione animi nervos nimis intenderunt, illico anxietates præcordiorum, ructus e stomacho & borborygmos in ventre, persenserunt. Vertiginem ex ipso ventriculo fieri, vel ex eo cognoscitur, quod, si quis jejunus sit, maxime affligat, sumto vero cibo, minuatur, atque post ea, quæ primam regionem clementer expurgant & digestionem juvant, plane discedat. Meminit etiam *Lomius Lib.* 2. *observat.* suffusionis seu incipientis cataractæ, ex stomacho proficiscentis, & asserit, talem suffusionem intermittere & remittere, si curata coctione prospectum stomacho est, invalescere & reverti, si is cruditate labefactetur. Ventriculo bene habente, totum corpus alacrius est, somnus fit placidus, si vero onustus ex alimentis incongruis, præsertim circa noctem sumtis, somnus deficit, vel insomniis terrificis interturbatur. Nihil frequentius, quam quod ventriculo vino non adeo bonæ notæ nimis obruto, ex retenta vappa, acorem corrosivum contrahente, postridie atroces capitis dolores oboriantur.

§. XXIV.

Capitis dolores, vertigo itaque phantasmata. Eundem ventriculi consensum cum capite adstruit, quod si caput gravius doleat, omnis ciborum appetentia pe-

pereat, multæ cruditates flatuum genitrices crescant, alvo strictiore reddita & stomacho ad vomitum inclinante. Graviores etiam cerebri morbi ventriculum mox in consensum rapiunt, unde observamus, in iis, qui apoplexia tanguntur, ventriculum ad subversionem stimulari. Ubi mens ægrotat & duram matrem spasmus corripit, cibi est fastidium, tormina & anxietates præcordia exercent & ructus cum impetu erumpent, alvo stricta & magna in pulsibus facta mutatione. Nemini facile obscurum est, quod ii, qui graviter vulnerantur, vel læduntur in capite, vomitu & ciborum fastidio afficiantur; ac quod vicissim ventriculo laborante, ipsum caput gravius luat. Pariter scriptorum medicorum fide constat, a comesto solano, furioso dicto, atque in ventriculo adhuc hærente, maniam productam fuisse, & semen hyoscyami, & maxime daturæ, majori paullo quantitate exhibitum, promtissime ingentem torporem, stuporem ac omnium sensuum internorum & externorum usum abolere & phantasiam corrumpere.

§. XXV.

Dentitionis symptomata. Ex quia nervi stomachici & intestinorum, ex intercostali & octavo pari coaliti, cum pari quinto, cujus ramus ad maxillas & dentes fertur, communicationem habent; hinc fit, ut in infantibus, ob gingivalis carnis ab erupturo dente lancinationem, non modo in capite convulsiones, vigiliæ & epilepsiæ, in pectore asthma, in corde febris, sed & inferiori ventre tormina cum alvi adstrictione, vel nimia ejus fluxione, contingant, & quod notabile est, feces virides & corrosivæ secedant, eo quod, a spastica harum partium sub dolore contractione, ingesta non alvo exclusa, sed diu retenta, acescant & corrosivam indolem accipiant. Ex quo judicare promtum est, quam imprudenter & temerarie ii faciant, qui in dentitionis difficultate, ubi spasmi genus nervosum vehementer torquent & feces virides sunt, purgantia acria & cum mercurialibus mixta, iterum iterumque propinant, tristi eventu præposterum ejusmodi consilium satis confirmante. Atque ob eandem communionem, quam nervi stomachici & intestinales cum pari quinto fovent, accidit in gravioribus stomachi spasmis, qui fiunt a veneno vel validiori purgante aut emetico sumto, faciem fieri Hippocraticam, tempora collabi, vultum pallescere & nasum acuminari. Neq; semel, sed iterum iterumq; notavimus, in pathematibus hystericis vultus deformitatem & aspectu horribiles oris, labiorum & oculorū distorsiones.

§. XXVI.

Proxima vero stomachi est societas atq; connexio cum œsophago, propter tunicarum communionem; hinc fit, ut a pluma vel digito, tantum faucibus intruso, principium œsophagi irritante, protinus ventriculus, præsertim humorum copia onustus subvertatur & vomitio fiat. *Consensus stomachi cum œsophago.* Fumus quoq; tabaci ori suctus stimulat alvum, nullam, mea ex sententia, aliam ob caussam, quam quod hic fumus sale suo volatili acri tunicas oris & faucium irritet, e quibus propagato ad ventriculum motu, is contenta citatius protrudat ad intestina & anum. Et quando in ventriculo acris residet humor, vel inflāmatio est, œsophagus cum faucibus moleste constringitur, ita, ut non raro copiosa aqua in os effundatur, quod unum ex pessimis indiciis est. Infantibus quorum ventriculus saburra causticæ bilis infarctus est, convulsionis certa species molesta & fatalis est, dum in spasmo gulæ affecti, continuo deglutire coguntur & certum sonum cum quodam singultu edunt, quæ symptomata identidem ab irritatione ventriculi, œsophago, faucibus & diaphragmate in consensum raptis, oriuntur. Fovet quoque ventriculus consensum cum intestinis: unde sub atrocissimo intestini ilei vel etiam coli dolore, vomitus tam vehementes fiunt, ut non modo in intestinis contenti humores, sed & ipsa stercora haud raro sursum ferantur.

§. XXVII.

§. XXVII.

Cum ductibus biliariis. Deinceps magna est consensio ventriculi & annexi duodeni cum ipsis biliariis ductibus, eam maxime ob caussam, partim quod ductus cholodochus per duodeni membranas feratur, partim, quod dexter nervi intercostalis & paris octavi ramus, qui ventriculum adit, ramum quoque ad hepar, ejusque biliferos canales mittat. Propter hunc itaque consensum fit, ut spasmo ventriculi & duodeni, qui in febre tertiana observatur, item a vehementi vomitorio, vel purgante, aut veneno assumto, nec non ab atroci dolore colico, icterus oboriatur. Infantes tertio vel quarto a partu sæpius die ictero corripi, ex retentione mœconii in intestinis, auctor est *Baglivus oper. pag.* 38. Iracundiæ vehementiori icterum supervenire non novum est; siquidem ab hoc affectu patitur maxime fibrosior & robustior pars ventriculi, quæ pyloro adjacet, dum constringitur: unde ordinario in dextro circa scrobiculum cordis latere, ab ira, dolor compressorius cum ascensu bilis ad os observatur. Quod si vero vel calculo, vel bilioso alio concreto tartareo humore, in vesicula fellea, aut ductibus biliariis contento, horum tunicæ nerveo-musculosæ, violenter tenduntur, in consensum quoque abripitur ventriculus, & hinc immanis cardialgia, nausea, vomitus, cibique fastidium cooritur. Memorabilis & lectu dignissima est observatio, quam *Misnat. curios. A. VI. Dec.* 1. *obs.* 20. referunt, ubi mulier immanem dolorem & lancinationem ventris per triginta fere annos passa est, cujus originem & caussam sagacissimi etiam Medicorum vix hariolari poterant; post mortem autem inventus est ingentis magnitudinis calculus, qui totam fere vesiculæ felleæ cavitatem implevit. Eandem quoque in rem *obs.* 61. *Sculteri in armamentario*, conferri meretur.

§. XXVIII.

Cum diaphragmate & pulmonibus. Porro exquisitam ventriculus cum diaphragmate & pulmonibus fovet communicationem. Quid enim familiarius est, quam in infantibus stomacho refrigerato, vel materia acri ejus tunicis inhærente, singultum concitari, qui thoracis est convulsio? Quid solennius est? quam a cruditate ventriculum obsidente, vel sero acri intra ejus membranas detento, tussim nasci convulsivam, in infantibus non raro suffocatoriam, quæ pectoralibus & dulcibus assumtis plus exacerbatur, acrimoniam vero corrigentibus, emollientibus atque discutientibus, neque minus lenioribus laxativis, expugnatur. Quid porro crebrius occurrit in praxi, quam quod a violenta tussi, vitio hærente in bronchiis, vomitus concitetur? Nihil quoque frequentius est, quam quod ab inflatione ventriculi summa fiat spirandi angustia cum suffocationis periculo, quod symptoma in infantibus, quorum ventriculus lacte corrupto farctus est, sæpius visitur, ubi leni emetico, vel quæ leniter alvum ducit medicina, omne punctum curationis absolvitur. Quin in convulsiva tussi ex stomacho, tantam pectoris vidi concussionem, ut sternutatio impetuosa & reiterata, cum ingenti sanguinis vel lymphæ profusione e naribus, facta fuerit.

§. XXIX.

Cum renibus. Præterea magnæ considerationis ea est sympathia, quam renes cum ventriculo & intestinis, propter communionem nervorum, alunt. Nimirum nihil familiarius est, quam quod dolores ex calculo perpetuo fere nausea & vomitus comitetur, & calculosos tormenta intestinorum torqueant. Nam quando ren calculo laborat, abdomen semper multis flatibus turget, qui majores faciunt molestias, quo gravior dolor est, immo ipsæ flatulentiæ sæpissime dolorem renum provocant & calculum in uretheres urgent. Providendum itaque est calculo obnoxiis, ne abdomen frigori exponant, alias facile dolor renum irritatur. Si quis dolore ex calculo premitur,

tur, digestio turbatur, stagnant ingesta in ventriculo, acescunt & bilis viridis evomitur. Et faciunt tunc egregium officium clysteres carminativi & emollientes oleosi, nec non omnia ea, quæ citra calorem flatus dispellunt & dolorem lumborum mitigante facultate pollent. In spasmis flatulentis ventriculi, qui affectione hypochondriaca vel hysterica detentos detorquent, molesta crispatura identidem ad renes pertingit, ita prorsus, ut eorum tubulis constrictis, urina alba mingatur, quæ certum fere paroxysmi hysterici vel hypochondriaci imminentis indicium præbet.

§. XXX.

Cum pedibus. Neque exiguus ventriculi consensus est cum pedibus, qui innumeris tendinibus & nervis atque membranis constant. Quum enim nervus intercostalis ad crura etiam pertingat, & nervum cruralem anticum & posticum constituat, mutua hinc inter caput, ventriculum & pedes consensio nascitur. Ex quo jam facile patet, quare digitorum in pedibus immanem dolorem, quod aliquoties vidimus, spasmus cynicus subsequatur, & quare ex pedis pollice epilepsia non raro originem capiat, dum spasmus ibi incipiens, successive ascendit, & primo ad abdomen, postea ad cor & diaphragma, tandem ad caput delatus, abdominis tensiones, præcordiorum constrictiones, pectoris oppressiones, aphoniam, denique convulsiones & epilepsias producit. Ægroti exprimunt, sensum quasi venti a pollice ad caput sursum ascendere ac elevari, quæ tamen in sensu est fallacia: siquidem nullus datur flatibus locus ita per solidam substantiam ascendendi, sed spasmi sunt, qui oscillatorio quodam motu successive per nervorum propagines ad superiora serpunt. Notum quoque est, ex incessu nudis pedum plantis in pavimentum frigidum, nec non improvida pedum refrigeratione, cutim per omnem corporis ambitum stringi & tormina ventris, nonnunquam cum alvi fluxu, arcessi.

§. XXXI.

Cum ipsa cute. Tandem nec silentio prætermittere oportet sympathiam, quæ est inter ventriculum & ipsam cutem. Videmus exanthemata, quæ in cute effloruerant, cujuscumque etiam fuerint generis, repulsa, non sine ingenti periculo ad ventriculi & intestinorum tunicas migrare, ubi ferales spasmos, tormina, anxietates, constrictiones alvi & inflammationes efficiunt. Quare etiam omnia, quæ spasmum in ventriculo concitant, ut sunt purgantia & animi pathemata, in exanthematicis morbis admodum perniciosa esse observantur; quandoquidem constricta ex consensu simul ipsa cute, acris illa exitialis materia ad interiora, ipsasque nerveas ventriculi & intestinorum membranas, revocatur. Et sæpius quoque observavimus, ab indusiorum, præsertim si frigida & humida fuerint, mutatione, in sanis etiam, ventris inflationes & inquietas noctes redditas fuisse. Quo patet, quam gravem noxam ejusmodi improvidus ausus in morbis, quorum materia per summam cutim expelli debet, causset. Quandocunque dolor ventriculum vel intestina torquet, pori cutis clauduntur & nihil sudoris effluit, extrema refrigerantur, meatibus vero cutis rursus adapertis, certum indicium est doloris, aut alvi fluxus finem adesse. Si variolarum materia subtilis caustica intestinorum membranis insidet, ægri sunt inquieti, jactabundi, loco stare nesciunt & ne minima pustula prodit in cute, neque sudoris guttula prosilit, alvo contracta & convulsa, adeo ut universum cutis systema contrahatur, quod probe notavit *Baglivus*.

§. XXXII.

Consensum intestinorum cum ceteris partibus membranaceis. Neque tantum ventriculo, verum etiam intestinis, quæ ejusdem cum illo naturæ & structuræ sunt, ex tunicis nempe pariter musculosis & nerveis contexta, cum universi corporis tunicis membranaceis societas est at-

que

que consensus, ob plexus maxime mesentericum, intercostalem & paris vagi, quem præter alia truculenta universi generis nervosi pathemata, quæ a vermibus, teneras tenuium tunicas arrodentibus, suscitantur, testatum reddunt. Neminem enim, qui leviter in artis exercitio versatus est, fugit, inde pullulare in capite epilepsiam, deliria, vertiginem, sternutationes, guttam serenam temporariam, aphoniam, surditatem & tinnitum aurium transitorium; in spinali medulla, aspectu horribiles motus convulsivos & artuum agitationes; in corde & systemate vasorum, febres, cordis tremores ac palpitationes, in pectore, tusses, dolores, qui pleuritidem mentiuntur; in ventriculo, inappetentiam, inclinationem ad vomitum ptyalismum & lymphæ ex ore fluxum; in intestinorum volumine, atrocia tormina; in urinariis viis, ad urinam stimulum; in extremis, horripilationes & refrigerationes manuum pedumque contractu-ras; quæ cuncta symptomata, primo aspectu admodum funesta; exturbata a specifico anthelmintico, pilulis nempe ex asa fœtida, myrrha, croco & mercurio dulci paratis, verminosa progenie protinus sedantur & conquiescunt.

§. XXXIII.

Colica sic dicta convulsiva & passio iliaca. Colica sic dicta convulsiva & passio iliaca, quibus intestina ileon, vel colon, vehementi spasmo constringuntur, quot non atrocia, & nonnunquam lethifera, symptomata inducunt? febres, deliria, convulsiones, inquietudinem, summas anxietates, animi deliquia, artuum contractiones, extremorum frigora, cum sudore frigido & pulsu duro & contracto, vomitus, alvi tam insolentem constipationem, ut nec clysterem admittat, vel flatum transmittat. Ejusdem indolis sunt acerbissima pathemata in colica spasmodica metallurgis solenni obvia, quæ sigillatim evolvi & ad rationes revocavi, in dissertatione *de metallurgia morbifera*. In cholera quoque, quando bilis caustica nervosas intestinorum parietes rodit atque gravius irritat, omne nervorum genus compatitur, ac cædem plane, quam si venenum assumtum fuisset, prodeunt passiones, mortem celeriter arcessentes, quæ non aliis, quam quibus venenorum noxæ, demulcentibus nempe oleosis, lacticiniis, terreis & antispasmodicis, discuriuntur: id quod etiam pari modo de dysenteria, ab eadem caussa prognata, notum est. *Cholera & dysenteria.*

§. XXXIV.

Purgantium effectus. Accedunt phænomena post purgans assumtum conspicua. Quamvis enim omnis generis cathartica operationem suam nonnisi in intestinis exsequantur, iisdem tamen oblatis, dissitæ etiam partes annuunt. Elaterium quando hydropicis exhibetur, virtutem suam tam late diffundit, ut strictis in extremis quoque partibus fibrillis, stagnans humor ex universo corporis ambitu ad intestina agatur, ac per anum effuse exturbetur, subsidente postea notabiliter in exterioribus tumore. Similiter in tussi humida, qua magna humorum colluvies screatu e pulmonibus ejicitur, nullum certius atque efficacius præsidium est, lenioribus & balsamicis laxantibus, quibus superfluum, serum e pectore ad intestinales glandulas allicitur & per alvum educitur. Inprimis autem imprudens purgantium usus, intestinorum cum reliquis nervosis partibus, ac præsertim spinali medulla, conspirationem prodit. Præterquam enim quod *Solenander* in consiliis, & *A. N. C. Dec.* 2. *A.* 7. *obs.* 162. fidem faciant, quod grave damnum inde in universum corpus redundarit, ipse quoque aliquoties notavi, propinata in pulvere vel pilulis resina jalappæ, non solum enormes cum acerbis torminibus successisse dejectiones, sed etiam in quibusdam convulsiones, epilepticas commotiones, quin in aliis paralysin dextri & sinistri lateris

ris accidisse, hanc procul dubio ob rationem, quod resina jalappæ, quæ facile in liquido aqueo conglobatur & difficillime liquescit, firmiter parti cuidam nerveæ intestinorum tunicæ adhæsit, eandemque jugiter lancinando, convulsivas ejusmodi in dissitis etiam locis spasticas tractiones suscitavit.

§. XXXV.

Viscera sanguinea non cum nervosis consentiūt. Ut utero.

Viget itaque consensus inter partes nervoso-membranaceas mutuus, qui an etiam his, cum visceribus sic dictis sanguineis, quorum structura & compages ferme tota vasculosa, ut sunt hepar & lien, nec non uterus, intercedat? jam paucis dispiciendum. Plurimi quidem ex Practicis, quos inter maxime eminet *VVillisius*, consensionem uteri cum nervoso totius corporis systemate constanter asserunt, inprimis quum experientia fere quotidiana doceat, quod affectio hysterica, quæ ex vitio uteri & sanguinis irregulari motu in feminis æque ac in puerperis cooritur, pathematibus spasticis, convulsivis, epilepticis, quæ præternaturales generis nervosi læsi affectus sunt, absolvatur. At vero ipse uterus minime partibus nervosis & exquisitæ sensationis annumerari potest, utut motu tonico suo & interno non destituatur. Nam si talis esset, neutiquam summas illas sæpius a gemellis distensiones in gravidis, item a tumoribus & excrescentiis intra ejus cavitatem ipsamque substantiam prognatis, sine summa molestia & vitæ periculo, ferre posset.

§. XXXVI.

Mali hysterici caussa quidem in utero est.

Quare recte distinguendum potius esse censeo, inter sedem morbi, sive spasmorum, quæ nullo modo est in utero, ac inter sedem caussæ morbi, sive pathematum spasmodicorum in genere nervoso existentium, quorum caussam ipse uterus male affectus subministrat. Neque quidem inficiandum est, quod si ob dejectum uteri & ejus vasorum tonum ac robur, sive a puerperio, sive ab aliis caussis externis & internis, sanguinis superflui menstrua periodo non sufficiens fit diminutio, sed fluxus supprimitur & cohibetur, gravissima inde sæpius in universo corpore, inque primis ejus partibus nervoso-membranaceis, oboriantur symptomata; horum tamen ratio non a nervis, quos sensibiles hæ partes cum utero communes habent, sed potius a sanguine, ad interiora ac sentientes nobiles partes restagnante, petenda est ac derivanda. Et hanc etiam *Hippocratis* fuisse sententiam, auctor nuclei Hippocratis *Cent. III. aph.* 44. clarius exponit, *refluens*, inquit, *sanguis ab utero & premens septum transversum, retracto utero, præfocationem, in caput irruens, insaniam, epilepsiam, catochos, apoplexias, occupans thoracem, tussiculares affectus, irruens in cor, palpitationes & tremores, nonnunquam syncopes, in nervis denique facit stuporem, immobilitatem & resolutionem.*

§. XXXVII.

Sedes vero in ventriculo & intestinis.

Ego proinde re paullo curatius expensa, præcipuam pathematum hystericorum sedem in ventriculo & canali intestinorum collocandam esse arbitror. Nam anxiæ illæ constrictiones & angustiæ circa præcordia, dolores cardialgici, qui ad dorsum, ubi sinistrum ventriculi orificium, porriguntur, palpabilis stomachi circa scrobiculum cordis inflatio, continuæ eructationes, nausea & ad vomendum proclivitas, alvus firmiter obserata, cum flatuum retentione & regurgitatione ad superiora, borborygmi, tormina, convolutiones intestinorum instar globi, molesti dolores in hypochondrio sinistro, dolor circa vertebras lumbares, creber ad urinam stimulus, extremorum frigus, inquietudo, pulsus celerior, contractus, vel plane intermittens, animi defectio, cordis palpitatio, quæ perpetua fere passionis hystericæ sunt symptomata, nihil certe aliud subindicant, quam nobilissimam & ex præcipuis sensibilem maxime partem,

ven-

ventriculum nempe, esse affectam. Quare etiam omnia ea, quæ spasticas stricturas efficaciter leniunt & laxant remedia, ut sunt fotus calidus præcordiis applicatus, interne liquor noster sic dictus anodynus mineralis, seu summum & tutissimum antispasmodicum, vel solus, vel cum essentia carminativa, aut castorei, remixtus, & clyster oleosus emolliens, præsentissimæ & fere miraculosæ sunt efficaciæ. Horum quippe atrocium ventriculi spasmorum proxima caussa, non sunt acres, biliosi, vel viscidi, crudi succi in stomacho contenti, sed solus sanguis copiose irruens in vasa ventriculi, quæ quum tunicis ejus nervosis intertexta sint, nimia distensione has fortiter premunt, & hac ratione jam memoratas passiones gignunt. Hinc etiam raro patescit, quare feminæ, quibus menses post quinquagesimum annum deficiunt, si non sanguinem, vel per scarificationem, vel per incisionem venarum, emittunt, aut etiam consuetas has artificiales evacuationes omittunt, hystericis ejusmodi spasticis affectionibus, præ omnibus aliis excrucientur, & quare vicissim institutæ opportune ejusmodi sanguinis subtractiones, paroxysmos hystericos certis periodis redeuntes, vel minuant, vel penitus tollant.

§. XXXVIII.

Nullus quoque hepatis & lienis consensus.

Idem de hepatis & lienis viscere sentiendum. Nam licet nonnulli inter hæc & nervosas partes consensionem adstruant, & potissimum ad pathemata in malo hypochondriaco, sub quo labes & vitium plerumque in sanguineis hisce visceribus consistit, conspicua provocent; ambo tamen, hepar & lien, præsertim humanus, partes, ut luculenter injectionibus suis cl. *Ruyschius* demonstravit, sunt fere totæ vasculosæ, ex innumeris quippe vasis majoribus, minoribus & minimis contextæ, sensus plane expertes, ut hinc sæpe sine acuti doloris perceptione intumescere ac etiam in magnam molem augeri possint. Interim tamen, si ipsarum compages, & maxime quidem vasa, quæ sanguinem ad hepar, ut est venæ portæ, adducunt, convenienti tono ac robore ac vi sufficientes motrice impellente destituuntur, promtam spasmorum in nervosis locis caussam subministrant. Nam quando sanguis a ventriculo, toto volumine intestinorum, mesenterio, liene, omento & pancreate refluus, per truncum venæ portæ, qui manifesta systole sive pulsu caret, per minimos copiosissimos hujus venæ in hepatis parenchymate propagines, non satis expedite trajicitur, necesse est, ut regurgitans ad viscera unde advectus, in iisdem non modo stagnet & canales farciat atque distendat, sed & ulterius, ut appulsus per arteriam cœliacam & mesentericam a tergo ad has partes sanguis, præcluso in venas repletas transitu, ad vasa minima & lateralia cogatur, & sic undiquaque obhærescens in vasis nervosæ maxime ventriculi & intestinorum tunicæ instratis cruor, molesta pressione stricturas & truculentos spasmos cieat. Et hac utique ratione omnia illa pathemata, quæ hypochondriacos per certos insultus vexant, affectiones & læsiones generis nervosi sunt, ac ut probe primus *VVillisius & Hobockenius* notarunt, exquisitam convenientiam eandem quoque sedem cum hystericis pathematibus obtinent. Minus recte secundum Veteres, ac ut nonnullorum recentiorum adhuc opinio fert, dolores & passiones in latere sinistro, lieni adscribuntur, quum potius stomacho, cujus tres partes in hoc latere conduntur, nec non subjectis coli flexuris, ut inter alios primus cum *Conringio* docuit *Ettmullerus*, debentur. Ipse quoque ante aliquot annos peculiari dissertatione monstravi atque defendi, quod præcipua sedes spasmorum hypochondriacorum iu ventriculo sit constituenda.

XXXIX.

§. XXXIX.

Hinc cruditates non sunt caussa mali hypochondriaci.

Neque etiam ut plurimorum recentiorum est sententia, cruditates vitiosæ primis in viis stabulantes acidæ & viscidæ biliosæ, primam, originalem & veram caussam pathematum hypochondricorum suppeditant, sed sequuntur demum spasmos & eorum productum sunt, licet ad eorum recursum & exacerbationem multum conferant, & ipse potius sanguis copiose circa hæc viscera stagnans, sive harum partium plethora particularis, accusanda. Testatur hoc inter alia cura affectus hypochondriaci, in qua quidem ea, quæ spasmis placandis, stricturis partium fibrosarum relaxandis dicata, insigne levamen afferunt; nisi tamen redundanti sanguini exitus paretur, ac is vel per sanguinis missionem in partibus inferioribus, vel fluxum hæmorrhoidum, si natura ad eum inclinat valde salutarem, exsolvatur, aut ejusdem progressus aquarum mineralium, balneorum & medicamentorum roborantium tonicorum usu, vel etiam per motum & exercitium corporis, liberior reddatur, ac per vasa venosa mesaraica, ipsumque hepatis & lienis viscus restituatur, certum & constans vix, aut plane non, sperare licet auxilium.

§. XL.

Consensu tribuitur medicamentorum operatio.

Is autem a nobis assertus nervosarum partium consensus, quemadmodum tam eximius est, atque conspicuus, ut venenum, vel etiam alia infesta materia, nervoso, ubicumque sit loco, insidens, vel in ventriculo contenta, illico vires suas perniciales cum universo nervorum systemate communicet: ita simili ratione pharmacum efficacis ac penetrantis indolis, accisa etiam dosi exhibitum, immo adhuc in stomacho versans, mediante eadem nervorum conspiratione, protinus vim suam in universum corpus diffundere potest. Liceat in confirmationem producere liquorem a nobis inventum & ex sulphure mineralium concinnatum, jure dictum

Liquoris anodyni.

anodynum mineralem, gratissimæ & penetrantissimæ indolis, qui certe, si ullum aliud medicamentum, promte, sine noxa tamen, dolores & spasmos in universo corpore levat atque sedat, & in pathematibus hypochondriacis, hystericis, gravi cardialgia, enormi vomitione, commotionibus etiam epilepticis & convulsivis, singultu, diarrhea, ad guttas tantummodo 30. vel 40. semel aut bis, oblatus, præsentaneum & mirabile plane præstat auxilium. Massam pilularum ita dictarum de styrace ad aliquot tantum grana deglutitam, in tussi ferina, quæ universum corpus affligebat & concutiebat, omnibus aliis frustra exhibitis, singularem plane effectum sedativum exseruisse, sæpius observavi, subsequuto simul blando cutis, quæ antea frigida horrida & exsucca erat, madore.

§. XLI.

Aliorum sedativorum & antispasmodicorum.

Pauxillum laudani liquidi, si vel solum, vel cum liquore volatili Bussii, aut cornu cervi succinato remixtum, in enormi, etiam cruenta, alvi dejectione, porrigitur, protinus, quando adhuc in ventriculo hæret, atroces cruciatus in abdomine, borborygmi & motus conquiescere incipiunt, somno blando obrepente. Idem medicamentum si in pathematibus hystericis, quæ universum corpus exagitant spasticis, datur, mox mirabile sequitur levamen. Pariter in enormibus sanguinis profusionibus, hæmoptysi nempe, narium hæmorrhagia, ab assumtis aliquot granis massæ pilularum de cynoglossa, vel aliquot guttulis liquoris martialis, sæpe extemporaneam vidi fluxus adstrictionem. Oleum amygdalinum bene præparatum, & cum jusculo ad aliquot cochlearia ingestum, præbet medicinam in omnibus doloribus & spasmis, etiam dissitas partes quatientibus, efficacissimam; eaque propter in tussi convulsiva clamosa, asthmate spasmodico, dolore ex calculo, stranguria, colica, non sine insigni fructu usur-

usurpatur. Nitrum saltim vulgare, probe depuratum, ad aliquot grana datum, protinus fervorem præternaturalem extinguit, vel ad sensum refrigerat, sitim sedat, commotiones sanguinis hæmorrhagicas sistit, cutim ad madorem disponit & alvum lubricam reddit.

§. XLII.

Corticis Peruviani. Corticem Peruvianum, pulverem florum chamomillæ, crocum martis subtilissimum, quem fontes Lauchstadienses eructant, ad sistendos febriles in intermittentibus motus summa pollere efficacia, res est nec leviter in praxi versatis ignota. Longe etiam *Pilularum balsamicarum.* præstantissimus certe est effectus, quem pilulæ balsamicæ, leniter aloeticæ, in omnibus fere uteri affectibus, atque etiam in hypochondriaca passione, exsequuntur, dum ad fœtum, secundinas, molas, immo lochia expellenda in puerperio, præ omnibus aliis purgantibus & uterinis eximie conferunt, non aliam ob caussam, quam quod peculiari ratione, non modo intestina, sed & confines partes atque vasa uterina solentur & afficiant. Has tamen cum plerisque reliquis non facile primarum viarum limites operatione sua transcendere, veri videtur simillimum. Ad vires a *Cephalicorum.* senio vel morbo collapsas restaurandas, nec non animo deficientes refocillandos, balsamum nostrum liquidum spirituosum, exterius & interius usurpatum, singularem præstat opem; contra vero suaveolentia ex moscho, ambra, zibetho, si naribus tantummodo offeruntur hystericis vel hypochondriacis, totum genus nervosum in consensum trahendo, sævissima symptomata, ut syncopen, cordis palpitationes, anxietates summas, nauseam, vomitum, immo convulsiones quandoque, arcessunt. Clysteres *Et clysterum.* oleosi demulcentes in colica convulsiva & paroxysmis hystericis & hypochondriacis levamen afferunt exoptatissimum, eo quod non tantum in intestina, verum etiam alias nervosas partes suam maxime distribuunt facultatem.

§. XLIII.

Neque dissimilis mihi specificorum sic dictorum videtur ratio, ut casto- *Item specificorum.* rei & asæ fœtidæ in pathematibus hystericis placandis, pulveris secundinæ humanæ, cranii & corii humani, in epilepticis insultibus sedandis; hæc enim dum ventriculi & intestinorum tunicas nerveas ἀναθυμιάσει sua mulcent ac imbuunt, ex his ad dissitas etiam atque remotas partes virtus propagatur. Fuit nobis a multis abhinc annis in usu singularis quidam mercurius diaphoreticus fixioris naturæ, qui ad pauca grana adhibitus, in lue venerea & morbis a summa lymphæ impuritate nascentibus, sudorem per multas hebdomades eliciendo, mirabilem præstitit opem. Sic quoque sulphur antimonii, si rite preparatum fuerit, quo etiam referenda panacea sic dicta Glauberiana, nec non regulas antimonii medicinalis, duorum vel trium granorum pondere oblata, acres & salsas diu durantes in oculis, faucibus quoque ac pedibus defluxiones resiccant, simulque perspirationem ac respirationem liberiorem reddunt.

§. XLIV.

Et hęc tam singularis & late patens *Externorum quoque.* internorum quorundam medicaminum virtus, in externis quoque, ob eandem partium sympathiam deprehenditur, ut miro plane modo in extremis sæpius interiora leventur. Exemplo sit vesicatorium, vel emplastrum Strobelbergeri, quod carpis applicatum, paroxysmos intermittentium experientia teste compescit. Pariter vesicatorium nuchæ appositum lippitudinem discutit, & in apoplexia tactis sufflaminatum sensum sanguinisque motum reducit. Oleum terebinthinæ umbilico tantum illitum, in urinæ suppressione efficacissimum est remedium. Unguentum, de arthanita dictum, umbilico inunctum, alvum non solum efficaciter movet,

sed

sed etiam vermes in intestinis necat. Emplastrum anodynum temporibus appositum, non modo capitis dolores placat, sed & vomitiones saepe enormes sistit. Linimentum spirituosum ex oleis aromaticis paratum & praecordiis admotum, tam ventriculo, quam toti corpori vigorem praestat. Frictio quoque artuum & maxime praecordiorum asperior, suspensum in syncopticis cordis pulsum revocat.

§. XLV.

In primis per dibus applicatorum. Egregia porro huc trahenda est observatio: quod in morbis capitis, quae ex atonia & imbecillitate nascuntur, ut memoriae ac sensuum debilitate, paralysi, quae saepe post apoplexiam relinquitur, item somnolentia, vesicatoria & rubefacientia pedibus applicata, efficacissimo sint praesidio. In iisdem morbis capitis ex resolutione ac remissione nervorum subortis, capiti admota spirituosa cephalica aromatica, omnes non aeque ferre quidem possunt, ut potius saepe magis inde laedantur: si vero pedes iisdem perfricantur, ut aqua Anhaldina cum oleo majoranae & lavendulae, caput inde allevamentum percipit praesentaneum; & vidi aliquando, hac ratione in affectu soporoso largiorem pituitae ex naribus & faucibus effluxum suscitatum, summo subsequente levamine. Rubefacientia quoque plantis pedum applicata, sanguinis e naribus stillicidium comprimunt. Qui difficulter sudant, apposito plantis latere calefacto, sudore perfunduntur, si vero manus & pedes sub sudore nudantur, perspiratio illico sistitur. Et pediluvia temperate calida, quid in capitis morbis & omnibus passionibus spasmodicis efficiant, tam notum est, quam quod notissimum.

§. XLVI.

Conclusio. Sed ne latius evagemur, mittimus alia, ac interim ex allatis insignem consensionem & magnam conspirationem partium in corpore sensibiliorum liquido patere arbitramur. Quo magis mirandum censemus, esse adhuc inter Medicos, qui hunc nervorum consensum plane negare, immo pro fabula venditare, haud verentur. Sed videant, rogo, novaturientes hi doctores, qui sapientiam medicam in obscuris, metaphysicis, noviter quoque confictis terminis quaerunt; & universam pathologiam ex moliminibus naturae ad haemorrhagicas excretiones consarcinant, quo pacto cum connexione ac demonstratione, ex spirituali sua natura, haec vera & per experientiam confirmata phaenomena, deducere atque explicare possint. Ego certe, si ullam in rebus medicis doctrinam scitu per quam necessariam & utilem, hanc ipsam de consensu, fructuosam judico, & his egregio *Hippocratis lib. ad aliment.* §. 4. effato finem impono: *confluxio una, conspiratio una & consentientia omnia.*

CAPUT VI.

De Fluidorum vitiis ex vitiosa solidorum dispositione.

§. I.

Fluida a solidis vitiantur. PErlustravimus in superiori capite mutuam illam conspirationem & harmonicum consensum, quem partes corporis nervosae exquisitioris sensationis & motus inter se fovent, ac pluribus argumentis asseruimus, quam utilis & scitu necessaria in rebus medicis explicandis haec sit doctrina, nunc porro sequitur, ut solidorum, si vitio laborant, in fluida corporis nostri actionem & ad pervertendam naturalem eorum constitutionem operationem monstremus ac eruamus: quod certe argumentum, non minus eximiae in pathologicis erit utilitatis. Jam nemo quidem facile negabit, machinam animalem ex solidis & fluidis esse constructam, & corporis vitam maxime in eo consistere, ut solida agant in fluida ipsaque moveant, & fluida rursus in solida eademque animent: ideoque hisce suppositis, nostra in-

impræsentiarum meditatio in statu tantum præternaturali & morbido erit defixa clarius ostendendo, quid patiantur fluida a solidis læsis & præter naturam constitutis.

§. II.

Et quidem sub febrili motu.

Initium autem merito facimus a celeriter aucta reciproca systole & diastole cordis & arteriarum, ac universi generis vasculosi ac fibrosi, quæ pulsu duro & celeri, velociori quoque sanguinis tam progressivo quam intestino motu, stipatur, in quo formalis febris ratio continetur. Sub auctiori hoc adeo accelerato motu, in omni febre, cujuscunque sit generis vel speciei, sanguinis & humorum crasin, temperiem ac mixtionem incredibili fere modo immutari ac perverti experientia docet. Sanguis qui antea erat temperatus & sensu medico dulcis, bonæ consistentiæ, diuturniori intenso solidorum motu quassatus, a blanda sua temperie plane descifcit, salsus, sulphureus ac biliosus redditur, ut demum in excrementa pœne fatiscat. Hinc sudor febricitantium salso-acidus ac fœtidus, urina materia viscida, tartarea, sulphurea admodum saturata & tincta, & feces alvinæ, valde pituitosæ, biliosæ, coloratæ & fetidæ secedunt. Deinde validiori illa intestina sanguinis motione, partes subtiliores spirituosæ, quæ vires & motum materialiter constituunt, aufugiunt, materia sanguinis γλυκυρὴ, dulcis, roscida, qua nutriuntur solida & quæ placidum somnum conciliat, consumitur, idque eo magis, quo vehementior ac diuturnior est febris. Quin crebrior observatu constat commotionibus febrilibus demum vappidam sanguinis & humorum fieri massam, ut corpus aliis chronicis passionibus, cachexiæ, tumoribus œdematosis, exulcerationibus, abscessibus, viscerum scirrhis & infarctui facillime pateat, & profecto res non mediocris prudentiæ sit, febre intermittente vel acuta diu afflictum corpus sanitati & viribus brevi reddere, & commoda medicina atque diæta ab aliis morbis defendere.

Succi corrumpuntur.

Et virium materia dissipatur.

§. III.

Inprimis si corpus jam ante impurum.

Sed hęc omnia longe deteriora fiunt & cum majori periculo eveniunt, si febris apprehendit corpus, cujus vasa sanguine & humoribus impuris, sive particulis salsis, sulphureis, excrementitiis, sive diathesi scorbutica, jam antea imbutis, farta sunt, quippe tum major adhuc partium, quæ mixturam sanguinis constituunt, dissolutio corruptiva metuenda est, quam exanthemata varii generis, purpura miliaris, maculæ purpuratæ & pustulæ acri humore turgidæ arguunt, non sine summo virium & vitæ discrimine. Vidi sæpius in scorbuticis suborto levi tantum febrili a catarrhis motu, præsertim vere vel autumno, materiam arthriticam vel purpuraceam in sanguine delitescentem, commotione ista excitatam & ad exteriora pulsam fuisse, sub atrocium dolorum & gravium symptomatum choragio.

§. IV.

Animi affectuum effectus in fluidis.

Affectus animi, quorum operatio in solidas & nervosas partes impetuosa ac vehemens est, crasin ac temperiem humorum mirifice immutant. A diuturna tristitia & animi angore, succi corporis spissescunt & cruditates viscidæ acetosæ ventriculo ingignuntur, quin si diutius durat, a sanguinis spissitudine fiunt viscerum infarctus & chronicæ multæ passiones. Ira, quæ vasa potissimum biliaria stringit eaque accelerata systole a bile nimis vacuat, simul quoque ventriculum & duodenum stricturis exagitat, efficit, ut humores biliosi in his coacerventur, corrumpantur & ad vomitus, febres biliosas cholericas, & cardialgias, viam sternant. Quumque animi pathemata, maxime operentur in ventriculum, ejus motum invertant, digestionem & chylificationem lædant, multasque hinc cruditates, fecundas morborum matrices, ingignant, nihil etiam perniciosius est, quam post omnes animi patheticas commotiones esculenta a ut potu-

potulenta capere, vel etiam inter cibum & potum, vel post eum, animo gravius afnci.

§. V.

Dolorum & spasmi in solidis in fluida. Vehemens membranarum capitis in atroci dolore spasmus detinet etiam cibos in stomacho, concoctionem turbat, inappetentiam conciliat & cruditates excludit, quod etiam valet in dolore dentium. In dentitione infantum difficiliori, nihil occurrit frequentius, quam quod in paroxysmo feces antea naturales & bene coloratæ, virides & corrosivæ, cum acerbis torminibus & flatuum impetu, non fine convulsionum metu, secedant, dubio procul, quod a spasmis per dolorem in gingivam excitatis, ipse stringatur ventriculus cum tenui intestino, & lac diutius contentum ingentem corrosivum acorem contrahat, & a bile admixta viridis emergat color.

§. VI.

In omnibus porro doloribus & spasmis, cutis poros & spiracula claudi, subinde observamus. Non mirum itaque est, ab excrementis subtilioribus salso-sulphureis, quæ in naturali statu exhalant, intus retentis, valde impuram sanguinis & lymphæ massam reddi, & inde vel morbum augeri, vel ad novos paroxysmos pabulum suppeditari. Alvus quoque ubi dolores & spasmi urgent, ut videmus in hypochondriacis & hystericis, semper fere clauditur. Quare a retentis sordibus & fecibus illis putridis salino-biliosis, & ad sanguinis massam vergentibus, hanc inde valde inquinari & conspurcari extra dubium est. Præterea in omnibus spasmodicis morbis urinam aquosam & tenuem reddi, ob stricturam tubulorum urinariorum, perpetuę fere observationis est, neque dubium, quin vasa in hepate biliaria, quæ ex tunicis valde nervosis & musculosis contexta, hisce in morbis eandem experiantur crispaturam, ut hac ratione, plures crassiores excrementitiæ, biliosæ & salsæ tartareæ urinosæ sordes in sanguine remaneant, eumque non leviter deturbent. Et hæc subest caussa, quare malo tam hypochondriaco, quam hysterico, ingens simul cacochymia, sive impuritas humorum scorbutica, successive ingeneretur, quam ipse sanguis e vena missus, coloris ob alcalium excrementitiorum salium mixturam, intense rubicundi, luculenter arguit. Ex hoc autem succorum vitio, plures postea passiones, cachexia, icteritia, dolores, inflammationes, rheumatismi, inflationes atque exulcerationes fęcundo germine pullulant. Sed omnium pessimum est illud vitium, quando sub vehementi spastica strictura, ut fit a veneno, inflammationibus & doloribus, sanguis firmiter incarceratus in sphacelosam putridam corruptionem abit.

§. VII.

Ex spasmo diaphragmatis hydrops. Nihil frequentius in artis exercitio obvium, quam quod ab asthmate spasmodico, quod validiori diaphragmatis spasmo potissimum absolvitur: diutius affligente, hepar tandem obstruatur, induretur, ac tumores œdematosi pedum ipseque dirus hydrops, ascites maxime, sequatur. Quod quidem nullam profecto aliam ob rationem evenire arbitror, quam quod vehementi strictura portionis diaphragmatis nervosæ, cui adhæret hepar & emergens inde vas venosum cava, sanguinis recursus ad cor valde retardetur, & cruor præcluso transitu, ad inferiora relabatur, ibique & maxime in portæ vena & hepatis viscere stagnans, tam truculentos morbos cieat.

§. VIII.

Et sic spasmi succos inquinant. Quæ quum ita sint, liquido patescit, spasticas in morbis, quæ urget affectiones, majorem obtinere succos corrumpendi iisdemque impuritatem conciliandi potentiam, quam ipsa incongrua & intemperata alimenta, paullo largius etiam sumta, modo excretiones, maxime per alvum & sudorem, vigeant. Hæ enim quamdiu salvæ sunt & integræ, ac omne quod superfluum, alienum & mixturæ humorum vitalium minus congruum est, secedit, nul-

nullum ab eo metuendum erit detrimentum. Porro etiam ex dictis prona fluit consequentia, quod sub ejusmodi morbis spasmodicis, & maxime eorum paroxysmis, oppido tutum & consultum sit a copia alimentorum, & præsertim heterogeneæ indolis, abstinere, eo quod his ingestis, ob retentas sordes excrementitias, major adhuc humorum vitalium inquinatio contingat necesse est.

§. IX.

De vitiis fluidorum ex atonia. Ingens vero etiam illa est dyscrasia atque impuritas, quam humores & fluida ex atonia, tam solidorum in genere, quam speciatim viscerum, contrahunt. Sic nimiam sanguinis & humorum redundantiam, quæ plethora vocatur, & tonum ac robur validamque systolen cordis, arteriarum omniumque vasorum, resistentia sua imminuit & frangit, cacochymiam inducere nemo nescit. Nam sicut ipsa plethora ab imminutis & suppressis excretionibus ortum trahit; ita tardior sub eadem sanguinis cursus & minus expeditus ad excretoria appulsus, non parum sordium secretionem & secessum, tum per varia organa, tum maxime per universale illud omnium præcipuum emunctorium, cutim, minuit atq; sufflaminat. Hinc etiam est, quod sanguis corpore plethorico emissus, crustam gelatinosam & variegatam exhibeat, & frequentius ad minima & lateralia vascula coactus in iisq; incarceratus, inflammationes suscitet ægre discutiendas.

§. X.

Ex atonia viscerum & quidem hepatis & lienis. Si hepatis vel lienis viscera, mere fere vasculosa, ex atonia nimium sanguine infarciuntur, vel demum occalescunt, aut indurantur, non modo intercipitur biliosi humoris secretio ac sanguineus latex bilioso sulphureo excremento inquinatur, sed & sanguinis ac lymphæ motus plane aliter & præter naturam dirigitur. Sanguis enim ad vasa & viscera vicina regurgitans, & appulso arterioso, transitum in venas impediendo, obicem ponens, efficit, ut nimiæ ac perniciosæ cruoris fiant profusiones, in ventriculo quidem per vasa brevia dehiscentia, vomitiones cruentæ, ex disruptis uterinis vasis, menses copiosi & uteri hæmorrhagiæ, ex venis ani nimium apertis, enorme hæmorrhoidum profluvium & in renibus mictio cruenta. Lymphæ autem itinere per vasa lymphatica, quæ his in visceribus discurrunt copiosissima, intercepto, humor restagnat, & copiosius in vasis abdominis collectus hydatides format, quibus tandem disruptis, feralis lymphæ extravasatio & partium corruptio inducitur. Hinc attenta observatione patescit, & cachexiam, & scorbutum, & hydropem ex solo hepatis vitio, obstructione & infarctu, incunabula trahere.

§. XI.

Ex atonia uteri. Insuper grave est vitium, quod sanguis tam in crasi, quam temperie, a tono uteri admodum dejecto patitur. Videlicet quando perquam salutaris illa per uteri vasa singulis mensium periodis succedens sanguinis evacuatio, quacunque etiam ex caussa id fiat imminuitur, supprimitur, vel ob ætatis rationem plane cessat, omnis humorum massa protinus inde vitium capit, & totius corporis malus habitus, sive cachexia, sequitur, languor universum corpus occupat, appetitus prosternitur, facies fit livida & luridi coloris, pedes intumescunt, lassitudo omnes artus infestat, ac demum variæ exulcerationes, item erysipelata, dolores rheumatici, lentæ quoque febres proveniunt. Quin sanguis ipse in tali statu exantlatus, morbidum & pravum exhibet colorem, valde serosus est, quandoque pæne lacteus.

§. XII.

Ex debilitate capitis. In affectibus soporosis, item paralyticis & hemiplecticis, progressus sanguinis & humorum languidior, languidam sæpe secretionem fieri superflui impuri arcessit; unde fit, ut feri summa subnascatur impuritas. Proinde sæpius vidi, post hos cerebri & medullæ spinalis affectus diuturniores,

eryſipelata, exulcerationes, tumores artuum, purpuræ morbum, ipſamque cachexiam ſcorbuticam, acceſſiſſe. A longiori morbo tonum & robur ventriculi valde exſolvi, ut cibi aſſumti in ejus cavo hæreant, dolorem procreent gravativum, aceſcant, corrumpantur & materiam tandem ad febrem lentam, niſi medicamento digeſtivo, emetico, aut roborante ſtomachico, id avertatur, ſubminiſtrent, certæ & conſtantis eſt obſervationis.

Et ventriculi.

§. XIII.

Ex imbecillitate poſt paroxyſmos febriles.

Intermittentium paroxyſmos, qui univerſum genus vaſorum & fibrarum graviter exagitant, ſequenti intercalari die ingentem excipere atoniam atque debilitatem, pulſum languidum, cutem humidam ac frigidam, a paucis quidem attenditur, licet res ad oculum pateat. Hanc autem partium ſolidarum laxitatem, & inde retardatum excretionis ſalutaris impurarum partium negotium, ego quidem merito pro præcipua cauſſa habeo, quod nova materia ad inſultum febrilem denuo ciendum ſuccreſcat. Sub ipſo enim paroxyſmo, a motu auctiori ſolidorum & nimio fluidorum attritu, temperata ſuccorum ſchefis deſtruitur plurimaque gignuntur recrementa, quæ ſi prudens Medicus, remittente febrilium motuum impetu, die vacuo, commoda vacuante medicina, per omnis generis emunctoria opportune educit, fomes ſubtrahitur & levior incurrit paroxyſmus, ſin minus, non modo gravior imminet, ſed & collectis nimium ſordibus, deteriora alia mala ſunt metuenda.

§. XIV.

Remediorum vis tot ex ſolidis in fluida tranſit. Ut analeptiorum.

Quemadmodum itaque ex vitio & prava ſolidorum corporis noſtri habitudine, in fluida labes & vitium tranſit; ita viciſſim illis ad meliorem rationem redeuntibus atque erectis, ob communionem inter utroſque mutuam, hæ quoque meliorem ſchefin, indolem atque efficaciam recipiunt. Sic quando vires naturæ ita collapſæ ſunt, ut cordis motus languidior, periculoſam in morbis omnium motuum, tam ſecretoriorum, quam excretoriorum, intermiſſionem ac ceſſationem minetur, efficax analepticum ex cinnamomo, vel aliquot guttulæ balſami noſtri liquidi, aut potus vini generoſi, mox fluidorum progreſſum & circulum refocillat atq; intendit, & omne abigit periculum.

§. XV.

Venæſectionis.

Quando remiſſa vis tonica & elaſtica cordis & arteriarum in corpore plethorico, in quo pulſus contractus & compreſſus eſt & excretiones imminutæ, ſubtractione ſuperflui ſanguinis per venæ inciſionem, augetur & revocatur, protinus cordis & vaſorum ſyſtole intenditur, excretiones ſuppreſſæ ſordium reſtituuntur, interdum etiam conſuetæ ſanguinis evacuationes repetunt. Sanguis nimis ſpiſſus & glutinoſus, qualis eſt vitæ ſedentariæ nimium addictis, ad graves morbos diſponit, ſed motu & exercitatione corporis, aut partium frictione, tenuis, fluidus & ad progreſſivum motum aptus redditur. Id quod etiam, ſi occaſio vel vires ad corpus motu exercendum deficiunt, clara voce & intenſo ſermone perfici poteſt, utpote ex diuturna elata voce oratione, univerſum corpus calore & ſudore perfundi, perſpirationem augeri, pulſum celeriorem fieri, non ignotum eſt iis maxime, qui brumali tempore ſermones ex ſuggeſtu in templo perorant. Dum enim ſub loquela vox intenditur, citatior quoque fit reſpiratio, & pulmonum expanſio cum reciproco collapſu acceleratur, unde ſanguis celerius per pulmonum compagem trajicitur ad cordis ventriculum ſiniſtrum, ex hoc incitatius ad canales appenſos per univerſum corpus truditur, tandemque auctiori facto ubique circulo, velocius ad dextrum ventriculum agitur, priſtinumque iter relegit.

§. XVI.

Neque id tantum ſuccedit in partibus

tibus externis, sed idem quoque contingit, si partes internæ vehementiori motu agitentur. Nimirum videmus in iis, qui forti & repetita manuum motitatione tympana pulsant, vel globis conos proruunt, universum corpus cum pulsu & respiratione impensiori incalescere, eo quod aucto inde tonico musculosarum partium motu, sanguis vegetius circumagitur. Sola pedum paullo longior & fortior frictio tantum valet, ut universam sanguinis & humorum massam in celeriorem motum, cum intensiori calore ut & perspiratione, adducat; quæ quidem sanguinem commovendi ratio eorum valetudini tuendæ convenientissima est, qui ob senium vel infirmitatem alio motus genere corpus exercere nequeunt. Contra vero si spasmodicæ constrictiones in febribus vel affectibus chronicis vehementer urgeant, & sanguinem gravius exagitando æstum atque dolorem inferant, medicamentum nitrosum, vel nostrum minerale, naturæ amicissimum, universum sanguineum laticem æstuantem placat, fervorem exstinguit, & cutis poros relaxando, liberiorem efficit perspirationem.

Frictionis.

Nitrosorum.

§. XVII.

Quando cortice Peruviano febriles paroxysmi, qui totam massam sanguinis fervidam & salino-sulphuream reddunt, sistuntur, protinus id ipsum in urina & fecibus alvi animadvertitur. Nam urina, quæ antea, remittente impetu febrili emissa, erat saturate colorata & crassum deponebat sedimentum, jam tenuior & limpidior redditur, feces autem valde biliosæ & obscuro colore tinctæ, nunc naturalem rursus colorem acquirunt. Longe vero major & excellentior virtus fluidis valde impuris & deturbatis in hypochondriacis & scorbuticis insinuatur, quando viscerum infarctus congruo aquarum mineralium potu tollitur & obstructiones expediuntur. Et sic quoque solidorum ad immutandam fluidorum schesin facultas patescet.

Corticis Peruviani.

Aquarum mineralium.

CAPUT VII.

De caussis morborum, & quidem latentibus, recte cognoscendis.

§. I.

Caussarum morbificarum cognitio necessaria.

Si ulla in universa arte nostra doctrina insigni utilitate ac fructu sese commendet, atque etiam ad tutam & auspicatam medicationem expeditam viam pandat, profecto ea est, quæ morborum genuinas caussas perspicue tractat, & quomodo recte eæ cognoscendæ sint, clarius exponit. Quod si enim Medici officium potissimum hoc est, ut morbos, vel imminentes arceat, vel præsentes abigat, simulque verum de eorum eventu judicium promat, quomodo ad hunc finem obtinendum certiori ratione pervenire possit, ac si morborum caussas exacte scrutetur ac feliciter quoque inveniat, equidem non video. Sane corpus a morbis ingruentibus defendere, quid aliud est, quam eorum primordia & origines scire, & iis salubri consilio & medicina depulsandis studium operamque conferre? Neque aliud sanare est, quam caussas, veluti fontes graviorum symptomatum, prudenti medicatione removere. Multo minus vero quis rectum de morbi cursu & certum de eventu formare poterit judicium, nisi ejus caussæ veræ & proximæ planius & plenius perspectæ fuerint. Sapienter itaque proditum est ab *Hippocrate* ejusque fidis sectatoribus: *medicum ad sanandum sufficere, si ad cognoscendum sufficerit,* ut ait *Lib. de arte* § 20. Id quod clarius exprimit *Lib. de flatibus* §. 2. *Si quis caussas corporis affecti probe cognoverit, potens est valde ea corporibus adferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria, morborum natura perspecta.* Atque etiam pulchre more suo *Celsus* scribit: *caussæ morbi investigatio ejusque primordia & occasio in affectionis & remediorum cognitionem deducunt amplissimam.*

A medicis tamen plerumque ignoratur.

§. II.

Verum enim vero, quo majori & plane mirifica utilitate hæc de morborum, quinimmo mortis natalibus recte cognoscendis doctrina, eminet: eo negligentius & incuriosius fere in Medicorum scholis & monumentis, vel minimum non satis exquisite & solide agitatur, vel plane silentio transmittitur. Plurimos, qui quotidianis in artis operibus versantur, id tantummodo quærere, ut nomen morbi, quo æger laborat, noscant, neque multum ulterius de corporis ægrotantis natura, de caussæ morbificæ indole ac vehementia, de sede affecta, deque mali prima origine sollicitos esse, vulgari & ubivis obvia curandi ratione perspectissimum est. Perquam paucos profecto Practicorum invenies, qui non prius curam morborum aggrediuntur, quam completam & integram morbi historiam hauserint; sed plurimi audito tantum morbi nomine, mox ad medicamenta præscribenda se accingunt, sique unum remedii genus non juvat, confestim aliud in promtu habent, ac demum inopes consilii ad practica scripta confugiunt. Quin oppido rari sunt, qui ex historiis & morborum observationibus, cum cura etiam consignatis, veras caussas elicere, vel quod ad praxin tutam conferat, cum certa & fundata ratione eruere possunt, vera theoria & philosophia corporis humani rerumque, quæ de saluti vel damno sunt, destituti.

Quod testantur quorundam indicationes.

§. III.

Morborum caussas certa auxiliorum genera indicare, & ex caussis bene perspectis, aptam curandi methodum sibi formare debere Medicum, constans quidem omnium merito tulit sententia; sed ineptæ in scriptis obviæ indicationes, eosdem nec unquam de genuinis morborum caussis verum & utilem habere & habuisse conceptum, luculenter produnt. Videas, qui magno conatu perhibent, furibundum archeum esse sedandum, & depressum ac emortuum excitandum, naturam in opere suo deficientem adjuvandam, ejus errorem corrigendum, naturam vel archeum alibi & minus recte occupatum, vel aberrantem, sui officii admonendum, discursivum spirituum motum sistendum, morborum fermenta peregrina ejicienda, viscerum fermenta debiliora, & acido exuberante deturbata reparanda, & acidum certis morbis ingerendis aptum invertendum, lympham fermentificam acido-volatilem tollendam, humorum qualitatem malignam temperandam & expellendam, calidum innatum restaurandum esse, & id genus innumera alia, quorum meminisse piget, immo pudet. Quid vero aliud obscuræ hæ, ineptæ, nullius conceptus & nihil reale significantes, neque ad vitæ, sanitatis, vel morborum rationem explicandam, vel ad remediorum inventionem idoneæ, medendi indicationes, quæ proxime ex natura perspecta caussarum morbificarum depromendæ erant, manifestant, quam genuinas morborum & symptomatum, immo mortis caussas, ejusmodi speculatoribus minus esse perspectas planeque incognitas. Quare an quicquam certi vel tuti ab eorum medicatione polliceri sibi quispiam possit, æquus & perspicax quisque dijudicet.

Caussa ignorantiæ sectionum rarităs.

§. IV.

Hæc autem tam utilis tamque necessaria veras morborum origines investigandi doctrina, quod adeo incognita sit, præter alias hæc quoque subest caussa, quod morbis defunctorum dissectiones rariores sint, & quod perpauci ex illis utile quippiam & quod ad morbi mortisque historiam explicandam pertineat, apta ratione elicere queant. Non enim certius & melius ad naturam morbificę caussæ & sedem affectam pernoscendam datur subsidium, diligentiori cadaverum morbis enectorum inspectione. Plurima certe in promptu sunt exempla eorum, qui mirificas speculationes de morbi caussa in hoc vel illo casu habuerunt,

dum

dum alii lienis, alii glandularum mesenterii & hepatis vitia, alii cursus naturam in motibus suis aberrantem, quidam humorum excessivam acredinem accusarunt; ubi dissecto cadavere, apostemata in mesenterio, aut empyemata in pectore, aut polypi in vasis majoribus, vel scirrhositates viscerum, aut extravasationes humorum in conspectum venerunt. Et licet accuratior caussæ morbificæ cognitio non semper satis sit ad eam tollendam, si nempe remediorum efficaciam vincat; id tamen efficit, ut Medicus, an morbus sanationem admittat, nec ne? & quænam medicamenta in imminenti malo avertendo idonea sint, quæ non? dijudicare possit.

§. V.

Caussarum scrutinium difficile. Interim non diffitendum, arduum & minus firmis conjecturis esse plerumque stipatum caussarum morbi scrutinium, ut in præstantissimis Medicis jure meritoque is haberi debeat, qui in eo excellit. Hoc enim revera est, quod Medico nominis famam ac celebritatem quam maxime conciliat, si veraci augurio, quæ impervia corporis penetralia recondunt, assequi & felici cum successu ad eadem medicationem suam dirigere, vel si majus arte malum, ipso sub sectione aspectu, ratiocinii veritatem confirmare novit. Et justa certe de caussa *Johannes Langius Lib. 1. Ep. 1.* conquestus est: quod minus celebre nomen sit Medicorum Germaniæ apud exteros, quia nempe præcipua Medicinæ pars diagnostica, quæ ex suis signis morbi naturam, caussas & substantiam docet cognoscere, vel ignoratur, aut ob desidiam negligitur.

§. VI.

Instituti ratio. Posteaquam igitur in superioribus formalem omnium morborum rationem, in turbato æquabili & moderato solidorum inprimis cordis & omni generis vasorum, motu contractorio & expansivo reciproco, contineri demonstravimus, simulque vitia, quæ inde in fluida redundant exposuimus: transeundum nunc etiam est ad caussarum disquisitionem. Quum vero in *secundo medicinæ rationalis systematicæ tomo* omnes omnino caussarum series, quæ proxime, mediate & remote ad morbos producendos conferunt, cunctas quoque res quæ sanitati & vitæ infestæ, accurate satis & copiose excussimus: licebit ibi dicta hic tantisper supponere, & meditationi potius subjicere eas tantum morborum caussas, quæ latentes & paullo abstrusioris sunt indaginis, graves tamen ac difficiles morbos, quin ipsam mortem, ingignunt, simulque dispicere, quo pacto Medicus probabili, rationali tamen conjectura, easdem possit investigare atque cognoscere.

§. VII.

Ad caussas latentes referenda malignitas. Placet autem tractationis exordium ab evolutione malignitatis, quæ communi Medicorum consensu compluribus morbis summum adjicit periculum, capere. Jam vero nihil certius est, quam plurimos inter mortales morbis extingui, quibus malignitas assignatur, caussa summi periculi & mortis, & quæ prudentiam medentis & virtutem medicamenti facile superat, quod testantur potissimum febres acutæ & præcipue epidemice grassantes malignæ, purpuratæ, petechiales, catarrhales, pleuritides, dysenteriæ, anginæ, variolæ atque morbilli. Malignitatis itaque in morbis acutis nota est subita & plenaria omnium virium prostratio atque defectio, quæ hisce indiciis se prodit: omnis animi ac corporis vigor dejectus est, artus robur & pristinam ad motum potentiam amiserunt, pulsus arteriarum ob systolen cordis contractiorem & languidam exilior & debilior fit, nullus placidus & qui reficiat est somnus, sed somnolentia quædam magis magisque debilitans, vel assidua vigilia premit, ægri jacent plerumque sine dolore & sine singulari sensu, neque calor in exterioribus partibus adeo intensus est, sunt anxii & in-

inquieti, mutant sæpius situm, inque eo erecto perquam facile in animi defectionem incidunt, alvus minus recte respondet, urina plerumque tenuis, licet crebrius emittitur, respiratio est difficilior, male cohærentia loquuntur & sine singulari convulsione valida frequentius intra paucos dies extinguuntur.

§. VIII.

Quæ viribus maxime infensa

Ex hisce liquido apparet, malignitatem viribus, quæ vitam absolvunt & tuentur, infensissimam esse. Quid vero sit malignitas, & cur tam perniciales sit? non alienum erit, hic exponere. In quo quidem evolvendo, si quis defectionis virium & malignitatis caussam per calidum nativum debile vel extinctum, aut per cessationem naturæ vel archei a motu suo & directione corporis, aut per spirituum vitalium oppressionem, explicare velit: is certe nihil, quod concipi possit, quod vere existat & quod in applicatione & in connexione usui sit, afferet. Missis potius ejusmodi fictis terminis, ita sentiendum esse censemus: vires quæ corpori nostro insunt, non alias esse, nisi motrices, & quæ a convenienti boni sanguinis in partes influxu, salvis tamen & integris nervis, proficiscuntur; atque adeo eos præ aliis esse robustiores, qui ampliora habent vasa, qui fibras compactiores & laudabilem sanguinis apparatum obtinent; imbecilliores vero, quibus fibræ sunt laxæ, vasa angustiora & quibus parcior sanguis inest. Præterea corporis nostri vires a convenienti victu, a liquido subtili & spirituoso, ab aere puro & temperato egregie foveri & depressas mox resuscitari, & vicissim a victu incongruo, omnis spiritus & virtutis experte, ab odore vel medicina vaporosa & graveolenti, ingentem induci virium jacturam. Denique omnibus iis affectibus, qui a conferta crudorum & impurorum humorum, vel sanguinis copia, originem trahunt, notabilem languorem viriumque lapsum perpetuo fere jungi. Manifestæ igitur sunt virium, quæ vitæ & omnium actionum vitalium præsides sunt, caussæ, præsente quippe sanguine temperato, subtilibus elasticis & volatilibus partibus referto, & sufficiente facto ad quævis organa affluxu, omnes partes solidæ & motrices, earumque princeps cor, debitum suum tonum, robur motumque constrictionis & dilatationis, qui universam œconomiam animalem gubernat, accipiunt.

§. IX.

Ob putridam in interioribus corruptionem.

Has itaque vires prosternit malignitas, cujus indoles atque origo quam optime ex interiorum perlustratione in iis, qui ex acutis & malignis morbis decesserunt, erui potest. Nimirum si observationes & dissectiones eorum, qui peste, petechiis & aliis malignis febribus mortui consulimus, & quæ a nobis ipsis hac in re visa sunt recordamur, nunquam non notabilis, vel in ventriculo, vel intestinorum volumine consistens putrida, fœtida corruptio, sive sphacelatio, sese obtulit; ut inducamur credere, nunquam veram malignitatem periculi plenam adesse, ubi non quædam ex solidis partibus interioribus sphacelo & putredine infectæ fuerint. Jam nihil in universa rerum natura existit quod magis animantibus adversum sit, quam ipsa putredo. Hæc enim intestinus & celerrime vires sumens destructivus motus est, qui non modo partium fluidarum texturam ac mixtionem, sed & solidarum structuram invertit, dissolvit & subtiliores fluidas, impetum ac motum facientes partes, hostili vapore contaminat. Videmus certe sphacelum exterioribus partibus incumbentem subito & omnes vires exhaurire & vitam brevi extinguere; multo magis interior ejusmodi partium corruptio exitium creabit præsentissimum. Et quemadmodum, qui ex cancro maligno, cui teterrima putredo semper jungitur, vel ex sphacelo moriuntur, haud dissimilibus symptomatibus, ac illi qui peste & mali-

malignis febribus decedunt, divexantur, ita horum unam eandemque esse caussam, nempe putredinem, meritò concludimus.

§. X.

Quæ in acutis & chronicis morbis adsit. Neque vero tantum putredo, & sphacelatio internarum partium in acutis & malignis febribus reperitur, sed hæc ipsa etiam funestorum morborum aliorum frequentior caussa est, ac plerumque fert opinio. Proinde nostrum de morbis plurimis feralibus & periculosis judicium hoc est: plerique pro caussa putridam corruptionem internam agnoscunt, & raro homo ex morbis moritur, ubi non putris quædam corruptio in caussa fuerit. Sicuti autem ipsa putredo gradu majori, vel minori, differt, & alia in sero, alia in sanguine est, ipsę etiam partes, quibus insidet, ratione structuræ & usus valde diffidentes sunt; ita effectus quoque & vis putredinis diversa est, quum quædam vehementius agat, & celeriter interficiat, alia mitiori modo incedat magisque chronica fit. Patet hoc febrium hecticarum exemplo, quæ nunquam non a corruptione viscerum foventur, & phthisi, hydropi, cachexiæ scorbuticæ, in fine ordinario fere accedere solent, similibus quoque ferme symptomatibus progrediuntur, tantum quod lentiori gradu ad mortem grassentur. Nemo enim non novit, hecticis & quæ demum hydropicis, scorbuticis & cachecticis complicantur febribus, ingentem corporis languorem viriumque jacturam, cum plenaria ad motum & labores impotentia, appetitus identidem totalem prostrationem, nec non somni quieti & reficientis assiduum defectum & calorem consumentem, cum sudore colliquativo & marcore incredibili pulsusque continua celeritate ac debilitate, perpetuo conjungi; donec tandem alvi profluvium, pedum intumescentia, crebrior animi defectio finem vitæ claudant. Quo facto sub interiorum lustratione, hepar, lienem, pancreas, maxime omnium vero omentum, interdum etiam uterum, in thorace pulmones corruptos ac putridos, cum extravasato ibi putrido sero, plerumque reperimus.

§. XI.

De sphacelo ventriculi. Quamvis autem morbi a putredine & sphacelo interno orti plurima signa cōmunia habeant: nihilo tamen secius pro differentia viscerum quę occupant, & pro natura etiam putredinis, celerius vel tardius serpentis, peculiaribus quibusdam notis, quas breviter strictimq; recensebimus, distinguuntur. Primo vero notandum est, deterrimę indolis esse eam sphacelationem, quæ partes ventriculi & intestinorum nerveas mēbranaceas occupat, eo quod celerrime interficit & morbos etiam peracutos, immo acutissimos progignit. Videlicet, si putrida corruptio in ventriculo consistit, præter summam illam virium prostrationem & signa malignitatis communia, singularis nausea & quædam eructationis lymphæ in os species, ad vomitum inclinatio, itemque singultus, cum sensu quodam frigoris circa præcordia interno, sese exserunt: præcedit summa anxietas corporisque jactatio, & fixus in regione præcordiorum ardor, qui tamen cum dolore subito cessat. Ab hac non differt, quæ a veneno vel maligno pharmaco in robustis & sanis antea corporibus producitur, quippe quæ brevi pariter necat, & delirium ac convulsio cum plenaria pulsuum per aliquot horas intermissione, mortem antecedit.

§. XII.

De duodenal. Neq; duodeni inflammatio eiq; succedens sphacelatio infrequens est. Nam morbis acutis, choleræ & febribus cholericis ex facili supervenit, & gravissimæ quoque iræ soboles est. Hisce vero notis distinguitur: ingens & valde anxius viresque prosternens cum sudore frigido circa dextrum regionis præcordialis latus constans est ardor, cui facies lurida, & flavo colore tincta jungitur; quia spastica strictura liber bilis ad intestina descensus præcluditur, eademque per vasa lymphatica

ca ad sanguinem regurgitat: comitem quoque duodeni inflammatio plerumque habet singultum, incredibiles anxietates & inquietudines, ob nervosas partes tam graviter lacessitas. Intestina tenuiora ubi sphacelosa inflammatio adoritur, praeter assiduam febrem, dolor cum interno incendio circa umbilicalem regionem percipitur, alvi nimia strictura est, succedit tandem summa virium defectio cum sudore frigido, pulsu debili & inaequali, sensus doloris simul & semel perit & excrementa foetida, interdum sanguinea, sponte feruntur. Quae signa priora inflammationem, posteriora vero sphacelum designant: ubi iterum notandum hoc est, quod, si a caussa violenta externa, ut ab intestino in hernia incarcerato, ab assumto veneno, vel pharmaco virulentiae non experte, aut ab animi graviori affectu, producta fuerint, delirium & convulsio mortem celeriorem efficiant.

Et vulgarium intestinorum tenuium.

§. XIII.

Maxime in dysenteria.

Intestina in deterioris notae dysenteria, inflammatione acuta & sphacelo quoque corripi, procul ab omni dubio est. Illam atrocia, cum febre, siti, interno ventris ardore, tormina, penitius manifestant: hujus vero subita indolentia, quando confestim simul & semel dolor, qui antea erat intolerabilis, & ardor definit, haud fallax indicium est; majori simul reddito excrementorum paedore, & virium decremento adaucto. Rectum etiam intestinum ex acutissimo & immani, ob profundiorem haemorrhoidum internarum tumorem, dolore, foetidissimae sphacelationi obnoxium esse, non semel, sed saepius experti sumus. Haec mox latius serpit, & tam intestina, quam partes exteriores, nates & scrotum, tetra putrilagine cum nigrore ac tumore inficit. Feces, quae sponte plerumque secedunt, intolerabilis, ob iis admixtum putredinis fermentum, sunt foetoris, tandem febris continua, sed mitior, cum totali virium lapsu juncta, cujus naturae solet esse putrida, & vere maligna, vitam extinguit.

§. XIV.

De sphacelo viscerum abdominis.

Quando porro putrida corruptio abdomen inque eo contenta viscera, hepar, lienem, omentum, invaserit, tum non tam cito tragaediam suam conficit. In hydropicis, scorbuticis & cachecticis eandem prodit totale ciborum fastidium, pulsus celer, debilis & inaequalis somnusque laboriosus. Certum vero ac plane infallibile viscerum in abdomine spacelatorum signum est, si plenaria appetitus prostratio indesinenter per aliquot hebdomades laborantem premit, & hanc nunquam in ejusmodi morbis fausti ominis esse plurimis experimentis confirmatum habeo. Putredo enim adjacentibus visceribus insidens, non potest non ventriculi robur enervare & liquoris gastrici menstrualem vim atque activitatem penitus infectione contaminare atque infringere. Neque uterus ab ejusmodi foetida perniciali corruptione plane immunis est. Haec in puerperis, vel in aliis, maxime nimio sanguinis profluvio debilitatis, sexus sequioris corporibus, facile contingit. Visitur ab initio inflammatio & febris acuta inflammatoria, ex suppressione lochiorum frequentissima, qua sedata, circa pubem frigoris sensus est, ad alvum maximeque urinam stimulus, & fluxus lochiorum, antea pertinaciter cohibitus, brevi ante mortem sponte sua demum procedit.

Uteri quoque.

§. XV.

De corruptione pulmonum.

Phthisicis & qui ex pulmonum diuturno vitio laborarunt, tandem putredo cum febre putrida sic dicta hectica, quae vires paullatim opprimit, supervenit, cujus indicia sunt, praeter foetidam ex ore exhalationem, facilis in situ erecto animi defectio, expectoratio cessans, pectorisque oppressio cum spiritus difficultate. Aetate confecti tandem in similem viscerum corruptionem incidunt, omnis perit

Et senibus familiari.

appe-

marasmus. appetitus, assiduus adest calor, unde vires paulatim consumuntur, ut tandem penitus deficiant, qui affectus communiter marasmus appellatur. Ceterum internis viscerum corruptionibus individuus comes est febris continua, cum calore quidem non adeo acri & externo, qui tamen vires & succos sensim absumit: ita quidem, ut certis intervallis remittat, non vero intermittat; postea exacerbetur, donec tandem plenario virium lapsu penitus opprimat.

§. XVI.

De sphacelo membranarum cerebri. Corripit denique sphacelus ipsas membranas cerebri, ejusque substantiam, qui tamen non nisi praecedente inflammatione oboritur, & hisce indiciis sese manifestat. Primum arteriae temporum, & interiores cerebri vehementius pulsant, facies est rubicunda, oculi feroces, somnus nullus urina tenuis, omnia furoris plena, quae notae phrenitidis sunt. Postea subito compositus fit animus & ad intelligentiam redit, nihil vero nisi de summa virium defectione aegri conqueruntur, facies ante rubicunda in luridam mutatur, pulsus inaequalis ac debilis est, & sponte saepe sanguis e naribus, paucus tamen, prodit, & haec omnia inflammationem in sphacelum transiisse & mortem adesse significant. Lethalem ejusmodi phrenitidem aliquoties vidi in puerperis, quae subsistente lochiorum fluxu, accedente febre acuta, nono interierunt die.

§. XVII.

De purulenta sanguinis corruptione. Praeter putridam quae in sanguinem cadit corruptionem, alia adhuc non adeo tamen exitiosa, ejus species est, qua illa extra vasa consistens, ex inflammatione praecedente, in purulentam substantiam] fatiscit, & apostema, quod nihil nisi ingens purulentae materiae in quadam parte collectio est, efformat. Prout vero ejusmodi abscessus variat, easque vel internas, vel externas, prehendit partes, ita differentibus etiam & peculiaribus signis cognoscitur. Et quum subinde apostema longo artis usu exercitatos Medicos fallat, non incongruum erit, hoc loco exponere, quibus indiciis in universum & speciatim etiam sese prodat. Igitur in genere sciendum est: omnibus abscessibus, ubicunque etiam lateant, febrem continuam, lentam quotidianam, cum remissione & exacerbatione, pulsu debili & celeri, quae tandem vires & succos depascit, nec non sudorem continuum, praesertim nocturnum, conjungi, adeo, ut corporis partium marcor nunquam non sequatur.

§. XVIII.

De abscessibus in abdominis integumentis. Primum vero apostema non raro abdominis regionem obsidet, atque inter peritoneum ejusque musculos sedem fixam habet. Cognoscitur, si vel supra, vel infra umbilicum, aut ad latera, circa costas spurias, versus dorsum, fixus cum tumore duro dolor per longius tempus persistit. Praeterea inappetentia, calor lentus cum insigni marcore, pulsuque celeri adsunt, urina sedimentum ponit, & vires in dies decrescunt. Quae symptomata, valde dissidentes Medicorum conjecturas subinde peperisse meminimus, quum alii malum pro inflatione intestini coli, alii pro glandulae omentalis tumore & scirrho, nonnulli pro dolore calculi habuerunt: adhibitis vero externis mollientibus cataplasmatibus, tumor durus tactui renitens, mox pure repletus valde increvit, & apertus copiosum cum foetore pus effudit.

§. XIX.

In thorace. Si quando abscessus thoracem occupat, quod saepius ex male curata pleuritide,& vera & spuria, aut ob graviorem casum, vel etiam ex morbillorum aut variolarum reliquiis accidit, tunc identidem continua lenta adest febris, sed tamen specialibus indiciis ejusmodi abscessus se prodit. In dextro vel sinistro thoracis latere dolor est obtusus & pressorius, cum anxietate inexplicabili, tussi nocturna, spirandi difficul-

ficultate, pulsus est celer & languidus, partes marcore confectæ, & inter has maxime pectus emaciatum, quin sano lateri vix incumbere possunt. Si vero ingens puris quantitas ad plures sæpius libras in thoracis cavo fluctuat, tumor in latere affecto circa dorsum satis manifestus, a scapulis usque ad illa, sæpe prominet.

§. XX.

Puri effuso. Quando pus extra vasa effusum fuerit, id diuturniori mora acre factum, diaphragmatis nerveos processus vehementius lancinat, & dolor intolerabilis non procul a lumbis oritur, qui sæpe sagacioribus Medicis imponit. Redit præ ceteris in memoriam exemplum serenissimi Principis juventutis, qui post variolas lenta febre, spiratione difficili, cum virium languore & macie afficiebatur, quibus demum accedebat atrox circa regionem lumbarem sinistri lateris dolor, appetentia prostrata, somnum cum viribus penitus consumens, ægro post aliquod tempus occumbente. Medicus curæ præfectus dolorem naturæ esse errorem quidem volebat, sed aperto post mortem abdomine, ex diaphragmate, acie cultri læso, sanies copiosa stillabat, & dissecto demum thorace, ingens puris quantitas in conspectum prodibat, totusque sinister pulmo ad vasa usque consumtus, & tabo diffluens, deprehendebatur. *Et vomicæ incluso.* Ubi vero purulenta sanies conceptaculo adhuc includitur, vomica appellatur, quam fixus diuturnus ac comprimens in pectore dolor prodit, qui nec per sputa, nec per sanguinis detractionem, neque per infusa calida resolventia placatur, sed cum pulsu celeri, tussi sicca, anhelitus fœtore, marcore, virium languore, inappetentia & largo debilitante sudore, continuat. Ipsa magnitudo vomicæ ex majori spiritus angustia, ingenti anxietate, pulsu duro, quandoque erecto collo intermittente, dijudicatur. Ubi demum pus perrumpit & vomica aperitur, tussi fœtidi quippiam puris ejicitur.

§. XXI.

Abscessui mesenterii. Evenit quoque non raro, ut variis ex caussis, prælertim vehementiori in terram lapsu ac contusione, intra mesenterii membranas abscessus colligatur, cujus notæ non semper cognitu adeo faciles sunt. Sentitur in medio abdominis quædam gravitas, sine manifesto dolore vel tumore, febris est lenta, virium languor & animi crebrior defectio cum sudore frigido urget, quandoque vires melius constant, interdum sanies cum excrementis per alvum secedit, inhorrescit sæpius æger, & hæc symptomata diutius detinent. Si ex disrupto abscessu sanies in abdominis cavum ipsamque pelvim descendit, dolor acutus cum crebriori ad urinam stimulo affligit, sed parum redditur, quandoque etiam puris acrimonia, intestinorum tunicas rodendo, immanem dolorem cum febre ac tumore procreat.

§. XXII.

In musculis dorsi. Ubi vero in dorso, intra peritonei membranam, & musculos psoas usque ad os sacrum, tabi copia colligitur, præter alia consueta abscessuum symptomata, dolor cum tumore ardens in lumbis continuis & satis gravis ac fixus, qui situ in dorso exacerbatur, percipitur, & tunc urina, pauca tamen, *Et utero.* variis fibrillis repleta, cum stranguria emingitur. Observatum quoque a nobis est apostema in utero post abortum ab assumto vehementi emetico productum, ita quidem, ut postquam diutius laborantem dolor circa os sacrum & pubem cum febre, alvo adstricta, urinæ difficultate, exercuisset, facta sectione, pus fœtidissimum circa uterum ad libram & ultra fluctuans, totus uterus pure scatens, erosa passim per cuniculos perforatos ejus substantia, deprehenderetur.

§. XXIII.

In renibus, Renes porro patent pariter abscessibus, qui totam eorum substantiam non adeo raro ita consumunt, ut teste ana-

anatome, nihil præter membranosum concrementum, facculi in modum contractum, relinquatur. Tali in casu mingitur urina mox cruenta, mox ob puris miscellam lactescens, interdum glutinosa, crassa, tenaci materia mali odoris referta, quæ in fundo hæret, neque ad vitri agitationem dissolvitur. Nonnunquam sanies ex rene putri in pelvim stillat, subsequente vix tolerando in regione pubis dolore, ob rosionem, quam in vesica & adjacentibus partibus efficit. Ejusmodi abscessus in plethoricis & scorbuticis feminis, cessante circa quinquagesimum annum menfium fluxu, item in viris, quibus hæmorrhoidum fluxus substitit, vel consueta sanguinis missio omissa, notavi, inprimis si Medici diureticis calidioribus, vel etiam imprudenter thermis Carolinis ad calculum dissolvendum & ejiciendum, usi fuerunt.

§. XXIV.

In capite. Neque caput ab abscessibus penitus immune est, quandoquidem intra parotides, præsertim apud infantes, si pus detinetur, intolerabilis circa aures cum tumore fit dolor, vigilias cum febre ad delirium usque producens. Intra cavitates ossis frontis abscessus quoque delitescit, qui intensissimum in fronte & circa radicem nasi dolorem, totum caput in consensum trahentem, excitare solet, sed pure tenui, flavo, fœtido, successive ad aliquot cochlearia per nares sive sponte prodeunte, sive ab applicato convenienti errhino subducto, tandem conquiescit.

§. XXV.

Tumores seroso-lymphatici in thorace. Accedit aliud genus abscessuum, sive potius tumorum, qui non purulentum, sed lymphaticum & serosum humorem continent, neque ex præcedente inflammatione, sed potius ex lymphæ cursu impedito originem trahunt, quorum sedes minime in visceribus vel in partibus sanguinis plenis est, sed intra membranarum tunicas consistit, neque humor, quem condunt, erodentis, ut pus est naturæ, inde etiam non partium, quibus inest, substantiam depascit. Hi tumores non raro prægrandes fiunt, ut vel plures libras seri puri, quod calore in offam, ut albumen ovi, abit, complectantur, ac sæpissime hærent intra duplicaturam pleuræ, & cavitatem thoracis replent; quibus disruptis, ingens pectoris fit inundatio, quæ pulmonum expansionem & motum diaphragmatis impediendo, ægrum suffocatione tollit, opprimitque. Vidimus talem casum ante aliquot annos in generoso militiæ Præfecto, qui de dolore in pectore continuo, fixo & compressorio sinistri lateris conquerebatur, paullo difficilis cum tussi sicca perpetuo aderat respiratio, quæ intervallis, præsertim noctu ab incongruo maxime situ, ita ingravescebat, ut summa anxietas cum suffocationibus metu per aliquot horas adesset pulsus continuo frequens, mollis tamen, fine siti vel notabili calore, neque appetitus, neque somnus plane deficiebant; pedes frigidi & una cum scroto tumore œdematoso laborabant, exterius in thoracis regione nihil tumoris, nihil ruboris animadvertebatur. Accidit demum, ut a paullo fortiori thoracis commotione a cachinno confestim in maximam & continuam spirandi angustiam atque anxietatem, quæ ad quindecim horas durabat, incideret, qua etiam infeliciter misereque suffocatus periit. Aperta thoracis cavitate, latus sinistrum totum seri minimum 8. libræ inundabant, quod largius, levi saltem incisura facta, effluebat, eodemque penitus effuso, membranaceum receptaculum disci majoris magnitudine, tenue tamen, ad latus sinistrum in conspectum venit, quod sine omni dubio ex membrana pleuræ productum erat, & collecta intra duplicaturam, ex vasis lymphaticis disruptis lympha, talem capsulam sibi efformaverat. Reliqua viscera satis erant integra, nisi alio, nisi quod ex morbi

bi diuturnitate contraxerant, vitio laborabant. Caussam vero & ortum hujus affectus æger in acre ac intensum frigus, quod in expeditione Rugiensi passus, rejecit.

In abdomine.

§. XXVI.

Neque dubium est, quin ejusmodi serosi abscessus & tumores in abdominis cavitate sæpe occulti lateant, & vel in mesenterio, aut in dorso, intra duplicaturam peritonei, vel intra uteri membranas, quandoque etiam intra ipsum ovarium, contineantur, qui dehiscentes, facto semper affluxu majori, seri copiam in abdominis cavitatem ingentem fundunt, quod corruptione dum inficit viscera, fatalem diem arcessit. Non quidem sine difficultate ejusmodi tumores cognoscuntur, & a posteriori magis & noxio eventu atque effectu demum se produnt, si videlicet in mali habitus corporibus & diutius infirmis subito hydrops gignitur, abdomen intumescit, & fluctuantes aquæ vario in latera decubitu percipiuntur; id quod etiam concludendum est, si quis diuturno pectoris dolore, & respirandi angustia affectus, confestim in suffocativam spirandi angustiam non superabilem incidit, ubi certe subiti ejusmodi hydropis generatio non aliam caussam, quam rupturam ingentis aquosi tumoris & effusionem copiosam seri in cavitates agnoscit. Quod vero intra membranas tumores, quibus extra vasa positus humor insidet, gigni possint, evidenti testimonio est ille tumor, qui salvis internis visceribus intra duplicaturam peritonei hospitatur & mole sua abdomen ejusque musculos mire distendit, adeo, ut verum hydropem mentiatur. Quo in casu *NucKius* aliique paracenthesin, quæ in anasarca nunquam non plus exitii quam salutis affert, summe proficuam observarunt.

§. XVIII.

Exulcerationes internæ.

Ab abscessibus ad partium exulcerationes transimus, quæ ab illis non parum differunt, tum quod abscessus copiam materiæ, & purum, album, coctum pus, ulcera vero parum ichoris & seri fœtidi fundant, illi magis partes sanguineas succulentas, hæc vero membranaceas, frigidas & siccas adoriantur, ibique sedem fixiorem habeant. Ipse ventriculus, qui partium membranacearum facile princeps est, ab his nonnunquam attentatur. Meminimus olim civem Mindensem, ob nimiam spiritus vini ingurgitationem & frequentiorem iram, acerbissimo dolore ac tumore circa præcordia correptum fuisse, qui sumto cibo increscebat, utut vomitu non ita multo post rejiceretur. Accedebat universi corporis marcor, frequens erat lipothymia, alvi excrementa nigricante colore interdum tincta erant, quumque per dimidium fere anni misere decubuisset, tandem fato concessit. Aperto cadavere ventriculus parvus & valde contractus, crassus tamen & albicans inventus fuit, rugis & etiam punctulis intus obsitus, quibus incisis, materia saniosa fœtida exstillavit, & in corde ac omnibus vasis parum sanguinis repertum.

In ventriculo.

§. XXVIII.

In Vesica.

Vesicam quoque non raro chronicum & molestum ulcus, sive ex luis Gallicæ contagio, sive ex calculi grandioris attritu, aut ex cessante consueto hæmorrhoidali fluxu, fovere, non novum est. Id vero magnus urinam emittendi stimulus, cum ardore & difficultate manifestat. Urina mingitur crassa, quæ subinde instar albuminis ovi cohærens, simul ex vase effunditur, inque ea non modo pellicula & furfuracea quædam natant, sed & serum viscidum ac purulentum in fundum dejicitur. Color etiam valde gravis pubis ac perinæi regioni incumbit, cujus tanta sæpius sævitia, ut partes extremæ inde inhorrescant, qui tamen remittit, si largiorem quotidie ac tenuem potum ægri assumunt, quippe tunc urina facilius prodit, cum copioso mucido sedimento. Ab ejusmodi

modi ulcere vesica densatur & corrugatur, exterius albicat, fibræ contractæ, nigricantes ac sphacelatæ apparent, & pus in ea cuniculos format. Quin si materia fœtida acris in pelvim descendit, vicinæ etiam partes putredine inficiuntur, qualem observationem *Miscell. Natur. curios. Dec.* 2. *Ann.* 6. *observ.* 100. commemorant. Si calculus in vesica ejus exulcerationis caussa est, tenesmus, cujus vehementia non raro rectum propellitur, perpetuo urget, urina est purulenta & arenosa, inque pelvi pruritus percipitur, & subsitu erecto dolor augetur.

§. XXIX.

In prostatis. Si vero prostratis & glandulosæ urethræ multis lacunis præditæ tunicæ, quod sæpius a male curata gonorrhœa, nec non in lue venerea infectis accidit, exulceratio insidet, utplurimum in consensum collum vesicæ trahitur, crebrior ad urinam est stimulus; sed cum intenso ardore & dolore mingitur, & difficulter, ob urethram spasmo contractam redditur. Ex glande etiam membri subinde liquor, qui consistentia, colore & acrimonia differt, stillat, vel manu exprimitur, atque in urina sedimentum albicans, cum filamentis natantibus, quæ vermiculorum figuram referunt, conspicitur.

§. XXX.

Funestis morbo-rū caussis annumerandæ effusiones sanguinis in capite. Ad caussarum quæ valde difficiles & plerumque lethales affectus inducunt classem referendæ porro sunt sanguinis, vel etiam seri, extra vasa facta effusiones & stagnationes. Inter has ea, quæ intra cerebri ventriculos, ob plexum choroideum disruptum, contingit sanguinis extravasatio, periculosissima est, & apoplexiam fortem, brevi enecantem, efficit. At vero quum alia etiam sit apoplexiæ non infrequens species, qua ægri salvo pulsu & respiratione, facie florida & rubicunda, diu sine sensu & motu jacent, & tamen servantur, non immerito indicia, quibus utraque distinguatur, desiderantur. Fortis quum in sanguinis effusione immedicabili fiat, has habet notas: jungitur illi utplurimum vel paralysis, vel convulsio. Illa visitur, si unum latus frigidum & quasi mortuum torpet, alvusque sponte fertur: hæc vero vehementi thoracis motu & elevatione cum stertore, roncho & sonitu, neque minus artuum distractione, elevatione, aut ventriculi per vomitum subversione, manifestatur, & sanguis interdum e naribus profluit. In mitiori vero, secus res habet, quæ in hystericis, hypochondriacis, plethoricis, a vasorum cerebri, ob copiosius per spasmos eo congestum sanguinem, distensione fit: quo casu maxima spes in sanguinis missione reponenda est, ne pernicialis canalium ruptura accedat.

§. XXXI.

In abdomine & quidem ejus variis. Rarius in thoracis cavitate, nisi a violenta vasorum dilaceratione, sanguinis effusio contingit; in abdomine vero id evenisse recordor. Ante viginti circiter annos nobilis in hac urbe femina triginta annorum, elegantis formæ, quartum mensem gravida, præter omnium opinionem de subito vitium languore conqueritur, facies contrahitur, livida & frigida fit, ad vomitum adest inclinatio, erecto capite animi defectio invadit, quæ crebrius repetens, intra decem horas cum magno dolore mariti uxorem e vivis abripit. Dissecto abdomine, in ejus cavitate ingens sanguinis congrumati ad libras aliquot copia reperiebatur, qui ex disruptis ovarii multum tumefacti & grumis sanguinis adhuc obsessi, vasis effusus erat.

§. XXXII.

Ex vasis brevibus ventriculi. Nullibi tamen canales sanguiferi facilius dissiliunt, quam in sinistra ventriculi parte vasa sic dicta brevia, quæ tenui membrana obducta, ab irruente copiosius cruore, non solum ex facili diducuntur, sed etiam demum perforantur, hanc potissimum ob caussam, quod intercepto sanguinis per lienis valvulosam, ac raræ mol-

lisque

lisque texturæ compagem progressu, is per brevium emissaria exitum sibi paret. Hoc autem si evenit, vomitus sequitur sæpe effrenis sanguinis nigri fœtidi atque grumosi, qualis etiam per alvum secedit & clysteribus educitur. Et licet rejecta stomachum aggravante sanguinis mole symptomata tantisper levari videantur; repetit tamen utplurimum vomitio & ægri intra paucas horas inter lipothymias placide obdormiscunt. Cognoscitur hic morbus ex inappetentia, animi dejectione, magna circa præcordia anxietate, vomituritione ad animi usque deliquium, ardore ac æstu in regionis epigastricæ sinistro maxime latere, & familiaris est feminis post quinquagesimum annum, diuturno mœrore confectis. Dici enim vix potest, quam gravem labem lienis viscus ex longa contrahat tristitia, quæ uti ira hepar & ductus biliarios potissimum afficit, lienis noxam affricat, ita quidem, ut præter imbecillitatem, quæ inde in universum corpus redundat, huic potissimum robur & vim resistentem adimat, illudque ad concipiendos infarctus disponat. Ut adeo Veterum sententia, qua hepar iræ & lien melancholiæ sedem esse volunt, ratione & experientia non destituatur, modo melior & rationalis accedat explicatio.

§. XXXIII.

Ex ruptis internis hæmorrhoidalibus.

Pariter quandoque lethalis ruptura vasorum internorum hæmorrhoidalium accedit. Novimus primipilum quendam, natione Gallum, qui liberalius utens vino adstringente Francico, quod vocant PontacK, subsistente consueto hæmorrhoidum fluxu, in atrocem dolorem dorsi, & cruciatus infra umbilicum incidit, cum febre lenta, purpuracea etiam, largo sudore & alvi tam firma constipatione, ut clystere injecto nihil redderet, sed tormenta potius augescerent. Secta fuit vena, propinata nitrosa, oleosa, demulcentia, mannata aliaque plura, demum simul & semel aliquot mensuras sanguinis fœtidi & grumosi per anum ejecit, ipseque lipothymia correptus diem obiit. Neque alia hujus affectus & eventus fuit caussa, quam quod farta nimium & distenta coli ac recti vasa, dolorem, & rupta, funestum profluvium intulerit.

§. XXXIV.

Extravasationes seri variæ.

His frequentiores sunt seri intra cavitates effusiones, ac inter has ea, quæ fit in capite, & ætati infantili infesta, immani magnitudine ac tumore, quem hydrocephalum dicunt, & aliarum partium marcore, in conspectum venit. Eadem seri intra cavum thoracis collectio & stagnatio, quæ hydrops thoracis audit, iis, qui polypum grandiorem in corde & majoribus ejus vasis gerunt; & asthmate convulsivo laborant, satis frequens est, & nunquam fere non, ubi magna spirandi difficultas jungitur, extravasati seri copia in thorace, instituta anatome, visitur. Hæc ipsa vero sic dijudicanda est respiratio antea difficilis si longe difficilior reddatur, & paroxysmus quasi suffocatorius diutissime affligit, parumque remittit, non fallax seri in thorace copiosius collecti indicium præbet, præsertim, si, quod exspuitur, sanguineis striis distinctum, eo quod ob nimiam pulmonum compressionem & diaphragmatis motum sufflaminatum, sanguinis liber cursus ex uno cordis ventriculo in alterum intercipitur, & is ex arteria pulmonali vehementius contracta, in arteriam asperam exprimitur, quod signum in funestis præcipuum est. In abdominis cavo serum vasorum alveis elapsum tum ex murmure, fluctuatione, tum etiam ex majori virium prostratione & lenta febre, quum viscera corrumpi incipiunt, in hydropicis dignoscitur, quæ corruptio per paracenthesin, aeris atmosphærici liberiori accessu facto, magis magisque promovetur, & mors acceleratur. De purulenta materia ex abscessibus disruptis in cavitates exstillante, quibus nimirum effectibus se prodat, jam in superioribus mentio facta est.

Quid?

§. XXXV.

Ruptura partium internarum. Quid? quod quandoque plane pars quædam interna disrumpatur & subitum insperatam mortem afferat, id quod potissimum de liene utero annotavimus. Erat quondam Hemipoli femina 20. & quod excurrit annorum, sanguineæ constitutionis, & floridæ faciei. Hæc venæ sectionem nunquam passa & sexto jam mense uterum gerens, non solum ob matris obitum gravi afficiebatur mœrore; sed etiam incendio suborto terrore percellebatur, eoque excita, præcipiti lapsu e scala cadebat, post quadrihorium exspirans. Inquirentibus autem in tam subitę mortis caussam, facta sectione, aliquot libræ sanguinis corrupti, ex disrupto in convexa parte tumido & friabili liene, effusæ, in abdominis cavo sese obtulerunt, licet exterius ne vestigium quidem sugillationis compareret. Oblatus etiam haud ita pridem ordini nostro ad ferendum judicium est casus, de viro, qui inverso rastro forte percussus, paullo post obiit, inventa sub sectione nulla externa macula aut læsionis mortiferæ nota, sed abdomen cruore ex liene, ad costas usque spurias infimas elongato, discisso, plenum. Uterum vero perrumpi, sæpius quam quidem putatur accidit. Videlicet quando feminæ per aliquot dies graviter ex partu laborarunt, & retento fętu, subito occumbunt, post mortem plerumque uterus ex ruptura perforatus deprehenditur, propendentibus ex hiatu infantis pariter extincti pedibus.

§. XXXVI.

De scirrhis viscerum & glandularum. Dantur adhuc aliæ chronicorum & rebellium affectuum caussæ, quę licet aliquanto rarius occurrant, eo plus tamen habent in sanando & cognoscendo difficultatis. Sunt autem hę ipsæ partium scirrhosę indurationes, quæ tum viscera ex innumeris tenuissimis vasis conflata tum etiam glandulas, quarum structura identidem mere vasculosa & nervoso-membranacea est, potissimum invadunt. Quum enim ex obturatione tubulorum trahant incunabula, facile colligitur, eas partes, quæ fere penitus ex minimis & capillaribus vasculis constructæ sunt, ejusmodi malis ex facili patere. Sicut autem in abdomine copia glandularum & varia viscera continentur, ita etiam hęc vitia crebrius ibi conspiciuntur. Inprimis pancreas, quod totum mere glandulosum est, immo corporis glandula maxima, crebrius quam ullam aliam partem, scirrhosis indurationibus expositum invenimus. Profecto diuturniora illa mala ac vitia, quæ circa digestionem, & primas vias in hypochondriacis & hystericis frequenter occurrunt, utplurimum pro caussa pancreatis inexpugnabilem obstructionem, teste anatome, agnoscunt; unde fit, ut ejus succus deficiens, vel heterogeneo acore imbutus, non solum digestioni & dissolutioni ciborum minus recte inservire possit, sed etiam perpetuus sit acidi corrosivi proventus, qui famem caninam efficit. Denique pancreas etiam penitus induratum in iis, qui ex quartana diuturna laborarunt, sępius vidi. *In pancreate.*

§. XXXVII.

Pylori & duodeni. Quumq; pylorus eiq; annexum duodenum copiosis & eximiis glandulis obsideantur, accidit quandoq; ut scirrhosus tumor etiam in iis deprehendatur, qualis tumor, si aliquanto major fuerit, circa dextrum epigastrii latus renitentia se manifestat, & ad tactum digitis comprimentibus, utut non sine dolore, cedit. Pylorum & duodeni principium dum ambit idque angustat & fere occludit, alimentorum in ventriculo digesta massa neutiquam ad intestina descendere, inque corpus distribui potest, unde fit, ut hoc marcore consumatur. Diutius vero alimentorum massa ibi subsistens & acidior reddita, ventriculum ad vomitum sollicitat. Præterea ejusmodi duodeni exquisite sentientibus membranis inhærescens tumor, distensione acerbissimum, & indesinentem dolorem circa ventriculi regionem per aliquot men-

menses concitat, cujus sævitia somnus impeditur & vires consumuntur.

§. XXXVIII.

In vesica. Vix ulla vero in abdomine contenta pars facilius scirrhis infestatur, quam vesicæ corpus membranaceum & ex parte glandulosum, cui, præsertim circa cervicem, neque tantum externe, sed & interne, accrescunt. Ita *Miscell. Nat. Curios. Cent.* 1. & 2. *Obs.* 186. memorant: scirrhosum tumorem exterius vesicæ tam insignem adnatum fuisse, ut totam pelvim impleverit. Produnt ejusmodi tumorem, præter dolorem in pube gravativum, dysuria cum tenesmo, alvi difficultas; in feminis fluor albus sanguini permixtus. Neque novum est vesicæ ostio interius tumorem scirrhosum appendi, vel interiorem ambitum orificii in magnam crassitiem excrescere. Hæc difficilem producit mictionem, sique incrementum capit, pæne supprimit, ut urina retenta & vesicam & uretheres farciminis in modum cum exquisito dolore distendat, abdominis sequatur inflatio & febris, quale exemplum notavimus in illustrissimo Comite *de Harrach*, in Carolinis mortuo. Occlusi vero orificii scirrhoso tumore indicium est, catheteris plane negata admissio. Interdum etiam exterius circa ipsum vesicæ collum atq; ejus ostium glandulosa surgit excrescentia, quæ urinę effluxum & catheteris in vesicam ingressum plane impedit, inde abdomen attollitur, de quo videatur *Riedlinus obs.* 2. *An.* 1607. *mense Feb.*

§. XXXIX.

In prostatis. Quandoq; scirrhosus tumor non vesicæ cervici adhęret, sed in prostratis consistit. Hic plerumq; ex gonorrhea male curata oritur, & non modo in urina emittenda difficultatem parit, sed & magnitudine increscens, collū vesicę ita comprimit, ut in totum urina supprimatur, quo casu neq; catheter, neq; remedia interna & externa, urinam prolicere possunt, sed vomitus & convulsiones supervenientes, fatalem diem arcessunt. Quod vero tumor in prostratis consistat, ex eo judicandū: si gonorrhęa præcesserit, ac ad radicem penis renitentia quędam observetur. Frequentissime enim accidit, a coitu impuro & fluxu seminis maligno, inter initia præpostera medicatione excepto, pessimum prostratas contrahere vitium, ac induratas in scirrhum densari, qui demum sępe longe post exulceratur inq; fistulam abit, partes vicinas exedentem, eoq; facto gonorrhea redditur inveterata ac rebellis, quę Chirurgos ęque ac Medicos, ipsoque potissimum ęgros, miserrime exercet.

§. XL.

In mesenterio. Porro mesenterium, in cujus centro copiosę extant glandulæ, generandis ingentis magnitudinis tumoribus quā maxime opportunum est. Qui atrophia affliguntur, pręter abdomen inflatum, quod subinde in pueris conspicimus, obstructas & valde tumidas in mesenterio, testantibus id anatomicorum observationibus, delitescentes glandulas gerunt, quæ liberum iter ac transitum chyli impediendo, tabem & marcorem corpori inferunt, intestina humoribus replent, qui fluxuum, & frequentium dejectionum caussę fiunt. Nonnunquam accidit, ut ingentis magnitudinis scirrhus, vel plures etiam, mesenterii membranis inhęreant, quibus venter in molem attollitur, ut vel ingravidationem, vel molam, vel hydropem mentiatur; reliquas vero partes corporis tanta sępius absumit macies, ut ossa atque pellis videantur cuncta, qualia exempla passim in observationum medicarū scriptoribus leguntur. Tali in casu id tantum vitandum est Medico, ne in prognosi imprudenter delinquat suamq; existimationem lædat. Differt enim ejusmodi tumor ventris, a scirrhosa glandularum mesenterii intumescentia productus, a graviditate magnitudine ingenti, & magis magisque increscente, reliquarum partium contabescentia, & quod tumida moles non tam ad ilia & versus dorsum, quam potius ad medium abdominis sese extendat, nec non

quod

quod in prægnantibus motus infantis vividus persentiscatur. Ab hydrope autem distinguitur, dum huic tumores pedum œdematosi cum facie plumbea & lurida, urina pauca & rubicunda complicantur, aqua quoque in scrotum descendit, & in abdomine impressi digiti vestigia relinquuntur, quæ in tumidis mesenterii glandulis non conspicua sunt. Sed multo difficilius est, a mola, quæ ab auctoribus vocatur nutritionis, & quæ potius excrescentia fungosa utero adnata est, hunc tumorem in feminis discernere, nisi quod in ejusmodi carnosis molis magnus pondus in regione pubis percipiatur, alvi & urinæ fiat difficultas & humor peregrinus cum sanguine interdum ex poris & glandulis uteri exprimatur, quod mesenterio affecto non facile accidit.

§. XLI.

In hepate. Præterea scirrhosi tumores frequentius etiam duo illa in hypochondriis magna viscera sita, hepar & lienem, adoriuntur, quia ob singularem venæ portæ structuram, dum vasis advehentis & arteriosi munere fungitur, infarctibus, obstructionibus, & ex his pronascentibus scirrhis, quammaxime sunt exposita, quibus generandis adhuc eorum structura vasculosa plurimum velificatur. In hepate si consistit & magnam ejus partem occupat, gravativus in dextro hypochondrio percipitur dolor, sæpius etiam prædurus ac renitens tumor externus conspicitur ac sub costis spuriis & scrobiculo cordis tangi potest, præsertim si quis ventri incumbat. Ceterum color faciei flavus & luridus est, eademque cum oculis tumida, pedes quoque intumescunt, respiratio est difficilior, & compressione ventriculi post cibum, prefertim flatulentum, anxieta scirca precordia augetur.

§. XLII.

Liene. Quandocunque lien intumuerit, vel etiam in scirrhum abierit, in latere sinistro versus dorsum sub costis spuriis gravativus & pressorius est dolor, qui usq; ad precordialem regionem sese extendit, cachexia quoque in facie conspicua, & ructus ac flatus molestant, languet appetentia & spiritus difficulter trahitur. Accedētibus doloribus & stricturis, ex animi graviori affectu, vel aliis de caussis, spasticis, vomitus cruentus nigricans, vel solus, vel ejusdem coloris dejectionibus conjunctus, quem morbum *Hippocrates* nigrum appellat, utplurimum funestus nascitur id quod sepius vidi in feminis adultioribus, sanguineę complexionis diu merori indulgentibus, immo etiam post paralysin sinistri lateris, post quam & atonia & infarctus lienis incessit. Scirrhum quandoque etiam uterum invadere, ita ut fere totus in illum mutetur, observationum fide constat, & de ejusmodi casu vid. *Misc. Nat. Curios. Cent. 1. Obs.* 120. Hæc vero adsunt symptomata, premitur vesica & intestinum rectum, hinc urinæ ardor, stranguria, alvi evacuatio, atque eximius dolor fixus & stabilis circa pubem & circa lumborum regionē, vomitum, cibi fastidium, & præcordiorum anxietates exsuscitat. *Atuo utero.*

§. XLIII.

De polypis. Si transeamus jam ad morborum alias caussas, non ita quidem obvias, misere tamen, & variis modis ægros torquentes, quin ipsum lethum inferentes. Hæ sunt massę ex variis pelliculis & fibris concretę solidiores, cordis & vasorum cavitatibus præcipue majoribus inhęrentes, quę Medicis polyporum nomine veniunt. Morbos, quibus sese jungunt, sive acuti sive chronici fuerint, perpetuo fere immedicabiles reddunt, & diligentior cadaverū morte sublatorum anatome nos facit certiores, vix tria cadavera occurrere, ubi non infesti hi hospites conspectui sese offerant. Domicilium vero suum maxime omnium cordis thalamis, inq; principio arterię pulmonalis & arterię aortæ, rarissime in vena pulmonali habent. Obversatur adhuc animo serenissimi Holsatiæ Principis, anno abhinc e vivis sublati exēplum. Hic quū

de dolore comprimente fixo in sinistro thoracis latere supra papillam conquereretur, cum anxietate & angustia spirandi, pulsu inæquali cordisque palpitatione, quibus œdematosa pedum accedebat intumescentia, ego per litteras in consilium anno ante obitum ascitus, polypum adesse prædixi & difficilem fore medicationem, quod præsagium sectio cadaveris confirmavit, dum quatuor polypi, duo in dextro, unus in sinistro cordis ventriculo, & quartus in arteria magna, inventi. Sinus cerebri quando a polyposo concremento obsidentur, atrocissimi affligunt capitis dolores, & ad hemiplexiam, quin apoplexiam, via panditur. Præterea polypi non modo subitę mortis, ubi canalium alveos, præsertim dextro ventriculo appositorum, claudunt, sed si pulmonalibus vasis inhærent, gravissimæ & sępe funestę hæmoptyseos, catarrhi suffocativi, asthmatis convulsivi, nec non hydropis thoracis caussa sunt.

§. XLIV.

Signa polypi. Plurimum itaque interest, ut Medicus hos occultos insensissimos motuum vitalium hostes exploret, ac detegat. In quo quidem scrutinio tenendum est: temperamentum sanguineum, & habitum corporis angustioribus vasis, fibrisque mollioribus donatum, vitæ genus laboris & motus expers, parciorem potum & usum eorum alimentorum, quæ glutinosum succum præbent facilesque sunt ad coagulum subeundum, liberaliorem usum vini acidi & spirituosorum, cœnam quoque largiorem ad generationem ingratorum horum hospitum symbolum conferre. Proximiora vero & manifesta indicia, e quibus ipsorum præsentia conjici, & dijudicari debet, huc redeunt. Polypi initium arguit compressio pectoris & fixus circa cor dolor, si vero jam incrementum cepit, præter hęc frequentius, vel levi de caussa, recurrit cordis palpitatio, pulsus miris modis inæqualis & varius est, sępiusque notabilibus intervallis intermittit. Tum a motu corporis fortiori, vel medicamento sanguinem exagitante sumto, aut ab affectu animi vehementiori, dispnœa & incredibilis cordis anxietas urget. Postremo, lypothymiæ frequentia, sine caussa evidente, vel quæ a certo corpore decubitu provenit, est in signis polypi præcipuis commemoranda, quibus accedit quod sanguis emissus in aquam calidam, mox instar gelatinæ concrescat & in filamenta alba mucilaginosa fatiscat.

§. XLV.

A polypis uteri hydrops uterinus. Nonnunquam ejusmodi carnosæ & membranosæ involutę concretiones vasa uterina opplent, & hinc varia circa uterum & mensium negotium insolita pathemata occurrunt. Notum ex pathologicis est, certa hydropis speciem, quæ maxime inferiorem abdominis regionem petit, utero veluti caussæ adscribi, neque male. Etenim si libera sanguinis per ejus vasa progressio impeditur, quod promptissime fit canalium alveis a polyposis massis obstructis, non potest non fieri, quin ingens seri copia secedens, aut in uteri, aut in abdominis cavitatem, descendat. Cl. *Payerus in. Hist. Anat. p.* 127. feminam humore hydropico demortuam dissecuit, ubi uteri vasa copiosis molis carneis intus obsessa invenit. Ante aliquot annos femina generosa Berolini peculiari laboravit affectu; per aliquot nempe menses ex utero limpidissima aqua, quæ intra viginti quatuor horas interdum libram æquabat, stillavit, ægra tandem marcore & febre confecta. Post sectionem uterus magna ex parte scirrhosus, ex parte etiam polypis quoad vasa obsessus, inventus fuit. Accidit etiam, ut serum in hydatides sive magnas vesicas concedat, quæ si fuerint intra uterum ruptæ, aqua ex orificio uteri exstillat, si vero exteriorem uteri substantiam obsident, humor in cavum abdominis funditur. Referenda huc est historia, quam *Vesalius Lib. 5. de corporis humani fabrica cap. 9.* de quadam muliere Augustana refert: se in ejus uteri

uteri cavitate serosæ materiæ supra 60. mensuras Augustanas reperisse, reliquis visceribus ab inundatione plane immunibus. Et *Mauritius Cordeus Comment. in Lib. I. Hippocr. de morb. mulier.* notabilem affert historiam mulieris hydrope uteri laborantis, in cujus utero & reliquis corporis partibus plurimæ vesiculæ aqua citrina plenæ, inventæ fuerunt.

§. XLVI.

Hæmorrhagia uteri & abortus. Neque dubium est, quin polypi uterini caussa profusissimæ sæpius sint hæmorrhagiæ, non secus, ac qui vasa pulmonum obsident, incoercibilem hemoptysin proferunt. Quæ frequenter abortiunt feminæ sanguine redundantes, iis solenne admodum est, ut paullo ante abortum cum ingenti lumborum dolore primo sanguine, deinde massas carneas ovi gallinacei magnitudine, numero plures, excludant. Has enormis non raro cum animi defectione sanguinis effusio sequitur, & paullo post embryo. Perperam autem hæ massæ habentur pro molis, quæ nihil aliud sunt, quam polyposæ ejusmodi a mucido stagnante intra venas uterinas sanguine concretiones, quibus ejectis, ob vasorum nimiam distensionem, & apertionem, largissima sanguinis effusio sequi necessario debet. Id tamen interdum accidit, ut aliquot placentulæ abortivæ, in uteri cavitate maneant, ibique auctæ ac induratæ, varia symptomata producant, quorum caussa mola a Medicis communiter dicitur & adstruitur, cujus indicia sunt, si intumescit abdomen; tumor vero magis ponderosus & durus est in ventre, nec versus umbilicum extenditur, sed in inguine subsistit, nullus se exserit motus infantis, nec verus, nec calcirativus, neque circa umbilici regionem, nec exterius percipitur, sed interius debilis & tremulus est, cui multæ præcordiorum anxietates cum tensivis doloribus junguntur. Quandoque cum sævissimis partus doloribus ejusmodi molæ, quæ nonnisi membranacea concreta sunt, excluduntur, unde venter mox in totum subsidet.

§. XLVII.

De calculis in renibus. A polypis ad alias res fere leves & ludicras, nihilominus sævissimorum, quin lethalium, affectuum caussas, nos convertimus, inter quas jure meritoque calculus ex materia tartarea, terrea, mucida concretus, si infelicissime canales vel cavitates eximias & notabiles obstruat, refertur. De renum calculo illud perquam notatu dignum est, eum, quamdiu renum incolit substantiam, nihil molesti sensus creare, simulac vero incipit e sede sua moveri & uretherem ingredi, tunc protinus incredibilis se primo in lumbis postea in lateribus circa ilia, secundum uretherum ductum se exserit dolor, quem ordinario fere nausea, vomitus, summa anxietas, extremorum frigus, stupor partis affectæ, ardor urinæ, calor præternaturalis, alvus constricta, contractio testiculi & vigilia, comitantur. Quandoque etiam atroces in ventre cruciatus complicantur, qui, si calculus subito per uretheres transit, atrocissimi fiunt, ut medentum imperitiores, & qui prima vice cum hoc malo conflictantur, morbum potius pro convulsiva & funesta colica, quam pro calculo habeant. Neq; inficiandum est, dolores ex calculo plura habere cum colica spasmodica communia; in eo tamen differentiam esse experientia docet, quod calculus subito & cum atrocia invadat, principium in lumbis habeat, ventriculum ad nauseam & vomitionem sollicitet & in urina crassius sabulum conspiciatur. Tandem nec hic prætereundum est, quod si ren male affectus & prægnantibus calculis obsessus fuerit, flatus in intestino colo ejusdem lateris stagnantes, dolorem ibi satis molestum procreent, vel quod eum e sede sua dimoveant, vel quod mutuo contactu & attritione intestini flatibus distenti, & renis calculis expansi, dolor ille suscitetur.

§. XLVIII.

In ure-theribus At vero longe majores molestiæ sunt, quas calculus uretheribus firmius ac diutius impactus efficit. Dum enim urinæ liberum in vesicam fluxum intercipit, pertinax fit dysuria & feralis urinæ suppressio, quæ etiam pro diverso situ calculi certis suis notis ac indiciis dijudicanda est, quas hoc loco exponere non erit incongruum. Ubi urina supprimitur & calculus uretheris cavitatem obstruit, vesica est vacua, catheter potest immitti, sed parum humoris elicit, tantaque est doloris circa ilia atrocia, ut spastica constrictio etiam alterum uretherem in consensum rapiat. Si vero calculus, vel etiam sanguinis grumus circa orificium uretheris, ubi obliquo ductu per vesicæ membranas transit, hæret, vesica etiam ab urina vacua est & immanis cruciatus in inguine sentitur.

§. XLIX.

In vesica Deinceps sicut calculus in renibus, ita etiam qui in vesica delitescit, & urinæ egressum impedit, certis dignoscitur indiciis. Videlicet ægri de tumore & dolore in pube conqueruntur, urina guttatim stillat, quandoque cum horrendo cruciatu, & sæpius crassum ac puriforme sedimentum deponit, permixtis moleculis, nunc carptam lanam, nunc vermiculos, referentibus. Interdum accidit, ut urina copiosissima reddatur, quandoque alvus & urina supprimatur, & abdomen ad lapidis duritiem, cum dolore circa pubem acutissimo & horrore molesto distendatur. Nonnunquam alvus subducitur cum flatu & larga lotii emissione. Si atrox dolor adest, anorexia, febris & constrictio alvi urget, & urina pauca, pallida tamen cum magno nisu & molestia excernitur. Hæc symptomata potissimum affligunt, si quando lapis scaber, non adeo magnus & figuræ complanatæ ac ovalis, orificium tegit obstruitque, & ab asperitate & attritione dolorificus spasmus fit, qui tam atrocia gignit symptomata. Per intervalla vesicæ calculo laborantes, præsertim sub boreali aeris statu, item flatibus retentis, & alvo obstructa, graviori cruciatu & pondere laborant, mictio fit sæpius purulenta, in senibus jungitur tenesmus, membri pruritus & alvi cum urina suppressio est, quandoque etiam ipse anus procidit: pro situ vero corporis variante levamen accipiunt.

§. L.

Quod attinet ad vesiculam felleam, neq; hæc a calculosis concretionibus libera deprehenditur, sed sæpiuscule calculi ingentis magnitudinis ejus cavitatem totam replent, interdum numero plures, variæ figuræ ac magnitudinis in ea delitescunt, & gravibus symptomatibus corpora affligunt, quæ tamen non eadem, sed diversimode comparata, prout vel ingens calculus vesicam ipsam male afficit, vel plures per ductum cholodochum transitum moliuntur. *De calculis vesicæ felleæ.* Quandocunque fellis vesica tota fere lapillis turget ac repleta est, pertinax cum gravativo, & continuo dolore. dextri hypochondrii icterus, omnium remediorum efficaciam eludens, corpus flavedine tingit, cui si diuturnior fuerit, morbus arquatus adjungi solet. Quibusdam continua nausea vel etiam ciborum vomitio, in aliis atrocissimus ischiadicus dolor, & asthma diuturnum conjunguntur. Præterea quibus ingens in fellis vesicula calculus est, ab iracundia insolentia symptomata patiuntur. Nam quando a vehementiori iracundiæ affectu spastica, ut ordinario solet, ductuum biliariorum constrictio fit, liber bilis in duodenum effluxus impeditur, ipsaque regurgitat ad vasa biliaria, felleamque cystidem, inde efficitur, ut, quum calculis cystis jam repleta sit, a bilis copia ductus valde sensibiles distendantur, hinc ob consensum non modo acutissimus abdominis dolor, præcipue in dextro hypochondrio oriatur, sed & tanta respirandi fiat angustia & difficultas, ut suffocationis periculum appareat, alvo simul adstricta, & extremis refrigeratis.

Si

§. LI.

Et per ductus biliarios residentibus.

Si vero ipse calculus transitum per ductum cysticum & cholodochum, qui intra membranas duodenii fertur, affectat, fixus & intolerabilis circa eam regionem, qua ductus cholodochus duodeno inseritur, in dextro hypochondrio est dolor, cum molestissimo vomendi conatu, nausea, appetitus dejectione, colore cutis intenso flavo, membrorum lassitudine, alvi duritie: quæ symptomata una cum flavescente cutis colore, repente & ex toto solent remittere, excretis per anum calculis pondere levissimis, & tunc ipsa cutis nitorem suum recuperat. Confirmatum hoc habemus notabili exemplo. Erat quippe honoratior quidam vir, sexagenario jam major, qui post diuturnum in dextro hypochondrio comprimentem ac obtusum dolorem, in spiritus difficultatem incidens, paullo post œdematoso pedum primum ac postea hydropico crurum, scroti, & abdominis tumore afficiebatur & aliquandiu affligebatur. Huic præscribebat Medicus infusum purgans, cujus basis cortex medius sambuci, a quo efficaciter purgabatur, & plures lapillos, planæ & acuminatæ sexangularis figuræ, nigricantes ac leves, plus quam viginti numero, per alvi secessum excernebat, quo facto, asthma disparuit, tumor subsedit & cum valetudine in gratiam redire visus est, quæ tamen, sive ob ætatem, vel priorem longum morbum attritis nimium viribus, minus constans erat, sed hydropi paullo post iterum implicitus, naturæ debitum solvit.

§. LII.

De vermibus.

A calculis progredimur jam ad alias ludricas res, quæ tamen potentissimæ sunt ad corpora humana tam misere affligenda, ut non majora propemodum tormenta possint excogitari. Et hæ sunt variæ ratione figuræ, & magnitudinis insecta, sive vermes, qui maxime ventriculum & alimentorum magnum illum canalem inhabitant, ibique nidos & hospitia sua habent. Non eadem vero sed diversa, pro locis, quibus insident, & prout variæ eorum sunt species, pathemata observantur. Si rotundi proboscide & pedunculis quasi totidem uncis instructi fuerint, graviter rodunt, lancinant, & interdum membranas perforant. Hi quando ventriculum obsident, incredibilis ejus morsus cum inexplicabili dolore, anxietate, inquietudine nausea, salivæ fluxu infestat; fœtidus ex ore vapor halat, vultus mox pallet, mox rubet, narium adest pruritus, vomendi cupiditas, sicca ac molesta tussis per intervalla affligit, animique defectio frequentius jungitur.

In ventriculo,

§. LIII.

In ileo, lumbrici;

Si in intestinis, præsertim ileo, cui lubentissime insident, eo quod amarorem bilis minus ferre possunt, nidum suum habent, hæc sunt indicio symptomata, venter mirifice, præsertim in infantibus, distenditur, ut tympanitide laborare videantur, alvi subinde nimia jungitur dejectio, qua fœces fœtidæ coloris cinerei, stercori bubulo similes, secedunt, partes superiores tabescunt, ita prorsus, ut nonnisi ossa coherentia conspiciantur, licet multum appetant. Facies plerumque pallet & tumida est, & cum excrementis ramenta quædam, seminibus cucumeris vel cucurbitarum similia ejiciuntur. Lumbrici dicuntur hujus intestini incolæ, qui plerumque lati sunt & longi & mirifice se convolvunt, neque tam alacres sunt, quam rotundi, sæpius quoque ob tussim, febrem & lateris dolorem, pleuritidem mentiuntur, quæ tamen a vermium symptomatibus, dolore sub costis spuriis, febre acuta & tussi sanguinolenta distinguenda.

§. LIV.

In crassis ascarides.

Quod attinet ad ascarides, neque hæ obscuris indiciis se produnt. Hospitium suum quam maxime in intestinis crassis quærunt, & frequentius ac copiosissime recto insident, simi-

similesque tineis sunt, & manipulatim sæpe alvo ejiciuntur, quin ex ano non raro prorepere & muliebribus pudendis se insinuare solent, ut cum urina in matulam descendant, sæpiusque incautioribus Medicis imponant, ac si ex vesica produissent. Utut vero multa cum reliquis insectis commuuia habeant, si inflationem abdominis, si maciem, si nauseam respiciamus; in eo tamen quædam est differentia, quod multus ac gravis pruritus in ano percipiatur, & alvus ad deponendum frequentius sollicitetur odoremque identidem fœtidum excrementa exhalent. Hæ vermium species natu etiam majores, præsertim feminas luxui & otio indulgentes, divexare solent.

§. LV.

De sollicitudine symptomata Præter memorata hactenus e vermibus gravia symptomata illud adhuc notandum est, quod febres subinde eos invadere soleant, qui vermibus exercentur, quæ ex lentarum & putridarum sunt numero & similes quotidianis, nullumque servant typum, sed sunt erraticæ, cum pulsu inæquali, frequenti & obscuro. Neque dubium est, quin ex vermibus in putredinem fœtidam colliquescentibus exsurgant. Porro etiam non prætereundum, quod vermes præsertim minuti, quos sex pedibus cum nigro capite instructos vidimus, si nerveas tunicas intestinorum graviter lancinant, arrodunt, mirabilia atque insolita, quæ ab imprudentiori vulgo incantationibus solent adscribi, symptomata producant. Videlicet sunt inter exempla verminantes, quos convulsivæ artuum ad stuporem usque tractiones, distensiones & incredibiles circumgyrationes, miro torquent modo, mox aphoniа tentantur, mox aliena & male cohærentia cum mentis turbatione loquuntur, strident dentibus, in furorem agitantur, dæmonia se videre asseverant; remittit tamen sæpius hæc symptomatum sævitia, si nimirum vermes a rosione desistunt. Tam valde gravis vero symptomatum violentia non aliunde repetenda videtur, quam quod universum genus nervosum, a vehementi rosione tunicarum intestinalium, mutua consensione & communicatione in exorbitantes hos motus rapiatur.

§. LVI.

De flatibus. Neque in hac latentium caussarum morbificarum consideratione silentio transmittendi flatus, qui utut res levissimi momenti videantur, tantas tamen anxietates, cruciatus & insolentia in dissitis etiam partibus symptomata concitant, ut vitam in summo discrimine positam credas. Caussa horum ut plurimum est tenax & viscida copioso aere plena materia, quæ a calore in halitus, quibus inest magna expansiva vis, resolvitur; accedit tamen etiam atonia, sive paralytica quædam resolutio, tunicarum ventriculi & intestinalium, qua fit, ut nimium a contentis vaporibus expandantur tunicæ, & fibrillæ nerveæ distorqueantur, præter naturam huc illuc trahantur, demumque per consensum atroces passiones accedant. Discrepant tamen symptomata a flatibus pro differentia locorum quæ patiuntur. *In ventriculo.* Ventriculus quidem ab iis inflatus & per omnem ambitum fortiter expansus, summas præcordiorum anxietates & spirandi ad suffocationem usque angustiam, cum faucium constrictione efficit, atque inferior ejus pars sub cordis scrobiculo versus latus dextrum, instar vesicæ turgidæ, ovi gallinacei magnitudine, sensibus & tactui sese offert, demum ructus superveniunt, quibus flatibus exitus conceditur & anxietatum fit allevatio. Et hæc ventriculi inflatio frequentissima est hypochondriacis, nec non hystericis, in quibus sæpe tanta, ut ea affectæ, ob interceptum diaphragmatis descensum, sine omni sensu & motu jaceant & respirationis successus vix observetur.

§. LVII.

In intestinis. Sæpius quoque intestina torquet fla-

Et intestinalis. flatuum proventus. Si quando accidit, ut tota intestinorum moles flatibus mirifice distenta, ingentem abdominis tumorem efficiat, dolores atroces cum alvi adstrictione exsurgunt, qui affectus colica flatulenta vocari solet. Quæ distensio ubi est diuturna, ob intestinorum quandam paralysin, & viscidæ materiæ copiam intus hærentem, abdomen instar tympani expanditur; tandem jungitur cachexia & tabes, ac morbus vocatur tympanitis. Frequentius vero contingit, ut tantummodo partes quædam intestini, præsertim coli, flatu dolorifice diducantur, quod circa hypochondria utraque sæpissime obvium, quia colon ibi in flexuras curvatur, quæ impediunt, quo minus & flatus & alia contenta promte transeant, sed stagnent. Familiarissime id in hypochondriacis evenit, & perperam dolor ille tensivus sinistri lateris, pro tumore & inflatione lienis a Medicis anatomes ignaris habetur, eo quod lien in homine non in hypochondrio, sed in dorso, sub diaphragmate situm obtinet. Testatum etiam faciunt observationes, quod in osse ilei dextri ingens & dolorificus tumor quandoque diutius per intervalla affligat & a cibis flatulentis sumtis exacerbetur, hanc ob caussam, quia principium coli satis capax & membranis robustis motricibus instructum, ut sursum excrementa propellere possit, hic constitutum, quod adeo ampliatur, ut cum exquisito dolore ipsa integumenta extrorsum urgeat, & periculum ruptionis fit, quod etiam quandoque factum observationes practicæ & anatomicæ confirmant. Ejusmodi vero flatulentos tumores exinde licet cognoscere, si ad emissionem flatuum vel ejectionem materiæ tenacis copiosæ, per vomitum aut secessum, tumores cum dolorum alleviatione minuuntur. Dolores lumborum, pulsuum intermissio, dolores in osse coxendicis, tumores pedum œdematosi, sæpe subsequuntur, statibus intestina distendentibus & vasa vel nervos comprimentibus debentur, & datis carminativis ac clysteribus, conquiescunt.

§. LVIII.

De erosione ventriculi & intestinorum. Restat demum alia caussa abstrusa memoranda, quæ in ventriculo neque minus in intestinis consistit, rariusque animadvertitur, mortis tamen & gravissimorum morborum genitrix est. Est hæc ventriculi vel etiam intestinalium tunicarum erosio, quæ vel ab erodentium acidorum succorum copia in hypochondriacis, vel ab iracundia vehementi & frequenti, vel a sumto veneno, emetico vel purgante acriore accidit, vel etiam post choleræ, dysenteriæ aut diarrheæ morbum relinquitur, & affectus est chronicus ab inflammatione, quæ celerum passionum præcipua, distinguendus. Ventriculus & duodenum, quando erosa, continuus & fixus dolor est circa præcordia, tensivus, tractorius, interdum cum ardoris sensu, qui usque ad dorsum porrigitur, & summas anxietates circa præcordia parit, ipsum quoque jugulum petit, mirumque vires atterit atque nauseam & inclinationem ad vomitum suscitat. Post omnem medicinam aut cibum aliquanto intemperatiorem, qui salsæ, calidæ, acidæ, spirituosæ, acris est naturæ, exacerbatur, ac inprimis a purgantibus atrocissimus redditur: demulcentia vero, humectantia atque emollientia, & optime medicamenta ex chamomilla & millefolio ferre potest, pulsu demum accedente celeri hectico, res est conclamata. Quod si in intestino quodam ejusmodi erosio fuerit, identidem dolores in abdomine ac dorso cruciant, qui semper assumptis calidis, salsis, acidis mirum exacerbantur, dejectiones alvi sunt creberrimæ & varia caloris & frigoris est in corpore vicissitudo, urina mox tenuis & aquosa, mox rubicunda & crassa mingitur, malum etiam admodum diuturnum est, vires depascit, corpus consumit, longum certe tempus & accuratam

tam ac demulcentem diætam, plus quam medicamenta, præsertim activiora, desiderat. Et affectus senibus cessantibus hæmorrhoidibus non adeo rarus est.

CAPUT VIII.

De damnis ex cohibita cuticulari excretione.

§. I.

Sed & excretiones suas necessaria.

QUicunque artificiosissimam corporis nostri machinam partiumque in ea admirandam configurationem paullo curatius perlustrat, eandem ex numerosa organorum secretoriorum & excretoriorum congerie maxima ex parte coagmentatam esse animadvertit. Tanta enim secretionum & excretionum ad vitam cum sanitate tuendam utilitas est atque necessitas, ut sine iis corpus nec vivum, nec sanum, nec robustum, nec ad exsequendas animæ actiones idoneum esse, neque etiam augescere & ad legitimum incrementum pertingere possit. Videlicet corruptibile est corpus humanum, nec a putredine immune durare potest, nisi perennis sanguinis omnisque generis fluidorum, mediante vigore systoles atque diastoles in solidis, progressivus motus libere succedat, cum quo simul intestina partium sanguinem constituentium calida agitatio augetur. Sub hoc autem progressu maximeque intestino mutuo attritu sanguinis, moleculæ aliam figuram, texturam ac magnitudinem nanciscuntur, & a blanda temperata schesi descifcentes, salino-sulphuream, vel etiam viscidam, utramque vitæ adversam naturam induunt. Quare opus est, ut succi intemperati, nutritioni & motibus vitalibus continuandis inutiles facti, a purorum connubio segregati proscribantur, ac in eorum locum temperati, blandi satisque fluidi per congrua solida & liquida alimenta, denuo substituantur. Quod quidem quum per saluberrimas secretiones atque excretiones perficiatur, earundem utique necessitas, neminemque diu sine cibo & potu vivere posse, luculenter patet.

§. II.

Ac egestia respondere debent ingesta.

Deinceps hæ ingestiones atque egestiones reciprocæ certa proportione sibi respondere, in iis autem, qui legitimam corporis firmitatem jam adepti sunt, æquales esse debent. Hinc est, quod adultum corpus lance libratum, elapsis octo diebus eandem gravitatem exhibeat, licet interea a robusto & laboribus operosis occupato, vel centum alimentorum libræ ingestæ sint: quin si pondus increvit, nec omne quod ingestum iterum egestum, restibile in vitio est ac morbus certo præstolatur. Etenim universa œconomia animalis non solum certo numero, pondere & mensura, sed etiam debita proportione, ac moderamine, tam ratione materiæ, quam motuum, maxime gaudet, ab omni autem excessiva qualitate & quantitate, motuum æque ac materiæ, sive humorum, læditur atque offenditur.

§. III.

Quod a Medico observandum.

Quapropter ad sanitatem ipsamque vitam tuendam, plurimum utique refert, ut Medicus & ingestorum & egestorum curatam habeat rationem. Nam profecto optimum corpus a præmatura morte & morbosis varii generis afflictionibus defendendi modum, in eo quam maxime versari cum *Hippocr. lib. de diæta*, censeo, ut mensura ingestorum ad vires, immo ad motum & exercitationem corporis, exacte accommodetur, tenendo, corpus, quo robustius, quo magis viribus pollet, majora vasa firmioresque fibras obtinet, eo plus ferre posse atque subigere. Ex ingestis autem quæ facilius solvuntur & vasa atque excretoria promte subeunt, aliis salubritate præstant; vicissim, quæ ægrius digeruntur minusque expedite emunctoria pervadunt, sed passim restitant,

vale-

valetudini infensa, hæc interdicenda, illa suadenda. Quin is demum, qui ex ingestorum & egestorum natura, indole ac mole, morborum caussas & primordia derivare novit, prudens Medicus dicendus est atque peritus.

§. IV.

Excretionale bene in finem sunt varia. Quum vero ea, quæ in pabulum assumuntur, non unius sint ejusdemque, sed admodum dissidentis naturæ & facultatis, alimenta quippe viscida, salsa, acria, acida, sulphurea, spirituosa, texturæ quoque compactioris, excessivæ omnia indolis; sapientissima certe summi opificis providentia factum est, ut varia emunctoria in corpore fabrefacta sint, quæ singulorum genio cunctisque heterogeneis evehendis, apprime respondeant. Nimirum residuæ ex alimentis feculentiæ per alvum secedunt, ac cum his non solum scoriæ biliosæ, plurimis salino-sulphureis recrementis refertæ, sed etiam mucus in glandulosa crassiorum tunica secretus. Sero recrementitio, crassioribus & terrestribus sulphureis moleculis onusto, urina dicto, renale dicatum est colatorium. Et copiosa aquea portio, tenuibus salino-sulphureis particulis imbuta, ex cutis spiraculis sub perspiratione, quæ sensibili & insensibili modo jugiter in corpore succedit, exhalat atque difflatur. Tacemus mucida illa purgamenta, quæ in narium, palati & bronchiorum glandulosa substantia secreta & collecta, screatu & munctione rejiciuntur.

§. V.

Perspiratio suppressa maxime nocua. Per omnia hæc organorum excernentium emissaria recrementa jugiter e corpore eliminantur. Quod quemadmodum si debito tempore & sufficienti copia perficitur, integritatem corporis & functionum in eo fulcit atque tuetur; ita vicissim si segniter minusque sufficienter succedit, plures & gravissimas, præsertim chronicas passiones, pullulare atque excludi prona elucescit consequentia. Quam grave autem detrimentum & saluberrimarum excretionum defectu in valetudinem redundet, speciatim & accurate in *tomo secundo Medicinæ rationalis systematicæ*, & quidem *Part. III. cap.* 4. de excretionum defectu præcipuo morborum fundamento, *cap.6.* de perniciali eorum quæ excretiones cohibent indole, *cap.7.* de epidemicorum morborum origine ex transpiratione impedita, exposui. Quapropter ibi dicta heic lubens mitto, & potius id maxime jam excutere ac demonstrare allaborabo: ex omnibus evacuationibus suppressis, vel deficientibus, nullam esse, quæ majorem noxam ac periculum corpori minetur & caussa sit innumerarum passionum, quam perspiratio & insensilis illa subtilissimarum sordium, per universi corporis corticem porulis pervium succedens emissio, si impediatur, cohibeatur, materiaque excernenda in corpore remaneat, vel ad exteriora jam appulsa, ad interiora relabatur.

§. VI.

Quia excretionum præcipua. Enimvero depuratur in universali corporis emunctorio, cute, universa sanguinis & humorum massa, & tam copiosi per istud contingit excretio, ut ex *Sanctorii* calculo omnes reliquas quantitate superet. Hac itaque suppressa maxima recrementorum pars restitat, omnes corporis succi sorditiem contrahunt, corrumpuntur, ad putredinem disponuntur, ut valetudo inde gravissime luat. *Et fordes maxime penetrales evehit.* Quod vero maximum est, ipsæ sordes quæ sub perspiratione exhalant, valde tenuis salinæ sulphureæ & aereo-æthereæ activæ indolis sunt. Hæ enim in corporis penetralibus retentæ, vel ex cutis tubulis retrocedentes, haud secus ac mortiferum venenum, quod exigua mole & summa partium tenuitate acri caustica pernicialem vim in nervosis maxime partibus exsequitur, ob penetrantem subtilitatem, promte per universum corpus infesta semina spargunt, intimæ ad partes exquisite sentientes sunt admissionis, easdemque

atro-

atrocissime adoriuntur atque exagitant, ut vehementissimæ, immo lethales, in nervosarum potissimum partium genere, oboriantur affectiones.

§. VII.

Diffi- cilis perspirationis causa potissimum aer. Inter ea vero, quæ ad sufflaminandam saluberrimam perspirationem faciunt, aer potissimum connumerandus. Hic enim sicuti purus ac temperatus sanitati egregie patrocinatur; ita vicissim excessiva qualitate præditus, eandem gravissime labefactat, hanc maxime ob caussam, quod immediate corporis corticem ambiat ejusdemque tonum varie alterando, succedentem per substratos tubulos sordium excretionem dirigat ac moderetur, intendat, vel frequentius cohibeat. Nimirum si nimis frigidus, nervis inimicus est, succos coagulat & fibras rigidas reddit, unde non solum ad affectus spasmodicos disponit, sed etiam cutis poros & vasa nimium coarctans, ad interiora urget humores, stagnationem demum ac stasin concipientes. Nimis humidus tonum solidorum laxat ac solvit, ut liquida languide circumagantur, & ad emunctoria ipsosque subcutaneos tubulos non vegete appulsa sordescant, morbique ex atonia & humorum impuritate oriundi pullulent. Nimis calidus rarefacit & dissolvit corporis succos, ac intestinum motum augendo, acres & biliosos reddit, licet perspirationis successui non officiat, nisi simul humidus sit, & sic ad morbos malignos viam sternat. Potissimum autem cuticulari excretioni obest frigido-humidus, quippe qui humores incrassando & fibrarum elaterem minuendo, efficit, quo minus succi spissescentes per minimos canales ad corporis corticem trudi, & remisso nimis colatorio, sordium secretio atque excretio rite perfici possit.

§. VIII.

Unde morbi anni temporibus familiares. Insuper aeris tempestatumque insalubris constitutio ac inde pendens in perspirationis successu mutatio, plurium morborum caussa est, qui certis anni temporibus, quandoque etiam epidemice grassantur. Sapienter hinc ab *Hippocrate lib. de humor.* §. 7. proditum est: *qualia sunt tempora, tales etiam sunt morbi & constitutiones ex ipsis. Si tempora tempestive & ordinate se habuerint, morbi judicatu faciles fiunt. Vernaculi autem temporum morbi indicant mutationes, & prout evariaverit tempus, similes aut dissimiles erunt morbi, qui in hoc tempore oriuntur.* Qui vero enascuntur, ita sunt comparati, ut ob atmosphæram inæqualem & mutabilem, elater fibrarum & maxime tonus cutis mirifice labefactetur, & retardato sanguinis circulo, exclusione quoque sordium per halitus diminuta, & plethora & impuritas, proximæ morborum caussæ ingignantur. Æstatis morbi non tam calori, quam potius aeri frigidiori & humidiori, qualis tunc solet esse nocturnus & matutinus, poros occludenti, debentur. Autumnus omnium morbosissimus est nullam aliam ob caussam, quum quod ob crebriorem cœli ex frigido in calidum, humido in siccum, & viceversa, mutationem, æqualis sanguinis progressus & libera sordium exhalatio intercipiatur. Et hiems ob frigus, tam siccum, quam humidum, transpirationem impedit, eaque propter variis morbis inducendis favet, quos una cum vernalibus, æstivis & autumnalibus sigillatim recenset *Hippocrates Sect. 3. aph. 20. seqq.* nec non *Celsus lib. 2. cap. 1.*

§. IX.

Inprimis autem nocent aeris tempestatumque vicissitudines, ac si diu durant sæpiusque repetunt, morbos, qui populares habent circuitus excludunt eo quod æquabili cutis tono, sub quo maxime viget libera perspiratio, nihil magis adversum est eumque destruit, quam repentina mutatio aeris calidi in frigidum, vel humidi in nimis calidum. Hinc certa & constanti experientia in comperto est, quod si calefacto per fervidum vernum vel *Morbi quoque epidemii.*

æsti-

æstivum æstum corpore, & resoluta sub calore intestino motu intenso in excrementitias sordes humorum massa, tempestas postea subito aquilonaris frigida succedat, qua constrictis spiraculis sordes reprimuntur, accumulantur, mutuo quasi confermentantur, iisdemque nervosis ac membranosis partibus inhærescentibus, febriles, spastici & convulsivi motus, varii generis febres, sæpius exanthematicæ, variolosæ, morbillosæ, purpuraceæ, alvi quoque fluxiones plus vel minus cruentæ, oboriantur ac plures corripiant. Etenim id ceu perpetuum in genere est observandum: quo major materiæ impuræ salino-sulphureæ tenuis, perspiratione eliminandæ, in corpore proventus est ac copia, eo magis infestum & periculosum est, si ejusdem excretio impeditur, intercipitur vel cohibetur.

Nec non endemii

§. X.

Ex eodem porro fonte morborum, qui certis locis familiares sunt atque vernaculi origo arcessenda. Testantur quippe Medicorum commentaria, Hungariam & Italiam proferre febres pessimæ indolis acutas, cum vehementi cephalalgia & delirio junctas. Jam vero identidem constat, eam Hungarici cœli esse qualitatem, ut æstus diurnus sit ferventissimus, eundemque frigus excipiat nocturnum satis horridum. Huic itaque si corpus prius æstuans incautius, maxime ab iis qui in castris excubias agunt & sub diu morantur, committitur, perquam facile febris illa Hungarica dicta acuta accedit, quam perperam vulgo liberaliori vini Hungarici, quod stipendia merentes vix degustant, potui, tribuunt. In Italia autem & maxime Romæ, idem febrium acutarum & malignarum genus sæpius stragem edit, nullam pariter aliam ob caussam, quam quod interdiu æstus vehementissimus, & noctu algor regnet, cui si improvide sese exponunt incolæ, vel fenestras aperiunt, ut aer nocturnus, qui ob copiam infectorum atmosphæram incolentium, idemtidem valde insalubris, corpori allabatur, illico postero die mutatio in corporis functionibus & inclinatio ad febrem præsto est, quæ nisi præscinditur, vires sumit, & non raro funestum sortitur eventum.

§. XI.

Nec non scorbuti.

Neque vero tantum acutas, verum etiam chronicas endemias passiones, interceptus cuticularis excretionis successus, affert. Certe genesis scorbutici mali, quod nonnisi maximus impuritatis gradus est, non aliunde quam ex hac origine repetenda. Quo magis enim in humoribus vitalibus crescit impuritas, ex incongruis & minus temperatis assumtis, eo plus vigere debet excretionum, inque primis perspirationis negotium, eoque sufflaminato, eo gravior metuenda est noxa. Jam vero in confesso est, in regionibus maritimis & borealibus incolas crassiori victu uti, copiosius carnibus ac piscibus salsis, infumatis ac induratis vesci & densa, frigida ac humida atmosphæra frui. Sub hac itaque cœli victusque ratione, non modo crudi & multi male cocti succi ingignuntur, sed & ob perspirationem segniorem, quamplurimæ excrementitiæ salinæ viscidæ sordes in corpore remanent, quæ simul alia emunctoria obstipant, & occludunt, præsertim si vita sedentaria motus expers, animi crebrior perturbatio & mæstitia accedit, quo demum fit, ut humores benigni, serum, & lympha, a mitcela particularum varii generis salinarum inquinentur, putridi fiant, corrumpantur, & pro diversa corporum & temperamentorum conditione, vel vappescant ac lente putrescant, vel etiam summam fixam & volatilem acredinem contrahant. Ex hac ex sentina, omnia pathemata scorbutici solennia manant, oris fœtor, maculæ lividæ, gingivæ putridæ, ulcera fœtida ichorosa, inclinatio ad sphacelum, artuum dolores fixi & vagi, spasmi & convulsiones, tormina ventris, tremores & contracturæ artuum aliaque id genus plura.

§. XII.

Febres defluxiones catarrhales.

§. XII.

Quæ omnia ficuti vitam in grave discrimen adducunt; ita quid subitanea aeris ac inde facta excretionis per cutis poros mutatio, ad sanitatem labefactandam valeat, quotidianis adhuc experimentis confirmatum habemus. Nimirum quando ex conclavi valde calefacto, vel ex lecto calido, in auram frigidiorem subito concedimus, horrore corpus e vestigio corripitur, & suppressa perspiratione, materia acris excrementitia in interiora maximeque glandulosas tunicas faucium, oris, narium & bronchiorum vergens, tussim, coryzam, defluxiones & febres catarrhales conciliat. Pariter frequenti experientia edocemur, nihil ad ingenerandas acutas passiones & febres magis conferre & aptius esse, quam si quis graviori iræ affectu, vel liberiori spiritus vini potu, aut fortiori corporis exercitio æstuans, in auram humidam & frigidiorem, præsertim vespertinam, delatus, paulo diutius in ea versatur; quandoquidem hoc facto, facilis admodum in febres & intermittentes, & acutas inflammatorias, est lapsus.

In Carolinis febres ab occlusis poris gi. generantur.

§. XIII.

Nil vero est, quod subitam febrium generationem ex perspiratione cohibita clarius demonstrare & illustrare potest, ac intempestivus & imprudens thermarum Carolinarum usus externus in balneo. Nam si quis corpore paulo pleniori & impuriori, ante sanguinis missionem vel debitam aliam præparationem, descendit in balneum nimis calidum, & aliquandiu in eo commoratur, non tantum inde experitur insignes cordis tremores, languorem & cephalalgiam, verum etiam febrem intermittentem, plerumque nonnunquam continuam, cum præcedente horrore, dolore dorsi & anxietate summa. Quod vero hoc balneum præ aliis id singulare habeat, quod tam facile, atque ex tempore quasi suscitet febres, hæc vera mihi videtur subesse ratio: tum quod nulla alia tam fervidi caloris thermalis aqua reperiatur, tum etiam quod largiorem, quam ulla alia terræ martialis ochreæ & calcariæ adstringentis, in lapidosas concretiones pronæ, copiam in sinu foveat, quo fit, ut usu externo subito tumores œdematosos intro repellat & abigat, diuturna ulcera consolidet, pustulosas & ulcerosas cutis defœdationes & erosiones siccet, & sic efficacem poros & tubulos subcutaneos constrictivam facultatem luculenter prodat. Si quis itaque in balneum hoc nimis calidum corpus immittit, ab externo calore sanguinis exæstuatur & in magnam intestinam agitationem, præsertim si jam copiosus & impurus, abripitur, exterius vero ob constrictos poros particulæ aereo-sulphureæ non exhalare possunt, sed eædem insultantes in partes nervosas, arterias, ipsumque cor systoles & diastoles motum valide intendunt, & ita febrem accendunt.

§. XIV.

A transpiratione cohibita exacerbantur morbi ex impuritate.

Præterea excretionis per cutis poros rite succedentis utilitatem, & suppressæ noxam luculenter testatur, quod qui impura habent corpora, sive humores excrementitiis partibus refertos, ut sunt podagrici, arthritici, æstivo tempore, quo liberius & copiosius sordes per subcutanea spiracula difflantur, a paroxysmis & symptomatibus immunes degant; brumali autem & autumnali, gravius affligantur, quia aere circumfluo denso, perspiratio imminuitur, sordesque excrementitiæ magis retinentur, gravius detrimentum corpori certo allaturæ. Eadem ratio subest, quare senes quum ob cutis poros & vasa minima strictiora, non tam liberam & copiosam per cutis poros experiantur evacuationem, quam viri & juvenes, ab impuritatibus restitantibus morbos ætati senili infestos incurrant, ut sunt maxime scorbutus, calculus, ulcera vesicæ, scabies, tormina intestinorum, diarrheæ stranguriæ, oculorum & aurium vitia.

Et senibus familiares gignuntur.

§. XV.

De damnis a repulsa materia perspiranda.

§. XV.

At vero licet magni & graves morbi a prohibita perspiratione & remanentibus intus sordibus originem ducant: longe sæviora tamen & quæ plus periculi habent pathemata pullulant, si quando materia excrementitia a connubio sanguinis jam tum separata & ad cutis peripheriam tubulosque subcutaneos salutariter propulsa, foras non ejicitur, sed ibi subsistens ac ad interiora recedens, cum succis vitalibus denuo nupta fuerit. Hæc enim certe materia veneni vim & naturam obtinet, ac licet mole valde exigua, dum tamen sub penetranti & adversa subtilitate partium valde heterogenearum, in partes nervosas sensibiliores agit, truculenta instar veneni symptomata excitat. Id quod ut jam ulterius excutiamus & luculentis fide dignis exemplis ac observationibus confirmemus, operæ certe erit pretium; quo rerum medicarum cultores perspiciant, plures & sævissimorum affectuum caussas, non tam in mole & quantitate nimia vel intemperie crassa sanguinis & humorum, quam sæpius, in parva & exilis molis materia, nervosis tamen partibus summopere infesta, esse quærendas.

§. XVI.

Ex achoribus, tinea, favis, &c. repulsis.

Ut itaque ab ipso capite ordiamur, sæpius observavi, eos qui capillamentum gestare sueverunt, demto improvide operculo, exquisitum capitis dolorem, cum tinnitu aurium, nec non vertiginem incurrisse; alios vero his malis afflictos, tecto falsa coma capite, ab iisdem liberatos. Nihil porro frequentius in infantibus visitur, quam a crusta lactea, solo frigore repulsa, febrem continuam excitari, qua desinente illa revertitur, quæ quoties repulsa fuit, toties de novo febrem accensam annotavimus. Nihil quoque periculosius est, quam in tinea capitis improvide exterius unguenta vel lavamenta applicare. Repulsa enim materia corrupta ceri ad cerebrum ejusque membranas ac nervorum principia, epilepsiæ, præsertim in infantibus, aliique graves capitis morbi, accidunt. *Amatus Lusitanus Cent.* 1. *obs.* 36. in puella undecim annorum, obesa & sanguinea, a capitis lotione apoplexiam, elapsa nondum hora, supervenisse, memoriæ prodidit. Ex capitis ulceribus obsessi lotione, surditatem concitatam, *Misc. nat. cur. Dec.* 3. *An.* 3. *obs.* 9. commemorant. Et nos a linimento tineæ capitis præpostere adhibito, in infante decem annorum oculi dextri inflammationem observavimus, quæ in suppurationem & perfectam demum cœcitatem transiit. Vidi quoque ab achoribus & favis linimento inconsulto siccatis, asthma convulsivum subortum, ad quod abigendum, vesicatorium in nucha insigni cum levamine applicatum.

§. XVII.

Ex abscissa plica Polonica.

Singulare etiam salutaris & criticæ in capite excretionis genus est, plica sic dicta Polonica, qua serum excrementitium viscidum cum sanguine ad caput copiose delatum, ex poris capitis exsudans ac per crinium tubulos descendens, capillos in cirros conglutinat inexplicabiles, per quos tanquam peculiare organon excretorium vitiosum serum eliminatur non sine summo levamine & sanitatis emolumento. Quod si vero plica molesta abscinditur, graves, immo mortiferi morbi, corpus impetunt. Hoc enim facto, atroces capitis dolores, insultus epileptici, convulsivi, item phrenitis, mania, melancholia, vertigines, oculorum lippitudines & gutta serena, consequi solent. Interdum ad alias inferiores partes serum excrementitium retentum defertur, & dolores arthriticos aliaque symptomata luis venereæ naturam æmulantia excludit. Quin nonnunquam pleuritis, peripneumonia, hæmoptysis ac phthisis inducitur.

§. XVIII.

Ex scabie siccata graves capitis morbi.

Scabies fœdum quidem est atque molestum malum; corpus tamen a

sal-

falso, acri & corrupto humore liberat, & præpostera medicatione repulsa, vel quo minus efflorescat impedita, gravi damno mactat, quod differt, prout maligna interiora repetens materia, diversas impetit partes in iisdemque sedem figit. Quod si enim ad caput refertur, periculosissimi morbi ibi suscitantur, apoplexiæ, epilepsiæ, vertigines, sopores seu suumque vitia. Sic *Misc. nat. cur. Dec.* 1. *An.* 1. *obs.* 58. ex scabie imprudenter abacta, lethalem apoplexiam annotarunt, quod etiam *Mœbius instit. pag.* 65. testatur. Cæcitatem exinde profectam identidem *Misc. nat curios.* D. 2. *A.* 8. *pag.* 255. & *Sennertus prax. part.* 3. *s.* 2. *c.* 44. fidem faciunt. Et *Riedlinus in lin. med. ann.* 1696. *mens. Maj. obs.* 1. narrat de ancilla, quæ sordidissima scabie laborans, post inunctionem bis factam, in epilepsiam incidit, cui assurgit quoque *Sennertus l. c.* Potissimum in infantibus perniciosum est conamen scabiem abolere, quandoquidem hoc facto, præter suffocationem aliosque gravissimos morbos sæpius epilepsiam succrevisse, auctor est *Hildanus Cent.* 3. *obs.* 10.

§. XIX.

Asthmate; Quando scabiosa materia relabitur ad pectus, periculosum asthma oboritur, quod in juvene viginti annorum a scabie intempestive & empirice externis inunctionibus deleta, vidit *Hildanus Cent.* 3. *obs.* 39. ubi ægrotus tanta pectoris angustia affectus est, ut vix spiritum trahere posset & pulsus vix appareret, tandemque catarrho suffocativo extingueretur. Frequentissime vero a retrocedente scabie febris continua in corde & genere vasculoso accenditur, cum magna virium prostratione. Vidimus, hac *Febribus* cessante, septimo die scabiem rursus ad habitum corporis salutariter fuisse propulsam. Senes scabies, maxime sicca, infestat, quæ si reprimitur, quartana fieri potest: & porrigine rursus apparente, hæc cedit. Hinc *Langius in Epist.* 16. *Lib.* 1. inquit: *ego scabiem & crurum œdemata, cum post aliarum febrium, tum præcipue quartanæ febris crisin obortam, sponte exolescere, citra omne medicamentorum subsidium plus centies vidi.*

§. XX.

Sæpius virulenta scabiei materia e cortice corporis ad interiora retrusa, tumores œdematosos, hydropicos & tympaniticos, in pueris præsertim cum tumore scroti, quod aliquoties observavi, affert. Notavit etiam idem jam *Hippocrates in epidemicis*, idque luculento exemplo confirmat. *Erat*, inquit, *Athenis homo quidam fœdissima scabie laborans, atque ut sanaretur accessit Milos, ubi calidæ sunt thermæ, quarum usu convaluit a scabie, sed paullo post incidit in hydropem & exinde mortuus est.* In intestinorum membranas si recumbit, gravia ventris tormina vel etiam dysenteriæ fieri possunt. Notabile hac de re exemplum exstat in *Riverio Cent.* 3 *Obs.* 85. ubi arthriticus, ab usu aquarum medicatarum, magnam stomachi refrigerationem passus est, ac deinceps scabies pruriginosa, admodum molesta, totum corpus invasit, quæ confestim curata est unguento quodam mercuriali, carpis manuum & plantis pedum admoto, quam inunctionem mox secuta est ingens diarrhea per viginti dies perseverans, cum gravissimis ventris tormentis, ita ut ab iisdem alvi fluxus dysentericus apparuerit. *Hydropicis tumores. Torminibus & alvi fluxus;*

§. XXI.

Quemadmodum igitur scabiosæ cutis defœdationes præpostere topicorum usu deletæ, ob acrem causticam materiam, internas nobiles partes repetentem, plures perniciales morbos adducunt; ita pariter ulcera antiqua subito consolidata eandem ob caussam detrimento sunt & quandoque exitio. Nam *Misc. nat. curios. Dec.* 3. *An.* 2. *obs.* 29. ulcus in crure sanatum epilepsiam induxisse perhibent. Et *Tulpius obs. lib.* 1. *cap.* 8. binos infantes per manantia capitis ulcera ab epilepsia liberatos, *Ex consolidatis antiquis ulceribus. Epilepsia.*

ratos,

ratos, iisdemque improvide siccatis, diris iterum nervorum tractionibus correptos esse testatur. Neque minus ex ulcere in crure consolidato, epilepsiam accessisse, eodemque rursus aperto cessasse, consignatum legimus ab *Amato Lusitano Cent. 2. hist. 6. Bartholino Cent. 3. hist. 20. Hildano Cent. 2. obs. 10. Misc. nat. curios. Dec. 3. An 2. obs. 29. Lentilio miscell. Part. 1. pag. 3.*

Oculorum vitia. Pedes quoque ulcerosos præsentatos guttam serenam adduxisse, auctor est *Timæus* in *oper. posth.* item *Forestus l. 1. obs.* Et *Hildanus Cent. 3. obs. 39.* vetus purulentum apostema coalitum, atrocem capitis dolorem & cecitatem induxisse, putrida materia tussi rejecta, prodidit.

§. XXII.

Idem porro auctor *l. c.* præter alia *Pleuritis.* adhuc exempla memorat: quod vir sexagenarius, quum ulcus quod per plures annos gestarat, ab Empirico ad consolidationem perductum fuisset, post aliquot menses in sinistro latere pleuritide, cum maximis doloribus & punctionibus correptus sit, talemque saniem sputo rejecerit, qualis ex ulcere antea manarat. Nec non *Cent. 5. obs. 91.* historiam narrat, quod quispiam curato per thermarum usum veteri ulcere, in maximam virium prostrationem non modo, sed & nauseam & frequentem eructationem inciderit ac iisdem pathematibus, quam si venenum sumsisset, attentatus sit. *Veneni symptomata,* Nobis inter exempla inprimis est vir generosus, Principi a consiliis, qui quum singulis fere annis, verno maxime tempore, salsam acrem defluxionem cum excoriatione circa malleolum dextri pedis experiretur, molestiæ pertæsus, ex Chirurgi consilio, ut applicato camphorato vini spiritu reprimeretur, permisit, sed non ita multo post ingentia tormina & dolores in hypochondrio sinistro, cum lenta febre, inquietudine, anxietate & alvo pertinacissime obstipata, eundem invaserunt, quæ tamen tandem pulverum cinnabarino-nitrosorum & infusi usu *Tormina ventris &c.*

cessarunt. Et quum fonticuli sunt quasi ulcera artificialia, quæ ad impuram noxiam materiam nervosis maxime partibus subtrahendam in capitis morbis egregii usus: hinc quoque iisdem occlusis, priores morbos rediisse, vel novos accessisse, multarum observationum fide constat, quæ evolvi possunt in *Misc. natur. curios. Dec. 2. An. 3. obs. 213. An. 6. obs. 201.* nec non apud *Pechlinum lib. 2. obs 30.* *Ex fonticulis coalitis.*

§. XXIII.

Dum etiam adhuc de noxa, quæ post efflorescentias & exulcerationes in corporis cortice præpostera per topica medicatione exceptas, in corpus redundat, sermo est: adjungenda iisdem etiam sunt exanthemata, quæ in acutis morbis comparent, quippe quæ, si ad interiora retrocedunt, eo deteriora magisque funesta mala invehunt quo magis materia repulsa virulenta est ac putrida. Sicuti enim vigorem naturæ indicat promta ad partes externas variolarum, morbillorum, petechiarum, purpuræ & bubonum, sive carbunculorum, in peste secessio, ita res periculi plenissima est, si deficiente hoc robore, vel non prodeunt, vel relicta in cortice stagnatione redeunt. Contingit id facillime a refrigeratione, a potu frigido, terrore, animi affectu, vel erecto corporis situ, in corporibus præsertim, quæ viribus destituta, & ubi pulsus ac renisus cordis, arteriarum & motus a centro ad peripheriam languescit. Et plerumque hanc fatalem repulsionem funesta consequitur mors: eo quod maligna materia ad meninges cerebri, vel ventriculi & intestinorum membranas, aut præcordiales nervos si transfertur, harum partium inflammationes, spasmi, vel convulsiones, imbecillia jam a morbo corpora adoriuntur. Quod vero materia exanthematica repulsa majorem quam antea virulentiam exserat, hæc videtur subesse caussa: quod quamdiu humor, sive putredine, sive caustica natura alienus, succis & sanguini immixtus *Exanthematum retrocedentium noxa.*

est, involutus & quasi coercitus ingenti noxa vacet, quando autem sui juris factus & ab involucro sanguinis liber, tunc naturam suam perniciallem prodat & veneni similem in corpus edat effectum. Accedit etiam quod hæc materia, dum in glandulis cutis diu hæret, sub mora, ob perpetuam & intestinam fluidi ætherei agitationem & transfluxum, subtilior & malignior reddatur, ut postea repulsa, penitus respuat illud, quod ante habuit cum lympha & sanguine connubium, & potius instar veneni subtilis, nervosis sese partibus insinuet ibique spasticas atroces stricturas efficiat.

§. XXIV.

Quam testatur experientia. Jam si experientiam consulimus, nihil certe frequentius, quam quod post inconsultam linteaminum frigidorum & loturam adhuc redolentium, corpore sudore diffluente mutationem, nec non ægris in alium perfrigeratum lectum translatis, exanthemata, variolæ, morbilli, petechiæ ac purpura disspareant, & rebus extemplo conversis, in pejus abeant symptomata, anxietates, inquietudines, deliria, tremores & convulsiones accedant, quin ipsa paullo post mors subsequatur. In primis etiam crebrioris observationis est, ægros, acutis exanthematicis morbis laborantes, post diuturniorem erectum in lecto, vel etiam extra illud situm, mox in virium languorem, animi deliquium, extremorum refrigerationem & cutis horrorem cum pulsu debili incidere, ac evanescentibus in cortice efflorescentiis, delirio, convulsione vel epilepsia correptos, interire. Rarius quidem, quod mirandum, hoc phænomenon a Practicis annotatum, ratio tamen effectus in proclivi: quandoquidem dejecto in ejusmodi morbis robore, cordis etiam systole minuitur, & sanguis corpore erecto difficulter ad superiora maxime & caput expulsus cor obruit, segnius quoque per cerebrum ejusque membranas fertur, & hinc tam truculentorum symptomatum origo. Huc quoque referenda memorabilis observatio, quam *Alpinus de Medic. Aegypt. pag. 76.* consignavit, memorans, feminam in peste tumore inguinis laborasse, quo minuto, delirium accesserit, & per cucurbitulas iterum revocato, cessarit.

§. XXV.

Ex erysipelate repulso. Idem periculum, eademque, si non major, noxa est metuenda, quando in affectu arthritico, in podagra vel etiam erysipelate, materia, quæ in vitio est, corrupta vel acris, ex habitu corporis, vel ex artubus, ad interiora repellitur. Ac de erysipelate quidem sapienter *Hippocrates Lib. 6. aph. 25.* pronunciat: quod malum sit foris introverti. *Lethargus.* Novimus senem fere septuagenarium, qui erysipelate totam tibiam & femur occupante correptus, applicatis exterius saturninis & camphoratis epithematibus, in lethargicum affectum incidit, quem quum Medicus calidioribus cephalicis & balsamicis interius & exterius adhibitis exciperet, febris accensa est, cum magnis maculis purpureis, accessit delirium ipsaque mors. Vidi quoque accessionem erysipelatis, quæ cum *Ventriculi inflammatio.* horrore & subsequente intenso æstu contingere solet, in viro erysipelaceis inflammationibus crebrius obnoxio, Medico imposuisse, ut paroxysmum intermittentis esse putaret, & ad eandem præscindendam postera die vomitorium porrigeret, quo oblato, æger quidem strenue vomuit, sed sequuta est inflammatio ventriculi, quinto die lethalis.

§. XXVI.

Ex arthritide, podagra &c. repulsa symptomata. Frequentioris observationis est damnum, quod imprudens medicatio per topica in morbis articulorum & arthritidis speciebus, arcessit. Quam gravia autem quamque multiplicia pathemata morbosa inde resultent, compendiose, graphice tamen, arthritidis vagæ scorbuticæ exemplo tradit *Drawizius* in vernacula lingua ante C. jam annos *de scorbuto* conscripto libello, verbis *pag. 62. seqq.*

seqq. latine redditis sic habentibus: *maxima cautione opus est, ne dum dolores leniuntur atque sedantur, gravius & magis perniciosum malum ingruat: quod quidem inprimis facile contingit, quando volatile scorbuticum sal in corruptione sua eo processit, ut virulentam indolem contraxerit. Hoc enim si factum fuerit, arthritis scorbutica maximam cum erysipelate induit convenientiam, & haud secus quam in erysipelate, levi tantum repercussione, virulentum volatile sal ad interiora corporis recedit, ibique longe periculosiorem statum, quam in externis artubus inducit. Nimirum quando hoc sal intestina adoritur, exquisita ventris tormina, quin ipsa passio iliaca, non facile deerunt. Si ad cerebrum scandit, æger vertiginem, epilepsiam, apoplexiam aliosque truculentos capitis morbos incurrit. Ubi cor opprimit, illico lipothymia adest, vel subita plane mors sequitur. Ad diaphragma & pleuram quum vergit, periculosus pleuriticus sese exserit morbus. Ad pulmones delatum, spirandi angustiam, anxietates præcordiorum, ferinas & suffocatorias tusses, hæmoptyses &c. affert. Verbo: quamcunque perniciem in genere alias venenum in internis corporis partibus suscitare valet, eandem etiam pessimum hoc & virulentum sal creare aptum est. Novi etiam, si sponte recessit, aut incongruis medicamentis exterius exceptum fuit, quod totum corpus brevi horarum spatio cum omnibus partibus sub magno cordis angore intumuerit, eodem modo ac in Hungarica febre aliisque ex corruptis succis oriundis morbis nonnunquam contingere solet.*

§. XXVII.

Epilepsia. Mala itaque, quæ metastasin materiæ arthriticæ consequuntur, sunt plura, & tantum pro natura corporum ægrotantium & partium, quas illa invadit, & periculo & indole valde differunt. Quando enim ad supremam capitis regionem vergit materia retropulsa, perquam facile suscitatur epilepsia, sicuti hac de re egregium exemplum prodidit *Riverius Cent. 3. obs. 85.* ubi quidam, doloribus arthriticis cessantibus, correptus fuit insultibus epilepticis, qui per stata intervalla redibant, & post exactum biennium, prorsus deliverant: cum eodem tempore dolores arthritici reverterentur, qui per totum illud tempus, quo insultus epileptici sæviebant, omnino delituerant. Ex podagra emanente apoplexiam fieri, auctor est *Apoplexia.* *VVepferus in Lib. de apoplexia pag. 2. & 3.* Et *Simon Pauli in Quadrip. Botanico p. 215.* refert historiam, ubi quidam in levicula podagra, spretis medicamentis internis, repellentibus usus est, ubi mox de dyspnœa conquestus & cordis palpitatione ac lipothymiis correptus est, insequente epilepsia, quæ tandem in apoplexiam lethalem abiit.

§. XXVIII.

Ubi arthritica materia intempestive retroagitur & pectus invadit, convulsivum asthma excitatur, quod a *Asthmatea.* linimento alias egregio, ex camphora, opio, spiritu vini rectificato composito, vel solo etiam camphoræ pulvere exterius applicato, in cachecticis non semel observavimus; accessit quippe præcordiorum anxietas & summa spirandi difficultas atque angustia, ut strangulari sibi ægri viderentur, quibus postea tumor pedum successit & hydrops. *Crato in Consiliis pag. 1015. Consil. 367.* ex abusu narcoticorum & stupefacientium podagram transiisse in asthma refert. Et *Trincavellius de rat. cur. part. hum. corp. Lib. 13. cap. 1.* scribit: *nihil gravius est, quam usu adstringentium & repellentium præcavere in podagra consuctam fluxionem, inde asthmate gravissimo cum febre continua duo nobiles Veneti affecti, cum tremore totius corporis & omnium sensuum stupore.* Id quod etiam pluribus exemplis docui in dissertatione *de podagra retrocedente in corpus pag. 12.*

§. XXIX.

Cardialgia singultus, stomachi inflammationes.

Eadem vitiosa materia incumbente ventriculi membranis, singultus, cardialgiæ, lipothymiæ & lethalis ventriculi inflammatio sæpissime sequuntur. Ita *Cramerus Diss. de podagra* memorat: quendam podagricum nudos pedes ventis frigidis exponentem, continuo & lethali affectum esse singultu. *Mœnichen in obs.* 8. *pag.* 245. prodidit, dolore arthritico per frigida repulso, cardialgiam & lipothymiam accidisse, & post frictiones & vesicantia genubus applicata, cessasse. Et in *Misc. nat. cur. D.* 3. *A.* 7. *obs.* 147. casus affertur de quodam, qui frigida aqua pro potu dolores arthriticos supprimens, emetico assumto, integro mense enormes vomitus expertus est, intercurrente singultu, appetitu abolito, siti aucta, febre continua, urina suppressa, post mortem ventriculus inflammatus repertus. Anno abhinc & quod excurrit accidit, ut femina generosa quinquagenaria podagrica, ipso in paroxysmo ad levandam dolorum atrociam, pulverem ex camphora & minio dolenti parti applicans, discusso dolore, illico incideret in maximam virium jacturam, cum æstu febrili, appetitu prostrato, ingenti anxietate circa præcordia, vomituritione & inquietudine, quam tamen propinata emulsione ex semine papaveris & amygdalis dulcibus, oblato quoque pulvere nitroso cinnabarino, adjuvante Deo ex ancipiti levavi, repetente simul pedes podagra. Sic quoque novi malum ischiadicum balneis adstringentibus repulsum, ventriculum & pectus invasisse, & cardialgias, febrem lentam, hecticam & tussim siccam, tandem lethalem, suscitasse.

§. XXX.

Calculus.

Neque minus multiplici compertum est experientia, materiam arthriticam tartaream, in senibus præsertim, sæpius ad renes & urinarias vias transire, & sic arthritidem in calculum mutari. Unde *Solenander Sect.* 1. *consf.* 20. perite, *qui uno*, inquit, *laborat ex iis, alterum vix effugere potest, & pauci arthritide affecti sunt, qui non in renibus calculum ingenerant.* Et *Stisserus in Tr. de podagra* testis est, podagricos dolores in nephriticos, colicos æmulantes, hos vero, vice versa, in arthriticos & podagricos, non semel abiisse. Facilis quoque arthritidis vel podagræ retropulsæ in acerbum colicum dolorem est transmutatio. Non materia arthritica propter affinitatem texturæ & ad stricturas dispositionis, quam ligamenta articulorum nerveo-tendinosa ac glandulosa, cum membranis intestinorum invicem alunt, expedite ex articulis ad intestina, & ex his rursus ad articulos, promtissime transfertur. *Colica.* Meminit hujus metastaseos jam *Hippocrates Lib.* 6. *epid. Part.* 4. *text.* 30. scribens. *qui articulari morbo detentus intestini dolore vexabatur, quietior erat; hoc autem curato, magis dolebat.* Quod etiam *Solenander in Consil. pag.* 77. confirmat, dum inquit, *femina arthritide semper laborabat, quando a doloribus coli libera erat, & cessantibus coli doloribus, misere ex juncturis afficiebatur.* Et *Raygerus in Misc. nat. curios. D.* I. *A.* 6. *&* 7. *obs.* 208. scribit: *notus est mihi quidam, qui colica immani torquebatur, superveniente autem podagra, nihil penitus sentiebat.* Et quæ plura adhuc exempla memoriæ prodita sunt in *Miscell. nat. curios. Dec.* 2. *A* 4. *obs.* 42. item a *Drawizio in Tr. de scorbuto pag.* 214.

§. XXXI.

Damna podagræ ob imbecillitatem.

Quandoque etiam accidit, ut podagricum recrementum, in senibus, vel fracto per varias animi afflictiones aliisque de caussis corporis robore, ad exteriora salutari motu propelli nequeat, sed resistet ac partibus nervosis insidens, capitis dolores, ingenii ac memoriæ debilitatem, virium & appetitus prostrationem, anxietates, spasmos ac dolores varios, stranguriam & crebriorem ad urinam stimulum cieat. Ejusmodi exemplum notavimus in primario hujus civitatis viro

viro quinquagenario, qui tamen externo & interno Carolinarum usu, relegata ad pedes iterum podagrica materia, perfecte curatus fuit. Hinc ex vero *Hoffmannus instit. lib. 3. pag.* 107. scribit: *videmus podagricos mori tum, si humores influentes repellantur ad viscera, aut si viscera tam sint debilia, ut humores ad superficiem pellere non possint.*

§. XXXII.

Vel intempestivam venæsectionem criticam. Pariter a sanguinis missione in corpore minus plethorico intempestive administrata, podagram repressam novi, & res certe magnæ prudentiæ medicæ est, venæsectione recte uti posse, in morbis quos salutaris quædam & critica ad cutim excretio dissipat. Nam uti nimia sanguinis redundantia quandoque vires naturæ opprimere & expulsionem materiæ ad corporis corticem impedire potest; ita etiam, si sanguis non redundans præpostere exantlatur, pariter naturæ robur infirmatur, ut excrementitiæ sordes ad minima vascula cutisque poros pelli nequeant, sed retentæ gravissima cieant pathemata. Quare perite *Jo. Langius Lib. 1. epist.* 16. inculcat: ne, quando natura per habitum corporis materiam peccantem ut propellere velit, intenta est, phlebotomiam administremus, aut pharmaca exhibeamus, ne ingens inde periculum enascatur, nec per eas venas, per quas materia morbi expulsa fuit, rursum ad interna viscera retrahatur. Quod quidem monitum inprimis nostro hoc ævo probe observandum, ab iis, qui tam prompti & liberales in sanguine mittendo, quasi vero tantum non omnes morbi a plethora, & hæmorrhoidum vel mensium fluxu imminuto, aut deficiente, ortum traherent.

§. XXXIII.

Sudoris axillarum &c. critici. Præterea si saluberrima in quibusdam sudoris fœtidi in pedibus & sub axillis succedit excretio: qua quum corpus pædore teste ab exitiali & putrido humore liberatur; patet utique sanitati maxime obesse, si imprudenti consilio eadem supprimatur; licet id frequentius limatura ferri, aurichalci & terris calcareis ustis inspersis, perficiatur. Novimus enim inde vertiginem aut capitis gravitatem, aurium tinnitum, difficilem respirationem, ventris tormina atque vagos artuum dolores subortos, nulla arte, nulloque consilio expugnabiles. Id quod etiam *Simon Pauli quadripart. botan. pag.* 215. memorabili exemplo confirmat, narrans: quendam deleto pedum fœtido sudore, in gravem primum cordis palpitationem, ac postea atrocem & nodosam podagram incidisse. Eadem ratio est critici quorundam nocturni sudoris, quem per multos annos largiter cum singulari valetudinis commodo manasse, postea vero vel ob naturæ debilitatem retentum, vel præpostero consilio siccatum, atrocia pathemata, affectus soporosos maxime cum sensuum & memoriæ debilitate, rheumaticos affectus, erysipelata, asthmata, febres lentas & languores, invexisse, experientia compertum habeo, neque symptomata prius cessarunt, quam saluberrima hac excretione integre restituta. Eundem adhuc in censum referendi diuturni pedum tumores, variis artificiis compressi & ad interiora coacti. Hoc quippe facto, asthma & catarrhum suffocativum, diabetem & febrem lentam, summa cum virium prostratione accidisse, aliquot exemplis confirmatum habemus. *Nec non tumorum repulsorum noxa.*

§. XXXIV.

Bubonis repulsi. Accedunt pathemata, post conceptum inquinamentum venereum, præpostera medicatione tractatum & intro coactum, conspicua. Nimirum bubones venerei, ubi glandularum ductus tenaci caustica lympha intarcti sunt, quando imprudenter a Chirurgis vel Medicis adstringentibus & repellentibus excipiuntur, humor ex mora & stagnatione violentior redditus, & cum lympha ad vasa lymphatica translatus, universam ejus mas-

sam inquinat, ut hinc non modo ulcera & pustulæ in facie efflorescant, sed & atrocissimi dolores in periostio aliisque sensu exquisito præditis partibus suscitentur. Idem fit, quando gonorrhea impuri coitus soboles, nimis cito adstringentibus cohibetur. Adstringentibus enim miasma venereum corpore expellendum reprimitur; acrioribus autem, calidis sudoriferis & balsamicis intestina agitatio suscitatur, & fibrillæ stringuntur, quo fit, ut virulenta materia agilior reddatur, non tamen elimine tur, & sic utroque modo universus lymphaticus latex inquinatur, corrumpitur atque maximus hujus luis gradus inducitur. Hinc sæpius certe vidimus, gonorrheæ malignæ, nimio balsami Peruviani, vel de Copaiva usu cohibitæ, pustulas in facie, ossium dolores & in inguine bubones successisse.

Et gonorrhea suppressa quid noceant

§. XXXV.

Denique non prætereundum est damnum, quod ex turbata & intercepta feri vitiosi per glandulosa emunctoria, præsertim in naribus & faucibus existentia, in coryza & catarrhis, in feminis vero sub fluore albo per uteri & vaginæ glandulas evacuatione, in sanitatem redundat. Quod si enim coryza a frigore incautius admisso reprimitur, serosa materia in capite obhærescit & dolores acutos ac vehementes circa radicem nasi in ossibus frontis parit cum vertigine & aurium tinnitu, ac lassitudinem totius corporis, torporem & febrem lentam adducit. Vel si etiam per assumta purgantia successus turbatur & ad intestina acre serum allicitur, dolores & anxietates ventriculi, cum inappetentia, abdominis tormina & incompescibiles diarrheæ subsequuntur. Pariter a fluore muliebri per suffimigia mercurialia sublato, pathemata hypochondriaco hysterica, asthmatica observavi, vidi quoque febrem cum purpura, repetente, hac sanata, albo fluore. Et *Misc. nat. curios. Dec.* 1. *An.* 8. *obs.* 331. a fluxu albo per balnea vitriolacea suppresso, phthisin insanabilem sequutam referunt. Quæ certe omnia, quam grave damnum excretionum, & maxime cuticularis suppressio injungat, conspectius testantur.

Mala ex coryza repressa.

Et fluore albo cohibito

CAPUT IX.

De vitiis ex turbatis sanguinis aliisque evacuationibus.

§. I.

Ita comparatam esse artificiosissimam corporis nostri structuram, ut boni laudabiles & alimentares succi per varia organa ad usum secernantur, inutiles vero, effœti atque corrupti per tot vasorum excernentium emissaria, in vitæ sanitatisque tutelam jugiter eliminentur, antecedenti capite pluribus est assertum. Potissimum tamen & rationibus & exemplis evictum dedimus, eam sordium excretionem, quæ per corporis corticem succedit, esse omnium saluberrimam; sufflaminatam vero plurium & gravissimorum morborum caussam. Quum autem non solum perversa qualitas, sed etiam quantitas, naturæ microcosmicæ adversa sit, sæpius contingit, ut ipsi benigni, temperati & utiles succi, ut lympha & sanguis, nimia copia delinquentes & solidorum tono, motui ac systole ipsique progressui fluidorum mole sua obsistentes, perniciem intentent, & cacochymiam ingignendo, vasa & viscera obstruendo, ac spasmos in nervosis partibus suscitando, sanitatem gravius labefactent. Quod ne eveniat, providentissimo identidem consilio, in machina animali ejusmodi organa ac viscera fabrefacta sunt, quæ redundanti maxime cruori diverticulum præbeant, donec nimis demum in iisdem accumulatus, per aperta arteriolarum oscula, sufficiens & quæ redundabat copia exsolvatur.

Nimia succorum copia sanitati infesta.

§. II.

In sexu quidem sequiori, a decimo quarto ad quinquagesimum usque eta-

Quod fit per menstruum fluxum

tis

tis annum, ordinaria ejusmodi superflui sanguinis evacuatio singulis mensium periodis succedit per uterum. Hujus enim ea fabrica est atque textura, ut ex fibris mira expansili & contractili virtute præditis, numerosissimis quoque tortuoso ac serpentino ductu excurrentibus vasis, penitus coagmentatus sit, eamque ob caussam eximiam cruoris copiam recipere & recondere possit. Increscente autem successive nimis mole sanguis in curvatis venarum alveis tarde progreditur, moram nectens latera extrorsum in varices quasi urget, donec demum appulsus semper per arteriolas, præcluso in venas transitu, distentos canales perrumpit, & sola mechanica ratione, sine concursu principii interni dirigentis cruor superfluus ex apertis osculis manat.

§. III.

Quo suppresso, in aliis locis oriuntur hæmorrhagiæ.

Hæc critica atque solennis sanguinis excretio, si sufficienter & rite succedit, nimium quæ in vitio est molem evehendo, sanitati egregie patrocinatur: contra vero quando vitium capit, & vel excedit, vel deficit, vel etiam perperam cohibetur, damno mactat gravissimo, quod ut testatius patescat, luculentas nonnullas adducemus observationes. Et primo quidem multiplici experientia constat, menstruum sanguinis profluvium, quacunque ex caussa suppressum, insolitas quærere vias & facile in alias insuetas hæmorrhagias transire. Nam *Horstius in præfat. ad Part.* 2 *obs. Schenckii lib.* 4. *pag.*698. sanguinem a mensium regurgitatione ex auribus, & *Hollerius Comment. in lib.*2. *Sect.*2. *Coac.* §.18. nec non *Jo. Rhodius Cent.*3. *obs.*51. ex gingivis & dentis alveo, critice excretum testantur. Inprimis frequentioris observationis est, sanguinem, qui per uterum eliminari debebat, per vomitum, ruptis ventriculi venosis vasis, brevibus dictis, rejectum fuisse, quod *Hippocr. lib.*1. *de morb.* §.32. *Forestus lib.*16. *obs.*25. *Panarolus Pentecost.* 1. *obs.*6. *Roderieus a Castro de morb. mulier. lib.*1. *cap.*3. *Hechstetterus obs. Dec.* 3 *cas.*7. *Stalpart van der VViel Cent.*2 *obs.* 17. aliique plures passim exemplis confirmant. Neque adeo rarum est, sanguinem præcluso per uteri vasa exitu, majori vehementia ad pulmones delatum, perruptis ibi vasis tussi rejici, sicuti ejusmodi casus *Hollerius lib.*1. *de morb. intern. cap.* 29. *Rhodius Cent.* 3. *obs.*30. *Salmuthus Cent.* 2. *obs.*18. narrant. In feminis quoque annosioribus, quando menstrua cessat purgatio, cruenta non raro oboritur mictio, ita prorsus, ut exempla prostent, ubi singulis mensium periodis cum urina, sanguis partim fluidus, partim grumosus, redditus fuit.

§. IV.

Quo vero, periculose:

Quisque vero peritior Medicorum redundantis sanguinis per hæc minus congrua loca exclusionem, non adeo tutam, sed ancipitem & haud levi discrimini expositam esse facile judicabit. Quo enim pars corporis nobilior & vitæ tuendæ aptior magisque necessaria, eo perniciosior est ejus læsio eoque plus periculi alit. Quare si pulmonum vitale viscus a sanguine stagnanre labem accipit ac laceratur, facile ulcerosa pulmonum affectio phthisica nascitur. Exstat de hac noxa dignus memoratu locus in *Alpini medic. method. pag.* 273. dum ait: *ob immoderatam sanguinis evacuationem, vel diuturnum morbum menses supprimuntur, quod si diu durat, mulieres in graves morbos incidunt, aliquæ in sanguinis sputum, ex quo deinceps phthisi intereunt, quod proximo anno Æmiliæ nobili virgini accidit, cui quum menstruæ purgationes ex mærore assiduo defecissent cum sputo sanguinis & assidua tussi orta est febricula, qua paucos post menses interiit.* Et *Hippocrates lib.* 1. *de morb. mul.* §.6. eandem in rem egregie scribit: *quibusdam mulieribus menses bimestres in uteris existentes ad pulmonem recedunt, & ubi recepti fuerint, omnia patiuntur, quæ in tabe dicta sunt.* Si vero in ventriculi exquisitissimi sensus membranas forte

subsistit cruor & ibi corrumpitur aut coagulatur, periculosa ejus inflammatio, vel hectica febris emergit. Aut si etiam erumpit, vasa tamen brevia nimium ante distenta, tam enormi laceratione, inprimis si lien male affectus, dehiscunt, ut iterum coalescere nequeant, & vomitus copiosus sæpiusque repetens mortem inferat.

§. V.

Alia damna ex suppressis mensibus. His non minora, sed longe graviora ac plura sunt mala, quæ si sanguis neque per uterum, neque alia loca exsolvitur, pullulant; quæ tamen non tantum pro diversa corporum natura, verum etiam partium, quibus restagnans cruor incumbit, discrepant. *In capite.* Nam quandocunque ad caput sanguinis impetus vergit, atroces, quin funesti in eo morbi subsequuntur, hemicrania, vertigo, cephalalgia, melancholia, mania & apoplexia. Ipse *Hippocrates* mentis turbas inde fieri testis est, & *lib. de virgin. morb.* §.120. *quando*, ait, *sanguis in uterum confluit & osculum exitus non fuit apertum, tunc non habens effluxum, præ multitudine resilit ad cor & ad septum transversum, & quum hæc repleta fuerint, cor fatuum fit, dein ex fatuitate torpedo, ex torpedine delirium*. Epilepsiam quoque ex retentis mensibus describunt *Misc. nat. cur. Dec.* 1. *An.*1.*obs.*85. Et obstinatam inde inductam oblivionem *Acta Haffniensia Vol.* 2. *obs.* 78. memorant. *Pectore* Quando porro ad thoracem regurgitans sanguis cor & pulmones opprimit, syncope, cordis palpitatio, polypi, asthmata, pectoris angustia ejusque hydrops producuntur. Ubi in visceribus abdominis viscidi sanguinis copia restagnat, inde fit malus habitus, icteritia, tumores pedum œdematosi ipseque dirus hydrops, prout maxime auctor est *Hildanus Cent.* 5. *obs.*41.

§. VI.

Aliisque corporis partibus. Quod si autem ad ventriculum & intestinorum canalem sanguis congeritur, exsurgunt inde anxiæ & molestæ ventriculi inflationes, cardialgiæ & spasticum ac flatulentum gravissimum malum, quod totum genus nervosum exagitat, & hystericæ passionis nomine innotuit. De hac luculenta sunt *Hippocratis* verba *lib.* 1. *de morb. mulier.* §. 5. *quum uteri*, (per quos menses intelligit) *ad stomachum qui nervosus est allapsi fuerint, & ad ventrem irruerint, dolet spina & totum dorsum, & lingua ipsius refrenatur & hanc non claram habet, & animi deliquium adest, aliquibus etiam vocis privatio, & stomachus mordet, & flava bilis urget & amara est, & jactat se & ardet*. Ipse quoque uterus a cohibitis mensibus subinde gravem patitur labem. Sic eundem hac de caussa hydrope inundatum in *Misc. nat. cur. Dec.*2.*An.*1.*obs.*79. relatum legimus, pariterque ingentes uteri tumores, eosque scirrhosos, cum exulcerationibus succrescere, experientia edocemur. In serosioribus etiam & phlegmaticis retentus mensium fluxus, crebrius in copiosum albi stillicidium transit. Neque denique sufflaminata saluberrima uterina purgatione, externæ partes a vitiis immunes manent, sed easdem sæpius scabie, elephantiasi, furunculis, erysipelaceis affectibus, vel scirrhosis tumoribus infestari, experientiæ testimonio constat.

§. VII.

Quæ omnia truculenta pathemata, sicut suppressam in junioribus menstruam evacuationem presso subsequuntur pede: ita pariter nihil frequentius in artis exercitio obvium, quam quod subsistente penitus ob ætatis rationem critico hoc fluxu in annosioribus, eædem afflictiones ingruant. *Ex cessante mensium fluxu.* Ego certe multiplici experientia compertum habeo, post annum quinquagesimum, feminas, præsertim quæ sanguineæ & largius alias profluvium expertæ sunt, vitam prætcrea sedentariam, otium & unctius vivendi genus sectantur, a sanguinis tamen missionibus abstinent, dolores cardialgicos, cum summo eis-

ca

ta præcordia ad dorsum usque & scapulas excurrente æstu ac dolore, noctu præsertim, incurrisse. Alias phlogosi doloribus artuum & erysipelaceis febribus correptas, alias nephritidi cum lumborum tormentis, in calculosas concretiones desinenti, implicitas vidi. Nonnullas post sexagesimum annum mictio cruenta, vel incompescibilis mensium fluxus, quidemum in hecticum calorem concessit, infestavit. Quasdam, inprimis diuturno mœrore confectas, incessit dolor sinistri hypochondrii, cum anxietate & æstu præcordiorum, qui postea in vomitum cruentum enormem, sive morbum sic dictum nigrum Hippocratis funestum erupit, ubi lien, dissecto post mortem cadavere, magnus & putridus, vasa brevia ventriculi mirum diducta & late hiantia, sanguis quoque vasis elapsus in ileo comparuerunt. Nonnunquam & haud ita pridem in serenissima persona, a cessante quinquagesimo tertio anno menstrua purgatione, continuas anxias vomitiones annotavimus, per dimidium anni affligentes, quibus successit tumor pedum & manuum; quæ tamen sanguinis missione aliisq; congruis præsidiis fortunante Deo egregie levata.

§. VIII.

Ex lochiis nascitur. Est vero præter menstruum sanguinis fluxum, alia adhuc sanguinea evacuatio feminis propria atq; solennis, quæ sub partu & post eum succedit, lochialis nempe. Hac quum pariter sanguis, sub graviditate in uteri vasis mirum distentis collectus, & impurus factus, utilissime exsolvatur, non potest non ejus suppressio maximum inferre damnum, ita prorsus, ut plures inde occumbant. Etenim quo major in puerperis, ob graves partus labores superatos, totius corporis, maximeque generis nervosi debilitas: eo gravius periculum a stagnante lochiali sanguine & metuendum est & expectandum: licet symptomata, prout regurgitans cruor varia loca variasq; partes occupat, vel ipsa corporis natura differt, diversimode incedant. Videlicet quando impurus ab utero sanguis ad caput ruit, vertigo, paralysis & apoplexia præsto est, uti præ aliis *Fontanus* in *Respons. lib. 1. pag.* 25. confirmat. Quando ad pectus concedit, anxietas, spiritus difficultas, lipothymiæ accedunt, vel tussis, phthisis & totalis pulmonum exulceratio inducitur. *Capitis & pectoris morbi.*

§. IX.

Nihil tamen frequentius accidit, quam quod gravia pathemata hysterica, febre stipata, lochiorum suppressionem consequantur, quando nempe congestus in abdominis visceribus & mesaraicis vasis sanguis, nervosos ibi plexus moleste afficit & ad spasmos sollicitat. Notabilis inprimis hanc in rem est observatio *Binningeri Cent.* 2. *obs.* 45. de puerpera, quæ paucis a partu diebus, mediocriter a lochiis purgata, lectum deseruit & rigido se commisit cœlo, ex quo penitus suppressis uteri purgamentis, diversa pro differentia partium accesserunt symptomata: in capite ejus gravitas & ad somnum propensio, in thorace sputum sanguineum, subflavum, pituitosum, noctu maxime longis intervallis cum levi tussi ægram exercens. In collo quasi suffocantis globi sensus fuit. In corde & universo vasorum genere febris continua, cum pulsu debili & celeri ac siti inexhausta nec non animi deliquio, excitata. In abdomine alvus dura & laboriosa facta. In partibus externis dolor lateris dextri & scapularum pungitivus ac vagus concitatus. Post sanguinis vero missionem alvi solutionem & assumta antihysterica, omnia hæc pathemata conquieverunt. In nostris quoque regionibus nihil frequentius accidit, quam quod lochiis non rite fluentibus, sub alvo præsertim duriori, febres continuæ, cum purpura rubra & alba mali moris, accendantur, magna certe circumspectione tractandæ; quandoquidem si retrocedit purpureum exanthema, vires penitus dejicit non modo, sed & in dispositis sæpe hecticam fe- *Malum hystericum.* *Febris & purpura.*

febrem ciet & universum sanguinem in excrementa pituitosa & salsa, quæ copioso sputo, urina crassa, sudore multo & alvo laxiori ejiciuntur, sensim convertit.

§. X.

Excretio hæmorrhoidalis salutaris.

Verum enim vero quum non solum in sexu feminino, sed etiam virili & nobiliori sępe eveniat, ut sanguis & benigni laudabiles succi nimium copia increscentes, vitæ ac sanitati perniciem intentent; admirando pariter divinæ providentię beneficio in acceptis ferendum, quod in viris etiam via pateat, qua cum egregio valetudinis emolumento, superfluus & noxam minitans sanguis ejici queat. Videlicet dicatum est huic saluberrimo negotio vas peculiare abdominis venosum, portæ vena dictum, quod venæ pariterque arterię munus explet, & sanguinem a plurimis abdominis visceribus, non modo revehit, sed & postea in hepatis viscus adducit. Quia enim hęc vena manifesta systole, & diastole, sive pulsu, destituitur, eamque ob caussam sanguis trajectus per hepar, ejusdemque regressus ex liene, pancreate, mesenterio & intestinis admodum tardus ac difficilis est: non potest non fieri, quam ut ex mechanica & hydraulica necessitate, ob restagnantem in alveis ramorum hujus venæ cruorem, & maxime in vena splenica ejusdemque propagine hæmorrhoidali, in qua ob situm perpendicularem & a corde longius remotum difficilior adhuc redditur regressus, major appulsio ad minimas arteriolas earumque extrema fiat, ac demum accedente sub alvi egestione nisu, in tunicis intestini recti canales dehiscant & cruorem effundant.

§. XI.

Præternaturalis tamen non universalis.

Dici solet hic fluxus hæmorrhoidalis, & ordinarie non per externas, sed internas venas hęmorrhoidales succedit, sicque non est nimius, vel symptomaticus, a multis morbis ex plethora oriundis defendit, ac salutaris est; unde etiam non sine ratione germanico idiomate vocatur *die guldene Ader*, quasi auro æquiparandus, vel non redimendus fluxus. Interim licet hęc sanguinis evacuatio a natura per sensibiles quosdam præcedentes motus in abdomine, osse sacro & cruribus perficiatur: tamen non secundum, sed pręter naturæ rationem, & ordinem contingit, & utplurimum tantum in iis viris obvius est, qui spongiosioris, laxioris, & plurimis exilibus vasculis donati, adeoque muliebris corporis habitus sunt, qui motu, labore ac sudore secundum universale & primum præceptum nimium sanguinem non consumunt, sed desidiosam in luxu agunt vitam, sanguinemq; copiosum gignunt, qui pręterea in puerili ætate largas per nares experti profusiones & in adolescentia hęmoptyica molimina passi. In his inquam ætate demum virili per sedis venas, idque frequentissime, redundans sanguis exsolvitur salutari modo.

§. XII.

Feminis etiam quandoque accidit.

Neque etiam ipsę feminę, quæ eandem vasorum abdominis, & venæ portę conformationem habent, ab hoc sanguinis per sedales venas profluvio sunt plane immunes, sed frequenti experientia compertum est, naturam, inprimis in suppressis mensibus, sæpe per hęmorrhoidalia loca abundantem sanguinem emittere. Observavit id ipsum *Hippocrates in Coac.* & *lib. 4. epid. cap.* 20. exemplo confirmat: *filia*, inquiens, *Aedilis mensibus non prodeuntibus per duos annos hieme habuit hæmorrhoides*. Et *Heurnius comment. in aphor.* 10. *lib.* 6. disertis verbis scribit: *novi mulieres, quæ mensium vice hæmorrhoides fundebant.* Pariter in gravidis sanguineis, ubi menses restitant, sæpius vidimus hęmorrhoides salutariter vel fluxisse, vel protuberasse in ano, quin in puerperis quandoque cum ipsis lochiis manasse. Commemorabilis hanc in rem est *Hollerii de morb. intern. lib.* 1. *cap.* 55. observatio, ubi mentionem facit duarum feminarum gravidarum, quibus salutariter stillarunt

hę-

hemorrhoides, partu consequuto saluberrimo, & quod mirum, si sanguinis per ani venas fluxus tempore graviditatis substitit, pessime habuerunt, eodemque erumpente, mirifice allevatæ sunt. Mihi quoque plurimi suppetunt casus, quod feminæ sanguineæ, & menstruo, & hemorrhoidali fluxu, obnoxiæ fuerunt, quæ subsistente per hemorrhoides profluvio, symptomatibus hypochondriacis, & hystericis afflictæ sunt, licet sanguis per menses largiter exsolveretur.

§ XIII.

Cur hemorrhoides jam adeo familiares. Quamvis vero hic hæmorrhoidum fluxus non omnibus naturis, sed sanguineis potissimum & vitæ sedentariæ addictis solennis, quin secundum *Hippocratem de aer. & locis cap.* 4. §. 7. meridionalibus magis locis familiaris, in borealibus autem rarior sit; nostris tamen temporibus in hisce aquilonariis etiam regionibus, longe familiarior est & frequentior, quam olim, ut ipse testari possim, perpaucos, quum ante quadraginta annos medicinæ exercendæ manum primum admoverem, sanguinis per ani venas stillicidio, vel moliminibus ad illud, fuisse affectos. Si in caussam inquirimus: mea quidem sententia culpa potissimum rejicienda in vitæ genus, ex operoso ac laborioso, ob perditos hominum mores, in desidiosum ac otiosum mutatum, quo non solum major quam par est sanguinis copia ingignitur, sed etiam ipsum corporis robur languescit, ut non mirum sit, effeminato corpori femineum quoque accidere sanguinis fluxum. Deinceps hemorrhoidum profluvium, teste experientia, hæreditarium & hinc certis familiis solenne est, quumque sic hemorrhoidibus obnoxius hemorrhoidarium gignat filium, propagatur latius dispositio & plures fluxum experiuntur. Accedit & hoc, quod nostro tempore Medici in omnibus fere morbis hæmorrhoidum anomalias subesse perperam putent, & crebriori pilularum, præsertim aloeticarum, usu, sanguineum fluxum proritare, etiam si natura ad eundem plane non inclinet, nitantur. Recte enim jam *Fonseca tom.* 1. *conf.* 57. censet: quod & tumor lienis, qui Italis familiaris, & multiplex purgantium & aloeticorum usus, sit frequentissima fluxus hæmorrhoidalis caussa, & adjicit: *caveat quisque omnino a pilulis de aloe, aloe enim aperit ora venarum, & hæmorrhoides adeo indueit, ut ex centenis his pilulis utentibus, nonaginta hæmorrhoidibus laborent.*

§. XIV.

Hæmorrhoidum suba detrimentosa. Quemadmodum itaq; in iis, qui dispositi sunt ad hæmorrhoides, nihil salubrius est eorum fluxu, si rite succedit, ita vicissim nihil perniciosius, quam si deficiunt, vel plane perperam cohibentur; quod argumentum jam paulo uberius excutere placet. Memoratu certe dignus hanc in rem est *Celsi lib.6. cap.* 18. locus, *in quibusdam*, inquientis, *hæmorrhoidum fluxus parum tuto supprimitur, qui sanguinis profluvio imbecilliores non fiunt, habent enim purgationem hanc non morbum, ideoque curati quidam, cum sanguis exitum non haberet, inclinata in præcordia materia, subitis & gravissimis morbis correpti sunt.* Nam quando sanguis superfluus, & qui vitalibus conservatoriis motibus, nempe circulari & liberiori secretorio & excretorio, remoram injicit, per solennes has vias minus excluditur, ejus regurgitatio vel metastasis fit in varias alias corporis partes cum summo vitæ ac valetudinis discrimine. Quandoque concedit ad caput, & maniam, melancholiam vel etiam apoplexiam parit. Nonnunquam in pectus dilabitur, & pleuritidem, peripneumoniam, phthisin vel asthma inducit. Sæpius hepati incumbit, & scirrhum ac hydropem dirum producit. Sæpius quoque in vasis meseraicis & intestinorum membranis, sanguis crassior & impurior congeritur, ibique spastica & hypochondriaca flatulenta symptomata & atroces dolores colicos ciet. Si porro ad renum

num viscus sanguis hęmorrhoidalis suppressus regurgitat, nephritis & calculus, mictus quandoque cruentus, nascuntur. Et quando deniq; in habitum corporis impetuose protruditur, ibique subsistit phagedæna & mali moris ulcera exoriuntur.

§. XV.

Quod testatur Hippocrates, Quæ quod ita sint, passim auctores luculentis testimoniis ac observationibus confirmant. Et quidem *Hippocrates* hæmorrhoidum in melancholia & mania salubritatem disertis verbis afferit, *lib. 4. aphor. 26.* inquiens, *melancholicis*, id est, si qui sine febre insaniunt, *si varices aut hæmorrhoides superveniunt, insaniam solvunt.* Et *aph. 4. com. 25.* hæmorrhoidum moderatum fluxum maniam prohibere dicit. Porro etiam ad curandam nephritidem hæmorrhoides, ceu summam medicinam commendat, dum *lib. 6. aphor. 2.* ait: *nephriticis hæmorrhoides supervenientes magnam opem ferunt.* Præterea & *lib. de humoribus* earum fluxum ad præservationem pleuritidis & morborum, qui cutim defœdare solent, dilaudat; potissimum *epid. lib. 6. Sect. 3. text. 37.* scribit: *mariscis laborantes, neque morbo laterali, neque pulmonario, neque phagedæna, neque furunculis, neque thermintis fortasse, neque alphis laborant.* Utilem quoque ad sublevandam molestissimam illam hypochondriorum tensionem idem gravissimus autor in *Coacis* dijudicat: *quibus*, inquiens, *dolores hypochondriorum, oris ventriculi, hepatis & partium circa ventriculum sunt, hi sanguine per inferiora excreto, sanantur.* Et quę plura ejus huc referri possent efflata.

§. XVI.

Aliiq; auctores. Neque deficiunt aliorum gravissimorum Medicorum auctoritates, quæ idem adstruunt. Sic *Galenus l. 6. can. 29.* qui clausis hæmorrhoidibus in insaniam inciderunt, sæpe reseratis his venis, ab iisdem evasisse perhibet. Et *lib. 3. de humor. com. 26* melancholiam ex suppressis hæmorrhoidibus ortam, annua evacuatione curatam, refert. *Hildanus Cent. 6. obs. 28. pag. 531.* ita differit: *ego sincere scribere possum: experientia me comprobasse, eos rarissime apoplexia, epilepsia, aut vertigine, aut oculorum inflammatione, correptos fuisse, quibus hæmorrhoides fluebant; immo apertione hæmorrhoidum gravissimos sublatos esse morbos, & in aliis & in me ipso sum expertus.* Porro *Ronsæus de scorbuto pag. 72. non paucos*, ait, *novimus, quos profusio sanguinis ex hæmorrhoidibus a scorbuto præservavit.* Petrus Monavius de se ipso ad *Cratonem Epist. 236.* conqueritur: se a suppressis hęmorrhoidibus, quæ antea fluxerant, arthritidem incurrisse. *Forestus lib. 23. obs. 4.* ab arthritico dolore quendam erumpentibus hęmorrhoidibus liberatum; & alii cardialgia laboranti cum commodo easdem apertas esse, testatur. *Amatus Lusitanus Cent. 5. cons. 3.* hæmoptysin reseratis his venis curatam, memorat. Et *Alpinus in medicin. method. lib. 2. pag. 371.* hæc præclara de hæmorrhoidibus habet: *in melancholia incipiente sæpius hæmorrhois profuisse visa est, & perfectam quoque sanavisse: contra, si cohibeatur, homines in gravissimos morbos labuntur. Solet in hepate ac liene fieri scirrhositas & refrigeratio caloris nativi, unde aqua intercus, præterea vertiginosi ac melancholici fiunt, quibus dictæ venæ cohibentur. Illustrissimus Senator Venetus, proximo anno a suppressis hæmorrhoidibus, quas multos annos habuit, in affectum scotomaticum incidit.*

§. XVII.

Quandoque etiam suppressa vel deficiens in senibus hæmorrhois in nephritidem vel mictum cruentum concedit. *Et observatores.* Quare non sine ratione *Mercurialis* in *Praxi lib. 3. cap. 31.* & *Sennertus instit. lib. 3. P. I. S. 3. c. 5.* mictum cruentum renum hæmorrhoides appellarunt. Et certe prostant exempla, ubi in senibus sanguis singulis mensium intervallis cum urina partim grumosus redditus fuit, qui equitatione

vel

vel vini generosi potu facile prolectus est. Ejusmodi sanguinolentam mictionem *Hildanus* in sene *Cent.* 2. *obs.* 11. observavit. Idem confirmat *Heurnius comment. in aph.* 46. *vidi*, inquit, *qui, cum hæmorrhoidibus tentari solebant, cum urina sanguinem effundebant certis spatiis, sine noxa.* Interdum fit, ut, loco sanguinis liquor albus viscosus & albumini ovi similis per anum prodeat, non secus ac menstruus fluxus quandoque in fluorem album concedit, ut hinc recte *Platerus* albas has hæmorrhoides cum menstruis albis mulierum comparaverit, de quibus pluribus videatur *Fernelius lib.* 6. *pathol. cap.* 10. & *Sennertus in praxi lib.* 3. *Part.* 2. *Sect.* 2. *cap.* 12. nec non *Misc. nat. curios. Dec.* 1. *An.* 1. *obs.* 75. Et mihi nota complura sunt exempla, quosdam tubercula in ano gestasse, quæ ob exquisitum dolorem totum corpus in consensum pertraxerunt, sponte autem rupta, aliquot cochlearia seri acris corrosivi sudeverunt, quo evacuato, pathemata conquieverunt.

§. XVIII.

Nec ut notabile exemplum. Nobis quoque in proclivi foret, plura de noxa suppressarum hæmorrhoidum in confirmationem adducere exempla, sed instar omnium esse potest illud, quod ante aliquot annos notavimus. Nimirum generosus quidam vir fere quinquagenarius, ex suppressis per potum aquarum salubrium frigidum & balnea hæmorrhoidibus, podagram & malum hypochondriacum spasticum sibi contraxerat, & huc cum familia concedens, me in consilium ascito, fortunante Deo multum levabatur, ut etiam hæmorrhoides, quæ diu substiterant, redirent. Quum vero paulo largius fluerent, enixe a me petiit, ut profluvium compescerem, quod tamen constanter renui, ac potius ut sibi gratularetur & in sinu gauderet de redeunte fluxu, regessi. Sed æger inde magnum periculum ac debilitatem metuens, moniti immemor, ab extraneo Medico, me inconsulto, medicinas fluxum supprimentes, quibus opiata & martialia immixta, impetravit iisdemque crebro usus est. Jam pulcherrime omnia succedere videbantur, fluxus quippe tertio die subsistebat, æger obambulabat sanus nihilque damni metuebat, ac residua pharmaca per quatuor adhuc dies ingerebat; sed nocte cōcubia lethalibus opprimebatur symptomatibus, ac incredibiles primum præcordiorum anxietates, inquietudinem & atrocissimos ventri dolores persentiebat, cum arctissima alvi constrictione, quæ nec clysteres admittebat, tantaque erat vis morbi, ut omnia antispasmodica, cinnabarina & clysteres oleosos eluderet, ac tertio die, postea quam æger adhuc ira correptus esset, aphonia, delirio & convulsionibus funestum sortiretur eventum. Facta postridie sectione, vidimus cum stupore, non modo intestinum rectum, sed & totum coli tractum in sinistro latere ita contrictum, ut digiti crassitiem vix superaret, ventriculum inflatum & in quibusdam locis inflammatum, ejusq; cavitati serum sanguinis putridum innatans, reliqua omnia viscera optime constituta. Neque dubium est, quin, si capitis fuisset apertio concessa, celeris mortis caussa ibi detecta fuisset, videlicet sanguinis extravasatio, aut inflammatoria stasis, quia fortissima intestinorum, & nervosarum partium strictura, sanguis ad membranas ventriculi & cerebri delatus, hauc funestam catastrophen procul omni dubio induxit.

§. XIX.

Quare sicuti nunquam hæmorrhagia, licet fuerit enormis, quando a caussa interna proficiscitur, fortiori medicina styptica reprimenda est: ita multo magis id in hæmorrhoidibus nimium fluentibus observandum, siquidem non modo secundum allegatum *Hippocratis* testimonium, inde hydropis vel tabis metus, sed & aliorum gravissimorum affectuum, de quibus supra tacta mentio, periculum *Hinc nunquā valde comprimendæ hæmorrhoides.*

lum nascitur, idque eo magis in iis accidit, qui jam per ipsum copiosum fluxum, vel aliis ex caussis imbecilliores facti sunt. Etenim hanc regulam practicam quisque Medicorum, ut curæ cordique habeat, vehementer optarem, videlicet, nihil ad perniciem magis perducere, quam valde debilitatis corporibus adstringentia, opiata vel alia fortiora remedia adhibere. Neque corporis humani natura a validiori sanguinis effusione unquam tantum patitur, quantum damni ab importuna sistente medicina accipit. Deinceps & illud utile monitum prudens Practicus inde capere debet, quod in ejusmodi affectibus, qui retentis hæmorrhoidibus supervenire solent; nihil prius antiquiusq; habeat Medicus, quam ut iis aperiendis, sive per interna, sive per externa, ut hirudines, invigilet. Præclara sunt quæ hac de re prodidit *Baglivus in praxi Lib. 1. pag. 124. plurima*, ait, *adducere possem exempla, quam utilitatem, non obstante sanguinis circulatione, apertio venarum hæmorrhoidalium, præ aliarum venarum apertione, afferre soleat iis, qui hypochondriorum morbis, doloribus scilicet, caloribus, lumborum gravitate, flatibus, tensionibus, borborygmis laborat.* Quandocunque vero harum venarum apertio non succedit, aut difficulter perficitur, tum naturæ institutum in ejusmodi morbis Medicis imitandum, & sanguini in inferioribus, pertusis pedum venis, exitus parandus. Ita novimus ischiadicum dolorem, ex hemorrhoidibus suppressis, aperta in pede vena, protinus ex toto sublatum fuisse, neque minus recordamur, in atrocibus, totum abdomen, ob male fluentes hæmorrhoides, affligentibus doloribus, venæsectionem in pede institutam, pariter & nitrosa atque emollientes clysteres, omne curationis punctum tulisse.

Haemorrhagiarum consideratio.

§. XX.

Jam itaque non quidem negandum, sed constanti experientia, inde a primis artis medicæ initiis confirmatum habemus, sanguinis & menstrui, & hæmorroidalis fluxum saluberrimum, tam valetudini conservandæ, quam avertendis plurimis morbis prodesse, eumque in assuetis turbatum, vel imprudenter cohibitum, multas & graves ægritudines pro diversitate corporum & locorum, quæ a sanguine redundante & refluente occupantur, progignere, quæ ad debitum successum reducto sanguinis stillicidio, si non ex toto tolluntur, tamen multum minuantur ac levantur. Neque etiam inficiandum, *Cl. Stallium*, collegam meum honorandum, non mediocrem laudem mereri, quod in scriptis suis, ut Medicus maxime omnium in pathologicis menstrui & hemorrhoidalis fluxus rationem habeat, serio ac crebro inculcarit, & sic vetustissimum hoc ac verissimum dogma, a recentiorum tot potentiis chymicis salino-sulphureis penitus ferme obscuratum, postliminio quasi revocare & pristino nitori reddere connixus sit. Interim tamen neutiquam celeberrimi hujus viri, vel potius assectatorum ipsius placitis assensum præbere possum, qui hanc doctrinam nimium & abusive extendunt, ac universam fere morborum genealogiam primario ex plethora, & inde enata sanguinis spissitudine, ac prohibita ejus per uterum vel sedis venas excretione, arcessere, ac operosa quidem, sed frustranea contentione, vel spissis voluminibus conquirere, sibi sumunt. Neque injuriam fecero, si hanc hypothesin, modo ita eam dicere liceat, ex insufficienti minusque attenta experientia, sive observationum circa morbos, præsertim chronicos, defectu, enatam esse dixero.

Necessaria quidem.

Non tamen ad omnes morbos extendere.

§. XXI.

Quod ne gratis vel gravius dictum videatur, exemplo sit frequentissimum illud nostro tempore malum sic dictum hypochondriacum. De hoc multus quidem, ubique apud eos sermo, ejus-

Nec malum hypochondriacum semper est fictum.

ejusque natales unice ex stagnatione sanguinis; hæmorrhoidalis in ramis venæ portæ petendas esse, acriter contendunt. At vero si curatius paullo in primam hujus morbi originem inquirimus, ejusque genesin ubi numerosa confluit misera hypochondriorum cohors, ad fontes nempe soterios, rimamur, clarissime patet: pertinacem hunc affectum esse non plethoræ, sed imbecillis naturæ prolem, solennem ac proprium iis, qui naturam corporis sui & systema nervosarum partium, inprimis ventriculi vim digestivam, tonum ac robur, variis de caussis graviter labefactarunt. Videlicet instituto coram a me scrutinio, alii vitam sedentariam, diuturnum mœrorem, terrorem, & vehementem iram, ingestis, paullo post desuper cibis aut potu frigido, incusarunt; alii in nimias mentis per intempestiva studia & lucubrationes, fatigationem, potionem largam vel frigidam, sudanti corpori ingestam, abusum purgantium, opiatorum nec non acidorum & vinorum, culpam rejecerunt. Quidam neglectum sub usu fontium mineralium, vel post purgantia aut emetica, regimen, febris intermittentis, diarrheæ aut dysenteriæ perperam institutam medicationem, aut præposteram sudoris fœtidi resiccationem, primam morbo occasionem dedisse confessi sunt. Quæ certe omnia ita sunt comparata, ut robur naturæ atterant nervosisque partibus maximam inducant debilitatem, tantum abest, ut sanguinis, virium custodis, abundantiam arguant.

Sed imbecillitati naturæ tribuendū.

§. XXII.

Unde sæpe fluentibus hæmorrhoidibus affligit.

Et licet tantisper largiamur, deficientem vel suppressum per animi pathemata, frigus & imprudentes medicationes menstruum aut hæmorrhoidalem fluxum, quandoque caussam atque originem hypochondriaco malo posse suppeditare, eandem tamen non semper subesse caussam ex eo luculenter patescit, quod crebrius inter exempla sint, qui largiter & sufficienter etiam fluentibus hæmorrhoidibus, hypochondriacis tamen excruciantur pathematibus, utut interdum eorum vehementia inde decrescat. Notabilis profecto hanc in rem est observatio, quam habet *Sennertus in praxi lib. 3. Sect. 2. cap. 23. novi*, inquiens, *feminam nobilem, constitutione sanguineam, affectioni hypochondriacæ obnoxiam, quæ singulis mensibus ordinario, & quidem die post menstruum fluxum decimo quarto, hæmorrhoides patiebatur.*

§. XXIII.

Et hæmorrhoides spasmos hypochondriacos.

Accedit & hoc, quod firma & irrefragabili experientia in comperto sit, adolescentes, juvenes ac viros, qui nunquam antea vel levissimum fluxus hæmorrhoidalis indicium observarunt, subito malum hoc incurrere spastico-flatulentum, & demum si diutius eodem detinentur, dolorem dorsi, in abdomine circa hypochondria & stagnationes experiri sanguinis, qui intercepto per spasmos libero per viscera abdominis motu, per ani venas exitum molitur, eodemque denegato, atrociora suscitat pathemata; ut adeo pateat, tam fluxum hæmorrhoidum, quam molimina ad eum, effectum & productum esse, mali hypochondriaci. Quin innumera memoria teneo exempla, quod affectio illa ventriculi & generis nervosi spasmodico-flatulenta, quæ malum hypochondriacum audit, in homine perfecte sano nunquam antea hæmorrhoidibus vel moliminibus ad eas obnoxio, ex animi affectu, & maxime ab ira, cui mox subjuncta medicamenta sudorifera calida, aut cibus vel potus super ingestus, enata sit, quam demum copioso, ut fieri assolet multiplicium purgantium & pilularum polychrestarum, quæ aloen recipiunt, usu, a Medicis tractatam, ejusmodi motus, sive sic dicta molimina ad hæmorrhoides, dolores nempe in lumbis & osse sacro exceperunt. Quumque Medici fluxum importunum iisdem medicamentis, & venæsectionibus in pe-

Vel sinistrā medicationem sequūtur.

pede proritare niterentur, factum quidem, ut nonnunquam aliquot guttę sanguinis stillarent, crebrius vero humores viscidi albi, instar albuminis ovi, sæpius magna copia, excernerentur, sed sine ullo pathematum levamento. Et in his quidem crebriori purgantium usui merito tribuendum esse censeo, quod propter spasmum ab iis sub operatione inductum, & relictam postea in intestinis atoniam, libera impedita sit circulatio, & in mesaraicis ac hęmorrhoidalibus vasis stagnationes atque decubitus contracti.

§. XXIV.

Calculus quoque & podagra hæmorrhoidum anomaliis non debentur

Deinceps novę & κατ' ἐξοχὴν, ut perhibent, verę pathologię conditores, id volunt & urgent, & calculum, & podagram, ex hęmorrhoidali fluxu deficiente, vel minus rite succedente, exclusa omni acri, salsa, tartarea intemperie ac humorum dyscrasia, pullulare. Utut autem non negandum sit, quod quandoque hi affectus chronici a retento hęmorrhoidum, vel in mulieribus mensium fluxu, primam petant originem, eaque propter observante etiam *Hippocrate*, prodeunte sanguinis profluvio mitigentur: ex eo tamen minime sequitur, ergo semper ab hac causa dependent; quandoquidem a particulari caussa ad universalem nullam plane valere consequentiam, notissimum est philosophicum axioma. Ego certe sæpius vidi, succedente etiam, quin sub ipso hæmorrhoidum stillicidio, & calculum, & podagram, tyrannidem suam exercuisse, de quo quidem omni dubitatione majus est exemplum *Cl. B. Dolæi*, qui sępius per litteras apud me conquestus est, quod per 20. annos, licet hæmorrhoides fluxerint, mire calculi & podagrę doloribus divexatus sit, a quibus tamen diæta lactea utens, per biennium liber egit, sed ad pristinum victum & potum postea concedens, incidit in dysuriam, demum funestam.

Neque insania

Tacemus plerumque podagram, & calculum esse morbos hęreditarios, ac illam maxime ab immodica venere, bacho & ira, & generari, & foveri. Neque semper insanię a plethora vel hęmorrhoidum fluxu suppresso incunabula trahunt, sed pariter affectibus hęreditariis accensendi sunt, & uti mania plerumque a continua præsertim cohibita ira ac impensis desideriis veneris accedit, ita melancholia a terrore & diuturno mœrore excluditur, vel etiam ab usu narcoticorum & stupefactivorum contrahitur, sine plethorę concursu. Et sic etiam de aliis morbis, quorum ortum ad plethoram & retentas sanguineas evacuationes hujus theorię assertores unice referunt, sentiendum.

§. XXV.

Nulla etiam dantur hæmorrhoides certo moventia medicamenta;

Denique quo magis hi tam magni hęmorrhoidum patroni earundem successum urgent & eodem sanitatem & conservari, & amissam revocari, confidenter asserunt; eo magis certe mirandum, ipsisque objici potest, quod nulla adhuc idonea, congrua remedia excogitarint ac norint, quibuscum potissimum hoc therapię suę momentum conficere, ac mensium, vel hæmorrhoidum fluxum, cum certa ratione procurare, promovere, vel moderari queant. Nam intuta profecto, fallax & sæpe frustranea est hirudinum appositio, neque ab omnibus admittitur. Elixirium quoque proprietatis, cum, vel sine acido, & pilulæ quæ aloen capiunt, vel balsamicę ad mentem Becheri concinnatæ, licet certo commoveant, non tamen eadem ratione sanguinem emovent ac intentioni respondent. Et suppositoria, pediluvia & venarum sectiones, pariter spem atque expectationem destituunt, vel dubiam saltem ostendunt. Quid? quod magis mirandum, vel potius dolendum est, dum impensius frustraneo plerumque labore hęmorrhoidum fluxum proritare nituntur, ea remediorum genera, quæ interceptum liberum sanguinis per abdominis viscera progressum restituunt, & afflictas nervosas partes solantur, thermas vide-

videlicet, acidulas omnesque soterios fontes, salia volatilia oleosa, martialia bene præparata, lactis quoque asinini, vel seri lactis, & infusorum theiformium usum, balnea aquæ dulcis cum mutatione aeris, vel plane negligunt, vel oscitanter spernunt, vel non satis pro dignitate commendant.

§. XXVI.

Ex suppressis narium hæmorrhagiis Post mensium ac hemorrhoidum salubertimam evacuationem sunt adhuc aliæ criticæ, tam sanguinis redundantis, quam aliorum superfluorum ac inutilium humorum insuetæ sæpe atq; extraordinariæ excretiones, eum omnes in finem a natura institute, quo sub exquisita equabilitate atque proportione, corporis integritas illibata servetur. Videlicet in puerili ætate ante pubertatis annos, quin etiam adhuc adolescentiæ ætate, valde familiares & salutares per narium venas sanguinis profusiones succedunt, quæ interdum satis crebræ & largæ sunt, solennes maxime iis, qui mollioris texturę, succulenti, & spongiosi corporis habitus sunt, multumque sanguinis generant, quos sanguineæ vulgo dicunt complexionis. *Capitis dolores* Hæc salubertima redundantis sanguinis diminutio, ubi subsistit vel compescitur, protinus capitis gravativi dolores cum oculorum ardore, facie inflata & rubicunda, oris & narium siccitate atque æstu, vasorum circa tempora forti pulsatione accedunt, eo quod sanguis exitum moliens, in vasis capitis congeritur ac distensione & compressione ejusmodi dolorificam sensationem excitat, sanguinis autem e naribus stillicidium vel sponte factum, vel arte prolectum, mox gravem illum dolorem solvit atque discutit; id quod conceptis verbis etiam *Hippocrates Sect.* 3. *aphor.* 10. testatur, eaquepropter, quando non sponte procedit sanguinis fluxus, *Sect.* 5. *aphor.* 68. venam in fronte secandam jubet.

§. XXVII.

Oculorum defluxiones Quando porro sanguis segniter per caput cursum conficit, ac in venarum alveis stagnat, neque per vasculorum in naribus oscula stillat, in pueris decem annorum graves, diuturnas ac valde acres dolorificas oculorum defluxiones, cum rubore & æstu, quæ lippitudinem & suffusiones inducebant, sæpius vidi, juncto interdum etiam aurium tinnitu, memoriæ stupore, quæ prius non evanuerunt, quam per largam hæmorrhagiam, aut alvi fluxum, sponte vel arte productum, aut etiam per vesicatorium, non capiti, sed dorso ad revulsionem applicatum, id quod in vitio erat discessit. Sæpius quoque a me observatum sanguineæ complexionis & floridi vultus, ante annos pubertatis non tantum capitis doloribus tentatas, sed & subito in terram collapsas & convulsionibus epilepticis, non raro sævissimis, esse correptas, quæ tamen omnibus aliis frustra tentatis, profecto per intrusum in nares stilum largiter sanguine, mox conquieverunt, & utut rursus aliquot vicibus recurrerent, penitus tamen, erumpente circa annos pubertatis mensium profluvio, cessarunt. *Epileptici motus*

§. XXVIII.

Similiratione novi, virginem, quæ primis ętatis annis largas narium hæmorrhagias experta, increscente post pubertatis annos sanguinis copia, eademq; non sufficienter per menses diminuta, non modo capitis dolorem, sed & cum sensuum turbis & aphonia, levem quasi insultum apoplecticum incurrisse, quo discusso, mansit loquela suspensa, sanguinis autem in pede missio egregiam tulit opem. *Levioris apoplexia* Neq; infrequenter in adolescentibus summum capitis dolorem, cum somno phantasmatibus pleno, auditus difficultate & perversa phantasia annotavi, nullam aliam ob caussam, quam quod sanguis redundans & per nares non exsolutus, tardius per cerebri vasa trajiciatur eademq; nimium oppleat, hinc secta postmodum circa æquinoctia vena in pede, adhibitis pediluviis & alvo laxiori reddita, disparuerunt penitusque pathemata sublata fuerunt. *Mentis turbæ.*

§. XXIX.

Exempla Novi magni nominis Theologum, sanguineæ complexionis, qui non modo in juventute, sed & adulta ætate, maxime circa equinoctia, largas passus est hemorrhagias narium, eaque propter meo ex consilio bis per annum admisit venæsectionem. Hinc autem alio concedens, a Medico ut sanguinis missionem omitteret induci se passus est, quo facto, subsistente pariter narium stillicidio, in capitis dolores, vertiginem, tinnitum aurium & surditatem paullo post incidit, cum præsentaneo insultus apoplectici metu, ad quem præscindendum venam aperiri suasi, qua etiam, licet surditas non sublata, apoplexiæ tamen discussa est. Aliquot etiam elapsi anni, quum ab honestissimo viro, aliquot abhinc milliaribus degente, antea sano, vegeto ac robusto, 50. aliquot annorum, constitutionis sanguineæ, in consilium asciscerer. Hic quum currente puerili ac juvenili ætate, liberales sanguinis profusiones expertus esset, posteaque singulis annis semel vel bis sanguinem utiliter emitti curasset, verno tempore idem omittens, circa exitum Martii, post corporis refrigerationem, & ingestos largiter difficilioris solutionis cibos, præter omnem opinionem sensu, & motu privatus, nullius rei conscius concidit, emisso autem post aliquot horas e vena brachii per amplam aperturam sanguine, mox ad se rediit quidem & paulatim loquelam, sensum ac motum recepit, capitis tamen ingentem imbecillitatem, & memoriæ defectum ab hoc insultu passus est, adeo, ut ex moderato etiam vini usu valde offendatur.

§. XXX.

Apoplexia. Nonnunquam tamen a sanguine in alveis canalium cerebri nimium congesto, subtiliora plexus choroidei vascula disrumpuntur, & propter immedicabilem extravasationem, funesta consequitur apoplexia. Et certe plura in observatis Medicorum consignata sunt exempla, quod post hemorrhagiã suppressam apoplexiæ lethales obortæ, ubi post mortem sanguis e naribus largiter manavit, uti *Hildanus Cent.* 3. *obs.* 2. perhibet. Aliquot *Phrenitides* porro exemplis confirmatum habeo, circa annum vigesimum primum, qui etiam est climactericus, retento narium stillicidio, post stagnationem sanguinis in cerebri vasis, qualis sub leviori apoplectico insultu esse suevit, phrenitidem accessisse, ad quam discutiendam laudatissimum effectum præstitit larga sanguinis in brachio subtractio. Dignum est quod huc referatur a *Bohnio de offic. Med. dupl.* adductum exemplum de juvene, qui phrenitide laborans, forti inflicta alapa, & facto post eam largo sanguinis e naribus profluvio, sanatur. Denique frequentioris etiam observationis est, cohibita narium hæmorrhagia, sanguinis impetum in asperam arteriam ruere illumque tussi rejici; quod vero, si paullo major est copia, non sine mortis periculo contingit, quale exemplum a *GabelcKovero Cent.* 4. *curat.* 37. annotatum.

§. XXXI.

De salubri seri vel. tiosi excretione Tam grave, varium & multiplex est damnum, quod ex suppressa sanguinis redundantis evacuatione in corporis integritatem redundat. Jam quum serum etiam, plus vel minus impurum, & maxime quidem in corporibus, quæ complexiones phlegmaticæ, vel sanguineo phlegmaticæ, magis quam par est increscat & sanitatis insidias struat: pariter egregie pro sanitate est, si quando a natura, per quam nihil aliud quam admirandum istud corporis ejusque partium structuræ artificium, ad vitalem sanguinis circulum cum excretionibus perficiendum, a divina providentia destinatum, intelligo, a nimia ejus copia, etiam præter & extra ordinem per insuetas excretiones, corpus liberatur. *Per sudores* Videlicet preter eam vitiosi seri diminutionem, quam in quibusdam per spontaneos largos nocturnos sudores utiliter succedere, & cum

præ-

præsentaneo detrimento compesci, supra jam meminimus, in plurimis adhuc utriusque sexus hominibus obvium est, singulis fere annis, vere & autumno, per tussim & coryzam, cum levi febricula serosum humorem rejici. Contingit hoc maxime a perspiratione tum sufflaminata sæpiusque ab aeris injuria interturbata, nec non post ingestos multos incongruos cibos, ac tanta sæpe, in senibus potissimum, tussis est vehementia ac pertinacia, ut per aliquot menses corpus quatiat, & incredibilis humoris viscidi copia cum virium languore, inappetentia, inquietudine ac interno æstu elimine-tur; quod tamen, si non imprudenter sistitur, sed leniter temperantibus & laxantibus tractatur, egregie cedit in sanitatem; quum contra adhibitis pectoralibus, dulcibus ac resolventibus, tussis exasperetur longiusque extrahatur. Quibusdam quoque mucidæ sordes in puerili ætate largiter per nares expurgantur cum valetudinis commodo, si autem increscentibus annis retinentur, oculi hebescunt, defluxionibus acribus tentantur, dolor capitis gravativus cum vertigine adest, nec non torpor, quæ omnia restituto muci debito effluxu discutiuntur.

Tussim & coryzam.

§. XXXII.

Copiosa diarrhœa.

Porro solenne est, ut serum acre biliosum redundans, sæpe salutariter admodum per ductus biliarios, glandulas intestinorum & tunicas glandulosas, sub crebris dejectionibus, quę in senibus ob perspirationem imminutam & copiam seri excrementitii, interdum diutius durare solent, eliminetur. Quæ quando largius & paulo longius succedunt, infirmant quidem; egregium tamen postea commodum afferunt, præsertim si vitę victusque exquisita habeatur ratio. Vera enim *Celsi* de ventris fluxu *l. 4. c. 19.* est sententia, *uno*, inquientis, *die fluere alvum sæpe pro valetudine est, atq; etiam pluribus, dum febris absit, & intra septimum diem id conquiescat.* *Purgatur enim corpus, & quod intus læsurum erat utiliter effunditur.* Quando vero hęc salubriter instituta evacuatio imprudenti consilio adstringentibus sistitur, vel nimis calidis balsamicis compescitur, magna excipit virium imbecillitas, inappetentia, & febricula quædam, ipsumque profluvium, licet aliquandiu subsistat, repetit tamen, cum tenesmo, borborygmis ac torminibus. Interdum etiam, ut perite *Sanctorius* meminit, per urinæ largius profluvium, quandoque singulis mensibus, superfluum, & quod naturæ oneri erat eliminatur, dum *Sect. 1. aph. 65.* scribit: *corpora quoq; virorum sana & moderatissimo victu utentia singulis mensibus fiunt solito ponderosiora, unius scilicet duarumque librarum pondere, & redeunt ad consuetum pondus circa finem mensis ad instar mulierum; sed facta crisi per urinam paullo copiosiorem, vel turbidiorem.* Ipse quoque compluries observavi, quod citra caussam externam, quibusdam urina effuse prodeat, alvo segniore & perspiratione imminuta.

Urinæ largius profluvium.

§. XXXIII.

At p...per insolitas vias.

Quandoque evenit, ut excretiones succedant insolitæ & præternaturales seri falsi acris per varia loca, ut per ulcera circa malleolum pedis, per glandulas axillares, per scrotum, vel oculorum glandulas, per herpetem & impetiginem in manibus ac pedibus, statis anni temporibus redeuntem, vel etiam per fonticulos, cum egregio sanitatis emolumento, quæ si remanēt, aut improvide medicamentis pręsertim externis cohibentur, non modo ingens lassitudo, anxietas & inquietudo corpus corripit, sed & sæpe dolores ac spasmi artus ipsasq; internas partes, præsertim intestina infestant, non sine periculo. Memorat *Riedlinus lin. med. an. 1696. pag. 133* Ex hęmorrhoidibus fistulam ani natam, & ultra septimum annum fluentem, postea vero desiccatam, in quodam mercatore primum respirationem difficilem & pedum tumorem cum levi exulceratio-

ne, deinceps ardorem ventriculi dorsique cum alvi obstructione & febre, tandem lethalem induxisse apoplexiam. Eandem quoque in rem apprime facit exemplum nobilis cujus *Timaus a Gulden Klee de aff. capit. cas.* 28. meminit. Hic enim quum ab ulcere, quod multos annos gestarat, paucos intra dies consilio vetulæ liberatus esset, elapso mense, incidit in tam vehementes capitis dolores, ut de vita desperarent, ac paulo post occœcatus est. Horis autem matutinis a somno multum viscidæ ac flavescentis fœtidæque materiæ frequenti expuitione citra tussim rejecit, ac conquestus est, se quamdiu jejunus esset, eundem fœtorem in ore percipere, quam qui ex ulcere pedis spirarat.

§. XXXIV.

Conclusio. Quæ quum ita sint, quis jam dubitabit, valetudinis integritatem excretionum successu maxime niti atque foveri, easdemque licet extraordinariæ ac insuetæ sint, si tamen diu cum sanitatis emolumento successerunt, non sine periculo supprimi. In quo quidem maximopere cavendum non solum ab omnibus animi affectibus, præsertim terrore ac ira, medicamentis constringentibus ac sopientibus, sed etiam ab intempestivis evacuationibus & sanguinis missionibus, quibus ex facili evacuationes turbantur, vel minimum cum discrimine alio divertuntur. Quod si vero natura in perficiendis salubertimis omnis generis excretionibus vacillare aut deficere videatur, medentis est, eas quavis ratione promovere earundemque successum levare, quem in finem egregiæ sunt utilitatis venæsectiones, laxantia, lenia diaphoretica, curationes sic dictæ vernales, & quæ reliquis fere omnibus hac in re præripiunt palmam soteriæ aquæ, tam thermæ, quam acidulæ, vernali & autumnali tempore prudenter usurpatæ, quibus non solum gravissimi morbi præscinduntur, sed etiam pertinaces atque rebelles expugnantur ac abiguntur. Sin autem subito interceptam aut cohibitam esse excretionem quandam contigerit, minime cunctandum est, sed prompta ope annitendum, quo revocetur, priusquam quod retentum in nobilioribus sedem figat, latius noxam diffundat & difficilem ancipitemque medicationem faciat.

CAPUT X.

De generatione morborum ex morbis.

§. I.

Ambecillitas ex præcipuis morborum caussis. Quum vera & rationalis therapia, sive medendi morbi scientia, maxime omnium accurata morborum diagnosi eorumque ex caussis suis ortus ac incrementi cognitione nitatur, atque etiam a nobis in prioribus de earum ægritudinum genesi actum sit, quæ a mole & qualitate humorum perversa eorumque evacuatione deficiente, vel cohibita, originem trahunt: nunc porro ad earum contemplationem accedendum, quæ a solidorum vitio, virtute ac robore dejecto, sive imbecillitate, quam maxime præcedentes morbi relinquunt & ingignunt, incunabula trahunt; quo sic manifesto dilucescat, non modo fluidorum, sed & solidorum vitiosam ac præternaturalē constitutionem, ad gignendos morbos magnæ virtutis, eaque propter a perito Medico magnopere esse considerandam. Nam quandocunque plenas & accuratas consignatas morborum historias paullo accuratius lustramus, animadvertimus, non robustos, firmos & valentes, sed maxime eos, qui vel natura imbecilliores sunt, vel ob adversam præcedentem valetudinem tales redditi, cum morbis conflictari & medicam opem poscere, difficulter tamen sanationem recipere, atque etiam summa cum circumspectione prudenter & lenissime esse curandos. Hinc quanto minus sani & robusti, diæta ad leges sanitatis exquisite composita, Medico aut medicina egent: tanto magis certe debiles & imbecilles eadem

eadem desiderant: ut adeo verissimum sit sanctissimi Salvatoris edictum: non firmos,sed languidos Medico indigere; eo quod, ut recte pridem observavit *Celsus lib.* 1. *cap.* 3. omnibus morbis obnoxia est infirmitas.

§. II.

Virium ratio ex efficacia motus. Quæ quum ita sint, haud postremus Medici certe labor eo dirigendus, quo corpora valentia & firma, ab infirmis & minus valentibus, probe distinguere discat. In quo quidem recte perficiendo, tenendum, quod quemadmodum in universa rerum natura omnis vis, virtus & robur ad efficaciam motus referri debet: ita quoque robusta natura corpusque firmum haberi debet illud, ubi efficacia motus, tam in actionibus naturalibus, quam vitalibus & animalibus, vivida sese exserit. Vigent autem animales functiones in iis,qui mente & corpore duros etiam labores ac diuturnas fatigationes sine noxa sustinere possunt, ac vitales & naturales vigent in iis, qui pulsu gaudent magno, pleno ac robusto, bene appetunt, digerunt ac egerunt, & solida habent corporis membra, neque facile animo moventur,aut a caussa quadam externa læduntur. Quæ omnia in languidis ac debilibus secus eveniunt, utpote qui, & facile fatigantur, & a levi animi affectu, intemperie aeris,aut vitio in diæta commisso, offenduntur, vel a quadam medicina purgante aut alterante facile moventur aut læduntur, verbo, qui sunt, ut ita loqui liceat, sensibilissimæ naturæ, perquam facile in morbos incidunt, diu cum iis conflictantur ac tardius vigorem pristinum recipiunt.

§. III.

Et solidorum dispositione dijudicanda. Deinde quoad ipsam naturalem partium solidarum dispositionem & structuram, robore & viribus præ aliis valent, morbisque minus obnoxii sunt, qui majora obtinent vasa, strictiores fibras carneas, robusta ligamenta, nervos & tendines magnos; imbecilliores vero & morbidi merito habentur, qui obesi, laxioris & spongiosioris sunt carnis, tenuia & exigua gerunt sanguinis vasa,exiles nervos teneraque membranas. Nam sub robore solidorum, quæ fluida impellunt, & canalium amplitudine, longe majori facilitate & promtitudine contenti humores circumaguntur, & secretiones utilissimorum ad vitam succorum, & excretiones inutilium, longe melius vigent, quam sub copia ac exiguitate vasorum, fibrarum laxitate & nisu ac renisu languido; & hinc omne id, quod lædit ac morbos efficere aptum est, promte removetur ac eliminatur, & illibata servatur corporis integritas. Neque male huc referri poterit *Hippocratis* aphorismus, *Sect.* 2. 44. quo perhibet, spongiosos natura & obesos, magis cito mori quam graciles & strictioris habitus.

§. IV.

Ad imbecillitatem facile sexus. Jam quum sexus femininus ordinario ejusmodi molli, laxo, tenero & succulento corporis habitu incedat: in proclivi est judicare, eundem longe imbecilliorem, morbis quoque magis afflictum esse, quam virilem nobiliorem, quin, si menses, qui pro valetudine feminarum sunt, non rite manant, *Hippocratis* effato, omnem morbum bis pati. *Ætas.* Deinde ratione ætatis infantes & senes maxime omnium imbecilles variisque morbis obnoxios esse, difficilius etiam convalescere ac facili succumbere, experientia constat. Nimia enim fibrarum in infantibus est laxitas, adeoque quam maxima ad stagnationes & decubitus humorum proclivitas: in senibus vero magna fibrarum rigiditas, pororum strictura & vasorum capillarium angustia, quo fit, ut utiles succi difficilius secernantur, & inutiles minus sufficienter ejiciantur. Pariter id crebriori observatu in comperto est, firmos & robustos corpore ac animo parentes, valentes ac sanos; imbecilles contra, valetudinarios, senes quoque, & ebrios, debiles, teneros ac morbidos gignere infantes. Nam certe præcipuæ atque difficiles quæ homines affligunt

Medicisque plurimum negotii facessunt ægritudines, sunt hæreditariæ, & non tam a fluidorum, quam potius congenitis solidorum vitiis dependent. Inter capitis quidem affectus, maniam, melancholiam, apoplexiam & epilepsiam, inter pectoris morbos, hæmoptysin & phthisin, quoad partes in imo ventre contentas, affectum hypochondriacum spasmodico-flatulentum, renum & vesicæ calculum, anomalum fluxum hæmorrhoidalem, in feminis malum hystericum, & quoad partes externas, dolores rheumaticos & arthriticos, in liberos per nativitatem transire, constantis semper & perpetuæ fuit experientiæ.

§. V.

In primis etiam morbi diuturni præcedentes.

Præter hanc, quæ ob sexus, ætatis & nativitatis rationem accedit imbecillitas, sunt adhuc alię causę, quę corpus sanum antea ac robustum infirmare & solidarum partium virtutem, tonum ac robur imminuere, frangere atque prosternere, corpusque ad graves morbos ingenerandos disponere possunt. Horum in censum, præter diuturnos & graves animi affectus, immoderatas mentis in studiis fatigationes atque meditationes, abusum quoq; veneris & bacchi, diætam pravam, assiduas vigilias, & duros labores, maxime omnium referendi morbi, præsertim, si ægrorum culpa longius extrahuntur, vel ob Medicorum errorem perperam tractantur. Ea enim est motuum morbosorum ac inprimis febrium indoles, ut non solum succos vitales absumant atque totam sanguinis & humorum massam vitient, & corruptam ac impuram reddant; sed etiam solidis partibus omne robur motusque potentiam subducant, quo ex facili denuo stagnationes, stases & corruptiones concilientur, morbique contrahuntur. Inprimis tamen ingens ventriculo & intestinis accidere solet imbecillitas, unde aucta post morbum ciborum appetentia, digestione autem vacillante, alvinæ sordes retinentur, cruditatum sentina colligitur, quæ si non repetita evacuatione, subjunctis ventriculi tonum roborantibus, tempestive submovetur, nova morborum minera conflatur, quæ sensim sanitatem subruit, tandemque ipsa mora vel prima data quavis occasione, in graves morbosas afflictiones conspectius transit.

§. VI.

De damnis ex debilitate universali per hæmorrhagias.

Hæc ut eo testatius patescant, per classes & varias caussarum series eundo, morborum ex morbis generationem dilucide evolvam. Et primo quidem loco nihil frequentius evenit, quam quod post enormes, & tantum non incompescibiles hæmorrhagias, e. c. in abortu, puerperio, gravi vulneratione, aut etiam post largius menstrui vel hæmorrhoidalis sanguinis profluvium, frigidi sic dicti morbi, ut cachexia, pedum œdemata, anasarca & aliæ funestæ hydropis species, vel etiam atrophia, summus virium languor, febris lenta & hectica, enascantur aut præcedente morbi longe pertinaciores reddantur. Nimium enim exhausto virium, & fluidi, quod motum ac robur solidis fœnerat, fonte, sanguine, ventriculi & canalis qui vitali machinæ alimentum conveniens parat, actio atque digestio non modo minuitur, sed robur, quo solidæ partes gaudent, & quo inutile ejicitur, utile vero intime permiscetur & ad usum servatur, admodum labefactatur, ut non possit non ingens, & cruditatum in primiis viis, & impurorum succorum in venis, fieri proventus, quem urinæ copiosæ, plus minus turbidæ & albæ, luculenter manifestant. Accedit quod ob languidum humorum circuitum & interceptam sordium exclusionem, passim in visceribus stagnationes, obstructiones & stases gignantur, & vitales corporis succi inquinentur, eoque pacto, tamen ad longas, quam acutas & periculi plenas afflictiones, via sternatur. Quæ omnia non solum & majora & deteriora fiunt, si animi perturbationes complicantur, vel in diæta committitur vitium, aut im-

impensior corporis refrigeratio contingit, sed etiam eo certius funestum sortiuntur eventum, si medentes ejusmodi infirmos, validiori & crebriori evacuatione adhuc exercent; aut nimis calidis exagitant.

§. VII.

Et puerperium indecte. Deinceps ex omnibus, quæ universi corporis firmitudinem atterunt, idque ad morbos suscipiendos præparant, vix quicquam efficacius est, quam puerperium; utpote quod multas varias, easque graves affectiones, non raro inducere observatur. Vidimus post illud spasticas hypochondriorum & diuturnas hystericas passiones; vidimus multas in melancholiam, hemicraniam, abdominis perpetuam flatulentiam, tumorem, cachexiam, delapsas; annotavimus sterilitatem, fluorem album, corporis languorem, cum lento calore, & quæ plura alia sunt. Præterquam enim quod cum sanguine largius ex fauciatis vasis effluente multum virium effundatur, ipsi graviores partus labores corpus admodum exhauriunt, ejusque partes vigore ac robore privant, quibus accedit, quod ipse uterus perquam facile labem patiatur, ut excluso fœtu, post tam ingentem extensionem, naturali tono non redditus, sanguis per contorta ejus vasa minus expedite trajiciatur, sed passim subsistat universumque corpus inde graviter luat. Et hinc omnia illa, quæ memoravi mala subnascuntur, quæ mirum quantum gravior animi ex affectibus commotio accelerat, frigidus autem potus, improvida corporis refrigeratio, prava victus ratio & valentiora pharmaca pariter advocant, augent & exacerbant.

§. VIII.

Ex particulari debilitate post apoplexiam paralysis. Neque vero tantum universalis corporis ex morbo debilitas, ad novas & alias concipiendas ægritudines aptissima exitit; verum etiam sæpenumero a morbis quibusdam peculiaris & certæ cujusdam partis imbecillitas, alium morbum invehens, remanet. Atque ut ordiamur a capite, multiplici identidem observatione constat, quod discussa apoplexia, dextri vel sinistri lateris paralysis relinquatur, ubi brachium & pes, resistante quidem debiliori sensu, motu privantur, conjuncta oris tortura & linguæ balbutie. Ratio hujus effectus & modus quo generatur tam grave malum in expedito est. Scilicet in apoplexia meningum vasa a sanguine copiosius eo ruente, admodum expansa & distenta sunt, ut intercepto ejus libero itinere, serosa pars secedat, in posticam cerebri partem & spinalis medullæ principium descendat, unde fluidi quod nervi vehunt influxus sufflaminatur, & membra subjacentia pristinam tensionem pristinumque ad motum & sensum necessarium vigorem amittunt. Quinimmo quia cerebri & medullæ oblongatæ fibræ, exuberante serosi humoris copia ita perfusæ, nimium flaccescunt, fit, ut intercidente earundem debita tensione, apoplecticum insultum utplurimum stupiditas, ingens memoriæ debilitas, somnolentia & ad obeundas actiones summus languor consequatur. *Et stupor animi*

§. IX.

Epilepsiam cerebrum ac nervos præsertim opticos mire debilitare, vel ex eo clarum atque perspicuum fit, quod hanc ipsam in repentinam cœcitatem transiisse *M. N. C. Dec.* 1. *An.* 3. *obs.* 161. it. *Cent.* 1. *An.* 2. *obs.* 130. fidem faciant. In graviori enim epilepsia sanguis cum impetu, ob fortes spasticas in abdomine stricturas ad caput urgetur, ubi tardius circumactus & stagnans, serum dimittit, quod in anteriora cerebri & nervorum opticorum thalamos destillans, eas obstruendo, guttam serenam producit. Et quia in paroxysmis epilepticorum nervi, qui oculis motum præstant, simul distorquentur, oculorum situs interdum pervertitur, unde strabismus, quem *Segerus* in *M. N. C. Dec.* 1. *An.* 3. *observ.* 162. in infante ex paroxysmo epileptico se observasse memorat. *Post epilepsiam cæcitas & strabismus.*

§. X.

Maniæ in melancholiam, ac vicissim

Post maniam melancholia & vice versa.

melancholiæ in maniam, facilem admodum fieri transitum, crebra testatur experientia; quandoquidem in utroque affectu meningum vasa visci di sanguinis copia infarcta sunt, cujus in melancholia tardior & difficillior, celerrimus vero in delirio maniaco est progressus, propter auctam meningum stricturā, sanguinis citatiorem cursum efficientem. Quemadmodum vero fortiorem spasmum semper fere ejusdem partis atonia & flaccidus languor excipit: ita etiam cessantem, quæ in paroxysmo maniaco præsto est, nimiam membranarum & vasorum cerebri constrictionem; eorundem relaxatio & debilitas subsequitur, qua postea sanguinis difficilior & tarda per has partes fit progressio; ex qua melancholicorum phantasmata sua trahunt incunabula.

Ex febre acuta surditas.

§. XI.

Ex febre acuta, caput & nervosum genus occupante, cujus generis solet esse sic dicta Hungarica, quam delirium, vel stupor quidam, aut acerbissima cephalalgia comitatur, sæpenumero surditas, vel minimum difficultas auditus resultat, quę per totam quandoq; vitam persistit. Non quidem malum alias indicium, sed salutaris criseos notam præbet, si in acutis febribus, circa critica tempora, hebetudo auditus accedit, neque sine ratione. Nam si crisis perfecta est, strictura solidorum, quæ tamdiu quam febris impetus durat, remittit, eoq; facto, pulsus celeritas & durities minuitur, sordium per urinam, alvum & cutis tubulos redit evacuatio, & meatus jam magis patuli facti, non tantum tenuem serosum humorem, verum crassiores etiam feculentias dimittunt. Verumtamen quia in acutis capiti infestis febribus, laxato meningum spasmo, fibris remissioribus factis, sanguis tardius iter conficiens serum deponit, quod ad principium nervorum acusticorum descendens, difficilem auditum producit; is neglectus ex facili in perpetuam & immedicabilem surditatem transit. Quippe si caput tum improvide frigori exponitur, vel medentes discussioni stagnantis humoris per convenientia cephalica & sudorifera minus invigilant, partium cerebri, quæ ad auditus organum pertinent, a subsistente sero fit compressio, corruptio aut magna læsio.

§. XII.

Post hæmoptysin phthisis.

A capite, ceu suprema corporis regione, ad mediam nempe thoracem, progressum facturi, deprehendimus multos esse pectoris morbos, qui magnam imbecillitatem vastissimo pulmonum visceri inferendo, illud ad varios affectus morbosos disponunt. Nihil enim frequentius in praxi observatur, quam ad hæmopthysin, præsertim perperam curatam, presso pede phthisis insequatur, idque eo magis, quando nimis celeriter exitum affectans sanguis, adstringentibus vel narcoticis vi quasi cohibitus fuit. Videlicet quemadmodum veræ omnium hæmorrhagiarum caussæ non aliæ sunt, quam fortes spasticæ vasa simul comprimentes in abdomine aut remotis aliis partibus stricturæ, quibus liber sanguinis circuitus intercipitur, ita ut in coarctatis alibi meatibus, in alias partes cum impetu ruat, ibique perrumpat: ita pari ratione si ad pulmones ejus appulsus urgetur, eorum vascula, quæ hiant in tracheam, mirum distenduntur & ingens ejus in hanc fit effusio. Quod si igitur neque spasmorum, neque inæqualis circuitus ratione habita, adstringentia præpropere dantur, sanguis tenuis ac floridus crassescit, in coagulum abit & effluere nescius, vel putredinem concipit, vel secedens serosus humor tubercula ingenerat, ut vomicæ vel ingens exulceratio oboriantur. Etenim quando ob humoris acrimoniam, vel distendentem nimis ejus copiam minutissimæ pulmonum vesiculæ disrumpuntur, ex pluribus una, vel plures amplæ cavitates resultant, extrema vero vasorum capillamenta exesa magis patula redduntur, ut multum succi chylosi in cavernulas influat, qui ob hiantia capillaria, & lymphatica vasa non resorptus, sed stagnans,

gnans,

gnans, lentorem contrahit, spissescit & turbidus ac glutinosus fieri, ac si longius moram nectit, fetere incipit.

§. XIII.

Ex pleuritide abscessus pulmonum.

Pleuritidem in abscessum vel empyema transire, dudum gravissimus auctor *Hippocrates*, passim in monumentis suis tradidit, inprimis *aph.* 8. & 15. *Sect.* 5. perhibet: pleuritidem in empyema, (quo nomine, ut auctor est *Galenus*, quamlibet in pus mutationem insignit) degenerare, si purulenta non intra quatuordecim dies excludatur materia, & quando hæc in empiemate non definit, intra quadraginta dies fluere, phthisin fieri; id quod etiam experientia confirmatur atque expedita ratione nititur. Nam in pleuritide vera haud absimili ratione ac in peripneumonia, ipsius pulmonis exterior substantia, non vero quæ tantum costas succingit membrana, inflammatorio & dolorifico ex sanguinis stasi tumore est affecta. Hæc itaque inflammatio si penitus dissipatur, morbus perfecte sanatur; ac si discuti renuit, in purulentam abit materiam e pectore rejiciendam. Quod si vero intra quatuordecim dierum intervallum nec febris decedit, nec puris excretio sequitur, tunc justa est suspicio, materiam inhærentem formare vomicam, qua demum rupta, si puris screatu intra quadraginta dies non cessat, phthisis præstolatur; certum quippe tunc est indicium, vomicam ulterius serpere & acre pus totam pulmonum substantiam in exulcerationem trahere, unde tabes & phthisis.

§. XIV.

Quod sæpissime. ... Aureliani.

Et certe pleuritis longe facilius in empyema cedit, quam quidem peripneumonia, quia recte monente *Cælio Aureliano p. m.* 420. *peripneumonia est tumor in tuto pulmonum corpore, pleuritis vero tantummodo in ejus parte*, vel potius pleuritis est inflammatio magis superficialis, peripneumonia vero altior & profundior: in hac sanguis magis serosus, in illa cruor crassus stagnet. Quare sicuti sanguinis chylosi & gelatinosi facilis est in purulentam materiam transitus, ita cruor crassus difficilius in pus mutatur, sed magis in corruptionem vel sphacelum abit, aut vasa obturat: & hinc peripneumonia est morbus valde acutus, qui nisi intra paucos dies discutitur, funesta sphacelatione vel suffocatione perimit. Dignum videtur quod hic interseratur exemplum Mindæ Westphalorum olim a nobis observatum, de viro, qui superata pleuritide incidit in tussim, maciem, febrem, inquietudinem & spirandi angustiam, exactis autem sic duobus mensibus, præter omnem expectationem, pus album & congelatum, sed, minime fœtens, ad aliquot libras, trium circiter hebdomadum spatio rejecit, eodemque evacuato, pectoralis balsami & lactis usu, perfectæ sanitati redditus est. Neque minus commemorabilis est casus in dissertatione *de rarissimo succi nutritii ex thoraco stillicidio*, expositus, ubi pleuritis tandem in empyema, sinistrum totum pulmonis lobum, teste sectione, consumens, degeneravit, erosis simul & apertis ductus thoracici ramulis, quia succus chylosus, sapore dulcis, aspectu lacteus, odore spirituosus, cujus ego locuples αὐτόπτης testis sum, per multos annos ad aliquot uncias quotidie, ex thoracis apertura, quæ ad empyematis exclusionem acu facta fuerat, stillavit.

& exempli effi matur.

§. XV.

Causa sæpe venæsectio i. vel nimis parca.

Quod vero tam sinistre pleuritis curatio nonnunquam succedat, in culpa sæpissime est imprudens & præpostera medentum methodus, qui in sanguine detrahendo vel nimis parci sunt, vel interdum nimis liberales & effusi. Utrumque malum. Recte enim *Verzascha obs.* 8. confirmat, ex neglecta venæsectione empyema facillime subsequi, præsertim in spongiosi habitus corporibus. In cujus confirmationem *Heurnius comment. super aph.* 8. *Sect.* 5. sequentem affert

histo-

historiam: vidi, ait, *juvenem triginta annorum succi sanguinisque plenum, qui, cum ruri esset, humi dormivit ac in pleuritidem incidit. Tarde huic a Medico parumque sanguinis detractum fuit, dolor perseverabat, decimo quarto in empyema versum fuit malum, dein expuratum, tandem cum fœda multa expectorasset ac extabuisset, obiit.* Idem tamen evenit & empyema gignitur, quando vicissim nimium sanguinis, per iteratas missiones evocatur, eo quod his repetitis puris rejectio supprimitur. Hinc perite *Ballonius lib. 1. epid. pag. 226.* prodidit: *revera graviter ab iis peccatur, qui in pleuritide naturam multo detracto sanguine exinaniunt.* Et hæc quoque dubio procul caussa fuit, quare in juvene viginti annorum, in quo decies phlebotomia celebrata, pleuritis in empyema concessit, teste *Riverio Cent. 1. obs. 79.*

vel largiore.

§. XVI.

Ex humorum decubitu ad pectus tussis, dyspnœa & pu- [illegible]

Porro ingens humorum decubitus ad pectus, in iis præsertim, qui pituita abundant & mali habitus sunt, diuturnam humidam tussim cum spirandi angustia suscitat, qua demum ita læditur pulmonum substantia, ut copiosissima materiæ purulentæ & chylosæ contingat rejectio. Tono namque vasculorum & membranarum pulmonalium destructo, humores ibi cum sanguine congesti hærent, & acriores redditi, distendendo & erodendo ingentes cavitates efformant, ad quas perpetuus succorum est affluxus, stagnatio & extravasatio. Quam vero difficile sit hunc humorum motum a pectore ad alia loca divertere, pulmonumque deperditum tonum restituere, ii norunt, qui in artis operibus cum solertia versantur. Non vero solum Medici imprudenti medela, sed etiam ipsi ægrotantes, perverso victus regimine, sæpenumero multum conferunt, ut humida diuturna tussis, tandem in phthisin, vel etiam asthma & hydropem, concedat. Pessimus enim Practicorum mos est, ut in tussi, cujuscunque generis, vel originis fuerit, dulcia, incrassantia, emollientia liberali manu propinent, quibus tam pulmonum, quam ventriculi & intestinorum robur amissum plus adhuc dejicitur, cui potius convenienti stomachica & balsamica medicina erigendo & superfluis humoribus evacuandis, in curatione unice intenti esse deberent.

§. XVII.

Ex asthmate tumores ac hydropes.

Ex spirandi angustia atque difficultate, quæ orthopneæ, vel asthmatis nomine insignitur tumores œdematosos & hydropes, tam thoracis, quam abdominis, progigni, in praxi sæpe sæpius animadvertitur. Et quo magis asthma urget, ut est spasmodicum & convulsivum, eo facilius funestum thoracis hydropem, vel etiam ipsum ascitem producit: sicut contra lentum & diuturnum asthma, paulatim cachexiam & œdemata pedum conciliat. Qua vero ratione horum affectuum generatio procedat, explicatu non adeo arduum est, quandoquidem vel ob spasticam vasorum pulmonalium angustiam, vel ob meatuum non infrequenter a polypo obstructionem, sanguis ex uno cordis ventriculo ad alterum ægerrime per pulmones traducitur, sed ad cavitatem dextram & hinc ad universum venarum genus, propter obicem positum, regurgitat. Et quia tardissimus inde fit sanguinis ex venis in arterias transgressus, hinc serosi humores quam facile in venis repletis secedunt inque porosam maxime inferiorum partium substantiam ingrediuntur. Longe vero celerior hæc seri a sanguine secessio tam in pericardium, per auriculæ dextræ poros, quam in thoracis cavum, per aperta vasa lymphatica peragitur, ubi vel polypo vasa pulmonalia infarcta sunt, vel convulsivum, longiori temporis spatio affligens asthma, liberum sanguinis iter per pulmones intercipit; quippe tunc seri per meatus patulos in cavitates expressio urgetur ac promovetur.

§. XVIII.

§. XVIII.

Malum hypochondriacum. Nunc a media corporis regione ad infimam descendendum est, ubi eos morbos, qui ex visceribus abdominis a præcedenti morbo debilitatis, prodeunt, spectabimus. Ex iis vero, qui in ventriculo ac intestinis sedem suam atque domicilium habent, vix ullus frequentior est, quam spastico-flatulentus, multis & variis pathematibus conspicuus, quem nostro ævo mali hypochondriaci, vel hysterici, si feminas affligat, nomine efferre solent. Nam quando universus, a faucibus usque ad anum elongatus nerveo-membranaceus exquisitissimæ sensationis canalis, a morbo præcedente læsus fuerit, adeo ut ejus tonus ac motus peristalticus destructus, vel crusta villosa, quæ colatorii munere fungitur, obstructa, aut glandulæ, quæ solventem & fermentalem succum præbent, obstipatæ fuerint, aut bilis quæ chymi correctorium & optima veluti medicina est, intemperata evaserit: nihil aliud efficitur, quam ut abolita digestione & fecum debita expulsione, multi humores crudi, viscidi, corrosivi ibi consistentes, nervosas partes exagitando, spasmos, convulsiones & flatus proferant. Quę cuncta ob consensum generis nervosi, anxietates, dolores, inquietudines maximasque molestias in capite, thorace, hypochondriis & abdomine creant. Jam vero diligenti & attenta *Ab intermittentibus male curatis.* observatione practica constat, hypochondriacum hunc morbum non frequentius ingenerari, quam ab intermittentibus, præsertim tertianis, male curatis. Nam si ante correctionem vel evacuationem materiæ, quæ febrilis commotionis causa est, paroxysmi variis artificiis constrictoriis nimis propere reprimuntur, ea in visceribus & ductibus excretoriis remanet, & ex mora deterior facta, alias periculosiores stricturas & meatuum obstipationes, cum offensione ventriculi & intestinorum efficit: idque eo magis, si diætæ vitium aut intemperantia affectuum, quibus in passionibus spasmodicis concitandis nihil potentius est, accedat. Intermittentes enim febres quum fomitem & mineram suam in ductibus biliariis, pancreaticis atque etiam ventriculi ac intestinorum valvulis, plicis atque flexuris habeant, in exquisite sentiente hoc canali suam potentiam, quæ vix ullis aliis quam spasticis tensionibus absolvitur, exserunt.

§. XIX.

Simili ratione diarrheæ & dysenteriæ neglectæ, vel perperam tractatæ, *Ex alvi fluxibus &c.* immedicabilem sæpe in intestinis erosionem ac læsionem relinquunt. Nam quid frequentius est, quam quod ab intempestivo adstringentium in hisce morbis usu, vel ita periclitetur, vel diuturna fere insanabilis tabescentia, lenta febris, cachexia, vel spasticus hypochondriacus remaneat morbus, qui mala diæta & inordinatis animi affectibus multo pertinacior fit & ingravescit. Laborabat ante annum honestissima femina post male curatam dysenteriam acerbe & graviter variis symptomatibus, inappetentia, macie, phlogosi, atroci dorsi, lumborum & abdominis rosione, cum ingenti anxietate & alvi segnitie, quam nonnunquam copiosissima dejectio sequatur, hisque malis ultra sex menses eadem cruciabatur, tandem, divina aspirante gratia, antispasmodicis, roborantibus & leniter evacuantibus a me curata perfecta sanitate jam fruitur.

§. XX.

Deinceps ex intermittentibus diuturnior quartana, plerumque infimi *Ex quartana hydrops.* ventris viscera, ut hepar, lienem & pancreas, adeo lædere solet, ut funestus hydrops subsequatur: siquidem hæ febres altius utplurimum fomitem suam in viscerum tono destructo, eorumque a sanguine crasso infarctu, repositam habent, unde etiam magnam prudentiam, & sufficiens quoque tempus ad sanandum, desiderant. Nisi enim obstructio illa viscerum expedia-

pediatur & sanguini ac humoribus per vasa abdominis venosa liber circulus restituatur, supervacanea, vel plane noxia, omnis febrilem impetum sistens medicina est. Tum quoque nihil est inconsultius, quam posthabita sanguinis missione, vel viscerum obstructorum reservatione, aut alvi subductione, specificis sic dictis, ex quorum numero sunt cortex chinæ, fraxini, radix tormentillæ, plantaginis, alumen & vitriolacea, motus febriles reprimere. Hæc enim incrassando & coagulando humores, infarctum & indurationem viscerum adaugent, quo fit, ut ibi, intercepto sanguinis cursu, serum in vasa lymphatica magna copia secedat, unde in hydatides abeunt, quæ postea disruptæ, serum in abdominis cavum funesto effectu effundunt.

§. XXI.

Quod testimoniis confirmatur. Optime hunc generationis hydropis modum, jam olim *Galenus in c.7. aph.55. & l.4. aph.11.* tradidit dum inquit: *si aliquando contingit, hydatides, sive vesicas hepatis aqua plenas disrumpi, effunditur aqua ad locum membranæ abdominis interioris, epigastrio respondentem, in quo etiam hydropicorum aqua congregatur.* Idem gravissimus auctor *Lib.3. in loc. affect. Cap.3.* de hydrope, quartanis male curatis succedente, conqueritur, dum ait: *quartanæ male curatæ hydropem accedere crebro vidimus, præsertim si ægrotus in victu aberraverit & intempestivo frigido potu caloris levamen quæsiverit, quo humores incrassantur, obstructiones & scirrhus in hepate ac liene pariuntur, & tum præcipue, si dejecti in paroxysmo particulari, caloris putridi exhalationem externo quæsito frigore cohibuerint: qui impulsus, utrumque hypochondriorum viscus adurit & indurat.* Et *Joh. Langius* in *epist.48. pag.175. & epist.39. pag.142.* hunc in modum disserit: *nisi in febribus putridi humoris copiam ademeris, tum non modo tantam crudi humoris copiam calor naturalis concoquere non poterit, sed præcipue in statu & morbi declinatione resoluta per calorem febrilem & sudorem subtili humorum substantia, fæculentior pars (Germ. der Fieber Kuche) derelicta fungosam ac raram epatis ac lienis substantiam ita infarciet & obstruet, ut tandem, utroque viscere, vel altero scirrhis obsesso & indurato, hydrops aut crurum ædema febrem excipiat. Quod tum maxime accidet, si alterantibus frigidis citra evacuationem lenitivam aut evacuativam usus fueris, quæ materiam plus ingrossant, quam resolvunt. Quare, ne in febribus interpolatis nimis diu frigido potu utaris diligenter caveto.*

§. XXII.

Et renum debilitate inflammatio, calculi, ulcera, &c. Præterea renes a præcedente morbo debilitati, tono eorum destructo, non modo facile inflammantur, exulcerantur, sed & ad calculorum generationem proni ac dispositi evadunt. Evenit id maxime in plethoricis, vel quibus redundans sanguis per uterum aut ani venas non expurgatur, vel vacuari cessat, hinc ipse, circa vasa in lumbis stagnans, gravativum ibi dolorem æstumque efficit, quem dolorem, si imprudenter Medici calculo adscribunt & calidiora, quæ urinam movent & calculos pellunt, propinant, gravia dicta renum vitia pleno scaturiunt alveo. Nam renalium glandularum & vasculorum tono, ob nimiam distensionem, destructo, tardius procedit urinalis laticis secretio & descensio ad vesicam, ut in syphunculis urinariis stagnans, tartarum; qui calculi est materia, sponte deponat. Deterior adhuc res est, si inflammatio, & ex hac apostema, aut ulcus, generetur. Quam optime autem hi renum morbi arceantur matura sanguinis missione, quam etiam *Riverius Cent.2. Obs.15.* item *Grulingius in praxi Tr. de calculo p.16.* ad hunc scopum obtinendum magni faciunt. Et hæc quoque est ratio, quare hæmorrhoides supervenientes nephriticis, ceu salutiferum remedium summopere *Hippocrates aph.2. Lib.6.* dilau-

dilaudat. Hoc itaque naturæ consilium in avertendis his morbis Medici merito imitari debent, & vel hæmorrhoides ad fluxum perducere, vel pedum venas aperire.

§. XXIII.

Et calculo renum vomitus.

At si calculus diutius & firmius principio uretheris impactus hæret, nec ex sede hac dimovetur: nervosas has partes perpetuo vellicando, ingentem in ventriculo nauseam & ad vomitionem suscitat irritationem, adeo, ut si quando nec natura, nec ulla arte peregrinus hic hospes cedere velit, perpetua ventriculi subversio, cum anxietate, inappetentia, macie & tandem mors subsequantur: quale triste exemplum non ita pridem in præclaro hujus urbis Medico conspeximus. Nam magnum & arctius est renibus cum ventriculo consortium, hinc *Langius in Epist.* 45. *pag.* 168. scribit: *plures calculo renali affectos plusquam annuo ciborum fastidio tabescere vidi, nec unquam esuriisse, in quorum cura alii Medici ventriculi imbecillitatem, alii venarum mesenterii & hepatis vel splenis obstructiones incusarunt.*

Icterus.

Spasmus quoque a calculo suscitatus, usque ad ventriculum, & sæpe etiam ad duodenum propagatus, molesta constrictione hujus peristalticum motum validissime invertit, unde patet etiam ratio, quare calculosi facile fiant icterici.

Colica,

Neque prætereundum est, quod crebra ex calculo afflictio ita ventriculi atque intestinorum tonum ac robur imminuere ac labefactare possit, ut colica tormina & flatuum proventus calculi obnoxios levi data occasione vel caussa graviter exerceant.

Et vesicæ calculus.

Ex renali vero calculo, si quando in vesicam prolapsus, ob magnitudinem non foras ejicitur, continua tartari urinalis accretione, calculum vesicalem generari, extra dubitationem est. Igitur periti est Medici, calculum, qui ex renibus in vesicam descendit, quantum fieri potest comminuere, ejusque exclusionem per urethram omni modo promovere, cui scopo obtinendo diuretica utique proficiunt.

§. XXIV.

Ex uteri vitiis hæmorrhagiæ, abortus, &c.

Ex utero quoque male antea affecto plures prodire novos morbos ac vitia, longa experientia ac usu compertum perspectumque est. Observamus id maxime post abortum vel partum, quem varia mala, quibus virgines non obnoxiæ sunt, insequi solent. Quid enim frequentius visitur, quam post puerperium, vel abortum, enormia sanguinis vel seri viscidi albi fieri profluvia, & abortus, nulla etiam comparente caussa, de novo facile contingere, unde in mentem mihi redit aurea illa nunquam satis laudandi senis *Lib.* 5. *aph.* 45. sententia: *quæcunque, corpore bene constituto, bimestres atque etiam trimestres abortiunt, nulla incidente abortionis caussa, his sane cotyledones*, i. e. *venarum ac arteriarum orificia, plena mucoris sunt, & non possunt expandere fœtum, sed disrumpuntur.* Caussa tam frequentis abortionis sine ulla externa occasione nulla alia est, quam intermissa sanguinis detractio, vel alvi ductio neglecta. Hinc ante ingravidationem, vel etiam commodis mensibus, purgatio ex lenioribus, quæ veteres ob eximium usum benedicta vocarunt, vel temperate aloeticis balsamicis pilulis, instituatur. *Matrona inquit, Heurnius in Comment. ad hunc aphoris. quædam sæpius abortierat & pituitosa natura erat, cum vero medicamentorum (puta) laxantium usum iniit, feliciter gestationem perfecit.* Suadeo igitur cum *Platero in Obs. lib* 1. *pag.* 86. ut puerperæ post partum bene purgentur, ne graves fiant morbi: Neque tantum purgandum est, sed etiam convenienti diæta vitæque regimine & aliis internis & externis roborantibus pristinus utero tonus reparandus: quo salvo ac vigente, & mensium fluxus recte & ordine procedit, quo destructo, inordinati fiunt menses, & inde universa corporis œconomia detrimentum patitur.

§. XXV.

Ex gonorrhœa male curata bubones &c.

§. XXV.

Ad partes quod attinet genitales & hæ facile vitium contrahunt ab antecedente morbo, quod ad nova mala suscitanda idoneum est. Animadvertimus id frequentius in gonorrhea, cui, sive malignæ, sive benignæ, si nimis cito adstringentibus cohibetur, multa ac varia mala superveniunt. Ex intempestivo enim constringentium usu, tam lacunæ glandulosæ urethræ, quam glandulæ, quæ prostatæ appellantur, & genuinam gonorrheæ sedem constituunt, facile indurantur, exeduntur atque exulcerantur, hinc continuo fœtida sanies profluit & insanabile laticis ex urethra fit profluvium. Et quia hæc subtilis acredinis materia conterminas partes vesicæ, nempe sphyncterem, non raro simul afficit, unde successive ejus fit erosio, quæ ægre consolidata, perpetuam fere ischuriam & dolorificam stranguriam caussatur.

§. XXVI.

Ipsi dolores paresis.

Neque postremo loco prætermittendum est, quod dolores, si atrociores fuerint & diu perseveraverint, universum nervorum genus adeo debilitent & tono suo partes sensui & motui dicatas exuant, ut paralytici, vel alii nervorum affectus, etiam epilepsiæ, inde propullulent; cujus rei clarissimum documentum edit gravis intestinorum dolor, qui colica communiter convulsiva vocatur, cui non raro paresis succedit, quemadmodum id per experientiam uberius constat & multi auctores observationibus idem confirmant. Inprimis egregius hanc in rem exstat locus in *Paulo Ægineta lib. 3. pag. 251. Colica*, ait, *affectio pestifera cujusdam luis, modo est grassata, ex qua plerique in morbum comitialem, alii in artuum resolutionem, sensu incolumi, nonnulli in utrumque sunt prolapsi, ac eorum qui in comitialem morbum inciderunt, plures interiere, ex iis vero, qui in resolutionem, plures evaserunt*. Sequitur autem gravem coli dolorem resolutio paralytica, quia ordinario post nimiam partium spasticam constrictionem, postea atonia & debilitas excipere solet, ad quam promovendam multum valent opiata, quæ ad infringendos dolores, larga & repetita sæpius dosi, Practici propinare consuescunt, quum periti Medici horum usum serio & sedulo dissuadeant, & præsertim *Baglivus in praxi med. Lib. 1. §. 1. de colica* apposita ita scribat: *nihil familiarius colicæ supervenit, quam paralysis, cave igitur ne opiata copiosius in ea exhibeas, solet enim post opiata magnus sudor supervenire, & exinde paralysis*. Hanc ob caussam quoque *Raygerus Obs.* 50. in crudeli intestinorum dolore pilulas Wildegansii rejicit, quia facile in somno sudor & paresis succedit. Epilepsiæ fiunt, quando ob vehementem intestinorum spasmum & vasorum constrictionem, sanguis urgetur ad caput, & spasmus quoque ad meninges penetrat, hinc *Thonnerus Cent. 2. Obs. 3.* idem idem post colicam notavit epilepsiam, & quod omnia duplicata conspecta fuerint: humore crystallino quasi e sede sua dimoto. Colicis vero & calculosis, vel etiam tertianis, quod facile ictéri superveniant, ratio est, quia spasmus in his morbis ad duodenum & vasa biliaria pertingens, ea valide constringit, ut bilis liber ad intestina descensus amplius fieri nequeat, sed ipsa per vasa lymphatica resorpta & sanguini insinuata, fœdum calorem inducat.

Epilepsia.

Icterus.

§. XXVII.

De morbis ex priorum reliquiis testimonio.

Vidimus hactenus morborum aliis supervenientium primordia atque origines, quæ potissimum destructo partium quibus insedit morbus tono, debentur. Jam propositum est breviter strictimque ea considerare vitia, quæ ex morborum reliquiis proveniunt. Primum vero placet hanc in rem divinum nostrum senem audire, qui *aphor. 32. Sect. 4.* hunc in modum scribit: *quibus a morbo restitutis quippiam est infirmum, ibi abscessus fiunt*.

Quem

Quem aphorismum *Heurnius* optime sic explicat: *quando post morbum infirmitatis aliquid superest, quæ ex lassitudine & imperfecta crisi judicatur, ita ut supersint materiæ febrilis reliquiæ, aut, si liberalius se potu & cibo ingurgitent, quam immutata ventriculi actio, temperamentum & habitus perferre possunt: tunc in discrimen venit homo, quia partes internæ & externæ labefactatæ sunt, hinc, si non accurata diæta accesserit, hepatis & lienis scirrhi, vel cephaleæ, vel foras in artus, si ibi imbecillitas, abscessus effunduntur. Quare, ne quid coacervetur, dentur pilulæ aleophanginæ, mastichinæ, vel Rufi, vel tale quid.* Spectat huc quoque *aphor.* 12. *Sect.*2. *morborum reliquiæ, quæ a crisi supersunt, reciduos morbos parere consueverunt.* Fit hoc maxime, quando ob fractam naturæ virtutem, sicut rursus bene id explicat *Heurnius*, materia morbifica non tota fuerit exclusa, neque in declinatione alvus purgante sollicitata. *Notæ vero* inquit, *reliquiarum morbi sunt oris siccitas, inappetentia, agrypnia, languor.* Quare recte concludit idem auctor: *plerumque jubemus, ne fiant recidivæ, ut quinto vel sexto die, cum jam convalescunt, assumant tres vel quatuor pilulas de hiera cum agarico, vel mastichinas, vel syrupum laxativum, aut pillulas Rufi, vel aliquid rhabarbari, aut passularum purgantium.*

§. XXVIII.

Quæ propterea sub movenda. Profecto cedro digna sunt hæc saluberrima monita, quæ inculcant, ut quiescente nunc morbo, omne, quod adhuc noxium & morbificum est, sive in ventriculo, sive in venis substiterit, excludatur, & corpus ab omni perniciali & excrementitio succo, eo quod hic facile pabulum ac fomentum recidivæ subministrare, vel novum morbum inducere potest. At vero in hoc & graviter & communiter Medici peccant, quod in fine morbi ægris convalescentibus ac morbo spasmo remittente, noxias reliquias, neque evacuantibus, neque sudoriferis, educant, neque robori naturæ atque ventriculi per congruam diætam & proba stomachica debite succurrant. Nam, quo languidius medentis auxilium est in impetu & statu morbi, eo certius & efficacius in ejus principio atque in declinatione; & quidem ineunte morbo, ut natura adhuc valente obstacula removeat & materiam quæ in vitio est exturbet. Verum quippe est *Hippocratis* effatum; *aph.* 29. *Sect.* 2. ita differentis: *quum morbi inchoant, si quid videtur movendum, move; quum vero consistunt ac vigent, melius est quietem habere.* Sub declinatione vero ejus opera necessaria est, qua corpus debilitatum rursus confirmet, vires fractas erigat, quod restat adhuc noxium expellat & hac ratione novi morbi, plerumque deterioris generationem impediat.

§. XXIX.

De damnis ex variolarum & morbillorum reliquiis. Si vero ullo in morbo, certe in variolis & morbillis, reliquiæ morborum ut expellantur necessarium est, quod si non perficitur, gravissima symptomata & morbi succrescunt. Inprimis etiam per experientiam constat, lympham peccantem, acriorem, in variolis & morbillis, nervis pneumonicis maxime esse molestam, teste tussi, quæ indivulsus utrorumque plerumque est comes & morbillos sigillatim subinde catarrhum excipere suffocativum: Relinquitur enim in hoc viscere, fracto morbi impetu, magna atonia, ob quam coacervati viscidi humores ibi hærent, & suffocationem, nisi cita ope succurramus, inferunt. Porro quemadmodum in his morbis lympha universi corporis, veluti fermento quodam maligno, inquinata, corrupta, vappescens & corrosiva redditur, ita multo magis id accidit, si dissipata per antecedentem æstum sulphurea & balsamica sanguinis portione, fermenti virulenti portio restitat, quæ tam acrem ac corrosivum reddere potest lymphaticum laticem, ut non modo in exter-

nis

nis etiam osseis partibus, sed & in visceribus, præsertim pulmonibus, ingentes erosiones, exulcerationes, vel etiam apostema fiant. Recte hinc ac perite *Derebecque obs.* 104. perhibet: *quotquot variolis siccatis non purgati fuerunt infantes in graves morbos inciderunt, hydropem, tabem, scabiem, phthisin, cæcitatem, ossium cariem & alios innumeros.*

§. XXX.

Testimonia. Uberius certe hanc ex variolarum maxime reliquiis noxam testantur Medicorum observationes, quarum ut nonnullas adducamus haud abs re erit. Sic *Hildanus Cent.6.obs.*82. post variolas non exacte curatas corneæ erosionem, tubercula & apostemata circa juncturas vidit. Catarrhos suffocativos & aphoniam notavit *Albrecht in Misc. nat. curios. Dec. 3. A. 3. obs.* 126. memorans: quosdam post variolas, indolentibus tumoribus, qui postea in abscessus fistulosos ipsi ossium compagi haud parcentes, mutati sunt, in tibiis & brachiis affectos esse, & scite addit: *hoc fateri cogor, vix iis, qui reliquias morbi purgantibus, præsertim mercurialibus, sedulo everrebant, vel earum virus aliis idoneis præsidiis destruebant, tale quid obtigisse.* Pariter quanta corrosio lymphæ, post variolarum morbum non bene curatum, fit, variæ observationes docent, de quibus M. N. C *Dec.* 3. *A.* 4. *obs.* 1. consulantur. *Vidi*, scribit *Franckius*, *qui per variolas in tussim ferinam, in tabem hecticam & phthisin inciderunt, vidi qui in opthalmias, cæcitatem, varia ulcera, scabiem malignam & abscessus inciderunt. In filio Bregensi, post variolas, pædarthrocace in manibus, pedibus & spina dorsi ac tandem mors.* Et horrenda ulcera post variolas emergentia *Tulpius cap.* 52. & 54. quam optime describit. Ulcera mala, pus acerrimum fundentia, notata quoque sunt a *Collectoribus Actorum Uratislav. anno* 1700. *p.* 6. Phthisica quoque ulcera & apostemata, post variolas relicta, & nos in praxi annotavimus, & tristissimo exemplo & casu *Serenissimi Saxoniæ Principis*, ante aliquot annos hic placide defuncti, id confirmatum habemus: ubi in thorace aperto integer pulmonis lobus, vasorum ramificationibus relictis, penitus corruptus & consumtus, fœtidissimo & copiosissimo pure in thoracis cavitatem effuso, visus fuit. Quin in virgine nobili, quæ, sine evacuatione, post variolas nimis cito corpus frigido aeri exposuerat, omnium partium contracturam, eamque insanabilem, conspeximus.

§. XXXI.

Ex neglecta puerperarum purgatione purpura, Deinceps, vix unquam tam utiles ac necessariæ primarum sic dictarum viarum evacuationes sunt, quam in puerperis. Nam non modo tempore gravidationis, sed & in ipso puerperio, magna colluvies impurorum humorum colligitur, quos nisi cito & clementer subtrahas, complura mala non sine periculo inde enascuntur. Pessima itaque & detestabilis nostris temporibus opinio invaluit, puerperas, præsertim primis septimanis, plane non esse purgandas, sed ab omni evacuatione abstinendum. Verum magna damna hinc subinde experiuntur, nam exanthema illud, quod purpura vocatur, & in nostris regionibus puerperis familiarissimum est, vix ulli alii caussæ, quam neglectæ primarum viarum repurgationi & lochiorum defectui, adscribi debet. Nam impuri ex venis affluentes ad intestina humores biliosi & salivales diuturna mora putrescunt, qui rursus delati ad sanguinis massam, exanthemata purpuracea hæc, vel quandoque erysipelacea, efficiunt. Ad quæ præcavenda, nihil consultius est, quam altero vel tertio a puerperio die, posteaquam omnia rursus sedata sunt, balsamicas pilulas singulis tribus diebus exhibere, qua methodo non modo lochiorum fluxus promovetur, sed & a purpura aliisque gravioribus damnis puerperas immunes persistere, indubitata & cre-

creberrima experientia confirmati sumus.

§. XXXII.

Nec non omissa in acutis purgatio. Ejusdem exanthematis purpuracei malum, in nostris oris, compluribus acutis morbis, ut variolis & morbillis, febribus continuis, etiam malignis, in declinatione, non sine summo vitæ discrimine, sæpius supervenire solet. Rationem vero nullam aliam invenio, quam quod pessima opinio apud nonnullos Medicos usque eo regnavit, alvi subductionem dictis in morbis periculi esse plenissimam, unde per quinque vel sex dies & ultra, ægrotantes sine hac relinquunt, quod non potest non pessime cedere. Nam perpetuus quum sit succorum in morboe corpore ad intestina affluxus, non potest aliter fieri, quam ut, si non excludantur, more & æstu plane alienam & malignam naturam induant. Hinc aliorum morborum fomitem præbent, eoque magis, ubi sudorifera calida adhibentur, quæ exagitatione putredinem humorum auctam intimius corporis penetralibus insinuant. Quare saluberrimum consilium est, alvum nunquam diu adstrictam retinere, sed enematibus vel blandis vacuantibus eam liberam servare. Recte enim *Riverius in praxi med. Lib.17. Cap.1. de variolis* præcipit: enemata, non solum in morbi principio, sed etiam toto morbi decursu usurpanda esse, si alvus sponte non fluat, idque singulis vel alternis diebus; & hoc præclarum præceptum merito in omni febrium curatione locum invenit ac servandum est.

§. XXXIII.

De recidivis morborum. Quemadmodum itaque ex reliquiis superati morbi & debilitate ab eodem solidis inducta, novæ passim succrescunt morbosæ passiones: ita frequentius quoque accidit, ut morbus jamjam sanatus recidivet ac denuo repetat, quando videlicet prior pariter non perfecte a natura judicatus vel curatus fuit, neque materia morbifica, Medici aut ægrotantis culpa, penitus educta, vel nova mox ingenita. Nam quicunque morbus subito sine ratione & bonis signis discessit, is plerumque revertitur; ita tamen, ut quo citius redeat, vel quo vires debiliores sint, eo plus periculi alat, eo quod natura a primo morbo fatigata, secundum vix sustinere potest. Hæc autem morbi reversuri sunt indicia, si convalescens manet imbecillis, nec cibum appetit, nec rite concoquit, sed multa nausea & ructu nidoroso vel acido afficitur, si spiritus male olet, præcordia inflata sunt & facies livida, si interior cum siti percipitur æstus, quippe quæ depravatam ventriculi coctionem arguunt, qua præsente morbus adhuc vel intus delitescit, vel nova ad eundem resuscitandum colligitur minera. Interim tamen minori discrimine stipatur recidiva, quæ ex mala victus ratione post morbum, quam quæ ex relicto vitio excluditur.

§. XXXIV.

Inprimis autem facillime febres intermittentes redeunt, tum maxime quando febriles motus, antequam materia quæ in vitio est, penitus correcta & educta, nimis cito adstringentibus supprimuntur, quandoquidem hoc facto, ex facili in disposito adhuc ad spasticas commotiones nervorum ac fibrarum genere, denuo stricturæ & motus pristini recrudescunt. Nihil vero ad inducendam febris recidivam tam promtum paratumque esse observatur, quam si superata illa, quis ventis borealibus corpus objicit, aut in loca frigida humida, subterranea, aut templorum concamerationes concedit, quo illico horror, dolor dorsi, languor ipsaque febris contrahitur. Forte quoque purgans quam facile, si reliquiæ febriles adhuc in penetralibus corporis latitant, febris reditum provitare potest, nullam aliam ob caussam, quam quod subtile illud acre virus redolens eorum principium spasticas in genere nervoso provocet constrictiones. Acutas etiam, præsertim in- *Febris intermittentium.* *& acutarum.*

inflammatorias febres, sæpius magno cum vitæ discrimine redire, experientia constat, id quod facile accidit, si convalescentes nimis cito ante primarum viarum repurgationem jusculis nutrientibus, ex carnibus & ovis, nimis se replent, aut liberalius vinum ingurgitant, vel gravioribus animi affectibus indulgent.

§. XXXV.

Capitis morborum. Vix quoque ullus tam facile repetit morbus quam gravior capitis, ut apoplexia, paralysis, epilepsia, hemicrania & insania, eo quod hi morbi in parte affecta ingentem imbecillitatem & pravam dispositionem relinquunt, quæ accedente animi affectu, immoderata refrigeratione, admissa ebrietate, vel gravi alio in diæta vitio, eundem subito ciet ac denuo concipit morbum. *Colicæ &c.* Pariter observavi abscessus pulmonum, hydropem abdominis & pectoris, nec non colicam, eos, qui vix ab iisdem liberati, vitæ victusque ratione minus valetudinem curarunt, denuo corripuisse. *Calculi arthritidis.* Longe frequentius & crebrius renum calculus, podagra & arthritis resultant, ob maximam, quam partibus quibus incumbunt quosque dolorum atrocia dela flant, inducunt laxitatem ac debilitatem, ita prorsus, ut qui semel iisdem affectibus, sæpius eorum insultus experiatur, ac rarius vel plane non, ab iisdem penitus liberetur. Haud postrema itaque Medici cura eo dirigenda, qua abacto morbo, ejusdem recidivam avertat, eumque in finem cum valetudine in gratiam redeuntibus exactas leges ac regulas diæteticas præscribat, has ut observent serio inculcet, & congruis laxantibus ac roborantibus, aut etiam decenti sanguinis missione, imminens periculum prudenter arceat atque præscindat.

CAPUT XI.

De rationali pulsuum explicatione & judicio in morbis recte ex iisdem formando.

§. I.

Veteres minus recte pulsuum doctrinam tradiderunt. IN superioribus potius fundamenta & capita veræ & rationalis pathologiæ, quæ resolvendis morborum historiis apprime inserviunt, concise quidem, sed satis solide ut arbitror, tradidi: nunc ad doctrinam a Veteribus maximi semper habitam & celebratam veniam, quæ ad penitiorem morborum diagnosin & ipsam quoque prognosin necessaria, ad certitudinem artis, existimationem & famam apud doctos & vulgus Medico conciliandam, maximum utique confert momentum. Utut vero inter Veteres antiquissimum nostræ artis parens *Hippocrates*, in hac Medicinæ parte admodum diffusus & operosus fuerit, ut plures etiam de prædictionibus, prænotionibus & prognosticis libros conscripserit; nihilominus tamen permulta, ut ingenue fatear, in iis comprehenduntur, quæ in nostris præcipuæ regionibus, usu & applicatione carent. Nam regulæ istæ & aphorismi prognostici magna ex parte particulares sunt, ad certos casus & peculiares circumstantias, quæ tamen deficiunt & non adjectæ, restricti, tantum abest, ut perpetuæ sint observationis & applicationis. Quumque in diagnosticis & prognosticis vix ulla sit excellentior magisque necessaria doctrina de pulsibus; mirandum certe est, in *Hippocratis* monumentis nullam vel plane exiguam ejus reperiri mentionem, quum tamen in disquisitione de urinis, plus quam par sit, & usus exigat, diffusus sit, atque occupatus. Quam breviter vero & concise ipse *Hippocrates*, tam late & prolixe *Galenus* de pulsibus sermonem fecit, quippe qui innumerabiles fere pulsuum fixit differentias,

quæ

quæ nec menti concipi possunt, nec reipsa, ut recte animadvertit *Montanus*, observantur. Hunc postea, ceu ducem, cœco studio plures ejus asseclæ sequuti sunt, & fideliter tam numerosas, confusas, vix explicabiles & conceptibiles pulsuum species in scripta sua transtulerunt, quæ nonnisi ad ingentem tironum Medicinæ confusionem facere possunt.

§. II.

Quot recentiorum quidem perperā sequuntur.

Veteribus quidem facile condonandum, quod in pulsuum dignotione & evolvenda eorundem natura atque origine, tot hallucinationes admiserint, eo quod sanguinis circuitum, veram & genuinam pulsuum caussam ignorarunt; quo utique factum est, ut verum usum pulsuum, nec in diagnosi, nec prognosi, tam in statu sano, quam præternaturali, cognoscendo, recte intellexerint. Recentioribus vero, qui nobilissimum hoc inventum norunt, merito vitio vertendum, quod multi adhuc eadem chorda oberrent, & ex tanta a Veteribus conficta pulsuum multitudine & multifaria denominatione, veluti ex labyrintho, cum certa ratione sese extricare nequeant. Si caussam quærimus, hæc præcipue subest: quod plerique hanc de pulsibus doctrinam non ad mechanicam scientiam, sive regulas motuum, ad quam tamen proprie spectat, examinaverint. In quo quidem doctrinæ genere *Bellino* melius versatus est nemo, quem si inspexissent, quibus mechanica sordent, perspicuum sane conceptum de arteriarum & sanguinis per eas motu adepti essent; sed qui præjudiciis occœcati sunt, nunquam volunt discere, quæ nunquam didicerunt.

§. III.

Qui systolen arteriarum motum negant maxime errant.

Quod vero magis adhuc mirandum, adeo quidam in luce caligant, ut dubitent, num in arteriis systole, sive motus contractorius succedat, cujus beneficio sanguis ex ipsis in venas, & ex his versus cor refluus propellatur? Sed quis putarit, hos ipsos ignorare, motum tonicum, de quo tam frequens ipsis sermo est, in reciproco motu constrictionis & relaxationis consistere, & hunc non tantum musculis & fibris, sed maxime omnium canalibus, qui ex tunicis nervosis & fibrosis elasticis conflati sunt, omnibus esse proprium, adeo, ut nullum quod fluidum vehit in corpore animali vas hoc ipso sit destitutum. Deinceps nostri utique scire debuissent, quod horum simplicissimorum motuum vere vitalium ea sit natura ac indoles, ut unus semper alterum sequatur, atque proritet ita quidem, ut systole suscitet diastolen, & diastole rursus systolen, unde motus exsurgit perpetuus, & cor in machina animali recte dicitur perpetuum mobile, quod argumentum latius in *tom.* I. *medicinæ rationalis systematicæ* deduximus & illustravimus. Tum apud omnes in confesso est, pulsum, qui tactu in arteriis percipitur, esse nonnisi expansionem & elevationem arteriarum a contractione cordis, qua sanguinis portio in alveos intruditur, producta; nisi itaque arteriæ post expansionem iterum in priorem statum & dimensionem se restituerent sub contractione, neque nova receptio sanguinis & iterata ampliatio, neque etiam progressus in vasa reducentia, posset contingere. Porro systolen sive activam laterum contractionem, licet tactu vix perceptibilem, in arteriis vigere apertius testatur, sanguinis per arterias vulneratas vel abscissas saliens effluxus, ita succedens, ut in diastole quiescat, in systole vero cum impetu elidatur. Tacemus, quod figura & structura valvularum semilunalium idem luculenter arguat, quippe quæ orificiis arteriarum e corde egredientium admirabili artificio eum in finem appositæ sunt, ne sub systole arteriarum, quæ diastolen sequitur, sanguis ad cor refluat ac reprimatur. Neque denique sublata arteriarum systole, sive po-

potentia elastica, quæ dilatatione & reciproca contractione absolvitur, intelligi potest, quo modo tota non solum sanguinis, sed etiam humorum universi corporis massa, quæ exacte posito calculo, pro diversitate individuorum, in grandi corpore & robusto ad 70. vel 80. libras accedit, intrusa una vice a corde in principium arteriæ ad summum sanguinis uncia, possit dimoveri & in circulum agi. Et certe neutiquam sufficit dicere, arteriosa vasa cum venosis reducentibus non esse continua, sed arteriarum extrema in porosam partium substantiam sanguinem a corde advectum fundere, & effusum mediante motus tonici vi ac potentia in venas & per has ad cor trudi, sicque cruorem in motu progressivo refluo eximie adjuvari. Nam supposita illa humorum in poros & interstitia fibrarum extravasatio, commentum & haud levis error anatomicus est, cui partium & totius corporis mere vasculosa, exceptis filamentis fibrosis, compages uberrime illustrata, & confirmata, artificiosissimis *Ruyschii* injectionibus, quibus etiam docemur, nutritionem corporis nonnisi insigni expansione substantiæ vasculosæ partium a contentis succis fieri, apertissime repugnat.

§. IV.

Numerosæ multæ pulsuum species innumeræ.

Eandem censuram meretur quorundam sententia, qua nostris temporibus, quum a sagacioribus Medicis jam dudum istæ multiplices & inexplicabiles pulsuum Galeni species explosæ, antiquum recoquunt & tantum non omnes illas ad fastidium usque inculcant. Videas nonnullorum scripta, in quibus pulsus fortis, vehemens, magnus, plenus, longus, brevis, durus, mollis, parvus, vacuus, debilis, humilis, frequens, rarus, celer, tardus, serpentinus, vermicularis, formicans, caprizans, tremulus, undulatorius, myurus, serratus, dicrotus, manifestus, obscurus, intermittens, inæqualis, ceu vere & distincte existentes supponuntur, ex variis mentis præfigurationibus explicantur, & ad prognosin formandam sterili plane molimine applicantur. Quo quidem nihil aliud faciunt, quam ut pulsuum disquisitioni tenebras inducant, & vel suo exemplo effatum, quod ipse *Galenus lib. 1. de pulsuum doctrina* pronunciare non veritus est, confirment: tantam in pulsibus solis addiscendis esse difficultatem & obscuritatem, ut tota hominis vita illi cognitioni atque exercitationi tribuenda videatur.

§. V.

Ad motus essentiam quatuor tantum species pulsuum pertinent.

Ego potius hoc in loco pulsuum scientiam ac differentiam secundum mechanicas rationes & leges breviter proponam, quo liquido appareat, quam paucæ pulsuum sint & revera existant species, unde suam petant originem, & quam eximium usum eorum exactior notitia in praxi medica obtineat. Quemadmodum itaque in mechanicis nonnisi duæ simplices & genericæ motuum species dantur, motus nempe magnus & celer, cui parvus & tardus opponitur; ita etiam duo tantum in genere pulsus, magnus scilicet & celer, hisque appositis tardus & parvus, præsto sunt. Magnitudo & parvitas in motu, de mole quæ movetur, magna vel parva dicitur: celeritas vero & tarditas, de spatio, quod mobile longiori, vel breviori tempore, emetitur. Pulsus igitur magnus is appellandus, quando ab insigni copia sanguinis a contractione cordis in arterias intrusa, arteria amplius diducitur ac elevatur; parvus vicissim, ubi ab exigua portione immissi cruoris non adeo ampliatur. Et celer pulsus is dicendus, quando brevi temporis spatio arteriæ dilatatio perficitur, tardus contra, si longior temporis intercapedo ictus intercedit. Deinde ex binis his speciebus compositis alia emergit, vehementia nempe atque debilitas, ita quidem, ut celeritas cum magnitudine conjuncta, vehementiam,

magnus & parvus,

celer & tardus.

Et ex his compositus vehemens & debilis.

par-

parvitas vero & tarditas, debilitatem constituat, quod motuum genus utique etiam in pulsibus locum habet.

§. VI.

Reliqui vel non ad essentiam motus pertinent.

Frequentia vero & raritas, item æqualitas & inæqualitas, non sunt essentialiter affectiones motus, eo quod non de singulis motibus, sed tantummodo de successu & serio eorundem prædicari queunt, & frequentia quidem de numero, majori raritas de minori, æqualitas & inæqualitas, item intermissio, de ordine & successu motuum. Neque etiam durities & mollities de essentia motuum est, sed tantummodo dispositionem corporis, quod movet, vel movetur, denotat.

vel fictitii sunt.

Reliquæ omnes pulsuum species sunt fictitiæ, quæ revera non dantur, neque mente concipi, neque explicari possunt; licet minime negandum, diversos magnitudinis & parvitatis, item celeritatis & tarditatis, vehementiæ quoque & debilitatis esse gradus. Proinde vehementer utique ii errant, qui discrimen comminiscuntur inter pulsum parvum, humilem, contractum, obscurum, latentem, vacuum, angustum, concisum profundum, quum nonnisi una species sit, & a parva elevatione arteriæ proveniat, &, si quidem distinctio facienda, parvus, minor & minimus, rectius dicetur. Ejusdem notæ est discrimen, quod nonnulli inter magnum, plenum, amplum & manifestum pulsum, nec non vehementem, impetuosum, robustum, fortem & valentem esse volunt, utpote priores denominationes omnes nonnisi magnam vel majorem arteriæ expansionem, & posteriores amplam cum celeritate factam dilatationem, produnt. Illi vero Galenicorum pulsus myurus, formicans, vermicularis, tremulus, caprizans, serratus, dicrotus, nonnisi species sunt pulsuum magis vel minus inæqualium, qui pro varia mixtione, ordine & successu variant, ita, ut mox parvus, mox magnus, postea celer & tardus ictus percipiatur.

§. VII.

Pulsus celer & frequens separatim percipi nequit.

Majoris momenti quæstio est; num pulsus celer & frequens, tardus & rarus, inter se differant? an vero pro uno eodemque haberi possint? Nolo hoc loco repetere, quam acrem contra omnem expectationem mihi celeberrimus vir moverit olim controversiam, quum celerem & frequentem pulsum in praxi medica pro uno pulsu haberi posse scripto assererem. Is enim hanc meam assertionem suæ de febribus doctrinæ directe adversari putans, quod ingens inter pulsum celerem & frequentem intercedat discrimen, propugnare & integro scripto defendere sibi sumsit. Ego vero in *dissertatione de pulsuum natura & usu*, nec non in schediasmate apologetico clarius, & quod sciam primus detexi: celeritatem quidem & frequentiam in motibus mirum differre, dum illa de intensione & tempore motus, hæc vero de numero motuum prædicatur, qui tamen proprie non spectat ad essentiam motuum. Quandocunque vero sermo est de motibus, ubi semper unus alterum una serie sequitur, ut fit in pulsibus: hæc est quæstio: annon frequentia a celeritate singulorum motuum oriatur; & annon hæc ipsa certus index sit celeritatis singulorum? quod ego quam maxime merito affirmavi. Etenim nulla certe alia suppetit ratio, singulorum ictuum celeritatem, vel tarditatem accurate, ratione temporis dijudicandi ac determinandi, quam ex frequentia & repetita vibratione, ita quidem, ut si e. c. eo temporis spatio, quod vocant minutum, in uno centum pulsus numerentur, & in alio quinquaginta, priores duplo majori celeritate quam posteriores contigisse, demum constet. Quapropter nec pulsus celer, nec frequens, mente, multo minus reipsa, ullo in morbo ut distinctus demonstrari potest, nisi pulsum, qui fit in arteria dura & constricta, celerem dicere velimus.

§. VIII.

Quod testantur authores.

Et hanc eandem de imaginaria pulsus celeris & frequentis differentia sententiam, Medicorum celeberrimi profitentur. Diserte sane verbis *Sylvius prax. lib. 1. cap. 26. celeritas*, ait, *pulsui adscripta, mente quidem concipi potest, non item digitis tangi ac percipi*. Id quod etiam confirmat acutissimus Medicus & Mathematicus *Bellinus* in *tr. de pulsibus pag. 75. celer*, inquiens, *pulsus, quia digito minimo temporis persistit, in statu a naturali parum recedente, vel non datur, vel tactu distingui non potest, quum naturalis motus extrorsum arteriæ vix punctum temporis duret, multo minus in statu præternaturali id sensibile erit*. Egregie quoq; eandem in rem scribit *Schelhammerus de pulsibus p. 73* pulsum frequentem non citra celeritatem observari. Et hinc etiam est, quod nunquam in observationibus medicis, pulsus tardus & frequens, celer & rarus conjuncti deprehendantur. Non sine ratione itaque in consideratione medico-practica celeritas pulsuum pro frequentia, & frequentia pro celeritate ponitur. Et quia unius ictus celeritas tactu per se non potest dignosci atque percipi, eo quod vix temporis punctum complet, consultius est, numerum ictuum beneficio horologii quod minuta secunda monstrat, metiri atque determinare, quali instrumento insigni cum fructu in artis exercitio usque eo usus sum.

Ideoque sine errore unus pro altero ponitur.

§. IX.

Pulsus durus ac mollis dicitur respectu arteriæ.

Longe aliter de pulsu duro ac molli sentiendum. Hic enim licet ipsius motus essentiam non tangat, sed tantum talis dicatur respectu arteriæ, prout nempe ea plus minus tensa, renitens, dura, vel flaccida, mollis & relaxata est; nihilominus tamen multum sane refert nosse, qualis sit constitutio & dispositio instrumenti mobilis & moventis, ratione texturæ strictioris, vel laxioris, adeoque num constrictæ, vel laxæ sint cordis fibræ & arteriarum tunicæ, utpote quo major soliditas, rum tensio & constrictio, eo major est nisus, intensio, renisus ac renitentia in motibus, & contra. Hæc vero tensio & durities arteriarum & fibrarum universi corporis nervearum & carnosarum, deprehenditur vel in statu naturali, a conformatione nativa in ætate juvenili, cholericis, item senibus, ubi arteriarum pulsus valde tensus ac durus est, mollior vero textura in sanguineis, phlegmaticis, item in pueris, vel obvia etiam est in statu præternaturali, & nil nisi spasmi quædam species est, quæ quam maxime tangit tunicas arteriarum, ex fibris nerveis & musculosis compositas. Et quoniam sic ipsa dispositio arteriarum, ceu instrumenti motus, plurimum confert ad pulsuum mutationem, in proclivi est ratio, quare non semper unus idemque pulsus teste *Ballonio*, in utroque brachio observetur, id quod etiam nos in hemiplexia aliquoties observavimus. Et apprime huc facit luculenta observatio *Raygeri pag. 20.* qui scribit: *in quamplurimis militibus sauciatis & male curatis, notabilem differentiam inter pulsum sani & læsi lateris observavi*.

§. X.

Superest adhuc in pulsuum classe is, qui maxime omnium memoratu dignus, convulsivus meo quidem judicio merito dicendus. Hic pariter non a sanguine arteriosum alveum perlabente, sed potius ab ipsa nervoso-musculosa ac membranosa arteriæ substantia proficiscitur, & tractorio ac tremulo subsultorio motu, quasi arteria ad superiora raperetur, sese prodit, atque in febribus acutis mortis præsagium præbet; eaque propter recte dici potest pulsus morientium, cui plerumque inæqualis vel intermittens jungitur. Nam sicuti circa mortis confinia in toto systemate nervorum & nervosarum partium, confusio & irregularitas motuum cum convulsione percipitur; ita etiam id ipsum contingit in arteriarum tunicis nervosis, & tactu sentitur.

Nec non convulsivus.

§. XI.

§. XI.

Pulsuum caussa cordis motus systalticus.

Constitutis sic pulsuum differentiis & genuinis speciebus, evolvendæ sunt eorundem caussę inquirendo maxime, quomodo iidem pro diversitate corporum, atque etiam rerum non naturalium usu, differant. Ad pulsuum itaque caussas quod attinet: originaliter iidem a cordis motu systaltico & diastaltico deducendi sunt. Hic enim cordis motus maxime omnium dici debet vitalis, & cor primum movens ac ultimum moriens. Scilicet cordis structura ex fibris quamplurimis firmis tensis, expansibilibus & contractibilibus, sive elasticis, longe artificiosissime est contexta, & ex harum vi ac potentia, validam contractionem, seu motum activum, sortitur, quia a sanguinis aereo elastici valde spirituosi (qualis fit ex brevissimo illo circulo ex cordis substantia in pulmones, & ex his in hanc, dum portio sanguinis ex pulmonibus subtilior facti, per substantiam cordis musculosam transit, & mox rursus beneficio arteriæ pulmonalis ad pulmones fertur, tenuior rediturus) per vasa coronaria transeuntis influxu animatur, & potentia ac virtute fluidi subtilissimi quod ex pari octavo & intercostali nervorum affertur, magis augetur.

§. XII.

Et diastalticus a sanguinis propulsione.

Deinde quum motus cordis non uno illo contractorio, sed reciproco altero diastaltico absolvatur, posterior quidem respectu cordis, quod patitur dilatationem, dici solet passivus, nihilominus tamen hic quoque motus dilatatorius, qui fit a contractione arteriarum & impulsu sanguinis in venas, necessarius est ad systolen sive vim elasticam contractoriam. Etenim quia corporum elasticorum ea natura est atque conditio, ut post dilatationem sese rursus contrahant, & post nimiam contractionem iterum amplient ac in pristinum statum restituant: in corde quoque tanquam parte mira elastica virtute instructa, post expansionem ejus contractio de novo suscitatus, ita, ut experimentis constet, quo major & quo crebrior diastole & expansio, eo majorem fieri systolen & consequenter pulsum arteriarum. Confirmatur hoc luculenter ex eo, quod affluente copiosius & velocius sub motu laboriosiori, vel ascensu scalarum, intensiori & longiori sermone, ad cor sanguine, non modo ejus motus intendatur, sed & pulsus major & crebrior micet & corpus plus incalescat; contra vero si debita sanguinis quantitas cordi vel per largiores hęmorrhagias, vulnerationes, aut venarum incisiones subtrahitur, systoles ejus cum pulsu & sanguinis circulo vel valde imminuitur, vel penitus perit ac vita intercidit. Notavimus paucis abhinc diebus ejusmodi exemplum in femina, quæ, cur nescio, subito enorme sanguinis experta est profluvium, ut animo primum deficeret, demum tamen refocillaretur. Sed quum e lecto cruore conspurcato levaretur & paullo diutius erecta sederet, subito exanimis concidit atque extincta est; nullam aliam ob caussam, quam quod sanguine ob situm perpendicularem cordi detracto, systoles periit & sic totus sanguinis circulus substitit, qui forsan promto revocari potuisset auxilio.

§. XIII.

Hinc cordis motui respondet pulsus ac fit.

Sicut itaque æquabilis & moderatus influxus sanguinis in vasa coronaria, & conveniens ejus quantitas in cordis thalamos effusa, motum cordis naturalem, æquabilem & moderatum efficit; ita pariter æqualis & temperata sanguinis in arterias propulsio, & ipsi cordis motui respondens, a moderato sanguinis & fluidi elastici in arteriarum tunicas appulsu dependens arteriarum renisus ac systole, pulsum facit naturalem, vicissim præternaturalem, quando hoc temperamento recedit. Et pulsus quidem magnus, sive ampla arteriæ dilatatio, indicat copiosiorem sanguinis ad cor affluxum & similem etiam in arterias effusionem. Parvus vicissim parcio-

magnus vel parvus.

rem sanguinis in cordis ventriculos confluxum & exiguam ejusdem diastolen, idemque in arteriis contingere denotat. *celer vel tardus.* Quando porro arteriæ celeriter micant, citatiorem sanguinis ex partibus ad cor succedere refluxum indicio est, si tarde, tardum. Vehemens pulsus adest, *vehemens ac debilis.* ubi celerius ingens sanguinis copia ad cor per venas appellitur: debilis contra, quum pauca quantitas tardo. Inæqualis vero arteriarum pulsatio, sive mox magna, mox parva, *vel inæqualis ac intermittens* mox celer, mox debilis, intermittens quoque fit, quando liber sanguinis transitus per vasa coronaria, vel etiam ventriculos cordis, a quodam obstaculo impeditur, ac vel sanguis grumefactus crassus in vasis coronariis, vel fibrosum aut polyposum concrementum in auriculis vel cavitatibus ventriculorum vel vasorum cordis hæret, vel etiam fit, quando sanguis crassus & copiosius celeriter ad cor truditur & systolen ejus ad tempus opprimit.

§. XIV.

Major quam vulgo putatur succorū in corpore est quantitas.

Jam quum pulsus cordis & arteriarum vitalem illum sanguinis circulatorium motum regat ac tueatur, ac is vicissim ab hoc sustentetur; quæstio disquisitione haud certe indigna incidit: quoties una hora universa sanguinis & humorum massa mediante illo perpetuo circulo per cor transeat. In hac autem decidenda, ingens inter Medicos est sententiarum divortium, dum non solum in determinanda sanguinis & humorum quantitate in universo corpore, sed etiam ea, quæ uno ictu e corde ejicitur, mirum discrepant; ita quidem, ut omnem humorum in corpore sano, adulto ac robusto apparatum, alii ad 30. alii ad 24. 20. & 16. libras accedere autument; pondus autem cruoris, una systole e corde pulsi, quidam unam unciam, quidam dimidiam, pondere æquare, censeant. Verum mihi certe vehementer errare videntur ii, qui tam exiguam molem & portionem humorum per cor & vasa omnia ferri affirmant, & in eo plerumque decipiuntur, quod tantummodo sanguinis rationem ineunt, quasi ille solus circumagatur, quum tamen longe major sit quantitas lymphæ, seri, chyli & succi alibilis, quos omnes humores innumera vascula & tot canaliculi, e quibus maxima ex parte compages corporis nostri ejusque partium coagmentata est, continent, & qui pariter non subsistunt, sed jugi etiam motu circumaguntur, id quod etiam de succo cerebri, medullæ spinalis ac nervorum dicendum. Deinde illi quoque admodum falluntur, qui quantitatem omnem sanguinis ex ejus per vasa aperta effluxu metiuntur, eo quod hic tamdiu tantum, quam cordis & arteriarum motus, succedit, hoc autem post interceptum a subtracto sanguine ad cor affluxum & sublatam diastolen, pereunte, subsistit, restitante adhuc in vasis minoribus & inferioribus magna cruoris copia.

§. XV.

Et major fluidorum quam solidorum.

Proinde alia potius via ac methodus excogitanda, qua proportio liquidi ad solidum in corpore humano clare & certius possit detegi: id quod mea quidem sententia commodius perfici nequit, quam si fluidarum æque ac solidatum partium nonnihil lance prius libratum calori exponitur, quo humidum aufugiat, & exsiccatum postea rursus ponderatur, videndo, quantum perdiderit ponderis, & inde calculum subducendo. Varia hunc in finem institui experimenta, & sæpius quidem cum sanguine e vena misso, ac deprehendi quatuor ejus uncias, facta exsiccatione, unam utplurimum unciam solidæ materiæ reliquisse, ut adeo tres sint fluidæ, & una tantum solida in cruore portio. Deinde frustum carnis bubulæ recentis, duodecim unciarum pondere, in clibano non adeo acri & vehementi calore siccavi, & aridæ substantiæ uncias quatuor obtinui, reliquis octo unciis, partim sub vaporum forma distlatis, partim cum pingue-

gue-

guedine liquefactis & exstillatis. Ossa quoque, quæ sunt molestissimæ & maxime compactæ partes, decoxi ad aliquot horas cum aqua, exempta postea arefeci, & dimidium ponderi eorundẽ decessisse compertum habui. Licet autem pondus & quantitas tot membranarum, cartilaginum omniumq; solidarum partium in corpore humano exacte determinari nequeat; illud tamen ex hac computatione recte elicitur, fluidam corporis substantiam in genere longe superare solidam.

§. XVI.

Inde elicitdum quantus sanguis circuletur.

Ponamus itaque corporis molem attingere 160. libras, minimum 80. libræ humoris in eo erunt. Ponamus porro, quod etiam fere semper in sano homine evenit, quod uno in minuto 70. pulsus, adeoque in hora, quæ 60. minutis absolvitur, quater mille & ducenti pulsus numerentur, & quod ea sit arteriæ magnæ cordi concretæ amplitudo in robusto usque diameter, ut quovis cordis ictu, unciam unam sanguinis quam commode recipere possit, calculo subducto, patebit, minimum ter intra horæ, ac septuagies & bis intra 24. horarum spatium, humorum microcosmicorum pelagus cursum conficere, & cor in circulum abeundo perlabi. Et tam crebra liquorum corporis per cor & omnia vasa circulatio, eam maxime ob caussam necessaria est, quo succus ille, qui ex ingestis esculentis & potulentis extrahitur, ac in mediocriter robusto & non valde agili vitæ genere minimum ad sex libras accedit, cum sanguine intime misceri, ad minima vascula per universam compagem pelli, iterumque per subcutaneos maxime & urinarios tubulos exire possit; quandoquidem observationibus staticis liquido constat, corporis adulti idem semper fere manere pondus, & egesta æqualiter respondere ingestis.

§. XVII.

Et caussa, quo pulsum

Ut autem ad pulsus eorumque caussalem disquisitionem redeamus, probe tenendum est, pulsum tam quoad celeritatem, quam magnitudinem, non in omnibus omnique tempore unum eundemque observari, sed ratione magnitudinis cordis & vasorum, copiæ & temperiei sanguinis, nec non virtutis elasticæ canalium, multum differre, & hinc quoque pro ratione sexus, ætatis, temporum anni, aeris, motus, victus, somni, vigiliæ, animi pathematum admodum discrepare. Si sexum spectemus, viri plerumque mulieribus pulsum majorem & citatiorem, feminæ tardiorem & debiliorem obtinent, quippe viri, corde majori & ampliori, cui, ut ego in quamplurimis sectionibus observavi, semper vasorum amplitudo respondet, firmioribus quoque fibris & sanguine magis calido turgescente, quam feminæ instructi sunt, quæ vasa habent exiliora, laxiora & copiosiora. Deinceps in cholericis & sanguineo cholericis, arteriæ validius & celerius micant, quam in iis, qui phlegmatici & melancholici sunt temperamenti. Nam cholericorum sanguis majori copia partium sulphurearum, quæ fons & matrix motus intestini calidi & orgastici sunt, scatet, hinc tenuior, fluxilior magisque coccinei coloris est, citatius rursum conficit, & excretiones promtiores facit. Quoad corporis habitum macilentiores & qui fibras strictiores, & ampliora vasa habent præ obesis, qui laxis fibris dotati, vasaq; gerunt angusta, majorem & validiorem arteriarum pulsationem experiuntur, unde etiam saniores, robustiores ac ad perferendos labores aptiores sunt illis.

Immutant, & quidem sexus.

temperamentum,

corporis habitus.

§. XVIII.

Ætas.

Porro ætas multum ad modificandum arteriarum motum confert. Nimirum infantes insignem succorum copiam ad alimoniam, & incrementum necessariorum alunt, unde crebriores fiunt diastoles, & pulsus, qui tamen ob fibrarum teneritudinem & laxitatem, molliter tangentis manum feriunt. In juvenibus ac viris maximus corporis vigor, sanguis calidus & fibræ strictiores, & hanc ob caussam

sam in iisdem pulsus strictior, major & vehementior observatur. Senes vero fibras gerunt rigidiores, & sanguis ob cessantem nutritionem redundans, angustatis nimium minimis canaliculis, in majoribus vasis ipsoque corde majorem dilatationem, adeoque pulsum magnum & quodammodo durum facit, qui tamen ob cruorem, deficientibus particulis calidis sulphureis, crassum ac spissum, tardior est. *Labor.* Labor, motus & exercitatio corporis, & pulsum, & circulum sanguinis, & excretiones, præsertim perspirationem, augent; *quies.* quies autem & otium & tardiorem, & debiliorem, sanguinis progressum, adeoque etiam arteriarum motum, efficiunt. Eundem cum motu præstat effectum respiratio, per *Sermo ascensus.* sermonem excitatum, vel ascensum acclivium intensior facta, qua sanguis non solum velocius per pulmones, sed etiam universi corporis canales agitur, ac pulsus magnitudine & celeritate increscit. *Vigilia.* A vigilia evidentior arteriarum percussus sentitur, in somno vero tardior, & languidior est. *Potus calidus.* Post potum sumtum calidum v. g. infusi Coffee & Thee, vel etiam aquarum thermalium, statim frequentiores vibrant pulsus, nec non post ingestum cibum, adeo ut sæpius experimentum ceperim, & quum ante prandium in minuto arteriæ septuagies, in quibusdam sexagies quinquies pulsarent, post illud ad 75. vel 80. quin C. pulsus ascenderent. *Animi affectus.* Nihil vero tam subito pulsum cordis, & arteriarum mutare valet, quam animi affectus; & a terrore quidem pulsus fit inæqualis, parvus & contractus, a gaudio frequens & magnus, ab ira celer ac durus, a tristitia tardior, minor, profundior ac debilis, & post impensas meditationes, languidus ac debilior, neque dubium est, quin in desideriis, & affectibus venereis crebrius, pariter turbetur.

§. XIX.

Aer. Quam eximia præterea aeris circumflui ac tempestatum sit efficacia ad sanguinis per arterias motum earundemque percussum conturbandum, quotidianis experimentis inclarescit. Inprimis experientia compertum habemus, quod simulac post diu in atmosphæra regnantes zephyros, vel austros, aquilo, vel eurus flare incipit, mox major tensio arteriarum fiat, major quoque vigor & magnitudo in pulsibus, quod etiam observatur, quando argentum vivum in barometro situm suum humilem mutat & ad superiora scandit. Contra ea, si atmosphæra est densa, humida, pluviosa, & diuturna austrina ejus constitutio, sub vita præsertim sedentaria, longiori somno, & autumnali tempore, languescit pulsus & minor redditur, simul quoque sanguinis circuitus cum excretionibus, inprimis perspiratione, impeditus succedit. Ex eodem fonte derivandum, quod pulsus in arteriis pro anni temporibus mirum variet. *Anni tempora.* Videlicet vere medio, ut Majo mense, maximus vigor corpori inest, & pulsus magnus, interdum vehemens, percipitur. Æstate media arteriæ celeriter, sed debiliter percutiuntur, quoniam ob æstum major intestinus & calidus partium sulphurearum fit motus, spirituosæ autem elasticæ exhalant. Autumno pulsus tardi, molles & debiles percipiuntur; & hieme duriores ac majores micant.

§. XX.

Medicamenta purgantia & emetica. Accedunt medicamenta, quibus identidem peculiaris vis atque virtus inest, motum cordis & arteriarum pulsum variis modis immutandi. Est enim quotidianæ observationis est, a drastico sumto purgante, quod spasmis ventrem exercet & plures dejectiones movet, pulsum duriorem, citatiorem & debiliorem, cum virium languore reddi, qualis effectus etiam assumto fortiori emetico sequitur. Medicamenta ex marte parata id servant singulare, quod sulphure suo metallico egregie fibrarum & canalium elaterem firment atq; intendant, unde *Martialia.* eorum usu pulsus major & robustior

per-

percipitur, color faciei vividior conspicitur & calor corporis adaugetur, quæ si observantur phænomena, indicium sunt boni a medicamento dato effectus, ad expediendas maxime obstructiones in corpore cachectico. Quumque Lauchstadienses medicati fontes eximiam martialis elementi copiam in sinu foveant, exquisita utique ratione nititur, quod sæpius expertus sum, ab eorum potu pulsum languidum antea & minorem, in sexu potissimum sequiori, majorem & frequentiorem redditum fuisse. Idem quoque ab usu corticis Chinæ in intermittentibus adverti: quippe die vacuo, quo arteriarum percussus solet esse valde tardus, parvus & debilis, hoc propinato, vegetius & robustius micare ceperunt, indicio, auspicatam hujus remediis ceteris paribus esse operationem.

corticis Chinæ.

§. XXI.

Volatilia.

Pharmaca, quæ sale volatili acri & oleoso turgent, ut essentiæ & spiritus bezoardici, alexipharmaci, ordinario amplificant, & exaugent pulsum, atque cordis & arteriarum diastolen, ob principium sulphureum volatile, expansivum orgasticum; & qui sanguinis circuitus inde promovetur, non modo perspiratio, sed & debito adhibito regimine, sudor largior subsequitur. In enormi virium defectu & imminente animi deliquio, arteriarum motus languidus, tardus & parvus, vix interdum perceptibilis observatur, adhibitis autem interius & exterius balsamicis & spirituosis aromaticis, mox immutatur, & augetur, qualem effectum etiam vinum generosum præstat. Acida vicissim & nitrosa, peculiari ratione sulphur sanguinis, a quo intestinus ejus calidus motus dependet, figendo & refrenando, corpus refrigerant, & simul semper reddunt arteriarum motum pacatiorem; quare etiam eorum usus, ubi pulsus ratione magnitudinis & celeritatis nimium est adauctus, ut in æstu febrili, præsentissimæ est efficaciæ.

Analeptica.

Acida & nitrosa.

§. XXII.

Soporifera & narcotica.

Quæ sulphure quodam vaporoso, naturæ adverso, ut sunt, quæ somnum inducunt, ex opio potissimum parata pharmaca, multo magis quæ narcosin & stuporem conciliant, quo nomine hyoscyamus maxime & ex eo concinnata celebrantur, imbuta sunt, pulsus percussum valde parvum & debilem efficiunt ac vires prosternunt. Et mirandum certum est, quam subito hæc ipsa medicamenta, exigua etiam dosi oblata vires dejiciant, elaterem solidorum & potentiam motricem minuant, nullam aliam ob caussam, quam quod principio suo subtili, sulphureo, valde expansivo, intima nervorum penetrent, & liquidum quod vehunt purissimum, magnæ ad movendum efficaciæ, adverso suo vapore contaminent; eodem modo ac versa vice, quæ amico, fraganti sulphure scatent, motum cum viribus erigunt atque adaugent. Pariter experientia constat, ab assumtis aliis venenis corrosivis, quorum notissimum arsenicum, pulsum minorem, contractum, durum atque frequentem fieri, qui ante mortem aliquot horis deficere solet, ut percipi plane nequeat.

& venena corrosiva.

§. XXIII.

Venæsectio.

Si ob nimiam sanguinis redundantiam & ampliorem alveorum diastolen, cordis systoles non sufficienter respondet, & pulsus eapropter minor fit ac deprimitur; facto per sufficientem sanguinis missionem spatio, arteriæ vegetius & celerius saliunt, ipseque sanguinis progressus promtior fit atque liberior. Et quia mensium vel hæmorrhoidum fluxus sæpe ob nimiam plethoram supprimitur, evenit, ut post sectam venam, ob celeriorem sanguinis cursum, brevi tempore post insigni valetudinis cum emolumento restituatur. A balneis tam siccis & vaporosis, quam humidis, pulsum vehementer augeri certissimum est, adeo, ut si paullo calidius adhibeantur; febrilis evadat, quam universi corporis

Et balnea.

ris

ris æstus, cordis palpitatio, & capitis dolor sequitur. Etenim in ejusmodi balneis a calore externo humido major sanguinis, & humorum proritatur expansio, quæ, si nimiùs balnei æstus est, tantopere augeri potest, ut systolen cordis nimia resistentia suspendat, & lipothymię balneantibus, ut crebrioris observationis est, accidant. Quin pediluvia tantum, circa lecti introitum recte usurpata, & sanguinis & arteriarum motum intendere, multiplici constat experientia.

§. XXIV.

Magna itaque rerum corporearum vis.

Hæc itaque omnia uberius hactenus excussa, evidentissime confirmant: magnam ac præsentaneam rebus externis corporeis, quibus ad vitam tuendam quotidie utimur, inesse facultatem, cordis motum, & arteriarum pulsum, adeoque universam actionum vitalium, naturalium & animalium œconomiam in melius, vel deterius mutandi. Quibus certe effectibus, quasi totidem argumentis, apertissime erroris convincuntur, qui physicis hisce rebus omnem omnino in corpus agendi illudque movendi potentiam denegant, & principio cuidam rationaliter & moraliter agenti, motuum caussam & directionem modo plane non intelligibili tribuunt.

At pulsum mutandi.

Quumque adeo pulsus multis variisque caussis mutari possit, periti omnino Medici est, ut easdem curate expendat omnes, ne in promendo ex iis judicio fallat ac fallatur. Nam pulsus quidem certum signum & index motus cordis & circuli sanguinis est, sed si solus is spectetur, & non aliarum simul circumstantiarum, vel caussarum externarum, ratio habeatur, in judicando admodum decipere potest. Exemplo sit pulsus intermittens.

Hinc cautum judicii

Hic plerumque pro periculi pleno, quin lethali, habetur quidem; experientiæ tamen fide constat, eundem sępe in sanis, frequentius in hystericis nec non colica, sine exitio, observari: *Riverius Cent.* 3. *obs.* 3. intermittentem pulsum notavit a lumbrico, quo excreto, arteriarum motus ad naturalem statum rediit. Idem auctor *Cent.* 2. *obs.* 77. pulsum diu & sæpe, ob polypum, superstite longius vita, intermittentem, se testigisse, testis est. Et *KerKringius in spicileg. obs.* 78. systolen cordis interceptam adeoque pulsum suflaminatum, sine funesto eventu, se vidisse confirmat. Flatus quoque pulsum suspendere, *Pechlinus l.* 2. *obs.* 8. confirmat exemplo cujusdam, cui flatuum exsurgentium copia mirifice cor constringebat, & interturbabat pulsus, statim vero ac copiosi ructus exirent, liberabatur cor & intermissionis pulsus imminutus sequebatur. Et *lib.* 2. *obs.* 7. *pag.* 214. disertis verbis testatur: se pulsum subinde intermittentem in scorbuticis, in feminis junioribus male menstruatis, sine ullo majori incommodo spectasse.

§. XXV.

Testimonia.

Quare egregium *Fernelii* est monitum, quod *l.* 3. *de pulsu pag.* 160. inculcat, *quotidianæ*, inquiens, *corporis affectiones pulsus immutant, sine quarum animadversione, non certo potest pulsus percipi, nec quantum per morbos a naturali distet*. Eandem quoque in rem quam maxime commemorabilis *Celsi* locus *l.* 3. *c.* 6. & dignus, qui totus transcribatur, dum ait: *venis maxime credimus fallacissimæ rei, quia sæpe istæ lentiores celerioresve sunt, & ætate & sexu, & corporum natura. Et plerumque satis sano corpore, si stomachus infirmus est, nonnumquam etiam incipiente febre, subeunt & quiescunt: ut imbecillus is videri possit, cui facile laturo gravis instat accessio. Contra sæpe eas concitat & resolvit sol, & balneum & exercitatio, & metus, & ira, & quilibet alius animi affectus, adeo ut, cum primum medicus venit sollicitudo ægri dubitantis, quomodo illi, se habere videatur, eas moveat. Ob quam caussam periti medici est, non protinus ut venit, apprehendere manu brachium: sed primum residere, hilari*

vul-

vultu, percunctarique, quemadmodum se habeat; & si, quis ejus metu est, eum probabili sermone lenire: tum deinde ejus carpo manum admovere. Quas venas autem conspectu medici movet, quam facile mille res turbant.

§. XXVI.

De pulsus mutatione in morbis.

Atque hæ sunt caussæ, quæ arteriarum motum variare & multis modis in statu naturali mutari possunt: proximum nunc est, ut quomodo quibusque rationibus, pulsus præter naturam in variis morbis immutationem subeat exponamus; quo Medicus ex hac pulsuum dignotione, ad cognitionem caussarum internarum & effectuum eo melius pervenire, & sic ex iisdem, & morborum, & caussarum morbificarum, signa atq; indicia cum certa ratione petere possit. Quum vero ex omni morborum classe præcipuus, immo quasi universalis sit febrilis, qui nulli ætati, sexui, & temperamento parcit, plurimis morbis sese complicat, multos etiam interimit ipsisque Medicis plurimum negotii in curando, & observando facessit; maxime omnium e re fore arbitror, ut paulo accuratius dispiciamus: an certo pulsu, & quonam febris, cujuscunque sit generis, certo dignosci possit? sive quinam pulsus signum pathognomonicum febris præbeat? Jam quidem non levem hac de re inter Medicos tam veteres, quam recentiores, vigere dissensum videmus, dum alii pulsum celerem, alii frequentem; alii cum *Galeno* pulsum celerem & frequentem simul, pro pulsu febrili, sive febris genuino signo, venditant. Ego vero jam supra clarius ostendi controversiam hanc nullius fere esse momenti & facile hac ratione dirimendam, si ex vero ponanamus: frequentiam prope non esse de natura hec motuum, nec pulsuum, celeritatem autem singulorum pulsuum non posse dijudicari, & exquisite determinari, quam per ictuum numerum frequentiorem, sive sæpius repetentem. Hinc quando quæstio est de pulsu febrili, celer quidem proprie is est, qui febribus jungitur easdemque indicat; quia tamen frequentia a crebrius repetita vibratione magis in sensus incurrit, & celeritatem comprehendit, rectius utique ii Medicorum sentiunt, qui pulsum frequentem pathognomicum febris signum esse asserunt.

& quidem febribus.

quaerit. si quid frequentia.

§. XXVII.

Quod testantur auctores.

Et sane quamplurimi ex recentioribus quoque non infimi subsellii Medici, hoc assertum calculo suo comprobant. Audiamus *Sylvium*, qui in *praxi l. 2. pag.* 460. ita disserit: *hoc unicum febri omni soli & semper competens signum est, adeoque pathognomicum, pulsus scilicet præter naturam frequentior quo præsenti, febrem adesse, absente autem, abesse, certo pronunciari queat. Nec enim aliud signum quod competat omni febri innotuit Practicis, reliqua enim signa omnia, non tam febrem, quam febris speciem, gradus & tempus indicant aut demonstrant. Sylvio* assurgit diligentissimus observator *Ettmullerus, in tomo pract. p. m.* 248. *pulsus*, inquiens, *naturaliter frequentior recte statuitur signum pathognomicum febrium a* Sylvio, *tam* in dissertatione de natura febrium, *quam* in praxi, *quicquid in contrarium scribat* Deusingius, Tract. disquisitione Anti-Sylviana. Idem confirmat clarus Belgarum Practicus *DecKerus, in notis ad Barbette p.* 102. *ubicunque*, scribens, *pulsus præter naturam frequentior observatur, ibi febris est*. Et *Schelhammerus in tr. de puls. p.* 47. frequentem in omni febrium genere nunquam non sese offerre scribit, & cum calore earum esse signum pathognomonicum.

§. XXVIII.

In febribus quoque adest pulsus durus.

Monendum vero est, quod licet in omni febre pulsuum præsto sit frequentia, minime tamen ex eo concludere liceat, ubi pulsus frequens, ibi febris. Nam superius jam in caussarum evolutione ostensum est, in pueris & cholericæ temperaturæ viris esse, & a motu fortiori corporis in balneo, assumto sudorifero, ab animi

pa-

pathematibus, post epilepsiam & vinum potum, naturalem arteriarum motum fieri frequentiorem; quum tamen febris absit. Quapropter hæc cautio a Medico, ne decipiatur, adhibenda est, ut prius studiose exploret: an forsan a caussa externa hæc pulsuum frequentia fuerit orta; ac deinceps, ut inquirat: num etiam alia febris essentialia signa, ut horror & refrigeratio extremorum, adsint. Porro etiam probe notandum id, quod a paucis notatum, quod scilicet in febribus omnibus frequens non modo sit pulsus, sed & simul ob tensionem arteriæ, plus renitens & naturali durior. Nam certe paucissimæ sunt febres, in quibus pulsus non solito durior observatur, exceptis modo quibusdam vere malignis febribus sudoriferis, e quarum numero maxime sudor sic dictus Anglicus & colliquativus, quæ potius undoso pulsu ac summa virium dejectione indicantur. Febris quippe, secundum nostram rationalem demonstrativam explicationem, est affectio systematis nervosi & vasculosi, universali spasmo quodammodo constricti, qui non modo nervosas, & musculosas fibras, sed & ipsa arteriosa vasa eorumque tunicas, quæ ex fibris nervosis & musculosis conflatæ sunt, afficit. Et ab hac tensione & constrictione partium, quę sic proprie de essentia febris est, dependet non modo tensio & durities, sed & frequentia pulsuum aliaque symptomata febri juncta; quandoquidem spastica hæc fibrarum strictura, dum vasa capillaria nimium angustat, angustia celeritate compensatur, & sanguis citatiori mutuo attritu incalescit; a priori frequentia, a posteriori, corporis æstu.

§. XXIX.

Varians tamen pro tempore febris.

Ut autem paulo specialius innotescat, quomodo in variis febrium generibus pulsus sit comparatus, primo tenendum est loco: eundem quoad tempora decursus morbi febrilis, eximie differre. Nimirum in principio continuæ, vel paroxysmo intermittentis, plerumq; tensus esse solet, parvus & frequens, deinde augescit & paullo major fit, tum in statu, sive vigore æstus, in magnitudine adhuc crescit & vehementius ferit, & tandem circa declinationem & tensio & celeritas remittit, simulque secretiones & excretiones in cute, perspiratio nempe & sudor succedere incipiunt. Malum contra indicium est, si febribus continuis, circa dies criticos, septimum scilicet, nonum & undecimum, cum horrore & refrigerio extremorum, pulsus fit parvus & celer, vel etiam celer & vehemens, cum urina aquosa & tenui, eo qu d spasmos in extremos augeri & sanguinem impetuose ad caput agi, ob tractum robur ibi exitialem phrenitidem inducturum, nunciat. Pessimi autem præsagii est, parvus, frequens & debilis, quippe qui, virium summam prostrationem & internam inflammationem in sphacelum concedere subindicat, cui si complicatur inæqualis, & intermittens, mortis periculum prodit.

qui malus?

§. XXX.

De pulsu in variis febrium generibus.

Deinceps in principio quartanæ, pulsus parvus, durus, frequens & inæqualis esse suevit, & in statu tertianæ, item ardentis, vehemens. In febre synocha magnus quoque & celer arteriarum percussus, qualis maxime venæsectionem indicare solet. Ante eruptionem exanthematum in variolis & morbillis, arteriæ quoque frequenter pulsant, post eruptionem autem, & tensio & frequentia exspirat, tempore vero suppurationis rursus pulsus frequens fit sub febre sic dicta secundaria, & sub declinatione iterum successive redit ad statum naturalem. In malignis & petechialibus frequens quidem parvus & debilis, sed contractus micat pulsus, cum magna virium prostratione, qui si in mollem & undosum transit, cum multo sudore & urinæ sanorum simili, non remittentibus symptomatibus, mortem præsagit. In febribus inflamma-

to-

toriis, & ubi dolores juncti sunt, ut peripneumonia, ordinario durus, & frequens, quandoque etiam magnus percipitur. Et catarrhales denique febres ipsasque lentas, pulsus vesperi ingravescens & celerius succedens stipat & indicat.

§. XXXI.

In aliis morbis capitis. Ad reliquos porro morbos quod attinet & ad pulsus in iis habitudinem, in his quidem, qui caput obsident, ut mania, phrenitide, melancholia, multum quoque variare solet, & modo celer, modo tardior, modo languidus, modo robustus, nonnunquam inæqualis, tangitur, plerumque vero in his morbis intra caput fortiter arteriæ pulsare solent, a sanguine copiosius ibi congesto, cum dolore tractorio & lancinatorio, luculento indicio, multum ad cordis & arteriarum ipsiusq; sanguinis motum turbandum conferre cerebri membranarum & nervorum constitutionem. In aliis, ut epilepsia, apoplexia & hemiplexia, præsertim si major sanguinis copia præsto fuerit, durus plerumque & frequens quandoque etiam magnus, deprehenditur. Vicissim ubi resolutum genus nervosum viresque prostratæ, in lethargo, sopore & dispositione ad syncopen, mollis, rarus & languidus tangitur, qui, si demum adeo gracilescit, ut vix percipi queat, corpus interea frigido sudore perfunditur, lethalem induere catastrophen per ipsam constat experientiam. *Pectoris.* Quando pectus & partes in eo contentæ vitales patiuntur, pulsus utplurimum frequens, languidus & inæqualis esse solet, qualis potissimum deprehenditur in cordis palpitatione, nec non in asthmate convulsivo, ubi tamen plerumque intermittens jungitur, præsertim si uterque morbus a polyposo concremento, intra cor vel ejus vasa, fovetur.

§. XXXII.

Hæmorrhagiis. Quod si porro sanguis redundans exitum moliri incipit v. c. per menses aut hæmorrhoides, creber, parvus & quodammodo durus arteriarum est motus, ob spasmos, quibus sanguis ad locum excretorium congeritur: quum vero perrumpit, increbescit, & in magnitudine augetur, affectus spasmodici, hypochondriaca & hysterica pathemata, dolores coli & calculi, nec non qui caput aliasque externas quoque partes infestant sub pulsu crebriori ac duro affligunt, qui si mollescit & amplior fit, spasmos in systemate nervosarum partium conquiescere & sanguinis motum ad naturalem ordinem redire portendit. *Spasmis, dolorib.* *Dysenteria.* In dysenterico alvi fluxu utplurimum arteriarum pulsatio frequens & parva: ubi vero febris complicatur, frequenti & magnitudo jungitur. Lues denique venerea, scorbutus, cachexia & hydrops, pulsu languente ac debili stipantur

§. XXXIII.

Conclusio cum monitis. Atque hæc sunt, quæ de pulsibus & judicio recte ex iisdem formando, in amplissimum usum breviter dicta sunt. Interim tamen quia hæc doctrina ita comparata est, ut apprime in eandem quadret, quod *Celsus* de Medicina generatim edixit, plura esse, quæ nec dici possint, nec scribi, monendi utique sunt artem exercituri, ut experientia duce eandem mature addiscere laborent, & exquisito studio in cognoscendis ac dijudicandis pulsibus versentur. Mirandum autem certe est, nostros Medicinæ practicos ad ægrorum lectos accedentes pro more tantum pulsum contrectare, tam levi brachio, ut vix duos ictus expectent, quum tamen sæpenumero post decem demum vibrationes, inæqualitas vel intermissio percipiatur, maxime quando sanguis inæqualiter mixtis partibus refertus cordis penetralia pertransit. Neque etiam sufficit, pulsum in uno tantum carpo tangere, sed in utroque id faciendum, quin in collo quoque & temporibus; eo quod experientia testatur, discrepare sæpius pulsum in manuum carpis & in uno loco commodius quam in altero explo-

plorari. Quumque non minus multum interfit, ut pulsuum numerus atque celeritas exacte distinguatur ac determinetur; apprime ex usu esse poterit ad normam horologio, quod minuta secunda indicat, singulos ictus accurate numerare ac definire.

CAPUT XII.

De judicio ex sanguinis inspectione & examine recte eliciendo.

§. I.

In Medicina judicio opus.

VIx ulla datur disciplina, quæ tanto judicio opus habet, ac ipsa medica, ita prorsus, ut omne Medici officium in recto, & sano judicio consistere videatur. Nam ad corporis ægrotantis naturam pernoscendam, ad morbi genium, caussas ejus, progressum, successum, & eventum indagandum, ad congrua quoque remedia invenienda eaq; certo ordine, & tempore applicanda, itemque si ad valetudinem tuendam, & morbosa varii generis pro differenti corporum natura arcendas afflictiones, consilium, quæ salubria, vel insalubria sint, promendum, exquisito semper maximo opus est judicio. Hinc certe quo magis Medicus perspicaci judicio excellit, eo melior merito habendus est. In nulla tamen Medicinæ parte, si famam & existimationem suam tueri velit artifex, tam caute & circumspecte se gerere debet, & attentiori omnium circumstantiarum pensitatione ac perita deliberatione sua perficere, quam in ea, quæ semiotica dicitur, & in dignoscendis morbis eorumque successu atque eventu prædicendo occupatur.

maxime in semiotica.

§. II.

Prognosis optime ex sanguinis circulo desumitur

Quemadmodum vero omnes prænotiones & prædictiones certis quibusdam signis atque indiciis nituntur; ita prognosis pariter medica nec hisce est destituta. Certissima optima ad rectam ac fidam prognosin formandam ratio est, qua Medicus ex eo fundamento, quo vita & integritas omnium actionum continetur, tanquam optimo criterio, judicandi rationes petit atque elicit. Jam vero omnium consensione progressivus ille & vitalis sanguinis & humorum, beneficio motus solidorum succedens circulus, uti universæ Medicinæ, ita etiam Semioticæs, principium est atque fundamentum. Ex quo quidem liquido primum patescit, pulsuum exactiorem doctrinam & rationalem explicationem, quam antecedenti capite persequuti sumus, Medico scitu maximopere esse necessariam.

§. III.

Per pulsum & inspectionem sanguinis.

Quumque adeo sanguis princeps ille humor sit, a quo vita, seu ob servatio corporis nostri vitalis, & omnium functionum integritas, item secundum *Hippocratem* prudentia ipsius mentis, dependet, & sine quo anima nihil efficere potest: post pulsuum, sive sanguinis per cor & arterias motus disquisitionem, in quæstionem merito cadit: an non ex ipso sanguine ejusque examine, & inspectione, de integro vel morboso corporis statu indicia promi, & remedia quoque, quæ utilia, vel noxia, desumi queant? Vulgus quidem ea in opinione versatur, & a Medico æque ac Chirurgo quam maxime urget, ut ex sanguine e vena misso, de statu sanitatis vel morbi, judicium proferat. Neque desunt Medici, qui multa & mira ex inspecto sanguine hariolantur, quo morbo nempe æger laboret, quæ caussa morbis sit, & quibus remediis ad sanguinem emendandum utendum. At vero utut non penitus hanc doctrinam repudiare aut rejicere velimus; multis tamen eam difficultatibus laborare, & admodum infidam esse, non sine ratione profitemur.

quæ tamen fallax.

§. IV.

Quæ sanguinis bonitas

Videlicet nondum res inter Medicos confecta est, quinam optimus habendus sit sanguis, dum alii tenuem, flui-

non vi-fla & inemol-bus una [illegible] fluidum & rubicundum, alii talem qui mox post emissionem in gelatinam rubram concrescit, quidam, qui coagulum crassum in fundũ deponit, & fluidam in superficie mediocrem seri quãtitatem monstrat, pro optimo agnoscunt. Quisquis vero optimus sit, illud tamen certum, vitalem hunc purpureum liquorem ratione ætatis, ratione victus & vitæ generis, ratione regionum & anni temporum, etiam in sanitatis statu magnopere variare, adeoq; universali normæ penitus non esse locum. Deinceps corpora quæ integro & gelatinoso nitide rubicundo gaudent sanguine, ut sunt sanguineæ complexionis hominibus, multis & gravibus sæpe morbis attentari, non facile quispiam peritus Medicus negabit, multo minus iis, qui sanguinis abundantiam pro frequentissima morborum caussa æstimant, dubitabunt.

§. V.

Signis aspectu sæpe malus in sanis & vice versa. Tum etiam hoc per experientiam curiosiorem obscurum esse nequit, sub sanguine, qui aspectu pravus videtur, nihil tamen incommodi percipi; & vicissim optimum quoad sensum sanguinem, ex ęgro graviter decumbente corpore extrahi. Notatu hanc in rem digna sunt quæ prodidit *Bollonius obs. 2. Ephemerid. pag.* 91. dum ait: *plurimis impurus sanguis detractus, quibus mortuis & sectis, partes integræ deprehensæ; aliis purus, quibus viscera & pulmones putres sunt inventi & formosissimis mulieribus semper fere impurus detrahitur.* Idem testatur *Mauritius Hoffmannus in instit. diss.* 7. *impurus*, inquiens, *sanguis, sæpe prę puro vitam diutius promovet, & in quibusdam corporibus optimus ad sensum, pessimus est.* Ego quoque sæpius observavi in scorbuticis, hecticis, sanguinem eleganter rubicundum ac fluidum emitti, in sanis vero & robustis corporibus densum, glutinosum, nigrum & facile coagulabilem. Inprimis VVestphali, qui duriori & salso victu cum pane grossiori utuntur, citra incommodum quoddam, multo minus morbum, sanguinem valde densum alunt, & qui crebrius, si refrigescit, in superficie serum instar glutinis concrescens & variegatum exhibet. In apoplecticis pariter, paralyticis, item morbis spasmodicis convulsivis, sæpe optimum ratione coloris & consistentiæ deprehendi sanguinem. Quin vidi, ex arteriolis in virulento carcinomate disruptis, sanguinem fluidum & nitide rubicundum stillasse, qui exterius nihil plane vitii habuit.

§. VI.

Fallax itaque atque infidum omne judicium, quod ex sola sanguinis inspectione arcessitur; unde etiam procul dubio factum, quod antiquissimi artis nostræ antistites, *Hippocrates* & *Galenus*, qui omnes sanguinẽ ceu vitę thesaurum agnoverunt, de judicio in morbis ex ejus aspectu ferendo parum admodum prodiderint. Sane sanguis, etiãsi vitiosus, quamdiu promte & expedite per corporis meatus movetur, non facile lædit; & optimus contra, si vel stagnat, vel firmiter impactus hæret, aut extra vasa effunditur, non modo morbi, sed & ipsius interitus caussa fit. *Et tum demum necat.* Nam qui morborum & symptomatum genealogiam probe callet, is facile perspiciet, eorum originem, non tam a crasi vitiata fluidorum, quam potius a vitio solidorum, vitio loci maxime & motus, esse arcessendam. Optimæ certæ notæ sanguinis portio, quando vasis elabitur, putrescit & funesta excitat symptomata, *quando extravasatur* in cerebro apoplexiam, febrem, convulsionem epilepticam & lege consensionis vomitum in ventriculo: intra cavitatem thoracis, vel abdominis paullo majori quantitate effusus, in fœdam & lethalem abit putredinem. Si vasis adhuc contentus cruor membranis cerebri firmius impactus hæret, *aut subsistit.* phrenitidem, in tunicis ventriculi & intestinorum funestam inflammationem, in sphacelum abeuntem, ciet. In cordis thalamis & vasis majoribus congrumatus hæret, syncopen vel subitam mortem producit. In substantia musculorum

quum firmam concipit stasin & in motu progressivo sistitur, in sphacelum, sive mortiferam concedit putrilaginē.

§. VII.

Multisque morbis sive vitia sanguinis accidit Neque ullum amplius præterire poterit, viscerum a sanguine vel sero infarctum, obstructionem & indurationem, gravissimas chronicas passiones, cachexiam, hydropem, hecticam ingignere, in quibus sæpe sanguis e vena missus vitio carere videtur. Et sicuti venenum datum exigua mole sanum & qui integrum sanguinem habet cito necare valet; ita etiam miasma in peste & aliis contagiosis morbis, vel materia in podagra, arthritide & scabie retropulsa, sævis spasmis, citra vitium in sanguine, homines perimit. Quin licet pluribus nostro tempore solenne sit, in affectibus chronicis spasmodicis, qui in viris mali hypochondriaci, in sequiori sexu hysterici nomine veniunt, sanguinis spissitudinem ac caussam accusare; nihilominus tamen sanguinem hoc morbo affectis e vena consistentia & colore bonum ac laudabilem detrahi, crebriori experientia convincimur. Nam spasmi tam universales, uti sunt febriles, quam certarum partium, gravissimorum symptomatum auctores quidem sunt; rarius tamen a denso & crasso sanguine, sed potius ab ejus copia, nimia expansione, vel etiam subtili in eo latente acrimonia, exsuscitantur.

§. VIII.

Utilis tamen sanguinis aspectus & inspectio. Quamvis autem ex sanguinis aspectu presagium admodum fallax & plurimi morbi ex eodem plane non deduci queant: ejus tamen inspectio & paullo curatius examen non plane usu caret, qui vero plus ad præscindendos, quam ad sanandos morbos pertinet. Placuit mihi quam maxime hanc in rem insignis locus *Celsi l. 2. c. 10.* ita differentis: *e vena sanguis cum erumpit, colorem ejus habitumque oportet attendere. Nam si is crassus & niger est, vitiosus est, ideoque utiliter effunditur. Si rubet & pellucet, integer est, eaque missio sanguinis adeo non prodest, ut ea noceat, protinusque est supprimendus.* Gravis hic auctor sanguinem tenuem & rubentem, integrum, crassum vero & nigrum, vitiosum pronunciat; quod licet non sit perpetuum, magni tamen hoc monitum in administranda venæsectione usus est. Nam quum ejusmodi crassus, niger & mox in coagulum abiens sanguis, ægre admodum per minima, & capillaria partium vascula cursum absolvat; facile ibi hæret, & obstructiones, quæ secunde chronicarum passionum matres sunt, excitat. Vel si quando ejusmodi sanguis, fortiori corporis aut animi commotione, aut intenso frigore, aut etiam propter dolorificas & spasmodicas internarum partium contractiones, vi & impetu quodam in minima vascula, quæ secundum naturam non sanguinem, sed tenuiorem lymphaticum humorem vehunt, truditur, ibi quam facile firmius impactus hæret, & graves ac funestas inflammationes conciliat. Id quod etiam quotidiana fere docet experientia, dum in pleuritide vera, peripneumonia, semper fere sanguis, cui serum instar glutinis tenax innatat, e vena emittitur. Igitur quam maxime salutare est, talem sanguinem ubi offenditur, ad pessima mala avertenda detrahere, quo reliquus deinde cruor eo melius subigi, circulari & congruis eum in finem adhibitis alcalinis, volatilibus, diluentibus, aqueis, aquis salubribus attenuari & subtilisari possit.

§. IX.

Sanguis vero nimis tenuis, floridus, coccinei coloris, non semper boni quippiam præsagit, præsertim si sero sit destitutus & in fundo nullum obscuri coloris coagulum ponat. Nam talis color vel a salibus largiter admixtis alcalinis, in arthriticis & scorbuticis gignitur, vel nimium intestinum calidum motum arguit, ut in lentis & hecticis febribus, vel etiam partium sulphurearum exuberantem copiam, a liberaliori vini & aromatum usu, præsertim in cholericæ constitutionis hominibus, *Sanguis floridus nimis vitiosus.*

nibus, subindicat. Nonnunquam tam tenuis ac floridus sanguis observatur, quando viscera, inprimis sanguinea, crassiore cruore infarcta sunt, quandoque etiam a spasmodicis convulsivis partium internarum motionibus, qualem nos sæpius in ejusmodi spasticis & convulsivis motibus vidimus. Hac igitur consistentia & calore præditus sanguis pro diversitate caussarum, quibus ortum debet, magis vitiosam qualitatem corrigentia, ut gelatinosa, mucilaginosa, nutrientia, acrimoniam tenuem salino-sulphuream contemperantia, vel etiam acidula, calorem extinguentia & sedativa, quam evacuationem & imminutionem desiderat. Digna est quæ hic inseratur *Paullini* observatio in *M.N.C.Dec.2.An 6.obs. 64.* de juvene febre maligna correpto, cui sanguis e vena missus, valde roseus elegantissimi coloris, sed sero maxime destitutus, subsequente morte. Et nos sæpius annotavimus, motus & insultus epilepticos aliosque spasmodicos morbos, evacuato tali sanguine fuisse exacerbatos. Unde utique *Celsi* præceptum, quod raro, præsertim copiose, ejusmodi sanguis mittendus sit, exquisita nititur veritate.

§. X.

Quid indicet serosus nimis Porro vitiosus merito is censendus est sanguis, qui sero nimium redundat & exiguam massæ rubicundæ portionem in complexu fovet, eo quod læsam sanguificationem, & parciorem perspirationem, imminutum quoque urinæ fluxum prodit, ac utique cachexiam & tumores œdematosos hydropicos minatur. *Sero flavo* Quando serum intenso flavo colore tinctum est, ut linteaminis inficiat, biliosa recrementa, aut minus a sanguinis connubio segregari, aut propter obstructos biliarios ductus a lymphaticis vasis reforberi, indicio est. *Livido* In scorbuto, scabie, cachexia & mensium suppressione, serum plerumque variegatum, lividum atque cœruleum colorem monstrat, plus minus turbidum vel albicans, vel tunica spissa, lactea candescente obductum est, & in ipso coagulo subsidentes grumi & color niger cum bruno intermixto comparent. Si in lue venerea, & scorbuto consummato sanguis emittitur, serum utplurimum supernatat copiosum, limosum ac turbidum. *& limoso imbutus,* In febribus ardentibus parum serum dimittit, ac ut sæpe spectavi, color est coccineus cum magna spuma. In variolis, morbillis, item acutis & continuis febribus, sanguis fluidissimus comparet, plane non in coagulum concrescens; *ac non concrescens.* eo quod vehementi illa intestina calida motione omnis gelatinosa substantia absumitur & salinum principium quasi in alcali convertitur, quod omne coagulum arcet. Confirmat hoc *VVepferus in histor. apoplect. 16. in schol.* fidem faciens, se sanguinem in cordis ventriculis & vasis majoribus fluidum, nec post obitum grumescentem, in cadaveribus febre continua defunctorum reperisse.

§. XI.

Et hæc sunt potiora quæ ex sanguinis aspectu probabili conjectura præsagire licet; *De singulari examine per ponderationem* quæ tamen ita sunt comparata, ut neutiquam universalia sint; sed pro circumstantiarum & individuorum ratione discrepent. Jam etiam de diversis modis sanguinem humanum examinandi nonnulla adjicienda. Sunt hi varii, & primo quidem is, quo ejus gravitas specifica respectu aquæ simplicis exploratur. Perficitur hoc instrumento statico, quo ego etiam urinam, lac, salsos & medicatos fontes, ponderare soleo. Tum quidem immissa, sanguini oblongo vitro excepto, lance, patet, ejus libram, tantundem aquæ pluvialis, unius & dimidiæ tantum unciæ pondere, specifica superare gravitate. Alter sanguinem examini subjiciendi modus est, quo proportio solidi & fluidi indagatur, quando nimirum calori exponitur, quo siccescat & in pulverem satiscat, quo, *Et exsiccatione.* uti superius meminimus, constat, tres fluidæ substantiæ partes, & unam solidæ, in sanguine sani hominis contineri.

§. XII.

Sãguis de quo judicãdum in patinâ Porro solenne mihi est, si judicium de sanguine ferendum, ut jubeam, quo portio ejus, sive e vena brachii, sive pedis educatur, in patina m, & aliam in aquam immittatur. Is enim qui in patellam effusus, copiam & coagulum sanguinis ac seri exhibet, simulque affusis variis liquoribus chymicis tentari potest. Tum quippe conspicere licet, quam promte a spiritu acido, salis nempe vel vitrioli, coagulum subeat, qualis consistentia admixto saturato corticis chinæ decocto, eidem inducatur; tum quoque jucundo comparet spectaculo, ab affusis liquoribus alcalinis, fixis & volatilibus, cruorem fluiditatem recipere & rubedinem ejus mirum intendi, quum contra instillata aqua forti, serum lactescente, & cruor gryseo colore, inficiatur. Pariter sæpius experimentum cepi, & nitri pulverem, vel potius ejus solutionem sanguini addidi, ac eundem inde semper fluidiorem redditum, & coccineo colore imbutum vidi, ut hinc satis mirari nequeam paradoxon assertum, quod in clarissimorum virorum scriptis, qui nitri virtutem in morbis summis concelebrant encomiis, me aliquoties legisse memini, sanguinem scilicet a nitro inspissari potius & coagulari.

§. XIII.

& in aquam mittendus. Ex illa vero portione quæ in aquam prosiliit, variç sanguinis & seri substantiæ optime cognoscuntur. Nimirum pars sulphurea, quæ matrix coloris est, aquam rubedine inficit, & hac ex tinctura, prout magis vel minus saturata est, copia sulphuris, aut tenujoris, aut crassioris, recte colligitur; ubi tamen notandum, quod quo diutius aqua sanguinolenta in libero aere stet, eo magis color austerus ac brunus reddatur. Deinde hac etiam ratione non solum in conspectum veniunt partes nutribiles chylosæ, quæ instar flocculorum fundum petere solent, sed sæpius etiam ingens portio gelatinæ, ut manibus eximi possit, quod sæpius conspexi in plethoricis sanguineæ complexionis præsertim feminis spongiosi habitus, quibus labor, abstinentia a largiori & lauto cibo, potissimum in cçna, maximo est præsidio. Deniq; hoc modo commode indagari potest, num sanguis sit fibrosus? hoc est, multis filamentis & quasi fibris carneis refertus, quę mutuo coeunt & in superficie sparsæ hęrent. Talem sçpe vidi in epilepsia, palpitatione cordis, & anxia pectoris oppressione laborantibus, & certum polypi, vel præsentis, vel futuri præbet indicium. Qui ut corrigatur & noxa arceatur, sæpe sæpius insigni cum emolumento crebriorem usum medicatorum fontium, præsertim Selteranorum, qui purum alcali vehunt, suasi, interdicendo penitus potum frigidum, spirituosum, crassum & acidum, & injungendo potum dilutum largum, cum motu & exercitio corporis.

§. XIV.

Ultimo loco dum de sanguine educto sermo est, subjungenda adhuc quędam sunt de vulgari illa, sed errronea sententia, ac si sanguis, sub scarificatione per cucurbitulas extractatus, longe tenuior ac fluxilior sit eo, qui e vena brachii vel pedis mittitur. Ego certe sæpius periculum feci, & sanguinem scarificando evocatum siccavi, ac deprehendi, tres pariter tantum fluidi partes aufugisse & quartam restitasse solidam, modo cautio adhibeatur, ne dum spongia madida sanguis abstergitur, & cucurbitulæ eluuntur, aqua cruori admisceatur. Et sane quum unus idemque sanguis per minima & magna vasa feratur, incisis quoque minoribus in cute, idem consistentia & indole, quam qui majoribus effluat, necesse est. Porro etiam non levis sed crassus error est, quem Chirurgi, ut imperitiam velent, de industria sæpe admittunt, dum, si vena minus rite pertusa, sanguis non effluit, cruorem crassum, qui incisionem obstruat, incusant, quum tamen is per exilissimos & capillares innumeros in corpore canales transire

Idem sãguis scarificatione & v. S. extrahitur.

Nec crassus effluxũ impedit.

posse

possit. Et licet non inficiandum, a terrore quandoque, presertim in pedibus, cutem constringi & fluxum quodammodo retineri posse; remittente tamen strictura, sanguis postea liberaliter manat, operatione autem sinistre administrata, plane non effluit.

§. XV.

Conclusio

Et hæc de judicio ex sanguine brevibus dixisse sufficiat; quæ tamen, quum non ex speciose incrustatis fictionibus, quas in arte nostra quam maxime detestor, sed attenta, sincera atq; multiplici experientia scripta sint: eximio usui fore iis, qui in artis operibus dextre ac perite versari nituntur, certissime confido. Sæpius autem cum tædio profecto conspicio, in libris sic dictis practicis & semioticis, citra experientiam, dogmata proferri, quæ veritati minus sunt consentanea, atque ex luxuriante imaginatione, vel minimum possibili speculatione, fluunt, quasi vero omnes morbi ex sanguinis inspectione cognosci & curandi indicationes inde elici queant.

CAPUT XIII.

De judicio morbi ex urina aliisque excretis rite ferendo.

§. I.

Excreta quoque indicia Medico præbent

QUum vitalis corporis nostri conservatio & omnium ejus functionum integritas, non modo in perenni sanguinis & humorum circuitu consistat, sed & maxima ex parte a debito excretionum successu dependeat; Medicus utique non tantum ex pulsu, qui genuinus circulationis index est, atque etiam ex ipsius sanguinis aspectu & subtiliori indagine, verum etiam ex iis, quæ quotidie per varia emunctoria foras e corpore secedunt & evacuantur, status tum sani & ordinati, tum morbosi & præternaturalis, signa & indicia petere, atque ex istis judicia ac prædictiones formare debet.

§. II.

In primis urina.

Utut autem multa & varia, e corpore ad tuendam valetudinem proscribantur; nullum tamen est, quod magis sensibus manifestum, & commodius aspici & tractari possit, quam urina. Quo etiam factum est, ut ab antiquissimis artis nostræ auctoribus, *Hippocrate* præsertim & *Galleno*, nulla in semioticis doctrina tam cumulate & diffuse in relictis monumentis excussa deprehendatur, ac ea, quæ de urina, & petendis ex ea signis, quibus sanitas & periculum prædici possit, tractat. Quin non modo plebem, sed & alios non indoctos, constans tenuit opinio, ex solius urinę inspectione universum corporis & ejus partium internum statum ejusque integritatem, vel vitia, quam optime cognosci posse ac detegi; qua erronea credulitate, plures ex idiotis & lucripetis Medicastris, ad decipiendum miserum & ad judicandum ineptum vulgus hodiernum pessime abuti solent. Quia autem multa in Medicorum, tum antiquiorum, tum recentiorum, monumentis tradita prostant, quæ veritati & experientiæ minus respondent, ratione & fundamento carent, neque intelligi aut explicari possunt, plura quoque ad urinam, tam sani, quam ægroti hominis, penitius cognoscendam deficiunt: utilissimum fore duxi, si hoc argumentum, in praxi scitu necessarium, paullo curiosiori indagine perquirerem, hanc de urina doctrinam in meliorem & rationalem ordinem redigerem, a confusione & obscuritate liberarem, atque adeo eam magis intelligibilem & explicabilem efficerem.

§. III.

Urina superat omnes excretiones.

Prius vero quam ad præternaturalem urinæ in morbo affectis constitutionem atque naturam indagandam accedamus; e re fore existimo, ut urinam sani hominis, quoad suam essentiam, elementa, originem & quantitatem, curatiori examini subjiciam. Primo igitur sciendum est, ejus originem & materiam ab assumtis potis-

ssimum liquidis esse repetendam, quæ quo majori copia hauriuntur, eo plus lotii reddi perpetuæ est experientiæ. Deinde & hoc observatu dignum, quantitatem urinæ, in nostris præsertim regionibus; reliquorum, quæ perspiratione, alvo aliisque egestionibus educuntur, quantitatem & pondus excedere. Nam licet secundum *Sanctorii* calculum & assertum, communis fere usque eo invaluerit opinio, materiam quæ diflatione perpetua e cute exit, reliqua omnia excrementa copia superare, atque etiam in Italia & locis præcalidis id fieri non negandum sit: accuratiori tamen, a me etiam instituto examine, in nostris his frigidioribus ad septentrionem magis vergentibus oris, hoc non ita contingere patet. Notavit idem quoque *Jacobus Keil in tentamin. physico med. pag.* 173. qui multa experimenta statica eum in finem adornavit, ac deprehendit: urinam unius diei, vel viginti quatuor horarum, esse duarum librarum & unciarum fere sex; perspirationis autem quotidianæ pondus tantum ad uncias triginta plus una assurgere, & quod per alvum excernitur in uno die, esse communiter ponderis unciarum 5.

§. IV.

Experimenta instituta. Ego veritatis cupidus, quæ non ita pridem in proprio corpore eum in finem feci experimenta & quid observarim, fideliter communicabo, quæ certe non sine usu & fructu erunt. Per duas nempe hebdomades diebus singulis certam potus & ciborum portionem assumsi, & exeuntem postea urinam ponderavi. Videlicet cerevisiæ Lœbejunensis tenuioris, cujus libra teste hydrometere drachmas 5. & dimidiam solidæ materiæ continet, duas quotidie mensuras, quæ minimum quatuor civilium librarum pondus æquant, bibi; deinde mane decocti coffee 5. pocula, quorum unumquodque duas capit uncias, adeoque decem uncias sorbillavi; jusculorum pondus in prandio & cœna, decem circiter & vini Hungarici in prandio quinque assumsi uncias, quibus demum accedunt unciæ circiter sex liquidi cum solidis cibis apparatis ingesti: ut adeo subducto calculo, sex minimum liquorum libras corpus quotidie subiisse pateat. Solidorum autem, panis nempe, carnium & obsoniorum pondus, quotidie non facilem libram excessit. His ita assumtis, urina interdiu & noctu emissa ad libras quatuor, interdum aliquot uncias plus, interdum minus accessit. Alvi excrementa, aspectu judice, non facile octo unciarum pondus excesserunt. Adeoque quum ex septem ingestorum libris, per urinam & alvum circiter libræ quatuor & unciæ duodecim secesserint, superest pondus librarum duarum cum quatuor unciis, quod corpore non graviori interea facto, per cutis spiracula, halitum oris, mucum narium, faucium & salivam, procul dubio rejectum.

§. V.

Hæc per aliquot hebdomades capta tentamina & eadem quidem fere a me observata, quum in eodem vitæ genere & corporis agilitate mense Decembri domi me continerem: neque tamen dubium est, quin in aliis, pro diversitate temperamentorum, motus & exercitationis, anni etiam temporum, pro diversa quoque qualitate & indole assumtorum, variare possint, adeo, ut vel perspiratio auctior urinæ quantitatem minuat, vel alvus etiam solutior reliquas omnes excretiones modificet. Id vero minimum in genere valde verosimile, nostris in regionibus, nisi extraordinariæ aliæ caussæ externæ accedant, urinæ copiam in sanis quantitatem materiæ perspirantis superare. *Observata tamen variare possunt.*

§. VI.

De quantitate solidi in urina. Deinceps ad accuratiorem hujus doctrinæ notitiam pertinet etiam, ut Medicus perspectum habeat, quantum solidæ materiæ in libra una lotii sanorum contineatur. Quemadmodum vero ad explorandam specificam gra-

gravitatem fluidorum, sive quantitatem solidi in fluido contentam, nihil aptius est, cylindri statici hunc in finem artificiose confecti usu; ita etiam Medicus commodissime ejusmodi instrumento non modo ad contenta liquidorum quæ ingeruntur, ut cerevisiæ, vini, aquarum & lactis, sed & urinæ, uti potest; de quo tamen nemo fere hactenus cogitavit. Altum enim de ponderatione urinæ in scriptis medicis est silentium, ac de ejus quantitate, colore, sedimentis, item an turbida, vel pellucida sit? sermo duntaxat habetur; quum tamen nihil solidi deglutiamus, cujus partes non quotidie ex massa sanguinis secedant & cum urina eliminentur: in quo etiam maxima in statu sano & præternaturali deprehenditur diversitas. In genere vero id perpetuæ observationis est, quod quo major est in corpore perspiratio & interior calor, quo minus fluidi aquei, quo plus potus spirituosi assumitur & corpus motu agitatur, eo gravior semper est urina, levior vicissim, si hæc dicta contraria sunt. Ego itaque per aliquot septimanas memorata victus ratione utens & tempore brumali domi degens sanus ceterum & valens, emissam postea quam surrexissem urinam ad lancem hydrometricam exegi, ac notavi, libram ejusdem minimum unciam dimidiam, interdum etiam drachmas 5. complecti, & facta aliquoties evaporatione, pariter ex libra dimidia drachmas duas, vel dimidiam adhuc, obtinui. Eandem quoque solidæ in urina substantiæ esse quantitatem notavit *Antonius de Heyde obs.* 89. qui ex urinæ unciis tribus per evaporationem drachmam unam materiæ siccæ eduxit.

Per ponderationem & exsiccationem cognoscenda.

§ VII.

Experimenta cum residuo instituta.

Ut vero porro ad penitiorem & uberiorem materiæ ab evaporatione relictę cognitionem pertingerem, complura institui curiosa experimenta, quæ hoc loco recensere haud abs re erit. I. Vel solus aspectus testatum facit, materiam ex urina restibilem, penitus differre ab ea, quæ exhalata cerevisia restitat, ex quo utique conficitur, liquidum quidem ex potu transire in urinam, sed non solidum, quod magis ortum suum ex humoribus interioribus vitalibus, sanguinis & seri massa, trahit. II. Massa post urinæ exhalationem non facile ad siccitatem constantem deducitur, sed quantumvis arida, in aere tamen liquescit, haud secus quam omnia salia neutra, quibus multæ particulæ oleosæ sulphureæ admixtæ sunt, ut terra foliata tartari & salia vegetabilium essentialia. III. Drachmæ hujus cramatis affudi unciam unam spiritus vini rectificatissimi, qui promte extraxit tincturam ex bruno-rubicundam, saporis salsi paulisper amaricantis, relicto in fundo scrupulo minimum materiæ gryseæ spongiosioris terreæ, quæ nec aqua calida, nec spiritu amplius poterat dissolvi. IV. Essentiam sive potius tincturam hanc in cochleari argenteo admovi flammæ candelæ, & post evaporationem remansit instar mellaginis magma salso-amaricans, cui aliquot guttulas olei tartari per deliquium plenius saturati instillavi, & mox odor volatilis urinosus, instar salis ammoniaci, nares feriit. V. Eandem tincturam accendi, & deflagrato primum vini spiritu, postea flamma successit, plane alius coloris atque naturæ, instar ignis, qualis emergere solet, quando oleum destillatum in spiritu vini solvitur, & deflagratione instituta post vini spiritum combustum oleum ardet. VI. Partem magmatis ab evaporatione urinæ relicti miscui cum oleo tartari per deliquium, & penetrans urinosus, volatilis fœtor mox difflatus est. VII. Ejusdem massæ nonnihil igne cremavi, & cineres relicti sunt nigri, qui saporem salis communis linguæ imprimebant. VIII. Cineribus his affudi quicquam aquæ, ut sal in se reciperet, & liquamen instillavi solutioni lunæ, unde facta præcipitatio. IX. Alii hu-

jus residui portioni in vitro affudi oleum vitrioli, & vehemens facta est turgescentia & ebullitio, cum denso & albo ascendente vapore, odoris penetrantissimi, qualis solet emergere, quando oleum vitrioli admiscetur sali communi, vel sali ammoniacali. Denique hisce a me institutis tentaminibus addere placet ea, quæ *Barchuysen* adornavit & *in pyrosophia* recenset: unciæ nempe sex urinæ sani hominis, destillatione dederunt uncias 5. & drachmas sex phlegmatis, residui in cucurbita scrupuli 5. & scrupulus semis, ulterius igne rite tractati, salis volatilis drachmam semis, olei empyreumatici scrupulum semis, tantundem salis fixi & terræ grana octodecim præbuerunt.

§. VIII.

Urinæ elementa continet aquam & salia. Ex hisce commemoratis experimentis facillimum jam erit, genuina urinæ elementa eruere ac sistere. Hæc inter primum & potissimum locum obtinet aqua, quam ex ingesto maxime potu accipit, & cujus partes 30. ad unam partem solidi remixtæ deprehenduntur. Post humidum urinæ principium commemorandum sal, quod triplex in ea hospitatur, culinare nempe, acidum & volatile. Et culinare quidem cum alimentis ad massam sanguinis transit, ac per renes, ceu congruum salium emunctorium, cum urinoso sero colatur. Quod vero sal urinæ ad communis naturam accedat, ex eo patescit, quod non solum urina inspissata cum oleo vitrioli spiritum & vaporem salis communis volatilem in auras emittat, sed etiam lixivium ex cineribus combusti residui cum aqua factum solutionem argenti præcipitem det, itemque per distillationem, quod sæpius a me factum, sal enixum culinari in omnibus quoad effectus simile, educi queat. Alterum in urinoso latice comprehensum sal, est acidum, quod etiam per alimenta, quæ multum acidi fovent, in ipsius connubium transit. Hoc autem purum obtineri nequit, sed partim cum particulis terreis alcalinis, partim cum tertia salis in urina specie, volatili nempe urinoso, quale in sanguine largius hospitatur, sese miscet, & salis ammoniacalis genium habet. Hinc enim est, quod addito oleo tartari per deliquium, acidum figatur & spiritus volatilis urinosus avolet, cujus ortus non ex alimentis, sed ex ipsius sanguinis massa derivari debet.

§. IX.

Oleum & terrestre. Accedit oleum, quod urina in complexu fovet, duplex iterum, temperata nempe pinguedo & oleum valde subtile calidum. Illa ex alimentis & chylo, quæ multum pinguis substantiæ complectuntur, ortum trahit, & si largius immixta, non modo innatat urinæ, sed etiam matulæ parietibus adhærescit, ut sæpius fit in nimio æstu, qui pinguedinem colliquat; hoc vero valde tenue, evaporabile & inflammabile, ex intestina partium sanguinis sulphurearum agitatione gignitur, & in destillatione oleum empyreumaticum largitur, ac in tincturam redactum, post deflagrationem spiritus vini, instar olei ardet. Quod enim urina ex sanguine recipiat particulas sulphureas, calidas, oleosas, ex eo patet, quia e suaveolentibus oleosis, ut oleo juniperi, ligni sassafras, nucis moschatæ, balsamo de copaiva, urina suaveolentem & quasi violaceum odorem; inficetum vero ac fœtidum ab allio, balsamo sulphuris, asa fœtida acquirat. Quartum elementum est ipsa terra, quæ rursus vel tenuis valde, vel crassior & fixior est. Fixior & crassior, cum alimentis, præsertim aqua, quæ semper multum calcariæ fixæ terræ continet, corpus subit, ac præcipuum fundamentum tartari qui matulis accrescit, nec non concretionibus calculosis præbet, & instillato oleo vitrioli, effervescentiam suscitat. Tenuior sanguinis soboles est, & cum aqua & oleo pingui mixta, mucilaginem constituit, quæ instar nubeculæ descendentis oculis conspicitur, vel etiam, si ejus major

quan-

quantitas in fundum secedit, nec vini spiritu, nec vitrioli oleo, solvitur.

§. X.

Color urinæ unde? Color urinæ dependet maxime ab oleo calido subtili, quod, quo magis cum salibus miscetur, eo saturatior fit color; eo quod ea omnium salium natura, ut principium sulphureum, quod matrix coloris & odoris est, mirifice exaltando eum intendant. Et licet oleum & terra alias non bene & intime misceantur; fit tamen hoc in urina, tam cum neutro, quam alcalino volatili. Quumque adeo salinum elementum cum sulphure & oleo intime permixtum sit, patet ratio, quare illud a purissimo vini spiritu, qui consortium puri salis alias respuit, sulphure autem admixto amat, absorbeatur, haud secus ac videmus in tinctura sulphuris, scoriarum antimonii & antimonii acris, item quando spiritu vini rectificatissimo nitrum artificiale valde sulphureum, ex aqua forti, & sale ammoniaco, plene solvitur.

§. XI.

Et hæc omnia ita observantur in urina humana: dispar autem urinæ jumentorum est ratio. *Urina jumentorum differt.* Ita non semel evaporari jussi urinam vaccinam, quę reliquit magma valde salinum flavum, amaricantis saporis, cui infudi spiritum vini purissimum & extraxi tincturam flavam, instar bilis amarissimam, eoque facto, remansit sal, cui affudi aquam pluvialem & solutionem filtratam rursus coagulavi, ita obtinui sal tartariforme neutrum, instar salis plantarum essentialis, quod originem suam ducit ex ipsis herbis, quibus vescuntur, nullum vero vestigium fuit salis communis. Ex quo etiam apparet ratio, quare urina vaccina tempore verno collecta, & interius ad aliquot hebdomades, quotidie ad majorem quantitatem ascendendo, pota, sæpius, uti aliquoties Berolini maxime apud Gallos vidi, mirum effectum in affectibus chronicis, maxime cachecticis, ictero, principio hydropis & mensium suppressione, præstiterit. Discimus etiam exinde, partes in urina sulphureas multum affinitatis habere cum iis, quæ in bile continentur.

§. XII.

Præsagia ex urina tenui aquosa. In conspectum sic ductis genuinis urinæ humanæ in statu sano elementis, faciliori nunc & leviori modo in phœnomenorum, quæ in lotio ægrotantium subinde præsto sunt, meliorem explicationem & notitiam, unde proveniant & quas caussas agnoscunt, pervenire poterimus. In quo quidem perficiendo, ordinis & brevitatis caussa, observationes, quas in praxi subinde per crebriorem experientiam annotavi, & quæ regulæ vim habere possunt, proponam & rationes postea subjiciam. Et primum quod attinet ad urinas pondere leves, consistentia tenues, instar aquæ sæpe pellucidas, eas quam maxime in gravioribus internarum & membranosarum partium spasmis, pathematibus hystericis, hypochondriacis atrocibus, in cardialgia, affectione calculosa, nephritica, colica convulsiva, apparere, crebriori edocti sumus experientia. Pariter in gravioribus capitis morbis, ejus, nempe doloribus, in vertigine, phrenitide, mania, melancholia, epilepsia, valde tenues & leves emitti urinas, idemtidem perpetuæ est observationis. Idem contingit in gravioribus nervosarum partium affectionibus, quæ a caustico veneno, vel a vermibus tunicas intestinorum rodentibus in convulsionibus concitantur. Et quod probe notandum est, tenues & aquosæ ejusmodi urinæ non modo in ipso statu & exacerbatione horum morborum prodeunt, sed & aliquot dies ante, ac paroxysmos imminentes nunciant. Unde non mirum est, quendam apud *Tulpium lib. 2. obs.* 19. ex tenui lotio, triduo ante præsagire potuisse cordis palpitationem.

§. XIII.

Tenues quoque, aquosæ & perpetuo

Quid portendant in febribus tuo albæ ejusmodi urinæ in diuturnis morbis difficulter judicant & securæ non sunt; in vigore autem febrium, si copiosæ fluunt & ante dies criticos, multum alunt periculi & phrenitidem imminentem præsagiunt, teste jam *Hippocrate sect. 2. aph. 22 sect. 4. aph. 70.* qui *lib. epid. sect. 2.* id confirmat exemplo ægri, qui secundo die surdus, circa meridiem deliravit & quinto die mortuus est, & alius *sect. 3. ibid.* qui quarto die obiit phreniticus. Idem auctor sæpenumero etiam observavit, easdem urinas, si in inflammationibus gravioribus internis, uteri, pulmonum, ventriculi comparent, nunquam periculi esse expertes, præsertim si creber stimulus sit ad matulam & copiosissimæ ac tenues reddantur. Nam dilutæ ejusmodi aquosæ, pondere leves, omnis sedimenti expertes & quæ pauxillum solidi habent urinæ, a nimium per spasticas stricturas coarctatis & angustatis ductibus renum secretoriis & excretoriis proveniunt, & luculentum totius generis nervosi spasmis affecti testimonium ferunt, quum lege consortii & consensionis, renes etiam & ductus urinosi simul *Debentur spasmis* compatiantur. Albæ autem prodeunt & pellucidæ hanc maxime ob caussam, quod strictiores tubuli, plerumque nonnisi id quod valde tenue est & diametro canaliculorum respondet, admittunt, unde crassæ & sulphureæ moleculæ remanent. Et copiosæ utplurimum profluunt, quia in affectibus spasmodicis, ob tubulos subcutaneos constrictos, parum humidi perspirat, sed ad renes eo copiosius fertur ac urinæ insinuatur. Quod vero in acutis morbis ejusmodi tenues & aquosæ urinæ inflammationem, vel jam præsentem, vel certo futuram, in ventriculo aut capite, subindicent, hæc subest ratio: quia ob spasticas stricturas, sanguinis impetus urgetur ad interiora ac superiora, quo fit, ut is in tunicis cerebri & ventriculi, præsertim viribus jam fractis, firmius impactus subsistat & inflammationes præcipitis periculi pariat.

§. XIV.

Monendum tamen est, quod tenues, aqueæ, plus minus turbidæ urinæ, non semper a spasmis ortum trahant, sed aliam etiam agnoscant caussam, & vel vires valde fractas, vel partium sulphurearum in sanguine, a quibus & eorum motu calor & spirituascentia dependet, defectum, vel vim ventriculi digestricem imbecillem, vel etiam sanguificationem læsam & copiam cruditatum, tam in primis viis, quam massa sanguineæ admixtarum, prodant. Quare qui novissime a morbo diuturniori convaluerunt, v. c. a dysenteria, a febre acuta exanthematica, morbo Hungarico variolis, si nimium præsertim indulgent appetentiæ ex defectu caloris & spirituascentiæ in fluidis, facile multas colligunt cruditates aqueas, quæ quum minus commode per cutem difflari possint, subsistunt, intus remanent & per urinam secedunt. Et hæc utique est ratio, quod etiam in cachexia, leuco-phlegmatia, enormibus hæmorrhagiis, in principio anasarcæ, in chlorosi virginum, in mensium suppressione, tales urinæ crudæ, turbidæ, pallidi, subviridis, vel tenuis citrini coloris, copiose mingantur. Notavit hoc jam *Hippocrates*, qui ejusmodi urinas tenues & aqueas splenetics appellat, quia in iis, quibus facies coloris luridi est & lien laborat, observantur. In fluore quoque mulierum albo, qui soboles utplurimum cachexiæ & mensium suppressarum, plerumque urina etiam pallida & turbida, quandoque cum sedimento squamarum instar visitur. *Alii spasmi caussis.*

§. XV.

Porro in omni calore præter naturam aucto & æstu febrili, urinæ pauciores & coloratiores, flavo & rubro colore plus minus saturato tinctæ profluunt, eo quod internus accensus calor, partes sanguinis sulphureas, a quibus color, valde exaltat, auget *Urinæ rufæ sine sedimento, unde.*

& hu-

& humidum insensibiliter consumit ac dissipat. Tales urinæ febricitantium plus minus rubicundæ, vel tenues & leves, vel crassæ & pondere graves, tam in intermittentibus, quam etiam continuis, manant. Scilicet ipso in paroxysmo, sive motuum febrilium, & intermittentium, & continuarum, exacerbatione atque vigore, urinæ redduntur tenues, perspicuæ, sine sedimento, uti obvium est in tertianæ continuæ aut intermittentis paroxysmo, in ardente, item cholerica febre, ubi ordinario urinæ pellucidæ, sed flammeo colore, qualis in destillatione spiritus nitri apparet, tinctæ conspiciuntur. In intermittentibus vero, aliquot horis post intermissionem & die a febre vacuo crassiores secedunt, & quam facile, si quiescunt, vel levi tantum frigori exponuntur, sedimentum dimittunt, quod etiam si fit in febribus continuis, circa dies præsertim criticos, febrem solutam & salutem portendit.

Post paroxysmũ subsidiat.

§. XVI.

Sedimentũ quid indicet?

Hoc sedimentum pro copia & diversa conditione ac temperie partium in sanguine, parcius vel copiosius, & differentis quoque coloris esse solet. Si color est roseus & purpureus, sanguinis copiam peccare, ut obvium in febribus synochis sive continentibus, indicio est. Quando sedimentum intense flavum, bilem, fusci autem coloris & atri, copiam bilis atræ, sive secundum Recentiorum explicandi modum, copiosas sulphurea calidas particulas, acido terreis intime per calorem immixtas designat, quale in febre scorbutica purpurata, in quartana etiam, minus fausti est ominis. Si id quod subsidet admodum copiosum, magnam viscidorum & crudorum humorum copiam in corpore prodit, atque in corporibus repletis, obesis, spongiosioris habitus, febris intermittentis pertinaciam portendit. Et recte hinc scribit *Galenus lib. I. de crif. cap. 12. qui ex otio & repletione febricitant, si sanitati restitui debent, necessario in urina subsidet.*

§. XVII.

Si nullum sedimentum malum omen.

Quemadmodum vero boni ominis signum, si urinæ febricitantium crassiores fiunt & sedimentum ponunt: ita contra quæ in febribus intermittentibus extra paroxysmum nullam exhibent subsidentiam & pellucidæ diu stillat, nec frigoris accessu in fundum quid dejiciunt, pejoris sunt notæ. Inprimis crebriori experientia compertum habeo, quando in tertiana vel quartana febre, finito paroxismo, urina non turbatur & crassamentum rejicit, pessimi esse præsagii, præsertim si ab imperitis Medicis improvide tractetur iis remediis, quæ motus febriles intempestive supprimunt & sufflaminant. Non semel enim sed aliquoties hac ratione in pueris ingruente paroxysmo lethalem epilepticum insultum accessisse vidi: senes autem non facile convalescunt, sed demum viribus fractis, sub frigore & spasmis, nullo succedente calore intereunt. Quod si porro in febribus inflammatoriis pleuritide, peripneumonia, inflammatione ventriculi, mesenterii, uteri, urina vel tenuis perspicua & purpurei coloris, vel bruno & austero colore imbuta exit, cum spuma, sine omni sedimento, non faustum præbet signum. Antiquissimum hanc in rem *Hippocratis* est testimonium *pranot.* §. 11. ita differentis: *si in febribus urina flava est & tenuis, materiam incoctam significat, si vero diuturna fuerit talis, periculum est, ut homo sustinere possit, nisi concocta fuerit.* Pariter id etiam perpetuum est, turbidam in febre continua urinam, quæ nec igne, nec quiete clarescit, aut sedimentum ponit, multum periculi minari; malum tamen etiam est indicium, quando in continuis urinæ primis diebus crassescunt, reliquis vero & maxime criticis, tenues & sine sedimento manant.

§. XVIII.

Cur sit malum?

Ratio vero quare in febribus æstuosis

tis urinæ claræ tam ancipitis & periculi pleni omnis, contra quæ multum coctæ materiæ deponunt in fundum salutiferæ putentur, in procinctu est. Nam tenues ejusmodi & rufæ urinæ magnum æstum & vehementem partium internam agitationem, simul etiam solidarum & nervosarum partium spasticam ingentem affectionem significant, quæ spasmorum diuturnitas atque vehementia multum certe periculi alit. Crassior vero urina si prodit, certum præbet signum, spasmi tam nervosarum, quam vasculosarum partium, vehementiam remittere, ampliari ductus secretorios & excretorios & excrementa crassioris substantiæ transmittere, quo fit, ut non solum urina cum sedimento copiosior fluat, sed & totum corpus æquabiliter sudore identidem crasso, fœtido ac viscido perfundatur & alvus antea adstricta solutior fiat. Ex quo quidem dilucide patescit, multum interesse, ut Medicus critica illa in morbis tempora, quæ Veteribus coctionis dicuntur, ex urinæ inspectione cognoscat, & sic cum certa ratione verax de morbi eventu judicium interponere queat.

§. XIX.

In declinatione febrium catarrhalium. In declinatione febrium catarrhalium, item variolarum & morbillorum, urinæ in vigore morbi & febre pellucidæ & aquosæ, crassiores etiam & coloratiores cum sedimento secedunt, certo indicio, morbum, idest spasticas constrictiones partium, solvi atque remittere, ut ductibus urinariis iterum patulis redditis, impuritates salinæ sulphureæ viscidæ seri, quæ ipso morbi tempore progenitæ, liberum jam habeant ingressum atque exitum. *Urina diu crassa manens.* Quandocunque vero post phthisicum aut alium vehementem ac diuturnum morbum, urina diutius fertur crassa, pauca, saturate & obscure rubra, cum copioso sedimento, pinguedo supernatans vitri urinarii parietibus adhærescit corpusque interea tabescit; morbum in febrem lentam & hecticam concessisse testatur, qua rarissime æger servatur, eo quod corrupta ex læso viscere materia sanguini & lymphæ intimius nupta, instar fermenti motu intestino calido mixtionem & crasin sanguinis temperatam dissolvit, & optimum etiam alibilem succum in excrementitias salso-sulphureas sordes convertit, simulque pinguedinem corporis colliquat. Idem metuendum periculum, quando in hydropicis urina hecticorum similis profluit. Nam parcum ejus stillicidium, lympham ex ruptis vasculis lymphaticis in cavitatem vel porosam partium substantiam secedere, & color obscure rubicundus crassiusque sedimentum, partim motum intestinum calidum sanguinem dissolutorium, partim etiam obstructum hepatis emunctorium, quo sordes biliosæ separari solent, arguit.

§. XX.

Urina crassa sine febre. Dantur tamen etiam in morbis chronicis, citra febrem & calorem internum auctum, urinæ crassiores, valde saturato colore rubicundo bruno tinctæ, pondere admodum graves, adeout interdum libra una, teste cylindro statico & evaporatione, uncias tres, vel quatuor, solidescentis materiæ in complexu foveat. Obvium hoc est quam maxime in scorbuto confirmato, in arthritide & paralysi scorbutica, senectute extrema, quandoque etiam in passione nephritica, conquiescentibus dolorum tormentis, nec non in ictero flavo & atro. Læsam autem in ejusmodi urina esse proportionem elementi aquosi & salino-sulphurei, exinde patescit, quod affusa sufficienti aquæ fontis simplicis copia, ad naturalem tincturam reduci possit. Crassities quippe & color ille fuscus ab excrementitiarum salinarum & sulphurearum partium in sanguinis & humorum massa hospitantium copia, ortum trahit, quæ propter hepatis obstructionem, a succorum vitalium connubio non rite *In scorbuticis.* segregantur. Nam jecoris viscus, cum

cum in omnibus chronicis morbis, tum maxime in scorbuto patitur, ut etiam *VVillisius in tr. de febribus* fidem faciat: se plurima scorbuto defunctorum cadavera secuisse, & observasse, quod in culpa fuerit in nonnullis hepar prorsus exsangue & instar uberis vaccini exsuccum, in aliis vesica biliaria, aut vacua, aut lapidibus obsessa, aut amurca minime amarescente repleta.

§. XXI.

Ictero flavo & nigro. Quando porro ejusmodi crassiores mirum austeri coloris urinæ, (*vvie dickes braunes Bier*) crocea tinctura immersa linteamina inficiunt, certum est indicium, bilem propter obstructos, vel spasmo constrictos ductus hepaticos & cysticos & denegatum in duodenum influxum, per vasa lymphatica regurgitare ad sanguinis & lymphæ massam, & icterum adesse. Ubi vero color in atro-brunum vergit, icterum designat nigrum, qui non tam a bile refluа, quam potius ab ejus secretione in hepate plane impedita nascitur. Nigredo autem acido admixto tribuenda; eo quod ob defectum bilis, quæ alcalino suo elemento, acorem, qui ingestis inest, temperat atque obtundit, succi acetosi ad sanguinis massam transeunt, ibique sulphureis, oleosis ac biliosis particulis unitæ, atrum excludunt colorem, haud secus ac videmus, acido liquore bili affuso, post digestionem eandem primum viridescere ac deinde nigrescere. Quumque in provectiori senectute, ob angustiationem, contractionem & collapsum tubulorum excretoriorum in hepate, nec non in cute, multæ salinæ sulphureæ & viscidæ sordes, retineantur; urinæ solenniter in ætate gravibus crassiores, graviores magisque tinctæ redduntur, præsertim si paullo liberal us vino utantur, inprimis spirituoso, ut Hungarico, quod oleosum est multum atque sulphureum.

Senectute.

§. XXII.

Nonnunquam redduntur urinæ copiosa materia pingui imbutæ, sive oleosæ, quæ sine strepitu mittuntur, in superficie cutem variegati maxime cærulei plerumque coloris exhibent, ac vitri urinalis parietibus tam firmiter adhærescunt, ut nonnisi lixivioso liquore detergi possint. Origo harum procul dubio calori interno nimio, ipsam pinguedinem colliquanti tribuenda, quæ liquefacta, & postea in sanguinem recepta, sese miscet cum sanguine & sero, ac humore salso muriatico demum dissoluta, per renum colatorium in urinam defertur. Annotavit *Sylvius* exemplum feminæ juvenculæ, cujus urinæ tam copiosa innatavit pinguedo, ut in perfrigeratæ superficie butyri instar aut olei frigidi concreti comparuerit. Et memorabilis quoque est *Fernelii lib. 3. cap. 2. de urina* historia, de bibulo quodam optimi corporis habitus, qui diebus circiter octo, ex ingenti corporis mole ad summam gracilitatem, citra ullam morbi vim, traductus est. Potissimum tamen tales pinguiusculæ urinæ in consumtione corporis, atrophia, phthisi, hectica observantur; quinimmo in omnibus febribus, urinæ quando profluunt crassioris substantiæ, multum pinguedinis secum evehunt, quæ eo copiosior est & diutius durat, quo corpus est pinguius.

Quid indicent oleosæ.

§. XXIII.

Tartareo referta. Supra quoque cum de analysi urinæ naturalis actum fuit, mentio facta est, quod sal acidum cum alcali, sive volatili, sive fixo mixtum, sive neutrum & tartariforme, ordinarium fit urinæ ingrediens, quod dubio procul ab excessivo acido per alimenta ingesto & in sanguine contento, oriatur. Hoc autem sale tartareo si urinæ nimium refertæ sunt, quod cognoscitur, quando matulæ parietes & fundus copioso tartaro incrustantur, indicium est dispositionis ad calculum renum & vesicæ. Majoris periculi est, ubi crassum, rubrum & friabile sabulum, mox emissa urina, fundum petit, quippe quod morbum nephriticum adesse

Sabulosa.

adesse plane evincit. De quo luculentum *Hippocratis* suffragium *aph. 79. Sect. 4. quibus* perhibentis, *in urina subsident sabulosa, iis vesica calculo laborat*. Interdum quoque crystalli micantes fulvæ copiosæ sese apponunt lateribus matulæ, quæ doloris arthritici, rheumatici, plus minus fixi vel vagi, indicium præbent. Quando urina mingitur mox cruenta, mox ob puris miscela lactescens, interdum glutinosa, crassa tenaci materia mali odoris onusta, quæ fundo adhæret, nec vitri agitatione dissolvitur, certum exulcerationis renum vel vesicæ documentum præbet. Quin ipse in calculo & ulcere vesicæ sæpius lotium tam tenax vidi, ut instar albuminis ovi cohæserit, nec guttatim aut per vices potuerit effundi, sed inclinata matula, omne simul massæ instar elapsum sit. Eandem quoque in rem facit notabilis observatio, in *M. N. C. Dec. 3. A. 8. obs. 11.* consignata, de urina crassa glutinosa, quæ ad ulnæ longitudinem potuit extendi, & filtro imposita, ne guttulam transmisit.

cum crystallis,

purulenta, glutinosa &c.

§. XXIV.

In gonorrhea, præsertim chronica & maligna, non solum prostratæ, sed plerumque vesica etiam exulcerationem patiuntur; unde urinæ turbidæ & crassæ, *wie Kraut-Lake*, emittuntur, quæ sedimentum copiosum rejiciunt mucosum, quod exsiccatum & carbonibus injectum, fœtidissimum odorem spargit. Alias semen purum, propter levitatem, urinæ innatat. Pariter sæpissime in calculo vesicæ, hæc ipsa vel ejus sphincter erosus est, ac tum urina crassa furfuracea mingitur, cum exiguis caranculis & fibrillis, quæ a vulgo pro verminibus habentur, id quod confirmat *Hippocrates sect. 4. aphor. 66. 67. quibus*, inquiens, *in urina crassa existente, caruncula, aut veluti capilli, aut furfuracea quædam, simul exeunt, his vesica scabie laborat*. In stranguria crebrius ad mingendum est stimulus, sed parum mittitur, idque turbidum, valde salsum & acre, cum filamentis, identidem fundum petentibus, & tum sphincter plerumque spasmodici quippiam patitur. Si sanguis lotio est admixtus, instar loturæ carnis, seu vini rubri comparet, sed postea cruor ima petit, & purpureum colorem, quando ex renibus, atro fuscum vero, ubi ex adapertis vesicæ venis prodiit, refert. Talem sanguinolentam urinam in sene vegeto octogenario, qui jugiter dolorem pressorium in regione pubis sentiebat, quotiescunque equitabat, vidi.

Qualis in gonorrhea.

vesica scabie.

stranguria.

& mista cruento.

§. XXV.

Ex hisce quæ jam attulimus, liquido elucescere arbitror, utroscopiam & uromantiam haud exiguæ utilitatis esse in praxi medica, nec ceu inutilem & fallacem floccipendendam, multo minus despectui habendam, eo quod non modo fluidorum, sed & solidorum conditio, habitus & status hoc ipso adminiculo perspici potest ac erui. Nam ex urina levi ac tenui, præternaturaliter & spasmodice affectum esse nervosarum partium systema patet; ex crassiori vero & ponderosa, ductuum uripariorum nimis relaxatus tonus, seu atonia elucescit. Deinceps hoc subsidio depravatam esse sanguinis mixtionem, sive ejus dyscrasiam & impurarum salino-sulphurearum partium copiam, optime cognoscimus maxime in morbis chronicis & qui a cacochymia nascuntur. Porro viscerum sanguinis depurationi inservientium, præsertim hepatis, constitutionem lotium prodit. Tum proportio & vinculum seri ac sanguinis, quale fit in morbis, sive acutis, sive chronicis, inde elici potest. Præterea gradus interni caloris, sive intestinæ partium sanguinis sulphurearum commotionis, hac ratione paullo clarius, præsertim in æstu febrili, dignoscitur. Defectum quoque caloris naturalis, virium ac spirituascentiæ, quæ ad digestionem ingestorum & mutationem in suc-

Uromantia utilitas in pathologicis.

succum & sanguinem necessariæ sunt, inspecta urina quadantenus comperimus. Maxime vero urinæ solertiori consideratione & examine viarum & ductuum urinariorum ac seminalium, ut renum, uretherum, vesicæ, ejus sphincteris, urethræ, vesicularum seminalium & prostratarum dispositio ac constitutio manifestatur. Neque minus in febribus, tam continuis, quam intermittentibus, urinæ inspectio eximio pollet usu, eo quod ex hac non modo massæ sanguineæ conditio, sed & an materia febrilis cocta vel incocta sit? an crisis morbi completa vel incompleta? qualis spes valetudinis? num funesti quippiam immineat? an recidivæ vel alius morbi metus? planum fit ac innotescit.

§. XXVI.

Et therapeuticis.

Tandem urinæ etiam consideratio in therapeuticis haud spernendum præstat usum. Quia enim vera pathologia sive exquisitior cognitio status morbi, quem uroscopia patefacit, basis est rationalis therapiæ: multum utique adjumenti ad hanc dextre suscipiendam ac perficiendam illa afferre videtur. Et aquosa quidem urinarum tenuitas, si præsto est, probe inquirendum, num a spasmis? an vero defectu virium & spirituascentiæ ortum trahat? Ubi hoc, spirituosa, analeptica, balsamica, aromatica, quæ balsamum sanguini fœnerant, adhibenda; si illud, fugienda sunt hæc, & potius leniora diaphoretica cum antispasmodicis, nitrosis, cinnabarinis permixta locum inveniunt. Quando porro in febribus intermittentibus tenues, leves, & flammeo colore apparent, nihilque deponunt, a cortice chinæ & quæ parem cum ipso, maxime constipandi & febriles motus supprimendi facultatem habent, penitus abstinendum est, quorum usus, quum urinæ crassiores secedunt, prævia evacuatione alvina, tutissimus est. Intensiorem urinæ colorem in febribus, humectantia, acidula nitrosa exposcere, quisque judicabit; crassas vero & rubicundas, quæ citra calorem in affectibus chronicis minguntur, diluentia, inque primis emunctoriorum tubulos obstructos reserantia, aquarum mineralium, acidularum thermalium & martiatarum convenientem, nec non seri lactis dulcis usum, exigere. Ubi ex viarum urinariarum vel spermaticarum vitio urinæ turbidæ, & larga crassa mucosa tartarea substantia fœta redduntur, nil præsentius & efficacius est fontibus medicatis temperatioribus, ut aquis Spadanis, Wildungensibus, Selteranis, thermis, Piperanis & Emsensibus, ad eluendas ac detergendas sordes, acrimoniam diluendam & partes afflictas consolidandas, adjunctis simul exterius balneis temperatis. Calculosa tartarea concrementa & mucidum ex ulcerata renum substantia prodiens lotium, apertius omnium efficaciter diureticorum, salinorum, ipsarum quoque Carolinarum, quæ propter calcareum salinum elementum fortiter nimis pellunt, usum interdicunt, & potius traumatica, leniter roborantia & demulcentia injungunt, ut sunt emulsiones seminum quatuor frigidorum, dauci cum lycopodio, infusa vel decocta ex hedera terrestri, equiseto, virga aurea, fragaria, veronica, radice altheę, aliisque id genus pluribus.

§. XXVII.

Ex dore quoque signa petenda.

At vero non solum ex urina, sed etiam ex aliis excretis, inter quæ subtiles excretionis cuticularis sordes potissimum fere locum tenent, de statu integro, nec non vitiato, ac præcipue de salutari, vel infausto morborum eventu, Medicus tanquam ex certis signis indicium petere debet. Veteres ut refert Jo. *Langius in epist.* tam in cognoscendis, quam dijudicandis morbis, plus sudoris calorem, odorem & saporem, quam lotii differentias observarunt: quare etiam moris fuit, sudores in balneo strigili exceptos & olfacere & degustare

flare. Sudor enim, ut *Galenus de salubr.* ait omnium humorum per universam corporis compagem index est: urina vero tantum eorum, quæ in conceptaculis venarum continentur. Neque hæc assertio fundamento destituitur. Nam urina potissimum potui, cui etiam proportionalis est, materiam debet; & crassiores aqueas, & maxime varii generis salinas, quæ per alimenta assumtæ fuerunt, atque in ipso sanguine progenitæ sunt, recrementitias materias e corpore evehit; quandoquidem renes & viæ urinariæ congruum salium emunctorium constituunt, quin omnis generis salia, sive alcalina, sive acida, sive neutra, volatilia, sive fixa fuerint, vel etiam caustica, item nitrosa, singulari plane ratione ad renale illud vasculosum cribrum feruntur, & urinam quoque movendi facultate pollent. Per fibrosam vero ac poroso-tubulosam cutis texturam, corpus magis a partibus aqueis tenuioribus, & maxime sulphureis, sub forma vaporis, vel madoris, expurgatur.

§. XXVIII.

Perspirationis & sudoris differentia

Diligenter tamen hoc loco observandum est: ingentem inter perspirationem & sudorem intercedere differentiam. Scilicet perspiratione, insensibilis halituum e corporis cortice succedit difflatio, adeoque tantummodo particulæ tenuissimæ aqueæ & sulphureæ salinæ magna quotidie in copia in auras mittuntur, linteaminibus corpori circumvolutis siccis remanentibus: in sudore vero particulę aqueæ & sulphureæ magis crassiores, peculiaris saporis & odoris, vel fœtoris prodeunt, quæ cutem & indusia conspectius humectant, adeo, ut interulæ interdum post sudorem quinque vel sex unciis graviores quam antea deprehendantur, quum contra in perspiratione pondus indusii per hebdomadem gestati vix uncia una increscat, ob materiam mucidam oleosam crassiorem in poris obhærescentem. Deinde observamus, perspirationem in robusto, sudorem vicissim magis in imbecilli corpore fieri, & plus etiam materiæ excrementitiæ illa, quam hoc excludi, ut hinc probe notante *Sanctorio* in aureo *de Medicina statica* libello, corpus a perspiratione longe agilius & levius, a sudatione vero debilius & gravius reddatur. Porro saluberrima illa minus in sensus cadens sordium per corticem corporis excretio magis a vegetiori sanguinis progressivo motu & circulo & vigore motus cordis & arteriarum oboritur: sudor autem potius a calore & motu intestino partium sulphurearum, quæ in mixtione sanguinis continentur, & a fibrarum & tubulorum cutaneorum majori relaxatione, provenit. Tum frequenti constat observatione, sub constitutione aeris sicca & ventis ex euro & borea flantibus, expansiva elastica reddita, & scandente altius in barometro argento vivo, insensibiles in corpore perspirationem quam maxime vigere: contra vero sub aere levi & rarefacto, humido, flante potissimum zephyro & austro, nec non lapsu mercurii, corpus ad sudationem mirum dispositum esse. Quin ipse multiplici observatione confirmatum habeo, quod sub debilitate, a morbo potissimum relicta, & atmosphæra existente admodum levi, humida & pluviosa, sudores ex cutis tubulis largiter profluant, cum urina simul crassiore, multum sedimenti ponente; inducta autem per mutationem ventorum e contraria plaga spirantium aeri alia constitutione, protinus sudores reficcentur & cohibeantur, urina quoque largior & tenuior secedat, corpusque longe agilius, somnus quietior, animus ad labores magis dispositus & erectior reddatur. Ex quo satis clare intelligitur, tam insignem atque conspicuam esse fluidi aerei & ætherei ad mutandos excretorios in corpore motus potentiam, ut supervacaneum & sterile molimen foret, ad occultum quoddam & vere imaginarium principium

cipium motus in corpore, in explicandis hisce phænomenis, tanquam ad asylum confugere.

§. XXIX.

Sudoris materia sulphureæ indolis est

Hæc autem materia, quæ subcutaneos tubulos ex intimis corporis penetralibus foras amandatur, quod valde sulphureæ naturæ, & cutis præcipuum sulphuris excrementitii, haud secus quam renes salini excrementi, sit emunctorium, plura evincunt. Etenim sudor peculiarem & odorem, & colorem, & pinguedinosam quoque substantiam, quæ phænomena, secundum Chymicorum doctrinam, principii sulphurei soboles sunt, exhibere solet.

quod testatur odor. & color

Et mirum certe, quam eximie effluvia, quæ e corpore halant, immo etiam ipse sudor pro ratione ætatum, temperamentorum & ingestorum, differant. Nimirum qui allio & cepis frequenter utuntur, infectum dispergunt odorem, contra vero quibus suaveolentia balsamica, item moschus & ambra, in frequentiori usu, gratum spirant. Sic etiam odor sudoris ratione anni tempestatem discrepat, ac æstate potissimum acidum, sæpe instar aceti vini penetrantis, redolet. Peculiarem quoque sudor in nonnullis morbis & specificum quasi obtinet nidorem, ut in scabie, lue venerea, variolis, morbillis & maxime omnium purpura, adeo ut vel solo odore, ægrotantes ejus præsentiam dignoscere queant. Quod quidem quemadmodum de odore in propatulo est, ita pariter observationibus constat, quod sudor indusia vario colore tingere soleat. Placet in hujus confirmationem quædam in *Miscellaneis naturæ curiosorum* consignata recensere exempla, dum *Dec.* 1. *An.* 6. *pag.* 20. atri *Dec.* 2. *An.* 3. *pag.* 83. sub axillis miniati *An.* 4. *pag.* 203. cærulei *An.* 6. *pag.* 45. cruenti *An.* 4. *pag.* 329. crocei. *An.* 6. *pag.* 5. rubicundi, *pag.* 29. viridis, *Dec.* 1. *An.* 6. & 7. *pag.* 110. lutei sudoris, mentionem injiciunt.

§. XXX.

Sudor quoque varius & quoad loca differt exempla.

Maxime omnium tamen illud notatu dignum, quod sudor non unius ejusdemque naturæ ubique e corpore manet, sed pro diversitate partium varius. Ita specifici odoris est, qui profluit ex capillitio, & peculiaris odor percipitur, quando regio pone aures digito asperius fricatur. Sub axillis graveolens sæpe offenditur ex sudore nidor, nec non in inguine, item in scroto & osse sacro gravem & discrepantem spirat pædorem, qui adhuc differt ab eo, qui inter digitorum pedum interstitia prodit. Ipse quoque sudor copiosior in una, quam in altera corporis regione manat. Nam in partibus superioribus, ut capite, collo, dorso & pectore, item in posterioribus liberalius, parcius vero in inferioribus & anterioribus, erumpit. Jam quidem mirum videri posset, qui ex uno fonte & materia, sanguinis nempe sinu, tam diversus & alius sudor secedat; sed mirari desinet, qui considerabit, ita comparatam esse corporis ubique machinam, ut vel viginti, quos facile numerare liceret, diversæ indolis, qualitatis & virtutis succi utiles atque inutiles, ex una sanguinis massa, secernantur & excernantur: haud secus ac in nutritione vegetabilium, ex sola aqua pluviali, pinguiuscula terrestri materia fœta, diversæ formæ, saporis, coloris, virtutis, consistentia germina, ut folia, cortices, flores, fructus, succi, gummata generantur ac producuntur. Quod mirabile naturę tam in regno vegetantium quam animantium negotium, non ut quidam somniant, spiritui peculiari architectonico, plastico; aut alii omnia moraliter & rationaliter dirigenti, vel peculiari partium virtuti attractrici, splendidis certæ ignorantiæ terminis, in acceptis ferendum, sed a sola diversa mechanica structura, flexura, magnitudine & figura minimorum tubulorum, quæ apparet maxime in glandulis, duci ac derivari de-

bet. Neque ea propter est quod dubitemus, quin sola tubulorum structura & ductu, ita motus fluidorum dirigantur, ut crasis, mixtio & unio partium corpus constituentium mutetur ac invertatur, & ex emergente inde nova combinatione & unione partium, alius formæ virtutis & qualitatis substantiæ gignantur.

§. XXXI.

Sudoris caussa intestina sanguinis commotio.

Jam si porro in caussam sudoris & largioris & frequentioris, sive præternaturalis, inquirimus, illa duplex merito asserenda. Prima est partium sulphurearum, quæ mixtionem sanguinis ingrediuntur, intestina valde agitata commotio & evolutio, qua ipsa massa sanguinis & seri tandem in excrementitium salino-sulphureum humorem dissolvi incipit. Altera est tubulorum subcutaneorum nimia relaxatio, sub qua humores serosi facile secedunt a crassioribus sanguineis, ac sensim protrusi eliminantur. Quibus jam positis, facile apparebit ratio, quare omnia ea, quæ ad intestinum partium sanguinis sulphurearum motum augendum faciunt, ad sudorem movendum aptissima sint. Horum in numerum referenda cholerica corporis constitutio, ætas juvenilis, macilentus corporis habitus, tempus æstivum, paullo vehementior corporis motus, aer calido humidus australis, vini, præsertim oleosi & spirituosi, ut Hungarici, potus & medicamenta, quæ oleo subtilissimo evaporabili imbuta sunt, quo nomine nota sunt ex vegetabilibus radix enulæ, petasitidis, ostrutii, levistici, angelicæ, imperatoriæ, crocus, flores sambuci, ex animantibus, omnes spiritus & olea destillata, ex mineralium classe flores & lac sulphuris, regulus antimonii medicinalis sulphur antimonii, nostro modo præparatum & fixatum. Vicissim in procinctu quoque erit ratio: quare infantes, senes, obesi, humoribus repleti, otio & somno nimium indulgentes, parum ad sudorem dispositi sint, quippe qui spissos non modo & viscidos in vasis humores, qui difficilius per minimos cutis tubulos feruntur, alunt, sed & imminutam partium sulphurearum in sanguine experiuntur intestinam agitationem.

§. XXXII.

Et cutis dispositio laxior.

Requiritur vero etiam ad proliciendum sudorem certa dispositio in cute, quæ consistit in convenienti ejus relaxatione & pororum ac tubulorum apertione, ut sudoris materia sufficienter adduci & secerni queat. Nam si in ulla corporis parte vis expansiva & elastica eminens est, certe in ipsa cute conspicitur, quæ, ut gravidæ & hydropici testantur, mirum sese diducere atque expandere, iterumque in pristinam dimensionem contrahere potest. Et elastica hæc cuti propria virtus non aliter quam in omnibus inanimatis elasticis corporibus, ut chordis, funibus, tabulis ligneis, comparata est, ac non modo pro diversa aeris constitutione, at humidi & levis, remittitur, sicci vero & frigidi iterum adducitur, sed & a caussis internis, fluidi tenuissimi, quod est in sanguine ac nervis, motu, varie in relaxatione & constrictione modificatur. Hinc enim est, quod in omnibus gravioribus doloribus, in affectibus spasmodicis, ira, nimio sanguinis fervore; cutis plane sicca, aspera & arida ostendatur, adeo ut facilius sit e pumice aquam, quam ex ejusmodi corpore sudorem elicere. Secus vicissim fit & facillima ad sudorem proclivitas, in declinatione paroxysmorum febrilium, spasticorum, item in imbecillitate virium a morbis restitante, ab atmosphæra humida & calida, pluviosa, balneo vaporoso, vel a medicamentis, quæ dolores ac spasmos sistunt ac sedant, ut nitrosis papaveraceis assumtis, præsto est, eo quod hæc omnia mirifice relaxant & ampliant cutis poros ac tubulos. Quin diuturnus etiam animi mœror peculiarem hunc pariter exserit effectum, quod cutis, præsertim pedibus inductæ, tonum

solvat

solvat ac remissiorem reddat, ut hinc, quod sæpius observavimus, sudore largiter diffluant.

§. XXXIII.

Sudores boni ominis qui.

Postquam igitur caussas, viam & modum, quo cuticularis excretio perficitur, paulo curatius pervestigavimus; haud difficile nunc erit ex sudoris natura atque eliminatione in statu morboso & præternaturali, præsertim febribus, ratione eventus indicium & judicium desumere. Quum vero vetustissimus artis nostræ parens *Hippocrates* passim in scriptis suis, maxime *aphorismis*, *prænotionibus & coacis*, multa eximia & veritati apprime consentanea præcepta & axiomata prognostica, ex sudoris natura & modo excernendi petita proposuerit: hæc in pauca conferre & sic in compendio exhibere, operæ duxi pretium. Affirmat quippe hic Medicorum princeps, boni ominis sudores esse, qui circa dies criticos, ut dimidium quarti, septimum, undecimum, decimum quartum, decimum septimum, vigesimum primum erumpunt, qui porro per universum corpus, nec in una tantum parte, nec parce & interrupte, sed copiose & sufficienter manant, quos alleviatio symptomatum & virium erectio sequitur, & qui cum signis coctionis in urina, alvi secessu, vel præcedente, vel comite, succedunt. Nos maxime illos judicamus salutiferos, qui fiunt quando pulsus præter naturam celer, vehemens vel durus, in molliorem & sedatiorem transiit.

§. XXXIV.

Qui mali?

Contra vero omnes sudores, qui in febribus statim in principio & extra dies criticos contingunt, symptomata non levant, sub alvo constricta, cum urina tenui sine sedimento, ac pulsu præternaturali nec immutato prodeunt, a docta antiquitate, cui etiam experientia firma & constans suffragatur, semper pro malis & symptomaticis merito habiti fuerunt; eo quod ingentem virium imbecillitatem, partium solidarum atoniam, mixturæ sanguineæ dissolutionem atque etiam caussam morbi adhuc nobilioribus nervosis partibus firmiter insidentem produnt, & multiplici experientia constat, plures sub & in ejusmodi sudore occumbere. Infausti etiam præsagii sunt, qui tantum unam corporis partem occupant, & recte utique *Hippocrates sect.* 4. *aph.* 38. prodidit: *qua parte corporis sudor manat, morbum illius partis arguit*. Nam in morbis capitis, apoplexia, phrenitide, affectibus soporosis, caput sæpe totum sudore diffluere, pedibus frigidis observamus. In asthmate convulsivo, catarrho suffocativo, peripneumonia, pectus multo sudore perfunditur, & plerumque omnes, qui in peripneumonia primis mox diebus citra levamen sudant, pereunt, ac sphacelosa plerumque subest inflammatio, vel in suffocativo asthmate polypus absconditur. Quin id quoque observatione compertum est, quando symptomata post sudorem non levantur, plerumque subsequi recidivam, vel morbum diu extrahi. Quam in rem egregium est *Martiani* in *comment. ad coac.* testimonium: *si sudor non tollit febrem, sed hac remanet, tunc symptomaticus est, & morbi recidivæ, vel ejus longitudo exspectanda*. Omnium tamen pessimi sunt frigidi, præsertim quando interiora ex inflammatione ardent; unde *Hippocrates Sect.* 4. *aph.* 37. item in *prognost. cap.* 2. frigidos sudores cum febre acuta mortem indicare affirmat; in mitiori autem morbo ejus longitudinem.

§. XXXV.

Sudor in paroxysmis nullus;

Porro quotidiana docet experientia, ipso in paroxysmo & vigore febrium, item dolorum & motuum spasticorum, in gravi cephalalgia, cardialgia, dolore intestinorum, colica, epilepsia, in nimia etiam seri profusione per alvum, salivam aut urinam, vel etiam nimiis hæmorrhagiis, cutem aridam, siccam & frigidam esse, ac sudore penitus destitui,

post eos largus.

simulac autem sæva hæc pathemata de vehementia remittunt, vel penitus intermittunt & morbus est in declinatione, sudor protinus ex toto corpore evocatur, id quod maxime obvium in declinatione intermittentium. Incidit quoque sæpius, ut post febres, tam acutas, quam chronicas, curatas, ingens dispositio & habitus corporis ad continuos & largos sudores remaneat, qui etiam facili de caussa, levi externo calore, vel si oculos claudant & somnus obrepat, provocantur. Caussa hujus largæ sudationis vel ex regimine in sudoribus criticis minus curate ab ægris servato repetenda est, vel quod nimis cito auræ frigidiori se committant, ut remanens intus excrementitia quæ sudore difflatur materia, mixtionem sanguinis ad dissolutorium quendam motum disponat, vel etiam quod superato morbo avidius & largius cibum ingerant, qui ob imbecilliorem a morbo redditam digestivam ventriculi & intestinorum vim, non bene solvitur & subigitur, unde copiosus & crudus chylus sanguini affusus, non bene cum eo miscetur, sed quam facile per emunctoria ab eo secedit.

Sæpe nimius.

§. XXXVI.

In nullo tamen morbo profusiores manant sudores, quam in purpura, sive rubra scorbutica, sive alba cum febre juncta; certo indicio, a fermentali quodam impuro succo totam sanguinis & humorum massam in colliquativam dissolutionem esse conjectam. In malignis morbis, quorum caussa interna partium sphacelatio, cum summa virium jactura, sub pulsu sæpe debili & minus frequenti, urina quoque non adeo colorata, sed sanorum simili, manant sudores copiosi, fœtidi, sæpe frigidi, & lethales, qui de putrida sanguinis resolutione testimonium exhibent. Solennes quoque sunt hecticis & ubi partes nobiliores abscessum vel ulcus alunt, copiosi & valde debilitantes sudores, qui in scholis medicis colliquativi vocantur, & idem tidem a materia purulenta corrupta, quæ sanguinem in intestinum fermentativum motum ciet, proficiscuntur. In scorbuticis quando ex hepatis vitio & sub deficiente biliosarum partium separatione, lympha multis sulphureis excrementitiis scatet partibus, sudores etiam nimii valde molestant, præsertim si alvus simul obseratur.

Morbis in purpura.

malignis.

hecticis.

scorbuticis.

§. XXXVII.

Et in hac quidem effusa nimis sudatione, perquam utilia deprehendi alvum laxantia ex manna, tamarindis, item serum lactis dulce, cum pulvere nitroso præcipitante datum. In aliis autem longis & largis sudoribus, quorum caussa nimia cutis atonia & interna partium sulphurearum in sanguine resolutoria commotio, egregie ex usu fuerunt analeptica, cum roborantibus & leniter constringentibus, item acidula, quippe quæ non modo partium solidarum tonum ac robur firmant, sed & unionem ac mixtionem partium sanguinis vinciunt & servant, quorum classem liquor meus anodynus mineralis, spiritus salis dulcis, spiritus sic dictus regius Michaelis, ex spiritu rosarum, salis dulcis cum moscho, ambra & confectione Alkermes paratus, tinctura rosarum cum phlegmate vitrioli acidulato confecta, saccharum rosaceum, tinctura coralliorum vel earum solutio cum succo citri facta, ducunt. Alii eundem in finem species de hyacintho valde extollunt, quarum virtus sine omni dubio ab ingredientibus, quæ sunt leniter constringentia, item ab admixta camphora, ambra & moscho, licet horum dosis exigua sit, minime vero a sterili effœto gemmarum pulvere minus solubili, petenda est ac derivanda.

Quo medendo sic sudandi.

§. XXXVIII.

Hactenus de excretione, quæ per urinarias vias & universale cutis emunctorium succedit, indole & promendo inde judicio egimus: superest

jam, ut etiam de ea, quæ per alvi fecessum contingit, nonnulla addamus. Quemadmodum autem per urinam maxima & superflua liquidi ex potu portio, una cum falinis crassioris texturæ partibus, secedit, & per cuticularem evacuationem falino-fulphureæ, intestino calido motu ex intima sanguinis mixtione evolutæ sordes, proscribuntur: ita per alvum non modo relictæ post chylum ex alimentis extractum fœculentiæ & furfures, sed & crassiores sulphureæ biliosæ, in amplissimo hepatis viscere segregatæ ac per peculiares canales intestinis insinuatæ scoriæ, unacum lymphaticis fermentalibus, ex pancreate, glandulis & tunicis glandulosis intestinorum stillantibus succis, foras ejiciuntur; eum pariter in finem, quo reliqui vitales corporis humores a sordibus perniciosibus repurgentur, nec unquam a temperata ad integritatem necessaria indole deficiant.

§. XXXIX.

Licet aliquamdiu fine noxa supprimi possit

Non quidem negandum, eam alvinæ excretionis esse rationem, ut interceptus ejusdem legitimus naturalis successus, non tam præsentaneo damno sanitatem afficiat, quam si perspiratio aut urinæ fluxus cohibetur, sed sæpius diu fine vitæ, vel manifesto valetudinis periculo retineri potest. Quia enim sanguinis massa per cutis tubulos, & maxime renale cribrum, & recrementis falinis & sulphureis liberaliter depuratur, his rite & sufficienter secedentibus, non illico noxa metuenda, licet feces crassiores aliquandiu in longo & amplo intestinorum tractu moram nectant, modo tonus hujus canalis non adeo sit labefactatus, ut flatibus cedat, sed iisdem elidendis ac demum scybalis egerendis sufficiat. Et certe complura in observatis Medicorum commemorantur exempla de diuturna alvi obstructione indemni, ut apud *Rhodium Cent.* 2. *obs.*81. *Mœnichen obs.* 5. necnon in *M. N. C. Dec.* 1. *An.*3.*obs.*25. *Dec.*2.*An.* 3. *obs.* 85. quo etiam referenda, quæ *Listerus* in *comment.* ad *Sanctorii Medicin. static. pag.* 150. memorat, de sene quodam, octogesimo & sexto ætatis anno adhuc perfecte sano, qui, licet multum cibi carnesque pariter subcrudas ingereret, a pluribus tamen annis rarissime & nonnisi semel per hebdomadem, alvum deposuit.

§. XL.

Alvi recte ex eadem judicia petendum.

Nihilominus tamen ex solenmioribus ac eminentioribs excretionibus est alvina, ac non solum vitali corporis conservationi, sed etiam morborum solutioni, quæ nonnisi evacuatione absolvitur, quam maxime inservit. Quare ejusdem consideratio, utique tam ad sanum, quam morbosum corporis statum cognoscendum, ac ferendum de eo judicium, utilis admodum est atque necessaria. Potissimum tamen ex eorum quæ alvo secedunt copia, habitu & modo excernendi, Medicus non tantum de alimentorum digestione & chyli elaboratione, nec non de humoris biliosi ac pituitosi secretione atque excretione, verum etiam de motus intestinorum peristaltici, immo totius generis nervosi constitutione, indicia sumere ac certior reddi potest.

§. XLI.

Excrementa alba bilis defectum indicant,

Jam itaque quum feces colorem flavum naturalem ab admixta bile mutuentur; his albis, vel grysea tantum tinctura infectis secedentibus, in proclivi est judicare: biliosi humoris in intestinis esse defectum. Hic autem defectus, vel ab obstructis, aut constrictis biliferis ductibus, ut in ictero, proficiscitur, vel ab exsuperante acidorum succorum prima in regione copia, qua bilis obtunditur ejusque color extinguitur, ortum trahit, uti obvium est in senibus, hypochondriacis, infantibus, si lac in ventriculo coacescit, omnibusque, qui paullo largius potum, multum acidi in complexu foventem, ingerunt. Actum quidem candescentes feces, minus fœtentes, cum doloris sensu, præsertim in recto, ac tenesmo secedunt. Quan-

Quandoque etiam eandem ob caussam difficilior est ac tardus alvi secessus & varia in abdomine accidunt pathemata ac tormina, inprimis tamen molesta nauseabunda circa præcordia adest censatio, quam nostri *das Ubelseyn* appellant, quæ mane potissimum & obsoluta digestione percipitur. Ac in his quidem omnibus nullum præsentius datur remedium pulvere acidum absorbente, cum diluente & leniter carminativo vehiculo assumto. Cessant quippe hoc facto dolores & alvus ad officium redit. Quod vero absorbentia & sic dicta præcipitantia, quo etiam referenda magnesia, nec non pulveres bezoardici terrei, sedes, uti crebrioris observationis est, moveant, hæc utique subest ratio, quod alcali terreum acidos prima in regione succos imbibens, convertitur in sal neutrum, nerveas intestinorum tunicas ad excretionem solicitans. Notabilis hanc in rem est observatio *Schelhammeri* in *M. N. C. Dec.* 2. *An.* 5. *p.* 30. de puero, qui convulsivis motibus simulque alvo pertinacius obstructa laborans, propinata ex aquis refrigerantibus cum absorbentibus mixtura, & purgatus est, & convaluit.

§. XLII.

Fusca & bruna bilis copiam. Vicissim quando scybala austero, bruno, vel fusco colore infecta alvo feruntur, largius in sanguine progigni & copiosius ab eodem separari biliosas sordes, indicio est. Excluduntur autem biliosa ejusmodi excrementa solenniter tempore æstivo, quo ob vehementem calorem multum bilis generatur & ad intestina fertur. Observantur quoque in cholericæ constitutionis hominibus, nec non in iis, qui corpus crebrius motu exercent, vini ac spirituosorum potui nimis indulgent & in iram proclives sunt. Potissimum tamen in febribus biliosis, cholericis, tertiana continua & intermittente, febre quoque ardente sive causo, sordes alvinæ multæ, bile largiter refertæ, maxime sub declinatione & perfecta morbi solutio secedunt. Quia enim hi morbi ne, partim ab ipsa bile stagnante & corrupta natales ducunt, partim etiam sub ipsis per motum intestinum calidum adauctum largus bilis est proventus: ratio utique patet, cur tam biliosa egerantur scybala, ac remittente demum sub declinatione febre spasmo, copiose, insigni tamen cum emolumento, prodeant, ipsumque morbum solutum haud raro indicent. Pariter in melancholia hypochondriaca, mania, cachectico morbo & hysterico malo, alvus non solum segnis est & tarda, sed fœces etiam duræ ac intensius flavo ac fusco colore, quin nigricante conspicuæ, exsolvuntur, nullam plane aliam ob caussam, quam quod ob acidi uberiorem in canale alimentorum proventum, adstringitur excretio, ac bilis acido commixta ob diuturnam moram nigredinem contrahit.

§. XLIII.

Viridis excrementorum color etiam a bile. Ex eodem fonte, bilis nempe constitutione, viridescentium excrementorum origo repetenda. Sunt hæc quam maxime familiares infantibus lactentibus & plerumque atrocibus ventris torminibus, inquietudine, jactatione corporis, febre, insequente crebro convulsione epileptica, stipantur. Mali igitur sunt indicii, & lac acidum factum & cum bile quasi confermentatum, viridem colorem & corrosivam indolem contraxisse produnt. Excluduntur tamen interdum etiam in adultis virides per alvum sordes, ut in passione cholerica laborantibus, præsertim quando post vehementem iram copiosa bilis ad tenuia intestina, acidis succis referta, propellitur. Neque minus in hypochondriacis & hystericis, sæpius non solum per vomitum, sed etiam alvum, viridia sub gravissimo pathematum spasmodicorum insultu excernuntur. Sæpe etiam ipsa natura per biliosas & copiosas dejectiones, sponte repurgat corpus a redundantibus salino-sulphureis scoriis, quæ æstate

nimis

nimis fervida progenitæ, cohibita, ab aere frigido & humido, ineunte maxime autumno, perspiratione, partim ad hepar, partim etiam ad glandulosas intestinorum tunicas relabuntur, ac demum in ipsum canalem delatæ, molesta tormina & spasmos excretorios producunt. Quod si tamen acres hi succi diutius per intestina feruntur, tonus non solum eorundem nimium destruitur, sed ipsæ demum etiam tunicæ exeduntur, ut atrophia, hectica, tormina continua, affectus hypochondriacus flatulentus, tumores œdematosi, ipseque hydrops accedant.

§. XLIV.

Putor excrementorum unde? Ut color, sic quoque fœtor excrementorum bilis iisdem immixtæ plerumque debetur, quæ pro parcius inest, ut albis, eo minor est nidor, eo gravior, quo largius. Quod si igitur fæces mirum fœtent, aut cadaverosum plane pædorem difflant, indicium est vel bilis copiosæ & corruptæ, vel sphacelosæ in intestinis corruptionis. Hinc quando in malignis vel dysenteria scybala fœtidissima secedunt, putredinis lethiferæ ipsiusque mortis præsagium præbent. Putent tamen etiam sæpius scybala infantum a vermibus, si in putrilaginem fatiscunt, ac tum simul adsunt vagi in abdomine dolores & corporis æstus cum virium languore. Ubi vero alvus fœtida non solum, sed etiam spumosa, crebra & varii coloris fertur, cum ardente dolore & continuo ad desidendum stimulo, ut in dysenteria, humores valde acris & corrosivæ naturæ ad intestina ferri, & talem quoque rodentem & recti glandulas amandari, haud fallax suppeditat indicium.

§. XLV.

Feces mucidæ quid indicent? Porro sæpius contingit, ut feces admodum mucidæ, pituita crassa tenaci scatentes exsolvantur. Ex his de imbecilli ventriculi & intestinorum digestrice virtute, nec non de alimentorum crudorum ac difficilioris solutionis, potus quoque minus salubris usu judicandum; id quod sæpius obvium est in iis, qui novissime a morbo convaluerunt & avidius cibos ingerunt, in senibus ac his, qui vitæ genus agile, cum otioso, & victum calidum, cum frigido commutant. Quando vero major muci pellucidi, vel qui albumini ovi similis est copia, cum tenesmo ac molestissimo recti dolore excernitur, certo utplurimum argumento est, sanguinem exitum molientem in fine recti obhærescere, ac mora in glandulis largiter deponere mucum, pressione vero dolorem cum tenesmo ciere.

§. XLVI.

Excrementa liquida & copiosa. Nonnunquam etiam excrementa liquida prodeunt & copiosa, appetitus simul viget, corpus tamen emaciatur magis, quam increscit. Quod si contingit, exiles villosæ in intestinis tunicæ ductus muco obsessos & inviscatos esse arguit, ut nonnisi tenuis & aquea chyli portio a minus patulis osculis recipi queat, pinguis vero, gelatinosa & nutribilis portio ingressu exclusa, feces dilutiores & sic diarrheam reddat chylosam. Merito quoque ab obstructione lacteorum lævitas intestinorum senibus familiaris repetenda, eo quod ætate ingravescente alvei minutissimorum in corpore canalium sensim angustantur, corrugantur ac concidunt, ut hinc nutritio intercidat ac multum alibilis liquidi per anum effundatur. Vicissim quando scybala durissima, instar lapidis compacta, magna cum difficultate egeruntur, haud fallaci indicio concludendum: ob mucosas intestinorum glandulas obstructas aut plane induratas, vel nimium calorem, excrementa siccescere, & labescente simul motu peristaltico, diutius retineri. *dura nimis unde?* Quin non raro ea intestinorum siccitas alvique est durities, ut nonnisi injecto clysmate, aut sumto pharmaco, quicquam exsolvatur, quam in rem memoratu dignus casus a *Ballonio lib. epidemior. pag.* 58. enarratur,

ubi post insuperabilem alvi siccitatem, facta sectione jejunium ita angustum & cartilaginosum deprehensum est, ut vix per illud chylus defflueret. Et hinc quoque est, quod nonnulla medicamenta purgantia calidiora, præsertim si humidum jam deficit, excretorios in intestina hiantes ductus stringendo, alvum potius obstruant, quam solvant.

§. XLVII.

De fæcibus sanguinolentis, Exit præterea cum fecibus quandoque sanguis sincerus, quod, si sine torminibus exquisitis succedit, ex ani venis stillat, ubi autem dolores circa umbilicum gravissimi & crebriores dejectiones simul urgent, ex erosis ab acri humore tenuium vasis manare & dysentericum morbum adesse testantur. Et sicuti prius plerumque pro sanitate est, ita posterius, si longius extrahitur, affectum hypochondriacum flatulentum, tormina, hydropem, tumores œdematosos, atrophiam & hecticam, ob exesas sensim intestinorum tunicas inducit. *& nigris.* Cruori quoque admixto debentur excrementa instar picis nigra, quæ cum summo virium lapsu & mirifico fœtore dejiciuntur, ac de morbo sic dicto nigro documentum ferunt, præsertim si vomitus simul sanguineus accedit; eo quod sanguis post diuturnam in vasis meseraicis stagnationem, demum in ileum tenuissima membrana obductum perrumpit, & ad crassa descendens, cum fecibus quasi confermentatus, nigrorem & fœtorem ipsis conciliat. Et de ejusmodi dejectione intelligendus utique *Hippocratis aph. 21. Sect. 4. dejectiones nigræ, qualis est sanguis niger, sponte venientes, sive cum febre, sive sine febre, pessimæ: & quanto colores magis pravi fuerint plures, pejus.*

§. XLVIII.

Alvi excretio de motu intestinorum testatur. Præter hæc, de bilis aliorumque in intestinis succorum indole, signa, alvina quoque excretio de motus peristaltici & universi nervosarum partium systematis constitutione indicium suggerit. Quemadmodum enim alvi facilis & conveniens successus, reciprocum relaxatorium & constrictorium motum in tunicis intestinalibus ordinate & æquabiliter succedere testatur; ita contra, simulac hæc motio vitium patitur, & nimia adest vel adstrictio, vel dilatatio, seu atonia, alvus aut supprimitur, aut effuse fluit. Nervosarum autem partium constitutio, eo certius ex alvina evacuatione cognoscitur; quo major inter has & intestina viget consensio, qua vitium ex illis ad hæc, & ex his ad illas, mutuo propagatur.

§. XLIX.

In genere mala alvus tarda. In genere igitur tenendum, legitimum intestinalis excretionis successum, illibatæ sanitatis; turbatum vero adversæ valetudinis, certum esse indicem. Alvi enim torpor vel plenaria suppressio recte sentiente *Sponio aph. 27. Sect. 2.* omnium conturbationem & vasorum impuritatem affert, eaque propter merito inter ligna imminentis morbi refertur, eo quod sensibiles corporis partes gravius affectas esse & spasmo jam stringi subindicat. Inprimis teste eodem *Sponio loco citato aphorism. 28.* & per experientiam compertum est: obstructo inferiore ventre, flatus in universum corpus discurrere, ut distentis postea nimium ab iis intestinis cum ventriculo, sanguinis liber progressus impediatur, & ad alia superiora maxime loca conversus, varia, eaque gravia pathemata, cieat. Nimis effusa autem per alvum secessio indicio est, post vehementiorem sub crebriori dejectione stricturam, succedere nimiam fibrarum remissionem, & laxitatem, qua fit, ut copiosior humorum affluxus eo contingat, quibus denuo spasmi ac tormina cum dejectione proritantur. *alvi fluxa.* Haud absimilis ratio est, quando alvus aliquandiu fluit, postea vero per aliquod tempus *inordinata.*

ten-

tensa est ac stricta, quippe quod pariter vitiosum peristalticum motum, ac intestina mox spasmo, mox atonia detineri, arguit. Quumque adeo reciproci hujus in intestinorum volumine motus conservatio magnum conservandæ valetudinis sit præsidium, destructio autem multorum morborum & symptomatum mater; omni utique studio, tam in statu naturali quam præternaturali, ea vitare decet, quæ eundem turbant ac lædunt, ut sunt inprimis ira, terror ac mœstitia, frigida potio largius sudanti corpori ingesta, omnia austera, acida, adstringentia & duræ compages alimenta, cibi nimis pingues & flatulenti nimius cerevisiæ, vini & spiritus vini potus, omne frigus, nimiæ vigiliæ & mentis fatigatio, ex medicamentis, creber usus purgantium, inprimis drasticorum, opiata, mercurialia, saturnina, item acida stiptica.

§. L.

Alvina excretio in capitis; Ad morbos quod attinet & judiciū ex alvina egestione in iis petendum, in omnibus capitis & nervorum affectibus, propter mutuam partium nervosarum consensionem, alvus stringitur, & omnis ipsius constipatio ingignit, fovet & exacerbat capitis & nervorum morbos. Obvium hoc est in vehementiori cephalalgia, emicrania, epilepsia, mania, melancholia, affectibus paralyticis, ophthalmia & auditus quoq; difficultate; qui omnes morbi optime solvuntur alvi fluxu paullo diuturniori, quippe qui sedatos esse primis in viis spasmos, humores ad caput urgentes, & materiam peccantem ad inferiora descendere ibiq; exsolvi testatur: Hinc ex vero *Celsus lib. 4. c. 3.* alvum fluxam superiores partes sæpe resolvere; & *Hippocrat. Sect. 7. aph. 5.* dysenteriam in insania bonam esse, asserunt. In reliquis quoque chronicis passionibus spasmodicis, pathematibus nempe hypochondriacis & hystericis, alvus ut plurimum constipata, pedesque frigidi observantur. Quæ ambo ubi præsto sunt, certo prædici possunt variæ ac multæ in superioribus afflictiones, ut præcordiorum anxietates constrictivæ, cardialgia, difficilis spiratio, melancholia, cephalalgia, vertigo, cordis palpitatio, ructus, digestio vacillans & abolita, dolor flatulentus in hypochondriis, eo quod hæc omnia post inæqualem redditum per spasmos in inferioribus humorum cursum, eundemque ad superiora coactum, subsequuntur. *aliisq; spasmo. dictis morbis qualiter.*

§. LI.

Accedunt febres, de quibus pariter experientia compertum est, nullam earundem, sive sit continua, sive intermittens, inflammatoria, vel exanthematica, lymphatica, lenta, aut hectica, sine prævia alvi adstrictione accedere, quæ etiam sæpius diu in morbi decursu perdurat, eundemque eo graviorem reddit. Quod si vero alvus secundum naturam ferri incipit, tam quoad qualitatem, quam quantitatem, haud fallaci spe sanitatis restitutio exspectanda, eo quod hoc facto, certum est, spasmos qui morbum proxime faciunt, in nervosis partibus solvi atque remittere. Quin multæ febres, præsertim putridæ & malignæ, item biliosæ, oborto justo tempore alvi fluxu solvuntur, & ex eodem, reliquis quoque concurrentibus, salutis petendum est indicium, quod pluribus in *differt. diarrhea in febribus malignis salutaris*, excussi. Monendum tamen, quod si in principio febrium & extra dies criticos intempestive alvus largius secedat, malum & infausti decursus præbeat indicium. *In febribus quæ bona vel mala ?*

§. LII.

Alvina excretio quomodo in chronicis; Quum igitur in omnibus affectibus chronicis spasmodicis, convulsivis, hypochondriacis & hystericis, alvus segnis, adstricta & dura admodum noxia sit: artis utique est ac prudentiæ, utilissimæ hujus excretionis successum conservare, quod tamen minime acrioribus stimulantibus perficiendum, sed potius apprime ex usu sunt salina, abstergentia, nec non absorbentia & balsamicæ pilulæ, quas

ex-

extracta amara, resinæ temperatæ, extractum rhabarbari & aliquot grana aloes rite præparatæ ingrediuntur, una cum clysteribus emollientibus, carminativis & oleosis. In febribus autem, quia æque strictura nimia, quam laxitas, periculosa, eo magis artifici providendum, ne in alterutro delinquat, sed potius accommoda diætâ ac regimine, & congruis tam internis, quam externis præsidiis, alvinæ excretionis successum perite moderetur. Hinc ubi alvus subducenda, neutiquam drasticis, acrioribus & stimulantibus utendum, sed leniora propinanda, mannata scilicet, tamarindinata, tartarea atque nitrosa, cum clysteribus lenientibus ac oleosis. Neque etiam dejectiones, licet nimiæ videantur, adstringentibus, opiatis & narcoticis vi sunt comprimendæ, ac potius blanda diaphoretica fixiora, mitigantia, cum aliquot granis nitri, vel uno aut altero corticis chaccarillæ, nec non succino præparato, vel floribus sulphuris & dimidio grano theriacæ cœlestis, omne ferunt punctum.

& febribus prudenter movēda

& alvina ex- [illegible]

CAPUT XIV.

De crisibus & criticis diebus in experientia rationali fundatis.

§. I.

Ad prognosin referenda crisis

AD prognosin medicam, sive judicium de morbis, præsertim acutis, eorumque fausto vel infausto eventu ferendum, referenda etiam doctrina de crisibus, a plurimis Veterum maximi habita & passim in scriptis celebrata, a multis vero Recentioribus, quibusdam etiam Priscorum, partim in dubium vocata, partim neglecta. Primus autem omnium qui de crisi scripto mentionem fecit, est vetustissimus Medicinæ antistes *Hippocrates*. Is enim serio inculcavit, septimi cujusvis & dimidiani septeni diei, in acutis morbis Medico rationem esse habendam, eo quod iisdem per sudorem maxime, alvum aut hæmorrhagiam, a natura instituantur excretiones, quarum successu absoluto, ipsæ febres demum solvantur. Et hos dies vernacula sua criticos, sive decretorios, nuncupavit, quia judicium de morbi eventu ferrent. Per crisin vero, quod vocabulum erat πολύσημον, prisci vel noxiorum e corpore excretionem, (quia *Hesychio & Suida* auctore, notante *Langio lib. 1. epist. 37.* τὸ κρίνειν, sequestrare & veluti per cribrum aliquid excernere, denotat) intellexerunt, vel ipsam morbi solutionem criseos nomine insigniverunt, (uti effert *Hippocrates l. 1. de præception.* κρίσις ἐστὶν ἀπόλυσις τούτου,) vel etiam crisin pro ipsius naturę motu & pugna cum morbo habuerunt. Alii quoque crisis judicium Medici, quod format, vel formare debet ex morbi circumstantiis de ejus eventu, esse voluerunt.

quid per ea intellexerint veteres.

§. II.

Crisis septenario & semiseptenario numero computanda.

Ut autem genuinus criseos sensus & criticorum dierum ratio eo lucu- lentius pateant, ex his, qui multum iisdem detulerunt, maxime *Hippocrate*, tanquam primo fontę hausta, adducemus præcipua testimonia. Primum esto, quod exstat *de dieb. judicat.* §. 9. ita habens: *judicantur febres quarta die, septima, undecima, decima quarta, decima septima & vigesima prima, quædam etiam trigesima & quadragesima.* Et *Sect. 2. aph. 23. & 24.* criseos successum sic conceptis delineat verbis: *acuti morbi in quatuordecim diebus judicantur, septimæ quarta index est. Alterius hebdomadis octava principium est. Consideranda vero est undecima; hæc enim quarta est secundæ hebdomadæ. Deinde rursus consideranda decima septima; ipsa enim est quarta quidem a decima quarta, septima vero ab undecima.* Porro *lib. 3. de præsag. §. 7. & 8.* perite monet: *morbos advertere a prima die oportet, atque singulos dierum quaterniones observare, si enim haud obscure scies, quo se conversurus sit morbus.*

Nam.

Nam febres ardentes epidemicæ judicantur bono ordine in septem ac decem diebus. Huc etiam referenda, quæ *lib. de prænot.* §.20. prodidit: *placidissimæ febres & signis securissimis nitentes, quarto die desinent, aut prius; malignissimæ vero & signis horrendissimis oborientes, quarto die aut prius occidunt.* Eandem cum *Hippocrate* sententiam tuetur *Galenus*, qui integrum de diebus decretoriis concinnavit librum, in quo principes dies criticos vocat septimum, decimum quartum, & vigesimum primum, ac in iisdem plures sanari, quam mori declarat.

§. III.

Ac fit cum excretione

Septenos itaque, & semiseptenos dies Veteres crisi dicarunt, quibus acutæ & continuæ febres in salutem terminentur. Ipsam vero crisin his diebus per excretiones, sudorem potissimum, alvum, vel hæmorrhagiam succedere identidem tradiderunt, omnesque evacuationes, quæ extra criticos dies contingunt, pro minus salubribus, sed symptomaticis censuerunt. Et de sudore quidem perspicuis id testatur verbis *Hippocrates Sect.* 4. *aphor.* 36. sic scribens: *sudores febrienti si inceperint boni, sunt tertia die & quinta, & septima, & nona, & undecima, & decima quarta, nec non decima septima & vigesima prima, porro vigesima septima & trigesima prima & trigesima quarta. Hi enim sudores morbos judicant, qui vero non sic fiunt, dolorem significant, & longitudinem morbi, & recidivas.* Idem confirmat *Galenus de dieb. decretor.* *qui sudores*, inquiens, *manant diebus indicantibus, non criticis, laborem significant et diuturnitatem morbi: nam judicatoria, non judicantia, aut sunt funesta, aut certe sinistri judicii.* Ac in eodem libro de sudoribus extra periodos crisimos fluentibus sic prodit: *in sexta judicantur ægri cum difficilibus symptomatibus et periculo non mediocri, imperfecte & obscure.*

vel per sudorẽ.

§. IV.

Hæmorrhagiã aut alvi fluxum

Perficitur vero etiam solenniter crisis per sanguinis stillicidium, & alvi fluxum. De utroque in procinctu sunt testimonia. Nam de hæmorrhagiis criticis egregius est locus *Hippocratis lib. 1. epid.* §. 115. *in febribus, inquientis, ardentibus populariter grassantibus, quibus bene ac largiter sanguis per nates erupit, per hoc maxime servabantur, & nullum novi, qui in hac constitutione mortuus esset, si recte sanguis profluxisset. In Philisco enim, Epaminone ac Sileno, quarta ac quinta die parum de naribus stillavit, & moriebantur. Sanguis autem plurimus erupit; maxime adolescentibus & in vigore constitutis, & talium plerique perierunt, quibus sanguis non erupit; senioribus vero ad morbum regium res devenit, aut alvi ipsis turbatæ sunt, aut dysenterici facti sunt.* De salubritate autem liberalioris alvinæ in morbis excretionis passim aut *Hippocratem* exstant effata, ut *Sect.* 4. *aphor.* 28. *sect.* 6. *aphor.* 17. *sect.* 7. *aph.* 29. inprimis tamen huc referendum quod de febribus inculcat, dum *lib. de judicat.* §. 4. *ardentes febres biliosæ*, ait, *solvuntur plerumque septimo, aut decimo quarto die, sudore, aut alvo liberiore.*

§. V.

Celsus repudiavit veteres quidẽ & recentiores.

Tam magnifice de crisi & criticis diebus senserunt *Hippocrates* atque *Galenus*, quorum tamen fidem sublestam reddere & hanc doctrinam plane in dubium vocare haud veriti sunt antiquorum Medicorum nonnulli. Hos inter primus fuit *Asclepiades*, qui teste *Cœlio Aureliano lib.* 1. *cap.* 14. *pag.* 36. asseruit: non esse in passionibus status dies, quos crisimos appellat, nec certo aut legitimo tempore ægritudines solvi. Idem cum *Asclepiade* professus est *Celsus lib.* 3. *cap.* 4. est, inquiens, *de diebus ipsis dubitatio, quoniam antiqui potissimum impares sequebantur, eosque tanquam tunc de ægris judicaretur κρισίμους nominabant. Id Asclepiades jure ut vanum*

num repudiavit. *Neque in ullo die*, *quia par imparve esset*, *ægris majus vel minus periculum esse dixit*. *Interdum enim pejores dies pares fiunt*. *Nonnunquam etiam in ipso morbo dierum ratio mutatur*, *fitque gravior*, *qui remissior esse consueverat*. Et paucis interjectis sic pergit: *Verum in his quidem antiquos tunc celebres admodum Pythagorici numeri fefellerunt*; *cum hic quoque Medicus non numerare dies debeat*, *sed ipsas accessiones intueri*. Ex recentioribus *Comes de Flisco*, vanitatem criticarum periodorum adstruxerit, *lib. de fato* perhibens: in praxi numero hunc dierum non semper observari, & sæpius aliis etiam diebus crises fieri. Ut mittamus, quæ *Helmont. lib. de tempor.* it. *de febrib.* nec non *Christianus Langius in Misc. nat. curios.* & *Faber in panchymagogo*, contra observationem crisium in medium attulerant.

§. VI.

Nonnulli in Græcia tantum succedere putant.

Mitiorem hac de criticorum dierum existentia sententiam fovent, ii qui licet non penitus eosdem negent, autumant tamen, in Græcia tantum, minus in nostris regionibus, succedere crises. Hunc in sensum scribit *VValdschmidius fundam. medic. pag.* 113. *nihil opus*, *non adeo curiosos esse debere in caussis crisium rimandis*, *quum in nostris regionibus & nostro hoc tempore*, *tales crises*, *non amplius fiant*, *nec prædictiones nostræ in morbis acutis adeo certæ*, *nec indubitatæ fidei prout apud* Hippocratem *inveniuntur*. Eidem sententiæ pollicem premit *Eustadius de die astronom. in nostra*, inquiens, *Germaniæ regionibus*, *& præsertim sub nostro polo & in solo nostro*, *rarius crises perfecta ad salutem veniunt*. Et *Hollerius comment. in aph. Hippocr.* testatur: in frigidis & borealibus regionibus rarissime expectari criticas exactas evacuationes. Neque ab his dissentire videtur *Baglivus Prax. pag.* 140. asserens: in Græcia perfecte succedere crises in acutis morbis, non vero ita in septentrionalibus regionibus, idque adscribendum putat aeris puritati & tenuitati illius regionis & adjacentis orientis valde elastici, quum noster aer aqueis & crassis impuritatibus fœdatus, humores quoque corporis magis impuros faciat, ut ad debitum criseos, sive despumationis officium, nunquam pervenire possint.

§ VII.

Quid per experientiam constet de crisi.

In hisce tam diversis auctorum opinionibus & objectis tot difficultatibus, non expeditior ad veritatem inveniendam via, quam ipsa experientia (quæ facta ingenue sistit ac optima veritatis & ratiocinationis medicæ parens est,) duce patet, prudenter in consilium vocatis observationibus practicis. Quare in exponenda hac crisium ratione ac natura, instituto me apprime satisfacturum confido, si exuto omni auctoritatis præjudicio, ea, quæ per institutum, a quadraginta & quod excurrit annis, artis exercitium, mihi iterato de febrium solutione, quomodo? & an certis ac statis diebus eadem contingat? innotuerunt, candide tradam, & postea rationes adæquatas subjiciam. Scilicet frequentius observavi, febres quasdam viginti quatuor horarum spatio perfecte terminari, quas Veteres eapropter dixerunt ephemeras. *in ephemera*, Synocham mitiorem quarto & graviorem septimo die, vel per narium stillicidium, cum proclivitate ad somnum, vel per largum sudorem cedere; *synocha* ardentes vero & biliosas febres, causos dictas, nisi funestum sortiantur exitum, utplurimum tertio, vel undecimo die, liberali sudatione, plerumque cum alvi fluxu, ad finem *causo*, pertingere, expertus novi. Ipsæ tertianæ sæpius intenso cum æstu aggrediuntur; circa tertium autem & quartum diem remittit insultus, ac in intermittentis typum transit. *tertiana*, Compluries quoque, & maxime anno 1700. Berolini, observavi catarrhales & *catarrhalibi*, epidemicas febres cum gravibus symptomatibus ingruentes, quarta autem die

die solutas, excretione facta pustulari circa nares & labia, cum sudore pruriginoso.

§. VIII.

Pleuritide vera & peripneumonia. In pleuritide vera & peripneumonia leviori, inter tertium & quartum diem per tussim cum levamine ejici materiam cruentam, hanc in junioribus & sensibilis naturæ septimo, in adultioribus vero & ubi inflammatio paullo profundior, demum circa decimum quartum diem, inflammationis sequi discussionem, cum largo sudore & liberali screatu, respiratione quoque liberiori, identidem experientia compertum habeo; edoctus id crebrius, quum Mindæ VVestphalorum, ubi morbus quasi endemius, artem primum factitarem. *Pleuritide spuria & hepatitide.* Pleuritidis autem spuriæ & hepatidis decursus atque solutio, plerumque septimo, vel undecimo die, per sudorem, aut alvi profluvium, multoties a me annotata. *Febris erysipelacea.* Febris quoque erysipelacea, quę sępe cum gravibus symptomatibus, horrore, frigore, vehementi æstu, interdum etiam delirio invadit, intra diem tertium & quartum conquiescit, amandata ad summam cutim materia acri biliosa, cui nonnunquam tumor glandularum inguinalium jungitur. *Et pestilente febre.* Qui de pestilentia vera scripserunt observatores, confirmant, febrem pestilentem nonnisi erysipelaceam malignam esse, ac in ea salutis præbere indicium, quando circa tertium, quartum, vel etiam septimum diem, in partibus carnosis carbunculi, aut in glandulis bubones apparent.

§. IX.

Variolis, morbillis. Vix tamen ullo in morbo tam conspicua sunt critica tempora & naturæ ordo, quam in variolis. Hæ enim eodem modo ac morbilli cum truculentis symptomatibus adoriuntur plerumq; quæ facta circa dimidiatum septimum exanthematum eruptione, una cum febre eximie remittunt, idque durat in variolis ad septimum usque, quo succedente primum in facie, postea in pectore, brachiis & manibus, ac demum infimis partibus suppuratione, febris denuo accenditur sic dicta secundaria, quæ ad undecimum usque diem protrahitur, & donec pustulæ, eodem ut suppurari inceperunt ordine, a suprema ad infimam corporis regionem siccentur ac demum frustulatim decidant. Et sic in salutem decurrit variolarum morbus, ubi vero vires ferendis symptomatibus non sufficiunt, nono vel undecimo die lethalis accidit catastrophe. *Petechiis.* Aliud periculosum exanthematum genus sunt petechiæ, quæ quarto, vel septimo die, in corporis cortice comparere, & prodeuntes levamen cum liberiori respirationis successu inferre solent. *Continuis & epidemicis.* Tandem multiplici quoque experientia perspectum teneo, febres multas epidemice grassantes continuas putridas, petechizantes, solvi & salutarem sortiri eventum circa undecimum diem per copiosum alvi profluvium, de quo pluribus egi in *dissert. de diarrhea in febribus malignis salutari*.

§. X.

Celsus etiam extra septenos dies contingunt. Quamvis igitur nihil dubii sit, quin in nostris etiam regionibus, in febribus præsertim acutis, septenarius dierum numerus, magnas mutationes in morbis adducat, ac eodem non modo symptomatum, sed & totius morbi cessatio, cum evacuationibus incipiat & successive absolvatur; nihilominus tamen non semper circa septenos dies. crises, sive mutationes in pejus, vel deterius, sed extra dies quoque hos decretorios, paribus scilicet, octavo, decimo & duodecimo contingere, per experientiam constat. *Quibus maxime fatiscit;* Potissimum in hominibus plebeiis, rusticis, simplici & populari victu fruentibus, & qui neque inordinata vitæ ratione neque affectuum impetu, sanguinis massam impuram reddiderunt, parum quoque medicamentis utuntur, crises cum sufficienti evacuatione perfectas fieri, *quibus minus;* identidem a nobis observatum est. Pariter multiplici experientia confirmatum

tum teneo, hos, qui corpore præditi teneriori cum cute valde perspirabili, naturæ agilioris & sensibilioris, ætate juvenes vel viri sunt, & febribus acutis, inflammatoriis & ardentibus laborant, citius crises, quibus morbus ad salutem, vel mortem, terminatur, experiri, quam ii, qui torpidiores natura, temperamento phlegmatici ac succulenti, quippe qui diutius cum morbis conflictantur, protracto ad tres & longius septimanas, febrium discessu.

§. XI.

Non omnis larga evacuatio. Monendum vero, quod non omnes largæ evacuationes, præsertim, quæ per cutem diebus ordinariis criticis succedunt, salutem spondeant, sed illę tantum, quas symptomatum notabilis remissio, pulsus duri & celeris in molliorem & sedatiorem mutatio, liberior & minus anxia respiratio, animus erectior, urina crassior consistentia cocta, corporis quies, somnus placidior, acut verbis *Hippocrat. Sect. 2. aphor.* 13. utar, nox placidior, comitantur & consequuntur. Nam aliquot certe ipsis criticis diebus, sub largis sudoribus occumbere vidi. Neque etiam omnis pathematum remissio, quæ sæpe etiam diebus paribus accidit, crisis censenda, sed ea tantum, cui arteriarum motu magis naturali & respiratione liberiore facta, evacuationes aut junguntur, aut postea accedunt. *aut symptomatum remissio crisis.*

§. XII.

In crisi cognoscenda circumstantiarum. Et certe præclare monet *Galenus lib. 1. de dieb. decret.* quod crisin cognituro noscenda sit ætas, natura, anni tempus, locus & pulsuum cognitio. Sicut enim hæc omnia de crisi & mixtione humorum, nec non dispositione solidorum ad motus vegetos & promtos, aut imbecilles & tardos testantur: ita pro eorundem differentia, ipsæ non modo corporum naturæ variam, sed & operationes & effectus, qui in corporibus contingunt, diversi comparent in morbis. Hinc perpetuæ fere observationis est, quod si sudores largi in febribus inflammatoriis, etiam exanthematicis, statim in principio & ante debitum eruptionis tempus manant, vel etiam materia variolacea ordinario termino citius expellitur & exanthemata cõparent, nec post eruptionem pulsus sedatior sit, signum pessimi præbeat ominis. Ego quoque frequentius annotavi, quod febres epidemice grassantes, sive catarrhales, sive rheumaticæ, sive exanthematicæ, sub ordinatis & constantibus anni constitutionibus prognatæ, statas magis & tempestivas obtineant crises ac solutiones, quam quæ præsto sunt, ubi aeris temporumque vicissitudines preternaturales admodum præcesserunt, quippe quæ, non tam exacte servant tempora, sed difficilioris sunt solutionis, quod scire innuit *Hippocrates Sect. 2. aph. 8. in constantibus*, inquiens, *temporibus, si tempestive tempestiva redduntur, morbi constantes & judicatu facillimi fiunt, in inconstantibus autem inconstantes & qui difficulter judicantur.* *& tempestatis ratio habenda*

§. XIII.

Deinceps medentum sagacioribus apprime cognitum est, ordinatos & criticos ad excretionem cum salute tendentes in febribus naturæ motus, imprudenti medicatione mirum turbari, perverti posse ac plane impediri. Egregia sunt quæ hanc in rem affert *Prosper Marianus in comment. in lib. 2. de morb. Hippocrat. sect. 2. pag.* 174. *continuo*, inquiens, *medicamentorum refrigerantium usu propter febrem, incrassatis humoribus corporibusque densatis, spontaneæ evacuationes sæpe prohibentur, ut hæc non sit levis caussa, cur nostris temporibus tam raro fiant crises, quæ frequentissimæ erant antiquis.* Neque minus luculentum est *Baglivi* testimonium, qui in *prax. pag.* 254. *mirari desinant*, ait, *practici, si hodie nec frequentes, nec perfectæ succedant crises, uti olim in Græcia, siquidem illi Græcarum legum vel ignari, vel obtrectatores, a principio morbi ad declinationem usque pur-* *Crisis per imprudentem medicationem turbari potest.*

purgantibus, diaphoreticis, phlebotomiis, spirituosis aliisque imprudenter & intempestive exhibitis medicamentis, ægrotantes fere conficiunt; ideo impossibile est, ut humorum, per tam diversas remediorum seditiones distracti, ad criticæ despumationis negotium stato tempore disponantur, sed assiduis confusionibus agitatis, loco criseos perfectæ in metastases præternaturales desinant, atque de hac causa nec criseos, nec dierum criticorum, nec aliorum demum naturæ motuum regulas ab antiquis traditas, in febribus observabimus. Quapropter exquisita nititur veritate quod idem auctor *l. c.* tradit: rusticis & qui Medicorum opera non utuntur, crises per sudorem, alvi fluxus aliasque naturæ vias perfici & motu prorsus ordinato fieri.

§. XIV.

Inprimis in variolis & morbillis. In nulla vero, ut supra meminimus, febre, tam solenniter observatur criseos successus, quam in exanthematica illa, fere toti generi humano communi variolarum nempe & morbillorum; interim non desunt, qui, quod certe mirum, sine ulla solida ratione illum negare audent, aut minimum eundem minus curant, quum tamen merito nobis in febribus sit crisis, quando circa statum quoddam tempus, cum notabili quadam evacuatione, vel etiam excretione per cutem, symptomatum fit remissio, immo cessatio, cum meliori pulsu & respiratione, quod certe per eruptionem variolarum & morbillorum conspectius obvium, licet postea tempore suppurationis, nova secundaria febris, magis symptomatica accendatur. Quare gravissimum utique hoc morbo per imprudentem medicationem conciliatur ab ignaris damnum, dum vel nimis expellentibus & calido regimine intempestive instant, vel etiam in contrarium eruptionem cohibent nimis refrigerantibus, ut valde nitrosis, quorum alias præstantissimorum etiam nostro jam tempore pessimus passim invalescit abusus, ut per eosdem motus ordinatos salutares turbatos, multosque, qui revera potuissent servari, periisse, observarim. Quin omnes evacuationes in morbis criticæ, maxime tamen per sudorem, si supprimuntur imprudenter, vel minus sufficienter succedunt, morbi recidivas, vel pejorem priore, & solenniter febrem lentam invehere solent, de quo notandus *Hippocratis aphor.* 12. *Sect.* 2. ita habens: *quæ relinquuntur in morbis post judicationem, recidivam facere solent*. In exanthematica autem illa febre, quæ sæculo abhinc nostris plane incognita, jam vero admodum familiaris, in expulsione materiæ causticæ ad corporis corticem critica, stati dies non tam certo observantur, symptomata tamen, quando eadem contingit, semper complacantur. Neque denique in recensendis observatis criticis omittendum, quod nulla dies in febribus continuis & acutis, etiam exanthematicis, maxime variolis, magis fatalis sit, quam nonus & undecimus, quorum alterutro plurimi occumbant, utut reliqui etiam non omni careant periculo.

quia omnib. morbis. *pa. pa. ia non servat crisin.* *Periculosi dies 9. & 11.*

§. XV.

Criticæ numero septenario adscriptæ motui, & principio interno. Postquam igitur in conspectum ea produximus, quæ circa crises & dies criticos in certa experientiæ veritate ipsoque facto fundata sunt; nunc, quum nihil sine ratione sufficiente in rerum natura fiat, paullo curiosior incidit quæstio: cuinam scilicet causſæ illa observatio, quod septenario numero, tam magna, vel in melius, vel deterius fiat mutatio, tribuenda sit? Veteres, quibus corporis nostri mechanico-organica structura, & rerum corporearum natura, proprietates & operationes, motuumque regulæ, plane erant incognitæ, naturæ, tanquam agenti cuidam & principio rationali omnia secundum ordinem, numerum, mensuram & tempus in corpore nostro producenti adscripserunt, in auxilium etiam vocatis cœlestium siderum, solis & maxime lunæ influxibus, quam Priscorum sententiam, plures etiam

tiam ex nostris sola credulitate sequi video. Sed qui in philosophicis erroneam per petitionem principii argumentationem norunt & nihil in rationali explicatione & deductione, nisi quod clare & distincte concipi, definiri, vel sufficientibus argumentis probari & adstrui potest, admittunt, fictiones quoque a claris, & distinctis conceptibus, sterilia nomina, a caussis realibus distinguere didicerunt, minime hac philosophandi, quæ pigris, non vero sagacioribus ingeniis accommodata admodum ratione contenti sunt, eo quod ex gratis supposito tali principio, nullum naturæ phænomenon commode explicari & intelligi potest, tantum abest, ut vel levissimum usum in applicatione ad praxin inde sperandum.

§. XVI.

Sed motibus in corpore,

Neque enim crisis pro actu quodam mentali aut ideali, quales quidem etiam dantur in corpore, haberi potest, sed potius pro mechanico, sive certo effectu motuum, qui fiunt in corpore nostro, a caussis potissimum corporeis & physicis. Nam quia omnes in rerum natura effectus, & mutationes, aliqua vita, conservatio, nutritio, mors, morbus, medicamentorum operatio, & sanatio spectant, nonnisi a certis motibus dependent, quin a certa rerum corporearum figura, magnitudine, nexu, situ & vi agente, resistente proveniunt, & omnes inde resultantes effectus certum etiam gradum ac numerum, sive quantitatem motuum desiderant; necesse utique est, ut notabiles effectus certo quodam absolvantur tempore, quia hoc nihil aliud est, quam certus motuum sibi invicem succedentium ordo & numerus. Quod vero solennissimæ naturæ operationes in toto universo, & maxime microcosmo, potissimum ad septenarii numeri terminum, uti ex diversis ætatum periodis & annis climactericis, de quorum rationali explicatione egi peculiari dissertatione, patet, succedant atque contingant, clarissime sapientissimi divini opificis, summam & infinitam in structura universi & præcipue corporis exhibitam artem arguit, eaque propter ordinati hi omnes septenario numero adstricti & comprehensi universales & in sacris quoque obvii effectus, longe rectius a prima, una & infinita caussa, Deo, quam a multis particularibus principiis rationaliter & moraliter agentibus, deducuntur.

ex summi opificis instituto derivanda,

§. XVII.

Et sic quoque crisis in morbis ratio reddenda.

Ut itaque clarum etiam ac verum conceptum habeamus de crisi in morbis, illa nobis nihil aliud est, quam morbi & symptomatum successiva cessatio, quæ propter spasmum universalem illum, qui in febribus omnes nervosas & vasculosas partes occupat, maxime in emunctoriis resolutum & caussam quæ ipsum produxit correctam, vel expulsam, contingit. Jam quum ipsæ febres acutæ, pro caussa, vel stases sanguinis & humorum inflammatorias, vel humorem quendam causticæ corrosivæ indolis, partibus nervosis inhærescentem, habeant; ad stases vero sanguinis in vasis præternaturales expediendas & materiam causticam nervis inimicam corrigendam & ab interioribus ad exteriora emovendam, certi partium solidarum motus & fluidorum appulsus requirantur: aliter sani fieri & res concipi nequit, quam ut certis etiam temporibus cessatio morbi & symptomatum sequatur atque eveniat, quam evacuationes liberaliores, remittentibus spasmis, per cutem, alvum, urinam, potissimum vero pulsus & respiratio melior & magis naturalis, testantur. Quod si itaque hæc omnia non observantur, neque evacuationes junctæ sunt, certum indicium est, morbum, vel ejus caussam, nondum per naturam, hoc est motus naturales, victam esse & subjugatam, sed ingens adhuc periculum corpori imminere, quod cum tempore semper ingravescit.

Red-

§. XVIII.

Perlismata ex crisi praestita. Reddita sic crisium rationali explicatione, multo rectius nunc Medicus de crisi Veterum perfecta, imperfecta, evacuatione critica salutari & symptomatica, judicare poterit atque decernere. Inde etiam ratio patebit, cur circa sic dictos criticos dies, rectissime monente *Hippocrate*, nihil moveri debeat, ne motus naturæ ordinati & salutares, quibus materiam peccantem per convenientia organa ejicit, turbentur & alia incongrua loca non sine periculo divertantur. Denique prona quoque elucescet consequentia, evacuationes illas salutares, quibus partim materia, quæ morbum fecit, partim etiam noxii humores, qui sub ipso morbo geniti & accumulati fuerunt, excluduntur, non imprudenter cohibendas esse, ne vel recidivæ, vel lentæ febres, aut aliæ chronicæ affectiones ingignantur, sed potius eo respiciendum, ut si motus evacuatorii paullo segniores sint ob debilitatem virium, roborantibus & analepticis iidem adjuventur ac promoveantur.

§. XIX.

Crises quoque p asto sunt in intermittentibus. Quo quidem omnia sicuti de febribus acutis, continuis & ardentibus in propatulo sunt: ita jam quæstio indagine haud indigna emergit: num etiam in intermittentibus febribus crises dentur? quod utique certo respectu affirmamus. Licet enim in iisdem dies certi & stati, qui etiam ad essentiam crisium non pertinent, minus obvii sint: ubi tamen solutio morbi & symptomatum successiva fit, junctis largioribus evacuationibus, ibi recte nostra sententia crisin fieri asseritur, eaque propter quum in omnibus paroxysmis febrium id eveniat, ac sub declinatione largi sudores fluant, urina cocta & cum sedimento appareat, non raro etiam vehementia symptomatum in tertianis per excretiones purulentas circa labia, item in quartanis per pustulas scabiosas & ulcerosas, humore quodam acri corrosivo a partibus interioribus nervosis ad exteriores propulso, mitigetur atque discedat, crises in iisdem contingere neutiquam erit negandum.

§. XX.

Nec ad aliis chronicis morbis. Neq; etiam in aliis chronicis morbis insolentes adeo sunt criticæ solutionis. Nonnulli etiam morbi, quantumvis diuturni ac rebelles, ita sunt cōparati, ut cum die & tempore, maxime circa diversas novas ætatis periodos, sponte solvantur ac cedant. Ac de epilepsia quidē notum, quod infantili & juniori ætati, quam maxime sit infesta, pubertatis autem tempore ac erumpente in virginibus mensium fluxu, sæpissime discedere soleat. Ut adeo experientiæ respondeat *aph.* 20. *Sect.* 3. *Hippocrat. plurimę affectiones pueris judicantur partim in quadraginta diebus, partim in septem mensibus, partim in septē annis, partim ad pubertatem accedentibus.* Deinceps omnes dolores graviores, cephalalgia, cardialgia, atroces colici, nec non paroxysmi epileptici & spasmodico-convulsivi, crises suas servant, quibuscum complacant ur. Ipse porro crebrius observavi, quod graves nervorū & capitis morbi, motus convulsivi ac epileptici item vertigines & insaniæ, quin pathemata spasmodica, quę hypochondriacam melancholiam referunt, propulsi ad corporis superficiem purpuraceis efflorescentiis, aut erumpentibus pustulis ulcerosis, felicissime terminentur, præsertim si Medicus congrua medicina salutarem hanc crisin prosequatur ac tueatur. Nam sæpius hi morbi a caustica quadam scorbutica materia, nervosis partibus firmiter inhærescentes, natales ducunt, quæ si ad exteriores partes robore naturæ amandatur, graves istæ internorum partium affectiones conquiescunt. *Sennertus* quoque, *Rhodius*, *Tulpius* & *Pechlinius* multa consignarunt exempla, maniam, melancholiam & epilepsiam, diarrhea, excretionibus cutaneis & abscessibus discessisse. Sopores profundos, vertiginem, mentis turbationem, nec non asthmata convulsiva, accedente dolore

Margin notes: epilepsia; doloribus; nervorum & capitis.

lore podagrico, vel erumpente hæmorrhoidum fluxu, judicatos fuisse ac penitus sublatos, sæpius vidi. Hydropem anasarcam, oborta spontanea diarrhea, *Forestus lib.* 10. *obs.* 31. & *alliisq. morbis.* largissima narium hemorrhagia *Hildanus Cent.* 1. *obs.* 50. sine medicamentis subsedisse ac evanuisse, testantur. Et quæ plura hanc in rem facientia, in superioribus jam *cap.* 8. & 9. nec non antecedente 13. ac 12. sparsim inseruimus.

CAPUT XV.

De certis imminentis in morbis periculi ipsiusque mortis indiciis.

§. I.

Prognostica utilis & necessaria. QUamvis non negandum sit, nobilem illam de morborum decursu & maxime eventu perite judicandi scientiam, non directe ad finem artis obtinendum pertinere: nullum tamen dubium est, quin eadem utilis admodum & scitu necessaria sit, & quam maxime ad evincendam certam artis nostræ rationem ipsiusque Medici existimationem servandum conferat. Nam præclare pro more suo *Hippocrates*, artis prognosticæ facile princeps, statim in limine *prænotionum* tradidit: *Medicum prænotionem adhibere optimum esse mihi videtur. Prænoscens enim & prædicens apud ægrotos, & præsentia, & præterita, & futura, & quæ ipsi ægroti delinquunt exponens, fidem utique fecerit, quod ægrotorum res magis cognoscat: quare audebunt homines seipsos Medico committere.* Idem *lib prædict. Sect.* 3. inculcat, *in prædictionibus* inquiens, *Medici illius probe memores esse debent, quod si cui successerit prædictio, is apud ægrotum intelligentia præditum admirationi fuerit; si vero quis aberraverit, supra hoc quod hodie habetur, fortasse etiam insanire videbitur.*

§. II.

Ardua tamen & difficilis. Dolendum modo, excellentem hanc & divinam fere in morbis præsagiendi scientiam, tam arduam, tam infidam, incertam & dubiam deprehendi, non ut immerito judicium de morborum eventu ex vero formandum sit in difficillimis; & Medici etiā periti sæpissime in hoc delinquunt. Nam quia Veteres non ex integris morborum historiis, sed paucis duntaxat circumstantiis, regulas prognosticas desumserunt, neutiquam certe mirum est, parum certi iisdem inesse ac easdem sæpius experientiæ non respondere. Accedit, quod, quum primi Medicinæ auctores, neque vitæ, neque morborum aut mortis, in quo posita sit, naturam & rationem intellexerint, structuræ quoque corporis humani atque ex ea pendentium motuum plane ignari fuerint, ex observationibus etiam plenis veras caussas & notas futuri in morbis eventus, convenienti & rationali modo elicere haud potuerint, sed potius etiam hanc artis nostræ partem empirice tantum coluerint, eaque propter symptomata, sub quibus aliquoties ægros mortuos observarant, pro funestis illico declaratione, quum tamen eadem pro diversitate corporum, morborum, regionum, morbi etiam temporum, mirifice varient, ut hinc derivata prognostica præcepta rarius veritati & experientiæ sint consentanea. Recentiorum autem quamplurimi vix alia incedunt via, & simulac artem salutarem opificii instar addidicerunt, ad ejus exercitium, minus instructi iis subsidiis, quæ rationalem efficiunt Medicum, properant, aut statim inter initia morbi præcipitanter nimis, antequam certas notas habere possunt, judicium interponunt, eaque propter non possunt non in prognosi formanda graviter delinquere & falli, ut tanquam moribundum deserant, qui postea convalescit, aut vicissim vel juramento, ut novi, fidem faciant, convaliturum, qui elapsis vix aliquot horis, occumbit.

§. III.

Sed quo magis difficilis & ardua hæc *Addiscenda tamen certis signis*

hæc præsagiendi ars est, eo magis laborandum Medico, quo eandem addiscat & potissimum certa ratione, & experientiæ subnixa imminentis in morbis periculi ipsiusque morbis signa, acquirat, de quo etiam non est quod desperemus. Nam illud negari nullo modo potest, omnes eventus, sive ad salutem, sive interitum referendi sint, a certis, adæquatis & proportionatis caussis proficisci, nec sine his contingere posse. Quodsi itaque caussas, cur æger necessario ex morbo mori debeat, quis probe noscat; nullum sane est dubium, quin ex earum præsentia futurum interitum conjicere possit atque prædicere. Vicissim quando artifex exacte callet, quo modo, quo tempore, quibus viis aut excretionibus morbus solvatur & æger ad sanitatem traducatur: ex his utique confidenter & cum certa ratione de salute futura judicium promere poterit. Proinde quum in superioribus, & maxime capite quarto, genealogiam caussarum, quæ sanitatem immediate pervertunt, & proxime antecedentibus ea, quæ de cognoscenda morborum ex variis signis solutione scitu necessaria, solide & rationali modo exposuerimus: expedita jam via est ad eruenda ac sistenda futuri in morbis vitæ discriminis signa atque indicia, quibus tuto in edendo præsagio inniti queat artifex.

Instituti ratio.

§. IV.

De judiciis periculi in acutis sive febribus.

Quod igitur ad morbos acutos, sive febres attinet, ex antecedentibus ut notum supponimus, in quavis harum duplicem obvium esse motum, probe invicem discernendum, alterum summe pernicialem & vere morbosum spasticum, qui a circumferentia ad centrum tendit, alterum salutarem, post spasmum a centro ad circumferentiam directum, cujus beneficio exitiales illæ spasticæ partium stricturę laxantur, inflammatoriæ stases discutiuntur & tubuli excretorii, stricti antea & clausi, felicissime adaperiuntur. Jam quicunque binorum horum sibi oppositorum motum genium, potentiam, effectus & mutuas eorum actiones & relationes penitius novit: is utique magna cum ratione & prudentia in omnibus agere, pericula prudenter prædicere & faustos eventus quam optime prænunciare poterit. Nam si infesti spasmi ac inde dependentes inflammationes, congestiones ac stases sanguinis, a motu calido resolutorio febrili, certo interposito tempore, non digeruntur ac discutiuntur, sed firmius persistunt, in proclivi est judicare: demum succubituram naturam, putredinem insequuturam ipsamq; mortem certo futuram: id quod eo magis metuendum, quando spasticæ stricturæ circa dies criticos, corpore a morbo jam debili reddito, non conquiescunt, sed potius incrementa sumunt.

In genere

§. V.

Indicia ex spasmo natis

Ut autem lethiferi spasmorum effectus eo clarius innotescant, breviter strictimque indicia exponemus haud fallacia, e quibus de illorum præsentia ac vehementię gradu conjiciendum. Tenendum igitur, exitiales has spasmodicas stricturas, non unam sed plures in corpore, cum majori, vel minori discrimine, adoriri partes, eaque propter prout partes variant, variis quoque dignosci signis. Nimirum quando rigor cum frigore circa morbi vigorem observatur, vel sæpius recurrit, si corpus non æqualiter molle, sed durum, calidum & asperum est, si exanthemata retrocedunt, vel tantisper absconduntur, exteriora horrent & frigent, fonticuli quoque vel ulcera antea manantia siccantur, nihil boni portendunt, sed summum mortis periculum minantur, qua propter spasmos in superficie corporis, sanguinis & humorum motus ad interiora coactus, pessimas inflammatorias congestiones facile suscitat, & impedit, quo minus morbida materia perspiratione corpore possit expelli. Pergunt quoque in acutis spasmi plerumque ad excretoriorum emissaria, uri-

& excretoriorum

narios nempe tubulos & ani ostium, ut urina tenuis aquosa reddatur, & alvus plane dura, tensa & occlusa fit. In quibusdam etiam, ob urgentem reciprocam stricturam, frequens mejendi & desidendi adest stimulus.

§. VI.

Fibrarũ cordis & tunicarum arteriarum.

Longe gravius periculum imminet, si quando spasticæ contractiones interiores ac nobiliores, quæ motibus vitalibus vacant partes, infestant. Nam pulsus parvus, contractus celer & durus item inæqualis & intermittens, non aliunde, quam a spastica & convulsiva strictura nervorum, qui cordis fibris & tunicis arteriarum implantantur, proficiscitur, & semper in statu morbi plurimum periculi portendit.

Nervorũ pneumonicorum,

Ejusdem notæ respiratio crebra, anxia & difficilis est, ubi in critica tempora incidit: quandoquidem sicuti sapienti *Hippocratis* effato *in prognosticis*, facile spirare magni momenti est ad salutem in omnibus morbis, ita crebrior & ægra spiratio in acutis, minus fausti semper est ominis. Nervis præcordialibus spasmo affectis summæ urgent anxietates, inquietudo corporisque jactatio, ac ægri crebrius lectum situmque mutant.

Oesophagi & ventriculi,

Oesophagi & ventriculi membranæ nerveo-musculares quum stringuntur, vomendi adest conatus, potus regurgitat, non infrequenter e faucibus limpidum serum stillat, deglutitio difficulter perficitur ac inexhausta sitis, cum oris & linguæ ariditate affligit, quibus rapto in consensum simul duodeno, flavus corporis, maximeque faciei color jungitur.

§. VII.

In universo nervoso genere

Ubi vero atrocia spasmi latius diffunditur ac universum nervosum genus graviter concurrit, atque convellit, ad ultima jam ventum esse indicio sunt nares acuminatæ, tempora collapsa, aures frigidæ & languidæ, oculi concavi, cutis circa frontem dura ac tensa, color fuscus aut perpalitus, quibus facies Hippocratica, certus mortis nuncius describitur. Huc quoque referenda nervorum distensio, quæ semper in acutis terroris, & periculi plena, juxta *aph.6. Sect.4.* ac potissimum cognoscitur, quando æger supinus cubat, genua contrahit, pronus subinde ad pedes ruit, brachia & pedes nudos exporrigit & inquietus jactitat, ungues ac digitos pallidos habet, manibus floccos legit fimbriasque diducit, vel in vicino pariete, si qua minuta eminent, carpit, quibus si demum tendinum subsultus accedunt, hora adest decretoria.

§. VIII.

Signa inflammationis feralis.

Quamvis autem plurimi ex acutis morbis ex inflammatione interna primam trahant originem eaque propter periculo non careant, sæpissime tamen in ipso vigore morbi novæ superveniunt, vel in ventriculo, vel cerebri membranis inflammationes, quæ nunquam non gravissimi sunt discriminis ac mortis prænunciæ. Atque hæ inflammationes, sive alterutra earundem, sive ambę simul adsint, nonmodo in malignis, petechialibus, contagio infestis & castrensibus febribus, sed & in aliis acutis, synochis, ardentibus, purpuraceis, variolis & morbillis, circa septimum, nonum, vel undecimum diem accendentes, ægrum certissime perimunt.

In ventriculo.

Et stomachi quidem inflammati signa sunt, quando intensus æstus & ardoris exquisiti sensus, cum acuto circa præcordia dolore urget, & circumscripta ibi regio tactu durior percipitur, extrema algescunt, summa anxietas & inquietudo affligit, sique omne, quicquid vel medicamenti, vel potus assumtum, aut protinus vomitu rejicitur, aut retentum maximam creat molestiam, ipsamque anxietatem adauget. Quandoque tam late inflammatio serpit, ut per œlophagum ad ipsas fauces propagetur, quæ inde ardentibus dolorificis pustulis obsidentur, & viscido corrupto muco jugiter obducuntur, ex quo mortis præsagium petendum. Periculosior hac, licet sæpius ipsi jungatur, est illa, mortem brevi

ante-

Ventriculi & cerebri membranis. antecedens membranarum cerebri inflammatio, Græcis phrenitis dicta, quā plerumque assiduam & pertinacem vigiliam impensumque capitis dolorem excipit. Hanc futuram rigor, urinæ copiosæ ac tenues, aurium tinnitus, fortis pulsatio in capitis interioribus & paucæ stillantes e naribus sanguinis guttæ nunciant præsentem autem produnt oculi rubicundi, scintillantes & torvi, mentis alienatio, sermo inconditus, male cohærens, lacrymarum involuntarius sæpe effluxus, dentium stridor eum abolita humidi appetentia, quæ si convulsionibus demum stipantur, mortis ferunt significationem.

§. IX.

Malignitas ex qua cognoscenda. Atque hæc sunt præcipua pathemata & signa, quæ vitam in discrimen adduci in acutis testantur, obvia maxime in iis, qui temperamento cholerici, sanguinei vel sanguineo-cholerici, ætate juvenes & viri, exquisitiori sensu præditi, ad iram proclives, habitu corporis macilenti & qui spirituosis nimium indulserunt. Secus vero evenit in his, qui succulenti & spongiosi sunt corporis, phlegmatici, ac vires vel per morbos, inediam aut diuturnam mœstitiam, vel enormes sanguinis profusiones perdiderunt. Nam hi non tam per vehementes spasmos & gravia dolorifica pathemata jugulantur, quam potius ex motuum imbecillitate atque defectu, partim-que atonia mortem oppetunt, & stagnationes ac stases sanguinis atque humorum statim in principio in putridam corruptionem inclinant. Et licet sic dispositi ægri non sine ventriculi & cerebri membranarum inflammatione pereant: hæc tamen non tam gravibus spasmis & symptomatibus stipatur, sed sub mitiori insultu in corruptionem concedit. Hinc quia morbus plerumque lenioribus incedit symptomatibus sæpius Medicis imponit, ut in præsagio ferendo fallantur, quum tamen ob occultam perniciem eo difficilioris sit judicii eoque majo-

rem foveat malignitatem. Cognoscuntur autem maligni ejusmodi morbi his indiciis: cum levi frigore & horrore accedunt, vires statim mirum prostratæ sunt, pulsus languidus & frequens simulque contractus micat, in situ erecto facile animo deficiunt ægri, somnus nullus; perpetua tamen ad eum adest inclinatio, & si obrepit, major viriam postea percipitur languor & mens ipsa emovetur, decumbentes de nullo dolore, siti, vel magna molestia conqueruntur, inquieti tamen sunt & sese jactitant, sique demum extrema algescunt ac pulsus deficere incipit, nec in carpo amplius percipitur, lethalis imminet catastrophe.

§. X.

Quumq; porro omnis inflammatio demum in necrosin sive sphacelosam putredinem transire soleat: noscenda quoque sint signa, quæ factum hoc esse subindicant. At tum quidem internus frigoris percipitur sensus, dolor acutus antea & acerbus, circa caput vel inferiores partes subito conquiescit, mens delira quodammodo ad se redit, virium vero defectus increscit, pulsus penitus deficit, vel valde inæqualis, angustus & intermittens est, alvus stricta laxatur & vel præter voluntatem fertur, vultus fœdus ac pallens comparet, tempora, cervix & pectus gelido sudore madent, extrema corporis frigescunt, borborigmi ac sonitus in ventre exaudiuntur & liquida immissa sonitum quando descendunt emittunt, *als wann sie in einen hohlen Topf fielen*. Quæ omnia si præsto sunt, mortem adesse manifesto produnt, eo quod ob sphacelum vires fumentem, partium atonia & virium lapsus adeo increscit, ut omnis in corpore motus, & cum eo vita, exspirent. *Transitus inflammationis in sphacelum indicia.*

§. XI.

Sunt vero adhuc alii affectus qui & præter inflammatione, & atrocioribus spasmis perimunt, in quibus non minus instans vitæ discrimen ex obviis phæno- *In pari-para alba.*

nomenis conjici potest. Nimirum febris cum purpura alba, quæ lymphæ valde vappescentis & corruptæ soboles est, si in fine associatur aliis acutis febribus, item variolis; morbillis, vel etiam in puerperio post lochia suppressa accedit, nunquam periculi expers est, ac utplurimum per inflammationem interiorum partium, præsertim ventriculi & intestinorum necat. Funestum autem suggerit indicium, si æstum præcordiorum summamque anxietatem internus frigoris sensus, cum pulsu parvo, debili & inæquali excipit, purpura disparet, animi defectio, mens turbata & spiratio difficilis adsunt. Eondem in censum referendæ variolæ, quæ ubi statim primis diebus cum gravi dolore lumborum & delirio ingruunt & præmature secundo mox die exanthemata, in cute aspera instar purpuræ eum maculis, comparent, ac die quinto & sexto post plenam eruptionem pulsus non sedatior fit, sed celer micat totumque corpus pustulis obsitum est, raro quenquam in juvenili ætate evasisse scio. Neque minus periculi metuendum, ubi circa nonum diem gravissimus ex suppuratione dolor accedit, qui sæpissime omnia, quæ salutis spem ostendere videntur, pervertit atque immutat. Hæc enim ardente sua vehementia, universum genus nervorum spasmis afficiens summas parit anxietates, corporis jactationem, pustularum subsidentiam, donec respiratio difficilis, mentis turbatio, convulsio & pulsus languidus, parvus supervenientes brevi vitam eripiant.

variolis

§. XII.

Sumto veneno aut drastico.

Quicunq; a veneno vel validissimo emetico aut purgante sumto moriuntur, hos identidem inflammatio sphacelosa, teste anatome practica, e medio tollit. Mortis autem præsagium ferunt ardores interni & summæ anxietates, pulsus valde parvus & inæqualis, vel plane deficiens, cum sudore frigido, delirio & convulsione, quam a pharmaco purgante concitatam ipse *Hippocrates Sect. 7. aphor. 25.* & passim alibi, mortiferam pronunciat. Qui ex dolore a calculo decedunt, in his plerumque inflammatio lethalis ventriculi & meningum supervenit. Quod si enim vomitum & acutissimum dolorem febris sequitur, cum magna anxietate & siti vehemente, postea singultus & delirium cum extremorum frigore accedit, æger non diu amplius erit superstens. Illud vero atrocissimum dolorum in intestinis genus, quod colicæ convulsivæ nomine notum, sæpius quoque perimit, dum intestinum rectum ob exquisitissimum sæpe ex stagnante cruore doloris sensum, & inflammatione & sphacelo afficitur, sub quo ex putrescente intestino fœtidissima prodeunt excrementa, pulsus frequens & debilis, cum summo virium lapsu, sequitur & sphacelosa corruptio quandoque ad extremas partes ipsumque scrotum serpit, ut obrepente animi tandem defectione, mors ipsa succedat.

dolore calculi

colica convulsiva.

§. XIII.

Passione iliaca,

In passione iliaca, ubi acutissimi infestant dolores cum contumaci alvi constipatione & vomitu assiduo etiam male olente accedente singultu, delirio, gelido sudore, extremorum frigore nervorumque distensione, certos adesse multis prodromos censendum, observante id dudum *Hippocrate Sect. 7. aphor. 10.* sic perhibente: *ab ileo vomitus, singultus, convulsio aut delirium, malum*. Cholericus morbus quando stipatur impensiori dolore & torsionibus, tam superius, quam inferius, magno impetu humores, præsertim virides, eliduntur, sitis vix extinguibilis urget, facies flavescit vel pallescit & pulsus parvus & concisus deprehenditur, in ancipiti ægrum versari significant. Ubi vero arteriarum motus sensim gracilescit ac plane deficit, crura contrahuntur, sudor frigidus prodit, animoque liquuntur ægri, inflammationem in sphacelum

cholera

jam

jam concessisse indicia confirmant. *Dysenteriae.* Dysenteria quoque si languentem adhuc a priori morbo corripit, raro servatur æger, quia facilis tunc ad putridam corruptionem aditus, quam præsentem torminum acutissimorum subita remissio, exteriorum refrigeratio cum summa virium jactura indicant, futuram autem, singultus, cardialgia, præcordiorum æstus atque anxietas, pernicialisin ventriculo inflammationis signa, nunciant.

§. XIV.

Signa periculosa, Accedunt signa, quæ suffocationem ipsiusque periculum minantur, & antecedunt, conspicua in iis, qui gravibus pectoris morbis, angina, peripneumonia, empyemate, catarrho suffocativo, asthmate convulsivo, thoracis hydrope detinentur ac tandem pereunt. Nam omnes hi affectus non modo liberum aeris in pulmones ingressum & ex iis egressum intercipiunt, sed & sanguinis per pulmonum vasa, ex uno in alterum cordis ventriculum, sufflaminant & tollunt, ac sic jugulant. *In cynanche,* Angina quidem, quæ musculos laryngis inter nos occupat, & Græcis cynanche dicitur, ubi neque in cervice, neque in faucibus, quicquam vel tumoris, vel ruboris, conspicitur, exquisitissimus tamen dolor ac vehemens febris affligunt, citissime per suffocationem necat. Ac tum quidem, ut verbis utar *Lomii observat. medicinal. lib.* 2. oculi vertuntur & rubent & veluti iis qui strangulantur prominent, vox impedita nihil significat & qualis catulorum est tenuis editus, os apertum hiat frigidi aeris cupidum, ex eoque spumans saliva movetur, lingua exferitur, potui datus liquor per nares remeat, ipse æger totus inquietus est; crebro e cubili exsilit, tandem vero strangulatu atque syncope oppressus perit. Ita etiam præfocatione occidit peripneumonia, in qua si nihil plane exscreatur, sed anxia adest spirandi difficultas & magna angustia, inquietudo, sputum intus in pectore strepit, pulsus inæqualis & intermittens ferit, alvus infirmis jam viribus sponte fertur, quod screatu operose ejicitur spumosum, modo flavum, modo cruentum est, continua simul urget vigilia, phrenitis jungitur, ægri cupidissime frigidam auram captant, proni & erecti cubant & reclinati præfocari videntur, quinto, vel ad summum septimo die, certo jugulantur.

§. XV.

Asthmate convulsivo. Qui asthmate sic dicto convulsivo idemtidem suffocatione pereunt. Nascitur enim hoc malum plerumque ex hydrope thoracis, dum ruptis hydatidibus, humor effusus pulmonum impedit liberam expansionem, ut nec aer ingredi, nec sanguis per eos cursum conficere queat. Oritur quoque ubi interior bronchiorum tunica, multis & magnis glandulis obsita, ita angustatur, ut nec spiritum in pulmonibus elidi, nec novum recipi patiatur. Quandoque convulsivus quidam spasmus tam fortiter bronchia concutit atque coarctat, ut ægri strangulatione misere intereant. Hinc in omnibus hisce afflictionibus summa anxietas & inquies cum tremula spiratione, pulsus inordinatus, & inæqualis, nec non sibilus ac strepitus in pectore præsto sunt, ægri crebrius locum situmque mutant & nihil nisi spumosi aut cruenti quippiam extunditur, tandemque inalgescentibus corporis extremis, syncope & suffocatione opprimuntur.

§. XVI.

Catarrho suffocativo. Idem contingit in catarrho sic dicto suffocativo, qui maxime senes imbecilles atque infantes perimit, ac plerumque paralysi nervorum pneumonicorum ortum debet. Trahitur in hoc pariter summa cum difficultate & anxietate spiritus, & quia bronchiis, secedente a sanguine humore viscido seroso, repletis, nihil tamen sputi ejicitur, aer admissus strepitum & ronchum in fistulis edit, donec præcluso penitus aere æger suffocetur.

lei, graves primum patiuntur dolores; quos, si non excipit effusio lochialis sanguinis, sed fluxus magis obstipatur, uteri plerumque inflammatio & febris valde exitiosa sequitur. Testatum facit febrilem hunc morbum incendium ab inferioribus locis usque ad cordis regionem vergens, cui si magna anxietas, virium prostratio, inquietudo & omnis appetitus dejectio junguntur, postea sensus internus frigoris cum horrore accedit, pulsus frequens, parvus & debilis micat, visus quoque obscurare incipit, mortem ex sphacelo instare, haud dubia est significatio. Plurimæ ex puerperis integra mente obire solent, & licet hæc antea turbata fuerit, paucis tamen ante mortem horis sæpe ad se redit, ut imperitiores rem penitus in vado esse sibi persuadeant, pulsus tamen moribundus proximi interitus semper certus est index. Alia phænomena præsto sunt in puerperis, quæ ob nimium sanguinis post partum & in puerperio profluvium, pereunt, quippe tunc lentus cum pulsu frequenti & debili calor assidue urget, neque etiam mane post somnum sedatur, juncta præterea est inappetentia viriumque plenaria dejectio, & circa exitum puerperii, hoc est sexta post hebdomade, syncoptica plerumque mors succedit.

§. XXIII.

In infantibus. Denique morbi, quibus infantes decedunt, utplurimum spasmodici sunt & convulsivi, inflammationem & sphacelum, præsertim ventriculi, intestinorum, aut capitis, inducentes. In teneriori enim ætate, ob dolores ex dentitione & abdominis ex lacte corrupto tormina acutiora, facilis in epilepsiam & convulsionem, febres quoque atque asthmata est lapsus. Quod si vero epilepticus paroxysmus unus alterum crebro consequitur, & alvus antea fortiter clausa, sponte jam dimittit excrementa, mirum fœtida & nigra, vox simul clangosa fit ac singultuosa, totumque corpus ardet, haud dubie augurandum, imminere funestum finem.

§. XXIV.

In formanda prognosi distinguenda. Hæc itaque sunt potiora & certiora signa, quæ in variis generis morbosis afflictionibus periculum, aut plane interitum nunciant: ita tamen comparata, ut in applicatione eorundem ad prognosin, magnum judicium, curata distinctio, omniumque circumstantiarum pensitatio accedere debeat; quo eventus formato ex iis judicio respondeat. Et primo quidem solicite distinguenda sunt pathemata in morbis spasmodicis chronicis obvia, ab iis, quæ in acutis comparent. *pathemata chronicorum & acutorum.* Nam sæpissime in hypochondriacis & hystericis ejusmodi truculenta occurrunt symptomata, quæ in acutis lethalem effectum minantur, in illis vero minus periculi alunt. Et quid frequentius est? quam quod hypochondriaco & hysterico malo laborantes sub paroxysmis maximis anxietates, spirandi angustias, cum extremorum frigore & urina aquosa, pulsu existente debili & parvo, patiantur, qui plane vehemens animi deliquium persentiscant; quæ tamen omnia brevi remittunt, exspirant & sine periculo transeunt.

§. XXV.

Tempora morbi. Deinde probe discernenda sunt morborum tempora. Nam ex omnibus, quæ modo attulimus indiciis funestis, si quædam, vel etiam plura sub initio & primis morbi diebus apparuerint, præcipitanter nimis ageret, qui statim mortem instare exinde judicaret. Alia vero ratio est, quando viribus nimio calore, vigilia assidua, inappetentia, anxietate, dolore, per plures dies infestante, fractis & exhaustis, funesti ejusmodi spasmi & ab iis oriunda symptomata prodeunt, maximeque iis temporibus, quibus morbus alias salutariter solvi solet. Inprimis etiam primus impetus & vehementia morbi invadentis curate expendenda; quæ, si statim in principio vires dejicit, pul-

su

su valde frequenter feriente, nil boni portendit, sed potius imbecillitatem ferendo morbo imparem, succorum impuritatem & ad corruptionem proclivitatem luculenter arguit.

Corpo-ra.

§. XXVI.

Porro exquisita etiam semper habenda est ratio corporum, quæ ægrotant, & maxime perquirendum: utrum ex imbecillibus, an robustis sint? eo quod illa nunquam non in morbis magis, quam quæ robustioris & validioris sunt constitutionis, periclitantur, ac potissimum facili negotio ex doloribus vel inflammationibus sphacelo corripiuntur mortifero. Imbecillibus vero ratione ætatis senes & infantes, ratione corporis structuræ, qui repleti multisque & exilibus vasis instructi sunt, annumeramus, neque minus eos, qui a parentibus debilibus ac morbosis procreati sunt, item, qui præcedente diuturno morbo, vel immodicis sanguinis profusionibus ac diuturna inedia, aut impenso animi affectu, mestitia, cura & graviori meditatione, vires attriverunt ac consumserunt. Eundem quoque in censum referendæ puerperæ & qui ex vitio diætæ aut vitæ regiminis, nec non excretionibus suppressis, ingentem impurorum succorum copiam sibi contraxerunt.

Et caus-sæ.

§. XXVII.

Neque tandem omittendum, quod in signorum consideratione, studiose semper attendendum sit artifici: num a caussis quibusdam externis nocentibus, per iram, terrorem, corporis refrigerationem, aut cibum insalubrem, vel pharmacum vehemens & virulentæ indolis, atrocia jam conspicua suscitata sint symptomata? Quæ quidem in morbis per se periculosis corporibusque infirmis, in vitæ discrimen ægros adducere, vel ipsam mortem accelerare possunt; in morbo vero minus ancipiti & corpore valente, non adeo extimescenda.

CAPUT XVI.

De caussis mortem in morbis gignentibus.

§. I.

Quum princeps ac præcipuus salutari arti præfixus sit scopus, ut in curandis morbis quibus ad interritum facilis & ordinarius fere est transitus, corpus a morte modis defendat omnibus, idque Medicus cum certa firma & fundata ratione facere debeat; necesse utique est, quo proximas & adæquatas mortis caussas & quomodo eædem in & ex morbis gignantur, medentum quilibet studiose scrutetur atque pernoscat. Jam vero non melior magisque apta ad perquirendas, quæ mortem in morbis inferunt caussas suppetit via, quam per dissectionem corporum morbis defunctorum, qua clarissime, quid mors & quænam formalis ejus ratio, vel sensuum ministerio, palpari potest ac percipi. Nimirum ex omnibus consignatis observationibus & historiis anatomico-practicis, planum fit atque testatum: mortem nihil aliud esse, quam sublatam penitus progressivam & circularem sanguinis ac humorum beneficio cordis & vasorum motionem, quam, vel canalium, præsertim circa cor & pulmones, a polyposis concrementis obturationes, vel largiores seri & sanguinis in cerebro aut nobilioribus aliis partibus extravasationes, vel succorum in partibus eminentioris usus nervoso-musculosis inflammatoriæ in sphacelosam putredinem transeuntes stases, vel etiam putridæ viscerum corruptiones, proxime gignunt & immediate producunt. Quapropter e re utique erit, ut quæ ex his in variis morborum generibus post mortem deprehendantur caussæ, ex fide dignis qui instituerunt sectiones auctoribus delibemus, & ea qua fieri potest brevitate, hoc loco commemoremus; eum maxime in finem,

Mortis caussæ cognoscendæ.

Quæ sint in genere.

tiam ex nostris sola credulitate sequi video. Sed qui in philosophicis erroneam per petitionem principii argumentationem norunt & nihil in rationali explicatione & deductione, nisi quod clare & distincte concipi, definiri, vel sufficientibus argumentis probari & adstrui potest, admittunt, fictiones quoque a claris, & distinctis conceptibus, sterilia nomina, a caussis realibus distinguere didicerunt, minime hac philosophandi, quæ pigris, non vero sagacioribus ingeniis accommodata admodum ratione contenti sunt, eo quod ex gratis supposito tali principio, nullum naturæ phænomenon commode explicari & intelligi potest, tantum abest, ut vel levissimum usum in applicatione ad praxin inde sperandum.

§. XVI.

Sed motibus in corpore, Neque enim crisis pro actu quodam mentali aut ideali, quales quidem etiam dantur in corpore, haberi potest, sed potius pro mechanico, sive certo effectu motuum, qui fiunt in corpore nostro, a caussis potissimum corporeis & physicis. Nam quia omnes in rerum natura effectus, & mutationes, aliqua vita, conservatio, nutritio, mors, morbus, medicamentorum operatio, & sanatio spectant, nonnisi a certis motibus dependent, quin a certa rerum corporearum figura, magnitudine, nexu, situ & vi agente, resistente proveniunt, & omnes inde resultantes effectus certum etiam gradum ac numerum, sive quantitatem motuum desiderant; necesse utique est, ut notabiles effectus certo quodam absolvantur tempore, quia hoc nihil aliud est, quam certus motuum sibi invicem succedentium ordo & numerus. *ex summi opificis instituto derivanda,* Quod vero solennissimæ naturæ operationes in toto universo, & maxime microcosmo, potissimum ad septenarii numeri terminum, uti ex diversis ætatum periodis & annis climactericis, de quorum rationali explicatione egi peculiari dissertatione, patet, succedant atque contingant, clarissime sapientissimi divini opificis, summam & infinitam in structura universi & præcipue corporis exhibitam artem arguit, eaque propter ordinati hi omnes septenario numero adstricti & comprehensi universales & in sacris quoque obvii effectus, longe rectius a prima, una & infinita caussa, Deo, quam a multis particularibus principiis rationaliter & moraliter agentibus, deducuntur.

§. XVII.

Et sic quoque crisis in morbis ratio reddenda. Ut itaque clarum etiam ac verum conceptum habeamus de crisi in morbis, illa nobis nihil aliud est, quam morbi & symptomatum successiva cessatio, quæ propter spasmum universalem illum, qui in febribus omnes nervosas & vasculosas partes occupat, maxime in emunctoriis resolutum & caussam quæ ipsum produxit correctam, vel expulsam, contingit. Jam quum ipsæ febres acutæ, pro caussa, vel stases sanguinis & humorum inflammatorias, vel humorem quendam causticæ corrosivæ indolis, partibus nervosis inhærescentem, habeant; ad stases vero sanguinis in vasis preternaturales expediendas & materiam causticam nervis inimicam corrigendam & ab interioribus ad exteriora emovendam, certi partium solidarum motus & fluidorum appulsus requirantur: aliter sani fieri & res concipi nequit, quam ut certis etiam temporibus cessatio morbi & symptomatum sequatur atque eveniat, quam evacuationes liberaliores, remittentibus spasmis, per cutem, alvum, urinam, potissimum vero pulsus & respiratio melior & magis naturalis, testantur. Quod si itaque hæc omnia non observantur, neque evacuationes junctæ sunt, certum indicium est, morbum, vel ejus caussam, nondum per naturam, hoc est motus naturales, victam esse & subjugatam, sed ingens adhuc periculum corpori imminere, quod cum tempore semper ingravescit.

Red-

§. XVIII.

Perij-mata ex crisi praedicta. Reddita sic crisium rationali explicatione, multo rectius nunc Medicus de crisi Veterum perfecta, imperfecta, evacuatione critica salutari & symptomatica, judicare poterit atque decernere. Inde etiam ratio patebit, cur circa sic dictos criticos dies, rectissime monente *Hippocrate*, nihil moveri debeat, ne motus naturæ ordinati & salutares, quibus materiam peccantem per convenientia organa ejicit, turbentur & alia incongrua loca non sine periculo divertantur. Denique prona quoque elucescet consequentia, evacuationes istas salutares, quibus partim materia, quæ morbum fecit, partim etiam noxii humores, qui sub ipso morbo geniti & accumulati fuerunt, excluduntur, non imprudenter cohibendas esse, ne vel recidivæ, vel lentæ febres, aut aliæ chronicæ affectiones ingignantur, sed potius eo respiciendum, ut si motus evacuatorii paullo segniores sint ob debilitatem virium, roborantibus & analepticis iidem adjuventur ac promoveantur.

§. XIX.

Crises quoque praesto sunt in intermittentibus. Quo quidem omnia sicuti de febribus acutis, continuis & ardentibus in propatulo sunt: ita jam quæstio indagine haud indigna emergit: num etiam in intermittentibus febribus crises dentur? quod utique certo respectu affirmamus. Licet enim in iisdem dies certi & stati, qui etiam ad essentiam crisium non pertinent, minus obvii sint: ubi tamen solutio morbi & symptomatum successiva fit, junctis largioribus evacuationibus, ibi recte nostra sententia crisin fieri asseritur, eaque propter quum in omnibus paroxysmis febrium id eveniat, ac sub declinatione largi sudores fluant, urina cocta & cum sedimento appareat, non raro etiam vehementia symptomatum in tertianis per excretiones purulentas circa labia, item in quartanis per pustulas scabiosas & ulcerosas, humore quodam acri corrosivo a partibus interioribus nervosis ad exteriores propulso, mitigetur atque discedat, crises in iisdem contingere neutiquam erit negandum.

§. XX.

Nec in aliis chronicis morbis. Neq; etiam in aliis chronicis morbis insolentes adeo sunt criticæ solutionis. Nonnulli etiam morbi, quantumvis diuturni ac rebelles, ita sunt cōparati, ut cum die & tempore, maxime circa diversas novas ætatis periodos, sponte solvantur ac cedant. *Epilepsia.* Ac de epilepsia quidē notum, quod infantili & juniori ætati, quam maxime sit infesta, pubertatis autem tempore ac erumpente in virginibus mensium fluxu, sæpissime discedere soleat. Ut adeo experientiæ respondeat *aph.* 20. *Sect.* 3. *Hippocrat. plurimę affectiones pueris judicantur partim in quadraginta diebus, partim in septem mensibus, partim in septē annis, partim ad pubertatem accedentibus.* *Doloribus.* Deinceps omnes dolores graviores, cephalalgia, cardialgia, atroces colici, nec non paroxysmi epileptici & spasmodico-convulsivi, crises suas servant, quibuscum complacantur. Ipse porro crebrius observavi, quod graves nervorū *Nervorum & capitis.* & capitis morbi, motus convulsivi ac epileptici item vertigines & insaniæ, quin pathemata spasmodica, quę hypochondriacam melancholiam referunt, propulsi ad corporis superficiem purpuraceis efflorescentiis, aut erumpentibus pustulis ulcerosis, felicissime terminentur, præsertim si Medicus congrua medicina salutarem hanc crisin prosequatur ac tueatur. Nam sæpius hi morbi a caustica quadam scorbutica materia, nervosis partibus firmiter inhærescentes, natales ducunt, quæ si ad exteriores partes robore naturæ amandatur, graves istæ internorum partium affectiones conquiescunt. *Sennertus* quoque, *Rhodius*, *Tulpius & Pechlinius* multa consignarunt exempla, maniam, melancholiam & epilepsiam, diarrhea, excretionibus cutaneis & abscessibus discessisse. Sopores profundos, vertiginem, mentis turbationem, nec non asthmata convulsiva, accedente do-

lore podagrico, vel erumpente hæmorrhoidum fluxu, judicatos fuisse ac penitus sublatos, sæpius vidi. Hydropem anasarcam, oborta spontanea diarrhea, *Forestus lib.* 10. *obs.* 31. & largissima narium hemorrhagia *Hildanus Cent.* 1. *obs.* 50. sine medicamentis subsedisse ac evanuisse, testantur. Et quæ plura hanc in rem facientia, in superioribus jam *cap.* 8. *&* 9. nec non antecedente 13. ac 12. sparsim inseruimus.

et sq. morbis.

CAPUT XV.

De certis imminentis in morbis periculi ipsiusque mortis indiciis.

§. I.

Prognostica utilis & necessaria

QUamvis non negandum sit, nobilem illam de morborum decursu & maxime eventu perite judicandi scientiam, non directe ad finem artis obtinendum pertinere: nullum tamen dubium est, quin eadem utilis admodum & scitu necessaria sit, & quam maxime ad evincendam certam artis nostræ rationem ipsiusque Medici existimationem servandum conferat. Nam præclare pro more suo *Hippocrates*, artis prognosticæ facile princeps, statim in limine *prænotionum* tradidit: *Medicum prænotionem adhibere optimum esse mihi videtur. Prænoscens enim & prædicens apud ægrotos, & præsentia, & præterita, & futura, & quæ ipsi ægroti delinquunt exponens, fidem utique fecerit, quod ægrotorum res magis cognoscat: quare audebunt homines seipsos Medico committere.* Idem *lib prædict. Sect.* 3. inculcat, *in prædictionibus* inquiens, *Medici illius probe memores esse debent, quod si cui successerit prædictio, is apud ægrotum intelligentia præditum admirationi fuerit; si vero quis aberraverit, supra hoc quod hodie habetur, fortasse etiam insanire videbitur.*

§. II.

Ardua tamen & difficilis

Dolendum modo, excellentem hanc & divinam fere in morbis præsagiendi scientiam, tam arduam, tam infidam, incertam & dubiam deprehendi, non ut immerito judicium de morborum eventu ex vero formandum sit in difficillimis; & Medici etiã periti sæpissime in hoc delinquunt. Nam quia Veteres non ex integris morborum historiis, sed paucis duntaxat circumstantiis, regulas prognosticas desumserunt, neutiquam certe mirum est, parum certi iisdem inesse ac easdem sæpius experientiæ non respondere. Accedit, quod, quum primi Medicinæ auctores, neque vitæ neque morborum aut mortis, in quo posita sit, naturam & rationem intellexerint, structuræ quoque corporis humani atque ex ea pendentium motuum plane ignari fuerint, ex observationibus etiam plenis veras caussas & notas futuri in morbis eventus, convenienti & rationali modo elicere haud potuerint, sed potius etiam hanc artis nostræ partem empirice tantum coluerint, eaque propter symptomata, sub quibus aliquoties ægros mortuos observarant, pro funestis illico declaratione, quum tamen eadem pro diversitate corporum, morborum, regionum, morbi etiam temporum, mirifice varient, ut hinc derivata prognostica præcepta rarius veritati & experientiæ sint consentanea. Recentiorum autem quamplurimi vix alia incedunt via, & simulac artem salutarem opificii instar addidicerunt, ad ejus exercitium, minus instructi iis subsidiis, quæ rationalem efficiunt Medicum, properant, aut statim inter initia morbi præcipitanter nimis, antequam certas notas habere possunt, judicium interponunt, eaque propter non possunt non in prognosi formanda graviter delinquere & falli, ut tanquam moribundum deserant, qui postea convalescit, aut vicissim vel juramento, ut novi, fidem faciant, convaliturum, qui elapsis vix aliquot horis, occumbit.

Addiscenda tamen certis signis

§. III.

Sed quo magis difficilis & ardua hæc

hæc præsagiendi ars est, eo magis laborandum Medico, quo eandem addiscat & potissimum certa ratione, & experientiæ subnixa imminentis in morbis periculi ipsiusque morbis signa, acquirat, de quo etiam non est quod desperemus. Nam illud negari nullo modo potest, omnes eventus, sive ad salutem, sive interitum referendi sint, a certis, adæquatis & proportionatis caussis proficisci, nec sine his contingere posse. Quodsi itaque caussas, cur æger necessario ex morbo mori debeat, quis probe noscat; nullum sane est dubium, quin ex earum præsentia futurum interitum conjicere possit atque prædicere. Vicissim quando artifex exacte callet, quo modo, quo tempore, quibus viis aut excretionibus morbus solvatur & æger ad sanitatem traducatur: ex his utique confidenter & cum certa ratione de salute futura judicium promere poterit. Proinde quum in superioribus, *Instituti ratio.* & maxime capite quarto, genealogiam caussarum, quæ sanitatem immediate pervertunt, & proxime antecedentibus ea, quæ de cognoscenda morborum ex variis signis solutione scitu necessaria, solide & rationali modo exposuerimus: expedita jam via est ad eruenda ac sistenda futuri in morbis vitæ discriminis signa atque indicia, quibus tuto in edendo præsagio inniti queat artifex.

§. IV.

De indiciis periculi in acutis sive febribus. Quod igitur ad morbos acutos, sive febres attinet, ex antecedentibus ut notum supponimus, in quavis harum duplicem obvium esse motum, probe invicem discernendum, alterum summe pernicialem & vere morbosum spasticum, qui a circumferentia ad centrum tendit, alterum salutarem, post spasmum a centro ad circumferentiam directum, cujus beneficio exitiales illæ spasticæ partium stricturę laxantur, inflammatoriæ stases discutiuntur & tubuli excretorii, stricti antea & clausi, felicissime adaperiuntur. Jam quicunque binorum horum sibi oppositorum motuum genium, potentiam, effectus & mutuas eorum actiones & relationes penitius novit: is utique magna cum ratione & prudentia in omnibus agere, pericula prudenter prædicere & faustos eventus quam optime prænunciare poterit. Nam si *in genere* infesti spasmi ac inde dependentes inflammationes, congestiones ac stases sanguinis, a motu calido resolutorio febrili, certo interposito tempore, non digeruntur ac discutiuntur, sed firmius persistunt, in proclivi est judicare: demum succubituram naturam, putredinem insequuturam ipsamq; mortem certo futuram: id quod eo magis metuendum, quando spasticæ stricturæ circa dies criticos, corpore a morbo jam debili reddito, non conquiescunt, sed potius iucrementa sumunt.

§. V.

Ut autem lethiferi spasmorum effe- *Indicia ex* ctus eo clarius innotescant, breviter strictimque indicia exponemus haud fallacia, e quibus de illorum præsentia ac vehementię gradu conjiciendum. Tenendum igitur, exitiales has spasmodicas stricturas, non unam sed plures in corpore, cum majori, vel minori discrimine, adoriri partes, eaque propter prout partes variant, variis quoque dignosci signis. Nimirum *spasmo cutis* quando rigor cum frigore circa morbi vigorem observatur, vel sæpius recurrit, si corpus non æqualiter molle, sed durum, calidum & asperum est, si exanthemata retrocedunt, vel tantisper absconduntur, exteriora horrent & frigent, fonticuli quoque vel ulcera antea manantia siccantur, nihil boni portendunt, sed summum mortis periculum minantur, qua propter spasmos in superficie corporis, sanguinis & humorum motus ad interiora coactus, pessimas inflammatorias congestiones facile suscitat, & impedit, quo minus morbida materia per- *& excretoriorum* spiratione corpore possit expelli. Pergunt quoque in acutis spasmi plerumque ad excretoriorum emissaria, uri-

narios nempe tubulos & ani oſtium, ut urina tenuis aquoſa reddatur, & alvus plane dura, tenſa & occluſa ſit. In quibuſdam etiam, ob urgentem reciprocam ſtricturam, frequens mejendi & deſidendi adeſt ſtimulus.

§. VI.

Fibrarũ cordis & tunicarum arteriarum. Longe gravius periculum imminet, ſi quando ſpaſticæ contractiones interiores ac nobiliores, quæ motibus vitalibus vacant partes, infeſtant. Nam pulſus parvus, contractus celer & durus item inæqualis & intermittens, non aliunde, quam a ſpaſtica & convulſiva strictura nervorum, qui cordis fibris & tunicis arteriarum implantantur, proficiſcitur, & ſemper in ſtatu morbi plurimum periculi portendit. *Nervorũ pneumonicorum,* Ejuſdem notæ reſpiratio crebra, anxia & difficilis eſt, ubi in critica tempora incidit: quandoquidem ſicuti ſapienti *Hippocratis* effato *in prognoſticis*, facile ſpirare magni momenti eſt ad ſalutem in omnibus morbis, ita crebrior & ægra ſpiratio in acutis, minus fauſti ſemper eſt ominis. Nervis præcordialibus ſpaſmo affectis ſummæ urgent anxietates, inquietudo corporiſque jactatio, ac ægri crebrius lectum ſitumque mutant. *Oeſophagi & ventriculi,* Oeſophagi & ventriculi membranæ nerveo-muſculares quum ſtringuntur, vomendi adeſt conatus, potus regurgitat, non infrequentere faucibus limpidum ſerum ſtillat, deglutitio difficulter perficitur ac inexhauſta ſitis, cum oris & linguæ ariditate affligit, quibus rapto in conſenſum ſimul duodeno, flavus corporis, maximeque faciei color jungitur.

§. VII.

In universo nervoſo genere Ubi vero atrocia ſpaſmi latius diffunditur ac univerſum nervoſum genus graviter concurrit, atque convellit, ad ultima jam ventum eſſe indicio ſunt nares acuminatæ, tempora collapſa, aures frigidæ & languidæ, oculi concavi, cutis circa frontem dura ac tenſa, color fuſcus aut perpalitus, quibus facies Hippocratica, certus mortis nuncius deſcribitur. Huc quoque referenda nervorum diſtenſio, quæ ſemper in acutis terroris, & periculi plena, juxta *aph.6. Sect.4.* ac potiſſimum cognoſcitur, quando æger ſupinus cubat, genua contrahit, pronus ſubinde ad pedes ruit, brachia & pedes nudos exporrigit & inquietus jactitat, ungues ac digitos pallidos habet, manibus floccos legit fimbriaſque diducit, vel in vicino pariete, ſi qua minuta eminent, carpit, quibus ſi demum tendinum ſubſultus accedunt, hora adeſt decretoria.

§. VIII.

Quamvis autem plurimi ex acutis morbis ex inflammatione interna primam trahant originem eaque propter periculo non careant, ſæpiſſime tamen in ipſo vigore morbi novæ ſupervenient, vel in ventriculo, vel cerebri membranis inflammationes, quæ nunquam non graviſſimi ſunt diſcriminis ac mortis prænunciæ. *Signa inflammationis funeſtæ.* Atque hæ inflammationes, ſive alterutra earundem, ſive ambę ſimul adſint, non modo in malignis, petechialibus, contagio infeſtis & caſtrenſibus febribus, ſed & in aliis acutis, ſynochis, ardentibus, purpuraceis, variolis & morbillis, circa ſeptimum, nonum, vel undecimum diem accendentes, ægrum certiſſime perimunt. Et ſtomachi quidem inflammati ſigna ſunt, quando *Inflam. ventriculi.* intenſus æſtus & ardoris exquiſiti ſenſus, cum acuto circa præcordia dolore urget, & circumſcripta ibi regio tactu durior percipitur, extrema algeſcunt, ſumma anxietas & inquietudo affligit, ſique omne, quicquid vel medicamenti, vel potus aſſumtum, aut protinus vomitu rejicitur, aut retentum maximam creat moleſtiam, ipſamque anxietatem adauget. Quandoque tam late inflammatio ſerpit, ut per œſophagum ad ipſas fauces propagetur, quæ inde ardentibus doloriſicis puſtulis obſidentur, & viſcido corrupto muco jugiter obducuntur, ex quo mortis præſagium petendum. Perículoſior hac, licet ſæpius ipſi jungatur, eſt illa mortem brevi

ante-

Et cerebri membranis. antecedens membranarum cerebri inflammatio, Græcis phrenitis dicta, quæ plerumque assiduam & pertinacem vigiliam impensumque capitis dolorem excipit. Hanc futuram rigor, urinæ copiosæ ac tenues, aurium tinnitus, fortis pulsatio in capitis interioribus & paucæ stillantes e naribus sanguinis guttæ nunciant præsentem autem produnt oculi rubicundi, scintillantes & torvi, mentis alienatio, sermo inconditus, male cohærens, lacrymarum involuntarius sæpe effluxus, dentium stridor cum abolita humidi appetentia, quæ si convulsionibus demum stipantur, mortis ferunt significationem.

§. IX.

Malignitas ex quo cognoscenda. Atque hæc sunt præcipua pathemata & signa, quæ vitam in discrimen adduci in acutis testantur, obvia maxime in iis, qui temperamento cholerici, sanguinei vel sanguineo-cholerici, ætate juvenes & viri, exquisitiori sensu præditi, ad iram proclives, habitu corporis macilenti & qui spirituosis nimium indulserunt. Secus vero evenit in his, qui succulenti & spongiosi sunt corporis, phlegmatici, ac vires vel per morbos, inediam aut diuturnam mœstitiam, vel enormes sanguinis profusiones perdiderunt. Nam hi non tam per vehementes spasmos & gravia dolorifica pathemata jugulantur, quam potius ex motuum imbecillitate atque defectu, partimque atonia mortem oppetunt, & stagnationes ac stases sanguinis atque humorum statim in principio in putridam corruptionem inclinant. Et licet sic dispositi ægri non sine ventriculi & cerebri membranarum inflammatione pereant: hæc tamen non tam gravibus spasmis & symptomatibus stipatur, sed sub mitiori insultu in corruptionem concedit. Hinc quia morbus plerumque lenioribus incedit symptomatibus sæpius Medicis imponit, ut in præsagio ferendo fallantur, quum tamen ob occultam perniciem eo difficilioris sit judicii eoque majorem foveat malignitatem. Cognoscuntur autem maligni ejusmodi morbi his indiciis: cum levi frigore & horrore accedunt, vires statim mirum prostratæ sunt, pulsus languidus & frequens simulque contractus micat, in situ erecto facile animo deficiunt ægri, somnus nullus; perpetua tamen ad eum adest inclinatio, & si obrepit, major virium postea percipitur languor & mens ipsa emovetur, decumbentes de nullo dolore, siti, vel magna molestia conqueruntur, inquieti tamen sunt & sese jactitant, sique demum extrema algescunt ac pulsus deficere incipit, nec in carpo amplius percipitur, lethalis imminet catastrophe.

§. X.

Quumq; porro omnis inflammatio demum in necrosin sive sphacelosam putredinem transire soleat: noscenda quoque sint signa, quæ factum hoc esse subindicant. At tum quidem internus frigoris percipitur sensus, dolor acutus antea & acerbus, circa caput vel inferiores partes subito conquiescit, mens delira quodammodo ad se redit, virium vero defectus increscit, pulsus penitus deficit, vel valde inæqualis, angustus & intermittens est, alvus stricta laxatur & vel præter voluntatem fertur, vultus fœdus ac pallens comparet, tempora, cervix & pectus gelido sudore madent, extrema corporis frigescunt, borborigmi ac sonitus in ventre exaudiuntur & liquida immissa sonitum quando descendunt emittunt, *als vvann sie in einen hohlen Topf fielen.* Quæ omnia si præsto sunt, mortem adesse manifesto produnt, eo quod ob sphacelum vires fumentem, partium atonia & virium lapsus adeo increscit, ut omnis in corpore motus, & cum eo vita, exspirent. *Transitus inflammationis in sphacelum indicia.*

§. XI.

Sunt vero adhuc alii affectus qui & inflammatione, & atrocioribus spasmis perimunt, in quibus non minus instans vitæ discrimen ex obviis phæ- *In parte prava alba.*

nomenis conjici potest. Nimirum febris cum purpura alba, quæ lymphæ valde vappescentis & corruptæ soboles est, si in fine associatur aliis acutis febribus, item variolis, morbillis, vel etiam in puerperio post lochia suppressa accedit, nunquam periculi expers est, ac utplurimum per inflammationem interiorum partium, præsertim ventriculi & intestinorum necat. Funestum autem suggerit indicium, si æstum præcordiorum summamque anxietatem internus frigoris sensus, cum pulsu parvo, debili & inæquali excipit, purpura disparet, animi defectio, mens turbata & spiratio difficilis adsunt. Eundem in censum referendæ variolæ, quæ ubi statim primis diebus cum gravi dolore lumborum & delirio ingruunt & præmature secundo mox die exanthemata, in cute aspera instar purpuræ cum maculis, comparent, ac die quinto & sexto post plenam eruptionem pulsus non sedatior fit, sed celer micat totumque corpus pustulis obsitum est, raro quenquam in juvenili ætate evasisse scio. Neque minus periculi metuendum, ubi circa nonum diem gravissimus ex suppuratione dolor accedit, qui sæpissime omnia, quæ salutis spem ostendere videntur, pervertit atque immutat. Hæc enim ardente sua vehementia, universum genus nervorum spasmis afficiens summas parit anxietates, corporis jactationem, pustularum subsidentiam, donec respiratio difficilis, mentis turbatio, convulsio & pulsus languidus, parvus supervenientes brevi vitam eripiant.

variolis

§. XII.

Sumto veneno aut drastico.

Quicunq; a veneno vel validissimo emetico aut purgante sumto moriuntur, hos identidem inflammatio sphacelosa, teste anatome practica, e medio tollit. Mortis autem præsagium ferunt ardores interni & summæ anxietates, pulsus valde parvus & inæqualis, vel plane deficiens, cum sudore frigido, delirio & convulsione, quam a pharmaco purgante concitatam ipse *Hippocrates Sect. 7. aphor. 25.* & passim alibi, mortiferam pronunciat. Qui ex dolore a calculo decedunt, in his plerumque inflammatio lethalis ventriculi & meningum supervenit. Quod si enim vomitum & acutissimum dolorem febris sequitur, cum magna anxietate & siti vehemente, postea singultus & delirium cum extremorum frigore accedit, æger non diu amplius erit superstens. Illud vero atrocissimum dolorum in intestinis genus, quod colicæ convulsivæ nomine notum, sæpius quoque perimit, dum intestinum rectum ob exquisitissimum sæpe ex stagnante cruore doloris sensum, & inflammatione & sphacelo afficitur, sub quo ex putrescente intestino fœtidissima prodeunt excrementa, pulsus frequens & debilis, cum summo virium lapsu, sequitur & sphacelosa corruptio quandoque ad extremas partes ipsumque scrotum serpit, ut obrepente animi tandem defectione, mors ipsa succedat.

dolore ex lcali

colica convulsiva.

§. XIII.

Passione iliaca,

In passione iliaca, ubi acutissimi infestant dolores cum contumaci alvi constipatione & vomitu assiduo etiam male olente accedente singultu, delirio, gelido sudore, extremorum frigore nervorumque distensione, certos adesse multis prodromos censendum, observante id dudum *Hippocrate Sect. 7. aphor. 10.* sic perhibente: *ab ileo vomitus, singultus, convulsio aut delirium, malum*. Cholericus morbus quando stipatur impensiori dolore & torsionibus, tam superius, quam inferius, magno impetu humores, præsertim virides, eliduntur, sitis vix extinguibilis urget, facies flavescit vel pallescit & pulsus parvus & concisus deprehenditur, in ancipiti ægrum versari significant. Ubi vero arteriarum motus sensim gracilescit ac plane deficit, crura contrahuntur, sudor frigidus prodit, animoque liquuntur ægri, inflammationem in sphacelum

cholera

jam

jam concessisse indicia confirmant. *Dysenteria.* Dysenteria quoque si languentem adhuc a priori morbo corripit, raro servatur æger, quia facilis tunc ad putridam corruptionem aditus, quam præsentem torminum acutissimorum subita remissio, exteriorum refrigeratio cum summa virium jactura indicant, futuram autem, singultus, cardialgia, præcordiorum æstus atque anxietas, pernicialis in ventriculo inflammationis signa, nunciant.

§. XIV.

Signa periculosa, in synanche, Accedunt signa, quæ suffocationem ipsiusque periculum minantur, & antecedunt, conspicua in iis, qui gravibus pectoris morbis, angina, peripneumonia, empyemate, catarrho suffocativo, asthmate convulsivo, thoracis hydrope detinentur ac tandem pereunt. Nam omnes hi affectus non modo liberum aeris in pulmones ingressum & ex iis egressum intercipiunt, sed & sanguinis per pulmonum vasa, ex uno in alterum cordis ventriculum, sufflaminant & tollunt, ac sic jugulant. Angina quidem, quæ musculos laryngis inter nos occupat, & Græcis cynanche dicitur, ubi neque in cervice, neque in faucibus, quicquam vel tumoris, vel ruboris, conspicitur, exquisitissimus tamen dolor ac vehemens febris affligunt, citissime per suffocationem necat. Ac tum quidem, ut verbis utar *Lomii observat. medicinal. lib.* 2. oculi vertuntur & rubent & veluti iis qui strangulantur prominent, vox impedita nihil significat & qualis catulorum est tenuis editus, os apertum hiat frigidi aeris cupidum, ex eoque spumans saliva movetur, lingua exseritur, potui datus liquor per nares remeat, ipse æger totus inquietus est; crebro e cubili exsilit, tandem vero strangulatu atque syncope oppressus perit. Ita etiam præfocatione occidit peripneumonia, in qua si nihil plane exscreatur, sed anxia adest spirandi difficultas & magna angustia, inquietudo, sputum intus in pectore strepit, pulsus inæqualis & intermittens fit, alvus infirmis jam viribus sponte fertur, quod screatu operose ejicitur spumosum, modo flavum, modo cruentum est, continua simul urget vigilia, phrenitis jungitur, ægri cupidissime frigidam auram captant, proni & erecti cubant & reclinati præfocari videntur, quinto, vel ad summum septimo die, certo jugulantur.

§. XV.

Asthmate convulsivo. Qui asthmate sic dicto convulsivo identidem suffocatione pereunt. Nascitur enim hoc malum plerumque ex hydrope thoracis, dum ruptis hydatidibus, humor effusus pulmonum impedit liberam expansionem, ut nec aer ingredi, nec sanguis per eos cursum conficere queat. Oritur quoque ubi interior bronchiorum tunica, multis & magnis glandulis obsita, ita angustatur, ut nec spiritum in pulmonibus elidi, nec novum recipi patiatur. Quandoque convulsivus quidam spasmus tam fortiter bronchia concutit atque coarctat, ut ægri strangulatione mi ere intereant. Hinc in omnibus hisce afflictionibus summa anxietas & inquies cum tremula spiratione, pulsus inordinatus, & inæqualis, nec non sibilus ac strepitus in pectore præsto sunt, ægri crebrius locum situmque mutant & nihil nisi spumosi aut cruenti quippiam extunditur, tandemque inalgescentibus corporis extremis, syncope & suffocatione opprimuntur.

§. XVI.

Catarrho suffocativo. Idem contingit in catarrho sic dicto suffocativo, qui maxime senes imbecilles atque infantes perimit, ac plerumque paralysi nervorum pneumonicorum ortum debet. Trahitur in hoc pariter summa cum difficultate & anxietate spiritus, & quia bronchiis, secedente a sanguine humore viscido seroso, repletis, nihil tamen sputi ejicitur, aer admissus strepitum & ronchum in fistulis edit, donec præcluso penitus aere æger suffocatur.

tur. Quod antequam evenit, pulsus aliquot sæpe ante horis intermittit, sensim gracilescit penitusque intercidit, nonnunquam etiam mentis turbatio cum extremorum frigore supervenit. Pari quoq; ratione phtisici, si ob virium plenarium lapsum humor purulentus, copiosus in exesa ampla cavitate reconditus, non eliditur, sed exspuitio cessat, præcluso spiramento, exspirant, ita tamen, ut periculum & funestus eventus diu ante colligi possit, quando totum corpus tabe consumitur, assidua hectica febris urget, genæ rubent, alvus nimis fluit, ungues pallent, pedes intumescunt, oculi concavi & nares acuminatæ apparent.

Phtisi.

§. XVII.

In morbis chronicis ex corruptione visceris.

Ex morbis autem chronicis eminent maxime hydrops, scorbutus, cachexia, marasmus, hectica & tabes, quorum periculum & futurus lethalis exitus pariter certis quibusdam signis potest dignosci. Scilicet qui iisdem decumbunt, lento gradu ad mortem procedunt, propter successive increscentem & latius serpentem viscerum ex humorum stagnatione & extravasatione corruptionem, quæ, quoniam nulla arte arceri aut persanari potest, certo mortem ingenerat. Indicia vero viscerum in inferiori ventre corruptorum adeoque sequuturi interitus sunt, appetitus penitus prostratus, cum fastidio etiam eorum alimentorum, quibus sani mirum delectati fuerunt. Deinde lenta febris si incrementa sumit & pulsus etiam mane post somnum celer est, nunquam non internam corruptionem produnt. Deniq; summus virium cum respiratione difficili lapsus, somnus valde laboriosus & plus debilitans, quam reficiens, in pessimis sunt. Hæc enim si diutius affligunt nullisque remediis mitescunt, certo mortem præsagiunt, maxime si corpora sunt senilia, vel ex morbo præcedente chronicis ejusmodi passionibus implicita.

§. XVIII.

Quod speciatim ad hydropem attinet, si is post asthma diuturnum cordisque palpitationem, vel ex induratione hepatis post quartanam sequitur, ægrum non facile servari posse, confidenter pronunciandum, sique urina pauca, turbida & rufa redditur, omen est admodum periculosum, & simulac superiora contabescunt, faciesq; flavescit, mortem aliquot menses antequam accedit, haud dubie præsagire licet, quæ etiam certissime, febre aucta, & respiratione difficiliori reddita, sequitur. Pariter his, qui sæpius, & maxime post motum corporis & animi vehementiorem, gravem ac contumacem cordis palpitationem sentiunt, ac postea asthma convulsivum, hæmoptysin, aut hydropem incurrunt, diu mortiferum discrimen prædici potest. Nam horum omnium caussa polyposa in cordis vasis concretio est, quæ nulla ope submovenda, tandemque concursantibus aliis caussis, funestum ingenerat morbum, cujus periculum eo certius & gravius, si subito & sine manifesta caussa sæpe anima deficit, quod certissimam reddit polypi suspicionem, qui repentinam mortem inferre solet, confirmante id jam *Hippocr. Sect. 2. aph. 41. quisque sæpe multumque sine caussa animo linquitur, is subito mori consuevit.*

Speciatim hydrope.

§. XIX.

Cachexia.

In cachexia quando totum corpus intumescit ac pallidum fit, ciborum fastidium adest & crebrior male olens vomitus urget, per alvum pauca feruntur, urina cruda & pauca secedit, spiritus difficulter trahitur, & e corpore adversus odor spirat, accedente postremo pulsu frequenti, mortem aliquot mensibus ante prænunciare licebit, quæ eo certius insequitur, quo ægrotans majora in victu, nimioque potu errata admisit, vel diuturna animi mœstitia fatigatus fuit. Hepar amplissimum illud abdominis viscus ubi mortifera corruptio occupat, fastidium cibi adest, maximeque carnium nausea, frequens & multa urit sitis, febris urget, vires prosternuntur,

corruptione hepatis.

tur, singultus quassat subinde diaphragma, vomitu quoque excutitur serum vel flava bilis, ipsumque corpus tabe penitus sensim marcescit, & sæpissime certe in his pathematibus defunctis, jecur sphacelosum plane & nigrum sectione deprehendi. Pariter ventriculi exulceratio longum & lethalem adducit morbum, & cognoscitur, quum summa anxietas & vomitus cibum assumtum excipit, quæ oblata acri salina aut spirituosa medicina augescunt, corpus interim contabescit, pulsus celer jugiter vibrat, extrema rigent & quandoque horrent, fonticuli siccescunt & ad cicatricem ducuntur, somnus accisus est & laboriosus. Et his feralibus qui detinentur passionibus, tertio vel quarto plerumque post mense exspirant, ac diu ante mortis signa circumferunt.

& stomachi exulceratione.

§. XX.

Cancro exulcerato.

Cancro exulcerato nemo facile servatur, propter summam corruptionem, quam sanies nigra, tenuis, odore abominabilis prodit, & lenta febris cum virium defectu, somno anxio, laborioso vel nullo comitatur, donec ultimo animi defectio & mors sequatur. Porro accidit interdum, ut inflammationes in exterioribus partibus consistentes, cujus generis sunt erysipelata, podagra & chiragra, retrocedant ad interiora & cito vitam eripiant, non alia ratione, quam inflammatione & sphacelatione ventriculi, aut intestinorum. Majus discrimen est, si in peste carbunculi vel bubones interiora repentes dispareut, vel non rite prodeunt. Hoc enim si contigerit, horrore æger concutitur, summa anxietate & inquietudine affligitur, æstus cum exteriorum refrigeratione regione venrriculi insidet, ad vomendum est conatus, vel etiam singultus accedit, donec ultimo sub mentis turbatione & syncope, æger exanimetur. Qui ex nimia sanguinis profusione, ut infelici abortu, hæmoptysi, vomitu cruento, vel morbo nigro Hippocratis, aut gravi hæmorrhagia in febribus obeunt, ex animi quidem defectione & syncope pereunt, notabile tamen est, quod plerumque vehemens sitis, inclinatio ad vomitum & pulsus cum debilitate frequentia, nec non artuum distensio, præcedant, indicio, sanguinem in partibus interioribus, ventriculo & capite subsistentem, quosdam adhuc movere spasmos.

retrocedente erysipelate &c.

carbunculis.

similis hæmorrhagiis

§. XXI.

Partu & puerperio.

Supersunt signa mali ominis in partu ac puerperio, quibus plures feminæ discedunt. Nimirum quando mulieres vel ob incongruum fœtus, præsertim grandioris, situm, continuis spasmis doloribus ac laboribus per aliquot dies assiduis, junctis simul ardoribus internis vehementissimis, quos pulsuum celeritas arguit, defatigatæ sunt, accidit sæpius, ut parturientes, vel partu brevi defunctæ, dejectis repente viribus, in forte animi deliquium, vel affectum apoplexiæ similem incidant, nullaque arte vel ope vires & vitam recipere possint. Hic autem affectus, ubi aliquot horas perdurat, nec penetrantissima medicina, qualis est spiritus salis ammoniaci cum calce viva paratus & oleo rutæ essentificatus, naribus intrusa, anima revocari potest, lethi signum est. Si facies sub syncoptica hac affectione colorata manet, sanguinem ex vehementioribus spasmis impetuose ad cerebrum coactum hoc, apoplectico per omnia simile malum, produxisse subindicat, ac plerumque post obitum ex ore & naribus serum sanguineum fœtidum effluit. Sæpius etiam evenit, ut fœtus, exspirante sub partu matre, post mortem demum, ob relaxatas tum vias & interiorem fermentativum motum, foras ex utero mortuus pariter propellatur.

§. XXII.

Puerperis.

Quæ in puerperio decedunt feminæ, ut plurimum ex retento impuro sanguine, qui enixo partu ex utero salutariter per aliquot dies manare solet,

let, graves primum patiuntur dolores; quos, si non excipit effusio lochialis sanguinis, sed fluxus magis obstipatur, uteri plerumque inflammatio & febris valde exitiosa sequitur. Testatum facit febrilem hunc morbum incendium ab inferioribus locis usque ad cordis regionem vergens, cui si magna anxietas, virium prostratio, inquietudo & omnis appetitus dejectio junguntur, postea sensus internus frigoris cum horrore accedit, pulsus frequens, parvus & debilis micat, visus quoque obscurare incipit, mortem ex sphacelo instare, haud dubia est significatio. Plurimæ ex puerperis integra mente obire solent, & licet hæc antea turbata fuerit, paucis tamen ante mortem horis sæpe ad se redit; ut imperitiores rem penitus in vado esse sibi persuadeant, pulsus tamen moribundus proximi interitus semper certus est index. Alia phænomena præsto sunt in puerperis, quæ ob nimium sanguinis post partum & in puerperio profluvium, pereunt, quippe tunc lentus cum pulsu frequenti & debili calor assidue urget, neque etiam mane post somnum sedatur, juncta præterea est inappetentia viriumque plenaria dejectio, & circa exitum puerperii, hoc est sexta post hebdomade, syncoptica plerumque mors succedit.

§. XXIII.

In infantibus. Denique morbi, quibus infantes decedunt, utplurimum spasmodici sunt & convulsivi, inflammationem & sphacelum, præsertim ventriculi, intestinorum, aut capitis, inducentes. In teneriori enim ætate, ob dolores ex dentitione & abdominis ex lacte corrupto tormina acutiora, facilis in epilepsiam & convulsionem, febres quoque atque asthmata est lapsus. Quod si vero epilepticus paroxysmus unus alterum crebro consequitur, & alvus antea fortiter clausa, sponte jam dimittit excrementa, mirum fœtida & nigra, vox simul clangosa fit ac singultuosa, totumque corpus ardet, haud dubie augurandum, imminere funestum finem.

§. XXIV.

In formando prognosi distinguenda. Hæc itaque sunt potiora & certiora signa, quæ in varii generis morbosis afflictionibus periculum, aut plane interitum nunciant: ita tamen comparata, ut in applicatione eorundem ad prognosin, magnum judicium, cura distinctio, omniumque circumstantiarum pensitatio accedere debeat; quo eventus formato ex iis judicio respondeat. Et primo quidem *pathemata chronicorum & acutorum.* solicite distinguenda sunt pathemata in morbis spasmodicis chronicis obvia, ab iis, quæ in acutis comparent. Nam sæpissime in hypochondriacis & hystericis ejusmodi truculenta occurrunt symptomata, quæ in acutis lethalem effectum minantur, in illis vero minus periculi alunt. Et quid frequentius est? quam quod hypochondriaco & hysterico malo laborantes sub paroxysmis maximis anxietates, spirandi angustias, cum extremorum frigore & urina aquosa, pulsu existente debili & parvo, patiantur, qui plane vehemens animi deliquium persentiscant, quæ tamen omnia brevi remittunt, exspirant & sine periculo transeunt.

§. XXV.

Tempora morbi. Deinde probe discernenda sunt morborum tempora. Nam ex omnibus, quæ modo attulimus indiciis funestis, si quædam, vel etiam plura sub initio & primis morbi diebus apparuerint, præcipitanter nimis ageret, qui statim mortem instare exinde judicaret. Alia vero ratio est, quando viribus nimio calore, vigilia assidua, inappetentia, anxietate, dolore, per plures dies infestante, fractis & exhaustis, funesti ejusmodi spasmi & ab iis orienda symptomata prodeunt, maximeque iis temporibus, quibus morbus alias salutariter solvi solet. Inprimis etiam primus impetus & vehementia morbi invadentis curate expendenda; quæ, si statim in principio vires dejicit, pulsu

ftu valde frequenter feriente, nil boni portendit, sed potius imbecillitatem ferendo morbo imparem, succorum impuritatem & ad corruptionem proclivitatem luculenter arguit.

§. XXVI.

Corpora. Porro exquisita etiam semper habenda est ratio corporum, quæ ægrotant, & maxime perquirendum: utrum ex imbecillibus, an robustis sint? eo quod illa nunquam non in morbis magis, quam quæ robustioris & validioris sunt constitutionis, periclitantur, ac potissimum facili negotio ex doloribus vel inflammationibus sphacelo corripiuntur mortifero. Imbecillibus vero ratione ætatis senes & infantes, ratione corporis structuræ, qui repleti multisque & exilibus vasis instructi sunt, annumeramus, neque minus eos, qui a parentibus debilibus ac morbosis procreati sunt, item, qui præcedente diuturno morbo, vel immodicis sanguinis profusionibus ac diuturna inedia, aut impenso animi affectu, mæstitia, cura & graviori meditatione, vires attriverunt ac consumserunt. Eundem quoque in censum referendæ puerperæ & qui ex vitio diætæ aut vitæ regiminis, nec non excretionibus suppressis, ingentem impurorum succorum copiam sibi contraxerunt.

§. XXVII.

Et caussa. Neque tandem omittendum, quod in signorum consideratione, studiose semper attendendum sit artifici: num a caussis quibusdam externis nocentibus, per iram, terrorem, corporis refrigerationem, aut cibum insalubrem, vel pharmacum vehemens & virulentæ indolis, atrocia jam conspicua suscitata sint symptomata? Quæ quidem in morbis per se periculosis corporibusque infirmis, in vitæ discrimen ægros adducere, vel ipsam mortem accelerare possunt; in morbo vero minus ancipiti & corpore valente, non adeo extimescenda.

CAPUT XVI.

De caussis mortem in morbis gignentibus.

§. I.

Mortis caussæ cognoscendæ. Quum princeps ac præcipuus salutari arti præfixus sit scopus, ut in curandis morbis quibus ad interritum facilis & ordinarius fere est transitus, corpus a morte modis defendat omnibus, idque Medicus cum certa firma & fundata ratione facere debeat: necesse utique est, quo proximas & adæquatas mortis caussas & quomodo eædem in & ex morbis gignantur, medentum quilibet studiose scrutetur atque pernoscat. Jam vero non melior magisque apta ad perquirendas, quæ mortem in morbis inferunt caussas suppetit via, quam per dissectionem corporum morbis defunctorum, qua clarissime, quid mors & quænam formalis ejus ratio, vel seniorum ministerio, palpari potest ac perspici. Nimirum ex omnibus consignatis observationibus & historiis anatomico-practicis, planum fit atque testatum: mortem nihil *Quæ sit in genere.* aliud esse, quam sublatam penitus progressivam & circularem sanguinis ac humorum beneficio cordis & vasorum motionem, quam, vel canalium, præsertim circa cor & pulmones, a polyposis concrementis obturationes, vel largiores seri & sanguinis in cerebro aut nobilioribus aliis partibus extravasationes, vel succorum in partibus eminentioris usus nervoso-musculosis inflammatoriæ in sphacelosam putredinem transeuntes stases, vel etiam putridæ viscerum corruptiones, proxime gignunt & immediate producunt. Quapropter e re utique erit, ut quæ ex his in variis morborum generibus post mortem deprehendantur caussæ, ex fide dignis qui instituerunt sectiones auctoribus delibemus, & ea qua fieri potest brevitate, hoc loco commemoremus; cum maxime in

finem,

finem, quo medentes mortiferas has caussas congruis remediis tempestive averruncare corpusque ab interitu tueri possint, nec unquam imprudenti medicatione ad earundem genesin quicquam conferant.

§. II.

Epilepsiæ in apoplexia. Incipiemus autem a funestis capitis morbis, quorum in numero potissimum apoplexia, lethargus, epilepsia atque phrenitis sunt, & primo loco dispiciemus: cur sæpius sani & robusti, in optimo ætatis & virium vigore constituti, ex apoplexia tam repentina morte pereant? Et de hac quidem curatior eadem defunctorum anatome clarissime confirmat; quod sanguinis vel seri extravasatio in cerebro ejus sit caussa. Potissimum *VVepferus*, quo nemo majori solertia in hujus mali generationem inquisivit, in extimo *de historiis apoplecticorum* libro, testatur: se semper fere effusum ex plexu choroideo cruorem, in cerebri penetralibus reperisse. Deinde *Villisius lib. de anim. brutor. cap. 9. pag. 222.* refert historiam de juvene sanguineo, plethorico & vino indulgenti, in cujus aperto capite, anterior cerebri cavitas sanguine grumoso cum seri copia impleta visa est. Et *VVarthonus in adenograph cap. 2.* fidem facit; se in iis, quos apoplexia subito abstulerat, ventriculos cerebri sanguine refertos deprehendisse. Haud dissimilis observatio legitur in *Misc. nat. curios. Dec. 2. An. 10. obs. 161.* dum dissecto apoplectico, multum saniosi seri ex cerebro diffluxit, sinus falcatus, cruore turgidus & ventriculi lympha referti, fuerunt ostensi. Alius apoplexia interemtus, ut *l. c. Dec. 2. An. 1. obs. 154.* proditum est, in ventriculis sanguinem serosum extravasatum copiosum exhibuit, & grumus sanguinis, ovi columbini forma, nec non quartus ventriculus cum infundibulo sanguine turgidus repertus.

§. III.

Et quemadmodum apoplexiam ob sanguinem vasorum alveis elapsum inducitur: ita in lethargo, paralysi & hemiplexia, quæ sæpe diuturnis cephalalgiis, scorbuto aliisque gravioribus affectibus chronicis, lethali eventu superveniunt, ingens seri copia in cerebro conspicitur. *Lethargo, paralysi & hemiplexia.* Sic *VVillisius l. c. pag. 155.* in cephalalgia diuturna ex lethargo demortuo, cerebri anfractus, tam exteriores, quam cavitatem internam, aqua limpida repletos offendit. Puer trium annorum, teste eodem auctore *l. c. cap. 9. pag. 225.* post ophthalmiam & faciei exanthemata soporosus factus, largam copiam limpidæ aquæ sub meningibus stagnantis exhibuit, cujus copia etiam ventriculos & thalamos opticos implevit, eosdemque comprimendo cæcitatem intulit. Ex cephalalgia scorbutica demortuum, ventriculos cerebri copiosiori & acriori lympha tam turgidos gestasse, ut unciæ decem effluxerint. *Misc. nat. curios. Dec. 2. An. 6. obs. 3.* testantur. Paralyticum quoque factum, vasa cerebri atro sanguine quammaxime turgentia & ventriculos largo sero distentos ostendisse; *Pezoldus obs. 60* auctor est. Idem confirmat *Harderus obs. 34.* exemplo paralytici a longo tempore cachectici, quo post mortem secto, versus ventriculos & prope basin cerebri ac cerebellum, exundans serum occurrit, polypus quoque oblongus ex eodem loco extractus est.

§. IV.

Epilepsia & phrenitide. Ex epileptico malo qui intereunt, in capite vasa plerumque cruore turgida obtinent, & serum quod a sanguine secessit in inferiore cerebri parte stagnans. Idem fit, quando quis ex phrenitide moritur, cui etiam funesta epilepsia ordinario solet supervenire. Confirmat hoc *Harderus obs. 34.* casu epileptici quatuordecim annorum, qui sanguine ducta habuit cerebri vasa, protuberantibus instar vesicæ aquæ repletæ anterioribus ventriculis, e quibus facta incisione, ichor copiosissime profluxit, qui in tertia & quarta cavitate non minori quantita-

te delituit. Eandem in rem facit observatio *VVillisii lib. de morb. convulſ. pag.* 504. ubi in femina, motibus convulſivis & epilepticis mortua, vaſa meningum adeo ſanguine farta fuiſſe narrat, ut quaſi tota ſanguinis maſſa in capite aggeſta viſa ſit, cerebri vero ſubſtantia humore aquoſo redundantius irrigata fuit & ventriculi aqua limpida repleti. Similem hiſtoriam idem auctor *l. c. pag.* 542. conſignavit de femina, pathematibus convulſivis & hyſtericis oppreſſa, cujus vaſa cerebri mirum ſanguine diſtenta fuerunt, ut ejus vix quicquam in reliquo corpore effluxerit, cerebri cavitatibus ac receſſibus ſeroſa colluvie plenis. Simili ratione *Petr. Pavv. obſ.* 8. commemorat, in epileptico & phrenitide demortuo, vaſa meningum ſanguine atro & aduſto fuiſſe diſtenta & in cerebello putridum humorem repertum. Et *Joh. Rhodius Cent.* 1. *obſ.* 39. in phrenitide membranas cerebri cum rubore adeo tumentes invenit, ut venæ a cerebri ſubſtantia potuerint ſeparari, in alio autem *obſ.* 40. piæ matris vaſa inflammata fuiſſe, ſcripto confirmat.

§. V.

Unde tam ſubita mors.

Sanguinis itaque vel ſeri in capite exundantiam atque effuſionem ſubito mortem inferre teſtatur experientia, neque etiam ratio deficit, cur id contingat, luculenter demonſtrans. Nimirum cerebrum ſanctius animæ domicilium & tenuiſſimi ac puriſſimi liquidi, quod vim, robur, tonum ac motum fibris & ſolidis corporis partibus præſtat, ſecretorium ac officinam eſſe, & ſaniorum Veterum tulit ſententia, & diligentior Recentiorum obſervatio anatomica confirmat. Nam ſpirituoſum ſummæque activitatis liquorem in vaſculoſo cerebri cortice ſecerni, per medullaris ſubſtantiæ mæandros ad oblongatam medullam pergere, & ex hac, nec non ſpinali, per appenſos nervos ad ſubjectas partes derivari, ex eo clariſſime patet: quod conſtricto vel diſſecto membri cujuſdam nervo, protinus ejuſdem ſenſus & motus exſpiret, diffracta vero vel diſciſſa ſpinali medulla, partes infra læſionem illico omni ſenſatione ac movendi potentia priventur, & cervice fracta, nec non læſo vel obturato ſpinæ principio, animans extemplo penitus exanimetur. Quumque ex oblongata in baſi cerebri medulla, novem illa nervorum paria oriantur, quæ ſenſoriis maxime præſunt & ad præcipuas vitales partes cor & pulmones abeunt, in proclivi eſt judicare: hac a ſero vel ſanguine exrravaſato obſtructa, aut compreſſa hunc mobiliſſimi nervei liquidi influxum, quam maxime intercipi, ut non mirum ſit, animam nihil amplius percipere & cor atque arterias activo & vitali ſyſtoles mutu orbari ac ita mortem ſubito conciliari.

§. VI.

Cauſſa morbis in pectoris morete. pleriſque polypus.

A morbis capitis progredimur ad eos, qui in pectore ſedem ac domicilium ſuum habent, ac mortem cient, quorum in numerum referendi ſyncope, a Veteribus ſic dicta cardiaca, aſthma & catarrhus ſuffocativus, peripneumonia & phthiſis. De hiſce etiam experientia anatomica edocemur, quod non alia ratione internecioni dent hominem, quam quod liberum circuitum & tranſitum ſanguinis per cor & pulmones ſiſtant ac intercipiant; id quod teſtatum faciunt polypoſæ concretiones canalium alveos obturantes, neque minus ſcirrhoſi tumores & corruptiones ſanioſæ ac ſphaceloſæ, quæ pulmonum ſubſtantiam in hiſce vitiis infeſtant. Ad ſyncopen quod attinet, qua ſæpius ſubito & præter omnem opinionem plures extingui, immo in lecto, quem ſani firmique conſcenderant, mane exanimes offendi, non novum, ſed res crebræ experientiæ eſt; cauſſa tam repentinæ mortis non alia, quam viſcidior & coagulata membraoacea maſſa, quam polypum vocamus, & quæ prius cordis columnis & lacertis, quaſi radicitus implantata, tandem

vi

vi dimota, ostia majoris vasis obturans, liberum iter ac motum sanguinis penitus intercludit, unde protinus tota sanguinis circulatio sistitur ac perit. Plura ejusmodi exempla memoriæ prodita sunt in *Boneti anat. pract. lib.* 1. *Sect.* 2. *lib.* 2. *Sect.* 2. *Malpighii diss. de polypo*, *Bergeri disp. de polypo cordis & nostra de subita morte præcavenda*. Inprimis etiam huc referri meretur *Bartholini lib. de lacteis thoracis cap.* 14. testimonium, fidem facientis: se in iis quos subito fato extinctos apparuerit, majora cordis vasa sanguine concreto repleta invenisse. Solent vero polypi plerumque dextram cordis cavitatem eique annexa vasa occupare & grandiores quoque ibi delitescere, quam in sinistra, fortasse quia non solum redux a nutritionis & perspirationis negotio sanguis, multis particulis tenuibus liquidis, sulphureis & salinis castratus, viscidior est & facilius concrescens, sed etiam a chylo ex ductu thoracico affuso, facile in coagulum filamentosum præcipitatur, quod in auriculæ finibus, vel amplis dextri ventriculi columnis obhærescens, ex agglutinatis viscidis præterfluentis seri moleculis, sensim paulatimque in majorem molem excrescit.

§. VII.

Ut in asthmate & catarrho suffocativo. Sæpius etiam polypus aliis gravibus & periculosis in pectore malis sese associat & citra suffocationem trucidat. Nam in iis, qui asthmate & catarrho suffocativo jugulantur, plerumque polyposas in vasis cordis & pulmonum concretiones repertas fuisse, observationum fide constat. Testatur id maxime *Greiselius* in *Misc. nat. curios. An.* 1670. *obser.* 74. *quotquot*, inquiens, *catarrho suffocativo, quo homo frequentius morte decedit subita, mortuos aperui, in omnibus corpora callosa, viscida ac glutinosa in corde deprehendi*. Sic quoque *Pozoldus obs.* 61. in asthmate suffocativo & pectoris hydrope cor magnum, polypo solido repletum, cum magna in vasis atri coagulati cruoris copia, observavit. Pariter *Misc. nat. curios. Dec.* 2. *An.* 10. *obs.* 174. asthma ex polypo cordis & pulmonum, cum duro sinistro pulmonali lobo, descriptum tradunt. Potissimum vero notabile est, quod adduxi in dissertatione *de asthmate convulsivo*, Grætzium, scilicet Medicum quendam castrensem, vel qui nongentos milites asthmate suffocatos incidisse, atque semper vel hydropem pectoris, vel polypum cordis ventriculos & vasa obsidentem, adinvenisse. Ipse non minus confirmatius asseverare possum, me quotiescunque copia fuit asthmate defunctos dissecandi, polypum in vasis pulmonum & cordis, nec non serum fœtidum effusum in thoracis cavo offendisse, cujus origo merito difficiliori sanguinis cursui per pulmones debetur, unde serum per lymphatica vasa rupta exprimitur inque pectus descendit, ut hinc perpetuo fere gravi asthmati junctus sit pectoris hydrops, de quo egregias observationes prodidit *Carolus Piso lib. de morbis ex feros. colluv. pag.* 217. nec non *Baglivus in Praxi pag.* 107.

§. VIII.

Peripneumonia. In peripneumoniacis non modo pulmones materia crassa & cruore repletos ac inflammatos, sed & sæpissime polyposa in vasis concrementa deprehendi, anatome idemtidem confirmamur. Recensui tale exemplum in dissertatione de *peripneumonia* §. 10. juvenis, hoc morbo vita functi, cujus exemti pulmones admodum duri apparuerunt instar carnis, & libra examinati, quinque pondo graves fuerunt, aquæ autem injecti submersi sunt. Ipsæ vesiculæ quasi carnea crassa rubicunda substantia fuerunt infarctæ, ac discissæ parum putridi sanguinei ichoris, nihil vero puris, fuderunt. Aspera arteria spumosam & tenacem materiam recondidit, pulmonalis autem & arteria & vena, circa confinia cordis obsessa fuit polyposis concretionibus, quæ cordis columnis

nis & fibris firmius connex.., ex hoc, auriculis ramisque appensorum canalium extractæ, unciarum duarum pondus excesserunt Cordis etiam ventriculi cruore crasso nigricante penitus fuerunt constipati, & in pericardio sex ad minimum cochlearia aquæ, instar loturæ carnis comparuerunt.

§. IX.

Hæmoptysi. Rara quidem sunt exempla eorum, qui hæmoptysi pereunt: notavi tamen hic ante aliquot annos memorabilem ejusmodi casum, videlicet virginem octodecim annorum, teneræ constitutionis, ex mensium obstructione diu respirandi difficultate pressam, inopinato enormis sanguinis profusio cum tussi ex pulmonibus, iteratis aliquot vicibus incessit, & tertia vice tanta copia erupit cruor, ut aliquot vasa eodem replerentur, simul quoque frusta dura, magna, carnosa e faucibus protracta sunt, quæ aqua calida elota, examine instituto, nonnisi polyposa & fibrosa membranacea concrementa fuerunt deprehensa, & ponderata, quatuor unciarum gravitatem superarunt. Quo tam immani sanguinis profluvio, omnes penitus consumtæ sunt vires, ut tertio post die honestissima virgo placide animam efflaret. Id vero ex hac singulari historia merito elicitur; polyposa hæc corpora excreta aneurismatibus, vel varicosis pulmonum vasis insedisse, unde illis disruptis, in majores bronchiorum ramos simul apertos penetrarunt. Neque dubium est, quin gravis hæmoptysis sæpissime ex magna obstructione, a polypo vel scirrhescentia lobi cujusdam pulmonalis proveniat, unde libero sanguinis itinere impedito, ipse impetuose ruit ad alia vasa, quæ nimium distendendo, tandem aperit funestumque ciet fluxum. Confirmat idem notabili observatione **Willisius in op. posth. Sect. 1. cap. 7.** fidem faciens: totum sinistrum lobum a tumore scirrhoso ita obriguisse, ut penitus constrictus & quasi lapideus apparuerit, ac plane non mirum fuerit, quod cruor per pulmones rapidissime trajiciendus, alicubi e vasis eruperit.

§. X.

Palpitatione cordis. Qui palpitatione cordis detinentur, eos polypus cordis plerumque interficit. Egregie hanc in rem prodidit *Baglivus Prax. med. lib. 2. pag. 229.* sic scribens: *sectis cadaveribus plurimis, observavimus in cordis ventriculis polypos, aneurismata, grumos sanguinis ingentes & consimilia, inter quæ elapso quinquennio annotavimus in cadavere sexagenarii, palpitatione demortui aneurisma ingentis magnitudinis in aorta ascendente, ubi proxime a corde exoritur, & in cavitate aneurism..., polypum magnitudine ovi anserini.* Jam facile patebit ratio, quare palpitatio sola corporis incurvatione, vel capitis ad terram inclinatione, quoties impetit, cohiberi possit, & pro vario in latus, vel dextrum vel sinistrum, decubitu, exacerbetur aut complacetur, de quo memoratu digna observatio de juvene, qui, quoties in lecto lateri dextro incumbebat, spirandi difficultate, cum suffocationis metu cordisque tremore laborabat, quæ mutato in latus sinistrum decubitu, protinus cessabant. Tandem mortuus reperiebatur, & dissectus ingentis magnitudinis polypum auriculæ dextræ impactum exhibebat. Observatur vero etiam in iis, qui palpitatione pereunt, solenniter ingens seri copia in pericardio, testantibus id *Pisone de morb. a seros. colluv. pag. 170. Olao Borrichio in Act. Hafniens. pag. 173. Tulpio lib. 4. cap. 20. & Fernelio lib. 5. pathol. cap. 11.* Neque alia hujus extravasati seri origo est, quam difficillimus sanguinis per cordis thalamos transitus, unde serum per poros auriculæ dextræ nimium dilatatos expressum, in pericardii conceptaculum descendit.

§. XI.

Asthmate. Accidit quoque interdum, ut quidam asthmate intereant, ubi pulmonum moles amplissima & sensu integra,

gra, totam thoracis cavitatem replet. In his mortis caussa quærenda est in tunica illa glandulosa, interius universum bronchiorum tractum investiente, quæ tumida, vel scirrhosa impedit, quo minus aer intrare, iterumque exire possit, unde sanguinis quoque liber per vasa pulmonum circuitus intercipitur. Notavimus talem casum aliquot ante annos in Theologo primario Cizensi, qui multos per annos ex difficili respiratione laboravit, tandem quoque eadem decessit. Aperto post mortem thorace, pulmones omnem ejus cavitatem occupabant & nihil præternaturale ibi videbatur, præterquam quod multa scirrhosa tubercula & granula in ramis internis bronchialibus eminerent. Huc quoque referendam censeo *Ruyschii obs.* 19. qua casum proponit de virgine, quæ postquam per multos menses orthopnœa suffocativa laborasset, extincta est, in cujus cadavere aperto culter anatomicus in parte pulmonis magnum pellucidarum vesicularum acervum detexit, quæ aere ita expansæ erant ac infartæ, ut is nonnisi validiori compressione elideretur, neque immissus per asperam arteriam flatus ullum cum expansis hisce vesiculis habuit commercium. Similes historias idem auctor *obs.* 20. *&* 21. refert, de viro ac puero dyspnœa mortuis, in quibus totum malum hæsit in obstructa pulmonis parte, cujus omnes vesiculæ oppilatæ & extensæ apparuerunt. In demortuo Principe, qui orthopnœa & hæmoptysi obierat, teste *Verzascha obser. pag.* 307. pulmo stupendum in modum fuit inflatus ac universam thoracis cavitatem implevit, aspera autem arteria sanguine grumoso & florido referta, & exterior pulmonis superficies innumeris ulcusculis obsessa.

§. XII.

Phthisi. Ex affectibus chronicis ipsa phthisi pectorali & consummata nullus facile majoris periculi est, dum hominem lento gradu omnibus viribus exuit ac demum inopinato suffocat. Id defunctis culter anatomicus sequentia detegit. Primo in omnium fere, qui phthisi decedunt, pulmonibus ingentes scirrhositates, vel dura tubercula, quæ partim pure scatent, partim instar steatomatum, sebaceum concrementum recondunt, reperiuntur, de quo exempla prodita in *Misc. nat. cur. Dec.* 2. *An.* 3. *obs.* 188. *Hafn. P.* 1. *An.* 1673. nec non apud *Pezoldum obs.* 64. 74. & *Harderum obs.* 46. Deinde in nonnullis pulmonum lobi penitus abscessu & pure consumti, in quibusdam exsiccati nullum amplius pus fundentes visuntur, & propagines asperæ arteriæ, nec non sanguinea vasa albescunt, & a pulmonum exesa substantia, sine ulla dilaceratione, soluta cernuntur, fidem potissimum faciente *Paw. obs.* 22. *&* 25. *Hardero obs.* 51. & *Bartholino Cent.* 5. *obser.* 7. Porro nonnunquam in pericardio, item thorace, ingens seri impuri fœtidi copia ostenditur, id quod quamplurimis exemplis confirmatur in *Misc. nat. cur. Dec.* 1. *An.* 1. *obs.* 15. *Dec.* 2. *An.* 3. *obs.* 199. *Harderi anatom. pract. obs.* 41. 45. 47. 51. *&* 52. *Blancardi anatom. pract. pag.* 189. *Pezoldi obs.* 74. *&* 92. *Plateri obs. liq.* 3. *pag.* 689 Præterea in omnibus fere observationibus quæ anatomen phthisicorum sistunt, obvium est, quod pulmones firmissime costis itemque diaphragmati adhæreant. Tum quoque crebriori observatu constat, polyposas massas, vel cruorem coagulatum, in corde vel pulmonum vasis phthisico malo extinctorum offendi, de quo phænomeno inprimis consuli potest *Harderus obs.* 45. 49. *&* 52. *Barthol. hist. Cent.* 4. *obs.* 7. item *Misc. nat. cur. Dec.* 2. *An.* 5. *obs.* 65. Denique concrementa calculosa tartarea interdum in exulceratis pulmonum sinuositatibus reperiuntur, uti constat ex *Harderi anatom. pract. obs.* 46. *Misc. nat. cur.* 3. *Dec.* 2. *An.* 4. *observat.* 35. *Dec.* 3. *An.* 3. *observ.* 188.

§. XIII.

Unde phthisis & cur necet.

§. XIII.

Hæc autem omnia & singula in cadaveribus phthisi demortuorum conspieua phænomena, tum morbi genium & symptomatum rationem, tum interitus caussam satis perspicue declarant. Nam qui prima phthiseos incunabula atque originem ex obstructis minimis pulmonibus vasculis tumefactis ac induratis deducunt, recte, mea quidem sententia, judicant. Hæc quippe tubercula, quæ cum vesiculas pulmonales, tum bronchiales fistulas occludunt, impediunt, quo minus aer pulmonum compagem sufficienter elevare atque distendere possit, unde intercepto libero sanguinis itinere, cum difficultate, angustia atque anxietate fit respiratio, eoque gravior, quo majorem pulmonis partem scirrhositas occupat. Hæc quoque tubercula, & mole sua, & acrimonia lymphæ, vel purulentæ quam recondunt materiæ, nervosas bronchiorum partes perpetuo irritando, continuæ, siccæ & ferinæ tussis caussam subministrant. A libero vero sanguinis per pulmones præpedito circuitu, is regurgitat ad cor, quod nimium ampliando ac opprimendo, maximas anxietates, phthisicis admodum solennes, parit, ubi etiam facta nimia accumulatione, in polyposam massam successive coalescit, qua postea sanguinis iter magis adhuc per cor atque pulmones sufflaminatur, ut hinc in universo venarum systemate circulatio fiat tardissima. Quin serum secedens inque porosam partium substantiam concedens, tumores pedum & abdominis gignit, qui subinde phthisicis accidunt & mortis significationem ferunt. Idem quoque serum a sanguinis connubio dilapsum, in cordis conceptaculo hydropem pericardii ciet, ac tandem etiam perruptis lymphaticis vasis, in thoracem exundat. Frequentior vero pulmonum ad pleuram adhæsio, sero, quod ex poris pulmonum, sub difficili transitu exprimitur, tribui debet. Hoc enim, exhalantibus partibus tenuioribus, tenax fit, quo partes conterminæ conglutinantur. Igitur quo gravior est læsio pulmonum, consumtio, scirrhositas & obstructio, eo majus, ob difficiliorem sanguinis commeatum, suffocationis periculum imminet, qua plures phthisicorum intereunt. Ac demum phthisi perpetuo fere hecticus calor, cum ingenti virium defectu jungitur, qui liquido nerveo a putredine inquinato, jure est adscribendus. Quumque sub continuo hoc æstu interno succi & vires successive consumantur, lente cordis motus fatiscit, tandem extinguitur, atque mors sine ulla turbatione mentis plerumque inexpectata, & ex improviso quasi obrepit.

§. XIV.

In hydrope vel aliis morbis supervenientibus.

Ex chronicis porro malis vix ullum frequentius hydrope perimit, qui plerumque aliis gravibus affectionibus, ut asthmati, quartanæ, cachexiæ & scorbuto supervenit. Caussam mortis si inquiramus; inspectione cadaverum diligentiori, ingentem copiam seri putridi, tam in abdominis cavitate, quam sæpissime etiam in pectore & pericardio, deprehendimus, quod interiora, præsertim omentum (quod nunquam non consumtum & putridum visitur,) aliaque viscera corrupta, & ipsa adeo intestina, livida ac sphacelosa reddit, confirmantibus id *Barthelino Cent. 3. histor.*81. *Miscell. natur. curios. Dec.*2. *An.*7. *observ.* 187. *item observ.* 188. *Dec.* 3. *An.* 3. *observat.* 161. *Dec.* 1. *An.* 4. *observat.* 3 *Dec.* 2. *An.* 6. *obs.* 73. *Dec.* 1. *An.* 6. *obs.* 165. *Pezoldo observat.* 77. 88. 65. *Hardero observ.* 72. *Petr. Pavv. observat.* 5. *item* 28. Et ubi hæc seri extravasatio in hydrope decumbentibus non præsto est; ibi etiam nondum omnis spes salutis evanuit. Quod vero ut plurimum paracenthesin factam mors subsequatur, in caussa est aer admissus, quo accedente, seri putrefactio maxuma pro-

promovetur, quæ ubi incipit, non modo omnis appetitus tollitur & quicquid virium adhuc restat consumitur, sed & calor præternaturalis, sine quo non facile hydropicus moritur, supervenit atque incenditur, qui penitus omnes vires & superstites vitales succos ita exhaurit, ut cordis musculus a motu suo vivifico in totum dejiciatur.

§. XV.

Vel ex asthmate. Fit quoque hic morbus sæpissime ex asthmate, asthma vero ex polypo cordis, in cavitatibus ejus detento, aut minimum tumore nodoso majorum vasorum ostia coarctante, qualis etiam in hydropicis dissectis non raro in conspectum prodit, uti patet ex *Cent.* 3. *Misc. nat. curios. observ.* 117. *Dec.* 3. *An.* 3. *obser.* 161. *it. observ.* 65. *Pezoldi obs.* 77. nec non *Boneti Sepulchreto*. Neque rationem difficile est invenire, siquidem retardato sanguinis per pulmones motu, is regurgitans ad venarum systema, ibi tardius movetur atque subsistit; unde seri in partibus inferioribus, per quas semper ascensus sanguinis, quia perpendicularis, difficilis est, secessio fit, magnaque collectio.

§. XVI.

Vel ex hepate. Quin naturalis illa difficilior sanguinis in hepate, ex vase portæ venoso in venam cavam trajectio, multarum chronicarum passionum, & quam maxime hydropis, caussa potentissima utique censetur. Nam sanguis ex hoc vase per connexos eidem canales regurgitans in pancreas, lienem, mesenterium, intestina, hæc viscera multum infarcit tumidaque reddit, & minimos glandularum ductus occludendo, hæc omnia scirrhosa ac dura efficit; quæ etiam viscerum vitia semper fere, facta inspectione, oculis sese ingerunt, multisque exemplis comprobantur a *Misc. nat. cur. Dec.* 3. *An.* 3. *observ.* 161. *Dec.* 2. *An.* 8. *obs.* 100. *item An.* 6. *obs.* 73. *An.* 7. *obs.* 187. *An.* 1. *observ.* 2. *An.* 5. *obs.* 73 *Dec.* 1. *An.* 6. *observ.* 68. *item obs.* 165. & 221. *Hardero observ.* 71. & 72. *Petr. Pavv. observ.* 5. & *observ.* 28. *Pezoldo observ.* 88. *Bartholino Cent.* 3. *Hist.* 81. *Riverio Cent.* 2. *observ.* 53. *Ruyschio* in *obs.* 45. & 46. Per indurata sic & obstructa vero viscera, libero sanguinis cursu præpedito, inducitur ejus stagnatio in vena portæ, & inde serum secedens ad vasa fertur lymphatica, quæ nimium distenta & a tono suo dejecta, diducuntur in hydatides, (quarum ingens sæpe copia in dissectis visitur,) quæ disruptæ, illam exitialem seri extravasationem efficiunt.

§. XVII.

Aut uteri vitio. Ratione haud dissimili hydropis origo ex sanguinis circulo per uterum, vel ob vasa, a materia polyposa aut cruore coagulato varicosa reddita, vel ob ipsius uteri substantiæ scirrhescentiam, impeditiori facto. Nam obice sic posito, sub lentiori progressu atque stagnatione, serosus humor a vinculo discedit & copia ac impetu in vasa lymphatica confluit, eorum latera ampliat, ut interjecta valvulis spatia in hydatides abeant, quæ tandem divelluntur & contentum humorem effundunt: quæ exempla passim in observatis medicis & maxime in *Misc. nat. cur. Dec.* 2. *An.* 9. *obs.* 99. nec non apud *Harderum in apiario obs.* 87. *Vesalium lib.* 5 *de corp. human. fabrica cap.* 9. & *Mauritium Cordæum Comment. in lib.* 1. *Hippocrat. de morb. mulier.* consignata reperiuntur.

§. XVIII.

In cachexia & hectica aliis morbis superveniente. Præterea sæpissime mors in cachecticis, tabidis & diuturna lenta ac hectica febre detentis, ex ingenti abscessu interno rupto natales trahit. Effusum enim fœtidissimum pus, non modo viscus, cui insidet penitus consumit, sed & vicinas quas tangit partes labe inficit atque corrumpit, simul quoque fœtore suo tenuissimum illud fluidum, quod fibris vim motricem confert, admixtione sua contaminat; unde verum *Hippocratis* effatum *Sect.* 7. *aph.* 8. *ex tuberculi intus ruptione exsolutio, vomitus & anime*

ma deliquium fit. Occupant autem ejusmodi abscessus maxime mesenterium, hepar, uterum ac renes, ac pariter fiunt ab intercepto, propter insuperabiles obstructiones & compressiones vasorum viscerumque scirrhositates, libero sanguinis circulo, unde cruor stasin concipiens vasorum tunicas perforat, ac cavitates sibi efformans, tandem in pus foetidum convertitur. Junguntur his abscessibus, testes observatione anatomica, plerumque tumores atque duri scirrhi, prout fidem facit *Paraeus lib. 23. cap. 36.* exemplo feminae, cujus mesenterium penitus scirrhosum observavit, tantae molis, ut libras decem cum dimidia pondere aequaret, adhaerescentibus quamplurimis abscessibus, sua quoque cystide inclusis. Pari ratione *Hildanus Cent. 1. observ. 7.* meminit puellae, cujus mesenterium tumoribus duris scirrhosis & steatomatibus refertum fuit, praecipue circa venas, quae ad portam tendunt. Et *Coiterus observ. anatom.* in hydropico tumorem & magnam colluviem puris foetidi, quod hepar putredine infecerat, animadvertit. Et quae plures huc referendae observationes memoriae proditae sunt in *VVarthoni tract. de glandul. pag. 50. Raygeri observ. & Misc. natur. curios. Dec. 3. An. 3. obs. 73. & 131.* Speciatim de iis abscessibus quae renes & hepar occuparunt consulimerentur, *Misc. nat. curios. Dec. 1. An. 4. observ. 114. Dec. 3. An. 3. obser. 72. Hildanus Cent. 2. observ. 39.* nec non *Harderus observ. 76.* Frequentius tamen abscessus in musculis abdominis, praesertim a caussa externa residet, quo interius rupto, mors utplurimum sequitur, de quo digna sunt quae evolvantur in *Misc. natur. curios. Dec. 2. An. 1. obs. 88. Hildano Cent. 2. obs. 37. Riverio Cent. 1. obs. 92.* Quod vero apostema mortem inferat, caussa subest, quia febre lenta, quae abscessus nunquam non stipat, omnes paulatim vires exhauriuntur, & tota humorum massa successive in excrementa resolvitur ac consumitur.

§. XIX.

Qui ex calculo renum & vesicae moriuntur, hos non minus corruptio putredinosa, vitali moventi infensissima, necat. Nam si quando calculus in vesica vel urethere haeret, efficit, ut colatum per renale cribrum serum salsum immane quantum & uretheres & renes distendat, qua vehementi distensione & vasorum compressione, renum substantia inflammatur atque in abscessum vel putrilaginem, qua penitus tandem exeduntur ac consumuntur, concedit. De hoc frequentissima apud observatores est mentio, e quibus adduxisse sufficiet, *Misc. nat. cur. Dec. 2. An. 8. obs. 53. An. 2. obs. 13. Dec. 1. An. 2. obs. 81. An. 4. 23. Bartholini hist. 35. Cent. 3. cent. 1. Petr. Paw. obs. 3. Verzascha obs. 2. Fernelium de part. morb & symptomat. lib. 6. c. 12. pag. 316. Riolanum lib. 2. cap. 29. Tulpium lib. 3. obs. cap. 6. Pancirollum Pen. tecost. quart. obs. 31.*

§. XX.

Insuper compluries in iis, qui ex calculi tormentis & ischuria diem obierunt, ventriculi inflammationem, ex suis signis dignoscendam, nec non epilepticas convulsiones supervenientes, animadvertimus, procul omni dubio ob atrocissimos spasmos in ventriculum, vel ipsum caput, per consensum derivatos. Nam licet in iis quas perlustravi observationibus, parum hujus phaenomeni mentionem invenerim, sed sectores plerumq; reperto calculo, tanquam mortis caussa, aliarum partium inspectionem supervacaneam crediderint; nullus tamen dubito, quin, si in dissectione cadaverum etiam ventriculi & intestinorum constitutio curatius investigetur, proximior ibi, maxime in senibus & debilitatis, mortis caussa, inflammatio nempe & sphacelatio, sit comparitura.

Aut intestinorū sphacelum ex consensu.

§. XXI.

Eadem ventriculi & intestinorum inflammatio & sphacelatio, qua ple-

rique, qui morbis acutis & malignis decedunt, item ex veneno, vel validiori pharmaco, nec non peste, morbo Hungarico, dysenteria, colica vel iliaca passione, aut acuta vel omni alia febre succumbunt, tanquam præsentissima mortis caussa, in dissectis reperitur. Etenim in nullis certe corporis partibus, inflammatio vel sphacelatio periculosior est, quam in iis, quæ nervosæ ac membranosæ sunt texturæ & exquisitiore sensu ac motu gaudent, neque minus cum universo nervorum genere consensionem alunt: cujus generis ventriculum & totum intestinorum canalem esse, vix ullus addubitabit. Venena vim suam maxime exserere in ventriculum & vicina tenuia intestina, sphacelo eadem corripiendo, sectiones & observationes passim prostantes luculenter declarant, in cujus confirmationem instar omnium allegari meretur *VVepferus in tr. de cicuta aquatica*, qui plura experimenta instituit, & quæ in animantibus observavit, collegit.

§. XXII.

Post frigidum potum. Aquæ aut alius liquoris frigidum potum, corpori calefacto copiose ingestum, vel brevi mortem, vel alias ad mortem tendentes afflictiones invehere, res certæ, quotidianæ & indubitatæ experientiæ est. Neque alia tam subitæ ac funestæ catastrophes suppetit ratio, quam quod frigidus potus celeriter ipsum sanguinem in vasis ventriculi intestinorum coagulet ac in circulari motu sistat, unde, nisi mature discutiatur, ut in sphacelum concedat, necesse est. Digna est, quæ hic interseratur observatio, quam ante aliquot annos notavi. Princeps erat excelsa non minus indole, quam corporis forma gratiosissimus, sanguine & succis redundans, obesior paullo, nec tum vigesimum quintum ætatis annum egressus, qui perfecte antea sanus, quum vehementi motu corpus exæstuasset, ac postea liberalem cerevisiæ frigidæ haustum ingessisset, simulque frigido & aperto aeri sese iterum exposuisset, mox de languore, horrore, calore intensiori & vigilia conqueri cœpit. His succedebant atrociora pathemata, impensa quippe virium prostratio, lipothymiam effecto tantis per corpore statim minitans, pulsus languidus, inæqualis & celer micabat, conatus ad vomitum erat perfrequens, anxietas perpetua, tantopere subinde increscens, ut non modo huc & illuc membra agitaret, sed & in uno loco diu contineri non posset, halitum exspirabat fœtidum, ac die morbi septimo inter maximum suorum luctum mortem cum vita commutabat. Concedebatur sequenti die Medicis facultas corpus aperiendi, eaque instituta, ventriculus totus propemodum inflammatus comparuit, ac quod rarum observatu, aliquot cochlearia fœtidi & corrupti sanguinis in ejus cavo. Lien admodum fuit distentus, flaccidus, sanguine lividi coloris refertus & corruptioni tam propinquus, ut ad levem attactum ipsa substantia ejusdem dissolveretur. Totus sinister pulmonis lobus niger deprehensus est, corruptus ac fœtidissimus, e quo humor putridus mirifici nidoris in thoracis cavum destillarat, tam erodentis indolis, ut spongiam qua detergebatur, atro inficeret colore, nec inulta ei macula ullo artificio posset deleri ac elui. Vasa de reliquo sanguinea maxima ex parte inanita, ipsumque cor minoris magnitudinis offendebantur. Eundem cum gelido potu in senio confectis & viribus orbatis effectum præstare fructus refrigerantes, ut melones & persica mala, avidius devoratos, observationum medicarum fide constat. Nam notum est, quam pronus senum, quin etiam scorbuticorum & imbecillium sanguis sit in sphacelosam corruptionem, quæ hinc accedente levissima sæpe caussa, quam facile suscitatur.

§. XXIII.

Quos pestilentia & febres malignæ tollunt, in his ventriculus & intesti-

In febribus pestilentialibus & malignis.

na nunquam non sphacelata conspiciuntur: in quod etiam de omnibus ferme febribus acutis, ardentibus, cholericis, semitertianis, variolis aliisque intelligendum est. Ego certe plena testari possum fide, quod omnes eos, quos ex febre quadam acuta obiisse novi, ex inflammatione ventriculi, intestinorum, vel meningum superveniente, decessisse deprehenderim: idque non modo ex symptomatibus dijudicavi, sed ex dissectionibus, quas administravi, & de quibus alii fidem mihi fecerunt, compertum habui. Potissimum memoratu dignus videtur casus feminæ annorum 26. sensibilioris naturæ, quæ ex vehementi iracundia febre ardente biliosa, juncta cum crebris alvi dejectionibus, correpta fuerat. Hæc quidem adhibitis congruis remediis, ex ancipiti tantisper levata videbatur, post immensam vero denuo ex ira animi commotionem, priora non solum, sed pejora etiam redibant pathemata, quæ licet alvi fluxus erumperet, undecima tamen die ægram jugulabant. Dissecto post mortem cadavere, totus intestini jejuni & ilei tractus, partim inflammatus, partim sphacelatus & niger cum fœtore in conspectum prodiit, luculento indicio, inflammationem intestinorum diarrheæ quoque in febribus, & in sphacelum concedentem, mortis esse caussam. Eandem in his morbis mortis caussam testatam faciunt consignatæ passim in commentariis medicis historiæ, ut apud *Forestum lib. 6.obser.13. Diemerbroccium pag. 273. Helmontium pag. 887. Bartholinum Cent. 3. hist. 68. Cent. 5. obs. 4.* item *Cent. 3. ep.92. & 29. Misc. nat. curios. Dec. 3. An. 3. obs. 100. Dec. 1. An.6. obs.161. Pezoldum obs.87. Blancardum obs. 67.* nec non in *dissert.* quam ipse *de inflammatione ventriculi*, ante aliquot annos evulgavi.

§. XXIV.

Diarrhea & dysenteria.

Neque alia internecione diarrhea vel dysenteria correpti, quam intestinorum sphacelatione, perimuntur, id quod pariter non solum signa, sed etiam sectiones manifestant. Laborant vero maxime his in morbis crassa intestina putrida ex sphacelo corruptione, multisque simul tuberculis obsidentur, fidem facientibus *Misc. nat. curios. Dec. 2. An. 6. observ. 104. Act. Hafn. P.2. obs. 17. Platero lib. 3. pag. 821. Bartholino Cent. 6. hist. 2. Binningero Cent.4. obs. 48* Eadem ratione in colica spasmodica vel iliaca passione correptis, ex intestinorum sideratione & corruptione mors accedit, uti patet ex *Misc. nat. cur. Dec. 2. An.3. obs. 65. & 193. Blancardo anat. pract. Cent.5. obs. 2. Hildano Cent. 2. obs. 61. Kerkringio obs. 42. VVillisio de medic. oper. pag.28.* Idem fatum ex intestinorum sphacelosa affectione subeunt infantes, quos vermes enecant, de quo casus consignati in *Act. Hafniens. tom. 2. pag. 88. & Lentilii Misc. medico-pract. pag. 365.*

colica & ileo.

ex verminibus

§. XXV.

In colica quadoque coalescunt intestina.

Id vero adhuc notatu perquam dignum est, quod in iis qui colica spasmodica, vel veneno non adeo præcipiti internecione occidente, aut aliis atrocioribus in intestinis tormentis, pereunt, intestina plerumque connexa atque mutuo coalita offendantur. Et licet ipse hanc intestinorum præternaturalem concretionem nunquam observarim, fidem tamen mihi fecerunt viri, quibus sæpius corpora his morbis ubi crebro occurrunt defuncta incidendi occasio fuit; & similes quoque casus memoriæ proditi a *Rhodio Cent.2. obs. 32. Petr. Pauv. observ. 5. Bartholmo hist. anatom. Cent. 3. hist.6. Hæhstettero Dec. 2. cas. 6. Misc. nat. curios. Dec. 2. An. 7. obs. 15.* Caussa hujus peculiaris phænomeni vix alia poterit suppeditari, quam quod serum ex intestinorum tunicis glandulosis & vasculis minimis sub arctis illis spasmis exprimatur, quod avolantibus fluidis tenerioribus partibus, glutinosum & tenax redditum, illam coalescentiam efficit, haud secus ac

superius de coalitu pulmonum cum pleura & contiguis partibus, in pectoris affectibus, meminimus.

Puerperi & infantibus

§. XXVI.

Accedunt puerperæ febre inflammatoria pereuntes. Has simili ratione uteri sphacelo tolli, & symptomata in iis obvia, & sectiones post mortem administratæ, commonstrant, cujus generis plures continentur in *Misc. nat. cur Dec. 2. An. 2. obs. 85. An. 4. obs. 195. Dec. 1. An. 4. obs. 94. Dec. 3. An. 1. obs. 22. An. 3. obs. 123.* Infantes deniq; pusillos & uberibus adhuc victitantes, ex torminibus ventris, nec non epilepticis convulsionibus, ab acrimonia humorum caustica, abripi, res vulgo notissima est. Neque dubium est, quin etiam in his, intestina, e quibus non raro antequam exspirant, nigra secedunt, sphacelata in dissectionibus reperiantur, modo frequentius a Medicis corporum infantilium & omnis ætatis examinatorum dissectio instituieretur & a cognatis concederetur.

Mortis non cum morbi caussa confundenda.

§. XXVII.

Hæc itaque sunt observata, quæ per cadaverum sectiones, tanquam vere interitus in morbis caussæ, innotescunt. Monendum tamen est, id quam maxime hoc in negotio esse vitandum, ne mortis caussæ cum morborum caussis perperam confundantur, quod certe sæpissime animadvertimus. Id enim quamplurimis medentum in more positum est, ut ægro periculoso ex morbo decedente, cadaveris incisionem suadeant, & inventis sub ea internis partibus sphacelatis atque corruptis, adstantibus mortiferam labem monstrent, speciose differentes, jam defunctum, ob tam ingentem & immedicabilem læsionem, nullo plane modo servari potuisse ac persanari. At vero hi gravissimum admittunt errorem, ac morbis caussam apertissima fallacia, pro morbi caussa venditant, quum potius id in quæstione sit: annon ipsæ hæ quæ mortem induxerunt caussæ, convenientibus & tempestive adhibitis auxiliis præscindi potuissent atque averti. Sed hæc Medicorum techna, quæ ignaris speciosum fucum faciunt, & famæ servientes, delicta, si quæ forsan in medicatione commiserunt callide atque astute obvelare studont.

Qua ratione hæ caussæ removendæ, & quidem extravasationes

§. XXVIII.

Jam perspectis sic adæquatis exitii caussis; id utique in futurum usum inde eliciendum erit Medico: ut ejusmodi medendi rationem ineat, qua easdem opportune prima in herba submoveat & averruncet. Scilicet stagnationes, stases & extravasationes sanguinis atque humorum in capite præcipitem afferunt interitum, plerumque vero a nimia congestione sanguinis, ab extremis & inferioribus partibus per spasmos ad caput, maxime in plethoricis facta, subnascuntur, quæ eo gravior est eoque facilius contingit, quo magis ipsum caput a caussis antecedentibus fuit debilitatum. Quamobrem prudentis atque periti est Medici, impetum & accumulationem humorum a capite arcere ac divertere, id quod commodissime convenienti sanguinis missione in inferiori corporis regione, pediluviis, clysteribus emollientibus, alvum leniter ducentibus & antispasmodicis ac carminativis perfici potest, cavendo omnia vaporosa medicamenta, spirituosa, absynthiaca, ac interdicendo refrigerationes, animi affectus, impensas medicationes & inebriationes, omniaque quæ caput infirmare ullo modo possunt.

Polyporum generatio.

§. XXIX.

Deinceps polypi multarum chronicarum, gravium ac lethalium affectionum caussam constituunt, quorum vero ea est ratio, ut ulla ope aut medicina tolli possint iterumque dissolvi, & hinc Medicus in eorundem medela id tantum agere debet, ut vel mature eorum generationem impediat, vel si jam adfuerint, incrementum præscindat. Jam vero experientia confirmamur, polyporum generatio-

ratione admodum accommodos atque obnoxios esse eos, qui otio indulgent, spongiosi habitus sunt, venas gerunt exiliores, ac vel nimis calidis esculentis & potulentis, vel etiam acidorum liberaliori usu, tenuiorem aqueam partem, quæ sanguinis fluiditatem conciliat ejusque motum intestinum custodit, absumunt, hisque simul efficiunt, ut crassiores terrestres moleculæ e fluidi sinu discedant atque concrescant. Quare injungenda utique exacta vitæ victusque ratio, & ejusmodi diætetica maxime præsidia commendanda, quæ vitiosam hanc sanguinis dispositionem corrigunt ac tollunt, inter quæ principem merito obtinent locum, motus & exercitatio corporis cum aeris mutatione, potus tenuis, nec non conveniens aquarum mineralium usus, præsertim earum, quæ temperatiores indole & sal alcali evehunt, ad dissolvendas fibrosas ad concretionem pronas in sanguine partes, accommodatissimum.

§. XXX.

Viscerum corruptiones. Porro, quia illæ in morbis diuturnis obviæ viscerum indurationes, corruptiones, ulcerationes & abscessus, nonnisi a stagnatione & quiete humorum circumagendorum natales ducunt, tutiori longe & certiori ratione hæc pariter mala præcaventur, quam persanantur; cui fini obtinendo identidem quam maxime inserviunt, depromta ex diæta & bono vitæ regimine subsidia. Temperies quippe & mediocritas in rebus sic dictis non naturalibus, est efficacissimum auxilium, quo & corporis integritas servatur & morborum caussæ averruncantur: omne autem nimium, peritissimo *Hippocratis* effato, naturæ inimicum, dum sanitatem labefactat, ac destruendo humorum vitales in corpore motus, caussas morborum præparat atque ingignit. Potissimum ad chronicorum morborum genesin faciunt nimia velocitas, otium atque desidia, animi mœror, aer densus, humidus, impurus minusque elasticus, potus intemperatior, cibi insalubres semiputridi, quæ omnia ea propter summo evitare debet studio is, qui corpus a gravi vel plane lethifera labe immune præstare nititur.

§. XXXI.

Inflammationes & sphacelationes. In acutis vero morbis, qui inflammatione, eaque in sphacelum concedente, necant; summa opus est prudentia, quo in eorundem curatione omnia ea evitentur, quæ inflammatoriam stasin ipsamque putredinem conciliare possunt. Nam profecto, si in ullo, certe in acuto, qui præcipitis est periculi morbo, perquam leves etiam commissi errores, tam pernicialis sunt effectus, ut in summum discrimen ægros adducant, præsertim si jam per aliquot dies symptomatum vehementia continuo æstu & assidua vigilia corpus exhaustum viresque infirmatæ fuerint. Compluries certe observavi, a situ paullo diutius erecto, ab improvida linteminum mutatione, a pedum refrigeratione, ab ira, timore vel terrore incusso, a potu spirituoso, nimis calido, ab assumto vino, a cibo etiam morbo declinante largius ingesto, multo magis a medicamento nimis calido opiato, purgante ant. clystere acriori, omnia in pejus mutata & lethiferam contractam fuisse inflammationem. Hinc licet ipsa natura acutas has & difficillimas passiones quam optime sanet; veruntamen quia plurimæ dantur caussæ, quæ naturam in opere suo impedire, turbare & motus salutares pervertere possunt, Medici, ceu naturæ ministri est, omnes has caussas probe tenere perspectas modisque declinare omnibus; unde etiam præsentia sua decumbentibus crebro adesse debet, ne vel ipsi, vel adstantes, damnum procurent; id quod sapienter etiam præcipit *Hippocrates Sect.* 1. *aphorism* 1. *oportet*, inquiens. *non solum seipsum exhibere quæ decent facientem*, *sed*

etiam ægrotum, & præsentes, & quæ externa sunt.

§. XXXII.

Mortis naturalis caussa quæ? Non autem alienum erit, si huic de generatione mortis in morbis disquisitioni, nonnulla de vera inevitabilis omnibus moriendi necessitatis caussa, subnectamus. Hanc omnibus ex æquo incumbere nemo non novit; in quo vero ejus genuina & adæquata ratio posita sit, tantum non omnes & Medicorum & Philosophorum libri sicco plane prætereunt pede. Ego vero *in Medicina rationalis systematica Tom. 1. pag. 62. seq.* nec non *Tom. 2. pag. 54. seq.* in mortis naturalis genuinam caussam inquirens, eandem non tam in fluidarum, quam potius solidarum corporis nostri partium depravata constitutione, fibrarum nempe & membranarum increscente cum ætate, crassitie, duritie & compactiore textura constituendam esse, primus fere merito asserui. Nam quia temporis diuturnitate cartilagines in ossa densantur, hæc magis magisque indurantur, tendines cum fibris musculosis obrigescunt, omniumque annosiorum animantium carnes longe solidiores & compactiores sunt quam juniorum, ac proinde coctione ægrius mollescunt, nullum etiam dubium est, quin tunicæ vasorum, e quibus corpus penitus coagmentatum est, crassescant, alvei canalium his angustentur, occludantur, ut minimi eorundem demum concidant, ac nihil plane fluidi transmittant. Hoc autem si contigerit, intercipitur non solum vitalis ille humorum per universum corpus circulus, sed etiam secretiones cum excretionibus per minimos tubulos non rite perficiuntur, succi vitales spissescunt & sordescunt, vires concidunt, digestio perit, nutritio deficit, & sic sensim sensimque ad morbos paratur aditus, ipsaque mors obrepit.

§. XXXIII.

Et quomodo differenda. Quod si itaque vita diutius conservanda & senectus a familiaribus ipsi morbosis insultibus vindicanda, eo quam maxime in vitæ victusque ratione dirigendum est consilium, quo partes solidæ flexiles, canales patuli & humores fluxiles, tenues ac puri serventur. Hinc evitanda merito omnia qualitate & quantitate excessiva, senili corpori infensissima, omnia acida, adstringentia, salsa, cibi nimii flatulenti, duri, difficilis concoctionis, præsertim ex mari desumti, potus nimium spirituosus, frigidus & crassus, otiosa quies, frigus, pathericæ animi impensiores commotiones, veneris intempestivum exercitium, diuturna vigilia, excessiva corporis agitatio, aer vappidus, impurus ac nubilus. Vicissim temperiei & moderationi in rebus sic dictis externis non-naturalibus solicite studendum, animus ad hilaritatem & tranquillitatem componendus, cibus paucus, mollis & facilis concoctu cum potu tenui & expedite transeunte usurpandus, vinum moderate, non acidum, sed dulce & spirituosum, bibendum, jusculá analeptica sorbillanda, balnea & pediluvia subinde admittenda, venæsectio crebrior, sed parca instituenda, corpus moderate exercendum & in aere puro sereno, rurali maxime, commorandum, corpus subinde blando calore fovendum, alvus nonnunquam clementer subducenda, & quæ plura eundem in finem præcepta in dissertatione, *de tuenda senum valetudine*, tradidimus.

§. XXXIV.

Lethalitatum læsionum ratio. Neque postremo alia, quam in morbis & ex naturali necessitate, ratione, motuum nempe vitalium, tam in solidis systaltici & diastaltici, quam in fluidis circulatorii & progressivi, plenaria destructione atque extinctione, mors a gravi per violentas caussas externas læsione evenit. Nimirum pleræque mortiferæ

per

per externam quandam vim illatæ læsiones, enormi sanguinis profusione atque extravasatione trucidant, dum, ex sauciatis tam in, quam extra amplissima corporis viscera, majoribus vasis, cruor nulla ope compescendus manat, ac demum cum viribus vita, exhausto penitus liquore vitali, concidit. Aliæ lethales violationes ita sunt comparatæ, ut vitalem illum systoles atque diastoles motum extinguat, hinc si cor ampliore vulnere sauciatur, illico exanimatur læsus, non solum ob extravasationem, sed maxime quod circularis sanguinis progressus, pereunte in corde, tanquam centro, recipiente & expellente motu, sistatur atque cesset. Idem fit, quando principium nervorum, quod in medulla oblongata cerebri est, sive per vulnerationem, aut ab incumbente gravius humore, ostensam patitur, eo quod sufficiens liquidi nervei influxus; a quo motus cordi & vasorum contractorius, & relaxatorius ad vitam necessarius, dependet, intercipitur penitusque aboletur. Aliæ denique inflictæ vulnerationes putredinem sphacelosam & corruptionem post se trahunt, eademque latius serpente ipsosque vitales succos contaminante lethum inferunt ægrumque lente conficiunt. Ac in his omnium absolutæ læthalis læsionum ratio fundata est & continetur.

S E-

SECTIO II.

DE

METHODO, ORDINE

Et Legibus medendi, tam Naturæ, quam Artis.

NEC NON

De Remediis, Eorum quatuor generibus, Operandi & recte applicandi modi, una cum cautelis, Observationibus & medicamentis compositis selectissimis.

CAPUT I.

DE OPTIMA NATURÆ

Morbis Medendi Methodo.

§. I.

Natura sola sæpe morbos sanat.

QUod plurimi, præsertim ex plebeiis, rusticis & qui simplici ac populari victu fruuntur, & tranquillioris quoque ab intemperantia affectuum vacui sunt animi, a febribus acutis, etiam gravioribus, pestilentibus, malignis, sine omni medicamento & sine singulari artificiosa Medici ope, sola abstinentia & quiete, qualicunque evitatione nimiarum refrigerationum, tutius & felicius, solius naturæ, qua pollent energia, robore ac viribus sponte liberentur, & tutius, felicius ac certius, quam multi alii, divites quoque & Magnates, qui famigeratissimis Medicis eorumque pretiosis arcanis utuntur, convalescant, tam evidens & notum est, ut nulla plane egeat probatione. Quin ad unum fere omnes ex antiquissimis & recentioribus Medicis in eo consentiunt & cum *Hippocrate lib. 6. epid.* 5. fatentur: quod natura optima sit morborum medicatrix, quæ suis viribus usu, juxta *Galenum*, noxia e corpore expellat & utilia salutis caussa retineat, ut sine ejus auxilio etiam Medicus nihil solidi præstare possit.

§. II.

Quid per eam intelligendum veteres.

Quid vero per hanc naturam, quæ tam efficaciter vitam, & sanitatem tuetur, hominemque a præsente mortis & morborum periculo defendit ac liberat; intelligendum sit, obscura inde ab omni ævo fuit quæstio, quam maxime tamen evolvenda. Veteres, quorum sapientia in physicis plus inanibus nominibus, quam rebus & veris caussis occupabatur, naturam corporis humani dixerunt omnis motus in eo principium & caussam: qua vero definitione

ne nihil aliud egerunt, quam ut id quod in quæstione erat repeterent, sive idem per idem explicarent. Quidam non incelebres nostri ævi viri paullo pressius naturæ vocem expositurі, perhibent: omnium actuum, tam mentalium, moralium, idealium, quam physicorum & mechanicorum in corpore nostro, unam & primam caussam, unum agens & principium esse, nempe animam, ratione & interna cog nitione instructam, omnesq; motus ad certum finem & salutem corporis dirigentem. Hanc, quando vitaliter agat, id est, motus ad vitam conservandam administret, naturam appellandam, quæ quidem non actu & contractu quodam physico, absolutæ necessitatis, sed tantum morali quadam caussarum nocentium & læsionum imminentium æstimatione, motus ad eas removendas ac ejiciendas corpore, quamvis sæpius erronee, instituat, adeoque omnes hos motus & conatus, quum in salutarem finem, nempe conservationem corporis tendant, in se & sua natura semper bonos & salutares esse, eamque ob caussam perperam noxios & morbosos a vulgo Medicorum haberi.

Et quidã recentiores.

§. III.

Actus vero in corpore triplices.

Nova hæc est ac ingeniose excogitata hypothesis, quam tamen examini subjicere & pluribus ac evidentibus argumentis infirmare jam nec loci est, nec nostri instituti, inprimis quum etiam jam de eadem abunde in *Medicinæ* hujus *systematicæ tom.* I. a nobis actum, & alii quoque, quos inter eminet D. *Burchardus*, Professor Rostochiensis celeberrimus, in *tr. de principio movente primo in animatis*, id docte satis & solide præstiterint. Id saltem hoc loco monendum esse duxi: quod triplices in homine observentur actus, in se & sua natura distinctissimi, nempe mentales, quæ intellectu & voluntate absolvuntur, ac homini proprii sunt, ideales, qui in receptione idearum ex objectis & inde mergente certa sensatione & perceptione fiunt, quos cum brutis animantibus communes habemus, & denique actus pure physici, sive motus, qui ex operatione & mutua actione rerum corporearum resultant, & pro diversa structura, sive nexu, dispositione, magnitudine & figura solidorum & fluidorum, certo numero, ordine & fine etiam eveniunt, ac a Philosophis dicuntur mechanici, & neque principium illud quod ideas format, sed vim motricem, quæ omnibus rebus corporeis essentialis est, varie modificatam, pro caussa vera, proxima & immediata agnoscunt. Et tales actus physici sunt verum Medici & Medicinæ objectum, eo quod vita, sanitas, læsio actionum, sive morbus, eorum extinctio, sive mors, præservatio & restitutio a morbis, item vis & virtus rerum quæ nocent & prosunt corpori humano, ab his primo, proxime & immediate dependent, utut non negari possit, ex divina commercii & consortii lege, quam summus opifex inter actiones vitales, sensuales & mentales sancivit, cogitationes ac phantasias hominis limitatam & determinatam quandam habere potentiam, actus istos pure physicos, non caussaliter efficiendi, sed potius turbandi & quadantenus disponendi.

Ex his mechanica Medicinæ objectã.

§. IV.

Horum mentem eorum ... natura.

Ut itaque paullo clarius, & specialius mentem nostram promamus, per naturam corporis humani, quæ secundum *Hippocratem* omnis sermonis & ratiocinationis in Medicina principium esse debet, nihil aliud intelligimus, quam progressivum & in circulum abeuntem sanguinis & omnis generis humorum motum, a cordis & vasorum, quibus fluida continentur, aliorumque solidorum motu contractorio & dilatatorio reciproco, dependentem, quo solidorum & fluidorum decenti motu, tam partium utilium & qui in usum retineri debent, continua secretio, quam etiam variæ indolis inutilium, per convenientia emunctoria & cribra excretio perficitur. His motibus recte & ordine succedentibus,

tibus, vita & integritas corporis conservatur ac morbidæ læsiones arcentur, iisdemque inordinate se habentibus, partium & actionum læsiones, sive morbi oriuntur, quorum sanatio illis in ordinem per convenientia auxilia redactis, evenit atque conficitur. Hic autem activus, vegetus systoles & constrictionis solidorum motus, tanquam vera caussa, quæ recte dici potest anima actionum vitalium, non a principio quodam spirituali, morali & metaphisico, sed partim a solidorum & vasorum structura organica & virtute elastica, partim a fluidi tenuissimi, magna potentia movendi instructi, ac in sanguine arteriolo & nervis contenti, in motrices omnis generis paries maxime tubulosas influxu dependet.

§. V.

Methodus naturæ in causarum remotione consistit.

Jam quum clarissime constet, quid sit natura illa corporis conservatrix & medicatrix; nunc dispiciendum erit, qua methodo, qua via, hæc ipsa natura, cujus plane mirabilis in liberando corpus a præsentibus morbi & mortis periculis vis est ac energia, hoc solenne negotium perficiat. Nam certe cognitio hujus methodi, qua natura, quæ infinite sapientem architectum pro auctore habet, utitur, merito vera ac firma cynosura est artis medicæ, quæ secundum hanc leges & regulas suas medendi construere debet, ut naturam recte agentem non turbet, vel pervertat, sed potius sequatur & imitetur, vel deficientem & impeditam adjuvet atque in ordinem reducat. Palmarium vero momentum, in quo methodus & ordo, tam naturæ, quam artis in medendo, quam maxime conveniunt, in eo versatur, quod utroque caussę morborum, quæ œconomiam motuum secundum naturam turbant & corrumpunt, removeantur atque corpore ejiciantur. Hinc recte docet *Galenus lib. 1. method. medend.* perfectam curationem a caussis exordiri. Et ex *Celsi* mente is recte curat, quem caussæ origo non fallit; quia caussæ investigatio ejusque primordia & occasio, in affectionis, & remediorum cognitionem amplissimam deducunt. Idem confirmat *Fernelius lib. 1. cap. 4. method. med.* asserens: morbos absque caussarum præcognitione, nec præcaveri, nec feliciter curari posse.

§. VI.

Caussæ quæ sint?

Quod si itaque sola natura sponte & suis viribus usa, sine ope & arte Medici & sine pharmacorum apparatu, morbos subinde sanat, idque caussas morborum penitus removendo præstat, jure meritoque quæritur: quænam sint illæ morborum caussæ, & quomodo, quo ordine ac methodo eædem a natura vincantur ac submoveantur. In hac autem decidenda tenendum est: quod sicuti, uti jam monuimus, ad conservationem corporis nihil magis necessarium, quam motus tam progressivus, quam excretorius: ita nihil naturæ infestius, & ad destructionem invehendam aptius, quam sanguinis & humorum quies, stagnatio, stasis, extravasatio, vasorum occlusio, sordium retentio & viscerum induratio. Hæ enim efficacissimę sunt caussæ ad inducendos motus febriles, spasmodicos & convulsivos, quibus maxime motuum morbosorum apparatus continetur, hæ quoque putredinem, quæ & mixtioni & structurę solidorum infensissima est, inferunt, quam recentiores Medicorum malignitatis nomine insigniunt.

§. VII.

Ad eas removendas inservit motus fluidorum & solidorum.

Has igitur morbiferas caussas subigere ac removere debet natura, si officio suo recte perfungi velit. Ad hoc vero exsequendum non convenientius ac efficacius excogitari poterit medium, ipso motu, tam solidorum, quam fluidorum, auctiori facto. Hujus enim indoles & præcipua virtus est, ut humores subsistentes eorumque stases & stagnationes concutere, latibulis extundere, resolvere, iterum in motum ciere & sic obstructiones vasorum reserare possit. Hic quoque mo-

motus spissos, immobiles impactosque humores fluxiles ac progressus idoneos reddit, pariterque copia delinquentes succos ipsumq; sanguinem per congrua loca exonerandos, nec non excrementitios, serosos, salsos per diversi generis emunctoria proscribendos, quam maxime idoneus est, biliosos quidem & viscidos per alvi secessum, salsos aquosos per urinam & subtiliores aqueas salino-sulphureas sordes per universale cutis emunctorium exonerando.

§. VIII.

Qui conditio spastica morbos facit & eos solvit.

Jam vero memoratu admodum dignum est, omnem morbificam caussam, sive quantitate seu mole, sive intemperie & activitate infensa sit, principaliter actione sua afficere partes subtiliori motu & sensu præditas, quales nervoso-membranaceæ & musculosæ sunt, & ex illius maxime compositi omnes canales & tubuli qui fluida vehunt & motu systoles atque diastoles pollent, quos moleste vel distendit & comprimit, vel lancinat, irritat aut erodit, quod dum efficit, vigore legis mechanicæ microcosmicæ, molesta quædã spastica tractoria motio, sive reactio, universum sæpe systema partium nervosarum, & fibrosarum in similem motum per consensum abripiens, suscitatur, quæ spastica motricium, musculosarum & nervearum partium constrictio, evidentem, primam & proximam motuum morbosorum caussam unice constituit atque absolvit. Hæc quippe est, quæ omnibus motibus, qui alias secundum naturam ordinate fiunt, turbandis & pervertendis apta est, hæc functiones partium lædendi ac invertendi potentia pollet, & ex hac omnium in morbis obviorum symptomatum origo merito petenda est. Quod vero mirandum, idem hic spasticus motus, est instrumentum ac medium, quo natura utilissime utitur ad ipsam morbi caussam, quæ motus hos morbosos concitat, superandam ac præscindendam, ut adeo infinita summi architecti sapientia & providentia in construenda corporis humani machina merito admiranda sit, qua factum, ut morbosi motus subinde remedio sint, ipsis morborum caussis corrigendis ac removendis.

§. IX.

Quotuplex sit motus hic.

In quo quidem quum magnũ naturæ medicatricis arcanum & res maximi momenti contineatur: scopo nostro quam maxime erit consentaneum ut mentem nostram circa hoc negotium paullo clarius exponamus. Videlicet observatur, ut passim inculcavimus, in omnibus motibus & paroxysmis spasmus, qui recte primo in universalem & particularem, deinde in salutarem & perniciosum dispecitur. Universalis, si totum vasorum genus, præcipue vero cor & arteriarum ac fibrarum systema affligit, & facta p: æternaturali in iis constrictione, systoles & diastoles intenditur sanguinisq; progressus acceleratur, febris recte dicitur, cujus pulsuũ frequentia certissimus index est. Alter particularis, in certis tantum corporis partibus consistit, quas constringendo coarctat, sanguinisq; liberum progressum intercipit, adeoq; inæqualem commeatum efficiendo, sanguinis copiam ad alias partes minus strictas impetuose urget. Potissimum spastica hæc affectio particularis nervosas & membranaceas partes exagitat, ut sunt ventriculus cum toto intestinorum volumine, in quo scenam sæpe adornat, quod morbus ille spasmodicus, qui mali hysterici vel hypochondriaci nomine notus, pathematum & varietate atque atrocia planum facit testatumque. Præsto quoq; est hic spasmus in omnibus hæmorrhagiis, nimiis sanguinis ad certa loca congestionibus, humorum decubitu, in omnis generis doloribus, cunctis anxietatibus & excretionibus suppressis. Quod si vero hic vehementior spasmus duram matrem, quæ totum cerebrum ac cerebellum involvit ac nervorum omnium immo ossium membranis ortum præbet, tangit, non modo celerrima fluidi

ner-

nervei per totum membranarum & nervorum systema fit trajectio, sed & citra voluntatem artus vel stringuntur, vel distorquentur, aut validissime agitantur, & sic epilepsia, sive convulsio universalis nascitur, quum contra convulsivi motus ex spasmo membranarum ac nervorum spinalis medullæ originem sortiantur.

§. X.

Qui ex- iis ad salutem.

Hi sunt præcipui illi naturæ motus, qui in morborum insultu vel paroxysmo nunquam non advertuntur; jam disquirendum: quinam ex iisdem saluti & caussis morborum removendis apti sint, & quinam vicissim ad perniciem ipsamque mortem tendant? Salutares itaque eos in morbis motus ac spasmos dicimus, qui ita sunt comparati, ut caussam morborum sive spasmodicorum motuum auferant, & tam humores stasin vel stagnationem concipientes expediant iterumque in motum cieant, quam & acres causticos corrigant atque contemperent, simulque ad excretionem materiæ peccantis vergant. Exitiosos vero multumque periculosos censemus eos, qui cutim & omnis generis emunctoria constringunt, materiam quæ in vitio est ipsumque morbi fomitem intus detinent & ad ima viscerum ac interiora vitæ penetralia pellunt, neque evacuant. Illos sanitas, hos mors excipit.

Qui ad interitū tendant.

§. XI.

Spasmos quomodo fiat salutaris?

Ea quidem omnium spasmorum indoles est isque effectus, ut sanguinem & humores a corporis ambitu ad interiora agant, ac emunctoriorum minimos ductus stringendo, evacuationes quodammodo sufflaminent: nihilominus tamen salutares sæpe fiunt, quando scilicet interposito certo temporis spatio, excernicula antea occlusa laxantur, crispati tubuli adaperiuntur & postea major succorum ad corporis superficiem partesque externas succedit appulsus, cutanea excretio augetur, sudor manat, urinæ crassæ minguntur & alvus biliosa ac viscida copiose dimittit. Et ex his excretionibus, quæ morbos & spasmos certo præsertim tempore subsequuntur, salutaris effectus & auspicatus eventus merito dijudicandus, unde etiam Medici easdem criticas, sive morbum judicantes, appellare suescunt. Solent autem hæ ipsæ, si cum salute contingunt, die maxime impari critico eapropter dicto, succedere, dimidiato scilicet septimo, nono, undecimo ac decimo quarto, & his diebus vel ad mortem, vel ad salutem morbus concedit. Ubi enim hisce diebus notabilis symptomatum fit remissio & evacuationes eveniunt, optima salutis est significatio: quando vero symptomatum atrocia persistit, spasmi urgent nec evacuationes animadvertuntur, gravissimum imminet discrimen, ac mors utplurimum morbum terminare observatur. Quare licet plures motuum morbosorum in se & sua natura a norma ac ordine deflectant, dirigente tamen sic divina in artificiosa solidarum & fluidarum machinam nostram constituentium partium dispositione, structura & motibus inde resultantibus providentia, sæpissime sunt salutares caussisque morborum expugnandis idonei, ipsisque morbis sic optime medentur, quo etiam sensu recte a Veterum sapientioribus natura dicta est morborum medicatrix.

§. XII.

Natura consistē solitdo sanat morbos.

Igitur genuina, tuta ac saluberrima corpori a summo conditore jam insita methodus, lex ac norma, qua & secundum quam ipsa natura morbos percurat, in eo maxime versatur, ut a caussa morbi, sive mole, sive qualitate peccet, spastici motus in genere vasculoso, & membranoso etiam suscitentur, qui ad ipsam caussam morbi removendam, vel convenienti tempore eliminandam, tendant. Hi quando ex voto succedunt, sola natura morbos sanat & Medicus tantum spectatorem agit, quod si autem hæc sola id præstare nequit, artifex eidem viæ ac methodo insistere, naturam adjuvare, impedimenta tollere, motus moderari,

ri, vel intendere, materiam ad congrua loca ducere, ab incongruis divertere, variis debet accommodis remediorum generibus. Ut adeo in eo jam unice omne medentis auxilium, omnis intentio ac sanandi ratio fundata esse & consistere debeat, quo methodum naturæ, si in materia subsistente dissolvenda atque expedienda, acri emendanda, & temperanda demumq; debito tempore, per convenientia loca expellenda, occupata est, observet, sequatur, adjuvet ac in rectam viam ad salutarem finem traducat.

§. XIII.

Naturæ processus in febribus acutis. Sed necessarium æque ac utile erit, quo mentem nostram paullo clarius exponamus & hanc naturæ methodum in variis morbis investigemus, ostendendo, qua ratione in iisdem corpus sæpe a præsentanea noxa vindicet. Ex horum numero potissimum sunt febres, tam acutæ, quam chronicæ. Acutarum quidem pleræque sunt inflammatoriæ & fixam sanguinis stasin in tubulosa partium aut viscerum substantia pro caussa agnoscunt, quæ dum spasmum in universo genere fibroso & vasculoso suscitat, sanguinem per totum systema vasorum celerius agit & majori copia ad partem affectam appellit, quo fit, ut sanguis subsistens & firmius inclusus, successive abstergatur, eluatur, resolvatur ac in motum redigatur, quod plerumque circa septimum diem contingit. Et si tunc spasmus cum omnibus symptomatibus etiam ipsa febre remittit, cortex cutis glandulosus laxatur, exhalatio repetit, sudor liberius manat, generatæ sub febrili commotione multæ recrementitiæ salino-sulphureæ sordes, sollius naturæ beneficio utiliter evacuantur, ipsa febris ex voto solvitur, qua certe naturæ methodo plures, præsertim plebeii, sine ullius Medici ope, sæpe feliciter, ex febribus inprimis continuis evadunt.

§. XIV.

Medici officium. Hæc naturæ methodus curandi quam maxime Medico monstrat viam quid in hujus generis febribus facere vel omittere debeat. Lex enim curandi hæc est: impactus tubulis sanguis successive & paulatim citatiori sanguinis appulsu resolvendus est. Ex quo facile colligitur, quia a sanguinis abundantia, qua nimium vasa distenta sunt & turgent, impeditur sanguinis per partem inflammatam liberior transpulsus, ut potius exinde major sanguinis in eadem fiat stagnatio ipsaque inflammatio incrementum capiat, tali in casu nihil præsentius esse, quam sanguinis detractionem provide institutam, partim quo major stasis & inflammatio impediatur, partim etiam ut liberior cursus universo sanguini & transpressio per partem affectam concilietur. Vicissim & illud ex prima & principe morbis medendi lege naturæ addiscimus, non valde nimiam esse sanguinis quantitatem exhauriendam, siquidem detracta nimia sanguinis copia, non sufficiens fit ad partem affectam ejus appulsus, quo tamen stasis, quæ caussa morbi est, dissolvi debet. Quare graviter ii peccant Medici, qui in febribus inflammatoriis quando sanguis deficit, repetitas venæsectiones moliuntur, quibus nihil aliud perficiunt, quam ut inflammatam partem celerrime ad sphacelum perducant. Et dum in minimis & capillaribus vasculis sanguis & humores stasin ac inflammationem concipiunt atque ex his ipsis eluendi sunt, per hæc tamen sanguis crassus & densus difficillime transit, facile apparet, ea omnia, quæ humores fluxiles reddunt, quæ diluunt, humectant & immodicum calorem, quo serum tenue absumitur, contemperant, remedia convenientissima esse: contra omnia, quæ humores incrassant, quæ calorem augent, humidum absumunt, uti opiata & calidiora sudorifera, in omni inflammationum genere noxiosissima esse.

§. XV.

In exanthematicis febribus. In acutis gravissimis febribus, quæ jungi solent variolis, morbillis, purpuræ, petechiis, bubonibus pestilen-

tia-

Quid natura faciat. tialibus, serum sanguinis causticum, acre, tenue, in partibus nervoso-membranaceis, præsertim ventriculo & intestinis, acerbas spasticas constrictiones, nec non humorum ad varias partes congestiones efficit, simulque febrem accendit, cujus beneficio sanguis, a partibus exterioribus ad interiores, ubi materia peccans hæret appellitur, ut copiosioris lymphatici humoris & sanguinis affluxu materia aeris caustica temperetur, corrigatur, resolvatur & apta ad excernendum fiat. Quod si naturæ beneficio id feliciter accidit, spasmorum omniumque fere symptomatum fit remissio, pori & tubuli subcutanei relaxantur & sanguinis ad summam cutem & ambitum corporis fit major affluxus, unde materia morbifica caustica ibi secernitur atque sub forma exanthematum, pustularum, bubonum excernitur. Et sic sæpe naturæ solius beneficio pestis, variolæ & morbilli citra singularem apparatum medicamentorum sanantur. Nam perspicuis certe verbis *Sanctorius sect. 1. aph. 139.* confirmat: plebejos magis liberari a peste, quam divites, qui multis medicamentis utuntur & *Sydenham* in limine *acut. morb.* ita disserit: *ipsa pestis quid obsecro est aliud, quam symptomatum complicatio, quibus utitur natura ad inspiratos unacum aere particulas miasmodes per emunctoria, apostematum specie, vel aliarum eruptionum opere, excutiendas.*

§. XVI.

Quid medico faciendum. Quod si igitur hac via, natura sola hos gravissimos morbos curat, utique etiam Medicus, qui naturæ minister audit, huic viæ insistere debet, si natura sola id perficere impeditur. Regula namque exanthematicis hisce febribus medendi hæc est: materia aeris, caustica, vitalibus partibus inhærens, uberiori sanguinis & lymphæ benignæ appulsu contemperanda est, ut apta ad excretionem per ambitum corporis fiat. Ex quo jam conficitur: omnia ea, quæ ad contemperandam materiam acrem faciunt, & quæ succos sanguini dulces, gelatinosos, benignos ingenerant, naturæ vacillanti egregie opitulari. Hinc patet, præstantissimum in his morbis usum esse decoctorum, quæ leniunt & demulcent acrimoniam, qualia parari solent ex dactylis, ficubus, radice glycyrrhizæ, floribus papaveris rhœados, semine fœniculi. Patet quoque porro, plane eximium esse usum bezoardicorum, quæ fixioris indolis sunt & acrimoniæ humorum temperandæ egregie serviunt. Neque ex dictis amplius obscurum esse poterit, quam valde graviter & perverse in curando procedant ii, qui statim ab initio, antequam materia cocta, temperata & ad exclusionem apta reddita fuit, sudoriferis valentioribus & expellentibus hos morbos tractant, quibus certe nihil aliud efficiunt, quam ut acerbiora symptomata ipsumque funestum exitum accersant. Denique ex allatis id quoque patescit; quod quum materia per cutem sit eliminanda, nefarii sint eorum ausus, qui eo tempore, quo ipsa ad hoc in superficie corporis emunctorium transmitti debet; valentiora purgantia, diuretica, aut emetica, vel etiam acida refrigerantia, aut opiata, vel nimia quantitate nitrosa, præsertim in infantili ætate, propinant, aut, corpora liberiori aeri exponunt.

§. XVII.

Febres quoq; intermittentes remedii & præsidii quippiam complectuntur, & haud raro sine Medici auxilio cum insigni subsequente emolumento discedunt. Quum enim contumaces ex iisdem, ut sunt quæ autumno, vel hieme accedunt, nec non quartanæ, focum ac fomitem plerumque altius in abdominis visceribus, hepate, liene vel pancreate constitutum habeant, eaque propter corpora sanguine crasso farta crebrius infestare soleant, ac nonnunquam vel sponte, vel per imprudentem medicationem, in icterum, anasarcam, ascitem, pedum œdemata, *Febris intermittens naturalis decursus.*

aut

aut lienis tumorem concedant: nihil certe efficacius magisq; aptum ad obstructa & infarta hæc viscera reseranda excogitari poterit, quam citatior atque validior sanguinis ad oppilatos tubulos appulsus ac motus, quo utique succi crassi, & impacti urgentur, latibulis eliduntur iterumque in motum percientur, ut hinc solutis obstructionum repagulis, ipsa febris, vel sponte sæpe, vel exigua artis ope, felicissime desinat.

Artificis officium.

§. XVIII.

Quia vero graves a sanguine nimis copioso & crasso oppilationes, minus ex voto a sola natura expediri queunt, sed potius recurrentibus tam crebro paroxysmis, sanguinis massa admodum consumitur, intemperiem calidam biliosam contrahit, ipsæque vires simul exhauriuntur; omnino artificis est, optimum naturæ processum opera sua, quantum fieri potest, secundare, omniaque auxiliorum genera eo dirigere, quo farcti obstructione viscerum meatus reserentur. Quo pertinet maxime prudens & circumspectus pro diversitate corporum usus salium aperientium, spissos succos colliquantium & abstergentium, decocta & infusa ex radicibus & herbis amaris aromaticis incidentibus balsamicis concinnata, accommoda evacuantia, ut sunt balsamicæ nostræ pilulæ, item mercurialia rite præparata; quæ omnia debito ordine ac tempore administrata, utique ad debellandas has contumaces febres & corpus ab imminenti periculo tuendum, præstantissimæ sunt efficaciæ. Contra vero nefaria sane & perversa rebelles intermittentes sanandi est methodus, qua mox in principio purgantia validiora & emetica, item sudorifera, opiata & adstringentia, liberaliori præsertim manu, propinantur; eo quod hoc facto, obstructiones potius obfirmantur & pessimæ recidivæ, vel alia longe graviora mala arcessuntur, quæ nullam sanationem admittunt.

§. XIX.

Naturæ methodus in lymphaticis febribus

Accedunt arthriticæ, rheumaticæ & catarrhales febres, in quibus maxime peccat serum copiosum excrementitium, tenue, salsum, quod languescente perspiratione retentum, & ad interiora, atmosphæra præsertim a ventis borealibus compressa, repulsum, in glandulosis asperæ arteriæ vel faucium locis, aut membranis articulorum vel musculorum hærens, spasticas ibi stricturas movet, unde extremorum horripilatio, refrigeratio, lassitudo corporis gravativa, appetitus prostratio, alvi constrictio, frequentior ad urinam stimulus, calor sub vesperam & noctem auctior, sternutatio, tussis, dolor artuum, subsequuntur. Nihilo tamen secius sub hisce naturæ contrariis ab ambitu ad interiora motibus, subsidium latitat atq; remedium; quandoquidem dum sanguis, & temperatior lympha ad partes stimulo salino exagitatas largius advehitur, tubuli antea constricti ampliantur & materia caustica contemperatur, sive coquitur, atque adeo ad excretionem cum copioso humore viscido in tussi & coryza, vel ad exhalationem per cutis spiracula in arthritide & variis rheumatismi speciebus apta redditur. Et hic naturæ processus Medico planius monstrat, quid in ejusmodi morbis prosit, vel obsit, & quid ipsi faciendum, vel omittendum. Prima enim atque palmaria ejus intentio esse debet, quo congruis præsidiis, acrem & salsam materiam corrigat, altera, ut non prius quam cocta & rite præparata fuerit, ejusdem ejectionem moliatur, tertia, quo per convenientia loca & emunctoria excretionem proritet, minime vero ad alia incongrua excretoria per improvide adhibita moventia, purgantia aut emetica, pertrahat, vel plane eliminationem, quæ exhalatione perficitur, præpostero topicorum, adstringentium ac repellentium usu, impediat aut cohibeat.

Et artis officium

§. XX.

Hemorrhagia in salutem a natura instituuntur,

Quemadmodum igitur natura febres, caussam earundem per motus auctiores subigendo ac ejiciendo, sola sæpe persanat: sic quoque eadem methodo per varii nempe generis excretiones alios morbos & arcet & percurat. Animadvertimus videlicet sanguinem in vasis, præsertim in sexu sequiori, ætate juvenili, habitu corporis spongioso, molli, vitæ genere delicatiori & quietiori, statis temporibus vel temporum periodis redundare, stagnare, & hinc inde in vasis majoribus impeditius moveri, quo fit, ut spasmo, qui ima abdominis maxime petit, atque ex dolore circa lumbos, flatulentia in abdomine, alvi adstrictione, extremorum refrigeratione, urinæ tenuitate cognoscitur, obortæ, venæ in mesenterio & abdomine comprimantur, & hinc sanguis majori nisu & impetu in feminis ad uterum, in sexu nobiliori & provectiori ætate ad hęmorrhoidales venas, in adolescentia ad caput & nares urgeatur, ac majori ibi facta collectione, vasa extrema intra tunicas teneriores narium, ani vel uteri jacentia, nimium distendantur, tandem aperiantur atque notabilem sanguinis copiam effundant. Ecquis est, qui hic non animadvertat, salutarem & utilissimam esse hanc sanguinis excretionem, quæ liberat corpus a copia, libero vitalis hujus liquoris progressui contraria & ingens corporis periculum minitante.

§. XXI.

Medica cura demonstratio.

Et salutare hoc negotium ubi natura recte in movendo & excernendo exsequitur, nihil moliri debet Medicus. Imprudens enim ipsique rationi contrarium molimen foret, si has excretiones salutiferas externis vel internis constringentibus, aut motus sistentibus, opiatis, narcoticis, cohibere niteretur. Quando vero natura in opere deficit, & vel motus isti spastici non sunt sufficientes ad sanguinem expellendum, vel sanguis nimis crassus, tenax ac viscidus est, vel viæ, per quas debet fieri evacuatio obstructæ aut nimis spasmo constrictæ sunt: ejus vestigiis merito insistendum & sanguinis exsolutio facilitanda ac promovenda, eumque in finem emmenagogorum moderatiorum cum sufficienti humido, item potus thee, coffee, balneorum, aquarum mineralium, nimiam spasmorum vehementiam sedantium, fotuum, frictionum, eo tempore quo exitum affectat sanguis, usus longe est efficacissimus.

§. XXII.

Hæmorrhagiæ solvunt morbos.

Sæpe etiam fit, ut provida solius naturæ ope, graves & vix ulla arte sanabiles morbi, sanguinis profluvio solvantur & finiantur felicissime. Ut enim mittamus criticas illas in febribus acutis maxime obvias hęmorrhagias, de quarum salubritate frequens apud *Hippocratem*, aliosque Veteres est mentio; multiplici certe experientia compertum est, insaniam, vertiginem, convulsivum asthma, colicam convulsivam, affectus soporosos, item paralyticos, hemicranias, arthriticos & rheumaticos dolores, pathemata hypochondriaca, exsoluto per ani venas sanguine, motu & exercitatione corporis, remisisse ac cessasse. Sæpius quoque a me observatum est, epilepticas convulsiones & convulsivas artuum tractiones, quæ per multos annos juvenculas afflixerant, accedente mensium tempore ac prodeunte fluxu, sponte conquievisse. Pariter experientia constat, cephalalgias, tinnitus aurium, vertiginem aliaque gravia capitis mala, tempestivo narium in juvenibus stillicidio, egregie levari ac abigi. Et quæ plura *Sect.* 1. *cap.* 6. de damnis ex cohibitis sanguineis evacuationibus in medium adduximus. Ut adeo in ejusmodi casibus nihil satius magisque pro sanitate sit, quam ut artifex naturæ ductum sequatur, successum evacuationis tueatur atque facilitet, nec ullo modo eundem interturbet.

§. XXIII.

Tam salubri eventu adornantur a na-

Natura sanitati studet, natura evacuationes sanguinis : præter quas tamen plures adhuc aliorum humorum aliarumque materiarum quæ corpori perniciem intentant, ab eadem per varia loca instituuntur excretiones. Nimirum serosus quoq; humor, tam quantitate, quam qualitate quandoque morborum caussam constituit, eaque propter cum insigni sanitatis emolumento natura administra corpori subtrahitur. *per catarrhales defluxiones,* Obvium hoc est vere maxime & autumno, ubi per glandulosam narium & sinuum capitis tunicam, pituitariam dictam, item per glandulosas bronchiorum pulmonalium tunicas, seroso-mucidus humor copiose sub coryza, tussi aliisque catarrhalibus ac rheumaticis affectionibus eliminatur. *diarrhoeas,* Pariter accumulatis nimium in corpore penetralibus serosis, acribus, biliosis salsis succis, sponte sæpe oboritur alvi profluvium, quo iidem egregio cum levamine ejiciuntur, morbisque inde oriundis minera subtrahitur. *sudores* Sæpe quoque per cutis spiracula natura molitur exitum & sudorem movet copiosum, tam acrem & mordacem, ut ipsam cutem excoriet, cum molestissimo ad scalpendum pruritu, quo vidimus scorbuticam diathesin sublatam. *& urinæ profluvia,* In aliis, suppressa inprimis cuticulari extretione, exsuperantem serosum humorem per urinarios tubulos emittit, corpusque per copiosum urinæ fluxum ab eo liberat.

§. XXIV.

Per vomitum. Singulari porro naturæ vigori & beneficio tribuendum : quod si ventriculus a copia ingestorum, præsertim incongruorum, vel crudorum & semicoctorum ciborum sarcina oppletus est, vomitu cito citius eum deplear, quod certe apprime pro sanitate est, quippe ubi moles illa relicta stomachum aggravat, protinus ructus, flatus, borborygmi, hypochondriorum dolores, sanguinis ebullitiones, cum pulsu magno & celeri somnique defectu accedunt. Hinc etiam de lactentibus pusillis pervulgata opinione non sine ratione creditur, quod in crebriori vomitu magnum ad sanitatem eorum momentum sit repositum. Idem sentiendum de iis egestionibus, quibus natura delitescentes intus & noxam minantes morbificas caussas ad habitum corporis utilissime protrudit, *cutis defœdationes,* quod subinde evenit in variis cutis defœdationibus, scabie, lepra, tinea capitis, achoribus, variis, maculis cutaneis, tumoribus erysipelaceis & serpiginosis ulcusculis aliisque in cute efflorescentiis. *& podagra senum.* Inprimis quoque de podagra senes invadente experientiæ & rationi subnixa fert sententia, eandem longævam præstare vitam, de quo scitum *Syndehami* effatum : *quid podragra,* inquientis, *nisi naturæ providentia ad depurandum senum sanguinem, atque ad expurgandum corporis profundum, ut cum* Hippocrate *loquamur.* Quæ quidem omnes hactenus enumeratæ criticæ egestiones, quum sanitatem tueantur & morbos mineram ejiciendo arceant, neutiquam intempestiva ac præpostera ope sunt compescendæ, aut materia ad corticem critice amandata, infido artificio repellenda, ne eo majus eoque gravius in corpus redundet detrimentum.

§. XXV.

Morbos per morbos curat. Quod vero quam maxime mirandum, is sæpe naturæ in tuenda corporis integritate est processus, ut uno illo fluidorum & solidorum motu auctiori facto, binas morbificas caussas tollat & sic morbos per morbos expugnet. De febribus, quod convulsiones solvant, prisca est *Hippocr. sect.* 5. *aph.* 17. sententia. Quin quartana illud Medicorum scandalum convulsiones ipsamque epilepsiam abigere, non modo idem auctor *sect.* 5. *aph.* 70. nec non *Coac.* 3.80. perhibet : sed etiam exemplis confirmatur *a Bartholino Cent.* 2. *hist.* 68. *Salmutho Cent.* 2. *obs.* 84. Ipse quoque complures observavi, motus convulsivos ex vermibus ; accedente febre vermibusque per æstum vel bilem acrem enectis, sponte cessas-

se. Pathemata hypochondriaca adolescentes ac juvenes diu exagitantia, nec ulla medica ope expugnabilia, superveniente quartana, vel tertiana, evanuisse, identidem novi. Neque minus insanias & passiones spasmodicas prodeunte in conspectum purpuraceo in cortice corporis scorbutico exanthemate, remisisse ac penitus discessisse, compertum habeo. Coryzam in aurium tinnitu, cephalalgia rebelli & oculorum vitiis, cum bonis ægrorum rebus, oboriri, experientia uberius constat. Dysenteriam ac diarrheam hypochondriacis, & melancholia hypochondriacis laborantibus, podagricis etiam, subinde tulisse suppetias, & recentiorum & *Hippocratis* testimoniis confirmatum est. Aliquot etiam mihi innotuerunt exempla, quod anasarca, item hydrops pectoris, cum cordis magno tremore & suffocationis metu, succedente post pilularum balsamicarum & salis aperitivi usum ingenti per uterum aquosi humoris fluxu, subsederit atque cessarit. Idem per largum alvi profluvium, per lenem stimulum procuratum, contigisse, & ipse vidi, & testatur *Ballonius lib.* 1. *epid. pag.* 6. Hydropem quoque saccatum, suscitato per lapsum ex improviso copioso urinæ stillicidio, disparuisse ac feliciter fuisse fublatum, uberius enarratur in *dissert.* haud ita pridem hic habita, *de hydropica lapsu integro abdomine curata*. Et quæ plura rariora exempla passim in observatis Medicorum sunt consignata.

§. XXVI.

Morbis chronicis non sufficit. Sic quidem natura sola optime his morbis medetur, & ineffabili sæpe prorsus modo corporis integritatem tuetur: alia vero ratio est morborum chronicorum, quos natura sola non vincit, sed qui utique artificis opem atque accommodam medendi methodum per efficacia præsidia exposcunt. Nam recte in præfatione *Cœlii Aureliani* asseritur: *celeres passiones sua sponte solvuntur, nunc fortuna, nunc natura favente, fluore sudoris, sanguinis, vel ventris: chronici vero solius Medici peritiam poscunt, quum neque natura, neque fortuna solvantur*. Et *Celsus* scire non minus quam ex vero *lib.* 3. *cap.* 1. eandem in rem disserit: *magis ignoscendum est Medico parum proficienti in acutis morbis, quam in longis. Id enim breve spatium est, intra quod si auxilium non profuerit, æger extinguitur. Ibi & deliberationi & mutationi remediorum tempus patet, adeo ut raro, si inter initia Medicus accessit, obsequens æger illius vitio pereat*. Scilicet longe dispar chronicorum, & acutorum morborum est ratio, dum non solum in illis vehementes spastici motus, qui morbi caussam impetuose aggrediuntur, celeremque exitum gignunt, adsunt; in his vero rarius, neque continuo, sed cum mutabili intermissione præsto sunt, sed etiam illi ut plurimum celeriter corpori valenti accedunt, hi vero successive generantur & lentis adolescunt incrementis. Accedit, quod eorum qui diutius trahuntur morborum caussæ plerumque sunt obstructiones, & indurationes minimorum vasculorum in emunctoriis & glandulosis visceribus, inutilium & superfluorum tam se quam excretioni dicatis, quibus oppilatis, non potest non ingens vitalibus succis conciliari impuritas, ac demum ipsa viscera & glandulosa excernicula penitus oppleta, indurata & tumefacta in putridam corruptionem, exulcerationem cancrosam vel in abscessum concedere, aut funestis lymphæ effusionibus ansam suppeditare. Adeoque quum in his caussa morbi ipsa mora firmissimas agat radices, & labe latius serpente, vires exhauriat, motus supprimat ipsamque naturam mirum debilitet: non mirum est, naturam in expugnandis iis languere, motibus auctis raro eosdem aggredi, nec dispellendiis iis sufficere, sed artis potius hic vigere opus, natu-

ræ vacillanti succurrere, idque perficere, in quo ipsa deficit.

§. XXVII.

Qui ar- te sa- nandi. Hoc autem ex voto exsequendi, nulla itidem alia suppetit methodus, quam qua vitalis ille, vitæ sanitatisque auctor, sanguinis, & humorum per omnia vascula itus ac reditus liber redditur, sordiumque per omnis generis excernicula evacuatio integra præstatur, adeoque obstructiones, ubicunque consistant, citissime expediantur atque humores qui in vitio sunt per congrua emunctoria educuntur. Jam vero ipsa dictitat ratio, vasculorum obstructiones nec prius solvi, nec succos vitiosos eliminari posse, quam mobiles, fluxiles & ad excretionem apti redditi fuerint. Hinc utique omnis per longos morbos sanandi methodus in eo continetur, ut humores crassi mobiles ac fluidi efficiantur, dura emolliantur, stricta laxentur & postea validiori facto sanguinis impulsu, per intensam solidorum actionem, impacti humores concutiantur, dissolvantur, & eluantur & sic obstructionum repagula referentur. Ex quo quidem clarissime patescit, efficacissimum ad hunc scopum obtinendum esse thermarum, acidularum & aliarum medicatarum aquarum, infusorum, decoctorum, fotuum, balneorum, & omnium, quæ incidente & aperiente virtute pollent, tempestivum usum; contra vero ante debitam materiæ quæ in vitio est præparationem, damnosam ac præposteram validiorum purgantium, diureticorum, sudoriferorum, salivantium, mercurialium & metallicorum oblationem, ut certe nihil imprudentius sit, quam intestinis fecibus duris conferis forte purgans exhibere, vel calculum impetuose pellere, ubi a doloris & spasmi atrocia urethetes cum ductibus urinariis stricti calculusque impactus, aut aquas hydropicorum purgante exturbare niti, ubi succi viscidi adhuc intra membranarum tunicas obhærescunt, vel denique sudorem elicere velle, ubi spiracula cutis spasmo stricta atque compressa.

§. XXVIII.

Naturæ motus minus salutares: ut hæmorrhagiis. Neque vero tantum natura quandoque in opere deficit, verum etiam nonnunquam alienos plane ac perniciosos in corpore concitat motus, qui caussæ removendæ neutiquam accommodi sunt, sed potius exacerbationi favent. Hunc in censum referendæ sunt illæ sanguinis evacuationes, quæ si non sanguinis copia delinquit, sed serum acre causticum nerveo membranosis partibus insidet & enormes profusiones in impuris cachecticis corporibus suscitat, uti sæpius contingit in purpura, variolis, morbillis, scorbuticis & arthriticis minus plethoricis eveniunt, sub quibus sanguis, qui potius servari debebat, unacum viribus effunditur, nec ullo modo tenuissima acris materia morbi caussa ejicitur. Hinc utique in tali casu Medico opera danda est, ut qua fieri potest celeritate has perniciosas ejectiones compescat, quod tamen non violentis stipticis & constringentibus expedire consultum est, sed spasticæ multo magis stricturæ laxandæ, humor acris temperandus & discutiendus, quod commodissime diaphoreticis sedativo nuptis præstatur. Eadem ratio est hæmorrhagiarum, quæ ex obstructione, induratione, vel infarctu viscerum, subnascuntur in cachecticis atque hydropicis. Tunc enim sanguinis evacuationes per nares, hæmorrhoides, vel etiam vomitum frequentiores, maxime detrimentosæ esse solent, quia mali caussam non tollunt, sed potius vires consumendo, fatalem morbi exitum procurant.

§. XXIX.

Febribus. Ex febribus, sive febrilibus spasticis generis nervosi & vasculosi commotionibus, minus salutares sunt, quæ a sphacelo interno, ut sunt malignę, vel a corruptione lenta viscerum, aut apostemate, ut sunt hecticæ, oriuntur, & phthisicis, cachecticis atque hydropicis superveniunt, quippe quæ re-

reliquias boni sanguinis ipsasque vires penitus consumendo, certissime ad mortem ducunt. Ab assumpto veneno caustico, a læsione vel punctura externa partium nervosarum ac tendinosarum, a calculo uretheribus infixo, bile caustica, vermibus, hernia incarcerata, ardore ex concedentibus in exulcerationem confluentibus variolis, omnibusque gravissimis doloribus, febres fieri acutas, quas Veteres dixerunt symptomaticas experientia indies edocet. Sed omnes sic accedentes febres, nihil boni, sed plus damni minantur, & merito qua fieri potest celeritate & dexteritate exorbitantes hi motus sunt sistendi: quandoquidem frustra caussis a quibus pendent opponuntur, nec easdem ullo modo subigere & abigere possunt, sed potius dum ad affectam, & irritatam partem sanguinis majorem affluxum proritant, inflammationem ipsamque postea sphacelationem inducunt. Haud dispar indoles est quarundam intermittentium, earum scilicet, quæ a prohibita perspiratione, iracundia graviori, cibo cum nausea sumto & male digesto, saburra vitiosorum prima in regione succorum, & bile acri caustica proficiscuntur. Hæ enim si subsunt caussæ, febriles impetus atque commotiones ad illarum emotionem parum omnino faciunt, quin potius expedit, vel emetico, vel salibus detersivis, aut conveniente laxante, & acrimoniam temperantibus, caussas aggredi, ac postea, ubi febriles motus sponte penitus conquiescere renuunt, roborantibus ac tonicis eosdem sistere atque componere.

§. XXX.

Epilepticis & convulsivis motibus

Iisdem minus salubribus naturę motibus accensendi sunt, qui tam membranas cerebri, quam spinalis medullæ infesto fortiori spasmo exagitant, totumque nervorum & musculorum systema in consensum pertrahunt. Horum classem ducunt epileptici & convulsivi insultus, qui ex dolorum atrocia in dentitione difficili, torminibus infantum, calculi cruciatibus, vermium morsu, læsiones cerebri, fractura cranii, punctura duræ matris a festucis, nec non in variolarum principio vel fine accedunt, nec ullo modo superandis his caussis accommodi sunt. Neque cordis palpitatio, cujus caussa utplurimum est polyposum in cordis thalamis hærens concrementum, bono & salutari fine contingit, eo quod validissima hæc quassatio caussam minime vincere valet. Pariter inanis ille singultus & vomitus a ventriculi inflammatione & insidente virulenta materia, omni utilitate destituitur, tanto magis quando materia vellicans intra stomachi membranas, ut in purpura, variolis & morbillis repercussis solenne, hæret. Tussis quoque sicca ferina, quam dura pulmonis substantiam obsidentia tubercula cient, nullius plane usus est, sed potius vires consumit, somnum arcet & stomachum ad vomitum solicitat. Ita etiam copiosæ cum sævis torminibus in diarrhea ac dysenteria, vel post acre purgans assumptum dejectiones, nec quicquam ad salutem conferunt, eo quod non humorum copia, sed maligna qualitas in vitio est, cui frustra tanta sanguinis & seri egestio opponitur, qua vires magis exhauriuntur, & boni ac temperati humores cum detrimento subtrahuntur. Idem tenendum de diarrheis, quæ nonnunquam inflammatoriis febribus symptomaticæ accedunt, quippe quæ pariter neutiquam discussioni staseos inflammatoriæ favent, sed plerumque in caussa sunt, ut inflammatio latius, etiam ad intestina, serpat eoque citius necet. Denique omni etiam usu ac fructu carent motus isti fortiores, qui graviorem animi affectum, iracundiam, vel terrorem excipiunt, qui certo adeo intempestivi sunt, ut vitam in summum subinde adducant discrimen. Ut adeo pateat perniciosos hos naturæ motus ab iis, qui ad salutem tendunt

cordis palpitationi

singultu & vomitu

tussi ferinæ

dejectionibus

post animi affectus

dunt

dunt provide atque sollicite esse distinguendos, & quum non solum fructu destituantur, sed succos viresque exhauriendo etiam noceant, tempestive compescendos, ita tamen, ut simul caussæ morbi per congrua præsidia removendæ exquisita habeatur ratio.

§. XXXI.

Hinc genuina methodus noscenda & custodienda. Vidimus itaque naturam solam sæpe sponte morbos egregie percurare, arcere & corporis integritatem tueri, vidimus ejus vires non omnibus morbis expugnandis sufficere, sed artis juvamine indigere, vidimus quoque eandem sæpius incongruos molimine motus corpori damnosos, eaque propter ab artifice hos prudenter esse emendandos ac componendos. Jam vero vehementer utique optandum esset, ut omnes qui salutarem artem exercent, genuinam illam & probatissimam naturæ methodum, qua morbos feliciter sanat, intimius perspectam tenerent, & molimina sua ad ejus præscriptum adornarent. In quo quidem laudanda merito Veterum sententia, qui ad unum fere omnes professi sunt, Medicum esse naturæ ministrum, spectatorem, imitatorem, & adjutorem; ita ut *Hippocrates* passim prodiderit, naturam impulsam artis peritis quæ facienda sunt monstrare, nec quicquam salutariter fieri posse, nisi quod ipsi naturæ convenienter fiat; id quod etiam *Duretus*, optimus Hippocratis commentator, *lib. de hum. purg. pag.* 17. urget; præstantissimum, asserens, artis magistrum illum esse & dici debere, qui fidelissimus naturæ imitator, observator, & adjutor. Neque minus scite hanc in rem scripsit *Fernelius in præfat. lib. 1. therapeut. medicinæ*: inquiens, *leges naturæ legibus debent esse consentaneæ. Et felix medicatio, cui adjutrix natura successerit, irrita vero, quæ repugnante natura tentatur*, cui assurgit pariter *Henr. ab Heer obs. 5.* perhibens, Medicum motum naturæ dominæ suæ observare debere, & nihil ea operante temere mutare, nisi, ut vel infrenem frenet, vel ut pigriorem excitet.

§. XXXII.

Sed dolendum omnino plurimis ignotam esse optimam, & securissimam naturalem morbos sanandi rationem. Plures quidem præpostero nisi arcana ad certos, immo universalia ad omnes morbos curandos, magno studio undique conquirunt, quæ accuratius perpensa re, spem plerumque fallunt & manifesto ignorantiam arguunt medentium, quasi in tanta corporum, caussarumque morbificarum diversitate, unum idemque omnibus aptum esset atque accommodum: pauci autem de simplici, facili & compendiosa naturæ methodo cogitant, quum tamen non tantum medicamenta curent, verum ipsa potius natura, per remedia convenienter adjuta. Et licet sint, qui naturam mirum extollunt ut præter eam nihil sapere videantur: teste tamen experientia, haud raro in eo delinquunt, quod nec ipsas naturas, nec motus naturæ, qui in salutem, ab iis, qui ad perniciem tendunt, solicite distinguant, & naturæ opus, ad salutarem, uti putant, finem, licet incongrua ratione, directum, interpellare nolint.

§. XXXIII.

Proinde e re utique erit, ut ultimo loco quodammodo naturarum differentias delineemus, disquirendo maxime, quæ ad spontaneam medicationem aptæ sint ac dispositæ, quæ minus jam naturæ vel robustæ sunt, vel debiles. Robustam quidem sic describit *Aretæus lib. 2. cap. 3.* quod sit, quæ est probe temperata, quæ omnia superat, omnibus dominatur, ac per humorem & spiritum ac solida, hominumque omnium convenientem ordinem ac methodum, hominis vitam administrat. Quæ certe definitio ut antiquissima, ita elegantissima & principiis naturæ mechanicis quam maxime accommoda, utpote in æquabili- *Ipsius naturæ distinguendæ.*

tate & temperie, ordine ac motu solidorum æque ac fluidorum, consistit, utique administratio vitæ & sanitatis, & hunc quæ imperturbatum servat natura successum, jure robusta dicitur ac valens. Sunt vero maxime plebeii pauperes & rustici, qui simplici, & populari victu fruuntur, a robustis parentibus geniti, nec robur affectuum intemperie ac impetu, vel immoderatis animi fatigationibus atterunt, ætate juvenes, ac viri, qui naturæ robore pollent. Vicissim languet plerumque ac debilis est natura in nobilibus, opulentis, laute ac inordinate viventibus, a parentibus morbidis prognatis, patheticis commotionibus crebro obnoxiis, meditationibus studiisque nimium indulgentibus, senibus ac infantibus, post morbos perpessos, aut ubi occulta labes fluidis vel ipsis visceribus inhæret; in quibus motus solidorum & fluidorum anomali sunt inordinati atque remissi.

§. XXXIV.

Valens quid?

Valens igitur ac robusta natura, ad tuendam & revocandam corporis integritatem apta est, debilis autem & infirma minus, sed in præstando saluberrimo hoc negotio languet. Illa morbos gravissimos sæpe sola, vel levi tantum arte adjuta, remotis nonnunquam tantum obstaculis, percurat, hæc vero difficilis est ad sanandum, non sola sufficit, sed opportuno Medici consilio & auxilio indiget, quin omnem sæpe exquisitissimam medentis eludit artem. Hinc utique multum interest, quo Medicus naturam ægri curate noscat, & felix sane censendus, cui fortuna in eo favet, ut natura valente pollentes sanandos nanciscatur, fortunatior adhuc, si genere, honoribus atque divitiis eminentes, qui ipsum illustri præconio nobilitate, simulque muneribus excipere possunt amplissimis.

CAPUT II.

De methodo, ordine & legibus artis in medendo.

§. I.

Naturæ in medendo magna vis est.

IN superioribus satis, ut puto, evidenter ostendimus, a benignissimo & infinitæ sapientiæ corporis humani opifice ita constructas & coagmentatas esse machinæ animalis varii generis partes, ut certi ac determinati motus solidorum & fluidorum progressivi simulque secretorii, depuratorii & excretorii contingant, qui non modo ad vitalem conservationem & durationem corporis in se corruptibilis vergant, sed etiam summo artificio ita instructi sint, ut ubi a nocentibus rebus & caussis inordinati sive morbidi fuerint redditi, illi ipsi ad submovendas & destruendas illas caussas a quibus pendent, conspirent. Et hoc est quod Veteres voluerunt, & quod etiam ipsa attenta confirmat experientia, plures nempe & graves etiam ægritudines, sponte solius naturæ viribus, sine peculiari Medici auxilio, sanescere, & naturam optimam morborum esse medicatricem.

§. II.

Ars tamen opus est, quia natura sæpe debilis.

Posset itaque quispiam facile inde hoc elicere dubium, quod quum tam eximia sit naturæ virtus atque potentia, vana & supervacanea censeri mereatur in morbis tollendis omnis Medici ars & opera. At vero licet hoc de valente & robusta corporis humani natura, neque adeo corrupta, vel debilitata, locum habere possit; quum tamen mirum quantum naturæ, & corpora quæ morbis affliguntur inter se differant, alia firmiora & valentiora, alia imbecilliora & vitiata sint, adeoque non sufficiant ad negotium sanationis recte conficiendum, utique necessarium est, ut artis opus ipsis subveniat & congruis auxiliis succurrat. Quin experientia subinde docet, ipsam robustam & idoneam alias ad

externis impedimentis.

sa-

sanandum corporis morbum naturam, non solam semper sufficientem esse ad sanandum; sed indigere simul variis adminiculis externis, ne impediatur, vel plane invertatur salutare, quod molitur negotium; quorum si non adhibetur observatio, plures, quibus robusta etiam natura, in variolis, morbillis & febribus continuis, etiam inflammatoriis levioribus, pereunt, qui potuissent servari, dum regimine nimis calido in lecto, & conclavi, vel refrigeratione intempestive admissa, potu frigido, vel etiam spirituoso, cerevisiæ vel vini, cibis improvide in vigore morbi datis valde nutrientibus, situ corporis nimis diu erecto, improvida linteaminum mutatione, iisque rebus & occasionibus, quæ animum ad iram & terrorem movere possunt, damnum & noxa procuratur, ut hinc omnino opus sit, quo prudens Medicus, si non pharmaceuticis, minimum diæteticis, utilem operam & operam præstet.

§. III.

Obstacula removere

Deinceps sæpe in ægrotantibus præsto sunt obstacula, quæ si non removentur, totius naturæ negotium in curando plane turbatur, vel pervertitur, nec tamen sine Medici auxilio & consilio eadem removeri possunt. Exemplo sit: quando corpus sanguine redundans atque repletum morbis tentatur acutis, præsertim inflammationibus, natura sine superflui cruoris per venæsectionem imminutione, eosdem superare & curare nequit. Vel etiam si sordibus & scybalis copiosis ac duris canalis intestini crassi invadente morbo refertus est, hunc vacuare & recrementa protinus in principio educere expedit, ut felicius & debito ordine motus caussam morbi expugnantes succedant, & ad eum cui destinati sunt finem, pertingere queant. Aut quando etiam evenit, ut prima regio colluvie vitiosorum & semiputridorum humorum conferta sit, idque statim in morbi, sive sit acutus, sive chronicus, invasione, quam maxime proficuum est; convenientibus auxiliis, vel per superiora, vel inferiora, eam prius exturbare, ne vis morbi & symptomatum inde augeatur & exacerbetur.

§. IV.

Et succos vitiosos alterare potest.

Porro licet non negandum, naturam firmum & præstans suggerere subsidium, in emovendis iis morbificis caussis, quæ motibus obsecundant & expugnari possunt, in alteratione tamen & correctione humorum nocentium non minus necessaria, eadem parum vel nihil opitulatur. Sic quando acidi, pontici & corrosivi humores primas vias obsident, qui vehementes dolores, spasmos ac tormina, uti apparet in infantibus, concitant, item in hypochondriacis, in quorum ventriculo omnia coacescere solent, plus certe commodi & utilitatis ab acidum absorbentibus exspectandum est, quam ab omnibus naturæ motibus. Idem sentiendum, si bilis exsuperat præcalida, eaque acris caustica inflammans est, tum certe natura sola non sufficit, sed medicamentum demulcens, orgasmum bilis acris deprimens, v.g. nitrosum & absorbens, omne fere curationis punctum absolvit, quemadmodum id luculenter patet in affectibus cholericis & ex gravi iracundia enatis. Neque etiam venena quæ pauco tempore necant assumta, solius naturæ ope cicurantur & noxa eorundem abigitur, quum experientia testetur, sub vehementibus a natura suscitatis vomitibus & purgationibus, mori ægros, qui demulcentibus, oleosis & lactiniis potuissent servari.

§. V.

Nec sufficienter movet.

Præterea in multis morbis, præsertim acutis, natura evacuationes per hæmorrhagias, sudorem & alvum molitur, quæ tamen sæpe non sufficiunt, sed imperfectæ sunt, ideoque arte adjuvari & promoveri debent; vicissim crebrius nimias profusiones sanguinis & humorum suscitat, quæ quia vires ad-

adimunt corpus nimium exhauriunt, componendæ sunt atque sedandæ. Nihil quoque fere evenit frequentius, ac ut motus vehemens ad destructionem potius vitæ, quam expugnationem caussarum morbificarum & vitæ conservationem tendentes, instituat, uti in atrocioribus morbus epilepticis, convulsivis, doloribus, præcipue qui per consensum partium nervosarum subnascuntur, ubi sedativis quam maxime opus est. Chronicas jam prætereo passiones, ut scorbutum, luem veneream, cachexiam, hypochondriacam affectionem, quæ a sola natura sine Medici ope, plane non superari possunt. Quid præterea crebrius evenit, quum quod ex uno morbo, quantumvis egregie sanato, propter imbecillitatem partium relictam, alter sæpe deterior, nisi per artem roborantibus in declinatione cito ac tempestive occurratur, ingeneretur. Neque denique dubitandum est, quin morbus, qui a sola natura temporis beneficio demum superari posset, longe citius atque felicius opitulante arte tolli queat. Quod utrumque disertis verbis inculcat *Celsus lib. 2. cap. 14.* dum ait: *potest morbus etiam, qui per se finem habiturus est, citius tamen adhibito auxilio tolli, quod duabus de caussis necessarium est, & ut quam primum bona valetudo contingat, & ne morbus qui remanet, iterum, quamvis levi de caussa, exasperetur. Potest enim morbus minus gravis esse quam fuerit, neque ideo tamen solvi, sed reliquiis quibusdam inhærere, quas admotum aliquod auxilium discutiat.*

§. VI.

Transitus ad institutum. Ex quibus omnibus adductis observationibus utilitas & necessitas artis medicæ clarissime elucescit, iisdemque, quasi totidem argumentis uberrime confirmatur, sive natura in morbis languida, sive robusta fuerit. Interim tamen id certum manet ac firmum, quod ob imperitiam & temeritatem medentum, qui ductus naturæ non sequuntur, sed crebrius pervertunt, satius sæpe fit, soli naturæ negotium relinquere, quam imprudentis ac imperiti auxilio uti. Ne igitur in hoc tanti momenti negotio peccet Medicus, sed firmam habeat regulam, normam ac legem, ad cujus præscriptum consilia & molimina sua instituere atque dirigere queat, non utique alienum, sed convenientissimum erit, ut universales quædam regulæ & medendi leges, jam præscribantur, quibus summo cum fructu in medendo uti possit artifex.

§. VII.

Ex his prima est: *omnibus in morbis ordinem & secessum actuum motuumque spontaneorum, immo ipsa tempora, quibus natura sola medelam in salutem ægrotantium molitur atque absolvit, curate & perquam sollicite observare decet.* *Lex I.* Vix vero ullus e morborum classe est, in quo tam conspicua, naturæ methodus tamque distincta decursus tempora, quam in variolis. In variolarum enim morbo observatur, naturam primo certo temporis spatio uti ad materiam illam causticam partibus nervosis inhærescentem, tamque sæva in principio concitantem symptomata, attemperandam, quo mobilis & disposita fiat ad evacuandum, hoc facto, deinde excretionem ordinario intra tertiam & quartam diem auspicari, eidemque iterum certum, duorum vel trium dierum tempus impendere, ita quidem, ut a superioribus ad inferiores descendat partes, & corporis corticem per omnem ambitum successive exanthematibus conspergat. Absoluta eruptione, rursus determinatam periodum insumit suppurationi & materiæ evacuatæ maturationi, eaque confecta, interposito certo temporis spatio, ulcuscula siccat atque consolidat, incipiendo pariter in superioribus, ac desinendo in inferioribus. Et hic est solennis ille naturæ hoc in morbo processus, hic ordo, hæc tempora, quæ artifex studiose

diose notare debet, quo tempestive fatiscenti naturæ succurrere possit, nec unquam adversi quippiam huic methodo præpostere moliatur. Idem vero etiam in aliis morbis obvium est, adeo, ut cardo medendi rationis, qua natura utitur, in eo potissimum vertatur, ut primo semper materiæ hostilis & vitiosæ correctioni studeat, eandemque ad evacuationem disponat atque præparet, idque fere in omnibus morbis, febribus non tantum exanthematicis, verum etiam inflammatoriis, immo chronicis; quæ proinde methodus pari studio servanda est ac imitanda. Quumque hoc præparationis negotium nonnisi certo temporis spatio absolvi possit, utique ut maxime omnium tempus exspectet, nec cursum præcipitet Medicus, necesse; quæ certe prudens exspectatio in Medicina summum arcanum est, de quo non inelegans est *Gideon Harvæi* libellus *de morbis exspectatione curandis*, cui addi possunt ea, quæ in *dissertatione de curatione morborum in tempore* inculcavi.

§. VIII.

Lex II. Secunda lex sic præcipit: *tempestive & statim in principio morbis occurrendum est, & materia quæ in vitio brevissima via evacuanda*. Scilicet ex præstantissimis medendi regulis est illa Hippocratica, *sect. 2. aph. 29.* ita habens: *incipientibus morbis, si quid movendum videtur, move, vigentibus vere, quietem agere melius*. In qua quidem gravissimus auctor merito utique rejicit omnem illam medendi rationem, quæ in morbi vigore, hoc est, statu impetu & exacerbatione ejus, ubi omnia in vehementissimo motu, per fortiora medicamina, maximeque evacuantia, suspicitur; vicissim vero accommodatissimum, ad medicinas quæ movent & evacuant porrigendas, morbi esse initium, serio inculcat. Rationem hujus canonis divinus senex in sequente *aphor. 30.* subjicit, dum ait: *circa principia & fines omnia debiliora sunt, circa vigores vero fortiora*. Nimirum quia sub vehementia atque vigore morbi omnia in motu intensiori statuque turbulento constituta, partesque motibus vacantes musculosæ ac nerveæ spasmo obnoxiæ, in proclivi est ratio: quare tum omnia stimulantia & moventia locum non inveniant, nihilque agendum: sed potius quiescendum sit, neque alia quam humectantia, temperantia & effrenes motus quodammodo placantia usurpanda. Contra ea inchoante & declinante morbo, omnia sunt debiliora, idest, spasmi & motus intensi nondum in tanto gradu adsunt, vel vehementiam posuerunt; ideoque omnino, si opus est, materia & caussa morbi statim in principio exturbanda, vel alienus qui sub morbi decursu genitus est humor, sub declinatione expellendus est. Si experientiam consulimus, hæc pariter hanc medendi legem uberrime confirmat. Nam profecto ad graves ipsa in herba jugulandos morbos, præsertim qui contagio debentur, ut sunt pestis, dysenteria, castrenses & mali moris febres miasmate susceptæ, non efficacius occurrit remedium, quam lene emeticum, simulac corpus iidem incesserint oblatum, quo colluvies vitiosorum humorum una cum miasmate, quod cum saliva in ventriculum descendit, antequam ad sanguinis massam & nervorum genus deferatur, statim eliminetur. Variolæ quoque, morbilli, purpura & continuæ plures febres, biliosæ etiam & ardentes, nec non quæ arthriticis & podagricis insultibus associantur, longe mitioribus incedunt symptomatibus, & longe facilius sanationem recipiunt, si mox in principio, simulac æger conqueri cœpit, prima regio, vel leni emetico, vel clementi purgante, a sentina vitiosorum humorum fuerit depleta: eo quod increscente morbo, spasmi augescunt, quibus hæ sordes intus retentæ morbi & symptomatum vim mirum exacerbant. Et quia intermittentium febrium, tam ter-

tertianæ, quam quartanæ, fomes, initio plerumque in ventriculi & intestinorum plicis ac glandulis hæret; e re est, ut statim sub auspicio primæ viæ a sordibus, sive per mitiora emetica, sive salia detersiva, sive commoda laxantia, repurgentur. Confirmat hoc luculentis verbis *Hippocrates lib. de affect.* *si*, inquiens, *quartana deprehenderit*, *vomitorium in principio exhibendum*, *rursus aliquo intervallo*, *aliud infra purgans medicamentum*. *Quod si per hæc non sedatur*, *medicamenta febrifuga dare oportet*. Neque tamen purgantia fortiora, quæ ipse *Hippocrates lib. de purgant.* §. 5. rejicit propinanda, quippe quæ nunquam in febribus tuta, quoniam spasticas exacerbant motiones, vel easdem, si conquieverint, revocant & recidivas pariunt. In lentis febribus, quæ maxime intermittentes male curatas sequuntur, in principio & laxantia, & leniora emetica tutissima, quo iisdem alimentaris canalis a saburra acida viscida liberetur; quod, si negligitur, diuturniores paroxysmi ingentem & fluidis partibus & visceribus labem affricant, & lentæ febres ex facili in hecticas concedunt. Periculi plenæ inflammationes internæ, ut pleuritis, peripneumonia, angina, matura sanguinis missione & subjuncto infuso diaphoretico, feliciter in principio discuti queunt; hoc autem neglecto, curatio, ob febrem ac intensiorem inflammationem, difficilis admodum fit & anceps. Ipsa quoque ventriculi inflammatio sæpissime ex potu frigido corpori sudanti copiosius ingesto, natales trahit, omne tamen periculum mox declinari potest, modo infusum ex herbis diaphoreticis cum aqua calida factum statim sorbilletur. Quod sphacelus exteriora occupans præsentaneo subsidio, simulac primordia cepit, suffocari & arceri queat, res in vulgus nota est, quum elapso hoc medicandi tempore, mors sequatur certissima. Atque ex his omnibus clarissime innotescit, tempestive morbis esse succurrendum & occasionem medendi solicite captandam, in qua, ut ait *Hippocrates lib. de præcept.* §. 1. non multum temporis. Quare vehementer certe optandum foret, ut & Medici opportunitatem temporis in morbis sanandis curatius observarent & aucuparentur, & ipsi quoque ægrotantes mature medicam opem implorarent, eo quod in tempore curare & morbo occurrere, palmarium in sanationis negotio momentum est, & justa temporis observatio, merito curandi & methodi medendi anima dicenda.

§. IX.

Lex III

Accedit tertia lex: *evacuationes nunquam in morbis moliendæ*, *nisi materia excretioni apta & via patulæ fuerint*. Summa hujus præcepti *sect. 2. aph. 9.* *Hippocratis* continetur, sic perhibentis: *corpora quicunque quis purgare voluerit*, *fluida facere oportet*. Nam ipsa sana ratio suggerit, frustra materiæ commotionem & expulsionem tentari, nisi ipsa ad motum ac emotionem disposita sit reddita. Primo itaque omnis scopus, omnis intentio medentium in sanandis perlongis morbis eo utique tendere debet, ut humores crassi fluxiles & mobiles efficiantur, duritiės molliatur, viæ adstrictæ relaxentur, & postea validiori facto sanguinis impulsu & strictura solidarum intensa, impacti humores excutiantur atque obstructiones referentur. Ex quo jam elucescit, quam incomparabilis sint usus ad hunc finem consequendum thermæ, acidulæ & aliæ aquæ salubres, infusa, decocta, fotus, balnea & omnia, quæ emolliente & diluente virtute prædita sunt. Patet quoque exinde quod ante præparationem & mobilitatem materiæ, nunquam validiora purgantia, emetica, diuretica, sudorifera, mercurialia ad salivæ fluxum eliciendum, locum inveniant. Communis fere, sed pessimus hinc error est, quando deficiente mensium vel

vel hæmorrhoidum, aut subsistente lochiorum fluxu, pellentia fortiora, sic dicta emmenagoga, ut sunt myrrhata, succinata, crocata & alia adhuc calidiora, in usum præmature vocantur: siquidem hæc sine præmissa venæsectione, sine primarum viarum expurgatione, sine prævia vasculorum uteri apertione & dilatatione, sine antea adhibitis medicamentis fluiditatem sanguini conciliantibus, potius noxam afferunt & malum augent, tantum abest, ut juvamini sint exoptato. Observationes enim docent, ab eorum intempestivo usu febres, capitis dolores, vertigines, anxietates, hæmorrhagias per incongrua loca, deliria, melancholiam, & mille alia symptomata, fuisse exorta. Præstat itaque potius prius plethoram demere, alvum laxantibus lubricare, sanguini fluiditatem decoctis & infusis appropriatis conciliare vasorumque obstructiones balneis, vel aliis convenientibus remediis amovere, & tunc pellentia cum cura subjungere, & sic demum exoptatus consequetur effectus. Hæc lex medendi & regula in sanandis morbis chronicis, præsertim scorbuto, lue venerea, hydrope, quartana, melancholia hypochondriaca, calculo, asthmate, amplissimi non solum est usus, sed etiam in acutis egregia & curate observanda. Nam in his pariter extra crisin & ante materiæ maturationem, vel ut Veteres loqui amant, coctionem, in vigore paroxysmi, nunquam evacuantia cum fructu exhibentur. Hinc probe monet *Hippocrates Sect. 1. aph. 22. quæ matura coctaque sunt, medicamento purgante educere oportet ac movere, non cruda*. Natura ipsa huic methodo insistit, quippe quæ in omnibus fere febrilibus commotionibus, primos dies materiæ hostilis attemperationi & resolutioni stasium in inflammatoriis & aliis acutis febribus, impendit, quam felicissime exsequitur motu & appulsu auctiori sanguinis ad loca affecta, quo non modo sensim ac sensim sanguis & viscidi humores impacti solvuntur, sed & discutiuntur. In aliis quoque morbis, motu tam intestino, quam progressivo intensiori, crassi viscidi humores attenuantur, dissolvuntur fluidique redduntur, salsi quoque & acres cum oleosis, viscidis & terreis implicantur & contemperantur, ac nimis fluxiles & tenues inspissantur, quem proinde naturæ ductum merito artifex sequi debet.

§. X.

Quarto inter præstantissimas medendi leges hæc omnino connumeranda: *Evacuationes per loca humori excernendo convenientia fiant*. Aureum enim hoc præceptum dudum *Hippocrates Sect. 1. aph. 21.* his inculcavit verbis: *quæ ducere oportet, quo maxime repunt, eo ducere oportet per convenientes locos*; idque merito a medentibus maxima cura atque diligentia observandum. Etenim si Medicus humorum, qui in vitio sunt, excretiones stimulo quodam promovere debet, probe omnino disquirendum, cujus conditionis ac indolis sit materia hostilis evacuanda, & quo in loco & parte etiam corporis sit constituta, ut brevissima via commode educi possit. Sunt quippe diversi generis excrementa, ideoque iis eliminandis non quælibet accommodata sunt emunctoria, sed quodvis excrementum, peculiare & proprium quasi habet excerniculum. Hinc si in ventriculo & prima regione stabulatur & fixam sedem habet vitiosorum corruptorum biliosorum humorum sentina, quæ anxietates, ructus, tensiones & dolores gravativos parit, ciborum appetentiam prosternit, somnum placidum impedit, phlogosin excitat, vel etiam febres minatur; tum utique emetica, deplendo hac saburra ventriculum, utilissimam præstabunt operam, & hac ratione magnus & periculosus morbus præscindi poterit. Si in principio morborum intestina infarcta, vel ex male adsumtis & male concoctis eduliis, Lex IV.

mul-

multas recondunt cruditates, facilè patet, ea, quæ clementer intestinalem regionem expurgant, omnium opportunissima esse. In hypochondriacis prima regio, ac potissimum duodenum, ingenti cruditatum acido-biliosarum colluvie subinde refertum est, quam si quis diureticis, vel sudoriferis præpostere vellet eliminare, næ is non leve damnum allaturus esset. Nam ejus generis humores tempe rantibus obtundendi & per ventrem evacuandi, unde etiam ex thermis & acidulis aliisque medicatis aquis, quæ alvinas sordes liberaliter emovent, convenientissima in hoc malo sunt præsidia. Graviori iracundiæ affectu motus canalium biliosorum peristalticus actus ingentem bilis sæpe corruptæ & acris copiam in tenuia intestina effundit, quæ parit anxietates, nauseam, ciborum fastidium, compressiones circa præcordia, interdum etiam cardialgias & inflammationes subortas notavi, & ut quisque etiam videre potest affectionem cholericam; quibus gravissimis pathematibus si fortiori emetico vel sudorifero quis vellet succurrere, is certe pestilentem errorem committeret, de quo complures lugubres eventus propter inflammationes subortas notavi, & ut quisque sibi caveat, serio hortatus sum in *dissertatione de medicina emetica & purgante post iram veneno*. Nam quia congruum humoris biliosi excretorium est venter, longe tutius & consultius bilis ab ira commota per rhabarbarina, cum nitro & pulvere præcipitante nupta, vel per alia mitiora laxantia, educitur. Quin sunt inter exempla quidam, qui ex gravi ira male habentes in balneum se demiserunt & fortiter sudarunt, hoc eventu, ut lentæ febres, artuum tremores, arthritides, immo hypochondriorum spasmi & contracturæ, sequutæ fuerint. Nihil quoque magis noxium vel intempestivum est, quam alvo per quinque, vel sex dies clausa, sudorifera, vel alia calida spirituosa, offerre, aut emeticum præbere; nihil inconsultius, ac serum in habitu corporis hydropici obhærescens per sudorem velle educere, quum potius per urinarias vias & alvinam regionem, ejus eductionem moliri e re sit. Pessime pariter ægrotantium saluti prospiciunt qui circa illud tempus, quo variolæ, morbilli, purpura & alia exanthemata, vel inflammationes erysipelaceæ prodire debent, purgantibus, vel emeticis eos exagitant, sicque materiam illam acrem ad interiora nobiliora loca alliciunt, gravius damnum certo allaturam. Ubicunque vero unius ejusdemque indolis humor per diversa emunctoria excludi potest, tunc certe non alienum est, excretiones in aliis etiam quam ipsi proprie dicatis excretoriis movere, quo divertatur affluxus humoris, qui partem diu infestavit. Ita in tussi valde humida, qua mucosa in maxima copia & immoderatius screatu ejiciuntur, opportune purgantia offeruntur, quia mucum ex pectore in glandulas mucosas crassorum pertrahunt. Quod etiam valet in fluore albo & gonorrhea, ubi sæpius ingens viscidorum humorum copia ad has partes affectas affluens excernitur, & purgantia eam ob caussam, ut divertatur nempe humorum nimius appulsus, optime præscribuntur. Manet itaque firmum ac stabile, naturam semper in opere evacuatorio, si deficit, ut humores evacuandi commode per congrua emunctoria duci ac ferri possunt, adjuvandum esse.

§. XI.

Non minus universalis ac utilissima est quinta hæc lex: *nunquam vi morborum curationes aggrediendæ, vel evacuationis moliendæ, sed paullatim & successive agendum & tempus exspectandum*. Sane si ullus ex aphorismis *Hippocratis* memoratu dignus & in artis exercitio memori mente tenendus, certe est *Sect.* 2. 51. sic præcipiens: *plurimum & repente vacuare aut replere, vel refrigerare, aut* Lex V.

omni-

omnino quomodocunque corpus movere periculosum est. Et omnis multitudo naturæ contraria est. Quod vero paullatim fit, tutum est, tum alias, tum si ex altero in alterum transitus fit. Sicut enim omnes in rerum natura operationes per gradus, non per saltus, paullatim & successive, non vero cum impetu & violentia quadam, perficiuntur; ita eadem quoque via in sanandis morbis, in castigando & expellendo noxio humore, in obstructionibus reserandis, procedit natura & temporis beneficio utitur. Quapropter etiam Medicus suo satagens officio naturam imitari & nunquam violenter agere, multo minus impetuose evacuationes urgere debet. Nam certa & diuturna experientia compertum habemus, non majus periculum esse errore & temeritate Medici ægrotantibus accedere, ac ab emeticis purgantibus validioribus, neque minus ab iis remediis, quæ vi sudorem pellunt, aut urinam & salivam movent & corpus fortiter calefaciunt. Neque etiam cum subita & ingens mutatio, quam corpus a validissimis & magna dosi exhibitis remediis patitur, utilis, sed potius valde noxia esse potest, quia omnes vehementes motus in eorum numero, qui naturæ infensi sunt, qui præternaturales, morbosi & corpori vim inferunt. Hinc quando emeticum porrigendum, consultius est parciori, quam liberaliori manu propinare illud, eo quod ubi humores ad ejectionem anotericam inclinant, operatio erit sufficiens, & si non fuerit, iterato, vel auctiori dosi, pharmacum offerre præstat, ac uno impetu exturbare. Ubi per inferiora subducendi sunt humores peccantes, longe magis e re est, id clementioribus & repetito, quam simul & semel validioribus perficere: eumque in finem apprime ex usu sunt pilulæ secundum Becheri exemplum confectæ, quæ aloen probe ticuratam & extractum hellebori cum temperatis balsamicis gummatibus & extractis amaris, habent, ita ut una dosis vix tria purgantium grana capiat, eaque propter tonum ventriculi & intestinorum, quem purgantia labefactant, firmant potius & conservant, aliquoties tamen datæ, alvum saluberrime vacuant. Idem faciunt infusa ex radicibus & corticibus antiscorbuticis, aromaticis, atque ex rhabarbaro & agarico, addito stimulo salino tartareo, per extractionem cum vino confecta, & tam ad præcavendos morbos vere & autumno, quam ad sanandos rebelles chronicos affectus, egregii sunt usus. Quod si porro per corticem corporis halituosæ sordes excludendæ, nunquam in usum trahenda ea, quæ sudorem universam sanguinis & humorum massam commovendo fortiter pellunt; sed potius infusa & decocta diapnoica, vel etiam pulveres fixioris naturæ, nec non temperata balnea, quæ omne punctum in sanatione etiam rebellium morborum chronicorum, præter acutas passiones ferunt. In lue venerea affectis, si salivæ fluxus proritandus est, nunquam impetu & larga mercurialium oblatione id efficere oportet, præsertim in iis, quibus genus nervosum debile & humores impuri ac intemperati, nisi feralia symptomata vel incompescibile salivæ stillicidium ciere velimus. Pariter in efferatis motibus componendis doloribusque sedandis, proficuum magis est semper anodyna refracta, quam plena & magna dosi adhibere, & sistentibus amico temperamento quædam stimulantia adjungere, quo nomine theriaca cœlestis, massa pilularum Starckii, Wildeganfii, vel tinctura antimonii tartarisata, aut acris cum pauxillo extracti opii remixta, commendari merentur. Quando denique roborandum, & partes nerveæ, ne consuetos spasticos motus repetant, firmandæ, quod fit maxime in reprimendis paroxysmis intermittentium, & quidem familiarissime per famigeratissimum illum chinæ corticem & alia roborantia; tutius

tutius semper est, caussa febrili prius subacta & evacuata illud efficere, in accisa & repetita, quam magna & continua dosi, & antequam caussae prospectum fuerit; eo quod hoc neglecto, experientia teste, phthisis, hydrops, asthmata, hectica & pathemata spasmodico-hypochondriaca conciliantur. Quapropter omnes qui artis operibus manum admovere gestiunt, cum cura admonendi sunt, ut quantum fieri potest, ab omni validiori medicina, multo magis plena manu oblata, abstineant, sed potius temporis beneficio utentes, nunquam nimis festinent, & sic demum tuto, sine noxa & periculo, sua conficiant.

§. XII.

Lex VI. *Convenit interdum motus effrenes morbosos compescere, relicta ad tempus eorum caussa.* Sexta haec lex est, amplissimi in praxi recte instituenda usus. Quemadmodum enim ii motus in morbis, qui a centro ad circumferentiam abeunt, qui comitem habent pulsum citatiorem, cutem relaxant, spasmos cum caussa morbi tollunt & sic in salutem machinae labefactatae tendere solent, nunquam a prudenti medico sistendi, sed potius pro circumstantiarum ratione conservandi, vel tantum moderandi sunt: ita e contra illi, qui vergunt a circumferentia ad centrum, quales sunt maxime spasmodici, qui omnia turbant in corpore, & dum liberam dispensationem & motum humorum ac debitam secretionem & excretionem impediunt, interitum minantur, vel nisi ad caussae remotionem directi sunt, interdum provido consilio protinus compescendi sunt, licet caussa materialis efficiens eorundem adhuc intacta relinquatur. Quod ut testatius patescat, exemplo sit acerbissimus ex calculo dolor. Nimirum dimoto ex renum conceptaculo ac in urethere ob majorem molem vel aspritudinem firmius oahaerescente calculo, nerveo-membranaceus hic canalis ob vim illatam arctius constringitur, non solum dolor suscitatur exquisitus, & inflammatio cum febre accenditur, sed etiam per consensum simul ventriculus & duodenum afficitur, & inverso motu peristaltico, vomitus proritatur, quin toto tandem genere nervoso in consensum rapto, deliria, tremores, convulsiones & epilepsiae excitantur, quae, ut vidimus, quandoque mors funesta excipit. Sub hoc igitur motuum exorbitantium & symptomatum choragio, si quis velit caussam, calculum, vi emoliri, nec prius vias laxare; is sane nihil aliud efficeret, quam ut spasmodicas constrictiones augendo, lethalem morbi catastrophen induceret. Quin potius longe consultius caussa morbi tantisper relinquitur & motus quavis arte complacantur, & his demum ad temperiem reductis viisque ampliatis, faciliori negotio caussae amollitio tentari poterit. Pari ratione in colica passione, primum esse decet, ut vehementia spasmorum deliniatur clysteribus oleosis & unguentis ex axungia humana, pinguedine taxi, castoreo, zibetho & hujus generis aliis, & interius quoque ejusdem virtutis medicamenta adhibeatur, ut sunt oleum amygdalarum dulcium, antispasmodica, inque primis liquor noster anodynus mineralis, qui dolores & spasmos effrenes sistit, vomitus compescit, sine stupore tamen & sine omni noxa; hoc autem facto, facile ac tuto caussae materiali, sive illa haereat intra canalem intestinorum, sive intra membranas ejus, appropriatis remediis poterit succurri eademque expelli. In haemorrhagiis quoque nimiis, quarum eruptio semper a spasmis, sanguinem ad certam quandam partem adigentibus & vasa venosa eo excurrentia distendentibus, proficiscitur, vel potentissimis stipticis, constringentibus sanguinemque cohibentibus fluxus non cohibetur, delinitis autem spasmis, vel sponte cessabit, vel facillima ratione coerceri poterit. Tacemus plurimos alios spas-

spasmodicos, convulsivos & cum magna dolorum atrocia junctos affectus, in quibus semper expedit paroxysmos sedantibus prius invigilare, quam caussæ abolitionem urgere. Cavendum tamen quam maxime est, ne in ejusmodis morbis, ubi motus nimii perniciem minantur, ad eos sistendos opiata vel adhuc fortiora sedativa & narcotica adhibeantur. Testantur enim observationes Practicorum celeberrimorum, hoc perperam facto, spasmodicam colicam sæpius in paresin, aut etiam veram paralysin, transiisse, aut calculum uretheri remisso nemo eo diutius inhæsisse, ac in universum, lethales inde subsequutos esse effectus, quales annoravit & exemplis confirmavit *Stahlius in dissertatione de impostura opii*.

Lex VII §. XIII.

Excipit septima lex: *vigente paroxysmo, & quando natura jam movet, a fortioribus commoventibus & evacuantibus desistendum, ac potius excedentes motus moderantibus & ad temperiem reducentibus, utendum.* Ipse *Hippocrates* quum observasset, quantam noxam afferat, si quis in illis morbis, ubi sanguis cum impetu circumagitur & morbi vehementia est maxima, fortiora medicamenta, quæ majorem sanguinis cient orgasmum, propinare, aut purgantia exhibere audeat, sapienter *sect. 2. aph. 19.* præcepit: *vigentibus morbis, quiescere multo præstat*: ac potissimum valentiora ejusmodi pharmaca tempore paroxysmi febrilis non præscribenda esse serio in *lib. de purgantibus* suasit: *quicumque* inquiens, *a febribus fortioribus corripiuntur, his medicamenta purgantia dare non oportet, donec remiserit.* Etenim quando vehementes motus vel spasmi intensiores præsto sunt, utplurimum exteriores corporis partes cum summa cute constrictæ sunt, & sanguis circumferentia ad centrum urgetur, alvus, renes, poruli cutis & reliqua emunctoria, propter nimiam constrictionem, non rite munere suo funguntur & excretiones subsistunt; eaque propter nihil certe imprudentius poterit excogitari, quam tum motus ciere vel augere, & præsertim purgante, vel vomitorio, aut sudorifero valido, humores naturæ corporis nostri inimicos exterminare niti eoque symptomatum vehementiam magis exacerbare. Quiescendum potius tunc temporis est, vel parum agendum, & magis effrenes motus moderandi, ac cum violentis spasmis blande componendi. Hanc ob caussam rectius procedunt ii, qui in morbi paroxysmorum vigore atque impetu, si quid arte tentandum, tantum diluentia, blandam diaphoresin conciliantia & moderate nitrosa ac sedativa naturæ amica exhibent. Ubi vero movendum, accommodatissimum tempus est in acutis principium, vel quando vehementia remisit, in chronicis extra paroxysmum & conquiescentibus spasmodicis motibus, quo etiam evacuantia congrua operationem suam bene exsequuntur. Egregium hanc in rem *Cælii Aureliani lib. 2. cap. 8. pag. 217.* est monitum, dum ait: *nec phlebotomia, nec aliis medicamentis, quæ cito & copiose peccantes humores detrahunt, unquam utendum in augmento passionis, sed potius tempore dimissionis. Unde*, pergit, *in accessione simpliciter mitigantibus utimur adjutoriis.* Sed dolendum profecto, toties totiesque contra hanc impingi legem. Nam communis tam vulgi, quam Medicorum non incelebrium, olim fuit & adhuc est opinio, variolarum, morbillorum, purpuræ atque pestis morbum, expellentibus & alexipharmacis fortioribus esse excipiendum, quo illud quod vitæ est inimicum, cito & sine mora per corporis peripheriam proscribatur, unde tot in officinis prostant tincturæ bezoardicæ, spiritus volatiles, salia volatilia, essentiæ antipestilentiales ac pulveres varii generis sudoriferi & alexipharmaci, olea calidiora aliaque id ge-

nus plura. At vero sic calor calore fovetur, ignis igni additur, ipse sanguis quasi accenditur, mixtio ejus naturalis & temperata crasis dissolvitur & destruitur, ac in universum nihil aliud efficitur, quam ut anxietates, inquietudines, deliria, epilepsia & convulsiones concitentur, placida & successiva eruptio impediatur, ipsaque materia exanthematica deleteria plus augeatur, quam imminuatur. Longe tutiora certe in expellendis variolis, morbillis, purpura & omnibus morbis, in quibus aliquid per corporis corticem excerni debet, sunt illa medicamentorum genera, quæ nimias & turbulentas commotiones cum stricturis superficialibus amicabiliter placant, & impedimenta removendo, eruptionem blande adjuvant. Quod quidem, quemadmodum de fortioribus sudoriferis in propatulo est: ita eadem cautio de eorum quæ per os vel alvum vacuant usu, studiose tenenda. Neque enim unquam convenit, emetica vel purgantia, quin salia, majori dosi tempore paroxysmi tertianæ, vel quartanæ, aut non multo ante ejus accessionem, propinare: quippe per experientiam cognitum est, insultum inde longe reddi acerbiorem maximasque cum cardialgia anxietates laborantes affligere. Ratio in proclivi est. Scilicet hæc medicamina non alia ratione quam spasmo agunt, & partes nerveo-membranosas subtili sale acri caustico vellicando ac stimulando, ut validiori crebriusque repetita strictura & separetur & exturbetur, quod in vitio est, efficiunt; in omni autem febre ejusque paroxysmis, jam tum teste nausea, dorsi dolore, pandiculatione, conatu vomendi, flatibus in abdomine, anxietate præcordiorum, horripilatione, cutis refrigeratione, alvique adstrictione, adsunt spasmi & formalem ejus rationem absolvunt, ideoque dum sic spasmus spasmo accedit, & stricturæ intenduntur, non possunt non pathemata exacerbari & paroxysmus longe gravior reddi. Ubi vero impetus resedit, nervosum genus tranquillum & partes spasmo prius exagitatæ languent ductusque patuli sunt, tutissime ac utilissime fomes & vitiosa materia artis ope laxantibus, purgantibus vel emeticis e latibulis evocatur atque proscribitur. Quæ certe prudens temporis opportuni exspectatio, tum in morbis, tum in omnibus moliminibus, tam necessaria est, ut sine ea frustraneus sit omnis conatus, de quo scite cecinit *Ovidius*:

Dum furor in cursu est, currenti cede furori,
Difficiles aditus impetus omnis habet:
Aggrediar melius tunc, cum sua vulnera tangi.
Jam sinet & veris vocibus aptus erit.

§. XIV.

Octava lex sit: *ubi motus jam languent, anodyna & sedantia summa cum cura sunt evitanda, ac potius vires reficientia motusque excitantia usurpanda.* Quemadmodum si non potior, certe haud postrema, dexteritatis atque peritiæ medicæ pars in eo versatur, ut artifex exorbitantes motus opportune complacare noscat: ita profecto præposterum ac damnosum est molimen, quando opprimuntur ac sopiuntur, ubi potius provocandi sunt & excitandi. Etenim anodyna & sopientia pharmaca & ex his frequentissimi usus opiata, ex heroicorum numero sunt, quæ magna pollent efficacia, & tam ad juvandum, quam nocendum parata, ideoque cautissima, ac ut *Celsus lib.* 5. *cap.* 25. monet, nonnisi nimia necessitas urgeat, usurpanda. Pessimus quidem quorundam mos fert, ut in quovis dolore aut somni defectu, imprudenti consilio, sine circumstantiarum perita pensitatione, ad anodyna ceu sacram anchoram confugiant, & doloris mitigationem cum quiete procurare nitantur, quum tamen sapienter præcipiat idem *Celsus lib.* 3. *cap.* 18. *Lex VIII.*

quod

quod hæc moderatio semper sit adhibenda, ne quem obdormire volumus, postea excitare non possimus. Semper igitur ante sedativæ virtutis remediorum usum exquisita virium ratio habenda, eademque nunquam in usum vocanda, ubi virium, sive ob ætatis, sive aliam caussam, adest imbecillitas, quæ ex impotentia membra movendi pulsu debili parvoque, item actionum animalium torpore atque segnitie, sufficienter cognoscitur. Hoc autem neglecto quam maxime detrimentosa sunt, senes ad affectus soporosos disponunt, plethoricis sanguinis excretiones supprimunt, quibusdam mentis abalienationem conciliant, in febribus autem malignis aliisque morbis, dum vires penitus prosternunt motusque ad expugnandum morbum necessarios sopiunt, sphacelum ipsamque mortem inducunt. Et certe frequentissima est in observatis medicis mentio noxæ ex improvido sedantium & opiatorum usu, ut apud *Sanctorium de methodo vitandi errores lib.7.c.12. VVillisium in pharmacia rationali P. I. pag.392. Sennertum Prax. lib.6.cap.1.pag.7.& Forestum lib. 9. obs.* 14. qui narrat, cacochymicum, cui imperitus Medicus præscripserat in dolore calculi opium, somno sepultum esse perpetuo. Ipse quoque novi, quendam febre ardente laborantem, ad sopiendam diuturnam vigiliam aliquot granis laudani sumtis, æternam sibi conciliasse quietem. Quin non desunt exempla, ubi opium in forma suppositorii immissum mortem induxit, cujus generis plura scripto reliquerunt *Tilingius lib. de opio pag.46. Sennertus l. c. Marcellus Donatus hist. mirabil. lib.4.cap.*18. Et licet aliquando dolorem primum quodammodo mitigare videantur, ejusmodi sopientia attamen infidus est effectus & non ita multo post acerbiora ingruunt pathemata, morbus pertinacior fit ac pejor, ipsaque mors haud raro succedit. Conceptis id de colico dolore testatur verbis *Trallianus lib. 10. cap.1.* sic perhibens: *qui ex opio & alterco parantur, in colica non temere admovere oportet. Etsi enim doloris levationem afferre videantur, tamen efficiunt, ut postea dolor diutius permaneat, putoque bona ratione ipsa non conferre.* Et paucis interjectis sic pergit: *multi igitur, quum in ejusmodi affectibus iterum atque tertio dedissent, effecerunt, ut partes læsæ emorerentur resolvereturque, interdum vero etiam mortem omnino induxerunt.* Præstat igitur potius antispasmodicis, balsamicis, corroborantibus, analepticis, itemque bezoardicis paullo fixioribus & accuratiori insuper diætæ ratione languenti naturæ succurrere, ac motus conservare atque erigere, sique vel maxime, ob urgentes atroces dolores, ad complacationem aliquid videtur moliendum, non opiatis & vehementioribus sedativis, sed blandissimis anodynis, cum balsamicis naturæ amicis nuptis, utendum. qua virtute non possum non commendare liquorem meum anodynum sic dictum mineralem, qui vires non prosternit, sed custodit, ac tutissime sine metu omnis noxæ potest usurpari; cui interdum refracta dosi balsamum vitæ, vel spiritus bezoardicus ad mentem Bussii paratus adjungi poterit.

§. XV.

Ad nonam jam progredimur legem; *excretiones criticas & salutares promovere, non intercipere, decet.* LEX IX. Criticæ a Veteribus dicitur illæ evacuationes, quæ in acutis morbis, cujus generis maxime sunt febres, sponte a natura, sine ulla etiam arte, certis diebus, ut sunt medius inter tertium & quartum, septimus, nonus, undecimus, plerumque cum bonis ægri rebus eveniunt. Ita enim, ut antecedenti capite docuimus, a sapientissimo opifice coagmentata est corporis humani machina, ut inordinati in ea motus, qui a caussa morbifica excitantur, sæpissime in medicinam cedant, ac per eosdem ipsa morbi

caussa summe pernicialis corrigatur & correcta e corpore expellatur. Et quum hæc materiæ correctio certum & determinatum temporis spatium requirat, antequam commode ex corpore eliminari possit, atque huic negotio divina sapientia septenarium maxime numerum dicaverit, ex eo fit, ut evacuationes, quæ circa septenos, vel semiseptenos dies succedunt, in salutem corporis maxime vergant & naturam ordinate sua perficere indicent. Duplici vero modo excretiones illæ salutares sunt: Vel enim ipsam caussam, quæ functiones corporis turbavit, secernunt atque evacuant, ut fit in variolis, in morbillis, in febre erysipelacea, pestilente, quibus in morbis, ubi ad summam cutim, vel glandulas, nocens materia propulsa fuit, mox sævissima illa symptomata mitiora fiunt, aut plane conquiescunt. Vel criticæ evacuationes hoc nomine saluti sunt, quia effectum morbi pernicialem a corpore separant, atque removent, siquidem sub ipso morbo & motu concitatiori febrili, sanguinis & humorum massa in multas excrementitias salsas, sulphureas sordes dissolvitur, quæ, dum morbus in vigore & impetu est, non commode secedunt & expelluntur, simulac vero caussa morbifica est sublata, ac v. g. in inflammationibus stases sanguinis discussæ, spasticæ constrictiones corpus deserunt, tubuli excretorii relaxantur & omne alienum atque excrementitium, quod sub ipso morboso motu generatum fuit, utilissime propellitur, ut sudor largiter profluat, alvus sua sponte descendat & copiosa excrementa mucida biliosa dimittat, urina quoque crassior secedat, atque copiosum deponat sedimentum, vel etiam humor crassus viscidus, in pectoris præsertim morbis, maxime acutis, uberius collectus per expectorationem educatur. Jam quisque facile perspicit, nihil perniciosius esse, quam salutiferas has excretiones temere sistere, ac intercipere. Sane quam gravia, immo sæpius funesta, mala, non modo a variolis, morbillis, purpura, crusta lactea, scabie, erysipelate, podagra, arthritide repulsis & ad interiora repercussis eveniant, plurimis observationibus atque experimentis in praxi medica quotidie innotescit. Perquam nota sunt etiam illa damna, quæ ex antiquis ulceribus sanatis, & diu gestatis fonticulis, præpostere consolidatis, pullulant. Pessime non minus ægrotantium saluti consulunt, qui alvi fluxus in febribus continuis, immo malignis, quibus sæpe salutariter morbus terminatur, noxios censent, eosdemque eapropter imprudenter cohibere ac sistere audent. Pariter exitiale molimen est, hæmorrhagias, quæ sæpe febribus continuis superveniunt, sive in criticis diebus, sive extra eos obveniant, vi quadam compescere, ex quo certe nunquam non capitale notavi damnum: quæ tamen omnia jam tum *Sect. 1. cap. 8. de damnis ex cohibita cuticulari & cap 9. sanguineis aliisque evacuationibus*, nec non *cap. 14. de crisibus in experientia rationali fundatis*, fusius exposui. Interim si forsan excretiones etiam salutares nimiæ & excedentes fuerint, ut vires iisdem gravius pessundetur, non tam directe sedativa & sistentia adhibere e re est, quam potius ea, quæ appulsum humorum ad alias partes divertunt & motuum impetus blande demulcent, atque placant.

§. XVI.

Lex X. Decima lege præcipiendum, *ut morbo, vel paroxysmo finito artifex roborantibus utatur, quo recidiva vel novus morbus arceatur*. Qui saniorem medendi rationem sequuntur, eos non latet, paroxysmos morborum, præsertim spasmodicorum vehementiores, subsequi magnam atoniam, ac debilitatem corporis, & illius inprimis partis, in qua caussa morbi inhærens vehementiam suam exercuit, quæ relicta debilitas, non modo facil-

liuue

time paroxysmos priores impetu longe fortiori revocat, sed & ob sanguinis circulum ibidem factum impeditiorem & vigorem deperditum, humores noxii eo decumbere consuescunt, ibique stagnationem subeuntes, chronicis diuturnis & maxime lentis morbis amplissimam subministrant occasionem. Perite idem inculcavit artis nostræ parens *Hippocrat. aph.* 32. *sect.* 4. hunc in modum differens: *quibus a morbo restitutis quippiam est infirmum, ibi abscessus fiunt.* Quem aphorismum *Heurnius* ita exponit: *quando post morbum infirmitatis aliquid superest, quæ ex lassitudine & imperfecta crisi judicatur, ita ut supersint materiæ febrilis reliquiæ, aut si liberalius se potu aut cibo invitent, quam immutata ventriculi actio, & temperamentum & habitus perferre possunt, tunc in discrimen venit homo, quia partes internæ & externæ labefactatæ sunt; hinc si non accurata diæta accesserit, hepatis & lienis scirrhi, vel cephaleæ, vel foras in artus, si ibi imbecillitas, abscessus effunduntur. Quare ne quid coacervetur, dentur pilulæ aleophanginæ, mastichinæ vel Rufi, vel tale quid.* Huc quoque referendus, *aph.* 12. *sect.* 2. *morborum reliquiæ, quæ a crisi supersunt, recidivos morbos parere consueverunt*, quod potissimum, sicut rursus id optime explicat *Heurnius*, contingit, quando ob infirmatam naturæ vim, materia morbifica non tota fuerit exclusa, neque in declinatione alvus purgante sollicitata. Quæ quum ita sint & experientiæ quoque testimonio uberius constent, utique manifesto apparet, nihil esse finito motu morboso ad reliquias mali extirpandas accommodatius, quam ut omne noxium & morbificum, quod adhuc hæret in corpore, tacitasque ipsi struit insidias, sive in ventriculo, sive in venis substiterit, mature excludatur & corpus ab omni excrementitio succo liberetur. Graviter vero in hoc errare ut plurimum solent Medici, quod in fine morbi & ægris ad sanitatem redeuntibus, morbiferas reliquias neque evacuantibus, neque diaphoreticis eliminent, neque robur deperditum naturæ atque ventriculi per congruam diætam & probata stomachica apte restituant. Etenim quo minus Medicus utilem opem conferre potest morbo in vigore constituto, eo majus eoque præstantius in principio atque in declinatione ipsius est auxilium, siquidem initio, natura adhuc valida existente, multum proderit, si omnia congruis subsidiis obstacula, quæ motus salutares sufflaminant, dextre removeat & materiam vitiosam diminuat; in declinatione vero, si corpus debilitatum, rursus confirmet, vires languidas erigat, & quod restat adhuc noxium, expellat, & sic non modo recidivas pejores, sed & novos longe periculosiores morbos plerumque succedentes felicissime avertat. Ad subigendas igitur morborum reliquias & reparandum universi corporis robur, egregia virtute splendent pilulæ balsamicæ ut Becherianæ & ad harum exemplar paratæ Stahlianæ, vel nostræ, quippe quæ aliquoties oblatæ, noxia clementer expurgant, ac ventriculo cum intestinis robur iterum conciliant, præter quas commendanda etiam stomachica, quæ digestionem promovent, motum peristalticum infirmum egregie fulciunt & succis vitalibus tenuitatem ac spirituascentiam denuo conciliant, quæ tamen tanto utiliora sunt, quanto minori, continuata tamen sæpiusque repetita dosi, assumuntur. Quod si autem ullo in morbo, certe in variolis & morbillis, reliquiæ morborum ut proscribantur, corpus firmetur & ab insultibus morbosis defendatur, necesse est, quandoquidem hoc neglecto, ex facili varias exulcerationes, abscessus quoque viscerum, aliaque gravissima mala subsequi, experientia planum facit testatumque. Deinde post partum, immo abortum, vel puerperium etiam, uterus valde enervatus & a tono suo dejectus ad pristinum robur commoda medicina redu-

cendus est, ne magnæ contumaces ac diuturnæ inde resultent affectiones, cui scopo eximiæ pilulæ nostræ balsamicæ, vel infusa laxantia leniterque purgantia, cum nervinis & uterinis mixta, unacum exquisito in vitæ victusque ratione temperamento, satisfaciunt. Mirum quoque tonum ventriculi & intestinorum labefactare solent diarrheæ ac dysenteriæ, qui si non cito reparatur, lentæ inde febres, pedum œdemata, status cachecticus, spasmi hypochondriaci aliaque redundare possunt, ad quæ arcenda egregie usui, præter exactam diætam, est vinum generosum, uti Hungaricum, vel Gallicum Pontak, parcius inter cibandum potum, nec non elixir stomachicum, vel balsamum sic dictum vitæ, accisa dosi, sed diutius, usurpatum. Semper autem præstat hæc successive perficere, ac vires potissimum fractas atque depressas sensim analepticis reficere ac resocillare.

§. XVII.

Lex XI Eadem cura tenenda lex undecima: *debilibus debilia, valentibus valentiora conducunt*. Hanc totidem fere verbis consignavit *Celsus lib. 2. c. 20.* scribens: *Imbecillis hominibus rebus infirmissimis opus est, mediocriter firmos media materia optime sustinet, & robustis apta validissima est*. Et *Hippocrates l. de loc. in hom. §. 55.* eandem sic conceptis verbis inculcat: *medicamenta fortiora a natura in debilibus morbis dare non oportet:* ac paullo post, *medicamentum singulis secundum naturam, debilibus debilia a natura, fortibus vero, fortis natura pharmaca exhibenda sunt*. Ut autem hic practicus canon eo clarius pateat, exponendum quid per debilia & valentia, tam corpora, quam pharmaca, sit intelligendum. Debilitas igitur ejusque oppositum firmitas & fortitudo, dicitur in genere a viribus, quæ valore effectus, idest potentia movendi, ut in microcosmo, sic etiam microcosmo, sese produnt. In homine quidem vires secundum functiones, in quibus sese exserunt, optime in animales, naturales & vitales dispesci possunt, singulæ vero influxu subtilissimi, purissimi & mobilissimi, quod cum sanguine mixtum & in cerebro segregatum per nervos vehitur, tanquam caussa & fundamento nituntur, & continentur. Quod summæ activitatis liquidum, quum ex purioris aeris & alimentorum substantia ortum trahat; facile patet, quod qui bene appetunt, digerunt & egerunt, robustioris sint naturæ; contra ea quibus appetentia prostrata, ingestio, digestio atque egestio vacillat, debiles & languidi; eo quod in illis humores puri & temperati, in his vero impuri & intemperati redundant. Infirmi vero etiam dicendi, qui sensibilioris animi & corporis, & quorum nervosæ partes levi etiam ex caussa ad suscipiendas anomalas motiones promtæ sunt atque dispositæ: valentes vicissim, qui animi compositi, nec tam facile a rerum externarum insultu afficiuntur aut læduntur. Atque adeo in procinctu est ratio, quare infantes, ætate graves, vel valde decrepiti, qui spongiosum fibrarum habitum obtinent, vasa, nervos ac tendines exiliores gerunt, vigiliis, animi affectibus, mentisque fatigationibus nimium indulgent, morbo graviori acuto, vel chronico laborarunt, aut nimium sanguinis profuderunt, in debilium numerum merito referantur, unacum iis, qui morbo, multoque magis ejus paroxysmo jam detinentur. Per fortiora autem medicamenta intelligenda ea, quæ parva dosi magnis agendi viribus instructa evacuandi & adstringendi, commovendi & sistendi, calefaciendi & refrigerandi, inprimis ex minerali regno petita: lenia contra ac debilia nuncupanda, Galenica vulgo dicta, quæ non vi, sed blande ac successive operationem suam exsequuntur, nec majori etiam dosi facile nocent, ut sunt clementia & per epicrasin laxantia, clysteres, infusa theiformia,

lac

lac asininum, serum lactis, temperantia, diaphoretica fixa, absorbentia, liquores fixi alcalini cum balsamicis & amaris extractis conditi, nec non plura arcana illa universali, panaceæ, essentiæ quoque solares dulces, quæ innocenter pariter in omnibus morbis, firmis æquæ ac infirmis præberi possunt, nec quicquam comprehendunt, quod conspicuam in morbis inducere possit mutationem. Jam quum ad omnes salutares in corpore humano perficiendos effectus exquisita inter agentis & recipientis vires requiratur æquabilitas atque proportio, & natura humana ab omni excessiva, ut ait *Hippocrates*, qualitate lædatur, clarissime innotescit, in omni medicamentorum oblatione corpora curate esse distinguenda eorumque vires cum pharmacorum facultate sollicite comparandas, & sic accommodam medendi rationem ineundam. Qui secus procedit, is certe graviter nocet, & debilibus fortia porrigens, vires iisdem opprimit penitusque prosternit, vel plane cum vita extinguit, debilia autem fortibus offerens, frustraneam prorsus locat operam, aut commovendo, nec emovendo quod in vitio est, malum exacerbat. Potissimum tamen cavendum, ne infirmos unquam validioribus pharmacis aggrediamur, sed hi semper magis diæteticis, quam pharmaceuticis sunt tractandi, & nullum medicamentum ipsis sæpe est optimum. Quumque inprimis debilium numero accensendi sint infantes ac senes: patet certe, quam temerarium & imprudens sit molimen, infantibus dimidii vel unius anni lactentibus, epilepsia ex dentitione difficili correptis, acriora purgantia, ut pulverem ex resinæ jalappæ grano uno aut duobus, & mercurii dulcis binis, vel tribus granis, crebrius propinare, iisdemque demortuis, tamen de securissima medicatione, cum summa alterius contradicentis injuria, gloriari. Pariter ætate provectis tam fortia purgantia damno sunt gravissimo; quippe quæ teste *aph. 36. sect. 2.* sana etiam corpora cito exsolvunt; multo magis senilia & imbecillia labefactant & detrimento mactant. Neque etiam infantibus, senibus aliisque imbecillibus, spirituosa calida, sic dicta confortantia, tam proficua & amica sunt, ut vulgo putatur, eo quod hæc, ipsumque, ut audit, lac senum, vinum potens, largius haustum, intestinum calorem in succis accendunt eosdemque per hunc exhauriunt penitusque consumunt; moderate vero & medice cum optimi succi cibis assumtum vinum, acido destitutum & generosum ac purum ut Rhenanum vetustum, vel Hungaricum, stomachi vires totamque naturam egregie reficit atque custodit. Neque vero tantum validiora pharmaca, verum etiam alimenta valentis, ut *Celsus* dicit, materiæ, invalidis minus accommoda sunt atque proficua, licet & Medicorum & aliorum vulgus erroneam hanc foveat sententiam, debiles & a morbo languidos, cibo, potu & jusculis confortantibus ac nutrientibus esse subinde reficiendos. Recte enim jubet *Hippocrates Sect. 1. aphor. 2. in ipsis exacerbationibus cibos adimere oportet: nam prabere noxium, & cum per circuitus redeunt morbi, in ipsis accessionibus, abstinendum est*; eo quod corpora, ut impura, sic etiam imbecillia, monente eodem auctore, quo magis nutriveris, eo magis læseris, & vires in morbis non meliori ratione reparantur, quam prudenti medicatione & successiva caussarum morbificarum remotione. Quamobrem memoriterque mente nunquam non reponendum: inter vires corporis & medicamentorum, mensuram quoque alimentorum ipsumque laborem & motum, exquisitam semper servandam esse proportionem; eumque in finem, ut perite vult *Hippocrates lib. de morb.* curate expendendam hominis naturam, cor-

poris staturam, ætatem, anni tempus & constitutionem, situm regionis aliasque id genus plures circumstantias.

§. XVIII.

Lex XII. Ad duodecimam nunc pergimus legem: *perpaucis selectis medicamentis, ad morbos & sanandos, & arcendos, utendum*. Sane nihil magis medentem perturbat atque confundit, quam ingens illa remediorum multitudo atque varietas, qua libri botanici, pharmaceutici, chymici & practici referti sunt, ut non sine fastidio perlustrari possint & parum absit, quin artem ipsam exhorreat diffusissimum hunc campum ingressus. Tam innumera enim sunt remediorum genera, tot compositiones, tot medicaminum vulgo adscriptæ virtutes, ut ne quidem memoria his omnibus capiendis sufficiat, tantum abest, ut quæ de singulorum usu & perita applicatione scitu perquam necessaria, animo teneri queant infixa. Celebrandum quidem in eo merito summi conditoris est providum institutum, quo benigna parens natura affluenter ex inexhausto suo penu varia & multiplicia in sanorum æque ac ægrorum usum suppeditat præsidia, neutiquam tamen opus est, ut omnia in usum vocentur, sed natura, ut in alimentis, sic etiam iis, quæ in medicinam cedunt, paucis contenta est. Paucæ quippe & simplicissimæ sunt morborum caussæ, ideoque iis etiam removendis pauca sufficiunt adminicula, & ex vero scribit *Langius epist. 76. ego dico, desipere eos Medicos, qui pluribus medicamentis aliquid expediunt, quod paucioribus transigi potest*. Quin potius ipse ego scio & experientia edoctus sum, nunquam Medicum, qui immenso isto pharmacorum, quæ in pharmacopoliis asservantur & plerumque sine ratione & fide mirificis encomiis celebrantur, apparatu, utitur, crebrius ea mutat & affatim ægris ingerit, ad veram, certam & intimam eorundem cognitionem, pertingere, in qua tamen præcipuum felicis medendi rationis momentum est repositum. Hinc egregium profecto *Damasceni aph. 34.* est consilium: *pharmaca pauca tibi tenenda sunt, & quorum operationes ac potestates jam multoties expertus es. Totius enim multitudinis notitia incomprehensibilis est, ac quum per singulas volueris inquirendo discurrere, multiplici diversitate distentus, ne scies, cui debeas fidem adhibere*. Artis igitur atque prudentiæ est, ex tam numerosa supellectile pauca & certæ virtutis quædam deligere ac per longam atque attentam experientiam quid in tot diversis, ut offeruntur quotidie, casibus & circumstantiis præstare queant, quid minus, addiscere, ac tum demum perspectis penitius eorundem viribus ac operationibus, iisdem uti ac in medicatione cum certa ratione inniti. Nam scite hanc in rem scribit *B. Vvedelius de med. facult. cogn. & applic. p. 25. res se habet hac instar amicorum. Magis æstimamus unum vel alterum amicum, quam centum notos. Multi etiam amicitiam offerunt, pauci merentur. Ita etiam curiosum, selectum & expertum medicamentum reliquis omnibus præferendum est. Qui omnes habet amicos, neutrum habet, qui omnia novit, neutrum novit*. Qui vero artem speculando tantum agitant & experientia destituuntur, hi certe fluctuant & hallucinantur, nec firmum, solidum & eventu comprobandum interponere possunt consilium, multo minus quamdiu usui insistendum, quando desistendum, qua dosi offerendum & quæ alia sigillatim circumstantiis accommodanda, ex vero præcipere.

§. XIX.

Lex XIII. Ex præcipuis præterea medendi legibus est decima tertia: *Medicus in juvando naturæ curatricis opere, plus utatur remediis diæteticis, lenioribus & simplicibus, quam pharmaceuticis activioribus & compositis*. Per diætetica ea intelligimus, quæ ex iis rebus, quibus ad vitæ & sanitatis tutelam nemo

non

non indiget & quæ recepta in scholis denominatione rebus non naturalibus accensentur. Nam quemadmodum ex harum perverso & inordinato usu prima fundamenta & proximæ morborum origines pullulant pariterque vehementia augescunt: ita ad morbosas varii generis afflictiones arcendas & subigendas, legitimo illarum usu & exquisita victu & vivendi ratione aptius & accommodatius est nihil, nec ipsa natura sine hac quicquam boni in sanando præstare, nec medicina optatum exserere potest effectum. Unde vera sunt quæ *Galenus* tradit: *nullum efficax remedium medicina habet, quod solidum auxilium afferre possit, si ei victus ratio resistat, vel illud non adjuvet*. Sane ipse ego sancte asseverare possum, quod remediis diætericis, quo aeris & cœli mutatio, corporis conveniens motus, accommodatus cibus & potus, nec non seri lactis, vel aquarum mineralium prudens usus, item abstinentia & quies, referenda, in expugnandis rebellibus chronicis morbis, qui maxime in imbecilli nervosarum partium systemate longam & fixam sedem habuerunt, ut affectus spasmodici & convulsivi, hypochondriaci & hysterici, id præstiterim, quod frustra artificiose compositis & concentratis medicaminibus tentarāt alii, & ipse a magnæ famæ medicamentis exspectaram. Diætetica quippe remedia humoribus & motibus vitalibus affinia sunt, & blande, successive & cum tempore laudatissimam suam exserunt operationem, naturam imbecillem, & morbidam in meliorem statum reducendo. At vero quo major est horum simplicium in Medicina utilitas, eo pauciores ex Medicis eorum cognitioni, multo minus dextro usui, debitum constituunt pretium ac utilissimam dant operam, sed plerique pensi habitis diætericis præceptis, nonnisi operose concinnatis e pharmaceutico fonte petitis subsidiis morbos oppugnare contendunt, quo tamen plerumque nihil aliud efficiunt, quam ut naturam in saluberrimo sanationis ordine, progressu, & tempore turbent, vel festinatione opprimant. Hinc citante *Langio lib. 1. epist. 76.* multiplices medicamentorum ex simplicibus numerosis confarcinatas compositiones salse jam pridem irrisit *Plutarchus in sympos. Dec. 4.* Cui *Plinius H.N. lib. 24. c. 1.* his verbis perbelle suffragatur: *ex terra nascentibus nata Medicina. Hæc sola natura placuerat esse remedia parata, vulgo inventu facilia ac sine impendio ex quibus vivimus. Postea fraudes hominum & ingeniorum captura officinas invenere istas, in quibus sua cuique venalis promittitur vita. Statim compositiones & mixturæ inexplicabiles decantantur. Arabia atque India in medio æstimantur ulceriqve parvo medicina a rubro mari importatur, quum remedia vera pauperrimus quisque cœnet. Ita est profecto, magnitudo populi Romani perdidit ritus vincendoque victi sumus, paremus exteris & una artium medicina imperatoribus quoque imperat.* Longe prudentiores in eo se gesserunt vetustissimi Medicorum, ut peritissimus Cous, *Celsus* & Methodici, qui, re probe perpensa, quicquid in arte præstiterunt, solius naturæ ordine & ductu & ignobilibus hisce auxiliis ac diætæ beneficio effecerunt. Nam pharmaceutice quidem confecta priscorum medicamenta, magna ex parte incondita sunt ac nullius fere pretii; contra vero in eorum monumentis longe meliora & utiliora in regimine diætetico recte adhibendo in morbis & extra eos reperire quispiam poterit præcepta, quam in ullo fere recentiorum scripto. Laudandus tamen merito hoc in genere *Montanus* ejusque optimus discipulus *Crato*, e quorum scriptis & ego multum profeci; quumque ipsa experientia de præstantia magis confirmarer, utilissimam me collocaturum operam putavi, si neglectui datam hanc potissimam artis salutaris partem omnibus modis excolere atque splendori

suo

suo reddere anniteret, evulgatis hunc in finem quamplurimis latino idiomate & Germanice redditis iterum iterumque recusis schediasmatibus; non sine luculento peritiorum applausu. Accedit & hoc, quod in universa rerum natura nullum purum detur simplex; sed omnia, quæ ad medendum tria sic dicta regna suppeditant, ex variis & diversis subjectis jam tum mixta sint, nec etiam nomine artificiali mixtione & compositione opus sit, præferenda tamen maxime ea simplicia sunt compositis, quæ non uni, sed duplici, immo sæpius triplici, indicationi curandi satisfaciunt. Ita v. g. manna præter facultatem alvum stimulantem, aliud adhuc, videlicet acidos, ponticos humores demulcentem & simul spasmo constrictas fibras intestinales relaxantem, obtinet, unde in hypochondriacis & pectoris affectibus, omnibus aliis purgantibus palmam præripit. Rhabarbarum præter vim stimulantem, custodit etiam principium subadstringentis & roborantis virtutis, unde tutissimum in diarrheis ipsisque dysenteriis est laxans. Cortex chinæ quoniam non modo amaritiem, qua acidum vitiosum in intermittentibus corrigitur & blandior spirituascentia sanguini conciliatur, habet, sed & elementum genus nervosum valde imbecille & ad novam febris materiam progignendi pronum roborandi aptū obtinet, aliis inferioribus & compositis recte anteponitur. Pulvis florum chamomillæ vulgaris propter oleum virtutem anodynam & antispasmodicam, ac propter amaritiem subtilem vim aperientem & corrigentem recondit. Mentha custodit oleum subtile roborantis pariterque anodynæ virtutis, simul quoque elementum adstringens terreæ fixioris naturæ, ideoque in vomitu non datur ea præstantius. Neque tamen omnem omnino simplicium sic dictorum compositionem, multo minus cum ratione institutam miscelam, rejiciendam, sed potius quandoque proficuam admodum, immo necessariam esse, arbitror. Sic nitrum est simplex, si ullum, certe hoc præstantissimum, quod calorem intestinum sedat, acrimoniam biliosam temperat, alvum sistat & urinæ fluxum promovet, quod si vero intentio est Medici præter has virtutes aliam addere, nempe acidum in primis viis corrigendi, commodissime ipsi pulvis ex lapidibus cancrorum absorbens adjicitur. Pari ratione opium, ne nimium sistat excretiones, non inutiliter miscetur cum purgantibus, ut aloe, in pilulis VVildegansii, cum extracto hellebori & oleo therebinthinæ in pilulis Starckii, sive Anglicanis, cum alexipharmacis in theriaca cœlesti. Neque etiam laude sua defraudanda chymica, & ex metallorum censu deprompta pharmaca, maxime ubi periculum in mora & efficaciter morbi caussa & aggredienda & exterminanda; semper tamen lethiora, quæ secura, naturæ amica, & non tam exquisitam exposcunt circumspectionem, præferenda activioribus, quin prudentiæ, ut scire monet *Mesuet*, granum est, ad valentiora nunquam descendere, si debiliora sufficiunt.

§. XX.

Addenda denique lex 14. *a crebra mutatione medicamentorum abstinendum & securis atque probatis remediis insistendum, licet non statim conspicuum afferant levamen*. Et hæc ex præcipuis, quam Veteres ipsa experientia edocti solicite inculcarunt. Hos enim medicamentorum continuationem maximi fecisse, præter alios auctor est *Senec. ep. 2.* egregie ex ipsorum mente perhibens: *nihil æque sanationem impedit, quam remediorum crebra mutatio*. Hinc etiam medicamenta annalia, quæ per integrum annum usurpabantur, Priscis dicta sunt, quorum meminit *Cælius Aurelianus lib. de passion. chron. c. 2.* his verbis: *Veterum quidam in passionibus arthriticis annalia medicamenta præbuerunt*, ut est

Lex 14.

est diacentaurium & diascordium, bibenda anno continuo judicantes iis, qui longo tempore fuerunt passione vitiati. Et profecto, prostant incomparabilis adversus multos morbos virtutis præsidia, quæ sine continuato & repetito usu, parum, vel nihil juvant. Luculento exemplo sunt soteriæ aquæ, Inprimis Carolinæ thermæ, quarum in debellandis chronicis & rebellibus morbis mira certe efficacia, sed nonnisi per longum tempus, & larga copia iisdem potis, exspectanda aut impetranda. Digna est quæ hic intersferatur observatio ex *M.N.C. Dec. 2. Ann. 4. obs. 179. Reverendus Pater multis ventris torminibus & compressionibus pectoris vexatus, suasu quorundam ad thermas Carolinas se contulit, & bibere cœpit thermales aquas tanta in copia, ut fidem superare videretur; bibebat nempe 64. diebus 26089. sextarios, sextarius autem unus erat duodecim unciarum.* Et additur: *si citius discessisset & humores commoti non expurgati fuissent, in pejorem corporis statum incidisset, & omnia media adhibita incassum abiissent. Ab eo autem tempore curatus egregie fuit, & ter quaterque in annos thermas istas invisit: sex septimanarum spatio ibi commoratus.* Quo etiam referendum *Cœlii Aureliani l.c.* monitum: *in articulorum passione usus adhibendus aquarum, tum calidarum, tum frigidarum, ut sunt Albulæ & Cotiliæ, sed affectanda repetitio.* Pariter in lacte, inque primis asinino, quam maxime præstabiles adversus chronicas passiones, phthisin, atropiam, podagram, arthritidem & scorbutum reconduntur virtutes quidem; quas tamen non brevi & parco, sed diuturno demum & largo usu, exserit. Quam in rem instar omnium esse poterit *Pechlini* testimonium *obs. 23.* ita disserentis: *lac est summum remedium, sed continuato id efficit usu, quo nempe per iteratas circulationes sales arthritici aculei obtundantur, & separato per alvum aut renes tartareo fermento, velut positis reduviis, novus recoctusque sanguis emergat.* At, recte subjungit, *hanc ego curam eo absolutiorem fore confido, quo lactis usus diuturnior est & diæta in ceteris morosior. Verum eum deficiant statim ad prima experimenta delicatuli nostri, nec lactis usum cum decenti diæta, quæ tamen hic omne fert punctum, continuent, mirum non est, si desideratus se non sistat effectus, aut plane sinister inde emergat eventus.* De quo etiam argumento plura attulimus in *dissertatione de mirabili lactis asinini usu in medendo.* Serum quoque lactis, præsertim secundum nostram inventionem recenter & dulce præparatum, spectatissima certe in morbis longis & rebellibus splendet efficacia, sed opus est, ut potatio ad unum vel alterum mensem extrahatur, ac eodem modo sub iisdemque cautelis in vitæ victusque regimine instituatur, quam cum acidulis vel thermis solenne prout latius exposuimus *in dissert. de seri lactis virtute longe saluberrima.* Decocta medicata, præsertim temperatiora, quicquid in lue venerea ad sanguinem purificandum, & ex traumaticis, aperientibus & consolidantibus speciebus concinnata, quicquid in phthisicis & internis atque externis abscessibus præstant, id omne longo & continuato usui in acceptis ferendum, sine quo nulla fere virtus nullusque effectus conspicitur. Quin in plurimis chronicis affectionibus, uti malo hypochondriaco, hysterico, cachexia, chlorosi virginum, mensium suppressione, inque primis affectibus uterinis, parum, vel nihil, solidi levaminis afferre poterit Medicus, nisi paullo diutius appropriatis & accommodis remediis, uti sunt elixirium nostrum balsamicum temperatum alcalisatum, pilulæ polychrestæ balsamicæ, detersiva, balnea, elixir stomachicum in notis ad Poterium descriptum, per aliquot menses insistat. Cinnabarina, ceu arcanum antepilepticum, a Chymiatris potissimum magnis laudibus extolluntur; sed vix respondet effectus, nisi in paullo la-

largiori, ad grana decem, & repetita ad aliquot dies dosi, usurpentur. Qua quidem ratione, non modo in epilepsia a caussa interna, sed etiam externa, a gravi nempe capitis percussione producta, vertigine, motibus convulsivis præsentaneam & incomparabilem eorum facultatem olim sæpius expertus sum, licet non eo, ut vulgo moris est, fine, ceu sedativum & anodynum, sed potius, ut medicamentum, quod humorem alvis elapsum & membranis cerebri vel nervis inhærentem, resolvit & colliquat, adhibuerim. Nec mercurius dulcis, nec æthiops mineralis, curat luem veneream, vel defœdationes aut exulcerationes cutis, nisi usus ejus continuetur. Neque etiam chinæ cortex intermittentes tollit, nisi ejusdem usui aliquandiu sub debitis cantelis insistatur. Neque denique fluor fœminarum albus facile abigitur, quam balneis, laxantibus & roborantibus diutius paullo usurpatis. Et quæ plura hac de re exempla & monita in *dissertatione de prudenti medicamentorum continuatione*, attuli. Igitur non possum non omnibus, qui cum laude in artis exercitio versari gestiunt, pauciora, sed selectiora, eaque leniora potius, quam activiora remedia, de meliori commendare, ac ut iisdem cum prudentia & constantia uti addiscant, quã maxime suadere. Nam vere dixit *Helmontius: pauca sunt, quæ Medicum nobilitant*, sed hæc, addo, pauca paucissimis sunt cognita, & apparatu quidem ac copia medicamentorum non destituimus; at perita & in experientia fundata eorundem applicatio cum dexteritate adhuc semper & ubique in desideratis.

CAPUT III.

De medicamentorum viribus & caussis ignorantiæ earum.

Remediorum vires parum cognitæ

§. I.

QUando Medicus naturam, cui principem in sanando locum merito vindicamus, dextre adjuvare ac imitari nititur; nihil ei prius, nihil posterius esse debet, quam ut modo juxta *Hippocratem lib. de flat.* caussas corporis affecti, sed & remediorum, quibus tanquam instrumentis omnia ipsi perficienda, vires & facultates penitius cognitas habeat atque perspectas. At vero quo magis in artis exercitio utile est ac necessarium, veras & non fictas medicamentorum, pro tam diversa corporum & morborum ratione vires inimius nosse; eo magis utique dolendum est, quod si dicere licet quod res est, perpauca sint remedia, quorum virtutes & operationes certæ ac recte perspectæ, sed pleraque spem atque exspectationem curantis frustrentur, qui veræ pharmacorum facultates in *Democriti* quasi puteo adhuc latitent. Quod quidem assertum paradoxon & plane a veritate alienum videri posset, quum tam numerosi libri practici, botanici, chymici & pharmaceutici, medicamentorum, tam simplicium, quam compositorum, Galenicorum & chymicorum copiam, non modo recenseant, sed & eorum laudes atque efficaciam miris concelebrent encomiis, nec tamen satis deprædicare possint: nihilominus tamen re accuratius expensa & adhibita ad tam magnificas laudes & tantopere decantatos effectus explorandos circumspecta observatione, pauca certe supersunt: quæ fide & expertæ virtutis, plurima vero infida, suspecta, fallacia, ficta & energiæ egentissima, licet in nullo mendacio secundum *Plin. l. 29. c. 1.* majus sit periculum quam in medico.

§. II.

Quod tamen contra impe-tentiæ.

Si caussam hujus tam perniciosæ ignorationis medicamentorum quoad veras suas vires & facultates disquirimus; sunt quidem plures, inprimis tamen ipsa immensa illa per ignorantiam pariter adeo accumulata moles & farrago remediorum, quibus ars salutaris referta & tantum non oppressa est, impedit, quo minus recte in exquisi-

tam

tam singulorum notitiam pervenire possimus. Nam quum tam mirifice dilaudatis pharmacis Practici uterentur, nec tamen exspectatus effectus sequeretur, mox ad alia delapsi, nova condere, vel ab aliis recenter condita, in usum vocare cœperunt, quæ quum eodem modo ipsorum votis non responderent, sed ubiq; inertiam atq; defectum arguerent, alia rursus consilii inopes quæsiverunt, immo ad chymica, panaceas & ipsa exotica, quorum modo fama afferebatur, conversi sunt. Hinc nata est tanta medicamentorum sylva, qua certe nihil ad distinguendam ægrotantium salutem & ad praxeos rationalis & efficacis incrementum remorandum, deterius inveniri potest. Nam profecto sub tanto numero medicamentorum, quibus nostro tempore pharmacopolia referta & plane onusta sunt genuini & proprii cujusvis effectus & operationes, in tot differentibus naturis, morbis eorumque caussis, recte haberi & cognosci non potuerunt, neq; etiam unquam cognitio intimior speranda, aut virium exploratio cum successu molienda, nisi prius ad paucorum & selectorum numerum redigatur innumerabilis apparatus.

§. III.

Pathologia vera ignota. Altera caussa, ob quam veræ remediorum in medendo proprietates adeo ignotæ atque obstrusæ, est veræ pathologiæ ad hæc usq; tempora neglectus. Nam sicut secundum *Hippocratem lib. cit. de flatib.* si quis caussas corporis affecti probe cognovit, potens est valde ea afferre, quæ corpori commodant, nimirum contraria morborum natura perspecta: ita omnis qui hac cognitione destituitur, vel erroneam hausit, neutiquam etiam accommoda remedia invenire atque in usum proponere potest. Quapropter pathologiam veram veræ therapiæ primum & præcipuum fundamentum habendam esse recte ducimus, & hinc etiam non sine ratione, & sine in priori sectione copiosius, & accuratius ad eam stabiliendam valde utilia capita adduximus. Quumque ex hac solida morborum philosophia planius innotescat, non multiplices, & valde abditas atque abstrusas, sed simplices, & manifestas esse multorum, & magnorum morborum ac symptomatum caussas, quæ maxime pro differentia locorum quibus insident, valde differentes læsiones, & effectus producunt: in proclivi omnino est judicare, non pluribus, sed paucis pariter ad removendas has caussas opus esse remediis.

§. IV.

Vulgo creditur medicamentis absolute inesse vim. Accedit tertio, & interea, quæ defectum in perquirendis & cognoscendis veris remediorum facultatibus arguunt merito referendum & illud est: quod non modo vulgus, sed & ipsi Medici, qui doctis accenseri volunt, noxiam hanc foveant opinionem, quas ipsis medicamentis formaliter inhærent noxii, vel salutares effectus, qui ipsorum usum sequuntur. At vero hæc assertio non solum erronea, sed etiam perniciosa est, ac tum in physicis, tum medicis rebus ingentem sterilitatem affert. Etenim omnes omnino corporum in rerum natura vires neutiquam sunt absolutæ, sed relativæ & conditionatæ, certis respectibus, & circumstantiis limitatæ. Nimirum omnes effectus, & operationes, quæ in corpus male affectum redundant, nonnisi motu accedunt; jam vero ex physicis & mechanicis patet, non in uno, & simplici corpore motum existere, sed demum ex duorum congressu, & reactione emergere, ipsamque vim motricem unius corporis ab alterius reagente mirifice modificari: adeoque de nullo etiam medicamento in se considerato, certus quidam effectus, qui species motus, salutaris, vel minus talis, prædicari potest, licet eidem vis quædam ad actionem exserendam insit.

insit. Quapropter recte omnino colligitur corpora, sic etiam medicamenta, agere non tam secundum sphæram activitatis, quam potius secundum receptivitatem, & remediorum effectum non modo ad caussas morbificas, sed & individua quæ varia sunt, & sine quorum cognitione fallax omnis medicinæ operatio, recte simul referri. Hæc autem accuratior circumstantiarum cognitio ex parte difficilem, & conjecturalem artem nostram quidem reddit, sed rationalem ab empirica quam optime distinguit, quandoquidem prudentis & cum ratione agentis Medici est, in sanando quovis morbo, omnes tam prævias, quam concomitantes circumstantias probe inquirere, ponderare, naturam medicamenti cum genio morbi, & quidem sub tali corporis constitutione, probe comparare, hoc autem prætermisso, præter futilem, cœcam & temerariam Empiriam exspectandum nihil. Et quamvis post cœco tantum ausu adhibitam medicinam interdum per accidens & casu, vel declinante jam morbo, salutaris succedat eventus, eo tamen, si non alio nomine, culpandum erit ejusmodi molimen, quod semper periculum sit, ne gravi damno, quod prudenti adhibita observatione evitari poterat, ægrotantes mactet.

§. V.

Quod tamen contra experientiam. Res clarius patebit exemplis. Nimirum lippis notum est atque tonsoribus, jalappæ purgantem inesse facultatem. Hæc autem si eadem dosi, ad drachmam dimidiam, vel decem corporibus sanis, etiam ejusdem ætatis, mane offeretur, mirum certe erit, quam diversus effectus ratione temperamenti, constitutionis corporis, partium nervosarum, immo virium, inde resultabit, in hoc vel decem sedes cum vomitu, in illo quinque tantum, in alio paucas valde, sed anxietates simul junctas cum inappetentia, movebit, in hoc vehementia tormina, in illo nulla excitabit. Et eadem operationis diversitas, non modo in reliquis purgantibus, sed & aliis evacuantibus, emeticis, sudoriferis & diureticis animadvertitur. Neque etiam in artis exercitio versantibus obscurum esse poterit, quantopere medicamentorum efficacia secundum clima, regiones, anni tempora & tempestatum constitutiones, victus & vivendi genus discrepet, unde recte *Celsus* dicit: *aliud medicamentum Romæ, aliud in Græcia adhibendum*. Certe Westphaliæ, Pomeraniæ, & septentrionalium regionum incolæ, purgantia, emetica & alia fortiora experientia teste quam optime ferre possunt, quæ Italis pestifera & tantum non venenata sunt. Hoc vero discrimen longe magis in statu morboso obvium, dum unum medicamentum eodem modo & regimine, tempore ac dosi, eodem in morbo exhibitum, uni prodesse, alteri non convenire, sed nocere, per attentam observationem confirmatur. Expertus id nuperius admodum sum in binis puellis gemellis quinque annorum, quæ eadem victus & vivendi ratione usæ, eodem tempore variolis corripiebantur, & decumbentes iisdem medicamentis, eademque methodo tractabantur, diverso tamen plane eventu, dum altera gravioribus longe symptomatibus conflictata, inter decimum & undecimum diem exspiraret, altera vero eadem pustularum copia obsita, mitius laboraret, & feliciter evaderet, ac in eo tantum diversa esset corporis constitutio, quod quæ moriebatur, laxioris & succulentioris, altera vero strictioris & firmioris esset habitudinis. Pariter chinæ cortex circumspecte adhibitus divinum certe in intermittentibus est remedium; sed quam noxius inde etiam in iisdem febribus propullulet effectus, notissimum est. Martialia in cachexia, chlorosi, in affectione hypochondriaca, effectum persæpe præstant longe saluberrimum, nonnunquam vero plus noxæ, quam emolumenti afferunt. Quam diversa remediorum, quæ seda-

dativa virtute prædita, ut opiatorum, fit operatio, noxia & salubris, nemo non novit. Sulphura ex mineralibus, maxime ex antimonio, item medicamenta ex mercurio rite parata, incomparabili pollent virtute in chronicis & rebellibus morbis debellandis, inprimis lue venerea, sed nisi circumspecte pro circumstantiarum ratione usurpentur, nocentissima sunt. Supersedeo plura alia adducere exempla, quum ex allatis abunde elucescat, verissimum esse *Hippocratis lib. de arte* §. 7. effatum: *quæ profuerunt, ob rectum usum profuerunt, quæ vero nocuerunt, ob id quod non recte usurpata sunt, nocuerunt.* Et *Celsum l. 3. c. 1.* egregie ad veritatem sentire, dum asserit: Medicum non semper posse præstare artis effectum, licet sit perpetnum in arte medica, quid fieri debeat, tamen non esse perpetuum, quod sequi convenit.

§. VI.

Quia fallacia caussæ ut caussa plerumq; admittitur. Accedit quarta tam supinæ ignorantiæ in propriis & veris medicamentorum facultatibus cognoscendis caussa frequentissima, quod nimirum medentes naturæ, morbi & medicamentorum vires atque effectus non curate invicem distinguant, sed sæpissime fallaciam caussæ ut caussæ admittant, quæ frequens & quasi propria est in Medicorum scholis, ut nullus facile sit, qui cum hoc non colluctetur vitio. Nihil enim frequentius est, quam quod naturæ, immo morbi effectus, a vulgo & ignaris Medicis pro operatione medicamentorum habeantur ac falso venditantur. Sane qui atrocia illa in variolarum initio obvia symptomata, delirium, epilepsiam, applicato antea clysteri vel interius assumto medicamento adscriberet, is certe plurimum erraret, cum illo, qui vicissim medicamento diaphoretico, circa quartum diem, quo sponte omnia pacatiora fiunt, propinato, pathematum cessationem tribuere vellet. Plures vero ex idiotis sæpe hac ratione immeritam plane quandam famam calide aucupantur, ut oblato ab ipsis circa dies criticos, quibus sponte solvitur morbus, vel etiam sub declinatione medicamini subsequentem salutarem effectum tribuant & ignaris imponant. Interim tamen non negandum, remediorum, naturæ & morbi effectus non semper a priori distinctos satis comparare, sed prudentissimos etiam sæpe in cognitione falli, & recte dixisse *Galenum de medicament. facult. lib. 2. sæpe propriam cujusque medicamenti vim obscurari necesse est, ubi fallentem aliunde qualitatem acceperit.* Quo etiam apprime facit elegans *Pechlini in observ.* testimonium: *aliquando,* inquientis, *in Medicina eveniunt, quæ evenire non posse, nec debere, juratus crederes, adeo aliena illa sunt, cum a scopo Medici, tum medicaminis effectu. Nunc etiam quæ speras & fingis animo futura, non eveniunt, & quum eveniunt, aliter quam oportet.*

§. VII.

Neque porro prætereundum, multum omnino ad hanc Medicorum circa medicaminum vires ignorantiam contulisse, quod perpauci iis adminiculis instructi sint, quorum ministerio elementa & principia, quibus medicamenta agunt & in corpus operantur, indagari & cognosci possunt, philosophia nempe experimentali chymico-mechanica, quæ variis mixtionibus, destillationibus, extractionibus, solutionibus, corporum texturam, ingredientia, crasin, a qua eorum qualitates, proprietates & affectiones dimanant, detegit atque recludit. Ob hujus itaque scientiæ defectum, turpe dictu est, per multa sæcula tota cana vetustas & recentiores quoque in pernoscendis medicamentorum agendi principiis summa in ignorantia versati. *Pauci norunt principia indagare.* Antiquiores enim commentitiis quatuor elementis, qualitatibus, humoribus & temperiebus tanquam saxo adhærentes, nil nisi sterilia & futilia circa hanc rem proposuerunt. Post hos Philosophiæ Cartesianæ

ſianæ addictis nimis ſubtiliter de actione medicamentorum in corpus diſſerere, & eorum operationes ex varia particularum figura, magnitudine, nexu derivare voluerunt, ſed parum ad uſum. Et noſtro jam ęvo prodeunt, qui hæc omnia rejicientes aſſerunt: aliam eſse actionem medicamentorum & corporum phyſicam, juxta phyſica principia explicabilem, aliam vero medicam ad vivum corpus relatam. At licet nemo unquam negaverit, vivo, non mortuo corpori offerenda eſse medicamenta; in obſcuro tamen evolvendum manet, quomodo hæc agant in corpore vivo. Et licet porro contendant, per vivum corpus intelligendum eſse corpus principio interno activo, motus & omnem quoque medicamentorum actionem ad arbitrium & moraliter certum in finem dirigente, inſtructum, eaque propter ſupervacaneum penitus cenſeant illum conatum, quo principia & modus agendi remediorum inveſtigantur: hæc tamen omnia ſunt mera ſuppoſita, quæ nulla firma demonſtratione nituntur, nec etiam quicquam utilitatis ad rationalem therapiam conferunt, ut potius cœcæ Empiriæ apprime faveant.

§. VIII.

Per Philoſophiā experimentalē

Igitur certum interea ſit, pro diverſa natura & indole medicamentorum, quæ etiam ex parte ipſo odore & ſapore cognoſcitur, aliam atque aliam eſſe ipſorum operationem, v. g. refrigerandi, calefaciendi, ſudorem, urinam & alvum movendi, motus ſedandi & intendendi. Certum quoque ac firmum ſit, omnes in corpore noſtro effectus, a cauſsarum ſuarum nexu indiſsolubiliter dependere, adeo ut remedia, ſi ſub certis conditionibus applicentur, certum etiam activitate ſua edant effectum. His autem ceu veris, ut ſunt, tantiſper ſuppoſitis, nullum dubium eſt, quin mediantibus experimentis variis chymicis & mechanicis, a priori quam optime in principia & vires medicamentorum quiſpiam inquirere & penetrare poſſit. Clariſſimo ſunt documento ſoteriæ aquæ, thermæ nempe & acidulæ, de quarum ingredientibus Veteres ex defectu ſcientiæ phyſicæ & chymicæ, nonniſi ſabulas & commenta inconſpectum produxerunt, ego vero, quod citra arrogantiam dixero, primus fere in plurimis Germaniæ fontibus experimentorum ope genuina erui elementa, ut jam de eorum effectu judicare & quid in hoc vel illo morbo præſtare poſſint, verum judicium ferre ſit in proclivi. Neque minus ejuſdem Philoſophiæ experimentalis beneficio & mediante quoq; ſapore & odore, veras & genuinas in vegetabilibus detegi poſse vires arbitror, ut pluribus aſſerui in exercitatione *de methodo compendioſa vires plantarum indagandi*, inſerta *tomo primo opuſculorum phyſico-medicorum*. Quin tentaminum chymicorum adminiculo, multorum certe arcanorum, inprimis quæ ex auro ſumtuoſe præparari jactitarunt, ingredientia, quantumvis occultata, ſunt evoluta ac magnificæ ipſis falſo & fraudulenter adſcriptæ virtutes manifeſtatæ.

§. IX.

Et experientia

Monendum tamen eſt, non omnes medicamentorum facultates & proprias virtutes, hac ratione ſolius experimentalis ſtudii ſubſidio elici poſse atque detegi, ſed eaſdem demum a poſteriori, ſive effectu & experientia, melius in conſpectum venire. Ecquis enim eſt, qui ſolis experimentis phyſico-mechanicis argenti vivi vim tam vehementer ſalivam moventem, nitri virtutem refrigerantem & antiſpaſmodicam, arſenici exitialem venenatam, ſeminis hyoſcyami narcoticam, rhabarbari purgantem, cantharidum diureticam, antimonii emeticam, a priori per ejuſmodi experimenta, niſi accedat experientiæ ſuffragium, conjicere, vel certo determinare poterit. Neque etiam virtutem quandam medicamenti ſemel, aut bis expertum pro certa & probata venditare licet, ſed

sed iterata demũ & aliquoties sine suspicione alius caussæ confirmata experientia verum esse effectum evincit. *Multi siquidem*, ut perite monet *Baglivi l.1.prax.c. 5. §. 8. ob faustos eventus, semel vel bis observatos, ex aliquo remedio, vel potius ob innatam quandã proclivitatem, tum laudandi, tũ fingendi ad lubitum medicamentorum vires, ita erga remedium aliquod afficiuntur, ut putent illud unum ad curandos quosque morbos summam vim ac veluti imperium obtinere, sed progressu temporis re melius perspecta, illud particulare & instabile, non vero commune ac perpetuum fuisse, animadverterunt.*

§. X.

Cognitioni obstat compositorum usus & mutatio Deniq; etiam haud leve obstaculum penitiori virium in medicamentis cognitioni objicit, tum quod rarissime simplicia, ac utplurimum cõposita, nec hæc sola, sed aliorum usu interpolata, usurpentur, tum etiam quod pleraque Medicorum turba animo fluctuet, nec uni quidem decebat, insistat usui, sed juvante non illico oblato medicamento, illud promat crebriusq; mutet. Etenim adhibitis multis simul simplicibus, dubium utiq; est, cui potissimum adscribendus effectus, multo magis si adjecta ita sunt comparata, ut virtutem vel infringere, vel intendere possint. Et licet simplicia non semper omni indicationi satisfaciant, sed connubio eorum sæpe opus sit; tamen compositorum etiam genuina virtus nunquam innotescere potest, quando subinde alia atq; alia interponuntur ac ipsa adhibendi methodus pluries variatur. Longe magis vero huic cognitioni obest crebra mutatio, quandoquidem remediorum effectus nonnisi certo tempore perfici potest & cognosci, quod nisi exspectetur ipseq; usus aliquandiu continuetur, neutiquam de virtute certi quippiam potent asseri, sed quantumvis egregiũ pro sterili habebitur. Eximium hanc in rem est *Celsi* præceptum *l.3.cap.1. non statim*, inquientis, *condemnetur, si quid nõ statim profuit; minus vero removeatur, si quid paullo saltim juvat, quia profectus tempore expletur.* Et idem etiam jam præcedenti capite *lege* 14. pluribus inculcavimus. Atq; hæc sunt potiora impedimenta solidæ cognitionis virium in medicamentis, quæ qui superat ac removet, pariterq; tempus exhibitionis, dosin & modum cum congruo vehiculo propinandi curate annotat; is omnino genuinas facultates & operationes explorabit, & cum certa ratione habebit perspectas.

CAPUT IV.

De medicamentorum quatuor summis generibus & operandi modo, speciatim alterantibus.

§. I.

Qum omne fere Medici officium in eo contineatur, ut quæ tum ad tuendam, tum redintegrandam labefactatam valetudinem, nec non levanda & mitiganda urgentia pathemata faciunt, tempestive offerre, & vicissim, quæ insalubria & fugienda, perite arcere noscat; in proclivi est judicare: ad hoc ex voto perficiendum nihil æq; necessarium esse, ac distinctam & curatam sanitatis præsidiorum notitiam. Hæc autem cognitio supponit non solum notitiam virium, sed etiam elementorum & operandi rationis; quo Medicus solido dijudicare queat ratiocinio, quid ex omni apparatu in hoc vel illo morbo, hoc vel illo individuo, hoc vel illo tempore & pro diversa aliarum circumstantiarum ratione, obsit, aut proficiat. In quo quidem ut recte versetur artifex & habeat, unde cuivis casui accommodum expedite promere & cum fructu afferre queat; nihil aptius magisque proficuum est, quam si omnia hæc sua instrumenta, secundum ipsorum principia, modum operandi & effectus quoque, quos sub certis conditionibus præstare possunt, in certas classes perite & compendiose dispescat. *Medicamentorum in classes distributio necessaria.*

§. II.

Quæ mihi notæ hæc Jam quidem quamplurimi ejusmo-

Nec hoc ofij. adornata

disyllabi & catalogi materiæ medicę, a doctis etiam viris concinnati, passim circumferuntur: sed si verum fateri licet, ita utplurimum sunt comparati, ut solidæ & rationali therapiæ inde adornandæ, plus obsint quam prosint, & a peritis ac in ipsa arte exercitatis vix sine indignatione perlustrari queant. Etenim obviæ in iis sunt longe plures quam par est & innumeræ fere remediorum classes, ut non ita pridem in ejus farinæ libello vel 50. numerarim, prout nempe ratione partium quas afficiunt, ratione morborum in quibus conveniunt, & ratione effectuum quos interne & externe edunt, variant. Ipsæ vero consignationes diffusæ & tam variis diversæ ac plane contrariæ indolis medicaminibus refertæ, ut qui confidenter, sine nova curata distinctione, earum ductum in conficiendis pharmacis sequi velit, non possit, non in ingentem errorem atque confusionem perduci.

§. III.

Et ad quatuor tantum classes revocanda.

Quapropter summa medicamentorum genera compendiose & longe rectius sic describi posse censeo, ut quum omnia quæ medendi scopo, ad removendas morborum caussas quoad modum agendi dirigantur, in omni vero morbo vitium vel fit in motu, vel in materia, quæ movetur, immo ad motum disponit, motus porro vel nimis, aut in universo corpore, aut in certa tantum parte, intensus, vel imminutus sit, materia autem vel quantitate, vel qualitate delinquat, cuncta remedia vel circa motum, vel materiam operatione sua in genere occupentur. Et materiæ quidem qualitate vitiosæ corrigendæ dicata sunt alterantia, quantitate peccanti evacuantia, motui vero si deficit, imminutus est & partes atonia laborant, excitando & procurando roborantia, si vero intensus nimis est & adauctus ac partes spasmo exercentur, componendo ac remittendo, sedativa inserviunt. Hæ sunt generales quatuor medicamentorum classes, ad quas omnia quæ naturę promtuaria ad medicum usum suppeditant, commodissime possunt reduci. Quin etiam omnes artis in medēdo operationes, his adminiculis & hac ratione quam optime perfici possunt, & *Hippocrates* elegantissime hinc & vere mechanice Medicinā definivit *lib. de flat.* §. 3. scribens: *Medicina nihil aliud est, nisi ablatio & appositio. Ablatio quidem eorum quæ excedunt, appositio vero eorum quæ deficiunt. Qui autem istud optime facere potest, is optimus Medicus censebitur, quantumq; quis ad hoc præstando deficit, tantum deficit quoque ab ipsa arte.*

Alterantium & evacuantium roborantium & sedantium.

§. IV.

Actio vero vel fluidas

Deinde quod ad caussalem influxum ipsamq; remediorum actionem attinet; agunt ipsa immediate & proxime vel in fluidas, vel solidas partes, ita quidem, ut alterantia & evacuantia dicata sint fluidis, roborantia & sedativa solidis. Verum quia tam liquida, quam solida, diversæ naturę sunt, diversis etiam rationibus succedunt operationes. Quippe nonnulla ex medicaminibus proxime actione sua afficiunt tenuissimum ac mobilissimum illud fluidum, quod in cerebro ac nervis hospitatur, & motum præcipue & sensum partibus præstat, illud vel augendo ac in motum magis ciendo, ut analeptica, cordialia & suaveolentia, vel intensiorem ipsius motum sedando, ut vaporosa, anodyna, opiata & graveolentia, quæ exigua etiam dosi assumpta, pręsentaneam exserunt virtutem. Alia medicamentorum immediate operantur in sanguinē & qui ipsi serviunt succos, ut diluentia, incrassantia, attenuantia, item absorbentia, & acrimoniam causticam vel sulphuream contemperantia.

§. V.

Vel solidas partes afficit.

Quæ in solidis effectum præstant, utplurimum immediate & proxime eundem in nervosis partibus exsequūtur, præsertim ventriculo & intestinis, quæ sensationis exquisitissimæ. Hunc in censum veniunt pharmaca ex mineralium classe potissimum petita, quæ in dosi operantur, & in tenuissimas ac stupendæ exiguitatis moleculas inte-

tegra virtute & textura dissolvuntur a-
cintimę admissionis ad nervosas partes sunt, nec tam facilę elui possunt, ut ex vomitoriis tartarus emeticus, ex salivantibus mercurius pręcipitatus albus, ex sulphuribus, sulphur antimonii nostra methodo paratum & [?]alia volatilia. Alia vero sale subtili caustico nervosas has partes adoriuntur, ut ex venenis arsenicum, ex purgantibus helleborus albus & niger, gummi guttæ, resina jalappæ & id genus alia cum omnibus insectis, inprimis cantharidibus. Notandum tamen quod ex his nonnulla unam præ altero nervosa parte magis afficiant, uti mercurialia glandulas, lymphatica vasa ipsasq; fauces, antimonialia emetica ductus biliarios, colocynthiaca nerveas intestinorum tunicas: helleborus œsophagum, laryngem & asperam arteriam, cantharides & insecta nerveos urinarios & seminales ductus, salia volatilia oleosa & sudorifera ex sale volatili regni animalis confecta tunicas vasorum arteriosorum. Alia denique ex iis, quorum operatio solidis dicata, plus musculoso-fibrosis, quam nerveis & membranaceis partibus facultatem suam insinuant, quorum e numero sunt roborantia, quæ vel leniori principio constringente fixiori terreo, vel sulphureo pollent.

§. VI.

Instituratio Sic igitur in genere recte distinguenda medicamentorum supellex, & sic quoque in compendio eorum actio & operandi ratio concipienda: jam de singulis seorsim. Quemadmodum vero Medicina rationalis ab evidentibus maxime caussis, obscuris omnibus, ut loquitur *Celsus*, non a cognitione artificis, sed ab ipsa arte rejectis, instrui debet: ita etiam illam scientiam, quæ medicamentorum facultates pandit, & ad rationem revocat, non ex caussis obscuris nimisque remotis, vel principiis atomisticis & secundum magnitudinem & figuram particularum geometricis, quæ revera incomprehensibilia, sed ab evidentibus, proximis, in sensus cadentibus & comprehensibilibus, immo maxima ex parte ipsa experientia petendam & hauriendam esse judico. Cui proinde methodo etiam inpræsentiarum insistam, & in hac facultatum, & proprietatum medicamentorum explicatione plana admodum, simplici & facile concipienda ratione procedam, ita quidem, ut non omnes, sed selectas tantum & usu comprobatas ex quavis classe species recenseat, atque quoad agendi modum atq; usum nervose explicem.

§. VII.

Alterantium quatuor sunt genera. Sermo autem primo erit de ALTERANTIBUS, quæ primam remediorum classem conficere & maxime circa correctionem materiæ, quæ qualitate in vitio est occupari, superius dixi. Jam vero quia materia emendanda in morbosis corporibus afflictionibus variis modis delinquere potest, varias etiam alterantium species inde resultare elucescit. Nimirum succi corporis nostri, qui secundum naturam blandi, dulces ac temperati esse debent, vel salino-acidam & corrosivam naturam induerunt, vel intemperie calida, subtili sulphurea infecti sunt, vel nimis viscidam, tenacem & crassam, vel valde acrem & corrosivam indolem contraxerunt. Hinc ut quadruplex hęc vitiosa qualitas corrigatur, quadruplex etiam alterantium genus esse debebit. Et quidem ad acidum imbibendum ac obtundendum, absorbentia, ad æstuantem & biliosam intemperiem contemperandam & refrenandam, temperantia ad viscidum & spissum disolvendum ac colliquandum, incidentia & denique ad acrimoniam urentem & corrodentem involvendam ac mitigandam, demulcentia apta sunt atque accommodata.

§. VIII.

Absorbentia Primum atque alterantium genus complectitur ABSORBENTIA. Horum clasem ducunt ex marinis mater perlarum, concharum, cochlearum & ostracordematum variæ species, corollaria rubra & alba, nec non os se-

sepiæ; ex animantibus desumta cornua & ossa, sive per vaporem sub coctione emollita, ac ut in pharmacis audit, philosophice præparata, sive aperto igne usta, dentes & ungulæ, testę ovorum, chellæ & lapides cancrorum, mandibulæ piscium, item unicornu animale & fossile; ex subterraneis lapis specularis, creta, crystallus præparata, osteocolla & omnes lapides calcinati & usti, varia bolorum, argillarum & terrarum sigillatarum genera; ex metallis limaturâ martis; ex chymice confectis omnia salia per incinerationem parata, cineres clavellati, sed tartari, nitrum fixum, spiritus salis ammoniaci urinosus, sal volatile ammoniacum, magnesia alba, tinctura salis tartari, item antimonii acris.

Theoremata.

Absorbentium horum omnium ea ratio est ac indoles, ut cum obvio quocunq; acido promte congrediantur, illud imbibant, quantumvis corrosivum hebetent ac destruant & cum eo in tertium quoddam innoxium corpus commigrent. Patet hic effectus exemplo spiritus nostri fumantis & inflammantis quam maxime corrosivi, olei vitrioli, mercurii sublimati, aquæ regis, fortis aliorumque summe causticorum, quæ adjecta ferri scobe, vel commixto alcalino sale, aut absorbente terreo, omni rodente facultate orbantur, ut nec quicquam acidi aut arrodentis supersit. Quamvis vero cuncta alcalina salina & terrea in eo conveniant, quod acidum quodvis cicurent ac in tertium quoddam commutent: in eo tamen quædam intercedit differentia, quod salia alcalinæ indolis, sive lixiviosa, non solum a quovis acido, sed etiam liquore aqueo in corpore celerrime & ex toto solvantur, terrea vero non tam facile penitus liquescant, uti conspicuum est in coralliis, martis limatura, calce viva, quæ nec ab acido, præsertim vegetabili, prorsus dissolvuntur, sed semper fixior quædam terrestris substantia restitat. Deinde alcalina salia præter vim absorbentem, suscepto in connubium acido, novam acquirunt medicamentosam virtutem, viscidos nempe, limosos & tenaces succos incidentem & colliquantem, leniter stimulantem, ac vel alvum, vel diuresin, vel etiam diaphoresin movent, & prompte quoque per excretoria transeunt: plurima vero alia ex corporibus alcalinæ naturæ non tam expedite excretiones proritant, sed potius quandoque adstringentem relinquunt effectum, uti solenne est limaturæ martis, coralliis, bolis & terris sigillatis.

Corollaria practica.

I. Quia igitur alcalina terrea nonnisi ab acido dissolvuntur, hinc utique cavendum est, ne in iis morbis, ubi primam regionem, in qua absorbentia maxime operationem suā exsequuntur, magna crudorum & viscidorum succorum colluvies obsidet, ne indissoluta ibi hæreant, stomachum gravent, appetitum & digestionem destruant, alvumque reddant adstrictiorem; id quod sæpius in febribus ardentibus, biliosis, hecticis & ubi languor motus peristaltici & constrictorii in ventriculo presto fuit, factum fuisse observavimus.

II. Vicissim quia hæc absorbentia acidum tam promte absumunt atq; invertunt, acor autem purgantium & vomitoriorum efficaciā, quā maxime impedit atq; infringit, utilissime digestivi loco, ubi justa acidi exsuperantis suspicio, horum usui præmittuntur.

III. Utut omnia terrea absorbeant & obtundant acidum: ob diversam tamen singulorum texturam & naturam, quandoque fit, ut productum ex ipsis valde differat, ac diversum sæpe intentioni non respondentem in corpore effectum exsequatur, & hinc exquisitus in oblatione servandus delectus. Quando scilicet Medicus præter virtutem absorbentem, etiam quandam roborantem, & adstringentem desiderat: expedit marina potissimum & ex his corallia & ostreas, nec non testas ovorum, item varias margaritarum

spe-

species, inprimis quæ sigillari solent, in usum vocare. Si lenius adhuc subadstringendum, perlarum mater & conchæ, ac speciatim ad cohibendum feminis fluxum, os sepiæ, ex usu esse poterunt. Ubi per absorbens laxans simul effectus perficiendus, magnesia, quæ ex lixivio nitri debita encheiresi paratur & nonnisi tenuissimus calcis vivæ flos est, offerenda, quæ tota ab acido soluta, in sal medium amarum, alvum promte stimulans transit, eaque propter in hypochondriacis & ubi prima regio acidis succis scatet alvusque strictior est, eximiam certe exserit efficaciam. Quum diureticus simul effectus præstandus, cancrorum lapides, cochleę vel corallia usta, nec non osteocolla, utilissimam locant operam. Ad perspirationem una in morbis liberiorem reddendam, animalium ossa usta, vel philosophice præparata commodissime inserviunt. Et denique quo stagnantes & densati humores ipseq; coagulatus sanguis resolvantur, nihil certe domestico illo remedio præstantius, quo cancrorum lapides in aceto liquati propinantur.

IV. Absorbentia licet sint medicamenta admodum simplicia, fere domestica & facile parabilia, eorum tamen virtus & efficacia omnibus ferme aliis remediis superior, nec satis dilaudari potest. Nihil enim tam expedite ac promte noxios succos cicurandi & invertendi facultatem ex omni alterantium censu exserit, quam absorbens, neque tamen facile tam securum ullum aliud & innoxium est, nisi majori quam par est copia ingeratur. Adhæc uber admodum acidi in corpore est proventus, maxime in his, quibus bilis deficit, ut senibus ac feminis, nec non qui sedentariæ vitæ nimium indulgent, & potum, qui multum acidi recondit, largius assumunt, immo in multis morbis pręsertim affectione & melancholia hypochondriaca, enormis plane; acidum autem toti animantium naturæ, & coagulante effectu, libero succorum vitalium progressui, admodum inimicum est, & gravissimorum, præsertim chronicorum morborum, primam & originale caussam suppeditat: ideoq; clarissime innotescit, optima & præstantissimæ virtutis immo polychresta esse hæc absorbentia, quorum tamen usus Veteribus parcus admodum fuit vel plane nullus, ac demum *Helmontio, TacKenio*, eorumq; in Belgio maxime asseclis *Sylvio & BonteKoe* in acceptis ferendus, qui acidum multorum morborum caussam esse perhibuerunt, & primis his accido oppositis usi sunt præsidiis.

§. IX.

Secunda alterantium classis complectitur TEMPERANTIA, quæ non modo intestinum calidum partium sulphurearum in sanguine motum, sed & ipsum fervidum, urentem biliosum humorem in intestinis contemperant, cicurant & hac ratione refrigerant. Hac virtute ex vegetabilium censu splendent, radix & herba acetosæ, acetosella, poma citria, aurantia, Chinensium granatorum, ribesia, fragra, berberes, baccæ rubi idæi, cerasa & ex iis parati succi, sirupi item aquæ ex recentibus his destillatæ, nec non semina quatuor frigida majora & decoctum avenaceum; ex animantium regno serum lactis, lac ebutyratum, succus cancrorum fluviatilium, testudinum decoctum, decoctum dilutum rasuræ cornu cervi, & scorzoneræ, cum vel sine hordeo, gelatina cornu cervi, aqua etiam a rasura cornu cervi destillata, hoc nomine commendanda: ex mineralium familia omnibus palmam præripit nitrum, bene purificatum, melius adhuc regeneratum ex aqua forti per additionem salis tartari; ex chymicis denique & pharmaceuticis sal essentiale acetosellæ, cremor tartari, phlegma vitrioli, clyssus antimonii sulphuratus, tinctura rosarum, florum bellidis, violarum cum spiritu vitrioli philosophico præparatæ, quam optime temperant. *Temperantia.*

Theoremata.

Temperantia agunt triplici ratione. Vel enim sale acido, particulas volatiles sulphureas ligant & motum earum calidum vorticosum intestinum figendo & illas coagulando, quodammodo minuunt. Vel operantur expansiva aereo-elastica quadam virtute, qualis delitescit maxime in nitro, quod sal acidum & alcalinum, ingentem partium sulphurearum nec non liquidi aereo-atherei copiam involutam recondit, eodemque materiam calidam in vehementi motu vorticoso calido constitutam dispellit & a centro quasi ad peripheriam displodit, sale vero neutro materiam crassam, quæ caloris & sulphuris matrix, attenuat, resolvit, disrarat, & subtili simul suo acido partes sulphureas in celerrimo motu sistit. Vel etiam partes sulphureas diluendo & disjungendo, humidum calore absumtum restituendo, simul etiam nimiam vasorum elasticitatem, a qua calor pendet, remittendo, operationē suam exsequuntur, uti potissimum observatur, ab aqueis, sero lactis, decocto cornu cervi & avenaceo.

Corollaria practica.

I. Hæc certe temperantia multi & magni usus sunt in Medicina, ubicunque calor præternaturalis exstinguendus, eaque propter in febribus omnis generis, item inflammationibus & gravioribus spasmis ac doloribus, qui perpetuo fere nimia & calida sanguinis commotione stipantur, iisdem nullo modo carere possumus. Sed acidis, quæ figendo & coagulando agunt, merito præferenda nitrosa. Nitrum enim non tantum refrigerantem, verum etiam rigidas & spasmo afflictas partes relaxantem, sive antispasmodicam, item urinæ & alvi excretionem promoventem virtutem possidet. Quin quum alia refrigerantia & acida fluida magis condensent & coagulent, nitrum potius colliquat, rarefacit, attenuat humores densos & viscidos, ita prorsus, ut si vel in pulverem redactum, vel in aqua prius solutum, sanguini nigro coagulato inspergatur, eum & floridiorem & fluidiorem efficiat. Qüare non solum in inflammationibus ipsisque febribus inflammatoriis, quæ a sanguine nigro, coagulato & incarcerato nascuntur, acidis longe præstantius, sed etiam quia tenacem & spissam seri materiam, quæ affluens in sanguine inflammationi subjectorum apparet, tam efficaciter fundit ac dissolvit, ad corpus ab inflammatione defendendum quam maxime proficuum.

II. In febribus chronicis, ut lenta, hectica, quæ utplurimum ex labe vel corruptione quadam viscerum natales trahunt, & quando tussis aut hæmoptysis juncta est, ipsiq; pulmones vitio laborant, non acida, sed nitrosa & diluentia, præsertim ex regno animalium petita, ut serum lactis, aqua & decoctum, nec non gelatina cornu cervi, in usum vocari debet. Ubi etiam diarrhœis, dysenteriis, choleræ, calor febrilis associatur, identidem abstinendum ab acidis, refrigerantibus, & potius diluentibus, gelatinosis, mucilaginosis, adjecto pulveribus temperantibus & absorbentibus, uno vel altero nitri grano utendum. De quibus laudatissimis virtutibus pluribus videri potest, dissert. nostra *de nitri usu*, nec non ea, quæ *observationes circa nitrum* tradit.

§. X.

In tertia alterantium classe comprehenduntur INCIDENTIA sive ATTENUANTIA. Horum in censum veniunt radices: pimpinellæ albæ, ari, acori, asari, armoraciæ, enulæ, cichorii, iridis Florentinæ, sigilli Salomonis, vincetoxici; herbæ: arnica, beccabunga, cochlearia, nasturtium aquaticum & Indicum, piperitis, ros solis, fumaria, trifolium fibrinum, centaurium minus, hyssopus, scordium, chærefolium, carduus benedictus, sedum minus, alliorum, porrorum & ceparum species: lignum guajacum & ejus cortex: aromata piper & zingiber; semina: sinapeos, cochlea- *Incidentia.*

chleariæ & nasturtii; gummata: ammoniacum, galbanum, sagapenum, opoponax, myrrha & benzoe; chymice & pharmaceutice confecta: mercurius dulcis, æthiops mineralis, flores sulphuris, salia alcalia fixa & vegetabilium per incinerationem parata, speciatim sal tartari, absynthii, porro media, ut digestivum Sylvii, nostrum aperitivum, ammoniacum, polychrestum, Ebshamense, Sedlicense, tartarus vitriolatus, terra foliata tartari, arcanum duplicatum, solutio oculorum cancri, nitrum & sal ammoniacum, volatilia, ut sal volatile salis ammoniaci, spiritus salis ammoniaci urinosus, oxymei præterea squilliticum, tinctura antimonii acris, essentia gummi ammoniaci, piperis Indici, resina Guajaci, sirupus nicotianæ, de erysimo, feculæ aronis &c. Fontes quoque medicati, qui præter diluentem & aperitivam virtutem incidente etiam pollent, ut acidulæ Egranæ, Sedlicenses, thermæ Carolinæ, nec non insusa theiformia, quæ propter copiosum aqueum elementum maxime vim suam attenuaotem & coalescentes moleculas disjungentē edunt, ac demum serum lactis dulce, quod ob dulce ac subtile quod custodit sal, detersiva simulque ductus excretorios aperiente facultate splendet.

Theoremata.

Ex his nonnulla in fluidas, nonnulla in solidas corporis partes agunt. Quæ fluida immediato contactu afficiunt sunt perpauca, idque non aliis quam diluentibus aqueis, quorum magna certe ad colliquandos glutinosos ac viscidos humores est efficacia, nec non salibus alcalinis fixis & volatilibus ac nitrosis, quæ præsertim in forma liquida aut humoribus spissis ac densatis admixta, eosdem vel ad oculum liquefaciunt atque attenuant, tribuendum. Reliqua omnia in solida operantur eorum tonum, robur, contractilitatem, vasorumque elasticitatem atque potentiam systalticam augendo, & intendendo, quo fit, ut contentos succos validius premant, concutiant, motum progressivum citatiorem, & intestinum auctiorem reddant, & fortius crebriusque sic trajecti per vasa capillaria tenaces & spissescentes succi, in minores globulos, a quibus fluiditas pendet, discerpantur ac dividantur. Hanc autem in solida actionem nonnulla sale acri fixiori exsequuntur, ut radices: ari, pimpinellæ albæ, asari, iridis Florentinæ, sigilli Salomonis: herbæ: arnica, piperitis, ros solis, ipsumque piper & zingiber, quæ acuti quidem saporis, destillatæ autem cum aqua per vesicam, nec oleum volatile acre, nec aquam acris saporis largiuntur, sicque fixam suam testantur indolem. Vicissim alia effectum suum perficiunt sale acri subtili volatili, quorum e numero armoracia, enula, nasturtium, cochlearia, sinapi omniaque ceparum, alliorum & porrorum genera. Quædam agunt sale medio stimulante, cujus indolis sunt salia illa neutra, quorum acrimonia & irritans facultas non solum sapore innotescit, sed etiam ex effectu, quo majori dosi oblata, alvum vel diuresin movent, patescit. Alia sale acri multis particulis sulphureis imbuto, effectum edunt, quod obvium in gummi ammoniaco, sagapeno, opopanace, nec non guajaco & ejus resina: quæ præter sal acre, oleum quoque complecti, destillatione, quo copiosum hoc fundunt, manifestatur. Aliqua demum sale penetranti subtiliori metallico operationem absolvunt, uti est mercurius, inprimis dulcis, item æthiops mineralis.

Corollaria Practica.

I. Attenuantium, & incidentium virtus latissime patet, ut ob multiplicem quem præstant effectum, variis denominationibus passim insigniantur. Quod si enim tenaces & viscidi in corpore humores non modo in cavitatibus & vasorum alveis stagnant, sed & minimos viscerum & emunctoriorum tubulos farciunt, & ob-

 struunt:

struunt: hæc præsidia incidente & attenuante sua facultate impactos humores expediendo & obstructiones reserando, aperientem præstant effectum, & ob id recte dici possunt aperientia. Merentur etiam nomen antiscorbuticorum, & sanguinem depurantium. Nam quia puritas & temperies succorum vitalium a legitima inutilium ac superfluorum se, & excretione dependet: hæc autem oppilatis ab humore spisso & viscido emunctoriorum & glandularum minimis canaliculis, intercipitur: facile patet, ea quæ lentos succos incidendi & obstructiones removendi virtute pollent, optima esse sanguinem depurantia, nec non adversus scorbutum præsidia, in quo humores maxime intemperati, & variis heterogeneis, viscidis, salsis, sulphureis, acribus particulis referti sunt. Quumque adeo diversum edant effectum, quæ cuiq; potissimum accommoda, sciendum.

II. In affectibus itaque ventriculi & primarum viarum, ad dissolvendas & incidendas viscidas cruditates egregie faciunt radix ari, pimpinellæ albæ, calami aromatici, piper, zingiber, sal ammoniacum, depuratum, tartarus vitriolatus, arcanum duplicatum, sal digestivum Sylvii, nostrum aperitivum, sal absynthii, spiritus salis simplex, vel purificatus, nec non tinctura aperitiva Mebii. Et si per alvum simul crudi, & male cocti succi exturbandi, præstans utique virtus est salium mediorum, inprimis salis Sedlicensis, Ebshamensis & polychresti, pleniori dosi & cum sufficienti aqueo vehiculo propinatorum.

III. Ubi humores viscidi in pectoris affectibus resolvendi & per screarum rejiciendi, commodissimam locant opem, radix enulæ, iridis Florentinæ, ros solis, hyssopus, scordium, capillus veneris, gummi ammoniacum, myrrha, benzoe, sulphur, balsamum Peruvianum, nitrum antimoniatum, terra foliata tartari, oxymel squilliticum, solutio lapidum cancrorum cum aceto destillato, sirupus nicotianæ, nec non de erysimo.

IV. Quando spissa & tenaci impuritate sanguis infectus ac inde emunctoria oppilata & dyscrasia salso-sulphurca scorbutica humores conspurcati, apprime ex usu sunt, radix armoraciæ, cochlearia, nasturtium aquaticum, Indicum, piperitis, beccabunga, centaurium minus, trifolium fibrinum, carduus benedictus, fumaria, sedum minus, sinapi, gummi ammoniacum, sagapenum, myrrha, liquor nitri fixi, oleum tartari per deliquium, solutio nitri, elixir nostrum temperatum, tinctura antimonii, essentia lignorum, spiritus salis ammoniaci, sal absynthii cum succo citri, nec non ex aquis medicatis Sedlicensis & Egrana.

V. Quando sanguis congrumatus post contusiones & suffusiones dissolvendus, iterumq; fundendus, eximiam laudem merentur radix sigilli Salomonis, herba arnicæ, chærefolii, acetum destillatum cum lapidibus cancrorum, terra foliata tartari, nitrum antimoniatum.

VI. In morbis ubi lympha spissitudinem contraxit, maximeque a miasmate venereo, palmam ferunt guajacum, saponaria, tinctura antimonii acris, mercurius dulcis & æthiops mineralis qui prudenter usurpatus, ad lentos in glandulis & hæpate obhærescentes succos colliquandos, & resolvendos, usus est longe præstantissimi.

§. XI.

Accedit quarta alterantium classis, continens EMOLLIENTIA & DEMULCENTIA. Hæc inter eminent radices: altheæ liliorum alborum, liquiritiæ, scorzoneræ, herbæ quinque emollientes, lactuca, branca ursina, parietaria; flores: sambuci, meliloti, malvæ, verbasci, millefolii, chamomillæ vulgaris, liliorum alborum, borraginis, papaveris rheados, tiliæ, acaciæ, violarum & maxime omnium crocus; semina lini, fœnu græci, Demulcentia.

ei, anisi, cydoniorum, psylli, papaveris albi, quatuor frigida majora & minora, siliqua, amygdalæ dulces, ficus, pineæ, pistaceæ, gummi cerasorum, Arabicum, tragachantha, rasura cornu cervi & ejus gelatina, axungia humana, canis, caponis, medullæ ossium, pinguedines circa omentum, ossa & mesenterium, olea nativa animalium, butyrum recens, lactis cremor, lac ipsum saccharum lactis, sperma ceti, mel, vitellus ovi, ejus albumen exsiccatum & in pulverem redactum. Ex præparatis oleum amygdalarum dulcium, lini, raparum, momordicæ, decoctum cornu cervi citratum & scorzoneræ citratum, ptisana, serum lactis dulce, sirupus dialthæa Fernelii, unguentum dialtheæ, emplastrum diachylon simplex, de meliloto, spermatis ranarum.

Theoremata.

Virtus horum remediorum duplex est, solidis, vel fluidis dicata. In solidis quidem hanc ita exsequuntur, ut rigidas, duras ac tensas fibras laxent, molliant easque mobiles & flexiles reddant, simulque adductos per stricturas minimorum vasorum alveos amplient atque dilatent: in fluidis vero viscida sua mucilagine præstringunt, involvunt & quasi capsulæ includunt acies & spicula salium acrium rodentium, & sic quam optime demulcent. Exterius autem applicata, humorem vasorum alveis elapsum, nec amplius resolvendum, aut per lymphatica vasa resorbendum, in pus convertunt, ita quidem, ut disjecto per calorem temperatum subtilissimo liquido, remanens viscosa materia, oblinitis blande poris, ne nimium humidi exhalet, & profecto majore succi nutritii, ex quo pus maxime conflatur, per relaxatos tubulos affluxu, ad coctionem & maturationem traducatur.

Corollaria practica.

I. Maxime hæc demulcentia sunt efficaciæ, si venenum causticum assumtum, & vix sane melior datur his antidotus, ad pernicialem toxici ex animalium, vegetabilium & mineralium censu vim cicurandam & infringendam, lacte præsertim & pinguedinibus copiose ingurgitatis, quæ non modo acerrima venenorum spicula obtundunt atque involvunt, sed & constrictas per virus a validissimo spasmo membranas laxant, & hac ratione veneni evacuationem, sive per vomitum, sive secessum, adjuvat.

II. In omnibus longis morbis & valentibus, præsertim qui ab acrimonia humorum ortum trahunt & nervis potissimum insident, simplicissima hæc emollientia in infusis & decoctis oblata, usum præstant longe saluberrimum. Sæpius certe convulsiones insania stipatas & scorbuticas artuum tractiones cum acerbis ventris torminibus, curatas novi decoctis, ex radice pæoniæ, altheæ, herba malvæ, parietariæ, brancæ ursinæ, floribus verbasci, liliorum alborum, sambuci, borraginis, chamomillæ, papaveris rhęados, ficubus & semine fęniculi, cum aqua vel sero lactis paratis, largiori tamen ac diuturno usu, & adjecto interdum uno vel altero cochleari olei amygdalarum dulcium & interposito balneo ex aqua dulci cum lacte remixto.

III. Axungiæ & pinguedines animantium recentes, maximeque ossium medullæ, quæ subtilissimam recondunt pinguedinem, in scorbutica acri humorum diathesi interne cum fructu usurpantur.

IV. In aridura partium & ubi articuli vix sine strepitu moveri possunt, nec non in doloribus arthriticis, eadem demulcentia, ut radix scorzoneræ, flores sambuci, millefolium, chamomilla vulgaris, semina quatuor frigida majora, inprimis vero serum lactis dulce, pinguiusculis cremoris partibus adhuc refertum, vel etiam pinguedines cum quodam alcali in saponis texturam redactæ, mirabilem præstant effectum, sed opus est, ut pin-

pinguia hæc jejuno ventriculo, non adeo magnis, sed repetitis dosibus assumantur, superbibendo haustum calidum convenientem.

V. In exulceratione renum & mictione cruenta, quæ ob acredinem humorum quandoque incidit in variolarum morbum, gummi cerasorum, vel etiam tragacantha, aut albumen ovi siccatum, in sero lactis soluta, præstabilem locant opem. In pectoris vero affectibus, ad acredinem tussis caussam obtundendam & materiam ad evacuationem præparandam, specifica quasi virtute laudantur decoctum avenaceum, sperma ceti, liquiritia, oleum amygdalarum dulcium, siliqua dulcis, saccarum lactis, crocus, ficus, sirupus violarum, flores papaveris & sambuci.

VI. Hecticus jugis si affligit calor & succi dulces continua lenta febre acrimoniam salso-alcalinam contrahunt, in cremore lactis & butyro recenti, ob demulcentem effectum, egregia reconditur virtus.

VII. Pariter in cholera, dysenteria, scorbuto, atrophia scorbutica, phthisica & ubicunque acredo succorum in vitio est, decocta gelatinosa, carnium, ossium, præsertim cornu cervi, item pedum vituli & vervecis, tam interius pota, quam exterius ano mediante clystere infusa, eximii sunt usus.

VIII. Quando intestina infesta detinet strictura, & alvus cum flatibus retinetur, egregium præstant effectum emollientia ac demulcentia, ut oleum amygdalarum dulcium, serum lactis, decoctum avenaceum, cornu cervi; non tam per os assumta, quam potius per clysterem inferius injecta.

IX. Flores & herbæ emollientes, si admixto croci momento decoquuntur & vesicæ inclusæ dolente interna parte exterius applicantur, ut in pleuritide, hepatitide, colica, vel ano in dolore ex hæmorrhoidibus cæcis, conspicuum torminum conciliant levamen.

X. Quando humor quidam extravasatus & impactus in pus convertendus, egregie inserviunt linimenta & cataplasmata ex pinguedinibus emollientibus & lacte parata, & maxime quidem floribus & foliis liliorum alborum, croco, ficubus, cepis tostis, farina fabarum, vitello ovi ac melle; abstinendum vero ab his, ubi in induratis & scirrhosis partibus materia continetur ac in pus converti nequit, ni funestam ciere velimus putredinem.

XI. Mucilagines, quæ ex semine cydoniorum & psyllii cum aqua rosarum vel spermatis ranarum conficiuntur, in erosis atque exulceratis partibus, quibus dolor & ardor jungitur, ut aphthis ulcerosis faucium, cœcis & dolentibus hæmorrhoidibus, tenesmo, dysenteria, gonorrhea, vel fluore albo erodente, præsentaneam sæpe ferunt opem.

CAPUT V.

De evacuantibus.

§. I.

Evacuantium operatio occupatur maxime circa humores, qui copia in vitio sunt, eamque ob caussam in sanitatis tutelam vel naturæ motibus, vel his non sufficientibus, aut plane deficientibus, artis ministerio, per congrua emunctoria expelli debent. Jam vero vitiosi succi non unius ejusdemque naturæ, craseos atque texturæ, nec etiam excernicula per quorum emissaria quilibet exturbandus, ejusdem structuræ atque dispositionis sunt; ideoque etiam instrumenta quibuscum eorum expulsio adornatur, varia erunt ac multiplicia. Scilicet quæ stabulantem in ventriculi & primorum intestinorum cavo vitiosam saburram superius per os eliminant, emetica, quæ ex inferiori canalis alimentaris regione per ani secessum, laxantia aut purgantia, quæ per tubulosum cutis emunctorium, diaphoretica & sudorifera, per renale *Evacuantia sunt varia.*

cri-

cribrum & urinarias vias, diuretica, per glandulas & ductus salivales, salivantia, per asperam arteriam ex thoracis cavo, expectorantia, per narium & faucium glandulosam substantiam, erthina, sternutatoria & apophlegmatizantia, ac denique quæ ipsum superfluum sanguinem evocant, emmenagoga & hæmorrhoides cientia vocantur. Sed de singulis jam seorsim.

§. II.

I. Emetica. Primum inter evacuantia locum obtinent EMETICA sive VOMITORIA, quæ duplicis sunt generis, mitiora scilicet, vel fortiora. Leniorihus accensenda merito aqua simplex tepida, adjecto pauxillo salis & portione mellis, vel olei expressi aut pinguedinis, vel decocta cum semine vel cortice raphani rustieani, aut semine anethi, vel etiam aqua thermalis, simul & semel largis haustibus copiose ingurgitata. Validiorum in numero ex vegetabilium classe sunt folia & radix asari, helleborus albus, succus corticis medii sambuci, immo omnia cathartica validiora majori dosi data, nec non quæ ab exteris asportantur gummi guttæ & radix hypecuanhæ; ex metallorum mineralium familia, quæ venereæ prosapiæ, ut vitriolum cyprium, album, Gilla Paracelsi & Angeli Salæ, ex capite mortuo olei vitrioli Goslariensis, quod venereæ indolis, crystalli viridis æris, sal emetico-diaphoreticum Mœbii, ex vitriolo Goslariensi & nitro anaticis partibus paratum, nec non quæ ad regulinam stibii substantiam ortum referunt, ut tartarus emeticus, vitrum antimonii & ex eo parata aqua benedicta Rulandi, mercurius vitæ, maxime ex butyro antimonii rectificato cum præcipitatione aquæ simplicis, vel olei tartari per deliquium confectus, pulvis Monckii, ex duabus partibus reguli antimonii martialis & una nitri paratus, sulphur sic dictum auratum antimonii, idque correctum, panacea sic dicta Glauberiana, Conerdingiana, ad grana quinque vel sex oblata.

Theoremata.

I. Mitiora emetica & maxime diætetica a Galeno & veteribus potissimum sunt usurpata, quippe quæ admodum secura & utplurimum copia sua, non secus ac clysteres ex iisdem ingredientibus concinnati, intestina, ventriculum, in primis jam debilis & ad motum excretorium, teste nausea, ructibus, oris amaritie, anxietate, proclivis est, ad vomitum exsolicitant: sed non agunt ultra limites ventriculi, ex quo utique humores crudos, pituitosos & biliosos ex male ingestis & digestis collectos non sine fructu evacuant.

II. Emetica validiora tenuissima sua caustica salino-sulphurea acrimonia, exigua etiam dosi, non modo in tunicam ventriculi & intestinorum nerveam eam spasmodice convellendo agunt, sed & si paullo majori dosi præbentur, ultra stomachum, in ductus maxime nervosos biliarios, item in glandulas intestinorum, mesenterii, pancreaticas ipsumque hepar penetrant & prolectos ex his biliosos & salivales humores expellunt, quandoque vero, si universum genus nervosum afficiunt, hostiliter etiam agunt & gravissime nocent.

Corrolaria practica.

I. Veteres albo veratro, ceu summe drastico, emetico scopo utebantur, ut auctor est *Celsus lib. 2. cap.* 13. & quidem in comitiali morbo, in insania & in valentibus aliis morbis sine febre, sed idem perite monet, ut ante hujus pharmaci usum corpus probe humectetur. Nostro vero tempore, quo habemus securiora, merito a violento hoc medicamine abstinemus & ex supra recensitis tantum ea seligimus, quæ naturæ & nervosis partibus crasi & textura sua non adeo inimica, nec cum ancipitis periculi metu propinantur. Hæc inter primo loco merito connumeranda radix illa Americana Ipecacuanha, ad drachmam

mam dimidiam & ultra oblata, quæ præter salinum subtile acre principium, etiam balsamicum ac roborans custodit, & id peculiare plane servat, ut omnium celerrime operationem suam exsequatur, eaquepropter ubi periculum in mora & promte vomitus ciendus quam optime adhibetur. Et quoniam vomitu invertitur in ventriculo motus peristalticus deorsum tendens, per consensum etiam in intestinis, si in diarrhea vel dysenteria nimis intensus est, sufflaminatur & alvi fluxus ad tempus sistitur; unde *Celsus lib.* 1. *cap.* 3. recte perhibet: vomitum ventrem solutum comprimere, compressum solvere. Ipecacuanhæ commodissime substituitur asarum, cujus radix & folia pariter subtili, acri volatili, caustico elemento, quod coctione promte exhalat, simul quoque roborante & balsamico pollent, & in febre antiqua quartana, tertiana, hydrope, ictero egregium suppeditant auxilium. Ex antimonialibus præferendus tartarus emeticus, ex croco metallorum, non vitro antimonii, qui duplo validior, præparatus, qui vel solus ad tria aut quatuor grana, vel refracta dosi cum radice Ipecacuanhæ mixtus, egregie suum facit officium; & si qui effectum emetico-purgantem desideret, decocto mannæ duo vel tria tartari emetici grana adjici poterunt. Pariter usui esse potest panacea Glauberiana, ad quinque vel sex grana cum cremoris tartari scrupulo oblata, nec non in asthmate pituitoso interdum oxymel squilliticum, ad duas vel tres uncias datum. Emeticis vero venereis, quorum vis constringens gravius & diutius exagitat nervosas ventriculi & aliarum partium tunicas, item pulveribus istis regulinis antimonii, pulvere Monckii, vitro antimonii, mercurio vitæ, quæ infidæ operationis, & vel fortissime, vel insufficienter operantur, pro majori vel minori humorum in ventriculo dispositione, carere & tutius ab iis abstinere possumus in Medicina.

II. Non modo utilis, sed & quandoque admodum necessarius est emeticorum paullo valentiorum usus, ad venena, præsertim quæ narcoticæ sunt indolis, item miasmata, quæ ex contagiosis & malignis morbis decumbentibus exhalant, in ventriculum descendunt, ibique humoribus fermentantibus sese insinuant, cito, ne ad penetralia serpant expellenda. Pari ratione ad humores ex commixtione heterogeneorum ingestorum, bilis humorumque fermentantium salivalium prodeuntes, corruptos & valde vitiatos, qui in ventriculi & intestinorum, præsertim duodeni, cavo stagnant, mora corrumpuntur & frequentissime febri lentæ quotidianæ, quartanæ, item tussi chronicæ, nec non gravioribus morbis capitis, melancholiæ, hemicraniæ, quandoque etiam comitiali, item apoplexiæ, ortum præbent, exturbandos, efficaciter agentia ex usu esse possunt.

III. In morbis qui a bile spissa, in gypseum sæpe & viscidum coagulum abeunte & ductus biliarios obstruente oboriuntur, ut ictero tam flavo, quam nigro, cachexia aliisque, emetica non sine fructu, reliquis aliis nihil juvantibus, propinantur, eosdemque, exturbata biliosa copiosa setina, felicissime abigunt.

IV. In anasarca, leucophlegmatia, tumoribus partium œdematosis & ascite curabili, emetica paullo majori etiam dosi data, vehementer quidem ex ductibus & glandulis intestinorum, mesenterii, pancreatis, hepate serum aquosum eliciunt ac per inferiora, rarius vero superiora, ejiciunt.

V. In omni accessione & paroxysmo febrili, inflammatione ventriculi, vel ubi stomachus spasmodice afficitur, ut in cardialgia, item vehementi ira, in spasmis hystericis, hypochondriacis & ubi ad hæmoptysin, nimium mensium vel hæmorrhoidum flu-

fluxum, dispositio præsto est, item ubi morbi a congestione humorum ad caput orti sunt, uti apoplexia, paralysis, auditus vel visus deperditus, vertigo, nec non ubi dolores atroces urgent, vomitoria plane exulent, nec unquam etiam plethoricis, nisi plethora per sanguinis missionem soluta, nec quibus intestina fecibus infarta & alvus obserata, quam his prius expurgatis, exhibeantur.

VI. Præstat semper emetica ad faciliorem operationem in liquida forma, vel etiam cum sufficienti vehiculo humectante & relaxante pingui offerre; siquidem vomitio non tantum validiorem pylori & fundi ventriculi constrictionem, sed simul etiam relaxationem orificii superioris œsophagi, desiderat.

VII. Sub emeticorum operatione & post eam abstinendum ab omni refrigeratione, frigido potu, ab omni commotione animi, ab omni calidiori & stimulante medicina, acri & salso cibo, ac potius demulcentibus cibisque boni succi & qui facile solvuntur, utendum. Inprimis apprime ex usu est lac asininum, si haberi potest, tres vel quatuor horis post ad aliquot uncias potare. Et quæ plura hanc in rem ex instituto tradidi in *dissertatione de cauto & præstantissimo vomitoriorum usu*.

§. III.

II. Laxantia. Emeticis succedunt ea, quæ per inferiora vitiosam materiam eliminant, quæ pariter duplicis sunt generis, vel leniora, vel validiora. Inter ea vero quæ alvum clementer, tuto & sine stomachi & systematis nervosi læsione movent, & Latinis LENIENTIA & LAXANTIA, Græcis eccoprotica vocantur, præcipuum locum tenent, ex vegetabilibus manna, rhabarbarum, cassia, agaricus, tamarindi, folia sennæ, aloe, baccæ spinæ infectoriæ, passulæ minores, polypodium, flores persicorum, acaciæ, violarum earumque semen: ex salibus culinare, borrax, & nitrum, item ex fontibus mineralibus, ut Ebshamense, Egranum, Sedlicense, nec non ex Carolinis paratum: ex animantium regno lac, præsertim asininum, serum & saccharum lactis; ex præparatis chymicis terra foliata tartari, tartarus vitriolatus, cremor tartari, sal ex alumine & sale tartari concinnatum, sal essentiale acetosellæ, magnesia, sal polychrestum, aurum fulminans, mercurius dulcis, fl. benzoes; nec non composita, ut pilulæ de succino Cratonis, aleophanginæ, marocostinæ, tartareæ Schrœderi, essentia, extractum & sirupus rhabarbari, sirupus rosarum solutivus, aqua laxativa Viennensis, elixir purgans Thomsoni.

Theoremata.

Laxantia hæc placide, sine magna commotione & labefactatione motus peristaltici ventriculi & intestinorum non modo sordes alvinas, sed & quando liberalius propinantur, ex intestinorum glandulis serum satis largiter evehunt. Neque tamen sale acri subtili caustico, nervosis partibus inimico, ut purgantia, operationem suam perficiunt, sed substantia plane innocenti, quæ vero tenuissimæ salinæ stimulantis indolis est, & haud secus quam emeticorum & purgantium, diuturna coctione avolat & perit, uti patet exemplo mannæ, rhabarbari, aloes, foliorum sennæ, quæ ea propter rectius infunduntur, quam decoquuntur. Sigillatim vero agunt hæc laxantia vel principio quodam salino-stimulante dulci, ut manna, cassia, passulæ, polypodium, vel sale quodam subtiliori sulphureo amaricante terreo, ut aloe & rhabarbaro; vel sale acido fibras vellicante, ut tamarindi, cremor tartari, sal acetosellæ; vel sale neutro, ut nitrum, borrax, sal gemmæ, digestivum Sylvii, arcanum duplicatum, tartarus vitriolatus, salia ex medicatis aquis producta & herbarum essentialia; vel sale quodam calcario amaricante, ut Sedlicense, Ebshamense, Egranum;

vel

vel denique terra calcaria, ut magnesia, quæ ab acido primarum viarum soluta, in sal neutrum acre & stimulans transit.

Corollaria practica.

I. Polychresta hæc & præstantissimi multis in morbis usus simulque tutissima laxantia medicamenta, quæ nonnullis ob id benedicta audiunt, Veteribus parum cognita fuerunt, in quorum monumentis aloes, rhabarbari, tamarindorum, foliorum sennæ, agarici, nulla, quantum quidem novi, fit mentio, sed cassiæ tantum & polypodii ex mitioribus, ac primus *Dioscorides* aliquid de rhabarbaro & aloe prodidit, ex quo deinde *Plinius* & *Galenus* quæ habent desumserunt, manna vero, tamarindi & folia sennæ, Arabibus & Ægyptiis Medicis demum innotuerunt. Utut vero omnium laxativorum virtus in eo conveniat, quod sine noxa, impetu ac commotione alvum subducant: pro differentia tamen morborum, vel etiam individuorum, utique distinctio circa eorum usus utilis & necessaria est, Scilicet manna, cassia, passulæ, polypodium, in affectibus pectoris, tussi, hæmoptysi, pleuritide, phthisi, neque minus in morbis, qui a sero salso, acri, scorbutico nascuntur, ut arthritides, rheumatismi, scabies, purpura, cum insigni fructu adhibentur aliisque merito præferri debent, quippe quæ non tantum alvinas sordes emovent, verum etiam simul acrimoniam salsam temperant & corrigunt. Acidula, ut tamarindi, cremor tartari, sal acetosellæ, item salia essentialia ex herbis nitrosis, sal polychrestum, nitrum antimoniatum, in regionibus præcalidis, corporibus cholericis atque tempore æstivo, nec non in morbis ubi copiosa bilis delinquit & vehementior æstus præsto est, tertiana continua, duplici, æstiva, in causo, cum inexhausta siti, quam maxime conveniunt & aliis anteponenda, eo quod præter facultatem vacuantem, motum quoque intestinum partium sulphurearum sanguinis & bilis ferociam componunt & cicurant. In morbis qui ex defectu bilis & sulphuris in sanguine balsamici nascuntur, ut sunt cachexia & omnes fere chronicæ passiones, in quibus succorum spissitudo & viscerum infarctus adsunt, laxantia amara, ut rhabarbarina, aloetica correcta, omnibus utique palmam præripiunt. Ubi vero humores tenaces, viscidi in vitio sunt & primam regionem occupant, ac inappetentiam, tensiones hypochondriorum, ructus, flatulentias caussantur, salia omnia neutra, tam arte chymica præparata, quam nativa fontium medicatorum, si paulo majori in dosi & cum sufficienti liquido offeruntur, efficaciter alvum solvunt & recrementa spissa & viscida everrunt. Quando acidum, ut solet fieri in hypochondriacis, melancholicis & quartanariis, nimium redundat & omnium aliorum, etiam acriorum, purgantium virtutem infringit atque eludit, præter mannata, magnesia apprime ex usu est, quæ sicuti a spiritu vitrioli ex toto solvitur, atque in sal neutrum amaricantis saporis & virtutis purgantis transit, eandem pariter, si in ventriculo offendit acidum, induit naturam atque efficaciam, contra ea deficiente in corpore solvente succo, parum vel nihil operatur, & plus incommodi, quam commodi creat.

II. Aurum fulminans & mercurius dulcis inter laxantia quidem referri solent, sed eorum usus certe non adeo tutus est. Nam si illud penitus edulcoratum fuerit, parca vel plane nulla ejus operatio; si vero salinonitrosis spiculis adhuc uberius refertum, quia ob gravitatem suam firmiter inhærescit parti ventriculi & intestinorum, alvum quidem movet, sed in sensibilioribus subjectis atrocia tormina cum flatulentiis, aliaque mala parit, quin magis nocet, ubi humorum acido-corrosivorum, vel bilis

cau-

causticæ, in ventriculo aut duodeno copia hospitatur. Mercurius autem sic dictus dulcis, qui solus, nisi associetur purgantibus, non facile purgantem exserit effectum, accessu vero bilis corrosivæ in duodeno, deleteriam facile rursus induit indolem, ac generi nervoso vim ac læsionem infert. Et licet ad enecandos & expellendos vermes passim commendetur; nihilominus tamen quum infantibus mercurialia admodum sint inimica, atque ego subinde gravem noxam & insignem debilitatem ea attulisse observaverim, non facile, nisi summa cautione & sub certa methodo certoque regimine eorum usum hoc quoque fine suaserim. Plures porro ad acuendam vim auri fulminantis purgantem admiscere solent salia neutra, ut arcanum duplicatum, tartarum vitriolatum, nec negandum ejusmodi sal ad drachmam dimidiam cum duobus granis auri fulminantis sic contritum, metallicum quendam saporem nancisci & quoque intestina stimulando sedes movere, rarius tamen sine torminibus succedit effectus. Longe magis vero cavendum, ne mercurius dulcis cum salibus, præsertim alcalino vel ammoniacali, attritu subigatur, eo quod hac ratione ejus vis corrosiva resuscitatur, qua agit in glandularum & nervosarum partium systema & molestissimam sæpe movet salivationem.

III. Omnia salia, præsertim neutra & amaricantia superius recensita, majori dosi ad unciam dimidiam, vel unam cum sufficienti liquido soluta & exhibita, insignem vim alvum vacuantem, sine commotione sanguinis, vel appetitus & virium prostratione obtinent, & longe tutius, immo majori cum efficacia, iis utimur ac validioribus purgantibus ex regno vegetabilium; præsertim in morbis & corporibus ubi humorum spissorum & tenacium copia, vel in primis viis, vel in vasis delitescit. Atque etiam fontes medicati, calidi & frigidi, qui acidularum nomine veniunt, quorum magna certe in morbis longis & valentibus cum arcendis, tum depellendis est efficacia, vim suam aperientem, detersoriam purgantem, præter aqueum, ad salinum potissimum quod recondunt elementum referunt, uti id a me latius variis dissertationibus in *tom. 2. opusculor. physico-medicorum* collectim editis, expositum est.

IV. Inter flores qui laxante facultate pollent, acaciæ, persicorum, violarum, rosarum eminent, sed recentes sint & tantummodo infundantur, non coquantur. Optime hi exhibentur cum sero lactis dulci, vel lacte asinino, tempore præsertim verno, & ita quidem, ut per aliquot hebdomades medicata ejusmodi potio mane ad mensuram dimidiam ad purificandum sanguinem, inprimis si corpora teneriora & sensibilioris naturæ, potetur. Habet enim serum lactis & lac quoque asininum jam tum vim quandam laxantem, ut etiam auctor est *Celsus lib. 2. cap. 12.* ita differens: *sunt valetudinis genera, quibus ex lacte purgatio convenit. Antiqui* pergit paullo post, *lac vel asininum, vel bubulum, vel caprillum, sumebant, eique salis pauxillum adjiciebant decoquebantque id, & sublatis his quæ coiverant, quod quasi serum supererat, bibere cogebant.*

V. Ex aloe, sive hepatica, sive Soccotrina, præparata laxativa magnæ efficaciæ sunt præsidia, si probe prius a principio sulphureo volatili, valde peregrino & a resina tenaciter intestinorum tunicis adhærente debita encheiresi ipsa liberetur, & non in magna, sed refracta & exigua dosi, cum extractis amaris & temperatis balsamicis ingredientibus misceatur; quo nomine utique pilulæ, casu forsan a *Bechero* inventæ, & secundum ejus methodum ex aptioribus concinnatæ speciebus, utique commendationem merentur, sine non solum blande alvum movendi, sed & intestinorum to-

tonum, qui plurimis in morbis labefactatus & a purgantibus etiam læditur, firmandi. Et utut tales pilulæ in corporibus robustis & sanguine abundantibus parum efficiant, eo præsentior tamen earum virtus in natura & a morbo infirmis, imbecillibus, in puerperio & quando ex uteri vitio menstrualis purgatio non recte succedit. Conveniunt quoque ubi digestio a morbo quocunque etiam convalescentibus vacillat, ad crudos succos corrigendos & evacuandos, item in hypochondriacis, quorum ventriculus jugiter excludit cruditates acidas. Contra ea aloetica incorrecta & majori dosi data magnopere commovent sanguinem, eamque ob caussam, plethorici, sensibilioris naturæ & in sanguinis excretiones proclives recte ab iis penitus abstinent, quia id incommodum proprium servant aloetica præpostere data, quod hæmorrhoides cæcas molestissimæ sensationis excitent & sanguinem ad regionem lumbarem & partes in pelvi contentas urgeant. Inter pilulas autem quæ aloen cum aliis aptis ingredientibus habent, præter Becherianas, tartareæ Schrederi, aleophanginæ, marocostinæ, de succino Cratonis, Solenandri, usu & utilitate sua non defraudandæ.

§. IV.

Longe efficacius autem & validius alvum vacuant PURGANTIA; eoque nomine ex vegetabilibus potissimum innotuerunt radices; mechoacanna alba & nigra, sive jalappa, helleborus niger & albus, iris nostras, bryonia, esula, herbæ: soldanella, gratiola, linum catharticum Anglicanum, pomum colocynthidis, grana tilli, semen cataputiæ, turbith vegetabile, cortex medius sambuci, nec non gummi guttæ, elaterium & scammonium, unacum iis, quæ artis pharmaceuticæ ministerio ex his conficiuntur, trochisci alhandal, extractum colocynthidis, esulæ, panchymagogum Crollii, resina jalappæ, diagrydum sulphuratum, pulvis Cornachinus, sive Comitis de Warwich.

Theoremata.

Elementum quocum drastica hæc pharmaca operationem suam perficiunt, est utique virulentæ indolis ac tenuissimum sal causticum inflammatorium, quod nerveas non solum ventriculi & intestinorum, sed etiam universi corporis membranas, exili etiam dosi, haud secus ac venenum, adoritur, in easdem cum violentia agit & spasticas constrictiones, præcordiorum anxietates, cardialgias, ventris tormina, cum crebris dejectionibus, singultus, ventriculi & intestinorum inflammationes, cum extremorum frigore, immo convulsiones, excitare solet. Nam summæ tenuitatis & activitatis esse ac in universam humorum massam suam vim diffundere sal quod purgantia hæc recondunt, ex eo patet, quod infans ex lacte nutricis, quæ purgans assumsit purgetur, & iisdem exterius tantum applicatis, purgans validissimus & pernicialis quandoque subsequatur affectus. Sic Veteres pedes decocto hellebori lavantes, se purgabant, ut habet *Heurnius in comment. in aph. Hippocratis*. Globulum ex helleboro fonticulo ad mundificandum impositum & vomitum & sedes movisse auctor est *Walæus de meth. med. pag.* 124. Unguentum quoque quod habet colocynthidem umbilico illitum, purgat non modo infantes, sed & adultos. Caustica vero & inflammantis virtutis catharticorum indoles ex eo clarissime patescit, quod exterius tantum applicata, cutim instar vesicatorii adurant & vesicas excitant, lac esulæ verrucas consumat, & essentia eo purgantibus, ut jalappa, mechoacanna, scammonio extracta & deglutita urat & arrodat fauces cum œsophago, aphthasque & pustulas ardentes producat. Et certe virulentam ac veneni æmulam drasticorum esse facultatem, *Wepferi* experimenta uberrime evincunt, qui in *tract. de cicuta aqua-*

aquatica memorat: se catellis varii generis purgantia certa dosi ingessisse, eoque facto, mox vomitus, convulsiones ac demum mortem successisse, factaque postea sectione, ventriculum & tenuia intestina inflammata & maculis rubicundis, non secus ac arsenicum datum fuisset, conspersa comparuisse. Et quod memoratu dignum, eadem phœnomena, eosdemque effectus, a resina jalappæ, cujus usus nostris temporibus frequens admodum est, observari, idem auctor conceptis testatur verbis.

Corollaria practica.

I. Quum itaque tam vehemens, periculosa, quin damnosa acriorum & validiorum catharticorum sit actio rectius omnino ab eorum usu prudens, rationalis & circumspectus Medicus penitus ferme abstinet. Certe experientiæ testimonio uberius constat: a nullo per omnia secula pharmaco majorem perniciem, immo tam funestos effectus, productos fuisse, quam per minus provide data drastica, ut vel ego, ex quo a quadraginta quinque & quod excurrit annis medicinam exercui, innumera fere observarim exempla eorum, qui solis purgantibus fortioribus immedicabilem noxam sibi contraxerunt, vel plane occubuerunt. Neque etiam ullum aliud ex remediorum pharmaceuticorum supellectile tam celeriter ac potenter vires prosternit, pulsum immutat, stomacho infestum est ejusque & intestinorum naturale robur, & motum lædit atque pervertit, quam acre ejusmodi pharmacum. Plures novi, qui crebriori horum usu morbum cachecticum, hydropicum & hypochondriacum nacti sunt, qui lethalem inflammationem ventriculi cum febre, dysenteriam & cholericam passionem incurrerunt, quin paralysin dextri vel sinistri lateris experti sunt. Id quod tamen fusius jam evolvi & rationibus demostravi exemplisque ex auctoribus collectis confirmavi in *differt. de purgantibus fortioribus e foro medico ejiciendis*. Veteres quidem, quibus clementia laxantia maxima ex parte una cum salium usu erant ignota, frequentius his drasticis usi sunt, ipseque *Hippocrates* elaterio potissimum atque helleboro purgationes molitus est; sed si eorum scripta curatius perlustramus, nonnisi necessitate urgente ea propinarunt, & tum quidem provido certe consilio, & ante, & post elaterium, cui plurimum deferebant, lac potui præbuerunt, helleborum vero admixtione mulsi, olei, vel lactis cicurarunt, ne dicam ipsos non promiscue eadem in usum traxisse, sed morbos curate distinxisse, & *Hippocratem* maxime *lib. de purgant.* in omni febre & inflammatione eorum usum serio interdixisse. Quin peritissimos in arte priscos damna ex purgantibus neutiquam latuisse, uberius testantur reperiunda passim in eorum monumentis præcepta atque effata. Luculentis certe verbis testatum hoc facit *Sect.* 2. *aphor.* 57. ita habens: *qui sunt sano corpore dum purgantur, celeriter exsolvuntur*, & *Sect.* 4. *aphor.* 16. purgationem periculosam pronunciat iis, qui sunt integra valetudine. Cujus aphorismi veritatem *Heurnius* demonstraturus addit: *vidi sanos, quos in perniciem traxit solum simplex apozema purgatorium ex sumaria cum sennæ foliis, temere exhibitum*. Neque minus *Celsus lib.* 1. *cap.* 3. inculcat: *purgationes, ut interdum necessariæ, sic ubi frequentes, periculum afferunt*. Et *lib.* 2. *cap.* 12. ita scribit: *medicamenta*, (intelligit purgantia) *stomachum fere lædunt & hominem infirmant, & nunquam in adversa valetudine recte dantur, nisi morbus sine febre sit*. Eadem *Dioscoridis* est sententia, qui *lib.* 4. *cap.* 178. prodidit: quod stomachum offendant eidemque supra modum adversentur. Præ omnibus tamen graphice & copiose de purgantium venenata qualitate & noxa egit *Campegus* in peculiari libello: ut mittamus *Helmontium* ejus-

ejusque sequaces, nec non *Bentekoe*, purgantia mortifera plane appellasse, & *Montanum*, *Cratonem & Solenandrum*, peritissimos ac in arte versatissimos viros, eorum usum mirum reformidasse & pilulas ex extractis amaris, gummatibus & aloe in usu habuisse frequentissimo. Inprimis vero quam maxime perniciosa atque infensa sunt ejusmodi drastica corporibus infirmis, infantibus, senibus, a morbo vix convalescentibus, quique valde imbecillum stomachum ac ad motuum ataxiam proclive nervosarum partium systema obtinent. Neque etiam ulla infestior medicina reperitur in cholericæ & sensibilioris naturæ hominibus, post gravem iræ affectum, ut plures hac ratione sublatos viderim, inflammatione ventriculi unacum cholera subsequuta. Qui colica hæmorrhoidali & spasmis hypochondriacis atque hystericis patent, omni etiam cura hæc drastica evitare debent, nisi grave damnum incurrere velint, de quo quidem plura tristia exempla enumeravi in *differt. de inflammatione ventriculi*. Et quam detrimentosa sint purgantia drastica infantibus, præsertim si simul dentitione difficili laborent, memorabilis utique est observatio, copiose admodum & solide certis de caussis evoluta ac *tomo* I. *Medicinæ consultat. Dec.* 5. *Cas.* 8. *p.* 262. *seqq.* inserta.

II. Utut vero magna & gravia damna ab usu purgantium drasticorum metuenda; nihilominus quia venenum quoque diligenti circumspectione adhibitum transit in medicinam, uti mercurialium & emeticorum antimonialium exemplo constat; sunt etiam utique casus, rariores tamen, ubi valida cathartica commodam locare possunt operam. Nimirum in hydrope anasarca, præsertim si is non ex induratione vel scirrhositate viscerum & glandularum, sed subito ex stagnatione aquarum, ob menstrualem vel hæmorrhoidalem sanguinis fluxum suppressum, aut ex nimia voracitate in & post morbum, enatus, vidi nonnunquam cum fructu adhibitum fuisse succum iridis nostratis ad aliquot uncias, item gummi guttæ, elaterium extractum esulæ, cum mensura dimidia lactis, repetito etiam aliquoties usu. Mire enim inde funduntur aquæ non modo per alvum, sed & in feminis per uterum, quin bina memoria teneo exempla, ubi paucas quidem sedes hæc cathartica, sed largissimum & valde salutare urinæ stillicidium excitarunt. Hydropici quippe ob nimiam laxitatem & torporem fibrarum intestinalium commodius ejusmodi drastica ferre possunt, ac egent hæ omnino paullo validiori stimulo, quo ad motum excretorium animentur. Pariter acriora hæc purgantia utiliter in usum vocari possunt in paralytica membrorum resolutione, affectibus soporosis & ubi ob languorem efficaci medicina opus est, nec non in amentia, ut veteri proverbio constat; quo etiam referendum *Celsi* effatum *lib.* 2. *cap.* 12. *veratrum nigrum*, inquientis, *aut atra bile vexatis, aut cum tristitia insanientibus, aut iis, quorum nervi parte aliqua resoluti sunt, datur*. Neque minus experientia compertum habeo, in acerbo ischii & coccygis dolore, ad femora per intervalla excurrente, ea quæ validius alvum ducunt suppetias tulisse, & exturbatis septem vel octo sedibus biliosorum & male coctorum succorum saburra, tormina conquievisse.

III. Paullo robustioris etiam naturæ homines, qui septentrionales regiones inhabitant & duriore ac crassiore victu fruuntur, purgandi scopo, si necessitas exigit, ea quæ fortiter alvum vacuant assumere possunt; hæc tamen, quam serio inculco cum cautela, ut refracta dosi, vel in pulvere unacum salibus, ut cremore tartari, vel tartaro vitriolato, adjectis aliquot antimonii diaphoretici granis, dentur, vel ut ipsa v. c. extractum hellebori nigri, trochisci alhan-

handal, scammonium, resina jalappæ aliaque in formam pilularum redigantur, nupta iis, quæ virulentam vim infringunt & castigant, ut sunt cinnabaris, vitriolum martis, crocus, castoreum, sal succini, succinum, myrrha, quibus si extractum panchymagogum Crollii, quod valde acria habet purgantia, convenienti dosi miscetur, pilulæ utique emergunt, quæ ubi stimulus admovendus, egregie officio satisfaciunt. Nihilominus tamen memori nunquam non mente tenendum, quod si validiori evacuatione opus, longe magis e re sit, aucta leniorum dosi eandem proritare, quam acrioribus & virulentis urgere.

§. V.

III. Sudorifera. Aliud evacuantium genus est, quod per cutis spiracula liberaliter & conspectius, vel leniter modoque minus sensibili, sordes subtiliores emovet. Quæ largius id faciunt SUDORIFERA, Græcis dicta hydrotica, sunt remedia, quorum virtute sensibilis mador per cutis tubulos lymphatico-arteriosos fertur. Hac virtute ex vegetabilium prosapia eminent radices saporis admodum acris & penetrantis oleosi, angelicæ, imperatoriæ, ostrutii, petasitidis, helenii, levistici, vincetoxici, dictamni, valerianæ, contrayervæ, serpentariæ Virginianæ, lignum guaiacum & sassafras cum corticibus. Ex mineralium familia antimonii medicinalis, tinctura sulphuris volatilis, ex calce viva, sale ammoniaco & sulphure parata, sulphur-antimonii correctum & fixatum, nec non mixtura simplex. Theriaca quoque, ejus essentia, spiritus & aqua, omnes spiritus & salia volatilia ex partibus animantium parata, præsertim cornu cervi, eboris & lumbricorum terrestrium, spiritus Boyllii, tartari, serici, fuliginis, essentia lignorum, item olea destillata fœtida, ut oleum cornu cervi fœtidum, in spiritu vini solutum.

Theoremata.

I. Famigeratissima hæc ex sudoriferis remedia, non alio modo virtutem suam exercent, quam quod principio quo pollent cordis vim systalticam & arteriarum elasticitatem, quoad numerum & virtutem ictuum augeant, & majori facta circuli velocitate, ad cutis extimam & cribrosam substantiam, ex qua prodit sudor, adducant. Hanc vero exsequuntur vel subtili acri calido oleo, ut radices superius enumeratæ, quæ etiam vocantur alexipharmacæ; vel sale volatili empyreumatico igneæ naturæ, ut omnes spiritus, salia volatilia, & olea ex animantibus; vel sale acriori fixo plus minus resinoso, ut radix pimpinellæ albæ, guaiacum & ejus cortex, contrayerva, serpentaria Virginiana; vel denique actionem suam & quidem satis potenter edunt, sale & sulphure minerali tenuissimo, quo nervosas maxime fibrillas in motum vehementem cient, atque adeo in exili admodum dosi magnam vim possident, hinc uno grano mercurii nostri diaphoretici, item duobus vel tribus granis sulphuris antimonii fixati, sudor per universum corporis ambitum elicitur, qualem effectum etiam decoctum lignorum & antimonii crudi cum lignis, nec non regulus antimonii medicinalis, præstant.

Corollaria practica.

I. Valida hæc sudorifera, licet in majori dosi offerantur, sudorem minime tamen eliciunt, nisi corpus sit dispositum; id est, nisi cutis tubulosa substantia satis patula sit & relaxata, nisi etiam sufficiente humoris quantitate sanguis sit dilutus. Quare si quis in morbis sanandis utilem judicat sudoris prolectionem, necesse est, ut quæ recensuimus sudorifera, ad diluendum sanguinem cum sufficienti liquido sumantur, v. g. aqua calida, infuso thee, decocto hordei, atque ut ad cutis fibras remittendas in lectum & hypocaustum calidum, vel etiam balneum, præsertim vaporosum, con-

cedat sudaturus, ac ita sudor satis largus manabit.

II. Sudorifera hæc activiora rarius locum inveniunt & cum insigni etiam prudentia adhibenda sunt. Etenim sudor in statu sano & naturali, nisi in motum extraordinarium cieatur sanguis, non profluit, nec eapropter salubritatis indicium est, ut perspiratio insensibilis, cujus etiam materia, quæ blanda, lymphatica, nutritia, nullius fere saporis est & odoris, ac sudoris, quæ saporis salsi, odoris fœtidi & ad urinæ naturam accedit, admodum differt. Deinde sudorifera hæc in gentem commotionem & orgasmum efficiunt insignem, nec moderate, sed nimis celeriter agunt, inque sanguine vel sero impuro refertis corporibus majori impetu cruorem ad vasa minima & angustiora impellendo, periculosas acutas afflictiones, ex inflammatione & humorum congestione oriundas concitare valent. Nocentissima vero sunt, ubi saburra vitiosorum humorum primæ viæ repletæ, alvus constricta & si statim post iram propinantur. Vidi non semel hac perversa methodo, dolores arthriticos, rheumaticos, lentas quoque & hecticas febres diutius non sine periculo affligentes inductas.

III. In omnibus acutis morbis, febribus, inflammatoriis, etiam exanthematicis, sudoriferorum usus plane exulet, & nonnisi quam maxime moderatus minusque creber admittatur. Nam sæpius certe ab essentia alexipharmaca promiscue, ut jam mos invalescit, oblata, calorem, anxietatem & symptomatum atrociam increvisse, observavi. Dicuntur quidem hæc remedia alexipharmaca, ut & ipsa theriacalia, quasi venenis & malignitati humorum resisterent, adeoque in morbis contagiosis grassantibus ipsaque peste, à Medicis mirifice commendantur; at vero plus valent ad horum morborum præservationem*, quam curationem, præsertim si epidemii ejusmodi maligni morbi a tempestate nimis humida vappida, nebulosa diuturna, ventis ex euro & borea flantibus destituta, vel etiam a diluvio & inundatione aquarum graviori originem suam trahunt: certius tamen & tutius etiam hoc fine, cum aceto vini aqua diluto propinantur, vel radices alexipharmacæ cum aceto infunduntur, quod deinde alexipharmaca vi imbutum ad aliquot cochlearia cum sufficienti aqueo vehiculo propinandum, quo pertinet etiam eximius usus aquæ prophylacticæ Sylvii, eo nempe tempore, quo ejusmodi morbi grassantur.

IV. Sudor vero utiliter evocatur in iis morbis, qui a frigore externo & perspiratione prohibita, ut sunt catarrhi, rheumatismi, alvi fluxus, gravedines, tusses, tumores glandularum, oriuntur, item quando a frigido potu sudanti & calefacto corpori largius ingesto periculum metuendum: sed opus est, ut inter initia statim offerantur: ac tum quidem tinctura bezoardica, vel spiritus bezoardicus Bussii cum liquore nostro anodyno remixtus egregii usus. Neque minus suscepto morbi inficientis miasmate, statim post lene assumtum emeticum, sudoriferum conducit, & quidem acetum bezoardicum, vel pulvis bezoardicus, cum camphoræ, quæ princeps alexipharmacorum, momento.

V. In iis porro morbis, qui in tubulosa & fibrosa cutis substantia consistunt & ab acri viscida materia texturam cutis destruente ac defœdante, ut scabie etiam mali moris, herpetes, lepra, pustulis & ulceribus venereis, sudor cum fructu accommodatis remediis liberalius movetur. Idem fit in arthriticis rheumaticisque omnium partium doloribus, dum serum viscidum stagnans acre & membranis nerveis inhærescens, hac ratione discutitur ac eliminatur. Pari ratione in morbis omnibus sic dictis frigidis, anasarca, leucophlegmatia, scorbuto frigido, lue venerea, arthritide fixa, malo ischiadico, paralysi, cete-

ris

ris paribus, sudorifera magnæ sunt efficaciæ, quia elasticitatem & vim contractilem cordis & vasorum, quæ in ejusmodi affectibus admodum depressa est, intendunt, restituunt & sanguinis circuitum ad meliorem impurorum succorum sequestrationem efficaciter augent. Sed insistendum est aliquandiu hisce præsidiis.

VI. Sudorifera semper meliorem operationem exserunt, si cum sufficienti & calido liquido assumuntur. *Celsus* jam *lib. 3. cap. 6.* hoc fine commendat potum calidum his verbis: *si nota est sudoris venturi, tum demum calidam aquam potui dare oportet, cujus salubris effectus est, si sudorem per omnia membra effundit.* Et idem uberius testatum faciunt decocta lignorum, quorum usus in lue venerea aliisque frigidis morbis sane laudatissimus. Vidi quoque febres intermittentes, tertianam, quartanam, in plebejis feliciter sublatas, si præmisso emetico, aliquot horis ante accessionem, sumturn sudoriferum, cum regimine, ex rob sambuci, sale tartari & piperis quibusdam granis, cum aliquot spiritus vini cochlearibus confectum.

§. VI.

V. Diaphoretica. Sudoriferis potentia agendi inferiora, sed salubri effectu longe superiora sunt DIAPHORETICA, quæ placide tantum augent & movent perspirationem. Ex his inter ea quæ vegetabilium regnum suggerit, præcipua sunt radix chinæ, sarsaparillæ, carlinæ, gentianæ; ex herbis: carduus benedictus totus, ejus semen omniaque ex eo parata, essentiæ, aquæ, extracta, sal, porro scordium, sambucus, isque humilis ebulus, ejusque flores, rob, aqua, item fumaria, scabiosa, crocus, flores calendulæ, opium quoque; ex regno animalium: omnia ossa, cornua ac dentes animantium, tam rasa, quam in cineres usta & philosophice præparata, maxime omnia quæ cervus suggerit, lapides testæ & chelæ cancrorum: ex terreis: omnes terræ sigillatæ & margarum species, bolus fabrilis; ex salibus: salia herbarum per incinerationem parata, item nitrum; ex pretiosis & exoticis: petra di porco, lapis bezoar orientalis & occidentalis; ex mineralibus & chymicis: flores & lac sulphuris, cinnabaris tam nativa, quam vulgaris & antimonii, antimonium diaphoreticum, cerussa antimonii, magisterium antimonii, sive materia perlata Crugneri, bezoardicum minerale, tinctura antimonii temperata, ex regulo & sale tartari, antihecticum Poterii; ex compositis: lapis de Goa, qui ex lapide bezoar orientali, tragacantha & ambra conficitur, pulvis bezoardicus Sennerti, Anglicanus, Pannonicus ruber, cordialis, Dorncrellii, liquor noster anodynus mineralis, acetum quoque vini, vel etiam destillatum & floribus sambuci superinfusum, aut cum lapidibus cancrorum, pulvis noster polychrestus diaphoreticus, theriaca cœlestis, laudanum liquidum, pilulæ Wildegansii.

Theoremata.

Actio diaphoreticorum varia est & multiplex. Vel enim privative agunt & acidum primarum viarum, quod ad sanguinem delatum ejus spirituascentiam, fluiditatem & motum intestinum deprimit, absorbent atque invertunt, cujus indolis sunt omnia terrea alcalinæ naturæ: vel nimiam humiditatem imbibendo & remissas nimis fibras adducendo, ut terræ sigillatæ, boli & margæ, item ossa & cornua, tam usta, quam philosophice præparata, nec non unicornum fossile: vel sulphure anodyno blando vaporoso stricturas superficiales cutis in doloribus laxando & complacando, ut sunt sambucina, præsertim flores, crocus, ejus extractum, flores papaveris rhœados, liquor anodynus mineralis noster, emulsiva ex semine papaveris, opiata correcta, potissimum theriaca cœlestis, pilulæ Wildegansii, laudanum liquidum Sydenhamii methodo paratum; vel motum inte-

stinum sanguinis ferociorem componendo ac figendo, uti nitrosa, refracta dosi fixioribus diaphoreticis nupta, nec non spiritus nitri dulcis, emulsiones ex seminibus quatuor frigidis majoribus, acidulata, succus limonum ipsumque acetum, vel denique positive elemento subtili acri fibras & vasa languentia leniter exstimulando, prout carduus benedictus, scordium, fumaria, china, sarsaparilla, centaurium minus, scabiosa, carlina & gentiana.

Corollaria practica.

I. Quemadmodum illa subtilissimarum sordium per cutis poros insensibili modo succedens evacuatio, omnium est saluberrima, eademque intercepta, plures succrescunt morbosæ afflictiones: ita diaphoreticorum, quæ cutaneam hanc excretionem eliciunt, usus certe est amplissimus, universalis & fere polychrestus, in omnibus ferme affectibus, etiam ex præsentibus signis nondum satis perspectis & cognitis, ut iis Medicus modo carere possit plane ullo. Circulus enim sanguinis & perspiratio auctior, solennia illa naturæ media sunt ac instrumenta, quibuscum materia, quæ in morbis in vitio est, corrigitur, digeritur, resolvitur, discutitur ipseque morbus tutissime sanatur. Potissimum tamen in omnibus morbis & febribus acutis, inflammationibus cujusque generis sint, sola hæc, pauca & continuata dosi, cum convenientibus vehiculis data, omne sanationis punctum absolvunt & revera optima sunt discutientia & sanguinis massam depurantia.

II. Quia excessivus, præsertim tempote æstivo & in cholericis ac biliosis corporibus, æstus, nec non qui febribus cholericis & biliosis jungi solet, nimis exsiccat, humidum absumit & perspirationem impedit; acidula & nitrosa, ac inprimis lapides cancrorum cum nitro, exhibiti in julapio ex aquis diapnoicis & cum sirupo acetositatis citri condito, contemperando nimiam exæstuationem, cum bonis ægrorum rebus ex voto diaphoresin movent.

III. Ubi ob dolorum atrociam arida & exsucca cutis ejusque tubuli angustantur & coarctantur; præstat semper leniora anodyna & antispasmodica diaphoreticis jungere, qua virtute maxime splendet liquor noster anodynus mineralis, ad tres partes, cum una spiritus bezoardici Bussii parte remixtus, item pulvis diaphoreticus fixior, leniter nitrosus, cum cinnabari & uno vel altero pilularum Wildeganfii grano, id quod etiam pluribus testatur *Ettmull.* in *dissert. de virtute opii diaph.*

IV. Pulveres diaphoretici id servant peculiare, quod non solum perspirationis successum intendant, sed etiam sæpe virtutem laxantem & insigniter diureticam exserant. Certe de pulvere nostro sic dicto bezoardico polychresto, multiplici experientia compertum habeo, eundem si mane vel post meridiem propinatur & prima in regione offendit acidos succos, quatuor vel quinque sedes movere, quod in senibus & hypochondriacis cum eximio sanitatis commodo succedit. Idem quando circa lecti introitum offertur, nec tamen cutis ad sudorem satis disposita, ut in principio catarrhorum, largum urinæ movere solet fluxum, ubi vero ad diapnoen cutis apta, largiter sæpe fluit sudor.

V. In morbis acutis & febribus, ubi parum acidi in primis viis præsto est, tutius & majori cum efficacia, fixa & terrea diaphoretica paullo minori dosi offeruntur, ac optime miscentur cum sirupo acetositatis citri, nec non aceto vini, quippe solum acetum cum aqua non coagulat, sed sæpe resolvit & discutit sanguinem impactum, multo magis si diaphoreticis jungatur.

§. VII.

Sudoriferis ac diaphoreticis succedunt ea, quæ serum salsum, crassioribus terrestribus recrementis refer- *VI Diuretica,*

tum,

tum, per urinarias vias eliciunt, DIURETICA dicta. Horum apparatum *Celsus lib. 2. cap.* 31. sistit: *urinam*, inquiens, *movent quæcunque in horto nascentia boni odoris sunt, ut apium, ruta, anethum, ocimum, mentha, hyssopus, anisum, coriandrum, nasturtium, eruca, fœniculum, præter hæc asparagus, capparis, nepetha, thymum, satureia, lampsana, pastinaca, siser, cepa.* Nos quæ hunc in finem commendemus, habemus ex vegetabilium numero radices: petroselini, seleri, asparagi, graminis, liquiritiæ, rubiæ tinctorum, pastinacæ, rannunculi esculenti & quæ exteris debentur bareiræ bravæ & acmellæ; herbæ: petroselinum, hedera terrestris, equisetum, chærefolium, urtica, omnesque porri & allii species; flores: genistæ, cyani; semina: dauci, petroselini, seleri, fœniculi, miliifolis, urticæ, violarum, semina quatuor frigida majora, lycopodii, fructus alkekengi, cynosbati, juniperi & fraga; lignum juniperinum, sassafras & ejus cortex; resinæ & balsama; mastix, succinum, balsamum de Mecca & de Copaiva; ex animalium familia, cantharides, millepedes, vermes majales, scorpiones, bufones, lumbrici terrestres, cochinellæ, nec non serum lactis: salia porro omnia alcalia per incinerationem parata, sal quoque succini, arcanum duplicatum, solutio oculorum cancri ipsumque nitrum; ex præparatis & compositis, lixivium benedictum Mynsichti, tinctura tartari, antimonii acris, terra foliata tartari, liquor silicum, lithontripticus Michaelis, tartarus solubilis, spiritus terebinthinæ, mastichis, succini, balsamum sulphuris terebinthinatum, juniperinum, oleum juniperi, malvaticum juniperinum, sirupus dialthæa Fernelii, trochisci alkekengi.

Theoremata.

Quemadmodum parcior & imminutus, vel difficilis urinæ fluxus a variis proficiscitur caussis, & vel 1) ab humidi in sanguine defectu; vel 2) a tenacibus spissis urinarios renum tubulos obstruentibus succis; vel 3) a vehementi canaliculorum renalium spasmo & strictura; vel denique 4) a nimia eorundem laxitate atque resolutione: ita etiam remedia, quæ debitum urinæ fluxum revocant & eliciunt, diversis ad has caussas relatis modis effectum exsequuntur. Videlicet nonnulla fluidum sanguini spissescenti infundendo, urinæ stillicidium augent, quæ inter connumeranda omnia diluentia aquea, largus aquæ dulcis tam calidæ quam frigidæ, eo magis herbis diureticis infusæ, potus, ipsumque infusum thee ac decoctum coffee. Hac quoque virtute splendent soteriæ aquæ, tam calidæ, quam frigidæ, quippe quæ præter humoris copiam, qua sanguinem diluunt, eximia simul virtute pollent, alcalino quod recondunt elemento, viscidos & tenaces humores dissolvendi & renale cribrum ab obstructione liberandi. Idem præstat lactis serum, pariter & aquoso largo & sale dulci nitroso, abstergente blandeque stimulante elemento instructum. Alia humores lentos ac spissos renalis colotarii ductus farcientes ac oppilantes dissolvunt eosdemque secretioni aptos reddunt, qua quidem virtute conspicua sunt salia omnia fixa & ex iis parata lixivia, item tinctura tartari, antimonii acris, liquor silicum, terra foliata tartari, tartarus tartarisatus, arcanum duplicatum, solutio oculorum cancri, ipsaque magnesia alba, cum primæ regionis acido in sal aperiens degenerans, neque minus tinctura calcis vivæ, mater perlarum & corallia succo citri maritata, unacum salibus, quæ ex medicatis aquis exhalationis ope eliciuntur. Nonnulla spasticas in renali emunctorio stricturas debitam urinæ sequestrationem sufflaminantes & intercipientes mulcent, atque relaxant, eoque nomine laudem merentur præter nitrum, semina quatuor frigida majora, & ex

iis paratæ emulsiones, semen papaveris albi, dauci, milii solis, lycopodii, item fructus alkekengi & ex iis artificiose confecti trochisci. Eadem facultas inest liquori nostro anodyno minerali, tutissimo certe & tamen efficaci remedio, croco ejusque essentiæ, nec non ob nitrosum sal succo graminis, decocto radicis graminis, asparagi, & quod etiam egregie demulcet, oleo amygdalarum dulcium. Quædam remissum renalis cribri robur firmant atque adducunt, idque vel oleoso, tenui & subtili balsamico principio, ut mastix, succinum, balsamum de Mecca de Copaiva, terebinthina, juniperus, ejus lignum & baccæ, sassafras, petroselinum, pastinaca, fœniculum, anisum, ranunculus hortensis, seleri, & quæ ex his confici possunt olea, essentiæ, spiritus, decocta & infusa; vel roborante quodam fixiori terreo sulphureo elemento, cujus generis sunt fructus cynosbati, rob juniperi & ex eo mialvaticum juniperinum, fraga exsiccata, bareira brava, hedera terrestris, cortex radicis acaciæ, equisetum, veronica, chærefolium. Aliqua demum potenti stimulo efficaciam edunt in tubulos renales, quando eorundem robur propter debilitatem summam penitus exsolutum, ipsaque hinc eorundem functio cessat. Propria hæc est facultas insectis fere omnibus, præsertim cantharidibus, millepedibus, araneis, scorpionibus, vermibus Majalibus, bufonibus exsiccatis, nec non ex vegetabilium genere porri & alii speciebus.

Corollaria practica.

I. Quum itaque tam conspicua inter diuretica ratione principiorum & operationis intercedat differentia; discrepans quoque eorundem erit usus & cum exquisito discrimine pro circumstantiarum ratione administrandus. Quod si enim redundante in corpore sanguine, ante ejus imminutionem calculo laborantibus exhibere quis vellet calidiora, oleo subtili balsamico perfusa, ut terebinthina, succinata, juniperina, vel balsamum de Mecca de Copaiva aut Peru; vel etiam acriora, caustico sale pollentia ex insectis, allio, cepis & porro: is profecto gravissime noceret & inflammationem renum induceret, vel calculorum generationem promoveret. Contra ea in corporibus humidioribus, minus sentientibus, plebejis, & qui crasso victu fruuntur, nec non in morbis, qui a copia seri impuri natales trahunt fluore feminarum albo, gonorrhea, dispositione ad anasarcam & leucophlegmatiam, efficaciora hæc remedia magno sunt usui.

II. Multo magis vero acria & stimulantia detrimento sunt, si ob dolores, ut ex calculo, vel spasticas constrictiones, urinæ fluxus sufflaminatur, & tum quidem longe tutiora ac utiliora sunt, quæ stricturas relaxant & dolores leniunt, ut faciunt fructus alkekengi, semina dauci, lycopodii, papaveris albi, milii solis, quatuor frigida majora, emulsiva, trochisci alkekengi cum opio nitrum antimoniatum depuratum, aquæ florum ulmariæ, tiliæ, acaciæ, oleum amygdalarum dulcium, spiritus nitri dulcis, liquor noster anodynus mineralis, serum lactis, nec non exterius balnea, insessus & fotus emollientes, quorum omnium tam egregia virtus est, ut placando dolorificos spasmos, non modo suppressum urinæ fluxum restituant, sed & ipsius calculi progressum per uretheres & exitum eximie facilitent atque promoveant.

III. Quando seri salsi, tartarei copia, quæ dolorum tam arthriticorum, quam rheumaticorum utplurimum genitrix est, peccat, utiliter eadem per levia diuretica expurgatur atque subducitur, non vero calidiora, ne iisdem salium spicula in motum intensiorem abripiantur partesque quibus insident gravius exagitent. Commendari autem hunc in finem quam maxime merentur radix sarsaparillæ, pareiræ bravæ sassafras, chinæ, liquiritiæ, asparagi, rubiæ tinctorum, cichorii,

chorii, fœniculi, petroselini, graminis, lignum juniperinum & parata ex his cum brodio carnis vel aqua decocta, nec non serum lactis, ac potissimum acidulæ & thermæ temperatiores.

IV. Ubi vero vitiosi, viscidi, ac tenaces humores in vesica urinaria hærent & cum primis calculi rudimentis excludi debent; acrioribus utique opus est magisque potentibus, cui scopo allium cum spiritu juniperi sumtum, pulvis millepedum, vermes Majales, essentia cantharidum, tinctura antimonii acris, liquor silicum cum tinctura calcis vivæ satisfaciunt, quæ pariter in gonorrhea virulenta, quando in prostratis, vesicæ collo & urethra obhærescens tenax materia per urinam educenda, prudenter adhibita ex usu sunt.

V. Omnium aptissima, tutissima & utilissima ad eliciendum urinosum laticem præsidia, sunt salia, tam alcalia fixa, quam neutra omnis generis, quippe quæ viscidos ac lentos succos siphunculos urinarios oppilantes dissolvunt, simulque blando stimulo excretionem proritant. Quo quidem effectu egregie splendent liquor salis tartari, cinerum clavellatorum, nitri fixi, tartarus vitriolatus, sal absynthii, arcanum duplicatum, solutio oculorum cancri, tartarus solubilis, terra foliata, tartarus solubilis, terra foliata tartari, nitrum antimoniatum & sal polychrestum.

VI. Sed hæc hactenus recensita remedia non tantum ad eliciendum deficientem urinæ fluxum faciunt; verum etiam alios eximie utiles in morbis præstant effectus. Dum enim plura ex iis aperiente & incidente, alia roborante, tonica & balsamica, nonnulla anodyna facultate pollent, in longis utique omnibus affectionibus, quę ab obstructione glandularum, viscerum & emunctoriorum incunabula ducunt, nec non quæ ab impuritate & copia seri salsi acris tartarei proficiscuntur, ex voto ferunt suppetias. Et certe si ulla medicamenta ab hydrope, tumoribus œdematosis, calculosis conretionibus, podagra & arthritide defendunt; certe a prudenti diureticorum usu id erit exspectandum. Cavendum tamen merito ab omnibus calidis, acribus & causticis, & potius utendum lenioribus magisque diæteticis, cujus generis sunt vinum Mosellanum tenue, acidulæ Selteranæ, & cerevisiæ vel decocta quæ diuresin blande movent.

§. VIII.

VII. Menses & hæmorrhoides moventia.

Ad salutares & criticas excretiones, quæ ad vitæ & sanitatis tutelam faciunt, pertinent etiam illæ, quibus bonus & sincerus sanguis, si copia peccat, non solum in feminis post annum decimum quartum singulis mensibus per uterum atque etiam post partum & abortum emittitur; sed in viris etiam nimium cruore redundantibus per extimas ani venas, quæ hęmorrhoidales vocari solent, a natura per vices effunditur. Hæ itaque sabuberrimę hæmorrhagiæ, quando modo, quantitate, vel tempore peccant, plane deficiunt, aut vi quadam cohibentur, aptis remediis revocandæ iterumque in ordinem reducendæ sunt, ne gravissima inde in valetudinem redundet noxa, vel etiam ut enatus jam morbus abigatur. Inter ea vero quæ ad obtinendum hunc scopum ex usu sunt, connumeranda inprimis ex vegetabili regno: radix aristolochiæ, zedoariæ & quinque aperientes; herbæ artemisia, calamintha, matricaria, pulegium, melissa, sabina, polium montanum, ruta, majorana, rosmarinus, flores cheiri, crocus, bacchæ lauri, juniperi, gummata bdellium, myrrha, galbanum, opoponax, sagapenum, succinum; ex purgantibus aloe, rhabarbarum, bryonia, itemque aromata; nec non quæ animalibus debentur salia volatilia cum castoreo & quæ ex mineralibus & chymicis omnibus præferenda martialia.

Corollaria practica.

I. Quo major sanguinearum evacua-

curationum ad valetudinem tuendam utilitas est atque præstantia ; eo magis utique, ut dudum fecit *Hippocrates*, optandum foret, quo suppeterent certa & efficacia ejusmodi præsidia, quibuscum Medicus illas quotiescunq; e re est cum certo successu regere, evocare aut moderari, sicque tempestive plures graves ægritudines & præscindere & expugnare posset. Verum quia hæc sanguinis excretio maxime ipsius naturæ est opus, quod in feminis certæ temporis periodo, qua erumpit, succedit & definit, adstrictum, in viris autem nec omnibus solenne, nec adeo periodicum, ac præterea certam cruoris redundantis portionem, nec non vascula uteri & ani patula, laxa ad spontaneum fluxum dispostita exigit, pariterque a multiplicibus caussis sufflaminari vel plane intercipi potest; in proclivi est judicare: arduum utique nec tam expeditum esse negotium, restitans vel deficiens cruoris profluvium iterum procurare, quin nunquam perficiendum, nisi caussarum defectus ratio habeatur exquisitissima.

II. Posito vero quod sanguis supra proportionem & modum in corpore redundet, quod præcipua fluxus caussa, posito etiam quod vascula uteri & ani ita disposita sint, ut ab affluente copioso sanguine distendi, & exitum ipsi præbere possint; neque tamen excretionis negotium rite succedere, vel propter vascula arteriolarum lateralia, quæ secundum naturam non vehunt sanguinem obstructa, aut spasmo constricta, vel etiam ob imminutam sanguinis spirituascentiam & cordis atque arteriarum vim elasticam contractilem: tunc omnino quæ supra adduximus remediorum genera exoptatissimam ferunt opem. Ad vasa quippe minima referanda, & obstructiones expediendas egregie præter radices quinque aperientes, aristolochiam, rhabarbarum, bryoniam, flores cheiri, præsertim si in decocto cum salino stimulo, ut borrace, offerantur, inprimis etiam conferunt gummata, cum aloe, & purgantibus in forma pilularum exhibita. Ad tubulos infesto spasmo constrictos nimis & coarctatos adaperiendos, artemisia, quæ demulcet, millefolium, crocus, castoreum, plurimum valent. Et ad deficientem sanguinis spirituascentiam resocillandam, robur solidis addendum & fibrarum vasorumque tonum firmandum, roborantia, quæ sale volatili oleoso tenui operationem suam exsequuntur, ex usu sunt, quo referenda omnia aromata, myrrha, bacchæ lauri & juniperi, rosmarinus, pulegium, melissa, satureja, sabina, flores cheiri, calamintha, succinum, limatura martis & tincturæ ex marte paratæ, item salia volatilia oleosa.

III. Quando nimia sanguinis copia, quæ elasticitati vasorum valde resistit, retardati, vel imminuti fluxus caussa est, neutiquam emmenagoga jam dicta, præsertim calidiora, locum habent. Sanguis enim hisce vehementius commotus pessima sæpe concitat mala. Sed opus tunc est sanguinis missione, quæ per sectam in pede venam instituta, saluberrimum hoc & criticum profluvium, sola sæpe restituit.

IV. Neque etiam hæc quæ enumeravimus emmenagoga conducunt, ubi sanguinis & succorum benignorum est defectus, ut in iis, qui mox a morbo convaluerunt, & quando primæ viæ sordibus viscidis fartæ, tunica villosa lento musco inviscata & bona digestio & chylificatio vacillat. Tum potius id præcipue agere debet Medicus, ut tam deficientem bonum sanguinem nutrientibus gelatinosis, jusculis & quæ facile in succum & sanguinem convertuntur, denuo ingeneret, quam labefactatam ciborum digestionem & chyli elaborationem congruis remediis, si opus est emeticis, vel lenioribus purgantibus, salinis aperitivis, amaris stomachicis resarciat & debito ordini reddat.

V. Sa-

V. Sæpe sanguinis effluxum impedit oppilatio ac infarctus vasculosæ colli uteri interni & exterius vaginæ, nec non in viris ani substantiæ, ut nullum sanguinem, quantumvis valde appulsum, admittat. Quod si contigerit, supervacanea & irrita sane sunt quæcunque pellentia, nisi prius per congrua auxilia relaxata & emollita fuerit, obstipata & indurata tubulorum compages. Quod quidem non meliori magisque præsentanea ratione perfici potest, quam balneis, vel fotibus, seu balneis vaporosis, ita parandis, ut vas calida aqua, cui herbæ artemisiæ, pulegii, flores chamomillæ infusæ, repletum, in hypocausto calido, tecto bene corpore, abdomini, quo vapor ad interiora uteri, & partium inferiorum ascendat ac penetret, supponatur, & ad calorem aliquandiu conservandum, subinde candentes silices aquæ injiciantur. Eundem quoque in finem multum conferunt frictiones calidæ pedum usque ad inguina, præsertim mox a balneo aquæ dulcis cum pannis calidis institutæ.

VI. In iis autem malis, quæ a suppresso, deficiente, vel minus recte succedente, mensium, vel hemorrhoidum fluxu pendent, non certius, non securius, non efficacius præsidium deprehendi, prudenti aquarum mineralium, inprimis thermarum Carolinarum mitiorum interno, & Tœplicensium externo usu, qui omnibus medendi indicationibus apprime satisfacit. Potu quippe thermalis aquæ humores lenti inciduntur & evacuantur, obstructiones minimorum tubulorum expediuntur, balneo vero aquæ Tœplicensis, quæ omnium levissima, constringente terreo principio orbata, stricturæ remittuntur, ipsaque vasa ampliantur, ut sanguinem affluentem promte admittere, capere, iterumque eructare possint.

VII. Quemadmodum res admodum ardua & difficilis est in medendo, recte curare & procurare mensium in feminis profluvium; ita longe majoribus adhuc difficultatibus stipatus est excretionis hæmorrhoidalis successus, si copia sanguinis per venas ani exitum molitur, nec tamen ibi dispositionem ad exitum invenit. Nam licet ad ciendum sanguinis ex ani venis stillicidium pilulæ ex aloe paratæ singularem plane præ omnibus aliis possideant facultatem, dum non modo particulis suis resinosis sulphureis, valde subtilibus, in universa sanguinis & humorum massa insignem orgasmum concitant, sed & tenaci viscosa ac resinosa sua parte intestini coli & recti tunicis firmius inhærendo, continuo stimulo majorem sanguinis proritant affluxum; nihilominus tamen quando cruor ita exæstuatus ac eo copiosius allectus, ob vascula perruptioni minus apta exitu præcluditur, partim extrema canalium ora cum exquisito dolore in ano tuberculorum instar protrudit, partim inter nerveas intestinorum tunicas stagnans easdemque premens, vehementes inflationes, spasmos & varia truculenta in abdomine pathemata, ingignit, quæ frequentissimæ certe sunt observationis nostro hoc ævo, quo omnes fere passiones ex fluxus hæmorrhoidalis anomaliis, tanquam caussa, repetere, clari etiam viri haud verentur, & pilularum ad mentem Beccheri concinnatarum crebrior nimisque liberalis usus, seu potius abusus invalescit, quatum alias prudens usus laudem meretur.

§. IX.

VIII. Expectorantia. In evacuantium classe etiam ea locum obtinent, quæ lympham mucidam in glandulis, vel potius glandulosis tunicis, ex arterioso sanguine secretam & in emunctoriis hærentem, evocant. In nullo vero corporis organo mucositatis copiosior succedit sequestratio, quam in interioribus canalis asperæ arteriæ ipsisque pulmonum bronchiis, quæ interius tunica glandulosa obducta sunt, unde per tussim copiosa persæpe serosa, pituitosa,

tosa, viscida, interdum etiam purulenta materia, in morbis præsertim qui pulmonum compagem afficiunt, tam acutis, quam chronicis, rejicitur. Et hanc e thoracis cavo evacuationem quę promovere solent, vocantur, EXPECTORANTIA, in quorum numero e vegetabilium familia sunt maxime radix helenii, ari, iridis Florentinæ, liquiritiæ, veronicæ, chęrefolii, scabiosæ, pilosellæ, scordii, hyssopi, dracunculi esculenti: flores violarum, crocus, malvæ, papaveris rhœados, semen anisi, fœniculi, cortex ligni sassafras; ex gummatibus resinosis gummi ammoniacum, benzoe; ex fructibus passulæ, ficus, jujubę, nuclei pini, mel, succus liquiritiæ, oleum amygdalarum dulcium; ex animalibus: sperma ceti & pinguedines; ex mineralibus: sulphur, ejus flores & lac; ex compositis balsamum sulphuris anisatum, spiritus salis ammoniaci anisatus, lohoch sanum & expertum, sirupus pulmonum vulpis, elixir nostrum pectorale, balsamum pectorale Meibomii, spiritus asthmaticus Michaelis.

Theoremata.

Quemadmodum omnia quæ excretiones adjuvant, non uno eodemque modo suam edunt operationem, sed vel materiam mobilem reddunt & ad evacuandum præparant, vel vias emunctoriorum reserant, ut a succorum connubio segregari possit, vel denique vasa & canales ad motum excretorium exstimulant: ita ratione haud absimili etiam expectorantium agendi succedit modus. Nimirum si humor secretus est valde tenuis, acris & tubuli ac pori glandularum e quibus ejiciendus nimis constricti, aptissima sunt ea, quæ vias emolliunt, acrimoniam hebetant & nimis tenues & fluxiles coagulant; qua virtute ex jam nominatis splendent succus radicis liquiritiæ, crocus, sperma ceti, flores violarum, malvę, papaveris rhœados, cremor lactis, oleum amygdalarum dulcium, axungiæ, sirupus pulmonum vulpis, violarum, papaveris albi, massa pilularum de styrace, præsertim, si cum liquido diluente, ut decoctum avenaceum, vel decocto ex rasura cornu cervi gelatiniformi, assumantur. Quandocunque vero materia spissa & copiosa in bronchiis pulmonum hæret & respirationi obest, eaque propter stimulo quodam ad expectorationem opus est, tunc tenacem, & viscidam materiam quam optime resolvunt infusa ex herba veronicæ, hyssopi, scabiosæ, scordii, terra quoque foliata tartari, solutio oculorum cancri & nitrum antimoniatum. Et tunicas bronchiorum nerveas principio quodam acri tenui oleoso, ad motum excretoriam animant, gummi ammoniacum & ejus essentia, spiritus salis ammoniaci anisatus, myrrha, benzoe, pulvis radicis helenii, iridis Florentinæ, sulphur stillatitium, ejus lac, balsamum sulphuris; aut ubi acrius adhuc calcar admovendum, ut in asthmate pituitoso & catarrho suffocativo, oxymel squilliticum & spiritus asthmaticus Michaelis, qui ex gummi ammoniaco, & crystallis viridis æris paratur, adhiberi poterunt.

Corollaria Practica.

I. In expectorantium usu, ob diversa quibus agunt principia ipsumque varium operandi modum, prudenti discrimine opus est, & qui promiscue nulla habita differentia temporis, vel materiæ peccantis, iisdem utitur, is certe plus damni, quam commodi inducit. Hinc quando in tussi epidemice grassante, vere vel autumno, antequam materia tenuis & acris attemperata, propinantur quę stimulo agunt expectorantia, vel vicissim, ubi materia satis cocta, & præparata, emollientia & relaxantia offeruntur, præposterum utique & damnosum est molimen.

II. In tussi chronica, humida, asthmate quoque pituitoso, in quo multum pituitæ in bronchia pulmonum il-

illabitur, dulcia, linctus, sirupi & oleosa ventriculum, qui in morbis jam tum languidus, & a tono dejectus est, plus labefactant, appetentiam, digestionem, & chylificationem minuunt ac non modo uberiori recrementorum proventui ipsiusque morbi incremento favent, sed & ad cachexiam, tumores oedematosos, immo hydropem disponunt. Praestat tunc potius uti medicamentis pectoralibus balsamicis quae grata simul ventriculo, ut elixirio nostro pectorali, essentia myrrhae, gummi ammoniaci, corticis sassafras, nucistae, spiritu salis ammoniaci anisato, tinctura tartari aliisque similibus.

III. Cautissimus quoque expectorantium debet esse usus in dispositione phthisica, vel haemoptysica, si tussis sicca, spiratio angusta & difficilis, dolor pectus comprimens, quae potius a sanguinis congestione, quam materia expectoranda accidunt; quandoquidem sive emolliendo, sive stimulando agant, affluxum & congestionem sanguinis & humorum augeat, tantum abest ut removeant.

IV. In morbis acutis pectoris, ut pleuritide vera, & peripneumonia, provide pariter excretioni pectorali dicatis, praesertim in principio, utendum, ne stasis & stagnatio sanguinis inflammatoria inde augescat; inclinante vero morbo & ubi maxima inflammationis pars discussa, ad materiam coctam lentescentem ex fistulis pulmonum evocandam, commodum habent locum.

§. X.

IX. Errhina & sternutatoria. Porro ad excretionem, sequestratę in obducta narium antris & duodecim cranii sinubus glandulosa pituitaria dicta tunica, mucidae lymphę, plurimum possunt ERRHINA, & STERNUTATORIA, quorum illa leviter, haec vero validius, has exquisitiori sensu praeditas tunicas stimulando, & ad motus excretorios sollicitando agunt. Inter leniora quidem errhina dicta, locum quam commode tuentur, majorana, basilicum, thymus, hyssopus, saturei, marum Syriacum, origani summitates, flores liliorum convallium benzoes, resina guajaci, quae ex decocto post inspissationem remanet, rasura tenuissima ligni aloes, sal volatile salis ammoniaci siccum, cum oleo majoranae essentificatum; nec non vitriolum album; sternutamentum vero movent & quidem validissime euphorbium & pulvis hellebori albi, paullo mitius variae species tabaci, mercurius precipitatus, piper.

Theoremata.

Sternutatoria non alia ratione humorem e narium tunicis eliciunt, quam purgantia ex tunicis intestinorum glandulosis, sale nempe tenui acerrimo, tunicas has irritando & ad crispaturam adigendo. Sed uti acriorum purgantium, ita etiam sternutatoriorum, rarior debet esse usus, eo quod natura non facile in evacuationibus vult cogi, sed tantum duci. Errhina vero, sive ptarmica, naturę & nervis magis amica, sale subtili acri volatili oleoso, tunicam pituitariam blande irritant, stimulant, & mucidum liquorem evocant, longeque sternutatoriis sunt tutiora, eo quod haec motum quendam convulsivum in nervos & per consensum etiam totum pectus invehunt, illa vero roborando potius nervos & nervosas tunicas, officio suo defunguntur.

Corollaria practica.

I. Pulveres errhini, ex herbis cephalicis, presertim majorana, maro Syriaco, floribus benzoes, liliorum convallium, rasura ligni aloes, grano uno vel altero ambrae adjecto compositi, in capitis gravativis doloribus, hemicrania, affectibus soporosis, memorię debilitate, gravedine, coryza, auditus difficultate, cephalalgia pituitosa, praesertim ea quę in ossibus frontis subsistit, & plerumque a coryza suppressa oritur, oculorum mucosa defluxione, somnolentia, vertigine si quippiam humores maligni a lue venerea in narium membranis haeret, egre-

egregii sunt usus, & præter evacuationem, vigorem quendam addunt actionibus animalibus. Neque minus hoc nomine laudem meretur sal volatile salis ammoniaci cum balsamo nostro mixtum, quod ad aliquot grana naribus inditum, spectatæ est virtutis in auditus & visus difficultate, affectibus soporosis & in sensibilioribus sternutationem ciet, sæpe proficuam, ubi motus in capite excitandi, in paralyticis & apoplecticis.

II. Nostris temporibus, ubi fumi tabaci, ita etiam pulveris pro sternutatione, luxurians abusus maxime invaluit, valetudini minus conducibilis. Etenim jugi hoc pulverum attractu, non modo odoratus, propter obstructas & quasi induratas inde papillas nerveas membranarum quæ ossa squamosa & nares investiunt, læditur, sed & ob nimium infarctum ab allecto humore clara vox raucescit. Id quod pluribus inculcavi in *dissertatione, de usu & abusu sternutatoriorum*.

§. XI.

X. Apophlegmatizantia. Haud absimili ratione ac errhina vellicando & irritando narium tunicas mucum ex ipsis eliciunt; APOPHLEGMATIZANTIA salivalem & mucosam materiam ex tota faucium compage glandulosa, uvula & ductibus salivalibus evocant. Quin omnia, quæ errhina & ptarmica facultate gaudent, ori, vel per masticationem, vel gargarisationem admota & indita, phlegma & liquorem salivalem evehunt. Quippe tabacus in pulverem comminutus inter errhina, ac fumus ex ipso inter apophlegmatizantia, principem sibi vindicat locum. Præter nicotianam autem radix pyrethri, ostrutii, angelicæ, zedoariæ, pimpinellę, galangæ, myrrha, masticata fundunt & egregie colliquant salivam. Usus masticatoriorum eximius ad arcenda miasmata, quæ in morbis contagio infestis inspiratio aere hausta, facile se apponunt faucibus, salivæ immiscent & deglutita demum morbum invehunt, si quis forsan in locis infectis, & suspectis versetur, ubi etiam tabaci fumus conducit. Decocta vero ex radice pyrethri, pimpinellæ albæ, caryophyllis, herba majoranę, saturejæ, angelicę, cum vino vel spiritu vini, qui solus etiam salivam fundit & fibras ductuum stringit, confecta, in vitiis oris & linguæ, dentium, gingivarum nec non aurium, difficili auditu, vel tinnitu, quando orificium tubæ Eustachianæ, quod in interioribus non procul ab uvula hiat, obstructum est lento muco, egregiam locant operam, quæ non minus in uvulæ relaxatione, aphonia, paralysi linguæ, addito sale ammoniaco, vel spiritu salis ammoniaci, apprime inserviunt.

§. XII.

XI. Salivantia. Neque prętereunda in evacuantium enarratione sunt sialagoga, sive SALIVANTIA, quæ lymphaticum & salivalem laticem fortiter movent, & per os evacuant. Utut vero in regno vegetabilium plura sint, quæ ore assumta, ut emetica, vel dentibus, ut modo meminimus, manducata, salivalem humorem e faucibus & glãdulis evocant; vix tamen in tota rerum natura suppetunt, quæ tam vehementer totam lymphæ massam in motum concitant, atque in salivales glandulas & ductus tam fortiter agunt, ut non tantum per aliquot hebdomades, verum etiam menses, continuus satisque largus succedat salivæ fluxus, quam quæ regnum minerale suppeditat pharmaca, & maxime quidem mercurialis & regulinæ prosapiæ, arte chymica præparata. Nam argenti vivi ea propria laus & peculiaris plane virtus est, & exterius inunctum, vel parva etiam dosi interius assumtum, liberalissime moveat salivationem, cujus, si recte administretur, beneficio, affectiones ceteroquin insanabiles & contumacissimæ, ex impuritate seri & lymphæ ortę, lues venerea, herpes, scabies, maligna, ulcera cacoethea & serpentia, sanari funditusque expugnari possunt. Et

hac

hac singulari ac quasi propria facultate; pollet non modo ipsum argentum vivum, cum saccharo probe contritum & cum conserva interius propinatum, sed & omnia ex artificiose confecta, ut mercurius dulcis, praecipitatus ruber, albus, cum spiritu salis ammoniaci, ex solutione mercurii in aqua forti praecipitatus, turpethum minerale, arcanum corallinum, mercurius diaphoreticus jovialis, solaris, aethiops mineralis ipsaque cinnabaris, tam nativa, quam antimonialis, vel communis, ex sulphure cum mercurio parata, nec non antiquartium Riverii. Ex iis vero, quae ad regulinam antimonii substantiam ortum referunt, commemorari merentur, crocus metallorum, pulvis MoncKii, sulphur sic dictum auratum, vulgari modo per praecipitationem cum aceto, vel solutione martis, vel etiam solis concinnatum, vel singulari modo praecipitatum, ut panacea Glauberiana, in pharmacopoeis Brunsuicensibus Conerdingiana vocata.

Theoremata practica.

I. Quae jam memoravimus salivantia optime in duas classes possunt dispesci, mitiora scilicet, & fortiora. Ex mitioribus quidem & mercurialibus, aethiops mineralis & cinnabarina, modo in pleniore, & continuata dosi offerantur, etiam salivae fluxum proritant, & humores lymphaticos in motum cient, atque cum fructu in iis morbis, qui ab obstructionibus glandularum, vel seri coagulo, aut extravasatione in capite oriuntur, resolvendo & fundendo coagulatos succos, usurpantur. Deinde quoque antimonialia, quia sulphur regulinae in iis substantiae quodammodo nuptum, etiam lenius agunt, nec ab iis tantae turbae & saeva symptomata timenda sunt, ac a plerisque mercurialibus chymica arte praeparatis. Inter leniora quoque mercurium dulcem bene elotum & praeparatum; item ipsum argentum vivum rite depuratum, in formam solidam, & pulverem arte conversum, referimus, excepto mercurio vivo exterius applicato, quippe qui cum unctuosis in unguentum redactus, & partibus nervosis inferioribus pedum, poplitibus, genubus multo magis spinae dorsali, illitus, validissime saepe & subito vix coercibile salivae exprimit stillicidium.

II. Modus autem operandi ita evolvendus & concipiendus videtur. Videlicet argentum vivum 1.) omnium fluidorum est gravissimum corpus, cujus minimae etiam particulae solutae & divisae, specificam suam gravitatem, respectu omnium fluidorum superiorem, semper servant, & 2.) ipse mercurius ab omnibus salinis menstruis solvi & infinite parvas, & subtiles moleculas redigi potest, quae ob vim corrodentem & simul gravitatem specificam intima vasorum & pororum in corpore humano penetrant. Mirum etiam diffundi posse argenti vivi, & partes, & vires, ad oculum patet ex eo, quod sublimati mercurii unum tantum granum in aqua dissolutum, vel duas aquae uncias conspicuo non solum metallico irritante sapore possit inficere, sed etiam tam efficaci virtute imbuere, ut mercurialis haec aqua interne & externe adhibita, excretiones per salivam, sudorem, alvum, immo vomitum, pro dispositione subjectorum & humorum, potenter moveat, & exterius admota, scabiem & omnes cutis defoedationes repente siccet ac reprimat. Quandocunque itaque mercurialia, vel exterius applicata per fumum, emplastrum, aut unguentum, vel interius sumta, ab humoribus corporis nostri biliosoalcalinis solvuntur, sive in minimas partes discerpuntur, prompte & efficaciter in nervos & nervosas maxime fibras glandularum conglobatarum, & conglomeratarum, immo in ipsas tunicas lacteorum & lymphaticorum vim suam exercent, & earum systolen atque contractionem augendo, motum lymphae concitatiorem reddunt, quo intensiori facto, consistentes in glan-

glandulis & minimis vasis humorum obstructiones, stagnationes & stases lymphę coagulatæ tandem resolvuntur atque expediuntur.

III. Hac utique ratione lues venerea & qui cum hac affinem naturam habent morbi feliciter exstirpantur, nec ea propter semper in curandis his cum Gallica lue morbis opus est salivatione, sed qui arcanum novit, dextro mercurialium, & antimonialium bene preparatorum usu & applicatione, sine salivatione, ut olim peculiari dissertatione adstruxi, has rebelles ac pertinaces affectiones sanare potest. Neque enim, quod omnes periti & usu exercitati Medici ultro confitebuntur, salivę fluxus caussa est curationis luis venereę, sed potius illa sublata glandularum, & minimorum vasculorum obstructio & colliquatio humorum viscidorum ibi stabulātium, quam deinde per accidens sequitur largior salivalis humoris profusio.

IV. Sub salivatione mercurio excitata, ut sępius observavi, exteriores, præsertim inferiores partes, ut pedes, ordinario frigent & contractę sunt, alvi etiam & urinę fluxus retinetur, sublato autem per hanc partium inferiorum stricturam libero lymphę & seri, nec non sanguinis in vasculis minimis circuitu, necesse est, ut humores serosi & lymphatici cum impetu ruant ad partes superiores, & maxime solennia in faucibus glandulosa conceptacula, e quibus qua data via jugi postea feruntur rivo, & cibum, & somnum impediente. Vidi quoque in iis, quos enormis & ad tres vel plures menses durans salivatio demum lipothymia & catarrho suffocativo e medio sustulit, partes externas tam frigidas fuisse, ut nullo auxilio, neque balneo, neque frictione, ad calorem reduci potuerint. Æquabilem autem & liberum lymphæ ipsiusque sanguinis per omnes corporis partes interceptum progressum, salivam movere, continua illa sputatio testatur, solennis hypochondriacis ac melancholicis, in quibus pariter ob constrictas partes inferiores, lympha & saliva majori nisu fertur ad glandulosam faucium & oris compagem.

V. Quod vero profluens sub salivatione, presertim iis qui impura venere infecti sunt, humor tam fętidum & putridum spiret nidorem, hæc reddenda videtur ratio: quod mercurii tenuissimæ partes, reliquos omnes humores gravitate superantes, ab illis in connubium susceptę, motu suo circumvolutorio, mixtionem, crasin atque texturam sanguinis, haud secus ac in putredine dissolvere incipiant, ut hanc ob caussam fętor sulphureus, volatile quippiam spirans, exhalet & ipsi dentes nigredinem contrahant.

VI. Omnes magnopere a Chymicis celebratæ panaceæ maximeque solares, quę potiorem suę facultatis partem ad metallicum & mercuriale elementum referunt, si rite præparantur & dextre usurpantur, non defraudandæ sunt sua laude, in morbis ubi cuneo & vecte quasi opus est. Nam summa activitate pollent, ac in exili admodum dosi in systema partium nervosarum potenter agunt, magnosque effectus præstant. Quin innotuerunt mihi ejusmodi medicamenta, antimonialia inprimis, quæ pro diversa dosi & regimine juncto, item pro diversa subjectorum ratione, in exigua mole, vomitum, alvum, immo salivam, movere possunt, sed perpauci Medici eorum rectum usum & peritam administrationem norunt.

CAPUT VI.

De roborantibus.

§. I.

TErtium nunc ex summis remediorum generibus sequitur, complectens ea, quæ solidis dicata sunt, ita quidem, ut circa eorum vires ac potentias motrices, easdem refocillando, firmando ac intendendo, occu- *1. Analeptica.*

cu-

cupentur, & desumta a robore generali denominatione, audiunt ROBORANTIA. Horum pariter maxima in arte medica utilitas est atque necessitas; eo quod robore ac inde pendente motuum exercitio, vita omniumque actionum integritas & continetur, & absolvitur; eaque propter ubi sanitas offensam patitur, roboris maximum momentum ac nonnisi motu labefactatæ functiones ad pristinum ordinem reducuntur. Jam vero plura, quoad vires & usum specialius distinguenda, hunc censum subeunt, & primum merito locum obtinent ANALEPTICA, quo quidem nomine insigniuntur, quæ vires imminutas & depressas erigunt, restituunt & confortantem, uti vocant, vim habent, & passim etiam cordialia & cardiaca dici solent. Huic scopo obtinendo serviunt ex vegetabilibus: flores rosarum, citri, aurantiorum, jasmini, liliorum convallium; herbæ: melissa, origanum, marum, poma citri, Chinensia recentia & ex aromatibus cinnamomum; ex resinosis ipsa ambra; ex animalibus moschus; & quæ ex his omnibus præparata prostant, ut oleum de cedro, melissæ Turcicæ, rosarum verum, canange, quod ex floribus tiliæ in Persia elicitur, pomorum Bergamotte, essentia ambræ rite præparata, oleum cinnamomi in elæosaccharum redactum, quod in pulvere sic dicto solari Cellensi præcipuum, aqua melissæ citrata, liliorum convallium, cinnamomi cydoniata. Referri huc usque possunt fructus fragorum, rubii, rubi idæi, cerasorum eorumque nuclei, & ex iis recentibus paratæ aquæ, succus limonum & exinde confectus sirupus.

Theoremata.

Cordialia hæc fragranti suavissimo subtili oleoso principio agunt & in nervos eorumque liquidum immediate fere penetrant, ipsique motum naturæ blandum & amicum insinuant. Est enim hæc indoles omnis substantiæ sulphureæ, tenuissimæ & halituosæ, ut interiora partium nervosarum promtissime pervadat, ac celeriter effectum edat, quod graveolentia ipsaque suaveolentia, si quis ex idiosyncrasia eadem ferre nequeat, planum faciunt testatumque. Hinc etiam solo odore, ut in animi deliquio & syncopticis, subito roborantem suam vim exserunt & vires erigunt, eo quod in nulla corporis parte, & nervorum, & vasculorum sanguineorum extremitates, tam nudæ minusque tectæ, quam in narium amplo & cavernoso ductu occurrunt, & admota fragrantia expedite ibi nervos & spiritus afficere possunt.

Corollaria Practica.

I. Utut hisce dictis analepticis in refocillandis viribus non deneganda sit sua virtus, ea tamen valde restricta & limitata est. Optandum quidem esset, ut in rerum natura certæ ejusmodi virtutis prostarent remedia, quæ, ut vulgus putat & a medentibus etiam semper exigit, efficaciter vires in omni fere morbo, præsertim vero acutis & malignis, depressas & deficientes redintegrarent; sed quia in morbis vires non rectius & certius restituuntur, quam caussis morbificis, quæ eas frangunt, sublatis & noxiis rebus e corpore expulsis, nisi hoc exsequatur Medicus, omnis analepticorum usus erit frustraneus.

II. Neque etiam existimandum est, restaurationem virium veram & constantem tantum procurandam esse medicamentis, quę motum in spiritibus & partibus solidis concitant. Nam in pluribus morbis, præsertim febribus & convulsionibus, magna quidem vis & potentia motrix cordi, arteriis & membranis nervosis inest, & tamen vires naturales sunt languidæ & valde infirmæ. Proinde potius verum virium naturalium robur maxima ex parte dependet a congruis alimentis, esculentis & potulentis, in bonos succos & sanguinem conversis, ex quibus postea tenuissimum illud, quod

quod in cerebro separatur fluidum, & per nervos ad musculos & tunicas musculosas delatum, potissimum corpori & ejus partibus vigorem ac firmitudinem largitur, denuo ingeneratur.

III. Optimę igitur materiæ nutrientia sunt optima analeptica, cujus generis sunt juscula ex carnibus gelatinosa, caponum ossibus & eorum medulla, per decoctionem cum aqua, pauxillo vini, adjectis aliquot taleolis pomi citri, tantillo salis, pulveris macis & caryophyllorum, in clauso vase parata, item quæ ex pane nigro VVestphalico, aqua & vino cum ovis conficiuntur, decoctum quoque succoladæ, cum vel sine lacte, lac ipsum asininum: aqua panis grossioris cum corticibus citri destillatum, & vinum maxime Rhenanum generosum & annosum, item verum Hungaricum. Hęc tamen pręsidia alimentosa & nutrientia ad vires erigendas, non in ipso morbo, neque ubi tota massa sanguinis & humorum valde impura est, sed inclinatis morbis & ubi a præcedenti morbo, vel animi affectu, diuturna vigilia, corporis & animi labore ac fatigatione, vel nimiis hęmorrhagiis, vires exhaustę sunt & attritę, optime conveniunt, quin etiam tunc perita adhibenda moderatio, eo quod celeriter admodum in sanguinem transeunt, ejusq; copiam augent.

§. II.

II. De balsamicis. Analepticis in roborantium classe succedunt BALSAMICA, quæ calidioris & acrioris sunt indolis. Comprehendunt hęc medicamenta sic dicta cephalica, nervina, aut apoplectica, antiparalytica, cordialia spirituosa & hujus generis alia, & ex eorum censu quam maxime eminent lignum aloes, ejus resina, atque essentia, agallochum album, santalum citrinum & ejus essentia, in balsamum liquidum concentrata, ambra grysea, liquidambra, opobalsamum, succinum, benzoe, styrax calamita & ejus resina, styrax alba, laudanum & ejus resina, balsamum Peruvianum, de Copaiva, Americanum rubrum, Tolutanum, cortex Peruvianus verus, costus amarus, chaccarilla, cinnamomum, caryophylli, cardamomum, cubebæ, macis, nucista, satureja, thymus, ruta, serpillum, lavendula, spica, origanum nostras & Creticum, majorana, melissa Turcia & nostra, chamomilla Romana, marum Syriacum, basilicum, abrotanum, spica Indica, schœnanthum, folia lauri, myrthi, & ex his destillata olea fragrantissima vera non adulterata. Ex compositis balsamum apoplecticum Crolii, Cellense, Scherzeri, nostrum liquidum vitæ, spiritus balsami Peruviani nostra methodo paratus, spiritus succini, mastiches, aqua apoplectica Sennerti, Anhaldina, essentia ambrę vera, spiritus volatiles, oleosi, cum oleo cinnamomi, macis, de cedro essentificati.

Theoremata.

Enarrata hęc simplicia & ex iis præparata tenui æthereo & subtili volatili oleo, naturę admodum blando & amico, in fluida non minus ac solida corporis nostri agunt virtutemque suam diffundunt, & partes sulphureas calidas & ęthereas in sanguine & humoribus deficientes, restituunt, augent atque motum intestinum calidum & spirituascentiam vitalibus humoribus fœnerant. Pollent vero etiam sale subtili acri balsamico, eodemque cordis, arteriarum & fibrarum musculosarum vim & potentiam elasticam intendendo, sanguinis & humorum progressum ac circulum egregie promovent, quo postea fit, ut humores crassi & viscidi attenuentur, obstructiones solvantur & saluberrimum perspirationis negotium, quo optime morbi arcentur, integrum servetur ac illibatum.

Corollaria practica.

I. Igitur in omnibus morbis capitis, nervorum, spinalis medullę, stomachi & cordis, qui a caussa secundum Veteres sic dicta frigida foventur, humorum nempe spissitudine, condensatio-

ne

ne & ab atonia & nervosarum & musculosarũ partium, ut in apoplexia, paralysi, stupore & torpore sensuum, memoriæ debilitate, auditus difficultate, lipothymia, ingenti virium debilitate, provido, tam interno, quam externo usu, suppetias ferunt exoptatissimas.

II. Stomachi quoq; & intestinorum vitiis, quæ ex atonia, copia cruditatum acido-viscidarum, depravata digestione, natales ducunt, ut inflationi, item diarrheæ, colicę flatulentæ, vomitioni mirifice subveniunt, & maxime quidem conducunt ętate senibus & omnibus imbecillis & debilitatis, nec non qui laxioris sunt habitus & constitutionis phlegmaticę.

III. Cum fructu etiam usurpantur, si a diuturna anni constitutione præhumida & frigida, tempore pręsertim autumnali & hiemali, ac inprimis in regionibus septentrioni vicinis, tusses humidæ, diarrhœæ, asthmata pituitosa, tumores œdematosi, coryzæ, rheumatismi, intermittentes quoque febres & a scorbutica impuritate provenientes ægritudines regnant, vel metuendę sunt, sine potissimum pręservatorio.

IV. Cavendum vero ab eorum liberaliori dosi est, quando corpora succis & sanguine plena, alvinæ sordes restagnant, juvenibus & cholericæ sensibilioris indolis subjectis.

V. Ego medicamentum liquidum balsamicum, quod vulgo vocant balsamum vitæ, ex optimis his & maxime oleis veris non adulteratis conflatum, per viginti & quod excurrit annos in usu habui, cujus tam spectata virtus, ut reliquis omnibus roborantibus & balsamicis quisque facile carere possit, si unico hoc interne & externe recte uti norit. Et hoc suavissimum efficacissimumque medicamentum, eximia roborante & restaurativa facultate toties totiesque nobilitatum, late quidem jam innotuit; sunt vero, qui assimulatum huic ex adulteratis maxime oleis non tam concinnatum, quam confusum, nefario dolo meo sub nomine incautis venditant, quod tamen virtutem & famam suam neutiquam sustinere potest.

§. III.

Sequuntur stomachi & intestinorum tonum roborantia, quæ simul carminativa complectuntur, eoque nomine laude digna ex radicibus: galanga, gentiana rubra, zedoaria, pimpinella, calamus aromaticus, arum; ex corticibus: canella alba, sassafras, citri, aurantiorum & pomorum Chinensium recentes, cortex Africanus, VVinteranus, chaccarilla; ex aromatibus: piper, zingiber, caryophylli, cinnamomum, cardamomum, macis; porro chamomilla Romana & vulgaris, absynthium, mentha, carduus benedictus, semina quatuor carminativa; ex pręparatis, oleum de cedro, aurantiorum per expressionem paratum, oleum chamomillæ vulgaris, dauci cretici, anisi stellati, cymini & carvi verum, menthæ, absynthii, spiritus salis, nitri dulcis; ex compositis, sal volatile Sylvii, elixir stomachale nostrum, Michaelis, essentia carminativa Wedelii, pulvis stomachicus BircKmanni, essentia corticum aurantiorum cum spiritu nitri dulci, tinctura tartari & oleo aurantiorum per expressionem parata, essentia composita absynthii Conerdingii, aqua carminativa Dorncrellii, spiritus de tribus. III. Stomachica.

Theoremata practica.

Utut plurima ex adductis superius cephalicis & nervinis, in morbis ventriculi & intestinorum, præsertim, qui a tono eorum dejecto, vel debilitato proveniunt, egregio etiam sint præsidio; suppetunt tamen adhuc alia, quæ vitiis harum partium amovendis, pro passionum differentia, specifica quasi efficacia sunt accommodata. Scilicet ad appetitum, ob saburram viscidorum & acidorum in ventriculo cruditatum vacillantem, redintegrandum, pręter amara, ut radicem gentianæ rubræ, herbam absynthii, cardui benedicti & aro-

mata, radix maxime galangæ, pimpinellæ, canella alba, piper, zingiber, arum cum fructu usurpari possunt. Ad nauseam, vomitionem & inversionem ventriculi compescendam, nil mentha, ejus aqua spirituosa & oleo probe destillato, item mastiche & ejus spiritu, nec non qui ex balsamo Peruviano & sale tartari paratur, item liquore nostro anodyno minerali, præsentius & efficacius est. Ad doloris cardialgici, colici & torminum atrociam levandam, cortices aurantiorum recentes, & ex iis rite extracta essentia, aqua & oleum cymini Æthiopici, oleum non adulteratum florum chamomillę vulgaris, spiritus nitri dulcis bene præparatus, remedia sunt expeditissima. Ad intestinorum nimiam lævitatem & nimias dejectiones moderandas, cortex chaccarillæ peculiari splendet efficacia. In intestinorum inflatione ad elidendos flatus, aqua carminativa Dorncrellii, essentia carminativa VVedelii, item spiritus de tribus cum spiritu nitri dulci nuptus, essentia & aqua zedoariæ, cardamomum, oleum carvi & cymini verum destillatum, omnibus facile palmam præripiunt.

§. IV.

R. Visceralia. Proximum est ut roborantia VISCERALIA, quæ nempe visceribus sanguineis, ut hepati, lieni, utero, renibus, pulmonibus firmandis & roborandis, quo eo expeditius officio suo fungantur, dicata sunt, adeoque ad horum classem hepatica, splenetica, pneumonica, uterina, cachectica, antihydropica, antiicterica, antihysterica, antiphthisica commode referri possunt. Sunt vero hunc in usum commendabiles radices: gentianę rubræ, aristolochiæ longæ & rotundę, cichorii, zedoarię, filicis, rhabarbari veri & rhapontici, curcumę, ononidis, cortex chinę; chaccarillæ, VVinteranus, tamarisci, fraxini, capparum, cassia caryophyllata; herbæ: absynthium, centaurium minus, fumaria, carduus benedictus, trifolium fibrinum, hepatica nobilis, melissa, pulmonaria maculosa, scolopendrium, agrimonia, marrubium, cuscuta, veronica, scabiosa, epithymum, capillus veneris, pilosella. Neque minus laudanda hac virtute ex gummatibus & resinosis succinum, myrrha, aloe, bdellium, gummi hederę, ammoniacum, olibanum, sagapenum, opoponax, asa fœtida; ex mineralibus: sulphur commune purum stillatitium, limatura martis & omnia ex marte parata, & quę Chymia suggerit varia præparata, ut salia herbarum per incinerationem parata, arcanum & terra foliata tartari, ejus cremor, sal polychrestum, nitrum antimoniatum, spiritus salis ammoniaci, tinctura martis, ex floribus salis ammoniaci cum hæmatite præparata, spiritu vini extracta, tinctura tartari, antimonii alcalisata, elixir proprietatis cum lixivio paratum, essentia fuliginis, elixir nostrum viscerale cum menstruo aqueo salino confectum, antimonium martiale cachecticum, massa pilularum Becherianarum & similium. Pertinent huc quoque fontes medicati sic dicti minerales, præsertim qui subtile quoddam martiale elementum custodiunt, ut Pyrmontanę, Spadanæ & SchVValbacenses, multo magis qui largius martiali ochra imputi sunt, ut Lauchstadienses, Radebergenses, Behranæ & Freyenvvaldenses.

Theoremata.

Balsamica hæc visceralia principio & elemento, partim sulphureo, balsamico & terreo, paullo fixioris naturę, partim etiam sale alcalino sulphureo, sive saponaceo, item amaricante, operationem suam in viscera, quorum vasa humoribus tenacibus crassis infarcta & obstipata sunt, edunt, succos lentos incidendo, dissolvendo & simul ipsis vasis & fibris a robore & tono dejectis vim contractilem & elasticam conciliando; adeoque in omnibus iis morbis longis, qui ab horum viscerum labe nascuntur, tum

ad

ad præservationem, tum ad curationem, polychresta & certæ efficaciæ sunt medicamenta.

Corollaria practica.

I. Licet omnia sic dicta visceralia in genere conveniant in eo, quod tonum viscerum roborent, & infarctus atq;obstructiones expediant;nihilominus tamen pro viscerum & morborum differentia, eorundem discrimen & selectum probe servare necessarium. Ita exempli gratia, si hepar laborat obstructione, & inde morbi, ut icterus, cachexia & scorbutus, propullulant, quæ amaritie quadam saponacea & detersiva vim suam exserunt erunt efficaciora, nominatim radices quinque aperientes, rhabarbarum, curcuma, opoponax, bdellium, sapo Venetus, elixir proprietatis sine acido, essentia rhabarbari cum sale tartari parata, essentia trifolii fibrini & omnia ex marte bene præparata. Quando pulmonum nimia præ illo est laxitas & infarctus, ac inde nati, vel nascuntur morbi, myrrha, gummi amoniacum, sulphur stillatitium, herba veronicæ, scabiosæ, chærefolii, pulmonariæ, pilosellæ, marrubii, capilli veneris, magis ex usu sunt. Ubi lien magnus & sanguine farctus gignendæ impuritati sanguinis, ac præsertim cachexiæ, admodum velificatur, cortices tamarisci, capparum, fumaria, scolopendrium, cuscuta, epithymum, radix ononidis, ipsaque martialia aliis præferenda. Quum ex imbecilli & nimium remisso renum tono nephritis & calculi progignuntur, cortex radicis acaciæ & ejus infusum, item rob cynosbati & juniperi, specifica quadam activitate succurrunt. Ex labefactato uteri ejusque vasorum robore & retardatis in debito progressu sanguine & humoribus, longæ & multiplices, præsertim post abortum, passiones pullulant, quibus utique singulari quadam efficacia medentur aristolochia, tam longa, quam rotunda, artemisia, myrrha, matricaria, galbanum, bdellium, opoponax, succinum, massa pilularum Becherianarum & aliæ quoque ad earundem exemplar concinnatæ. Si intestina & quæ spectant ad ea, glandulæ & tubuli secretorii & excretorii, biliarii, pancreatici, lactei, robore debito destituuntur, ut a copiosiori humorum decubitu fiant nimii alvi fluxus, vel subsistentes in vasis humores motibus, insultibus & paroxysmis febrilibus, fomitem & occasionem præbeant, rhabarbarum, cortex chinæ, VVinteranus, chaccarillæ, martis tenuissimi croci atque essentiæ, præstabunt id, quod non facile aliis obtineri poterit.

II. Circa usum tamen roborantium id in genere tenendum est: quod longe meliorem effectum atque utilitatem præstent, quando non solum ante eorum oblationem sanguis nimis redundās subtrahitur & congruis laxantibus primæ regionis recrementa eliminantur, sed etiam si ipsa ad meliorem humorum fluxilitatem & mobilitatem conciliandam, in decocto, vel infuso, propinantur, vel adhuc rectius, cum potu acidularum, thermarum, aut seri lactis conjunguntur, quo certe horum roborantium, quæ adstringentis naturæ, operatio egregie adjuvatur, atque intenditur, ad tollendos magnos chronicos & inveteratos morbos, inprimis quando paullo diutius continuantur & corpus simul convenienti motu, equitatione, vectura aut ambulatione exercetur.

§. V.

Excipiunt ADSTRINGENTIA & VULNERARIA, Græcis traumatica dicta, quæ fixiori quodam leniter constringente elemento laxas nimis, eliquatas, erosas ac læsas partes & fibras adducunt, stringunt, consolidant & conglutinant. Atque ex horum censu præcipua sunt radix caryophyllatæ, tormentillæ, bistortæ, consolidæ majoris, pentaphylli, plantaginis, rhapontici: ex herbis: vinca per vinca, sanicula, pyrola, consolida major, media, Saracenica, uva crispa, agri- *VI. Adstringentia & traumatica.*

monia, hypericum cum floribus, millefolium cum summitatibus, equisetum, veronica, fragaria, verbena, pilosella, teucrium, plantaginis species, folia quercus, botrys, melissa, mentha, betonica, urtica mortua, flores rosarum, balaustiorum, cortex chinæ, granatorum, radicis acaciæ, succus acaciæ, catechu, sanguis Draconis, fructus myrtillorum, cydoniorum, ex aromatibus nucista, ex mineralibus hæmatites, alumen & omnes terrarum, & margarum species; ex chymicis flores salis ammoniaci martiales, liquor martialis ex capite mortuo florum salis ammoniaci martialium paratus: inter præparata essentia traumatica Wedelii.

Theoremata.

Species quam jam recensuimus ex principio paullo fixiori terrestri cum acido juncto agendi facultatem habent, ac dum nimis relaxatas fibras paullo strictiores reddunt, a decubitu & stagnatione nimii liquidi eas liberant, simulque coeuntibus propius fibris soluti, consolidationem, & coalescentiam promovent. Differt tamen constrictiva in ipsis virtus gradu: siquidem in radice tormentillæ, bistortæ & ejus extracto, floribus balaustiorum, corticibus granatorum, foliis quercus, alumine, liquore martiali, fructibus & cortice acaciæ, fructibus cydoniorum, & baccis exsiccatis myrtillorum, longe eminentior est, quam in herbis sic dictis vulnerariis, quæ subtiliori terreo alcalino principio, quod partibus sulphureis balsamicis fixioris indolis intermixtum, imbutæ, lenius & tutius operantur, & multi ac præstantis in praxi medica sunt usus. Quod autem hæc tam vulneraria, quam adstringentia, subtilius, solubile, terreum, constringentis facultatis elementum recondant, ex eo planius facile innotescit, quod infusum eorundem paullo saturatius, ad mixturam vitrioli martis, immo omnium liquorum martialium, non secus ac cum gallis fit, nigrum & atramentosum colorem recipiat.

Corollaria practica.

I. Si ullus remediorum usus cum prudentia & exquisita providentia instituendus, certe adstringentium. Nam quum vita & integritas totius corporis omniumque ejus partium in perpetuo & progressivo circulari motu humorum tenuium & fluidorum, per compagem corporis penitus ferme vasculosam & ex minimis prorsus tubulis coagmentatam, contineatur & absolvatur; constringentium vero ea vis atque facultas sit, ut fluidis mixta, ea incrassent, poros vero & tubulos solidorum coarctent atque angustent; in proclivi est, hujus virtutis remedia, naturæ animantium & vitalibus motibus minus favere atque amica esse, adeoque nec satis fida, nec secura, nisi magna cum prudentia adhibeantur. Experientia jam indies docet, ab ejusmodi improvide datis constringentibus in compescendis nimiis sanguinis, vel alvi fluxibus, innumera damna & noxas induci, ac perquam facile inde ægrotantes lentas febres, cachexiam, tumores œdematosos, affectus spasmodicos, colicos & hypochondriacos incurrere. Et huc etiam referendus imprudens corticis chinæ usus, in profligandis intermittentium paroxysmis, quando hujus vi, identidem constringente, sordes viscidæ, biliosæ, salivales, quæ tubulis viscerum primæ sic dictæ regionis inhærescunt & excerni debebant, retentæ, ibi diutius detinentur, & vel recidivam, vel novum & deteriorem morbum excludunt.

II. Si necessitas ejusmodi constringentia postulat non simul & semel, sed successive atque in remissiori dosi & cum sufficienti liquido, subjuncto etiam corporis motu, propinari debent; id quod etiam perpetuo, quando cortex chinæ, vel etiam martialia, in usum trahuntur, injungere soleo.

III. Infelix, intuta & periculi plena est cura, qua nimiæ vomitiones, mictio cruenta narium, uteri, aut ani he-

hæmorrhagię nimię, item hæmoptysis, adstringentibus compescuntur, quod certe nunquàm cum bonis ęgrorum rebus perficitur, nisi prius spasmi a quibus plerumque ceu caussis proximis sanguinis fluxus pendet, complacati, nimia motuum ferocia sedata & humores copiosius affluentes ad alia loca derivati.

IV. Herbæ sic dictæ traumaticæ, seu vulnerarię, atque earum decocta, non modo in vulneribus, erosionibus & continuis solutionibus, sed & in quibusdam longis & valentibus morbis, ut phthisi, scorbuto, cachexia & calculosis passionibus, quando nempe a tono viscerum & glandularum dejecto & humorum hostili stagnatione vel stasi oboriuntur, insignem & commendabilem ferunt opem. Semper tamen cavendum, ne ubi nimia vasorum obstructio, & fibrarum constrictio, ac pulmones in phthisi tumoribus ac tuberculis duris obsessi, iis utamur. Alias certe vulnerariorum & leniter adstringentium usus in infuso longe saluberrimus, ad prescindenda calculosa in renibus concrementa molestissima, quę ex nimis laxis vel exulceratis renibus potissimum natales ducunt, de quo lectu digna Cl. *Heucheri* dissertatio *de adstringentium usu in calculo*. Et hoc nomine infusum millefolii & ejus summitatum, veronicę, hederę terrestris, fragariæ, agrimoniæ, corticis radicis acacię, egregii usus. Pariter in involuntario urinæ stillicidio, tam in pueris, quam senibus a nimia laxitate sphincteris suborto, ejusmodi infusa expertæ & desideratę virtutis deprehendi, admoto simul exterius spiritus vini rectificato.

V. Efficacissimę virtutis in externis lęsis & vulneratis partibus traumaticum, quod sanguinis, & humorum fluxiones prompte compescit, est solus spiritus vini, probe rectificatus, quo certe nihil præstantius, si partes nervosę, tendinosę sensibiliores cum nimia sanguinis profusione fauciatæ. Nam spirituosa non solum succos, ut videmus in sanguine & lympha, coagulant, sed etiam nimium humidum absumendo, fibras tensas & strictas reddunt, easdemque arctius adducendo, & sanguinis stasin atque stagnationem removendo, dolores atq; inflammationes arcent, atque avertunt. Nec ingloria est traumatica facultate nostro tempore aqua spirituosa l'eau d'arquebousade dicta, quæ ex optimis herbis vulnerariis destillatione cum vino Rhenano in balneo Marię paratur, cujus tamen virtus spiritui ac vino potius, quam herbis, quarum effectus in fixiori terreo elemento reconditur, quod alembicum non transcendit, tribuendus.

CAPUT VII.

De sedantibus.

§. I.

Considerâvimus hactenus succincte ea remediorum genera, quæ roborando agunt, ubi motus solidorum systaltici deficiunt, eorum tonus dejectus & partes nervosæ ac fibrosæ ipsaque vasa nimis resoluta & relaxata sunt: nunc transeundum ad eorum classem, quę nimiis & effrenibus solidorum & fluidorum motibus componendis, sistendis atque sedandis, & spasticis partium stricturis dolorificis remittendis & solvendis, virtute qua gaudent dicata sunt. Quumque adeo multiplex & late patens sit effectus, ad hanc classem referenda quam optime paregorica, quæ laxant blande & demulcent rigidas fibras simulque acrimoniam obtundunt, anodyna, quæ dolorum ferociam levant, antispasmodica, quæ spasticas stricturas leniunt ac solvunt, antepileptica, quæ motus convulsivos sistunt, hypnotica, quæ somnum conciliant, & narcotica, quæ conspicuum sensationibus stuporem ac motibus torporem inferunt. *Sedantium effectus in genere.*

§. II.

Hæc itaque sedativa generali & speciali facultate splendent radices: pæo- *Appenates.*

nię, valerianę, artemisiæ: herbę: horminum, basilicum, solanum, paris; flores: salviæ, fraxinellę, acacię, ulmarię, sambuci, tiliæ, pœonię, papaveris rheados, chamomillę vulgaris, millefolii, rosarum, malvæ, liliorum convallium, primulę veris, liliorum alborum, & omnia ex planta papaveris, semen, cortices, flores, succus, opium & ex hyoscyamo albo ejus semen, semen anethi, pœoniæ; cortex quoque sambuci, tilię & thymiamatis; ex aromatibus: crocus, nucista, macis; ex fructibus nuclei cerasorum, persicorum, amygdalæ amarę nux vomica. Porro asa fętida, camphora, nitrum depuratum & artificiale, cinnabarine, nec non ex animalibus depromta, castoreum, moscus, zibethum, axungia canis, humana, taxi, vulpis, lac, cremor lactis, vitellus ovi, lumbrici terrestres, rasuræ ossium, ut cornu cervi, dentis hippopotami, ungulæ alcis, unicornu animalis, eboris, lapidis manati, corii humani. Ex chymicis denique & præparatis: liquor noster anodynus mineralis, spiritus nitri dulcis, tinctura sulphuris volatilis, laudanum opiatum Sydenhami, cydoniatum, hystericum, theriaca, diascordium Fracastorii, theriaca cœlestis, massa pilularum de cynoglossa, de styrace, pilulę VVildegansii, StarcKii, sirupus papaveris, rheados, albi, extractum croci, florum papaveris rheados, chamomillæ, millefolii, oleum hyoscyami, lumbricorum terrestrium, pulvis antepilepticus Dresdensis, cujus basis carbo tiliæ, item artemisiæ, specificum cephalicum Michaelis, pulvis Marchionis, aqua antepileptica Langii & aquę ex floribus superius recensitis destillatę, nec non unguentum populeonis.

Theoremata.

Sedantia hæc variis modis efficaciam suam tam in fluida, quam solida perficiunt. Paregorica quidem blandis mucosis, sulphureis, tenuibus particibus, fibras a spasmo duras & strictas; ipso contactu relaxant, spicula vellicantia involvunt, atque obtundunt, adeoque in doloribus, tumoribus dolentibus, acribus fluxionibus, in cataplasmate, emplastro, vel unguento apprime ex usu sunt, ut crocus: flores chamomillæ vulgaris, meliloti, liliorum alborum, sambuci, malvæ, papaveris, folia hyoscyami, lac, cremor lactis, vitellus ovi., unguentum populeonis, ad ambusta, quod optime paratur ex malva, cortice arboris tiliæ, sambuci, oleo lini, ceræ.

Antispasmodica, quia plurimi morbi & symptomata, ut in sectione prima pluribus ostendimus, a spasticis stricturis & crispaturis vasorum & fibrarum nervearum tanquam caussa proxima gignuntur, amplissimi in arte usus sunt, non vero una eademque ratione munere suo defunguntur, vel enim ipsas fibras tensas, duras & constrictas immediato contactu molliunt atque remittunt, ut lac, præsertim asininum, oleum amygdalarum dulcium, emulsiones ex seminibus quatuor frigidis, amygdalis, pinguedines animantium, cremor lactis: vel blando sulphure vaporoso fluidi in nervis motum ferociorem complacant, qua virtute imbutę aquę ex floribus salvię, fraxinellæ, acacię, tiliæ, sambuci, ulmariæ, persicorum, liliorum alborum, chamomillę vulgaris, primulæ veris, millefolii, nucleis persicorum, cerasorum, malorum Armeniacorum, cum aqua pluviali vel rore Majali destillatę, quę ob vim antispasmodicam, in convulsivis & epilepticis insultibus cum fructu adhibentur. Vel etiam quædam antispasmodica sulphure quodam tenui vaporoso ex regno animali, adeoque magis amico, effectum exsequuntur, ut lumbrici terrestres, castoreum, pulvis secundinæ humanæ, intestini lupi, viperarum, rasura corii & cranii humani, ungulæ alcis, dentis hippopotami, lapidis manati, nec non moschus & zibethum, quæ in convulsivis & epilepticis mo-

motibus ac in ipsa etiam chronica epilepsia insigni cum fructu usurpantur.

Anodyna & ad dolores leniendos somnumque inferendum accommoda facultate instructa sunt papaveracea & quæ ex opio & croco, nec non cynoglossa parantur, quæ vaporosa sulphurea exhalatione nervorum & membranarum tubulos pervadendo, impetuosum fluidi nervei motum compescunt, & sic non modo in parte affecta, sed & universo corpore motus cordis quoque & arteriarum sedatiores faciunt. Nam uti sub nimio motu & agitatione membranarum cerebri & nervosarum partium vigilia præsto est; ita sub earum quietiori & pacatiori statu somnus obrepit.

Narcotica vero, quæ torporem & stuporem sensibus ac profundiorem somnum inferunt, vapore sulphureo ingrato & adverso, quo motus fluidi nervei fere extinguitur, minus amicæ operantur, adeo ut in imbecillis lethalem somnum, in aliis etiam insaniam excitent. Infamata hoc sunt nomine omnia, quæ ex hyoscyamo tam nigro, quam albo, strammonio & ejus specie datura, solano ipsiusque pomis concinnantur.

Nonnulla etiam ex sedativis spasmos & dolores sopiunt somnumque conciliant, causas impedientes auferendo, qua virtute eminent quam maxime nitrum, purificatum vel artificiale, item cinnabarina & camphora. Nitrosa quippe tum æstum, tum motum intestinorum calidum partium sulphurearum in sanguine, componunt, solidas partes humectant, motusque in iis exorbitantes quietiores reddunt, adeoque virtutem possident, refrigerantem, humectantem, anodynam & antispasmodicam egregiam. Cinnabarina dextre usurpata in compescendis motibus epilepticis & convulsivis, qui a lympha subsistente viscida in cerebro & ejus membranis spinalis medullæ oriuntur, egregii usus, quia eandem longiori usu potenter liquant. Camphora, præsertim cum nitro mixta, egregie discutit inflammationes, quibus semper vigiliæ, dolores, quandoque etiam deliria juncta sunt, & sic virtutem antispasmodicam & sedativam exserit. Asa denique fœtida & sagapenum, quæ gummata graveolentem spirant vaporem, in spasmis intestinorum sedandis, qui feminas in malo sic dicto hysterico mire excruciant & affligunt, duplici modo suam efficaciam exserunt, partim quod spasmos, ac dolores sopiant, partim etiam quod saponaceo gummoso acri sale humores tenaces resolvant & obstructiones glandularum & minimorum tubulorum reserent.

Corollaria practica.

I. Magnæ igitur sunt efficaciæ hæc sedativa, quæ subito etiam in exili mole sua perficiunt, ob agilissimum elementum, dum sulphurea vaporosa exhalatione, penitus in interiores poros & partium solidarum tubulos pervadunt & insignem in mobilissima, quæ sensum & motum partibus fœnerat lympha, mutationem, ad motus effrænes complacandos, efficiunt. Sed uti in omni remediorum genere, leniora & mitiora, ceu securiora & naturæ magis amica, fortioribus magisque activis præferenda sunt: ita eadem cautio in antispasmodicorum, anodynorum & sedantium usu solicite tenenda & serio inculcanda; nec unquam facile ad validiora, ut opiata, descendendum est, ubi leniora, aquæ ex floribus suaveolentibus hypnoticæ, vel emulsiva ex semine papaveris, vel etiam nitrosa, cinnabarina & castorina sufficiunt.

II. Et licet opiata per adjecta purgantia & balsamica, ut in pilulis Starkey, Wildegansii, vel per alexipharmaca, ut in theriaca cœlesti, diascordio Fracastorii, vel per analeptica, ut in laudano liquido Sydenhamii, correcta, cum prudentia adhibita, virtute & usu eximio non destituantur;

tur; attamen si alia suppetunt securiori modo operantia præsidia, quibuscum idem effectus obtineri potest, præstat ab illis abstinere, præsertim ubi debilia corpora, ætas senilis, infantilis & vires variis de caussis prostratæ. Longe autem magis ab his cavendum, quibus narcotica admixta, ut sunt pilulæ de cynoglossa, præter opium etiam semen hyoscyami habentes, quibus tamen nostro tempore frequentius utuntur, quibus opiata alias mirum exosa; ego vero non semel etiam ab harum usu pessimum notavi effectum.

III. Utut olim opiatis correctis ipse quoque frequentius usus sim; ex quo tamen divina benignitas mihi concessit inventionem liquoris penetrantis & fragrantis aromatici saporis & odoris, ex ipsius vitrioli portione sulphurea, quæ etiam a veteribus Chymicis pro anodyna habita est, singulari quadam chymica encheiresi præparandi, ab omnibus aliis tuto abstinui. Hic quippe spiritus, quem liquoris anodyni mineralis nomine insignire soleo, totus sulphureus est, subito & flagrantissime ardet atque absumitur & ocyssime a flamma candelæ, etiam tribus adhuc digitis remotus, flammam concipit, atque in calido conclavi subito in auras avolat; attactu tamen instar glaciei est frigidissimus, ac probe destillatus & rectificatus, omni aquæ instar olei supernatat. Usus vero hujus remedii amplissimus est & virtus multiplex, dolores quippe egregie levat & somnum conciliat, unde summo cum fructu in atrocibus colicæ, calculi, cardialgiæ & podagræ, capitis & dentium doloribus usurpatur. Sudorem quoque movet, ac licet ipse sit calidissimus, non tamen sanguinem commovet. Nullum præterea torporem nullamque debilitatem in capite relinquit, eamque ob caussam omnibus imbecillis, ubi vires summe prostratæ, ut in hectica febre, non sine fructu, & quod mirum, virium incremento, dari potest. Et quia ejus actio prima & præcipua in stomachum, in omnibus ventriculi morbis, nausea, inflatione hypochondriaca, asthmatica, cardialgia, incomparabilem flatibus exitum parando, edit virtutem.

CAPUT VIII.

Specifica quorundam remediorum in certis morbis efficacia.

§. I.

Recensuimus hactenus omnis generis quæ ad præservandum & curandum faciunt remedia selecta & optima, eaque succincte in certas classes ratione virium quas exserunt & elementorum, quibus agunt in genere redegimus. *Dantur specifica.* Quum vero attenta in artis exercitio observatione compertum habeamus, nonnulla sanitatis præsidia peculiarem, specialem, sive specificam præ aliis in certis affectibus possidere facultatem, eaque propter etiam usu & utilitate reliquis jam notis merito esse præferenda: utilem & gratum me præstiturum laborem judicavi, si ea, quæ longo usu exploratæ & in certorum morborum curatione spectatæ virtutis auxilia, enumerem & paullo specialius evolvam. Non autem, ut vulgi Medicorum opinio fert, specifica nobis audiunt ea remediorum genera, quæ semper in omnibus subjectis certo & indubitato salutarem in morbis exserunt effectum, & nunquam medentis spem eludunt. Ejusmodi enim virtutis medicamenta nullibi sunt reperiunda, & falsa utique est persuasio, quasi operationes atque effectus formaliter insint pharmacis & ab his tantummodo perficerentur, qui demum ex actione medicaminis, & reactione sive synergia ipsius corporis, resultant. Omnia quippe medicamenta agunt non tantum secundum sphæram activitatis suæ, verum etiam receptivitatem subjecti, ut, si idem remedium, eodem morbo decumbenti-

bus

bus decem personis obtuleris, alius atque alius & differens in singulis consequatur effectus.

§. II.

Quo sensu intelligenda.

Fallax igitur, inanis & dubia est vulgaris illa de panaceis, arcanis & specificis contra hunc vel illum morbum præsidiis dolosa jactatio: & potius per specifica sic dicta medicamenta nulla alia intelligenda esse inculcamus, ac ea, quæ ejusmodi agendi viribus instructa, ut ad hunc vel illum morbum sanandum efficaciora sint magisque proficua. Nonnulla quippe ejus indolis elementa complectuntur, quorum singula ad expugnandam morbi caussam aliquid conferunt, ut ex iis mixtum pluribus simul in morbo curandi indicationibus satisfaciat. Exemplo sit rhabarbarum, quod aliis laxantibus omnibus in diarrhœis palmam præripit, eo quod non modo evacuat, sed & amaritie balsamica acidos & causticos succos cicurat atque contemperat, ac demum cessante purgatione, tonum intestinorum laxum nimis atque remissum, ob terreas subadstringentes, quas recondit particulas, firmat iterumque adducit. Pariter manna in pectoris affectibus & tussi stomachali, quæ a cruditatibus acidis ortum trahit, ad repurgandam primam regionem, ob insitam, præter laxantem virtutem, ipsi dulcedinem copiosam, corrosivos, acidos & acres humores obtundentem ac demulcentem, omnia alia alvum subducentia longe antecellit. Alia remediorum hanc ob caussam dicuntur specifica, quod eorum virtus in certo morbo ad certum edendum effectum, longa experientia innotuit & abunde confirmata est. Hinc cortex chinæ specificum in sistendis intermittentium paroxysmis, opium in doloribus levandis, mercurialia in expugnanda lue venerea. Quædam specificorum nomen gerunt, quia partibus morbo affectis magis amica sunt easdemque virtute sua quam maxime afficiunt. Sic partes nervosæ & membranaceæ cum ipsis nervis medicamenta subtili, aromatico, fragrante oleo imbuta quam optime ferunt, minus vero narcotica, opiata & constringentia. Ventriculus acidis delectatur, ut iis perfusus melius appetat & digerat: contra eo pulmonum bronchia ab iis offenduntur & ad spasmos exstimulantur. Cantharides & insecta sale volatili caustico prædita, nec ventriculum, nec intestina afficiunt; renum autem tubuli urinarii, uretheres cum vesica ipsaque urethra, ab iisdem vellicantur & spasticis agitantur stricturis.

§. III.

In febribus intermittentibus in genere.

Sic concipienda virtus specificatorum, quorum usus Medico frequens & in pretio esse debet; jam specialius paullo quæ ex ipsis his vel illis vitiis dicata sint & magis appropriata dispiciemus. Et ad febres quidem intermittentes, maximeque earum paroxysmos compescendos, cortex chinæ nostro adhuc tempore quam maxime celebratur, hanc ob rationem, quia præter adstringentem & febriles motus sistentem virtutem, quam cum aliis pluribus, ut vitriolaceis, aluminosis, radice tormentillæ ac bistortæ, communem habet, ob amaricans balsamicum elementum, morbificam materiam corrigente & solida languentia firmante efficacia, splendet. Potest autem hic cortex vel in substantia propinari, vel in essentiam aut electuarium redigi, vel etiam, quod optimum, vino Rhenano infundi & leniter decoqui. Pariter ad specifica intermittentium referri solent flores chamomillæ vulgaris, a *Baglivo* mirum dilaudati, dum ob insitam amaritiem & oleum, & vim antispasmodicam in febribus quam maxime proficuam, & leniter etiam constringentem tonicam obtinent. Quod si vero pertinaces sunt hæ febres, & mirum refractariæ in caussa plerumque magnæ istius glandulæ pancreaticæ obstructio, ad quam tollendam mercurio dulci, regulo anti-

Contumacibus.

monii medicinali & sulphure antimoniali correcto, dextre ac prudenter usurpatis, nihil efficacius.

§. IV.

Quartana. Speciatim in quartana peculiari quadam efficacia splendet essentia rhabarbari & gentianæ, cum lixivio salis tartari & spiritu salis ammoniaci urinoso parata. Etenim in hac febre hepar & ejus vasa sanguine crasso, ductus biliarii spissa & lentescente bile, ac primæ viæ cruditatibus acidis eminentius confertæ sunt, eaque propter hoc medicamentum dum acidos succos contemperat & quasi dulcificat, stagnantem cruorem cum lentescente bile resolvit atque attenuat, inertem quoque bilem debita balsamica indole imbuit & simul blande alvum vacuat, omnibus aliis merito anteponendum. Quando autem hæc febris adeo obfirmata & contumax est, ut omnia alia remedia eludat, mercurius dulcis, vel diaphoreticus, rite præparatus, efficacissimæ virtutis medium, nec non antiquartium Riverii, quod pariter mercurio virtutem debet. Ac licet mercurialia exhibita etiam salivationem moveant, eadem tamen non pertimescenda, aut periculosa est, sed potius ipsa succedente febris sæpe conquiescit.

§. V.

Inflammatoriis. Inflammationibus omnibus, quæ semper febre stipantur, nunquam periculo carent & plerumque in partibus nervoso-membranaceis consistunt, ut cerebri & ventriculi membranis, pleura, bronchiis pulmonum, singulari quadam efficacia medentur nitrum purificatum cum momento camphoræ permixtum, demulcentia, leniter anodyna, emulsiva & diaphoretica fixiora. Inprimis nitrum in omni æstu febrili restinguendo omnia alia antecellit, eo quod præter virtutem, qua motum intestinum partium sulphurearum in sanguine figit ac complacat, obhærescentem quoque in vasorum angustiis spissescentem sanguinem ac lympham solvit & fluxilem reddit & simul fibras rigidas & tensas humectando relaxat, adeoque antispasmodicam exserit virtutem.

§. VI.

Malignis. Ubi maligna, hoc est in putredinem prona, humoribus inest dispositio, vel etiam per contagium ejusmodi miasmata illata, quæ ad inducendam corporis succis putridam corruptionem aptissima, in acutis non minus, quam chronicis, ego quidem camphora, præsertim nitro nupta, nihil deprehendi præstantius. Hæc quippe balsamica sua vi, crasin & mixtionem conservat, atque tuetur, vim fermenti infringit, & perspirationem sine sanguinis exæstuatione intendendo, eliminationem sordium per cutis spiracula egregie promovet. Quod si febris vel inflammatio malignitati complicata, camphora nunquam sola, sed semper nitro remixta exhibenda. Ad vires autem in omnibus fere, ac potissimum malignæ indolis morbis, penitus prostratas, refocillandas, cortice citri oboleum quod complectitur, vix datur præstabilius, nec non cinnamomo ejusque aqua, non tamen spirituosa, sed cum succis fragrantibus, ut fragorum, rubi idæi & cerasorum, destillata. Ubi febris abest, oleum cinnamomi & cum eo artificiose confectum elæosaccharum, ad reparandas vires egregii usus. *Ipsa peste.* In ipsa peste, morborum maxime maligno, summum alexiterium dici meretur acetum, vel simplex, vel cum radicibus alexipharmacis & cordialibus artificiose præparatum. Succus quoque limonum, item pomorum citri, sirupus acetositatis citri, cum oleo de cedro conditus, ut acida, potenter resistunt putredini, cujus matrix & fomentum est principium alcalino-sulphureum exaltatum, ad humorum & proportionis mixturæ in iis dissolutionem corruptivam tendens.

§. VII.

Accedunt dolores, qui si ex spastica

ea ſtrictura oboriuntur, ut cardialgia colica & ex calculo, liquor noſter anodynus mineralis omnibus palmam præripit, utpote qui non ſolum blande anodynam & diſcutientem, ſed etiam, quod aliis ſedantibus plane negatam, roborantem egregiam facultatem cuſtodit. Ubi flatus reſtagnant & incarceratis iis nerveæ ventriculi & inteſtinorum tunicæ cum exquiſitis torminibus diſtenduntur, corticibus aurantiorum, floribus chamomillæ, carvo & cymino, ſalubri diſcutiente effectu nihil ſuperius, eo quod propter ſubtile vaporoſum quod recondunt oleum, anodynum & mitigantem, ac propter amarum, aromaticum, acre, fragrans elementum, roborantem & tonicum effectum exſequuntur, quo fit, ut poſtea flatuum cauſſa & minera, cruditates ſcilicet, commodiſſime poſſint ejici.

§. VIII.

Rheumatiſmo, arthritide. Neque etiam in aliis dolorum generibus probatiſſimæ virtutis auxilia deficiunt. Sic cruciatus artuum ſcorbuticos rheumatiſmos, arthritidem vagam egregie levant lumbrici terreſtres, vel ſuccus ex ipſis expreſſus, vel pulvis illorum, præſertim cum abſorbentibus, cinnabari & nitro remixtus, ac cum lacte aſinino, vel ſero lactis, largius & diutius uſurpatus. Pulvere quoque antimonii crudi, ſi ſucceſſive a minori ad majorem doſin aſcendendo, a granis circiter decem ad drachmæ dimidiæ pondus, quotidie aſſumatur, interpoſito leniori ex temperatis ſignis decocto, diuturnas rheumaticas paſſiones & tractiones artuum moleſtiſſimas vidi ſanatas. *Podagra.* Ad podagram porro expugnandam commendabilis quam maxime lactis aſinini uſus, priſcis etiam teſte *Plinio & Dioſcoride* frequentiſſimus. Neque minus podagricos egregie ſolatur decoctum ex radice artemiſiæ, ſcorzoneræ, ſarſaparillæ, chinæ, liquiritiæ, polypodii & hermodactylis, liberalius & aliquandiu hauſtum. *Odontalgia.* In odontalgia rob ſambuci interius ad unciam unam cum juſculo ad diaphoreſin proritandam aſſumtum, & exterius in cereviſia ſolutum, qua cum os ſubinde colluitur, ſpecificam certe & præſentaneam opem vexatis confert.

§. IX.

Pathematibus hypochondriacis & hyſtericis. Pathemata hypochondriaca & hyſterica multum affinitatis alunt, & atrociam ſuam exſerunt maxime inflando & ſpaſmodice contrahendo inteſtina ac demum univerſum nervorum ſyſtema in conſenſum pertrahendo: habent tamen ſpectata & experta, quibus complacantur, præſidia. Hæc inter præter thermas & acidulas, cum balneis & motu corporis, tanquam potiſſima, commumeranda etiam gummata & medicamenta inficeti odoris, ut aſa fœtida, ſagapenum, opoponax & caſtoreum, quæ vel ſola in pilularum formam compacta, vel melius cum purgantibus, ut aloe correcta, extracto rhabarbari, hellebori nigri, myrrha & croco remixta, & crebrius, moderate tamen, uſurpata, mirifice obvios ſpaſmos complacant, tonum nervearum partium firmant & ſimul viſcidos, tenaces humores colliquant & blande evehunt.

§. X.

In affectibus capitis & nervorum. In affectibus capitis & maxime nervorum, qui ex imbecillitate cerebri & totius ſyſtematis nervoſi viriumque languore ortum trahunt, in hemiplexia ſcilicet, paralyſi, ſenſuum imminutione, torpore & ſtupore actionum animalium, auditus difficultate, aurium tinnitu, ſyncope, vertigine, ventriculi & inteſtinorum debilitate, nec non diarrhœa & vomitu, nullum certe præſtantius & præſentius mihi innotuit remedium, quam quod ex oleis cephalicis & aromaticis genuinis concinnatur balſamum liquidum, vitæ dictum, uſu tam interno, quam externo, longe ſpectatiſſimæ facultatis.

§. XI.

Inſania. Præterea inſaniæ, tam furibundæ, quam melancholicæ, præter ſanguinis

nis mistiones acidularum & thermarum usum nec non emetica, nonnulla speciali quadam efficacia dicata celebrantur. Prisci ipseque *Hippocrates* hunc in finem utebantur quam maxime helleboro albo, cujus virulentiam, *Alpino lib. de method.* teste, ita cicurabant, ut eundem cum oleo vel etiam oxymelite decoquerent & antequam propinarent lac largius potui præberent: sed exolevit jam penitus hic helleborismus, hanc forsan ob caussam, quod recentiores helleborum colligendi & exhibendi genuinum modum ignorarint, de quo videatur *Schulzii dissertatio de helleborismis Veterum*. Neque tamen negandum, quod in helleboro lateat adversus deliria ipsamque insaniam virtus, inprimis si ejus usus venæsectione & balneis ex aqua dulci, in omni amentia proficuis, secundetur. In ea vero mentis emotione, quæ potius ab animi affectuum vehementia, quam hypochondriorum obstructione oborta, lac asininum, nitrum & sanguis asininus, in pulverem tritus, eximiam demulcentem, effrenes nervearum fibrarum stricturas sedantem possident facultatem, & inter initia saluberrimam præstant opem, eo certiorem, si clima mutetur & occasiones ad animum exæstuandum solicite evitentur.

§. XII.

Epilepsia. Epilepticum malum quo truculentius & vel aspectu horribilius, eo magis medentes soliciti fuerunt de præsidiis ad abigendum illud. Et certe quamplurima passim quidem circumferuntur specifica antepileptica; sed ad meliora ac certiora suppetant pulvere lumbricorum terrestrium, cinnabari, pulvere secundinæ humanæ, rasura cranii humani, ungula alcis & corio humano, ego quidem vix crediderim. Hæc autem sicuti in epilepsia idiopathica & chronica conducunt; ita in symptomatica, palmam utique fert liquor noster anodynus mineralis, epilepticos egregie componens insultus.

§. XIII.

Asthmate. Ubi vesicularis & vasculosa pulmonum compages crassa, tenaci pituita firmiter inhærescente farcta & obstipata in asthmate, gummi ammoniacum, balsamus Peruvianus, crocus, opoponax, vel in pilularum consistentiam: vel cum tinctura tartari in essentiam redacta, usum atque utilitatem præstant incomparabilem. *Phthisi.* Quando autem pulmones phthisica labe affecti, si qua salutis spes, eadem quam maxime a lacte asinino, vel solo, vel fonti Selterano, qui identidem pulmonum vitiis apprime proficuus, confuso, exspectanda. Neque minus hoc nomine commendationem meretur sulphur stillatitium purum, inprimis si cum pinguedine animantium, ut axungia humana, vel pinguedine canis recenti, item spermate ceti dissolvatur, & ad stomachum roborandum aliquot balsami de Copaiva, olei ligni sassafras & fœniculi guttulæ, adjiciantur. Ea quippe sulphuris facultas, ut non modo partibus languentibus robur addat, sed simul dissolvat & discutiat spissescentes succos, qua certe in pulmonum affectibus exulcerationibus, tuberculis, vomicis, ex stasi & condensatione viscosi & caseosi mucilaginosi, ex chylo præcipitati succi, obortis, egregie opitulatur.

§. XIV.

Hydrope. Præter phthisin hydropes difficillimis & fere insanabilibus morbis annumerantur, si tamen sanationem adhuc admittunt, elaterium certe apud Veteres magnæ famæ medicamen, quod per superiora & inferiora, si recte adhibeatur, aquas educit, & corpore prius rite præparato humoribusque fluidis redditis, præmissis quoque & sub ejus usu exhibitis emollientibus ac oleosis, vix efficacia par obtinet. Quia vero etiam urinæ fluxu hydropicus tumor absumitur atque abigitur; pulvis cantharidum cum sale tartari mix-

mixtus, additis aliquot ad arcendam inflammationem nitri depurati granis & uno camphoræ, diuresi movendæ largissime apprime inservit, modo humores ad hanc dispositi sint excretionem. *Ictero. Calculo.* Icterus quoque malum sæpe valde contumax est, sed præter emetica, quæ efficaciter in ductus biliarios agunt, congrua dosi & opportune adhibita, rhabarbarum, radix curcumæ & rubiæ tinctorum, præsertim si in aqua & vino, adjecto nitro & sale tartari, decoquantur, in regio morbo singularem prorsus edunt effectum, quem etiam infusum corticis medii sambuci, nisi corpus nimis debilitatum, viscidam bilem colliquando & calculos ex canalium biliariorum alveis eliciendo, exsequitur.

§. XV.

In calculosa renum dispositione spectatissima infusi summitatum millefolii est facultas, quando quis eo crebrius & diutius utatur. Nec eximia deneganda virtus fragis exsiccatis, fructibus alkekengi, cynosbati, semini dauci, ac potissimum cortici radicis acaciæ, si vel cum infuso ex aqua, vel cum spiritu juniperi temperatiori, sumantur. Inest enim ipsis virtus quædam traumatica, leniter balsamica & subadstringens, qua remissum tubulorum renalium tonum egregie firmant, substantiam renum exulceratam & ex parte dissolutam conglutinant atque percurant. Amygdalis autem amaris, ob anodynum oleum, nec non oleo amygdalarum dulcium, sub ipso cruciatuum paroxysmo demulcens & mitigans longe eximia inest virtus.

§. XVI.

Mensium. Affectus sequiori sexui solennes, ex uteri & maxime mensium vel lochiorum vitio, præter aloen correctam, myrrha, croco, succino, castoreo & aristolochia rotunda, debita ratione in pilularem formam redactis, optime excipiuntur, eamque ob caussam in iisdem nostro jam tempore maximam hoc nomine adeptæ sunt famam pilulæ Becherianæ & omnes ad earum exemplar paratæ. *Et hæmorrhoidum vitiis.* In virili autem sexu ad corrigenda hæmorrhoidum vitia, post mannam, infusum vel decoctum summitatum millefolii saluberrimi effectus; eo quod hæc planta subtile, spasmos leniens atque demulcens oleum recondit, quod multum ratione saporis, odoris & maxime coloris cærulei, convenientiæ alit cum oleo chamomillæ.

§. XVII.

Dysenteriæ. Intestinorum canalem graviter exagitat ipsumque corpus innumeris pene sedibus terme exhaurit dysentericus morbus, contagio infestus & ingentem sæpe stragem edens, qui pariter non quibusvis in alvi fluxibus proficuis, sed singularibus plane abigitur penitusque exstirpatur auxiliis. Nimirum radix illa Americana ipecacuanha, experientia teste maximum antidysentericum, si modo initiante adhuc morbo, justa dosi, semel, vel bis, aut ter exhibeatur. Postea vero præter alia acrimoniam obtundentia, blanda diaphoretica & temperantia interne & externe adhibita, itemque rhabarbarum, ceu optimum laxans, cortici chaccarillæ certissima flaccidas intestinorum fibras roborandi & motus effrenes sedandi inest efficacia.

§. XVIII.

Vermibus. In intestinis quoque vermes varias ludunt tragœdias & horrenda sepe excitant symptomata, quibus exstirpandis nonnulla peculiari quadam dicata sunt virtute, Græcis ob id anthelmintica vocata. Sed licet horum eximius circumferatur apparatus, non omnia tamen æque expectationi respondent, & nulla magis probatæ efficaciæ sunt ipsa asa fœtida & sagapeno, præsertim si hæc cum purgantibus, ut mercurio dulci & extracto rhabarbari in pilularum forma dentur, hac cum cautione, quo ante & post hujus virtutis pilularum usum aliquot cochlearia olei olivarum, vel amygdalarum dulcium ingerantur, quod certe vermibus, ut omnia oleosa,

sa, quam maxime infensum, & fibras intestinales a vermium erosione spastica strictura affectas egregias mulcet, ac efficit, ut verminosa progenies per ani secessum exturbetur. Asa quippe foetida & sagapenum nidore suo quem dispergunt adverso, vermes fugant, haud secus ac de allio domesticis & agrestibus experimentis constat. Semen autem cinæ, item santonici & herba tanaceti, utiliter etiam contra vermes quidem usurpantur, sed non aliter agunt, quam quod putredinosæ colluviei, quæ vires frangit lentumque infert calorem & languorem, resistant & simul tonum intestinorum firmando expulsionem facilitent ac juvent.

§. XXIX.

Nimiis hæmorrhagiis. Quando nimium sanguinis, ubicunque fit, ex apertis vasorum osculis effunditur, promta ope & præsentaneis remediis opus est, ne graves insequantur passiones. Ac tum quidem ad compescendum cruoris stillicidium nitro in aqua communi soluto, & successive oblato, nec ad arcendam novam hæmorrhagiam, pulvere dentis hippopotami, repetitis maxime vicibus, vix quicquam præstabilius. Prodest tamen etiam massa pilularum decynoglossa, ad grana sex vel octo, quæ ob cynoglossam, opium & semen hyoscyami narcotica virtute pollet, ac sensum solidorum exquisitiorem obtundendo, efficit, quo minus per spasmos sanguis impetuose ad certum quendam locum urgeatur, ibique exprimatur. *Seminis fluxu.* In seminis fluxu, præsertim virulento, vix melius & præsentius suppetit præsidium terebinthina Veneta ejusque oleo æthereo, vel loco hujus balsamo de Copaiva aut Mecca, quæ si cum vel sine camphora, in emulsione ex seminibus quatuor frigidis, lacte vel sero lactis, post congruorum purgantium, præsertim mercurialium usum, propinantur, incomparabilem præstant efficaciam.

§. XX.

Scorbuto. Excipiunt morbi ex humorum impuritate oriundi, quæ maxima in scorbuto. Est hoc malum maxime endemium, a pravo victu, sub cœlo frigido & humido, prognatum, & a vita sedentaria atque mœrore maxime exacerbatur; longa tamen experientia comprobata adversus illud remedia sunt sic dicta antiscorbutica, trifolium fibrinum, cochlearia, beccabunga, nasturtium, radix armoraciæ, quorum effectus eo magis exoptatus certusque, si succus ex ipsis expressus cum sero lactis ex nostra præparatione dulci, vel etiam lacte caprillo, disposito prius corpore, assumitur. Quod si scorbutus jam inveteraverit & doloribus stipetur, strobilos pini in sero lactis decoctos, addita medulla & pinguedine ex ossibus boum & vitulorum, continuato aliquandiu usu, eximie suppetias tulisse novi.

§. XXI.

Lues venerea. Truculentus ille luis venereæ nomine, qui insignitur morbus, vix funditus ex interioribus, quibus insidet partium latibulis eradicari poterit, nisi admissis specificis, inter quæ argentum vivum, lignum guajacum cum cortice, ipsumque antimonium rite præparatum primas tenent. Nullum in toto rerum naturalium censu suppetit pharmacum quod tam potenter universam lymphæ & humorum massam in motum cieat & largissimum salivæ ad aliquot interdum hebdomades durantem fluxum cieat, quam ipse mercurius, qui corpus subiens, ob specificam in minimis etiam moleculis omnibus succis superiorem gravitatem, ad intima corporis pervadit & per angustias tubulorum strenue eluctans, obstructiones in iis solvit, simul quoque humorum corporis crasin penitus immutat, eisdemque intestino quodam motu putredinosam quasi inducit colliquationem, & hac ratione, licet non sine summa molestia & quandoque etiam periculo, gravissi-

vissimum hunc morbum aliasq; chronicas contumaces, ex seri spurcitie ortas passiones, expugnat. Tutissimum autem ex mercurialibus salivandi scopo usitatis est ipse mercurius dulcis, si absorbentibus nuptus, per aliquot dies exhibeatur, ascendendo a minori, ut quinque granorum dosi, ad majorem, duodecim scilicet granorum, donec saliva liberaliter fluere incipiat, observato simul convenienti diætetico regimine. Guaiacum sale subtili acri resinoso, quo aquam, cui incoquitur imbuit, fibras vasorum & tunicas vellicando, totam humorum & lymphæ massam ad auctiorem progressum adigit, quo tenaces succi resolvuntur & obstructiones reserantur.

§. XXII.

Cutis defædationibus. Ad lepram, herpetem & scabiem mali moris, nec non alias cutis defædationes & ulcerationes, optimum auxilium ex viperis earumque decocto, nec non antimonio, ac præcipue ejus sulphure diaphoretico, peculiari encheiresi confecto, sperandum. *Plica Polonica.* Plica quoque sic dicta Polonica, testitans aut præpostere abscissa, gravia invehit pathemata, ad quæ abigenda laudata virtus decocti herbæ & seminis lycopodii, quo caput sæpius tepide abluendum; quandoquidem hac ratione serum illud viscidum excrementitium, cerebrum & caput molestè afficiens, per cutis qua caput tegitur, tubulos ipsosque crines salutariter ejicitur. *Epiphora.* Oculos si infestat salsa & calida defluxio, cui rubedo juncta, in sic dicta epiphora, & noctu præsertim palpebræ a viscoso humore conglutinantur, pauxillum, & vel unum granum vitrioli albi, cum butyro recenti subactum & orbitæ oculi majori inditum, admirabilem fert opem & promte vitium abigit. *Pellicula & gutta serena.* Pelliculam visum intercipientem recens viperarum pinguedo oculo instillata promte abstergit; & guttam serenam incipientem egregie discutit sulphur antimonii interius assumtum.

§. XXIII.

Contracturæ. Quando partes contractura & rigiditate afficiuntur, nihil præsentius est, quam membra afflicta crebrius in animalia recenter dissecta & adhuc calentia immittere, quo blando, oleoso & naturali calido vapore foveantur fibræ tensæ & molliantur. *Sanguis coagulatus.* Ubi post lapsum aut gravem contusionem ac percussionem partium externarum, stagnantes & coeuntes humores & sanguis varia creant incommoda, decoctum vel infusum arnicæ omne fere curationis punctum absolvit, ob singularem, qua pollet incidentem, resolventem & discutientem efficaciam.

§. XXIV.

Ad longævitatem. Ultimo loco dum de specificis sermo est, non prætermittendum laudatissimum illud & admirandum prorsus ad valetudinem tuendam & longævitatem consequendam præsidium diæteticum, Veteribus tantopere celebratum, lac asininum. De hujus efficacia longe saluberrima peculiari egi dissertatione *de mirabili lactis asinini usu in medendo*, in qua pluribus, quibus morbis debellandis ejus potus proficuus sit atque accommodus, & rationibus & exemplis exposui. Quam singulari autem virtute ad prolongandam vitam polleat, luculentum est *Patini* testimonium *tomo 2. epist. pag.* 213. & dignum quod totum verbis latine redditis transcribatur: *precor, ait, Summum Numen, velit conjugi tuæ perfectam largiri sanitatem. Elapso decennio, lac asininum erit admodum salubre, quod ut ipsi ex voto proficiat, opto. Si ipsam ad sanitatem reducere possem, cras statim Lugdunum properarem; quod vero nimis procul remotum. Galenus quidem ad Stabiam montem ægrotos suos ablegabat, unde sani redibant, id quod confirmatum habeo nummo Imperatoris Getæ, quem Carolus meus asservat, signato imagine vaccæ, qua hujus montis accolæ lactis præstantiam indicare voluerunt. Suppetit etiam nobis Lutetiæ lac asininum optimæ notæ. Socrus mea, quæ illo* gesi-

gesimo quarto anno apoplexia interiit, hoc per integros sexaginta annos usa est. Pariter a vigesimo secundo ætatis anno hoc lac potavit Domini consiliarii Laurentii mater, elapso anno, octogesimo septimo anno denata. Hujus soror, vidua Andreæ Laurentii, Anatomici, idem fecit & ad octogesimum quintum annum pervixit. Et certe apud nos egregiam præstat opem, vere maxime & autumno, inprimis ad arcendos morbos. Ego tamen ejus usum nemini suadeo, nisi viscera clementi & accommoda purgatione depurata prius fuerint ac præparata.

§. XXV.

Specifica non promissas juvant. Atque hæc sunt selectissima & usu comprobata ex omni remediorum censu. Monendum tamen, quod quum hæc ipsa, ut supra jam inculcavimus, neutiquam viribus polleant absolutis, sed relativis & certis conditionibus ac circumstantiis limitatis, in eorum usu harum inprimis exquisita habenda sit ratio, quo speratus respondeat effectus. Deinceps singularis efficaciæ *Et corpus præparandum.* hæc quidem recte usurpata sunt remedia, sed nihil certe juvant, nisi prius corpus probe fuerit præparatum, & obstacula, quæ virtutem infringere aut impedire possunt, remota. Hinc quando sanguis in venis redundat & primæ viæ sentina sordium obsessæ, necesse est, ut sanguis prius subtrahatur, & prima corporis regio a crudorum, biliosorum & recrementitiorum succorum saburra repurgetur ac depleatur.

§. XXVI.

Materia vitiosa corrigenda. Neque etiam existimandum, specificis usurpatis, nullis plane aliis internis vel externis mediis, ad corrigendam humorum vitiosam qualitatem & evacuationem destinatis, opus esse. Etenim hæc specificæ virtutis medicamina, efficacia sua non tam materiam quæ in vitio est, quam potius ipsum motum afficiunt eumque ad naturalem successum reducendo juvant, quod tum demum quam optime perficitur, quando caussæ morbificæ materiales sublatæ, & præmissis, quæ temperando, resolvendo, discutiendo & obstructiones expediendo humorum corrigunt vitia, appropriata debita proportione, opportuno tempore & modo convenienti in usum vocantur. Inprimis eo cura dirigenda, quo primæ viæ vacuæ sint succis viscidis impuris, quibus oblati medicamenti vis quam maxime obtunditur, vel plane suffocatur, quum his expurgatis, integra & salva sua textura ex voto agat & in ventriculi ac intestinorum substantiam nervosam virtutem suam edat, eodem modo ac de emeticis, purgantibus, opiatis, analepticis omnibusque, quæ exili mole magnum edunt effectum, constat. *Primæ viæ repurganda.*

§. XXVII.

Denique in specificorum usu accommoda servanda methodus, ita quidem, ut artifex non solum tempus, dosin ac regimen teneat, sed etiam quamdiu iisdem insistendum, & quæ victus ac vivendi ratio simul injungenda, exacte calleat. Etenim methodus medendi specialissima, quæ unice in medentis prudentia, judicio, diligenti attentione, meditatione & observatione naturæ ægrotantis consistit, tanti ad ipsum effectum est momenti, ut ipsis specificis & appropriatis solis longe sit anteponenda, & sine ea remedia, quantumvis egregia, alienæ & infructuosæ sint operationis, nec quicquam solidi in arte præstari queat. Et hæc quicunque studiose observat omnia, is certe desiderato potietur fine, quantum scilicet malo plus valet ars nostra salutaris. *Et congrua methodus servanda.*

CAPUT IX.

De venæsectione aliisque sanguinem subtrahendi modis.

§. I.

Posteaquam igitur plura & selecta remedia, quæ interno usu, cum in præcavendis, tum sanandis morbis, rite adhibita egregium præstant usum

usum atque utilitatem, fusius exposuimus: ordo rerum dicendarum exigere videtur, ut jam etiam de illis agamus præsidiis, quorum usus legitimus externus plurimum in medendo valet. Inter hæc vero primum atque præcipuum locum jure obtinet sanguinis subtractio, sive per venam sectam, sive alios modos facta. Et venæsectionis quidem tanta certe est efficacia atque utilitas, ut si effectum celerem & egregium quem præstat, spectemus, revera omnia interna in morbis, tam avertendis, quam sanandis, longissime exsuperet. Neque ullum remedii genus est, quod & operationis celeritate & tolerantiæ facilitate se ita commendet, & quod a primis fere Medicinæ incunabulis tam frequentis & laudati fuerit usus, quam sanguinis per venam sectam evacuatio. Antiquissimus artis nostræ parens *Hippocrates* eam nullo fere in morbo intermisit, & Veteres fere omnes æque ac recentiores Medici, qui non vanis & inanibus in praxi præceptis innutriti, ea carere nequeunt, ut adeo merito inter heroica & summæ virtutis remedia locum præcipuum mereatur. Sed quemadmodum nullum efficax remedium, nisi provide & dextre usurpetur, juvat, imprudenter vero administratum nocet: ita etiam hoc ipsum auxilium cautionem, observationem & prudentiam in usu exigit atque desiderat. Quare e re utique erit, ut quæ tam de venæsectionis, quam reliquarum sanguinis missionum, genuino ac salutari usu tenenda, edisseramus, & quidem concisis theorematibus, per subjecta scholia illustratis.

Theorema I.

Non excellentius, non præsentius, ad plurimos morbos, & acutos & longos, arcendos, suppetit auxilium, ipsa sanguinis prudenter instituta missione.

Scholion.

I. In priori jam sectione ex instituto docuimus, quam graves & periculosæ passiones, ex nimia sanguinis redundantia, item ex evacuationibus ejus criticis, quæ fiunt in feminis per uterum, & in utroque sexu, maxime virili, per venas hæmorrhoidales, deficientibus, vel etiam suppressis, proveniant. Evidenter namque deduximus, quod plethora, tum ad vasa, tum ad vires, liberum & æquabilem sanguinis circulum retardando & impediendo, ad colligendas impuritates humorum, ad hostiles stagnationes, infarctus, obstructiones & funestas stases, immo extravasationes & vasorum ruptiones, occasionem & caussam præbeat, efficacissimam. Scilicet dum sanguis copia sua virtute contractili & elasticæ cordis, arteriarum & reliquorum vasorum fortiter obnititur, non modo progressivum per universum corpus motum remorando, ut cruor spissus & ad infarctus; obstructiones, foecundas morborum chronicorum matrices, aptissimus; evadat, efficit; sed & in sensibilioribus subjectis atque in locis valde nervosis, spasticas ciendo stricturas, inæqualitatem in sanguinis progressu & magnas ac impetuosas congestiones ad has vel illas nobiles partes caussatur, quæ gravissimos in pectore, capite & præcordiis morbos inducunt. Has igitur omnes ancipites afflictiones venæsectio, tempestive & prudenter instituta, in iis præsertim corporibus, quæ sanguine abundant, vasa plena & ampla habent, ex quibus sanguis nec per hæmorrhoides, nec menses fertur, præsentissime prævertit. Quumque copia collecti sanguinis vere, & quidem circa tempus æquinoctiale; ubi ob solis propiorem ad nostrum clima situm, aer tenuior & rarior majorem in sanguine expansionem efficit, quam maxime periculum minetur, & morbos a plethora oriundos, teste etiam *Hippocrate*, proferat, utique convenientissimum est; ante illud tempus decenti sanguinis emissione ipsius reduntantiam imminuere & sic futuris imminentibus morbis opportune occur-

rere eosdemque præscindere. Neque vero semper opus est, ut adeo accurate illud æquinoctiale tempus observemus. Nam quando congesti sanguinis copia citiorem & celeriorem vacuationem desiderat, vel quando mox sub finem Februarii & initium Martii serenum & tepidum cœlum expansionem ac turgescentiam sanguini, motui progressivo infensam, infert, non adeo rigorose constitutus æquinoctii terminus exspectandus, sed præstat tum anticipare eundem. Aliquot mihi nota sunt exempla eorum, qui, ne a recepto discederent more ad æquinoctium usque distulerunt hoc auxilii genus, sed increscente nimis plethora, apoplectico insultu ante illud tempus perierunt. Neque etiam audiendi sunt illi, qui vel lunam decrescentem, vel certam siderum constellationem, ut plurimum fallacissimam, quoad tranquillos & salutiferos in aere effectus, operiuntur, sed mittendus est sanguis, urgente plethora quocunque tempore, maxime si cœlum serenum & tranquillum, sub quacunque lunæ phasi, vel siderum conjunctione. Pari ratione pro valetudine eorum, qui sanguinem copiosum in venis alunt, est, ut circa æquinoctium autumnale iterum sanguinis detractionem admittant, ne cruor, accedente frigida hiemali aura, nimis spissescat & excretionum successu ob aeris varietatem & inclementiam feriante, sordescat, morbisque ex humorum impuritate & stagnatione oriundis occasio suppeditetur. Quin nonnullis eminentius sanguine repletis conducit, quo ter quotannis venam incidi patiantur, initiante scilicet Martio, adulto Majo & Septembri, & sic corpus a morbis defendant.

Theorema II.

Uti copia sanguinis ejus detractionem exigit; ita ejus inopia & virium defectus eam interdicit.

Scholia.

I. Sanguinis copiam vasorum repletio pulsuumque magnitudo, victus solennis lautus & vinosus, quietum & tranquillum vitæ genus, & intermissio vel naturalis criticæ aut artificialis consuetæ evacuationis luculenter produnt; & hæc ubi præsto sunt, tuto & confidenter sanguinis detractio admitti potest. Contra ea quando corpus infirmum, emaciatum, pulsus debilis, ex inopia maxime sanguinis & virium, penitus est interdicenda, nisi præsentaneam noxam inferre velimus. Nam pulsuum in arteriis robur dependet maxime a copiosiori & vegetiori sanguinis ex sinistro cordis ventriculo in magnum arteriosum tubum impulsu; robur vero illud cordis ad expulsionem, a libero & sufficienti sanguinis per vasa coronaria in cordis substantiam, nec non fluidi nervei in fibras cordis influxu, proficiscitur: ideoque ubi pulsus parvus, debilis ac languidus ex fluidi nervei sanguinisque boni parciori influxu & ex ventriculi in arterias impulsu, nocentissimum est venam pertundere in quocunque subjecto & morbo, quia plus sanguinis & virium, quæ tamen jam tum deficiunt, exhaurit atque absumit.

II. Peccant subinde in eo Medici, qui vel in morborum declinatione, vel si morbis præcedentibus, ut febribus, aut enormibus hæmorrhagiis, alii morbi superveniunt, prompti ad sanguinem emittendum, sunt. Nil frequentius occurrit in praxi, quam quod feminis, superato qui sanguinem, nec non vires consumsit morbo, mensium fluxus subsistat; quibus certe pessime consulunt, qui ad eum provocandum, vel pellentia, vel sanguinis evacuationes administrant; quum potius in id incumbendum sit, quo & analepticis, & lautiori diæta, sanguis & laudabiles humores prius de novo ingenerentur.

III. Vi-

III. Virium defectio quandoque non a defectu, sed nimia copia sanguinis fit. Observamus sæpius in plethoricis juvenibus & viris pulsuum, qui antea fuerunt celeres, tarditatem & debilitatem; videmus quoque universi corporis & animi languorem insuetum & somni defectum, sub magna tamen arteriarum expansione. Hæc autem ubi subest caussa, superfluum & arteriarum systolen ac motum mole sua impedientem cruorem subtrahere omnino expedit, & hoc facto, pulsus illico crebrius atque validius micat. Sed prudentis utique & periti est Medici, talem virium oppressionem a copia sanguinis, etiam morbo præsente, probe discernere ab ea, quæ virium & sanguinis inopiæ ortum debet.

Theorema III.

Post venæsectionem, sæpe excretiones salutares sanguinis, imo alvi, sudoris, urinæ vacuationes melius & liberius quam ante eam succedunt.

Scholia.

I. Quia salutiferæ omnis generis excretiones sanguinis circulum, prout ille celerior vel tardior, vegetior vel languidior est, sequuntur; facile patet, si ob nimiam sanguinis copiam ipsius motus progressivus una cum excretionibus fuerit retardatus, imminuta vasorum plenitudine, augeri sanguinis circulum, ipsum hac ratione reddi fluidiorem, excretoriorum & colatoriorum vias ab obstructionibus liberari, & cruorem liberius & largius ad emunctoria pro subeundis excretionibus appelli.

II. Hinc sæpissime annotavi, suppressum in feminis mensium fluxum, brevi post venam in pede sectam sponte repetiisse. Plura etiam mihi nota sunt exempla, pertusa paullo ante vena sanguinem ex ani venis profluxisse, qui antea vel plane nunquam prodierat, vel per longum tempus restiterat.

III. Frequenti porro observatione compertum est, in plethoricis non modo, sed & iis qui spasticis detinentur affectibus, urinam difficulter reddi valdeque aquosam & limpidam mingi, sed protinus post emissum sanguinem, urinosum laticem copiosiorem stillare magisque tinctum. Idem jam pridem notavit antiquissimus *Cous Sect. 6. aph. 36.* inquiens: *difficultatem urinæ phlebotomia solvit, secare vero oportet interiores*; id quod etiam confirmat *Riverius*, *Cent. 1. obs. 1. item obs. 45. & 89.* fidem faciens: admissa venæsectione, urinas, quæ antea prorsus aqueæ, redditas fuisse coloratiores.

IV. Neque minus experientia aliquoties edoctus sum, in hypochondriacis, quibus alvus solenniter tarda atque compressa, post sanguinis missionem, eandem esse solutam & ad officium rediisse. Ratio hujus effectus procul dubio hæc est: in passione sic dicta hypochondriaca ob difficiliorem sanguinis per mesenterium & hepar transitum, vasa nimium cruore replentur, ob distensionem in eorum tunicis fit spasmus & motus peristalticus læditur, quo læso nec flatus, nec excrementa, per alvum rite secedunt ac evehuntur; a vena autem tempestive in pede pertusa, vel etiam quod non semel, sed sæpius observavi, evocato per hirudines ex ani venis cruore, restituto inde libero per tunicarum intestinalium vasa transitu & progressu, & reddito intestinis debito motu ac robore, melius alvina quoque succedit evacuatio.

Theorema IV.

Venæsectio sæpius senibus utilissima, imo ad longævam vitam confert.

Scholia.

I. Communis, sed pessimus error est, ætatem senilem plane non ferre sanguinis subtractiones, quasi vero in grandævis non redundaret sanguineus latex, ut potius ejus & virium defectu laborarent. Jam lubens equidem concedo non omnes senes esse plethoricos, & hinc sanguinis detractione indigere, nec etiam ætas per

se ad repletionem vasorum quicquam confert. Verum sunt utique senes valentes, sani, firmi, vasis capacioribus instructi, qui bene appetunt, comedunt, & non tantum concoctu faciles, sed & difficiles cibos probe ferre & digerere possunt; ideoque neutiquam etiam dubitandum, quin ex bene concoctis alimentis copiosum chylum & copiosum sanguinem gignant & colligant, cujus florida facies & vasa sanguine turgida luculenti sunt indices. Accedit quod non modo in virili, sed & in extrema ætate constituti, non raro modicum sanguinis per sedis venas profluvium cum constanti virium duratione commodissime ferant, ac ipse aliquot octogenarios novi, qui copiosum mictu sanguinem sine notabili virium decremento emiserunt. Quin potius quum senectus non adeo ad labores, exercitia & motus corporis apta sit & proclivis, eaque propter non æquali mensura & proportione egesta ingestis respondeant, sanguisque motu & calore minus consumatur, necessario nimia humorum succrescit abundantia, viscerum infarctus vasorumque plenitudo, quæ, nisi mature solvatur, morbos senibus familiares fœcundo gignit germine, marasmos, tusses, corizas, raucedines, artuum dolores, renum & vesicæ calculos, paralyses, urinæ difficultates, pruritus, scabiem siccam, quæ afflictiones, utut proxime non a copioso sanguine, sed potius ab impuritate seri proveniant, hæc ipsa tamen a succorum copia, qua excretiones impuritatum intercipiuntur, natales trahit.

II. Complura certe memoria teneo exempla senum, qui ad nonagesimum annum fere, salvi, incolumes & a morbis ætate provectis familiaribus immunes vixerunt, solo venæsectionis remedio, bis per annum admisso. Et quod senectuti non adversa sit sanguinis per venam evacuatio, universa Helvetiorum gens testatur, qui vel octogenarii, immo nonagenarii, singulis adhuc annis venæsectionem patiuntur: quam in rem *Wepferus lib. de apoplexia* legi potest. *Primerosius* etiam *lib. 4. de vulg. error. cap. 23.* venæsectionem senibus plurimum commendat, & *Derbeque obs. 1.* tribus exemplis confirmat, quod senes 80. annorum sanguinis e vena missionem commode ferre possint, in gravibus, tam ab internis, quam ab externis caussis pendentibus vitiis, id quod etiam a me in peculiari dissertatione, *de magno venæsectionis ad vitam sanam & longam remedio*, assertum est ac demonstratum. Neutiquam tamen ex his eliciendum: senibus debilibus & languentibus, qui appetentia ciborum carent magnaque debilitate ventriculi & intestinorum laborant, suadendam vel commendandam esse venæsectionem, minime omnium vero, si cum morbo diuturno chronico conflictantur.

Theorema V.

Venæsectio in febribus continuis & acutis utplurimum & necessaria & utilis admodum est.

Scholia.

I. Miror sane haud exigui nominis viros venæsectioni alias eximie patrocinantes, confidentius tamen asserere; eandem in omnibus febribus acutis, benignis & malignis, exanthematicis, vel minus talibus, nunquam esse necessariam, sed semper fere noxiam, unica tantum synocha excepta, nec in hac etiam absoluta, sed tum demum, quando eminens plethora orgasmo stipata eandem exposcant. Dicunt quidem, frequentius observatum esse, admissa sub initium hujus febris sanguinis missione, periculosas circa statum sanguinis metastases & congestiones ad caput esse consequutas, lethalem phrenitidem cum convulsionibus inducentes. Autumant quoque, naturam corporis humani œconomiam magna semper cum sapientia regentem, his in febribus non sanguinis mole peccantis vacuationem, sed potius ejusdem per in-

ten-

tensiorem calorem in serum excrementitium resolutionem cum materiæ noxiæ sequestratione, intendere; eaque propter contra naturæ institutum ac finem sanguinis eductionem adornari, & naturam in saluberrimo secretionis negotio turbari. At vero & ratio & constans experientia huic asserto refragatur. Plures certe novi juvenilis & virilis ætatis vegetos & sanguine plenos hisce febribus correptos, qui omissa venæsectione, intra paucos dies phrenitide, inflammatione ventriculi, faucium, vel etiam peripneumonia obierunt; ubi post mortem totum corpus mirum intumuit & ipse ichor sanguineus largiter e naribus manavit, fœtor quoque mox gravissimus cum putredine successit, nullam aliam ob caussam, quam ob inflammatoriam sanguinis in partibus stasin. Vicissim multiplici observatione confirmatum habeo, unicam vel etiam repetitam sanguinis in acute febrientibus missionem, non modo anxietates, sed & alia sæva symptomata imminuisse, vel plane sustulisse. Ut taceam Gallorum morem, qui in omnibus febribus non semel, sed bis vel aliquoties, venam cum bonis ægrorum rebus pertundunt. Metastases vero sanguinis ad caput circa tempora critica venæsectionem ciere, fallacia caussæ ut caussæ videtur. Nam licet phrenitides & convulsiones malo successu febre acuta laborantibus sæpe accidant, eodem tamen modo, immo frequentius id evenit, ubi venæsectio omissa, quam ubi admissa. Et quum omnes fere in febribus acutis, phrenitide & convulsione pereant; certe si venæsectio horum caussa, intermissa eadem, non facile quemquam acute febricitantem interire, prona fluit consequentia.

II. Ego potius neutiquam asseverare dubito, sanguinis missionem in febribus acutis sæpissime utilem esse admodum ac necessariam. Etenim qui acutis corripiuntur, omnes plus sanguinis & humorum abundantia, quam defectu laborant. Jam vero in comperto est, febris essentiam maxime in intensione toni & spastica quadam constrictione universi generis vasorum & fibrarum, a qua etiam & progressus sanguinis & caloris ac æstus incrementum dependet, consistere; notum porro est, spasmo vasorum alveos angustari, calore autem succos expandi, majusque spatium affectare; ideoque redundans & exæstuans cruor libero per sanguifera vasa transitu, exclusus, non potest non impetuose huc & illuc agi & ad vasa minoris diametri, quæ sanguinem secundum naturam non admittunt, tanquam loca incongrua pelli, inque eorum angustiis obhærescere ac stasin concipere, unde periculosæ inflammationes, nonnisi tempestiva sanguinis detractione felicissime præscindendæ. Uberius hoc patet peritissimorum in arte virorum testimoniis. Ipse artis parens *Hippocrates de vict. acut.* §. 5. in acutis sanguinis missionem serio commendat. Quin Veteres in ejusmodi præcipitis periculi morbis sanguinem ad animi usque deliquium subtrahebant, uti potissimum auctor est *Galenus lib. 1. de rat. vict.* perhibens: hujuscemodi missionem sanguinis non tentandam esse nisi in acutissimis morbis, iisque, in quibus robustæ vires, florens ætas, plurimus sanguis, regio, aer & anni tempus bene temperata, quales morbi existunt, febres ardentissimæ, dolores sævissimi, maximæ viscerum inflammationes, carbunculi, synochus, lassitudo phlegmonosa, dolores articulorum vehementissimi. In his enim omnibus multo sanguine semel vacuato, statim quiescit calor, quibusdam alvus cietur, aut sudores moventur, & ita solvitur, aut saltim minuitur morbus, teste *Hollerio Comment. ad aph. 3. sect. 1. Hippocr.*

Theorema VI.

In febribus etiam exanthematicis, petechialibus, purpuratis, variolis, morbillis, quin ipsa peste, venæsectio non prorsus inluta, sed prudenter

adhibita, magno interdum præsidio.

Scholia.

I. Haud levis momenti inter Medicos viget dissensus: an in ils febribus, ubi pernicialis materia ad cutis superficiem appellitur, sanguis utiliter possit subtrahi? Compluresaffirmant, alii prorsus pernegant, utrique experientiam in partes advocant. Sed distinctio utique facienda & circumstantiarum rationi hujus remedii usus accommodandus. Nimirum ubi succi deficiunt, vires statim in principio elanguescunt, pulsus debilis, durus & parvus, vasa copiosa, sed angusta, vel etiam robur per animi afflictionem dejectum: verbo: ubi malignitas humorum, ut cum scholis loquar, præsto est, damnosum magisq; ad perniciem, quam salutem ęgri vergens molimen est, sanguinem evocare. Etenim ad materiam non tam mole gravem, quam causticam, subtilem & virulentam, nervosis partibus infestam, eliminandam, valida cordis & arteriarum motrix vis requiritur, quę a sufficienti sanguinis & fluidi nervei influxu exspectanda. Deinde ipsa hæc pernicialis materia expellenda nonnisi beneficio sanguinis & humorum ad superficiem corporis advehitur, ubi vasa minoris diametri sunt, facile concidunt & nonnisi vegeto appulsu replentur. Quod si igitur quis succos & sanguinem, ubi jam deficiunt, & robur languet adhuc subtrahere vellet: is certe grave afferret damnum, & nihil aliud efficeret, quam ut materia hostilis intus remanens instar veneni solidorum & fluidorum motum perverteret ipsamque mortem inferret.

II. Longe alia ratio est ob nimiam sanguinis copiam ejusque ab æstu febrili rarefactionem, cordis & arteriarum tunicæ tam vehementer distenduntur, ut systoles earum imminuatur ac sufflaminetur, eaque propter sanguis non vegete ac libere ad minimos cutis tubulos appelli; ibique materia quæ in vitio est excerni queat. Tunc utique ipsa ratio dictitat, evocata quadam sanguinis portione, residuo ad validiorem circuitum viam pandi, resistentiam tunicarum succorum impulsui æquabilem ipsumq; systalticum & diastalticum reciprocum motum revocari, quo fit, ut sequestratio & evacuatio noxii quam optime & ex voto succedat: Obvium hoc est sæpissime in corpore juvenili & plethorico, sanguineæ constitutionis, sub diæta lauta & vinosa, tranquillo etiam & quieto vitægenere, aut ubi etiam ob intemperantiam animi affectuum excretiones imminutæ succorum abundantiam genuerunt. Hujus habitudinis corpora, quando purpura, petechiis, catarrhali benigna aut maligna febri, vel etiam variolarum morbo laborant, intermissa venæsectione certo in discrimen adducuntur; contra ea omnia ex voto succedunt, si plethora demta, liberior sanguini conciliatur progressus.

Theorema VII.

Non perniciosa, sed quandoque admodum proficua est sanguinis missio in febribus, apparentibus jam in cute exanthematibus.

Scholion.

I. Per manus quasi tradita est opinio: efflorescentibus jam in corporis cortice petechiis, purpura, variolis & morbillis, nec sanguinem mittendum, nec alvum subducendam esse, ne maligna ad habitum corporis relegata materia irreparabili cum damno ad interiora retrahatur. Quamvis vero hæc observatio non exigui sit momenti ipsaque experientia nitatur, non tentandam esse sanguinis subtractionem, ubi natura, ut sic dicam, in opere excretionis occupata, & ubi exanthemata non longam & fixam sedem in cute habuerunt: nihilominus tamen dantur casus, ubi venæsectio comparentibus etiam efflorescentiis utilis est ac necessaria. Observavi enim in iis, qui purpura, sive primarius, sive secundarius morbus fuerit, variolis vel morbillis perierunt, vehementes spasmos, tam in artubus & partibus extremis, quam etiam abdomine, quos ob cutim contractam, non modo exanthema-

tum

tum retrocessio, sed & summa anxietas, corporis jactatio & sæpius delirium cum animi deliquio fuerunt insequuta; quæ omnia lethifera symptomata non tam, ut vulgaris fert sententia, a materia exanthematica interiora repetente, quam potius a sanguinis impetu & congestione ad cor ac cerebrum facta, accesserunt. Hinc sola ratione ductus, quatuor intra anni spatium puerperas, purpura laborantes, conclamatis propemodum rebus, sola sanguinis e vena brachii emissione, per DEI gratiam a præsentaneo mortis periculo vindicavi. Simulac enim sanguini exitus concessus, protinus præcordiorum anxietas, animiq; defectio evanuerunt & melius sese habuerunt ægrotantes, summa cum Chirurgi & adstantium, mortem sub ipsa operatione præsagientium, admiratione. Eadem ratione in juvene periculose variolis laborante, cum imminens delirium & ingens precordiorum angustia mortem prænunciarent, venæsectionem in brachio summo cum sanitatis emolumento institui jussi. Neque hæc assertio clarissimorum Medicorum destituitur consensu, quos inter primo loco memorandus summus venæsectionis patronus, *Botallus*, qui *lib. de venæsect. pag.* 150. *seq.* testatur: se in bubonibus pestilentialibus, & aliis exanthematibus, si febris non remiserit, summo cum fructu sanguinis missionem suasisse; ut *Muraltum*, qui *Dec.* 2. *Ann.* 7. *obs.* 115. *M. N. C.* venæsectionem in febre epidemia, papulis per corpus sparsis, salutarem annotavit, aliosque prætereamus.

Theorema VIII.

In morborum & febrium paroxysmis atq; exacerbationibus venæsectio non sine periculo, die autem intercalari vacuo utiliter, instituitur.

Scholion.

I. In paroxysmis febrium intermittentium, in epileptico, hysterico, nec non hypochondriaco insultu, & quandocunque extrema frigent, vel interni calores & anxietates ægrum exagitant, admissa venæsectio symptomatum vehementiam non modo acuit, sed & mortis periculum arcessit. Ratio hujus phænomeni in proclivi. Etenim morborum & symptomatum exacerbationes nunquam non spasmi partium, præsertim externarum, ventriculi quoque & intestinorum comitantur, quibus sanguinis liber cursus intercipitur isque majori impetu ad vasa majora, pectus præsertim & cor, urgetur. Si quis itaque in brachio, vel pedibus, ubi omnia spasmo constricta sunt, sanguinem evacuare instituat; is certe vehementiam spasmorum his in partibus augebit. Nam quo largius atq; uberius sanguis his partibus subtrahitur, eo plus incrementi capit spastica fibrarum contractio; quum nihil sit, quod spasticæ huic crispaturæ & regurgitationi sanguinis ad interiora magis resistat, quam validus cordis & arteriarum impulsus & liberalis sanguinis renitentis ad partes affluxus. Hinc utiq; differre oportet sanguinis subtractionem in die intermissionis, vel remissionis, quo spasmus conquievit & liberior sanguinis ad partes affluxus restitutus. Est tamen ubi etiam ipso in paroxysmo spastico venam aperire insigniter conducit, non quidem in partibus spasmo affectis, sed iis ad quas sanguis maximo impetu grassatur. Sic sæpiuscule contingit, ut a spasmo partium abdominis, immo pedum, qui frigore horrent, ob incussum terrorem, ut aliam caussam, sanguis ad pectus & caput impetuose agatur, ipsamque apoplexiam vel suffocationem minetur; quo in casu utilissime & cum præsentaneo levamine vena non partium inferiorum, sed superiorum in brachio, pertunditur.

Theorema IX.

Datur levior apoplexiæ species, quam sola tempestiva sanguinis missio discutit.

Scholion.

I. Quando vel ex vehementiori animi affectu, præsertim terrore, vel graviori inferiorum partium spasmo, sanguis cum impetu ad caput latus, vasa mem-

membranarum cerebri arteriosa copia sua ita distendit, ut motus eorum systalticus sufflaminetur, species fit apoplexię levioris. Est hic affectus feminis sic dictis hystericis, sanguine plenis & sensibilioris corporis ac animi admodum familiaris, & a vulgo & imperitis Medicis pro animi deliquio venditatur, a quo tamen longe multumq; differt. Etenim sub animi defectione cordis & arteriarum pulsus silet, facies pallida est & spiritus plane interclusus: in apoplectico autem hoc leviori insultu, omnis sensuum tam internorum, quam externorum usus perit, membra immota jacent, cor vehementi palpitatione concutitur, pulsus magnus & celer micat & facies intumescit ac rubore suffunditur. Neque tamen mitior haec apoplexia oritur a disruptis vasis, quod incurabile malum, neque a seri secessu, qui in paralysin terminatur, sed a sola stagnatione sanguinis in canalium nimis distentorum alveis subnascitur. Compertum enim ex anatomicis est, arterias carotides, & vertebrales etiam, quamprimum calvariam subeunt & per cerebri membranas excurrunt, crassiores suas tunicas, quibus alias in toto corpore arteriosa vasa vestita sunt, deponere; eaque propter non mirum est, a copia & impetu sanguinis ad cerebrum delati, vim eorum contractilem elasticam, cujus beneficio sanguinis ulterius in venosos capitis sinus protruditur, minui & solvi, sicque sublata carotidum systole, cruorem in vasis membranarum cerebri plexuque carotideo nimium distentis stagnare, & hinc sequestrationem atque influxum liquidi nervorum, a quo motus & sensus, intercipi, istudque in motu sisti. Quae quum ita sint, jam facile liquet ad restituendam systolen, sanguinis per caput liberum progressum & liquidi in nervos influxum revocandum, vix praestantius & aptius dari auxilium, sanguinis sufficiente, & ex aperta amplo foramine brachii vena, detractione; ita enim intra breve temporis spatium mens, sensus, motusque corporis ad officium redeunt.

II. Perperam autem aegrotantium ita affectorum rebus & saluti consulunt, qui ob minus perspectas hujus mali caussas, venam in extremitatibus inferioribus aperire suadent, quia hae partes plerumque in ejusmodi accessione spasmo constrictę, frigidę & a loco affecto nimis remotae sunt, quo ipso impeditur, quo minus sanguis commode derivari queat. Quin aliquoties observavi, in corporibus, ubi totum nervorum systema ad spasticas contractiones valde proclive & extrema semper erant frigida, a venęsectione, eaq; parciori, intra aliquot horarum decursum vehementiam spasmorum in inferioribus magis increvisse; qua postea sanguis ad caput impetuose propulsus, insultum quem descripsimus apoplecticum peperit, adeo subinde invalescentem, ut nisi tempestiva sanguinis missione fuerit discussus, egrum jugularit, aut minimum paralysi memorięque debilitate affecerit.

Theorema X.

Morbi capitis a sanguinis congestione vasorumque distensione oborti exigunt venaesectionem, in vicinis tamen partibus instituendam.

Scholia.

I. Vehemens & contumax capitis dolor, narium frequens stillicidium, insania, melancholia, vertigo, ophthalmia, capitis erysipelas, nec non laryngis & pharyngis inflammationes, sępissime ortum trahunt a spasmis, nimia sanguinis ad superiora congestione & gravi vasorum distensione, praesertim in hypochondriacis, vel ubi ventriculus cum intestinis flatibus & scybalis turgent, vel spasticis constrictionibus laborant, quibus liber & aequabilis sanguinis circuitus intercipitur, ut magna copia & impetu ad alias partes, maximeque caput ruat, ibidemque morbos hos inducat. Et tum quidem ad derivandum sanguinis impetum omneque arcendum periculum, in loco capiti vicino, fronte scilicet, temporibus, sub lin-

lingua, item in collo, secare expedit.

II. In gravi quidem cephalalgia, ophthalmia, angina, venæsectio sub lingua semper utilissima; in phrenitide vero, melancholia & capitis a caussa interna dolore, vena jugularis externa commodissime aperitur, aut si hæc ab imperito Chirurgo inveniri non potest, vena secundum longitudinem frontis exporrecta, quæ jugularis externæ ramus, collo prius sub mento constricto & spiritu retento, pertundenda. Solennis jam fuit hujus frontalis venæ incisio antiquissimis temporibus, teste *Hippocr. Sect. 5. aph. 68.* sic perhibente: *parti capitis posteriore laboranti in fronte excurrens vena incisa prodest*. Confirmat hoc *Hollerius comm. in h. a. constat,* inquiens, *experientia, quod hac phlebotomia multi derepente a capitis dolore liberentur*. *Alexander* quoque *Trallianus l. 1. c. 13.* mirifice in phrenitide sanguinis e vena frontis missionem commendat, eademque phreniticum momento securasse testatur; & *c. 16. de melancholia* scribit: *si humoris sanguinei materia cerebro impacta fuerit, tunc audacter vena in fronte secatur: nam ob totius corporis vacuationem, si loco jam remedia adhibeas, nihil nocebit*.

III. Licet sectio venarum capitis, in fronte, pone aures, jugularis externæ, sublingualis, in morbis qui caput gravius offendunt, experientia teste, eximiam conferat opem; id tamen non universale est, neque omnibus omni tempore convenit, sed simul consideranda est ipsius corporis constitutio. Nam si ejusmodi capitis morbis magna vasorum plenitudo juncta, vel etiam spasmi vehementiores in inferioribus, sanguinem ἄνω & cum impetu ad caput urgent, verendum est, ne dato per apertam ibi venam vacuo spatio, major cruoris copia eo invitetur. Quapropter Veterum peritissimi, unanimi suffragio ut vena simul in brachio vel pede solvatur, suadent. Sic *Trallianus l. 1. c. 16. si,* præcipit, *circa caput aliquid moliri cogites, priusquam totum corpus recrementis liberum reddiderit, offendes magis, quam juvabis, copiosiorem materiam ad locum affectum attrahens*. Neque minus *Hollerius comment. in alleg. aphorism. si dolor est*, ait, *in capite cum corporis plenitudine, oportet primum cubiti venam aperire, deinde secare venam frontis; si nulla adest plenitudo, tuto venam frontis statim secabimus; sique dolor capitis est per consensum; v. g. a suppressis mensibus, primum secanda est vena malleoli, deinde cubiti, tum frontis; si cœperit dolor a diaphragmate, aut hepate, aperienda vena cubiti, postea veniendum ad frontem*; & quamplures adhuc de incisione ipsa tenendas cautiones subjicit.

IV. Ad sectionem venarum, quæ linguæ substratæ sunt, in angina, quod attinet; pariter notandum & eandem cum periculo in corpore plethorico tentari, nisi plethora prius per apertionem venæ in brachio soluta fuerit. Obsequendum itaque est consilio *Tralliani*, quod *l. 4. c. 1. de angina*, proponit: ego inquiens, *sane novi, cum usus valde urgeret, me venam cubiti mane aperuisse, diluculo lingua subjectas secuisse, & vesperi ex cremore ptisanæ lacrimam scammonii exhibuisse, atque ita anginam percuravi*. Pergit deinde: *novi etiam jugulares venas a me sectas esse, cum linguæ subjectas non invenirem, ac plurimum adjuvisse*.

Theorema XI.

In morbis pectoris, ut pleuritide vera & peripneumonia, incisio venæ in brachio sæpe summe est necessaria.

Scholion.

I. Utut pleuritis spuria, quæ rheumatismi, sive doloris arthritici species est, a sero acri intra membranam pleuræ, costas cingente suborta, non semper sanguinis missionem poscat, sed sæpe sola diaphoresi felicissime tollatur; longe tamen alia ratio est pleuritidis veræ & peripneumoniæ, quarum illa nonnisi levior, hæc profundior pulmonum inflammatio est, a stasi sanguinis firmius impacti pulmonum vasis pro-

prognata. In his enim utique sanguinis subtractione, quin non una, sed quandoque si corpus sanguine diffluit & plethora urget, reiterata opus est, ad incrementum inflammationis impediendum, quod fit, quando sanguis nimium in vasis congestus, stagnans & progressu libero exclusus, per proximum locum ad meliorem derivationem ex incisa vena evocatur, & quidem facta paullo ampliori incisione, quo eo citius & promtius impetu acquisito descendere & a pulmonibus derivari possit.

Theorema XII.

Triplex venæsectionis eximius usus, evacuatorius nempe, revulsorius, & derivatorius.

Scholia.

I. Evacuatorius venæsectionis usus dicatus est minuendæ sanguinis plenitudini, & hoc proposito, nihil interest ex quacunque parte ipsum detraxeris. Derivatio ex usu est ad sanguinis fluxum ex parte affecta in alia loca opportuna adducendum & invitandum, quo ibi evacuetur. Sic in affectibus, quæ abdomen excruciant spasticis, flatulentis & qui a fluxu mensium & hæmorrhoidum impedito vel suppresso eveniunt, tutius secatur vena pedis, quam brachii, ad derivationē. Hinc recte *Hippocrates lib. de nat. hum.* §. 20. inculcat: *oportet venæsectionem in doloribus dorsi & coxendicum in poplitibus & malleolis efficere.* Et *Severinus de efficaci Medic. c.26. pag. 62.* tradit: in dolore nephritico præcavendo, in promovendis hæmorrhoidibus, purgatione lochiorum, in ani inflammatione & prolapsu, in sanguinis vomitu, in ischiatide venam pedis secari quam felicissime. Contra ea in affectibus capitis, apoplexia, lethargo, mania, melancholia, phrenitide, catarrho suffocativo, asthmate sanguineo, hæmoptysi, pleuritide, peripneumonia, inflammatione hepatis spuria, sanguis mole & influxu peccans ac cito derivandus felicius & utilius ex proximiori loco, brachio nempe exantlatur. Revulsio vero, seu potius avulsio fit, quando sanguinis impetus ex partibus inferioribus ad superiores, sursum quasi retrahitur, sive revolvitur. Ita in nimio mensium vel hæmorrhoidum fluxu utiliter vena secatur in brachio. Idem commode fit in gravidis ad abortum præcavendum, si vasa uterina a sanguine nimium infarcta & distenta sunt, ut pondus uteri deorsum tendentis, inferioribus quodammodo molestum fiat & onerosum.

II. Usus venæsectionis derivatorius & revulsorius caute atque prudenter administrandus. Nam si obstructiones vasorum a sanguine impacto submovendæ, non adeo largam, sed parciorē ex loco vicino portionem subtrahere expedit, quo reliquus ad partem laborantem majori impetu ruat, & obhærescentem in minimis vasculis elidat; eo quod a parciori sanguinis missione restitans in venis majorem a celeritate vim acquirit. Hinc est, quod apertio venæ saphænæ non raro mensium fluxum in momento restituat, & hæmorrhoidale stillicidium sanguis incisione venæ in pede promoveatur & expeditius reddatur; quum contra subtracto in manu vel etiam in pede nimio sanguine, sæpe effectus obtinendi deficiant. Si morbus vero est inveteratus, & tāta vasorum obstructio, ut tolli nequeat; tum in corpore plethorico apertio saphænæ plus nocet, quam prodest, quia san[illegible]nem versus uterum uberius allicit, ut major vasorum obstructio inde nascatur. Neque in hemicrania, seu capitis dolore contumaci, vertigine chronica, melancholia, venæ sectio in fronte quippiam adjumenti afferre potest, quia major inde sanguinis ad caput affluxus proritatur & vasa membranarum cerebri obstructa magis infarciuntur, sed præstat tunc sanguinem ex inferioribus ducere. In malo ischiadico recenti venæsectio in pede præsentaneum sæpe conciliat levamen, in diuturno vero malo neutiquam, sed incremento favet. Tutius itaque, si corpus succis, & sanguine farcto, cum

Hol-

Hollerio Comentar. in Sect. IV. aph. 36. primum venam secamus in brachio, deinde ischiadicam, ut non in uno, sed in diversis locis sanguis revellatur. Ac ibidem apprime ad veritatem hic auctor scribit; quod in dysuria, si fit ab infarctu renum a sanguine, item in inflammatione vesicæ, primum incidenda sit vena brachii, deinde etiam statim subjungenda saphæna in malleolo, aut poplite. Ex quibus omnibus plenius innotescit: in loco admodum vicino sectionem fieri posse, si morbus est recens & caussa mobilis, neque adeo magna vasorum plenitudo; ubi vero diutius traxit ægrum, vel corpus nimium sanguine redundat, tum prius in remotioribus partibus, deinde in vicinis, venas aperire convenit.

Theorema XIII.

Multum interest ut justa sanguinis quantitas evacuetur & quandoque reiterata venesectione opus est.

Scholia.

I. Ætate adolescentes, vel tenerioris texturę homines vasisque tenuioribus præditi, & feminæ, quæ facile incidunt in animi deliquium ob largiorem sanguinis missionem. Abstinere ab ea debent; sed potius, si venæsectione opus angustiore foramine, neque simul & semel, sed plaga aliquoties digitis compressa, gradatim sanguis mittendus his est. Feminæ vero post annum quinquagesimum, quo ordinario mensium fluxus desinit, largiorem postulant sanguinis extractionem, quo etiam valet in viris robustis; qui magna habent vasa, & ubi sub lauto vitæ genere consuetus hæmorrhoidum fluxus cessare incipit. Vernali tempore, præsertim Majo, corpora largiorem sanguinis e vena fluxum ferre possunt, quam tempore æstivo, vel autumnali: parcius vero sanguis venis eximendus est, in nimiis hæmorrhagiis, ut hæmoptysi, in enormi mensium vel hęmorrhoidum fluxu; neque etiam ante mensium ordinarium tempus multo sanguine corpus spoliare consultum, ne subsequuturus fluxus, vel plane cesset, vel imminuatur.

II. In febribus omnibus inflammatoriis, item exanthematicis, si ob nimiam sanguinis copiam opus est ejus missione, curatius paulo circumspiciendum est, ut justa emittatur quantitas. Nam si sub nimia ejus abundantia tantum parva portio educitur, ad unam vel alteram unciam, expansione sanguinis orgastica inde magis sępe increscente, nihil juvat, ut potius plus obsit, inflammatio inde augescat & exanthematum eruptio minime promoveatur; si vero supra modum & magis quam par est sanguis e vena hauritur, tunc pariter plus detrimenti, quã emolumenti affert; siquidem expulsio exanthematum, quę per sanguinem ad summam cutim delatum fieri debet, impeditur, ut materia corrupta summa cum pernicie intus maneat. In peripneumonia & pleuritide nimia sanguinis detractio impedit expectorationem & discussionem inflammationis, quæ etiam mediante sanguine fieri debet. In rheumatismis, erysipelate, doloribus arthriticis vagis & fixis, etiã hæc observatio, ut justa sanguinis quantitas ad morbum curandum relinquatur, necessaria; id est, ne vel nimium vel adeo exiguum evacuetur.

III. Si plethora, tam ad vasa, quã ad vires, nimis urget, magna sępe sanguinis portio, interdum ad libram unam mediam, ex venis exantlanda est, si vero parum extrahitur, sanguine majus spatium inveniente, plus ejus elater intenditur, magis expanditur, & sæpe majori cum impetu in affectam partem irruit. Observantur adhuc animo nostro exempla, ubi in eminenti plethora per parvum foramen duabus tãtum circiter unciis eductis, intra paucas horas insultus apoplecticus sequutus fuit, qui largiori venæsectione in brachio, ad uncias octo, feliciter sublatus. Memini quoque a fluxu hęmorrhoidali, vehementia frigoris suppresso, in Principe plethorico summas pręcordiorum anxietates fuisse subortas, ubi

ubi secta fuit vena in pede, qua non ultra quatuor uncias sanguinis emissum, consequente symptomatum exacerbatione, anxietatis scilicet præcordiorum, vigiliarum, inquietudinis, spirandi angustiæ, quę tamen omnia repetita ad septem uncias sanguinis missione, & quidem in altero pede, protinus conquieverunt.

Theorema XIV.

Rheumatismos, catarrhos, coryzam, tussim, venæsectio improvida sæpe gignit; tempestive autem admissa egregie arcet.

Scholia.

I. Observatio in praxi medica attenta sæpius nos docuit, a vena secta, præsertim vere & autumno, tempestate non adeo placida & serena, complures post aliquot dies in graves catarrhos, coryzas, tusses, passiones rheumaticas & febres catarrhales incidisse, idque familiarissime, si non probe vestiti, corpus auræ frigidiori & humidiori, maxime vespertinæ, objecerunt. Id enim fere perpetuum est, sub paullo largiori sanguinis missione perspirationem minui, adeoque humores per tubulosum cutis corticem sub forma vaporis evehi solitos in interioribus quodammodo remanere, id quod frequentius evenit, si corpora sunt spongiosiora & vasis exilioribus prædita. Neque ratio hujus effectus adeo latet. Nam detracta notabili sanguinis portione, vascula, præsertim minora & extrema, antea sanguine distenta, nunc detumescere & vacua fieri incipiunt. Et quum exquisitus admodum & sensibilis tonus in subcutaneo integumento vigeat, fit, ut sub auræ frigidioris accessu, fibræ cutis elasticæ contrahantur ipsique tubuli sudoriferi sic occludantur, unde recrementa sudoris non modo in corpore remanent, sed & ab exterioribus ad interiora, præsertim, faucium & bronchiorum loca glandulosa, vel etiam ad articulorum glandulas mucilaginosas, vel ad eorum ligamenta glandulosa, feruntur, ubi serum valde acre, salsum, stagnans, molestas irritationes, vasorumque constrictiones efficiens, cursum liberum impedit, unde secessiones seri, dolores, ardores & copiosi humoris affluxus suscitantur.

II. Quemadmodum vero ex improvida, vel nimia sanguinis emissione catarrhorum fons & origo promanat, ita ex ebriori observatu constat, venæsectionem prudenter vere & autumno institutam & quotannis repetitam, complures a coryza, gravedine & tussi anniversaria liberasse; maxime eos, qui antea sanguinis copia laborarunt, nunquam tamen venæsectionem admiserunt. Vernali enim tempore ob majorem aeris rarefactionem & elasticitatem, turgent maxima sanguinea vasa propter sanguinem a subtilioris ætheris accessu magis expansum. Si itaque omittitur sanguinis, vel a natura, vel arte facta vacuatio, sanguinis & humorum in locis maxime laxis, mollibus, glandulosis promtę ac faciles fiunt stagnationes, decubitus & seri secessiones; quæ omnia mala per opportunam sanguinis ventilationem præscindi possunt.

Theorema XV.

Colica flatulentia uti a venæsectione nonnunquam exacerbatur; ita convulsiva & hæmorrhoidalis eadem sæpe levatur & abigitur.

Scholion.

I. Origo flatuum, qui intestina obsident atque moleste distendunt, pendet frequentissime ab intestinorum atonia, sive labefactato eorundem peristaltico motu. Nam sicut vigore hujus motus, & flatus, & alia in intestinis contenta, inferiora versus pelluntur: ita imminuto, vel destructo eo, ingens flatuum, præsertim in flexuris coli, circa hypochondria, proventus fit atque stagnatio. Hæc vero intestinalis atonia maxime originem suam ducit a defectu laudabilis fluidi nervei & sanguinei, quare senes itemque a morbo convalescentes, vel affectu animi diuturno debilitati, nec non homines phlegmate abundantes, & infrigidantibus ad-

admodum cibis vescentes, colica frequentissime laborant, quæ non sanguinis imminutione, sed medicamentis carminativis, balsamico & aromatico elemento instructis, quam feliciter sanatur. Alia vero ratio est colicæ sic dictæ spasmodicæ, sive convulsivæ, quæ a sanguine inter tunicas intestinales hærente, easdemque cum vehementia distendente nascitur, ubi sanguinis tempestiva e pede missio, non modo ab hoc calamitoso malo præservat, sed & illud ipsam præsentissime mitigat, quod etiam *Riverius* jam *Cent.* 1. *obs.* 44. recte annotavit.

Theorema XVI.

Tam ante, quam post venæsectionem quædam utiles tenendæ cautiones.

Scholia.

I. Non facile, nisi summa necessitate urgente, in ipso æquinoctio vel solstitio, in plenilunio etiam & novilunio, vel die pluvioso & turbido, venarum sectio celebranda est; sed consultius est, aliquot dies ante hæc tempora & die sereno præservationis caussa hoc institutum perficere, hanc maxime ob rationem, quia circa hæc tempora mensium fluxus ordinario incidunt & plures ex morbis spasmodicis, paroxysmi epileptici & qui hypochondriacis & melancholicis sunt familiares, redire solent, ante quorum accessionem corpus a superflua sanguinis redundantia per venæsectionem liberare præstat.

II. Consultius semper est, præsertim si quis facile animo deficiat, non ventriculo vacuo, sed jusculo sumto, factoque paullo angustiori foramine, venæsectionem administrare.

III. Post sanguinis per sectam venam decessum, nec potu, nec cibo onerare ventriculum oportet, multo minus se inebriare, aut corpus frigido, vel humido aeri objicere. Crebra enim docuit experientia, plures hac ratione, Martio præsertim & Octobri, inprimis si corporis habitus fuit spongiosus, in coryzas, tusses, rheumatismos, febres catarrhales & pleuritidem spuriam incidisse; utpote per sanguinis missionem eamque largam, perspiratio non parum minuitur, eo quod ad subcutaneos & sudoriferos tubulos fluidum eximie exhaustum tanta mole non amplius accedens, eos non ita patulos atque apertos ut antea servat. Hinc aer frigidus accedens eos facile claudendo, humorumque cursum a superficie corporis ad interiora reflectendo, jam memoratos morbos inducit.

IV. Magis pro sanitate est, primas vias ipsumque ventriculum a cruditatum copia & sentina humorum, non per forte purgans, sed laxativum, ante usum venæsectionis liberare. Cavendum vero maxime in plethoricis a fortibus purgantibus tanquam veneno, eo quod operationem suam vehementiori intestinorum spasmo exserunt, eoque liberiorem sanguinis progressum valde turbando, perniciales congestiones hinc inde in partibus sæpe efficiunt.

V. In feminis ob mensium fluxum, & viris hæmorrhoidum stillicidio obnoxiis, præstat semper venam pedis aperire, ne sanguis ab iis emunctoriis divertatur: viri vero hæmorrhoidibus vacui, venæsectioni in pede non in totum assuescant. Non semel enim observavimus hæmorrhoides inde cœcas sine fluxu fuisse proritatas, ad quas removendas venæsectio in brachio debuisset institui.

VI. A misso sanguine exquisitior victus ratio tenenda est, neque protinus æger ad pristinam diætam, perinde ut canis ad vomitum, redeat. Hinc majorem in modum detestandus est mos Germanorum, qui numquam lautius edunt ac bibunt, quam ubi venæsectione perfuncti sunt.

Theorema XVII.

Cucurbitulæ cum scarificatione vicariam sæpe præstant venæsectionis operam.

Scholion.

1. Placet insignem locum ex ipso

Cel-

Celso l. 2. c. 10. de usu cucurbitularum cum ferro adducere, sic habentem: *usus cucurbitulæ præcipuus est, ubi non in toto corpore, sed in aliqua parte vitium est, quum exhauriri ad confirmandam valetudinem satis est. Idque ipsum testimonium est, etiam scalpello sanguinem, ubi membro succurritur, ab ea potissimum parte, quæ jam læsa est, mittendum; quod nemo cucurbitulam diversæ parti imponit, nisi cum profusionem sanguinis eo avertit, sed ei ipsi, quæ dolet, quæque liberanda est.* Quare in rheumatismis, præsertim quæ dorsum, scapulas & brachia occupant, in doloribus quoque artuum utiliter scarificatio fit sat profunda, & ubi dolor pressorius & constrictorius frigidus occupat, sed quod notabile est, parcior semper sanguinis quantitas ex læsa, quam ex sana parte educitur. Ad dolores padagræ avertendos, nonnulli singulis mensibus non sine utilitate scarificationem in planta vel dorso pedis admittunt. In efflorescentiis & deformitate faciei etiam utiles sunt scarificationes cum cucurbitulis, ad eliciendum & derivandum sanguinem a facie. In cutis defœdationibus, scabie, non inutiliter in obesis & spongioso corporis habitu præditis, identidem adhibentur.

Theorema XVIII.

In acutis, ubi vires non patiuntur sectionem venæ & celerem sanguinis emissionem, præstat paullatim & successive eum, si opus est, per scarificationes & cucurbitulas evacuare.

Scholion.

I. Præclara sunt hanc in rem monita apud *Celsum qui l. 2. c.* 11. *opus est*, inquit, *cucurbitula in acutis quibusdam, si & levari corpus debet & ex vena sanguinem mitti vires non patiuntur. Idque auxilium, ut minus vehemens, ita magis tutum, nec unquam periculosum, etiamsi in medio febris impetu, etiamsi in cruditate adhibeatur; ideoque ubi sanguinem mitti opus est, si incisa vena præceps periculum est, aut nobili in parte corporis vitium est, etiam huc potius confugiendum est; cum eo tamen, ut sciamus, hic, ut nullum periculum, ita levius præsidium esse, nec posse vehementi malo, nisi æque vehemens auxilium succurrere.* Ego in experientia fundatum quam maxime egregium hoc *Celsi* monitum deprehendi. Non semel enim, sed sæpius observatum a me est, morbos capitis, ut epilepsiam, vertiginem, insaniam, motus artuum convulsivos, a secta vena ac celeriori & paullo largiore sanguinis emissione, incrementum cepisse, & paroxysmos sequentes graviores redditos; idque maxime annotavi in sensibilioribus corporibus, juvenibus; contra vero eductionem sanguinis per cucurbitulas quam optime ferre potuerunt, & cum levamine malorum. Ratio mihi hæc videtur: quod vehementia spasmorum in partibus affectis, cui valde sanguis interius in vasis resistit, increscat, si subito ipsis detrahatur. In acutis febribus, quando a congestione sanguinis in capite metuenda est phrenitis, consultius etiam est per cucurbitulas occipiti appositas sanguinem detrahere, quam per venam cubiti sectam. Ægyptiis Medicis olim, ut refert *Alpinus de Medic. Ægypt. pag.* 79. frequenti in more positum erat, in omnibus acutis febribus, capitis dolorib; & inflãmationibus, item in putridis febribus, ubi ex rubore in facie, assiduis vigiliis, phrenitidem metuebant, venas intra nares scarificare, maxime in diebus criticis atq; ab iis tepido aquæ dulcis balneo educi. Ubi vero in morbis celeri opus est auxilio & derivatione sanguinis a parte laborante, v. g. in insultu apoplectico, peripneumonia, inflammatione uteri, syncope cordiaca, quę ab infarctu sanguinis in corde fit, aut suffocationis periculo, parum opis præstant cucurbitulæ, sed potius circa locum affectum propius infligenda est plaga paullo amplior & sanguis celeriter educendus.

Theorema XIX.

Cucurbitulæ locum habent; ubi sanguine vel sero in parte quadam exter-

terna flagnante dolores, tumores, inflammationes, vel alia vitia fiunt.

Scholion.

I. Hanc veritatem quoque egregie confirmat *Celſus l.c.* dum ait: *uſus cucurbitulæ præcipuus eſt, ubi non in toto corpore, ſed in parte aliqua vitium eſt, quam exhauriri ad confirmandam valetudinem ſatis eſt*. Uſus enim ſcarificationis duplex eſt, vel evacuatorius, vel derivatorius, ille ad minuendam plethoram, hic vero ad extrahendam materiam corruptam & infixam utilis. Multi ex Veteribus & præcipue Ægyptii negabant, cucurbitularum uſum ad ſolvendam plethoram aptum eſſe remedium, ſed certis tantum locis, & partibus afflictis imponebant cucurbitulas. Verum quando illæ ipſę omnium regionum partibus, dorſo, brachiis, femoribus, cruribus apponuntur, & paullo profundiores ac repetitæ fiunt inciſiones, ad uncias ſæpe duodecim educi poteſt ſanguis, ejuſdem ponderis, conſiſtentiæ, quam qui e vena extrahitur. Nam aliquoties fecimus experimentum ſiccando ſanguinem per cucurbitulas elicitum, & invenimus tres partes ut in ſanguine per venam emiſſo fluidi, ad unam partem ſolidi, ut adeo vulgaribus in Medicina erroribus id accenſendum ſit, ſanguinem tenuiorem per cucurbitulas, craſſiorem autem per venas evacuari. Interim ad exhauriendam & divertendam materiam vitioſam, cucurbitulæ prę venęſectione eximiorem habent uſum. In mentem mihi veniunt aliquot exempla, ubi in dolore vehementi ſcapularũ, in oculorum doloribus & fluxionibus acribus, gutta roſacea, tumore capitis eryſipelaceo, venęſectio in pede, vel brachio admiſſa, nihil profuit, ſcarificatio vero in collo, occipite & pone aures, item appoſitio cucurbitularum in dorſo, egregium attulit levamen. Ægyptii in capitis, oculorum, aurium doloribus & fluxione, ophthalmia, lippitudine, item ad procurandum ſomnum, occipiti, collo & pone aures cucurbitulas applicabãt, & profundioribus ſcarificationibus ſanguinem eliciebant, ut refert *Alpinus l. c.* ſed prius ſemper venam cubiti juſſerunt aperiri; quod conſilium utique in plethoricis non ſpernendum, ſed magni æſtimandum, etiam tunc ubi venæ faciei aut narium ſcarificandæ, in capitis vehementibus doloribus, vel inſania, ne ſcilicet major dato ſpatio ad has partes proritetur affluxus. Ad dolores podagricos avertendos ſcarificatio ſingulis menſibus in planta pedum egregie ex uſu eſt, ut vel ipſa podagra ſcarificationis utilitatem *Cardanus lib. de art. parv. pag.* 113. & *Platerus lib. 2. prax. med. pag.* 717. aliquot hiſtoriis curatorum confirmet. Ceterum ad ſphacelum abigendum, ne ulterius ſerpat, ulcera quoque peſſime curanda, quam optime adſtruit *Severinus de efficac. Medic. l.* 1. ſcarificationis uſum. In menſibus, & hæmorrhoidibus ſuppreſſis, etiam crurum ſcarificationes *Galenus de ſanguin. miſſion.* plurimum commendat, quæ locum habere poſſunt in iis, qui averſantur veneſectionem, vel ob vires cordis languidas, diſpoſitionem ad lipothymiam, & teneritudinem ætatis, ſanguinis celerem ex aperta vena extractionem ferre non poſſunt.

Theorema XX.

Alius adhuc datur ſanguinem extrahendi modus per hirudines, ſive ſanguiſugas, a quibuſdam Medicis mirum æſtimatas.

Scholion.

I. Antiquiſſimus Medicorum hic ſanguinem per hirudines evocandi modus minus cognitus fuiſſe videtur; meminit tamen ipſius *Plinius hiſt. nat. l.* 32. *cap.* 10. *diverſus*, inquiens, *hirudinum, quas ſanguiſugas vocant, ad extrahendum ſanguinem uſus eſt, quippe eadem ratio earum, quam cucurbitarum medicinalium, ad corpora levanda ſanguine, ſpiramenta laxanda judicantur*. Ex Arabibus quoque *Rhaſi* ſanguiſugarum uſus innotuit, & ex ſuperioris ævi Medicis *Zacutus* maxime *Luſitanus*, nec non *Amatus Luſitanus*, & *Mercatus* earundem appoſitio-

sitionem mire collaudarunt, inprimis in morbis qui caput infestare solent, ut gutta rosacea, pustulis faciei, capitis doloribus, præcipue rheumaticis, in vertigine, melancholia, angina & dentium dolore, in quibus easdem occipiti, collo & pone aures apposuerunt. Neque etiam ipse de salubritate evacuationis sanguinis per hirudines dubito, sed an maior ab his, quam cucurbitulis scarificatis exspectanda sit utilitas, ego quidem non sine ratione dubito.

Theorema XXI.

Hirudinum applicatio orificio ani in hæmorrhoidibus suppressis ac inde pullulantibus morbis, valde commendari solet.

Scholia.

I. Hic modus sanguinem eliciendi ex venis ani per appositionem hirudinum, aliis mittendi sanguinem methodis in morbis, qui ab hæmorrhoidibus suppressis proveniunt, ut pathematibus hypochondriacis & quos secundū Hippocratem hæmorrhoidum fluxus solvit, ut phreneticis, melancholicis, hypochondriacis, nephriticis, ischiadicis, his a quibusdam præfertur de caussis, quod hi morbi a stagnante in vasis intestinorum, quorum exitus est in hęmorrhoidalibus, oboriantur sanguine, qui longe facilius & propinquius evacuari possit & pars affecta liberari & levari per hirudinum ex ani venis suctum, ac si sanguis in aliis locis mittatur. Neque etiam ego negaverim, quod hirudines dictis in morbis præstiterint quendam usum, præsertim si *Zacuti Lusitani*, nec non *Amati Lusitani & Mercati* observationibus fides habenda; an vero a sanguisugis effectus præstantior exspectari possit, quam vena secta in pede, vel scarificationibus profundis in cruribus, ego experientia destitutus certa fide asseverare nequeo. Nam vidi multoties in vehementibus & inveteratis hypochondriorum spasmis, hirudines sine effectu applicatas, vidi easdem levamen tantum ad tempus attulisse, vidi quoque ab earum appositione ad hæmorrhoides cœcas mali moris ulcera & fistulas procreatas. Deinde ingens ratio dubitandi, quod ex parte affecta sanguinem hauriant hirudines hæc est: quod ipsæ ex hæmorrhoidalibus externis, quum internæ lateant, sugant, quæ exiguum, vel plane nullum commercium cum vasis intestinalibus, mesaraicis & portæ ramis, in quibus tamen sedes pathematum spasmodicorum & hypochondriacorum, habent: in fluxu vero hæmorrhoidali, hęmorrhoides internæ sanguinem stillant & ob id convenienti modo & tempore fluunt, vitiis ex stagnatione in ramis venæ portæ oriundis, apprime opitulantur.

CAPUT X.

De balneorum, pediluviorum & clysterum usu medico.

§. I.

Tanta est divini Numinis in procuranda hominum afflictorum salute benignitas, ut inter alia innumera, quæ in auxilium promta sunt remedia, simplicissima & ubivis fere obvia prostent, quæ securitate, & efficacia, tum in morbis avertendis, tum expugnandis, aliis pretiosis, raris, arte etiam chymica operose elaboratis arcanis, longe superiora sunt; id quod omnes ingenui & periti in arte nostra viri ultro confitebuntur. Exemplo sit aqua communis. Hæc certe pura, omnis etiam materiæ salinæ vel terreæ expers, longe magis quam ullum aliud medicinæ universalis meretur nomen, utpote quæ in omnibus individuis, omnibus morbosis afflictionibus, tam internis, quam externis, acutis & chronicis, tam incomparabilem affert opem, ut nulla alia medicina huic æquiparari possit. Ipsi fontes calidi & frigidi salutiferi, quos provida & benigna natura nobis sponte largitur laudatissimam suam quam exserunt in morbis, præsertim chronicis, debellandis, efficaciam, hu- *Aqua simplex optima medicina.*

mo-

moris aquei bonitati, subtilitati & largiori hujus potui potissimum debent. Illa vero varii generis salia, quæ in sinu suo recondunt, tam neutra, quam alcalia, cum tenuissimo martis principio, vix aliod quippiam efficiunt, quam ut stimulum addant solidis corporis nostri partibus & tubulis, quo liquidum ingestum expeditius per vasa minima & excretoria ferri, humores tenaces, spissos dissolvere & excrementitias impuras salino-sulphureas partes temperare, diluere & e corpore evehere possit. Infusa quoque theiformia ex appropriatis pro ratione morbi speciebus confecta, quæ nostro tempore familiaris usus sunt, nec non lignorum & radicum decocta ex aqua, quæ in expugnandis longis & rebellibus morbis plurimum valent, præcipuam certe suam efficaciam ad fluidum illud aquæ elementum referunt, eo quod nec radices, herbæ & ligna in pulvere vel sub alia forma assumta, nec ipsa decocta, nisi diluta satis & diutius usurpata, salutarem exserunt effectum. Pariter ptisanæ, quas olim *Hippocrates* maximi fecit in morbis acutis, & lactis vel seri lactis cura in iis morbis, qui ex acrimonia succorum proveniunt, egregii omnino sunt usus; præcipuam autem suam virtutem a diluente suo humore unice mutuant.

§. II.

Etiam externo usu. Quod quidem quemadmodum de interno aquæ usu in propatulo est; ita eadem hæc aqua non minus externe etiam adhibita mirabiles plane & maxime salutares exserit effectus. Testatum id faciunt balnea & pediluvia, quorum præcipuum ingrediens & basis est simplex quidem aqua; nihilominus tamen hæc sola, sine ullo alio additamento, modo aqua sit pura & levis, medicinalem longe saluberrimam præstant virtutem. Et certe balneorum aquæ dulcis usus in morbis præcipue internis & gravissimis, *Veterum testimonio.* priscis jam tum temporibus fuit quam maxime solennis, ut ex *Hippocratis*, *Galeni*, *Celii*, *Aureliani*, *Aretæi*, *Celsi & Tralliani* scriptis luculenter patet. Potissimum in gravissimis capitis morbis, ut insania, sive cum tristitia, sive cum furore juncta, in atroci capitis dolore, Veteres summo cum fructu his utebantur balneis. Et *Alexander* quidem *Trallianus lib. 1. pag.* 107. sic prodidit: *aquarum dulcium balneum, si quid aliud, melancholicis opitulatur, sed diutius in eo morentur atque desideant, si etiam æstas fuerit*. Idem confirmat *Aretæus lib. 7. pag.* 134. qui melancholicos in aquis sponte calidis sæpe commorari jubet, hanc subjungens rationem, quia raræ & molles carnes ad hujus ægritudinis remissionem maxime faciunt, quæ tamen siccæ & tensæ in melancholia laborantibus sunt. *Cælius* quoque *Aurelianus lib. 1. de morbis chronicis pag.* 134. maniacis aquarum naturalium usum plurimum commendat. Et *Prosper Alpinus de Medicina Ægyptiorum pag.* 115. commemorat: melancholicos plurimos tepidis balneis perfecte sanatos esse. Pariter in renum calculo *Alexander Trallianus pag.* 543. 547. *it. Aretæus pag.* 118. si dolores valde urgeat, insessus ad umbilicum usque mirifice commendant.

§. III.

Et and [?] *experientia.* Ipse etiam multiplici experientia edoctus, plena testari possum fide, quod in morbis capitis gravissimis debellandis, ut mania, melancholia, mentis stupore & torpore, somno inquieto cum terrificis insomniis, in hemicrania, vertigine, scotamia, dentium quoque atroci dolore & in gravioribus aliarum nervosarum partium doloribus, ut ventriculi cardialgicis, intestinorum iliacis & colicis, & qui a calculo renali proveniunt, balnea aquarum Teplicensium, item insessus in aquam puram temperate calidam, etiam sub ipso paroxysmo & pathematum afflictione, præsentissimum attulerint levamen. Tam efficax enim balneorum in complacandis *Ob virtutem spasmos relaxandi.* doloribus & relaxandis spasticis stricturis est efficacia, ut quamdiu iis-

dem afflictis insident, omnes cruciatus & spasmi sileant, relictis autem illis, iterum accedant. Neque minus Veteres, teste *Celso*, & Ægyptii teste *Alpino l. c. pag.* 114. in omnibus febribus, jam continuis, quam intermittentibus, exceptis pestilentibus, familiariter & utiliter adhibuerunt balnea, non tamen in principio & statu, sed declinante impetu. Ipse quoque in quartana senum, diebus vacuis emollientibus & nervinis balneis non semel sine fructu usus sum.

§. IV.

Humorum derivantia, Perspirationem augentia.

Præter hanc autem fibras rigidas, tensas & spasmo constrictas emollientem & humorum ac sanguinis motum a capite & partibus superioribus ad alia loca determinantem & derivantem virtutem, balnea aquæ dulcis etiam egregie circulum sanguinis, & humorum atq; perspirationem per summam cutim promovent. Nam humiditate relaxant fibras & poros cutis & calore suo expandunt sanguinem, majorem quoque cordis & arteriarum diastolen, quam in eadem proportione & gradu sequitur systoles, efficiunt, unde pulsuum & magnitudo & celeritas crescit & circuitus humorum acceleratur, hoc aucto, sanguis fluxilior fit & tenujor, ad extimos tubulos corporis, summamque cutim prompte fertur & difflatio atque exhalatio subtilissimarum sordium promovetur, quæ adhuc largior succedit, si quis statim a balneo concidit in lectum; eo quod circumfusæ aquæ gravitate vapores per spiracula exituri in balneo quodammodo coercentur ac reprimuntur, hac autem remota & abstersa in lecto ex apertis atque expansis tubulis magna seri copia prorepit, ut universum sæpe corpus sudore perfundatur.

§. V.

Et benevolentiam operationem secundantia.

Porro balnea sive semicupia in eo peculiare sibi vindicant efficaciam, quod usum & virtutem medicamentorum sic dictorum generosorum, in persanandis gravibus morbis, mirifice secundent. Notissimum enim est, thermarum, acidularum vel aliarum aquarum salubrium in longis, & valentibus morbis potum, longe feliciorem effectum & successum sequi, quando interposito usu balneorum, quam si solus instituitur. Non minus, mira bilis thermarum Carolinarum & acidularum Egranarum indies conspicitur in affectibus, præcipue spasmodico-hypochondriacis, & ubi systema nervorum valde imbecille & afflictum est efficacia, quando finito potu, in thermas Tœplicenses laborantes concedunt, & iis temperatis convenienti modo & tempore utuntur. Sunt enim hæ valde leves subtiles & puræ, quod partim per explorationem cum instrumento statico, partim etiam per evaporationem, qua nihil fere solidi relinquitur, innotescit, eaque propter ob insitam hanc puritatem atq; subtilitatem, magnam vim penetrandi in intima solidarum partium, & fibrarum, quæ tensæ & constrictæ sunt, habent, easdemque relaxando, & emolliendo ad naturalem statum reducunt.

§. VI.

Ut mercurialia.

In atroci lue Gallica ejusque immanibus symptomatibus abigendis, præparato prius per venæsectionē, laxantia & sanguine edulcorantia corpore, ex mercurio bene præparata, & dextre applicata medicamenta, sive ad salivæ fluxum, sive ad sudorem movendum data, miræ sunt efficaciæ, quando sub eorum usu laborantes in balneum aquæ dulcis indies fere descendunt, postea lecto se committunt, & sudorem exspectant. Decocta etiam radicum, lignorum, & sanguinem depurantium ex aqua, in morbis cutaneis, doloribus, exulcerationibus, & qui ab enormi humorum acrimonia oriuntur, longe felicius, & citius desideratam exhibent operationem, si balneis interpolantur.

Decoctorum sudoriferorum.

Et certe dici vix potest, quam copiosas, crassas, pingues aquæ innatantes sordes mali odoris sæpe numero balnea ex intimis cutis tubulis eliciant. Si validioribus forsan etiam opus est purgantibus,

Purgantium.

bus, vel etiam acrioribus urinam cientibus, tutius omnia illa præmissis balneis usurpantur. Veteres quidem in rebellibus admodum morbis multum hellebori albi usu præstitisse constat, sed nunquam eum facile adhibuerunt, nisi prius in balneum corpus fuisset demissum. Hoc enim modo non solum succi fluidiores & magis mobiles fiunt, tubulique excretorii relaxantur, ut eo melius & minori cum molestia peccans materia educatur, sed etiam remissis solidorum fibris, omnis noxa drastici ejusmodi vehementes spasmos & stricturas inducentis pharmaci arcetur. Idem ex usu est assumptis vomitoriis, quibus Ægyptii, teste *Alpino de med. meth.* singulis mensibus ad præservationem, sed nonnisi in balneo, utebantur.

Et emeticorũ.

§. VII.

Quando morbi ex uteri vitio & ejus vasorum nimia atonia ac distensione orti curãdi sunt, ut fluor albus, vel præcavendus abortus, vel concrementa carnea, polypum referentia, vel molę, quæ crebrioris abortus caussæ sunt, expelli debent, vel etiam si menses non sufficienter fluunt; ideoque in ordinem reducendi, certe ego nunquam non congruis internis remediis uterinis, emmenagogis, balsamicis & purgantibus, frequentem balneorum jungendum usum suadeo, cum exoptato semper successu. Medicamenta ex marte dextre præparata, liquida præsertim, item chinæ cortex, in infuso, vel decocto cum vino, leni sua balsamica adstrictione, tonum partium roborando in cachexia, in inveteratis intermittentibus febribus, malo hypochondriaco, si ex motus peristaltici intestinorum debilitate provenit, eximium & saluberrimum pręstant effectum; longe tamen tutior, longe felicior ab iis expectanda erit operatio, quãdo corpus sub eorum usu movetur, aut crebrius balneo immissum mulcetur. Et hæc omnia multiplici experientia edoctus scribo.

Uterinorum.

Martialiũ.

§. VIII.

Ad ejusmodi vero balnea non adhibendæ fontanæ, asperæ, graves & calcarea terræ onustæ, sed leves, subtiles aquæ, cujus indolis est pluvialis, nec non fluvialis, post imbres maxime hausta. Optime quoq; ad instruenda balnea aquæ censendæ, quæ prompte sub lotura maculas ex linteis abstergunt, ex quibus legumina & olera facile penitusque mollita coquuntur, quæ parum vel nihil materię post evaporationem relinquunt, & herbæ thee aliisque fervide infusæ easdem expedite recludunt & extrahunt. Quod si vero tales haberi nequeunt, utique artes illas corrigere & molles efficere oportet, id quod optime fit, adjecta portione lixivii, vel saponis Veneti aut affusa quantitate lactis, aut quando decoctum fursurum triticeorum, item florum chamomillæ, nec non foliorum, florum & radicum liliorum alborum, ipsis commiscetur. Veteres uti patet ex *Cælio Aureliano pag.* 575. olea adjiciebant, & ad sopiendos dolores, item ad ischuriam curandam, quæ fit a spasmo & strictura orificii sphincteris vesicę, ejusmodi balneis utebantur. Et sic concinnata emollientia balnea egregiam profecto opem ad facilitandum partum, præsertim in primiparis, ætatis paulisper adultæ & siccioribus, ultimis gestationis mensibus adhibita, conferunt. Pariter in atrophia dorsali infantum, item in rhachitide eximia splendent facultate, eo quod, tubulos partium obstructos, & constrictos adaperiunt, succum nutritium fluidiorem ac ut ejus æquabilis & liberior fit ubique dispensatio, efficiunt.

Balnea ex aqua simplici quomodo parãda.

§. IX.

Alia illorum naturalium balneorum est ratio, quæ ob principium martiale subtile quod recondunt, non emolliunt, sed potius partes roborant ac firmant. Innotescunt jam passim in Germania ejusmodi martiatæ aquę, eoque nomine haud exiguam celebritatem nactæ sunt Freyenvvaldenses in Marchia, Bebranæ in Thuringia, Radebergenses, & a nobis detectæ Lauchstädienses in Misnia, Eppacenses

De balneis roborantibus nativis martialibus.

ses & VVeissenburgenses in Franconia. Omnes hi fontes levem quidem atque subtilem aquam vehunt, ob tenuissimum tamen martis sulphureum crocum, quem etiam si diutius quiescunt deponunt & cum quo lintea in balneis, nec non injecta ova, flavo colore imbuunt, saporis sunt paullo adstrictivi & interne etiam in iis morbis, in quibus martialia locum inveniunt, a perito Medico cum fructu possunt usurpari. Longe tamen magis externus eorum usus in balneo celebratur, quam maxime proficuus iis, qui corpora habent phlegmaticæ constitutionis, spongiosi fibrarum sunt habitus, vasaque copiosa & exilia gerunt. Sunt quoque ex usu ubi humores ob lentiorem sanguinis cursum facile spissescunt, sordescunt & scorbuticam impuritatem contrahunt, unde languores, dolores rheumatici, arthritici, item tumores œdematosi, contracturæ quoque, & imbecillitates ac refrigerationes artuum, fœcundo pullulant germine, quibus omnibus hæc roborantia balnea, ob principium tenue sulphureum martis, quo tonum ac robur languentibus partibus addunt, & fibras laxas nimis adducunt, egregie opitulantur. Et licet ea adstringentium horum martialium balneorum natura sit atque conditio, ut nonnisi tepida, & admodum temperata adhiberi debeant, & calore intensiori corpus mirum offendant, sanguinem commoveant & dolores capitis partiumque languores inferant; nihilominus quando corpus post tepidum ejusmodi lavacrum, in quo superior ejus pars plus friget, quam calet, illico lecto committitur, incalescit, pulsus validius vibrat & sæpe ex toto corpore, cum insigni virium incremento & externarum partium robore, sudor difluere solet.

De balneis roborantibus artificialibus.

§. X.

Accedunt balnea mitius roborantia artificialia, quæ nempe injectis & incoctis aquæ levi ac puræ speciebus cephalicis, & nervis amicis concinnantur & pariter eximia splendent efficacia. Usurpantur ad hæc balnea conficienda, imprimis folia lauri, herba melissæ, abrotani, majoranæ, origani, serpilli, thymi, rorismarini, hyssopi, hormini, menthæ crispæ, nepethæ, pulegii, matricariæ, flores chamomillæ vulgaris & Romanæ; quæ omnia sacculo inclusa, adjectis aliquot salis communis & cinerum clavellatorum manipulis, cum aqua leniter decoquuntur. Medicata ejusmodi corporis in solio lavacra saluberrima sunt in affectibus paralyticis, impotentia atque imbecillitate artuum, corporibus imbecillioribus, cachecticis, frigidis, senibus, ubi vires a morbis fractæ & nervi, & ligamenta artuum quadam laborant atonia. Neque minus insigni cum fructu usurpantur in omnibus uteri morbis, qui post abortum, partum difficilem vel etiam puerperium impetunt, nec non quando uterina compages nimia humiditate difluit, vel plane liquor viscidus albus ex muliebri sinu stillat, & inde sterilitas est; promovent quoque egregie cohibitum mensium, & in viris hæmorrhoidum fluxum.

Et vaporosis.

§. XI.

Aliud genus balneorum est, quæ audiunt vaporosa, sive Laconica. In his vapores, sive sicci calidi, ex accenso vini spiritu halantes, sive calidi humidi, ex decoctis herbarum cum vino vel aqua surgentes, immediate ad universum corpus, vel ad certas duntaxat ipsius partes, admittuntur. Est autem calidorum ejusmodi halituum maxima vis ad eliciendum sudorem, tubulos subcutaneos aperiendos, partes duras; emolliendas rigidasque ac tensas laxandas, nec non tenaces viscidos humores dissolvendos, & solis calidis aqueis tantum vaporibus durissima animantium ossa, & cornua emolliri posse, vel coquis & pharmacopeis notum est. Hinc vaporosorum balneorum usus longe eximius in frigidis morbis, anasarca, tumoribus œdematosis, mem-

membris paralysi tactis, atque etiam lue sic dicta Gallica, item in tumore testium, ad prolapsum uteri, vel ani reprimendum, & pro diverso morbi statu & conditione ex variis concinna utur speciebus. In molestissimo illo dysenteriæ fere perpetuo comite, tenesmo, vapores ex lacte & floribus sambuci præsentaneum afferunt levamen. Utiles quoque sunt ejusmodi vapores seu fotus ad hæmorrhoidum fluxum proritandum; ante hirudinum appositionem necessarii. Et quia egregie orificia venarum uterinorum muco obsessa expediunt, ubi menses difficulter exsolvuntur, summo cum fructu adhibentur.

§. XII.

Cautela in balneorum usu. Quemadmodum vero unumquodque, quantumvis præstans remedium imprudenter minusque circumspecte usurpatum, salubri destituitur effectu; ita etiam balneorum improvidus & sine exquisita cautione administratus usus, plus nocet, quam prodest. *Galenus* quidem tria hanc ob caussam in balneis observāda præcipit, ne qui balneantur aliquo pacto horreant, ne ullū viscus imbecille habeant & ne multitudo crudorum humorū in primis viis adsit. Potora autem in balneorum usu tenenda momenta huc redeunt. Nimirum antequam eadem administrantur, semper prius solvenda est plethora alvusq; libera reddenda; alias ab æstu lavacri gravia damna a congestionibus sanguinis ac humorum ad pectus & caput inde metuenda. Deinde cavendum maxime, ne nimio lavacri calore corpora adeo exæstuentur & quasi elixentur, ut sudores prorsus diffluant; hoc enim facto, ingruit animi deliquium, capitis dolor, lassitudo totius corporis, mentis torpor, oris siccitas & sitis, quam si quis frigida potione restinguere velit, facile gravius malum sibi poterit arcessere. Tempus balneo commodissimum est matutinum post somnum, concoctione peracta & vacuo ventriculo, præsertim si alvus ante soluta. Expedit etiam corpus in balneum non statim totum immittere, sed successive, primo pedes, deinde femora; postea abdomen usque ad cordis scrobiculum, augendo etiam paullatim aquæ calorem. Neque nimis diu in balneo calido, præsertim martiali, commorandum est, ne vires debilitentur. Post balneum corpus committendum est lecto, quo sudor proliciatur, qui cum jusculo, vel decocto, aut infuso appropriato promoveri potest. In balneis vero nativis temperatis, ut sunt in Misnia a VVolckensteinenses & Wisenbadenses, per aliquot sæpe horas desidendum est; præsertim si morbus est gravis, & contumax ex vitio nervosarum partium spasmo constrictarum, si mens ex hypochondriorum vel uteri vitio laborat, si contracturæ adsunt partium, ex nimia rigiditate ligamentorum & nervorum.

§. XIII.

A balneis caveant, quibus caput debile, qui catarrhis & coryza affliguntur, qui ad asthmata & ad animi deliquia proni, vel lento hectico calore tabescunt; tanto magis a vaporosis, præsertim quæ cum spiritu vini accenso apparantur, quippe quæ valde commovent sanguinem & plethoricis atque cacochymicis infensissima sunt, ac ut experientia constat, imprudenti usu morbos capitis, affectus soporosos, apoplexiam, epilepsiam, scotomiam, guttam serenam inducunt. *A balneis quibus cavendum?* Simili ratione detrimentosa sunt balnea iis, qui ita graviter excanduerunt, & ipse aliquot memoria teneo exempla, quod usurpatis tum iis, febres hecticæ, immedicabiles partium dolores & paralyses accesserint. Et quia dolor colicus sæpe a sanguinis per ani venas exitum molientis intra intestinorum tunicas stagnatione oboritur, sæpe etiam sub immanibus a calculo doloribus præsto est plethora, hoc casu, cautissime utique mercandum est cum ejusmodi calefacientibus balneis; quæ nonnisi plenitudine subtracta, adhibenda sunt.

§. XIV.

De pediluviis eorumq; operatione. Balnea universi corporis sequuntur pediluvia, quorum quoad ingredientia eadem ratio, minor apparatus & ob id frequentior usus & balneorum vicarius. Vel enim ex sola aqua levi & pura, sine aliorum additamento magnoque apparatu, parantur, vel ad corrigendum aquarum gravium & asperarum vitium, lixivium, aut furfures triticei & chamomillæ flores adjiciuntur, vel etiam lac ipsis confunditur. Licet autem pediluvia tantum in firmis & extremis corporis partibus admoveantur, eorum tamen virtus longe lateque se diffundit & graves in remotis etiam partibus morbos levat. Dum enim humore illo calido foventur pedes, nervosæ tendinosæ ac musculosæ in iis fibræ, ex quibus intercurrentibus vasis coagmentati sunt, laxantur, remittuntur, pori & tubuli antea constricti ampliantur, sanguini aditus humoribusque debitus redditur commeatus, quo fit, ut impetus aliis partibus incumbens divertatur ac cum insigni levamine ad inferiora derivetur. Deinceps pediluvia etiam temperato suo calore agunt in sanguinem & humores sub eorum usu per pedum vasa transeuntes, eosdemque tenuiores ac dilutiores reddunt, quo longe expeditius per omnis generis in corpore tubulos cursum conficiant & quaquaversum promtius excurrant, quo etiam fit, ut si paullo calidiora adhibeantur, arteriarum pulsum augeant & sudorem per universum corpus eliciant. Ad hæc ingens est pedum, ceu partium exquisitæ sensationis nervoso-tendinosarum, cum omnibus nervosis universi corporis, maximeque in inferiore ventre sitis partibus, consensus, adeo conspicuus, ut si tantum perfrigerentur, illico dolores colici exoriantur, alvus stringatur, cutis horreat, perspiratio intercipiatur & mensium ac hæmorrhoidum fluxus sistatur. Quare non dubitandum, quin, si tepido humore mulceantur & spastica in iis strictura tollatur, salubris effectus ad remotiora ipsis annuentia organa propagetur, ibidemque sese exserat.

§. XV.

Et certe pediluvia laudatissimi ad derivationem usus sunt in morbis, qui a congestionibus ad caput & pectus, per spasmos inferiorum maximeque hypochondriorum factis, subnascuntur, ut præter saporosos affectus omnes fere capitis morbi sunt, insania, mania, melancholia, cephalea, hemicrania, clavus hystericus, vertigo, odontalgia, otalgia, gutta rosacea, ophthalmia, defluxiones oculorum salsæ, narium hæmorrhagiæ nimiæ & diuturnæ vigiliæ, nec non quæ pectus affligunt asthmata convulsiva, dyspnoeæ a copia sanguinis, cordis palpitationes, tusses siccæ, hæmoptysis. *Quibus conveniant?* Porro ob insignem qua pollent spasmos remittentem ac solventem efficaciam, egregie opitulantur in morbis spasmodicis convulsivis & doloribus, in cardialgia, dolore colico, præsertim hæmorrhoidali, torminibus ex calculo, ventriculi inflatione cum præcordiorum anxietate. Præterea etiam excretiones saluberrimas, perspirationis nempe, urinæ, & alvi & sanguinis quoque sinceri, per menses & sedis venas efficaciter pediluvia promovent, sanguini liberum commeatum conciliando, eundem attenuando & ad excretoriorum tubulos alliciendo. Neque minus graves capitis pectorisque affectus arcent & præscindunt, maximeque eos, qui per periodos accedunt, quin quotidianum eorum usum truces periodicas cephalalgias abegisse, ipse expertus novi. Sunt quoque qui in febribus intermittentibus pediluviorum usum suadent, die quidem intercalari vacuo, nec sine salubri effectu, ut patet ex *Obs.144.Dec.2. An.6.Misc.nat. curios.* de quartana pediluvio sanata, & quæ *Kozack de salib. Sect.*12. *c.*10. plura hanc in rem habet.

§.XVI.

§. XVI.

Cautela circa earum usum. Monendum tamen, quod longe felicius succedat pediluviorum operatio, si plenitudo sanguinis per venæsectionem in pede prius imminuitur, si circa tempus somni administrantur, nec pedes post eorum usum refrigerantur, sed calidi servantur & in lectum transferuntur, eoque facto, auctior per universum corporis ambitum redditur perspiratio. Cavendum vero est, ne pedes lavacro immittantur eo tempore, quo mensium fluxus imminet, aut jam exsolvitur, eo quod divertendo ab utero & ad inferiora invitando sanguinis appulsum, ut ipsum profluvium vel sistatur, vel intercipiatur, efficiunt; contra ea aliquot ante statam menstruam periodum dies, ad promovendum fluxum egregie faciunt, præsertim si temperata emmenagoga, vel pilulæ ad mentem Beccheri paratæ, simul in usum trahuntur. Abstinendum quoque quam maxime a pediluviis constringentibus, aluminosis, sulphureis, ad resiccandum molestum pedum sudorem, œdemata discutienda, ulcera abigenda, item si doloribus podagricis pedes exercentur; siquidem iisdem non sine periculo materia illa virulenta ad interiores nobiliores partes retropellitur. Et quoniam communis fervidus in Carolinis fons, vulgo *der Prudel*, virtutem quam maxime repellentem possidet; providus utique lavacri ex eo usus esse debet, in omnibus passionibus, ubi materia vitiosa externo corporis cortici incumbit, ac præsertim in doloribus arthriticis & podagricis.

§. XVII.

Clysteres affines balneis. Inter remedia externa, domestica & facile parabilia connumeranda etiam clysmata, sive enemata, quæ nihil aliud sunt, quam decocta ex certis speciebus confecta & per syringam ano pro vario scopo & usu infusa. Habent hæc multum cum balneis affine atque commune. Balnea quippe lavacra sunt partium externarum, clysteres vero intestinorum, quæ crassa vocantur, quæ eluunt, abstergunt & a contentis repurgant. Balnea vel emollientia sunt, vel roborantia, clysmata pariter pro varia ingredientium ratione, solidas, rigidas, tensas & strictas partes molliunt & laxant vel flaccidas & a tono dejectas firmant atque adducunt. Deinceps sicuti balnea sola applicatione externa toti sanguinis & humorum massæ virtutem insinuant, ut liberiorem & expeditiorem eorum progressum faciant simulque salutares excretiones facilitent: ita etiam enematum operatio non solum in sanguinis & humorum circuitum ex immutatione pulsus, sed etiam ad excretiones movendas, præter alvi subductionem ex perspirationis & urinæ uberiori successu, luculenter patet. Balnea porro vi pollent insigni antispasmodica eandemque in dissitas spargunt partes: clysteres non minus hac pollere virtute, qui artis exercitia tractant quam optime norunt. Et denique quemadmodum immisso in lavacrum corpore, congesti præter naturam & non sine periculo in certa loca humores ad alias externas & inferiores partes derivantur, quo æquabilis ipsis reddatur ubique commeatus: sic etiam clysmata ad divertendas a pectore & capite sanguinis congestiones, gravium pathematum genitrices, insigni & laudatissimo usu plurimum valent.

§. XVIII.

Et fines. Solent vero clysteres pro diverso medicationis scopo ex variis concinnari speciebus. Et sicuti indicationes in medendo ad quatuor potissimum fines directæ sunt, alterantem nempe, evacuantem, roborantem & sedativum: ita eadem etiam clysterum ratio, ut iisdem vel indurata stercora emolliantur, aut qualitate infesta acria, acida & salsa recrementa attemperentur, vel contenta in crassorum canali evacuentur, vel languentes intestinorum fibræ & delassatus peristalticus in iis motus roborentur,

vel

vel denique spasmi tunicarum intestinalium remittantur & fibræ strictæ [illegible]. Quod si igitur inten- [illegible] fæces & stercora arida hu- [illegible] succos acres, sal- [illegible] acidos, biliosos in [illegible] obtundendi, clysteres optime parantur ex emollientibus & demulcentibus, cujus generis sunt lac animantium, decoctum rasuræ cornu cervi, pedum vervecinorum & vitulinorum, avenaceum, jura carnium pinguia, pinguedines animantium, butyrum insulsum, decoctum ficuum, mel, manna, saccharum, decoctum radicis altheæ, liliorum alborum, seminis lini, fœnu græci, florum chamomillæ, verbasci, meliloti. Quæ quidem ingredientia, quum simul eximiam spasmos relaxandi virtutem obtineant, in omnibus affectibus spasmodicis, doloribus, febribus, sanguinis congestionibus, & ubi alvus sive propter spasmos obstipata, sive stercora indurata obstructa, commodam & utilissimam locant operam.

vel alterantes,

§. XIX.

vel evacuantes,

Ubi alvum simul evacuare & fæces atque humores stagnantes subducere constitutum est, salia ejusmodi decoctis adjecta omne ferunt punctum, ut sunt sal commune gemmæ, Ebshamense, Sedlicense, digestivum Sylvii, nec non ammoniacum. Et certe dimidia salis uncia clysteri adjecta in evacuando majoris efficaciæ est, quam aliquot unciæ electuariorum ex purgantibus & laxantibus concinnatorum. *Celsus* jam hunc in finem muriam alvo infundendam suadet, id quod etiam cum nostra muria, quæ & pota & per clysterem injecta potenter, purgat, nec non cum Sedlicensi aqua optime succedit. Huc quoque referenda enemata, quæ ex urina humana, vel animantium parari solent ad educendas alvo viscidos ac lentos succos. Neque minus sapo Venetus solutus egregie pro clysteribus inservit, tum maxime, quando acida, viridis & corrosiva bilis tenellorum adhuc lactantium infantum intestina gravius exagitat. Quando vero fortiori stimulo opus est, tutius emetica, quam drastica & acriora cathartica clysteribus commiscentur, eamque ob caussam *Derbaque in observ.* vinum emeticum clysmatibus in hydrope & apoplexia indendum commendat.

§. XX.

vel roborantes,

Roborantes clysteres virtute sua non modo intestinis, sed & aliis partibus atonia laborantibus dicata sunt, & ob id varia etiam recipiunt. Quum quidem tunicæ intestinorum languentes roborandæ, carminativa sic dicta, ex usu sunt, quæ flatus discutiunt & recrementorum evacuationem secundant, & ex his maxime semina quatuor carminativa majora & parata ex ipsis olea, baccæ lauri & juniperi. In gravioribus capitis morbis, ut apoplexia, paralysi, affectibus soporosis, auditus & visus debilitate, utiliter herba rutæ, majoranæ, rorismarini, saturejæ, thymi, salviæ, flores lavendulæ, spicæ adjiciuntur. Ubi passiones ex uteri vitio, maximeque ejus atonia oriundæ, affligunt, ob peculiarem & specificam quasi facultatem cum fructu adhibentur herbæ pulegii, artemisiæ, matricariæ, sabinæ, menthæ, flores cheiri, calendulæ, radices aristolochiæ, nec non myrrha & galbanum, & ex his concinnati clysteres crebrius injecti in restituendo mensium fluxu, & expellendis molis eximia pollent efficacia.

§. XXI.

Varii generis.

Ego quoque experientia edoctus in chronicis ex succorum impuritate, viscerum prava constitutione, infarctu, humorumque stagnatione, affectibus, præsertim cachexia, scorbuto, malo hypochondriaco, mensium vel hæmorrhoidum suppressione, maximi facere soleo clysteres, quibus admixta amara & balsamica, cujus generis sunt trifolium fibrinum, summitates centaurii minoris, carduus benedictus, radix gentianæ, scolopen-

drium,

drium, rhabarbarum, essentia rhabarbari, elixir proprietatis, essentia fuliginis alcalisata, spiritus cornu cervi & massa pilularum balsamicarum. Et solo ejusmodi clysterum usu, desperatos se ad sanitatem reduxisse hypochondriacos testatur *Hercules Saxonia lib.1.prax.cap.16.* Neque minus roborantia apprime proficua clysmata confici possunt ex vino, quibus etiam ubi vires admodum languidæ, nec corpus nimis sensibile, addi potest balsamum nostrum vitæ dictum. Hinc *Act. Anglic. pag.*598. mentio injicitur clysteris ex vino Hispanico, pipere & vitello ovi, egregiæ virtutis, quod tota nocte retentum, viscera calefaciat & aliquot horis post sudorem moveat. Quin tam conspicua clysmatum ad corroborandum universum nervorum systema est virtus, ut ipsos febriles in intermittentibus insultus compescant. Etenim *Helvetius* in peculiari tractatu de methodo febres sine interno medicamentorum usu curandi, perhibet; febres sola clysterum injectione ex decocto corticis chinæ cum aqua, vel etiam addito tantillo vini, optime posse persanari, id quod etiam *Abrecht, in Misc.nat. cur. Dec.3. An.3.obs.* 127. quinq; confirmat exemplis. Et Ægyptii in quartana pro secreto habent clysterem ex decocti majoranæ libra una & tribus olei laurini unciis, uti auctor est *Alpinus de Medic. method. pag.* 189. addens: *hoc clystere, & in meipso olim quartana vexato summa cum utilitate usus sum, & nonnullos tribus solummodo hisce clysteribus usos, sanatos fuisse, vidi.*

§. XXII.

Vel sedantes. Superfluunt denique clysteres sedantes, doloribus complacandis & spasmis solvendis inservientes. Horum in numero sunt clysteres ex meris oleis, pinguedine animantium & butyro insulso conflati, qui ubi tunicæ coli a vehementi spasmo obsidentur, ut ipsius cavum angustetur, flatus retineantur & dira oboriantur tormina, uti obvium est in colica convulsiva spasmodica, præsertim hæmorrhoidali, & quæ ab inhærente acri caustica a superficie corporis repulsa materia suscitatur, laudatissimæ sunt virtutis. De his magnifice admodum ex Veteribus sentit *Aetius*, qui *lib. 9. cap. de colica* clysterem antispasmodicum parari jubet, ex butyro recenti, adipe anserina, gallinacea, medulla cervina, adipe ursina, cumino, foliis rutæ, nardo Celtica, castoreo & oleo rutaceo, addito hoc præcepto: *utere hoc ipso in vehementibus doloribus evacuatione tamen prius per alium clysterem facta, & post horæ spatium mensuram unam mediocris poculi tepefactam infunde & jube quiescere, ac aliquandiu pharmacum retinere, atque ita divinam ejus videbis facultatem.* Quod si vero spasmis nimius æstus sanguinisque orgasmus jungitur, ut in doloribus capitis, articulorum, hæmorrhagiis, clysteres cum sero lactis, vel lacte ex emollientibus & anodynis quam optime injiciuntur, floribus scilicet chamomillæ vulgaris, sambuci, verbasci, meliloti, nec non croco, nitro depurato & oleo amygdalarum dulcium. Non minus in pathematibus spasmodicis, epilepticis & convulsivis motibus, ut specifica addantur ex usu est. In hystericis quidem pathematibus sagapenum, asa fœtida & castoreum accommoda sunt. In epileptico & convulsivo insultu, radix, semen & flores peoniæ, succus lumbricorum terrestrium, liquor cornu cervi succinatus, utiliter commiscentur; cujus generis clystere ex antilepticis & tinctura castorei parato primiparam epilepsia tentatam egregie esse levatam testatur *Harderus in Misc. nat. cur. Dec.3. A.1. obs.*100.

§. XXII.

Hi itaque clysteres pro varia medentis intentione amplissimi in praxi medica sunt usus, quem *Celsus lib. 2. cap* 12. sic in compendio sistit: *alvi ductio per lotiones semel vel summum bis non omittatur, si caput grave est, si oculi caligant, si morbus majoris intesti-* *Clysterum fons varius.*

testini est, quod Græci κόλον *nominant; si in imo ventre aut in coxa dolores sunt, si in stomachum quædam biliosa concurrunt, vel etiam pituitosa eo se, humorve aliquis aquæ similis confert; si spiritus difficilius redditur: si nihil per se venter excernit; utique si juxta quoque stercus est & intus remanet, aut si stercoris odorem nihil dejiciens æger ex spiritu suo sentit: aut si corruptum est quod excernitur; aut si prima inedia febrem non sustulit; aut si sanguinem mittit, quum opus sit vires non patiuntur, tempusve ejus rei præteriit; aut si multum ante morbum aliquis potavit; aut si is, qui sæpe, vel sponte aut casu purgatus est, subito habet alvum suppressam.* Præter ea autem quæ in superioribus de enematum in variis morbis utilitate passim inserui, tenendum adhuc, quod in genere quam maxime conducant his, quibus venter ægrius descendit & stomachus imbecillis medicamenta ad subducendum efficacia sustinere nequit. Pariter in febribus continuis & exanthematicis præstat semper clysteribus & venæsectione, si opus est, curationem auspicari, & sub eadem etiam si alvus clausa, clysteribus insistendum. *Christianus* quoque *Langius* in *Misc. nat. cur.* omnibus vulneratis serio commendat clysmatum usum, ne alvi suppressio inflammationes, vel sanguinis stagnationes augeat. Possunt etiam clysteres aliis adhuc quorum meminimus usibus, pro varia morbi ejusque caussæ conditione, adaptari, quo inprimis referendi illi, qui in diarrhœis, dysenteriis & intestinorum erosione, tam ad acrem humorem contemperandum, quam exosas partes consolidandas summo injiciuntur cum fructu, conficienda ex decocto pedum vitulinorum, vitello ovi, sevo hircino, bolo Armena, tragacantha, succo cancrorum fluviatilium, spermate ceti, balsamo de Copaiva & sulphuris terebinthinato.

§. XXIV.

Et licet clysteres efficacia sua proxime afficiant intestina & in substantia & materia crassorum limites non transcendant; nihilominus tamen eorum virtus, non modo ex intestinis tanquam partibus nervosis & quæ cum reliquis nervosis corporis partibus exquisitum consensum alunt, ad alias & remotas etiam propagatur, sed & ipsi sanguini & lymphæ insinuatur. *Et late patens virtus;* Prius ex eo patescit, quod clysmata, si nimis acria, teste *Avvicenna can. med. lib. 1. Sect. 4. cap. 17.* febrem accendant, emeticis imbuta vomitum moveant & dolores vel in suprema corporis regione complacent; posterius vero nutriens, confortans & stupefaciens eorundem facultas testatum facit, & quod, ut quidem fidem faciunt *Act. Angl. pag. 598.* spiritus vini per inferius os injectus, longe magis inebriet & infatuet, ac si eadem mensura per œsophagum ingurgitetur. Potissimum tamen conspicuus est clysterum in intestinis tenuibus doloribus & spasticis constrictionibus laborantibus effectus, hanc maxime ob caussam, quod illud crassorum amplissimum colon tenuia cingat iisdemque ubique sit circumvolutum, eaque propter infusum eidem emolliens & paregoricum clysma, blando tepore suo, contigua tenuia simul afficiat, & penetrante per tunicarum poros vapore, iisdem facultatem insinuet, haud secus ac vesica decocto emolliente repleta extrinsecus apposita, in magnis internarum partium doloribus, spasmis & inflammationibus levamen affert præstantissimum.

§. XXV.

Cautelæ in ipsorum applicatione servandæ. Ut autem saluberrimus clysterum effectus eo certius obtineatur, utique in eorum, haud secus quam in aliorum sanitatis præsidiorum usu, circumspectio adhibenda & necessariæ quædam cautiones tenendæ. Nimirum sunt quidam adeo sensibilis naturæ, ut intestina clysteres plane ferre nequeant, & ipse viderim, colicos aliosque dolores eo magis increvisse,

quo

quo plura clysmata injecta, qui postea solo interno convenienti laxante eximie levati. Et ficuti in his clysterum injectio non urgenda; ita etiam acres non statim applicandi, quando alvi excrementa diutius retenta, ne plus trahant ad infarcta intestina & obstructionem obfirment, sed potius praemittenda his enemata, quae laxant, lubricant, stercora emolliunt & evacuationi viam pandunt, uti perite monet *Mercatus lib. 1. pag. 63.* Post pastum quoque clysterum usus intempestivus minusque proficuus, eo quod ciborum concoctionem atque digestionem interturbat; chyli elaborationem & extractionem impedit ac nimis celerem ingestorum evacuationem prorita.

§. XXVI.

Et nimis. Neque etiam alvum crebro nimis & jugiter clysteribus solicitare expedit; tum quia virtutem intestinorum expultricem sequiorem reddunt, ac ut natura iis assuefacta officiis spontaneae excretionis obliviscatur faciunt, tum etiam, quod subita & repetita crebrius liquoris clysmatici vel nimis calidi, vel perfrigerati infusione, ordinata illa & naturalis fibrarum intestinalium tensio laedatur & inordinati motus provocentur, ac quum nullum enema applicari possit, quocum non simul flatus intrudatur, flatuum metuendus sit proventus. Praeterea quia intestina etiam crassa partes sunt admodum nervosae, omnia quae nervis sunt inimica, frigida scilicet, acida, austera, drastica virulenta & falia acriora, opiata, narcotica, item adstringentia, penitus ex clysteribus debent excludi, ne motus intestinorum peristalticus inde laedatur, vel destruatur, quo salvo, ciborum digestio cum saluberrimis secretionibus & excretionibus ex voto succedit, quo destructo, intestina spasmis, flatibus & fecibus multis cum molestiis obsidentur. Quibus denique addi etiam merentur praeclara *Celsi l. c.* monita *servanda*, inquientis, *illa sunt, ne ducatur ulla cruditate substante; ne in corpore infirmo, diuque in adversa valetudine exhausto; neve in eo, cui satis alvus reddit quotidie, quive eam liquidam habet; neve in ipso accessionis impetu, quia quod tum infusum est, alvo continetur, regestumque in caput, multo gravius periculum efficit.*

I N

INDEX
RERUM LOCUPLETISSIMUS.

A

Abortus non sine convulsione succedit 42. ex uteri atonia 31. post abortum & puerperium. 121. præcavetur venæsectione in brachio. 297
Abscessus differt ab ulcere. 78. interni signa. 75. in abdominis integumentis quandoque subsistit. *ibid.* in thorace. *ibid* post variolas. 76. in mesenterio. *ibid.* musculorum dorsi. *ibid.* uteri. *ib.* renum. 77. in parotidibus. *ibid.* sinubus frontis. *ibid.* pulmonum facile recidivat. 130. interni rupti mortis caussa. 194
Absorbentia veteribus ignota. 245. eorum apparatus. 244. differentiæ. 245 amplissimæ utilitatis. *ib.* correctioni materiæ dicata. 244. cum acido in tertiū cedunt. *ib.* præmittenda purgantibus. 245. naturæ opus juvant. 217. quædam adstringūt. 260. cur alvum ducant. 166
Acetum specificum in peste. 284
Acicula deglutita atrocia cier pathemata. 52
Acida temperant. 245. pulsum mutant. 156. sanguinem coagulant. 148. optima alexiteria. 284. infensa humorum progressui. 245. nitrosis postponenda. 246. clysteribus non indenda. 317
Acuta febris in quo consistat. 207. plerumque inflammatione stipatur. *ibid.* cur recidivet. 130. a natura sanatur. 256. quomodo per artem. 207. venæsectionem poscit. 295. *sqq.* symptomaticæ malæ. 214
Acuti morbi quomodo differant a chronicis. 212. *sq.* caute tractandi. 199. funesti signa. 179. *sqq.* caussa mortis in iis sphacelus ventriculi & intestinorum. 197. *sq.*
Adstringentia quæ sint. 277. *sq.* quomodo agant. 278. qua methodo exhibenda. *ib.* insecura. *ibid.* debilibus noxia. 109. hydropem gignunt. 123. *sq.* nocent in alvi fluxibus. *ibid.* hæmophysi. 121. intermittentibus. 124. hæmorrhagiis. 109. gonorrhea. 125 clysteribus non indenda. 317. calculum præscindunt. 278
Æquinoctium venæsectioni cur opportunum? 292
Aer mutat corporis functiones. 15. pulsum. 138. *seq.* excretiones. 159. morborum epidemiorum caussa. 15. 92. purus & temperatus salubris. 6. crassior impurus insalubris. *ibid.* perspirationem mutat 9. 92. frigidi effectus. *ibid.* humidi. *ibid.* calidi. *ibid.* frigido humidus perspirationi obest. *ibid.*
Æstus quos gignat morbos. 92. qualis in eo pulsus. 138
Ætas in historiis morborum necessaria. 4. *sq.* ad morbos facit. 45. *sq.* 117. pulsum mutat. 138
Alcalina sanguinem fluidiorem reddunt. 148. *terrea* absorbent. 245. non soluta stomachum gravant. *ibid.* non penitus ab acido solvuntur. *ibid.*
— — *salia* celerrime solvuntur. 244. *sq.* soluta in terrium degenerant. 245
Alexipharmaca in malignis minus proficua. 260
Alimenta nocent in morbis spasmodicis 67. valentis materiæ debilibus noxia. 231. superato morbo parce danda *ib.*
Aloe hæmorrhoides movet. 107
Aloetica quibus & quando conveniunt. 255.
Alterantia materiæ correctioni dicata. 242. quadruplicis generis. 244. pro materia corrigenda variant. *ibid.*
Alteratio a natura non perficitur. 217
Alvina excretio in morbis considerandа. 7. 11. 166. multum ad sanitatem facit. 7. 165. motus intestinorum index. 168. *sq.* quæ evehat. 147. sub doloribus & spasmis supprimitur. 66. nec non in capitis & nervorum morbis. 169. sine noxa aliquandiu supprimitur. 165. in morbis prudenter movenda. 169. tarda ex bilis defectu. 166. mala. 168. suppressa morbos inducit. 7. involuntaria unde. 43. nimia & inordinata quid indicet. 168. nimia quomodo compescenda. 170. 171. v. *Purgatio*.
Alvi obstructio a spasmo intestinorum. 37.

37. fuccos inquinat. 48. varia pathemata inducit. 37. in febribus noxia. 129. cur aliquandiu indemnis. 165
Amygdalarum oleum in doloribus & fpafmis utile. 63
Analeptica quæ fiat. 183. quomodo agant. 273. limitatæ virtutis. *ibid.* pulfum mutant. 139. motum refocillant. 68. optima nutrientia. 330
Anafarca ex afthmate gignitur. 123. balneis vaporofis difcutitur. 311. purgantibus curatur. 316
Angina ejus fpecies. 22. *fq.* quomodo gignatur. 35. fpafmis debetur. 34. fuffocatione perimit. 236. venæfectione fub lingua levatur. 299
Anima non eft Medicinæ principium. 32. perperam dicitur natura. 213. *fq.*
Animi pathemata proxime afficiunt nervos partefque nervofas. 48. effectus mere corporeos præftant. *ibid.* eorum effectus. 6. functiones corporis turbant. 49 morbos pariunt. 6. mutant pulfum. 139. vires debilitant 117. humores corrumpunt. 65. ventriculum afficiunt. *ibid.* excretiones criticas fiftunt 8. ad colicam faciunt. 27. curationi obfunt. 6. nocent in morbis exanthematicis. 58. nec non inter & poft paftum. 65. poft eos motus infalubris. 215
Animus in morbis confiderandus. 5. confpirat cum corpore. *ibid.* ejus inclinationes a corporis ftructura. *ib.* & progreffu humorum per caput. 39. nimis fatigatus ventriculum debilitat. 54. ftupidus ex apoplexia unde? 117. ejus morbi hæmorrhoidibus folvuntur. 107
Anodyna quę fint. 281. quomodo agant. *ib.* quomodo utiliter adhibenda. 283. diaphoreticis in doloribus mifcenda. 262
Anodynus liquor celeriter operatur. 62. optimum fedans. 282. in doloribus maxime. 200. fpecificum in epilepfia fymptomatica. 286
Anorexia unde. 43
Anthelmintica quæ optima. 287
Antidotus optima oleofa. 53. & pinguia. 242
Antimonium crudum fpecificum in paffionibus rheumaticis. 285
— *fulphur* in acribus falfis defluxionibus utile. 63. fpecificum contumaciam intermittentium, 389. & guttæ ferenæ. 282
— *regulus medicinalis* acres & falfas defluxiones arcet. 63. fpecificum in contumacia intermittentium. 283
Antifpafmodica quæ fint. 281. quomodo agant. *ibid. feq.* hæmorrhagias fiftunt. 224. non fola curant malum hypochondriacum. 62
Anus prolapfus balneis reprimitur. 281. refolutus involuntariam facit excretionem. 43
Aphonia a fpafmo nervorum lingualium. 40. & paralyfi. 48. in verminantibus obvia. 40
Aphthæ differunt ab angina. 23
Apophlegmatizantia quę fint & quando adhibenda. 270
Apoplexia vera vel fpuria. 28. 34. hæreditarius morbus. 117. facile recidivat. 130. in paralyfin tranfit. 29. a fpafmo duræ matris. 40. differt a catalepfi. 29. fyncope. 34. ftuporem animi gignit. 119. ex fcabie repulfa. 96. podagra emanente. 101. fuppreffione menfium. 104. lochiorum. 105. hæmorroidum. 81. narium hæmorrhagiæ. 114. qualis in ea pulfus. 142 lethale in ea fignum thoracis convulfio. 41. fpafmis ftipatur. 34. cauffa mortis in ea. 187. clyfteribus fanatur. 313
— *vera* cauffa extravafatio. 30
— *fpuria* cauffa ftagnatio. 30. vitam non adimit. *ibid.* hyftericis familiaris. *ib.* venæfectione difcutitur. 294
Appetitus quibus revocandus. 275
Aqua fimplex optima medicina. 306. ad balnea quæ optima. 346. quomodo emendanda. *ibid.*
Aquæ minerales infarctus & obftructiones tollunt. 69. excretiones promovent. 64. fuccos depurant. 69. fpecificum in hypochondriaca & hyfterica paffione. 284. continuato ufu juvant. 235. potiffimam facultatem aquæ debent. 307. balneis focianda. 308. ingredientia ab auctore detecta. 240
— *martiatæ* interius & exterius proficuæ. 310
Arcana non femper effectus præftant. 11
Ardens febris qualis in ea pulsus. 142. fanguis. 165 *fq.*
Ariditas quibus tractanda. 249
Arnica fpecificum ad fanguinem congrumatum. 289
Arfenicum externe applicatum nocet 49

Arteriæ systaltico motu gaudent. 11. venis continuæ. *ibid.*
Arteria aspera spasmum patitur. 39. caussa oppressionis pectoris. *ibid.*
Arthriticæ febres unde. 209. methodus sanandi eas. 210
Arthritis differt a rheumatismo. 27. hæreditarius morbus. 118. ejus signa caussa & sedes. 27. quomodo gignatur. 35. facile recidivat. 130. spasmis stipatur. 35. topicis exacerbatur. 28. curatu cur difficilis. 27. hieme magis affligit. 94. transit in calculum. 100. hæmorrhoidibus præservatur & solvitur. 108. retrocedens necat. 185. balneis martialis levatur. 311
– *vaga* specificum lumbrici. 305
Articulorum morbi quomodo gignantur. 35. a spasmis ligamentorum. 36. topicis perperam tractantur. 99. diureticis arcentur. 265. scarificatione levantur. 217
Artus imbecilles balneis firmantur. 311. eorum dolor singularis epidemice grassans. 28. ab arthritide distinctus. *ib.*
Asa fœtida duplici nomine in hystericis salutaris. 282. specificum anthelminticum. 288. clysteribus utiliter commiscetur. 316
Ascarides crassa incolunt. 87. eorum indicia. *ibid.*
Asthma ejus variæ species. 28. caussa mortis in eo. 190. ex retropulsa scabie. 96. arthritide & podagra. 99. suppressis mensibus. 104. hæmorrhoidibus. 106. a tumore & scirrhescentia tunicæ bronchiorum. 36. specifica ejus. 286
– *flatulentum* quid & unde. 28. hypochondriacis familiare. *ibid.*
– *convulsivum* differt a sanguineo & humorali. 28. a catarrho suffocativo. *ib* a polypo. *ibid.* hydrope thoracis. *ibid.* ex repulsis favis & achoribus. 95. variis causis. 183. hydropem gignit. 61. qualis in eo pulsus. 142. funesta in eo signa. 183. suffocationem perimit. *ib.*
– *pituitosum* a pulmonum atonia. 43
– *spasmodicum* a spasmo diaphragmatis. 39. quomodo hydropem & œdemata pariat. *ibid.*
Asthmatici balneis læduntur. 312
Atonia quid sit. 42. sequitur paroxysmos. 10. spasmo deterior. 44. spasmum ingignit. *ibid.* multorum morborum caussa. 42. humores corrumpit. 66. novorum paroxysmorum caussa. 68. balneis emendatur. 311
Atrophia ex scirrho hepatis. 82. induratione pancreatis. 81. nimiis hæmorrhagiis. 118 male curati alvi fluxibus 123. balneis curatur. 310
Attenuantia quæ sint. 246. quomodo agant. *ibid.* variæ virtutis sunt. 247 cautiones in eorum usu. 244
Auditus difficilis clysteribus revocatur. 314
Aurum fulminans intutum laxans. 288
Autumnus quos gignat morbos? 90. qualis in eo pulsus? 138

B

Balnea pulsum mutant. 140. post iram noxia. 226. cautiones in eorum usu. 311
– *Aquæ dulcis* quomodo paranda. 310. spasmos laxant, 308. humores derivant. *ibid.* perspirationem secundant. *ibid.* insaniam percurant. 307 partum facilitant. 310. heroicorum operationem secundant. 308. in rhachitide prosunt. 310
– *nativa roborantia martialia* quæ & ubi prosunt. *ibid.*
– *artificialia roborantia* eorumque usus 311
– *vaporosa* quæ & quando utilia. 311. *sq.*
Balsamica quæ sint. 275. quomodo agant 276. varii usus. *ibid.*
Balsamum vitæ præcipuum ex balsamicis. 275. vires egregie resocillat. 62. specificum in affectibus ex debilitate cerebri nervorumque. 285
Bezoardica utilia in exanthematicis. 208 præferenda sudoriferis. 227
Biliarii ductus motu gaudent peristaltico. 38. spasmo affecti morbos gignunt. *ibid.* consentiunt cum ventriculo. 66. convulsi diarrhææ & choleræ caussa. 45
Bilis æstate copiose generatur. 166. ab acidis nigrescit. *ibid.* coloris & fœtoris excrementorum caussa. *ib. sqq.*
Boli absorbens. 244. adstringunt simul. *ibid.*
Bubones ex calidioribus tractata gonorrhea. 102. repulsi gravia inferunt mala. 101. pestilentiales retrocedentes necant. 185

C

Cachexia ex atonia hepatis & lienis. 43. 67. suppressis mensibus. 104. nimiis hæmorrhagiis. 114. puerperio. 119. asthma.

asthmate 123. alvi fluxibus male tractatis 124. qualis in ea sanguis 156. pulsus 143. funesta signa 184. ejus lethalis caussa 194
Cacochymia cur hypochondriaco & hysterico malo accedat 66. quomodo inducatur a plethora 67
Cœlum quod salubre 6. ejus constitutio facit ad morbos 17
Calculus hæreditarius morbus 118. ex arthritica materia 11. hæmorrhoidum & mensium suppressione 118. uretheribus impactus facit dolores. 41. urgente dolore non expellendus 224. diureticis præcavetur 265. curatur 264. specifica in eo 287. caussa mortis in eo plerumque renum corruptio 195. nonnunquam ventriculi & intestinorum sphacelus *ibid.*
Calculus renum ex atonia eorum 45. ejus signa 86. ex rene pulsus dolorem facit *ibid.* quomodo vomitum colica icterum & vesicæ calculum gignat 124
— *vesicæ* ex ipsius atonia 44. ejus signa 86. ex renali quomodo fiat 125
— *vesicæ felleæ* signa 87. quæ patiat symptomata 56. per ductus biliarios transeuntis signa 87
Calculi dolor differt a colica 25. 86. cum colica cur sæpe complicetur 26. 86. nec non vomitu 57. a spasmo uretherum 37. in consensum rapit ventriculum. 57. a refrigeratione abdominis irritatur. 58. accedunt demum inflammationes lethales. 183. specificum ejus liquor anodynus 284. funesta ejus signa 183
Calculi per alvum excreti 87
Calculosi cur frequenter fiant icterici. 125. colicæ & flatibus cur pateant. *ibid.*
Camphora quandoque antispasmodicum 282. cum nitro specificum in inflammatione 284. in malignis *ibid.*
Cancer exulceratus quando funestus. 184
Cancrorum chelæ & lapides absorbens 244 diuresin simul movent 24. cum acido sanguinem resolvunt *ibid.*
Cantharides specificum in hydrope 286
Capillamentum incaute demum capitis morbos gignit 184
Caput consentit cum ventriculo 54 de bile morborum infantilium 45. & impuritatis succorum caussa 68
Carbunculi pestilentiales retrocedentes necant 185
Cardialgia quid 25. distinguenda ab inflammatione & inflatione ventriculi *ibid.* 21. ejus variæ caussæ 24. a spasmo ventriculi 36. ex præpostero topicorum usu in morbis articulorum 168. mensium emansione 105. feminis familiaris 25. quibus levanda 25 specificum ejus liquor anodynus 284. in ea hæmorrhoides salurares 81
Carminativa quando clysteribus addendi 35
Caro plus fluidi quam solidi habet 14
Carolinæ utilissimæ ad hæmorrhagias promovendas 267. in calculo obsunt. 159. cur in balneo gignant febres 94
Catalepsis ejus signa 29. ab apoplexia differt *ibid.*
Catarracta incipiens ex ventriculo 55
Catarrhalis febris distinguenda a maligna 19. ejus origo 18. ex subita mutatione aeris 94. crises servat 173. qualem habeat pulsum 142. methodus naturæ & artis sananda ipsa 210
Catarrhi ex subita mutatione aeris & perspiratione suppressa 94. venæsectione quandoque gignuntur 302. & arcentur *ibid.* balnea non ferunt 312. sæpe salutares 210. suppressi nocent 195
Catarrhus suffocativus distinguendus ab asthmate 28. ejus signa & symptomata *ibid.* quibus familiaris *ibid.* a paralysi nervorum pneumonicorum 43. a polypis vasorum pulmonalium 84. post morbillos variolas 128. suffocatione perimit 183. funesta ejus signa 215. caussa mortis in eo 191
Caussæ morborum quæ sint 205. simplices & manifestæ 237. rebus externis maxime continentur 14. plerumque ignorantur 70. in nervosas maxime partes agunt 45 sectione patescunt 11. 71. plures concurrunt ad proximam 14. quorundam ineptæ 70. non confundendæ cum caussa mortis 11. Medico noscendæ 187. in prognosi distinguendæ *ibid.* certa auxiliorum genera indicant 70. difficiliter cognoscuntur *ibid.* cognitæ non sufficiunt ad curandum 71. faciunt ad famam Medici *ibid.* removentur motu solidorum & fluidorum 204. in earum remotione methodus medendi posita *ibid.* ex præcipuis imbecillitas 116

§. XIV.

De pediluviorumque apparatione. Balnea universi corporis sequuntur pediluvia, quorum quoad ingredientia eadem ratio, minor apparatus & ob id frequentior usus & balneorum vicarius. Vel enim ex sola aqua levi & pura, sine aliorum additamento magnoque apparatu, parantur, vel ad corrigendum aquarum gravium & asperarum vitium, lixivium, aut furfures triticei & chamomillæ flores adjiciuntur, vel etiam lac ipsis confunditur. Licet autem pediluvia tantum in firmis & extremis corporis partibus admoveantur, eorum tamen virtus longe lateque se diffundit & graves in remotis etiam partibus morbos levat. Dum enim humore illo calido foventur pedes, nervosæ tendinosæ ac musculosæ in iis fibræ, ex quibus intercurrentibus vasis coagmentati sunt, laxantur, remittuntur, pori & tubuli antea constricti ampliantur, sanguini aditus humoribusque debitus redditur commeatus, quo fit, ut impetus aliis partibus incumbens divertatur ac cum insigni levamine ad inferiora derivetur. Deinceps pediluvia etiam temperato suo calore agunt in sanguinem & humores sub eorum usu per pedum vasa transeuntes, eosdemque tenuiores ac dilutiores reddunt, quo longe expeditius per omnis generis in corpore tubulos cursum conficiant & quaquaversum promtius excurrant, quo etiam fit, ut si paullo calidiora adhibeantur, arteriarum pulsum augeant & sudorem per universum corpus eliciant. Ad hæc ingens est pedum, ceu partium exquisitæ sensationis nervoso-tendinosarum, cum omnibus nervosis universi corporis, maximeque in inferiore ventre sitis partibus, consensus, adeo conspicuus, ut si tantum perfrigerentur, illico dolores colici exoriantur, alvus stringatur, cutis horreat, perspiratio intercipiatur & mensium ac hæmorrhoidum fluxus sistatur. Quare non dubitandum, quin, si tepido humore mulceantur & spastica in iis strictura tollatur, salubris effectus ad remotiora ipsis annuentia organa propagetur, ibidemque sese exserat.

§. XV.

Et certe pediluvia laudatissimi ad derivationem usus sunt in morbis, qui a congestionibus ad caput & pectus, per spasmos inferiorum maximeque hypochondriorum factis, subnascuntur, ut præter saporosos affectus omnes fere capitis morbi sunt, insania, mania, melancholia, cephalea, hemicrania, clavus hystericus, vertigo, odontalgia, otalgia, gutta rosacea, ophthalmia, defluxiones oculorum salsæ, narium hæmorrhagiæ nimiæ & diuturnæ vigiliæ, nec non quæ pectus affligunt asthmata convulsiva, dyspnoeæ a copia sanguinis, cordis palpitationes, tusses siccæ, hæmoptysis. Porro ob insignem qua pollent spasmos remittentem ac solventem efficaciam, egregie opitulantur in morbis spasmodicis convulsivis & doloribus, in cardialgia, dolore colico, præsertim hæmorrhoidali, torminibus ex calculo, ventriculi inflatione cum præcordiorum anxietate. Præterea etiam excretiones saluberrimas, perspirationis nempe, urinæ, & alvi & sanguinis quoque sinceri, permenses & sedis venas efficaciter pediluvia promovent, sanguini liberum commeatum conciliando, eundem attenuando & ad excretoriorum tubulos alliciendo. Neque minus graves capitis pectorisque affectus arcent & præscindunt, maximeque eos, qui per periodos accedunt, quin quotidianum eorum usum truces periodicas cephalalgias abegisse, ipse expertus novi. Sunt quoque qui in febribus intermittentibus pediluviorum usum suadent, die quidem intercalari vacuo, nec sine salubri effectu, ut patet ex *Obs.* 144. *Dec.* 2. *An.* 6. *Misc. nat. curios.* de quartana pediluvio sanata, & quæ *Kozack de salib. Sect.* 12. *c.* 10. plura hanc in rem habet. *Quibus conveniant?*

§. XVI.

§. XVI.

Cautela in eorum usu

Monendum tamen, quod longe felicius succedat pediluviorum operatio, si plenitudo sanguinis per venæsectionem in pede prius imminuitur, si circa tempus somni administrantur, nec pedes post eorum usum refrigerantur, sed calidi servantur & in lectum transferuntur, eoque facto, auctior per universum corporis ambitum redditur perspiratio. Cavendum vero est, ne pedes lavacro immittantur eo tempore, quo mensium fluxus imminet, aut jam exsolvitur, eo quod divertendo ab utero & ad inferiora invitando sanguinis appulsum, ut ipsum profluvium vel sistatur, vel intercipiatur, efficiunt; contra ea aliquot ante statam menstruam periodum dies, ad promovendum fluxum egregie faciunt, præsertim si temperata emmenagoga, vel pilulæ ad mentem Beccheri paratæ, simul in usum trahuntur. Abstinendum quoque quam maxime a pediluviis constringentibus, aluminosis, sulphureis, ad reficcandum molestum pedum sudorem, œdemata discutienda, ulcera abigenda, item si doloribus podagricis pedes exercentur; siquidem iisdem non sine periculo materia illa virulenta ad interiores nobiliores partes retropellitur. Et quoniam communis fervidus in Carolinis fons, vulgo *der Prudel*, virtutem quam maxime repellentem possidet; providus utique lavacri ex eo usus esse debet, in omnibus passionibus, ubi materia vitiosa externo corporis cortici incumbit, ac præsertim in doloribus arthriticis & podagricis.

§. XVII.

Clysteres affines balneis.

Inter remedia externa, domestica & facile parabilia connumeranda etiam clysmata, sive enemata, quæ nihil aliud sunt, quam decocta ex certis speciebus confecta & per syringam ano pro vario scopo & usu infusa. Habent hæc multum cum balneis affine atque commune. Balnea quippe lavacra sunt partium externarum, clysteres vero intestinorum, quæ crassa vocantur, quæ eluunt, abstergunt & a contentis repurgant. Balnea vel emollientia sunt, vel roborantia, clysmata pariter pro varia ingredientium ratione, solidas, rigidas, tensas & strictas partes molliunt & laxant vel flaccidas & a tono dejectas firmant atque adducunt. Deinceps sicuti balnea sola applicatione externa toti sanguinis & humorum massæ virtutem insinuant, ut liberiorem & expeditiorem eorum progressum faciant simulque salutares excretiones facilitent: ita etiam enematum operatio non solum in sanguinis & humorum circuitum ex immutatione pulsus, sed etiam ad excretiones movendas, præter alvi subductionem ex perspirationis & urinæ uberiori successu, luculenter patet. Balnea porro vi pollent insigni antispasmodica eandemque in dissitas spargunt partes: clysteres non minus hac pollere virtute, qui artis exercitia tractant quam optime norunt. Et denique quemadmodum immisso in lavacrum corpore, congesti præter naturam & non sine periculo in certa loca humores ad alias externas & inferiores partes derivantur, quo æquabilis ipsis reddatur ubique commeatus: sic etiam clysmata ad divertendas a pectore & capite sanguinis congestiones, gravium pathematum genitrices, insigni & laudatissimo usu plurimum valent.

§. XVIII.

Et fines:

Solent vero clysteres pro diverso medicationis scopo ex variis concinnari speciebus. Et sicuti indicationes in medendo ad quatuor potissimum fines directæ sunt, alterantem nempe, evacuantem, roborantem & sedativum: ita eadem etiam clysterum ratio, ut iisdem vel indurata stercora emolliantur, aut qualitate infesta acria, acida & salsa recrementa attemperentur, vel contenta in crassorum canali evacuentur, vel languentes intestinorum fibræ & delassatus peristalticus in iis motus roborentur,

vel

vel denique spasmi tunicarum intestinalium remittantur & fibræ strictæ [illegible] . Quod si igitur inten-
vel alterantes, [illegible] faeces & stercora arida hu[illegible] succos acres, sal[illegible] acidos, biliosos in [illegible] obtundendi, clysteres optime parantur ex emollientibus & demulcentibus, cujus generis sunt lac animantium, decoctum rasuræ cornu cervi, pedum vervecinorum & vitulinorum, avenaceum, juscula carnium pinguia, pinguedines animantium, butyrum insulsum, decoctum ficuum, mel, manna, saccharum, decoctum radicis altheæ, liliorum alborum, seminis lini, fœnu græci, florum chamomillæ, verbasci, meliloti. Quæ quidem ingredientia, quum simul eximiam spasmos relaxandi virtutem obtineant, in omnibus affectibus spasmodicis, doloribus, febribus, sanguinis congestionibus, & ubi alvus sive propter spasmos obstipata, sive stercora indurata obstructa, commodam & utilissimam locant operam.

§. XIX.

vel evacuantes. Ubi alvum simul evacuare & fæces atque humores stagnantes subducere constitutum est, salia ejusmodi decoctis adjecta omne ferunt punctum, ut sunt sal commune gemmæ, Ebshamense, Sedlicense, digestivum Sylvii, nec non ammoniacum. Et certe dimidia salis uncia clysteri adjecta in evacuando majoris efficaciæ est, quam aliquot unciæ electuariorum ex purgantibus & laxantibus concinnatorum. *Celsus* jam hunc in finem muriam alvo infundendam suadet, id quod etiam cum nostra muria, quæ & pota & per clysterem injecta potenter, purgat, nec non cum Sedlicensi aqua optime succedit. Huc quoque referenda enemata, quæ ex urina humana, vel animantium parari solent ad educendas alvo viscidos ac lentos succos. Neque minus sapo Venetus solutus egregie pro clysteribus inservit, tum maxime, quando acida, viridis & corrosiva bilis tenellorum adhuc lactantium infantum intestina gravius exagitat. Quando vero fortiori stimulo opus est, tutius emetica, quam drastica & acriora cathartica clysteribus commiscentur, eamque ob caussam *Derbaque in observ.* vinum emeticum clysmatibus in hydrope & apoplexia indendum commendat.

§. XX.

Roborantes clysteres virtute sua non modo intestinis, sed & aliis partibus atonia laborantibus dicata sunt, *vel roborantes.* & ob id varia etiam recipiunt. Quum quidem tunicæ intestinorum languentes roborandæ, carminativa sic dicta, ex usu sunt, quæ flatus discutiunt & recrementorum evacuationem secundant, & ex his maxime semina quatuor carminativa majora & parata ex ipsis olea, baccæ lauri & juniperi. In gravioribus capitis morbis, ut apoplexia, paralysi, affectibus soporosis, auditus & visus debilitate, utiliter herba rutæ, majoranæ, rorismarini, saturejæ, thymi, salviæ, flores lavendulæ, spicæ adjiciuntur. Ubi passiones ex uteri vitio, maximeque ejus atonia oriundæ, affligunt, ob peculiarem & specificam quasi facultatem cum fructu adhibentur herbæ pulegii, artemisiæ, matricariæ, sabinæ, menthæ, flores cheiri, calendulæ, radices aristolochiæ, nec non myrrha & galbanum, & ex his concinnati clysteres crebrius injecti in restituendo mensium fluxu, & expellendis molis eximia pollent efficacia.

§. XXI.

Ego quoque experientia edoctus in chronicis ex succorum impuritate, *Varii generis.* viscerum prava constitutione, infarctu, humorumque stagnatione, affectibus, præsertim cachexia, scorbuto, malo hypochondriaco, mensium vel hæmorrhoidum suppressione, maximi facere soleo clysteres, quibus admixta amara & balsamica, cujus generis sunt trifolium fibrinum, summitates centaurii minoris, carduus benedictus, radix gentianæ, scolopendrium,

drium, rhabarbarum, essentia rhabarbari, elixir proprietatis, essentia fuliginis alcalisata, spiritus cornu cervi & massa pilularum balsamicarum. Et solo ejusmodi clysterum usu, desperatos se ad sanitatem reduxisse hypochondriacos testatur *Hercules Saxonia lib.1.prax.cap.16.* Neque minus roborantia apprime proficua clysmata confici possunt ex vino, quibus etiam ubi vires admodum languidæ, nec corpus nimis sensibile, addi potest balsamum nostrum vitæ dictum. Hinc *Act. Anglic. pag.*598. mentio injicitur clysteris ex vino Hispanico, pipere & vitello ovi, egregiæ virtutis, quod tota nocte retentum, viscera calefaciat & aliquot horis post sudorem moveat. Quin tam conspicua clysmatum ad corroborandum universum nervorum systema est virtus, ut ipsos febriles in intermittentibus insultus compescant. Etenim *Helvetius* in peculiari tractatu de methodo febres sine interno medicamentorum usu curandi, perhibet; febres sola clysterum injectione ex decocto corticis chinæ cum aqua, vel etiam addito tantillo vini, optime posse persanari, id quod etiam *Abrecht, in Misc. nat. cur. Dec.3. An.3.obs.* 127.quinq; confirmat exemplis. Et Ægyptii in quartana pro secreto habent clysterem ex decocti majoranæ libra una & tribus olei laurini unciis, uti auctor est *Alpinus de Medic. method. pag.* 189. addens: *hoc clystere, & in meipso olim quartana vexato summa cum utilitate usus sum, & nonnullos tribus solummodo hisce clysteribus usos, sanatos fuisse, vidi.*

§. XXII.

Vel sedantes, Superfluunt denique clysteres sedantes, doloribus complacandis & spasmis solvendis inservientes. Horum in numero sunt clysteres ex meris oleis, pinguedine animantium & butyro insulso conflati, qui ubi tunicæ coli a vehementi spasmo obsidentur, ut ipsius cavum angustetur, flatus retineantur & dira oboriantur tormina, uti obvium est in colica convulsiva spasmodica, præsertim hæmorrhoidali, & quæ ab inhærente acri caustica a superficie corporis repulsa materia suscitatur, laudatissimæ sunt virtutis. De his magnifice admodum ex Veteribus sentit *Aetius*, qui *lib.9.cap. de colica* clysterem antispasmodicum parari jubet, ex butyro recenti, adipe anserina, gallinacea, medulla cervina, adipe ursina, cumino, foliis rutæ, nardo Celtica, castoreo & oleo rutaceo, addito hoc præcepto: *utere hoc ipso in vehementibus doloribus evacuatione tamen prius per alium clysterem facta, & post horæ spatium mensuram unam mediocris poculi tepefactam infunde & jube quiescere, ac aliquandiu pharmacum retinere, atque ita divinam ejus videbis facultatem.* Quod si vero spasmis nimius æstus sanguinisque orgasmus jungitur, ut in doloribus capitis, articulorum, hæmorrhagiis, clysteres cum sero lactis, vel lacte ex emollientibus & anodynis quam optime injiciuntur, floribus scilicet chamomillæ vulgaris, sambuci, verbasci, meliloti, nec non croco, nitro depurato & oleo amygdalarum dulcium. Non minus in pathematibus spasmodicis, epilepticis & convulsivis motibus, ut specifica addantur ex usu est. In hystericis quidem pathematibus sagapenum, asa foetida & castoreum accommoda sunt. In epileptico & convulsivo insultu, radix, semen & flores pæoniæ, succus lumbricorum terrestrium, liquor cornu cervi succinatus, utiliter commiscentur; cujus generis clystere ex antilepticis & tinctura castorei parato primiparam epilepsia tentatam egregie esse levatam testatur *Harderus in Misc. nat. cur. Dec.3. A.1.obs.*100.

§. XXII.

Hi itaque clysteres pro varia medentis intentione amplissimi in praxi medica sunt usus, quem *Celsus lib.* 2. *cap* 12. sic in compendio sistit: *alvi ductio per lotiones semel vel summum bis non omittatur, si caput grave est, si oculi caligant, si morbus majoris in-* *Clysterum usus varius,*

testi-

testini est, quod Græci κῶλον nominant; si in imo ventre aut in coxa dolores sunt, si in stomachum quædam biliosa concurrunt, vel etiam pituitosa eo se, humorve aliquis aquæ similis confert; si spiritus difficilius redditur: si nihil per se venter excernit; utique si juxta quoque stercus est & intus remanet, aut si stercoris odorem nihil dejiciens æger ex spiritu suo sentit: aut si corruptum est quod excernitur; aut si prima inedia febrem non sustulit; aut si sanguinem mittit, quum opus sit vires non patiuntur, tempusve ejus rei præteriit; aut si multum ante morbum aliquis potavit; aut si is, qui sæpe, vel sponte aut casu purgatus est, subito habet alvum suppressam. Præter ea autem quæ in superioribus de enematum in variis morbis utilitate passim inserui, tenendum adhuc, quod in genere quam maxime conducant his, quibus venter ægrius descendit & stomachus imbecillis medicamenta ad subducendum efficacia sustinere nequit. Pariter in febribus continuis & exanthematicis præstat semper clysteribus & venæsectione, si opus est, curationem auspicari, & sub eadem etiam si alvus clausa, clysteribus insistendum. *Christianus* quoque *Langius* in *Misc. nat. cur.* omnibus vulneratis serio commendat clysmatum usum, ne alvi suppressio inflammationes, vel sanguinis stagnationes augeat. Possunt etiam clysteres aliis adhuc quorum meminimus usibus, pro varia morbi ejusque caussæ conditione, adaptari, quo inprimis referendi illi, qui in diarrhœis, dysenteriis & intestinorum erosione, tam ad acrem humorem contemperandum, quam exosas partes consolidandas summo injiciuntur cum fructu, conficienda ex decocto pedum vitulinorum, vitello ovi, sevo hircino, bolo Armena, tragacantha, succo cancrorum fluviatilium, spermate ceti, balsamo de Copaiva & sulphuris terebinthinato.

§. XXIV.

Et licet clysteres efficacia sua proxime afficiant intestina & in substantia & materia crassorum limites non transcendant; nihilominus tamen eorum virtus, non modo ex intestinis tanquam partibus nervosis & quæ cum reliquis nervosis corporis partibus exquisitum consensum alunt, ad alias & remotas etiam propagatur, sed & ipsi sanguini & lymphæ insinuatur. Prius ex eo patescit, quod clysmata, si nimis acria, teste *Avvicenna can. med. lib.* 1. *Sect.* 4. *cap.* 17. febrem accendant, emeticis imbuta vomitum moveant & dolores vel in suprema corporis regione complacent; posterius vero nutriens, confortans & stupefaciens eorundem facultas testatum facit, & quod, ut quidem fidem faciunt *Act. Angl. pag.* 598. spiritus vini per inferius os injectus, longe magis inebriet & infatuet, ac si eadem mensura per œsophagum ingurgitetur. Potissimum tamen conspicuus est clysterum in intestinis tenuibus doloribus & spasticis constrictionibus laborantibus effectus, hanc maxime ob caussam, quod illud crassorum amplissimum colon tenuia cingat iisdemque ubique sit circumvolutum, eaque propter infusum eidem emolliens & paregoricum clysma, blando tepore suo, contigua tenuia simul afficiat; & penetrante per tunicarum poros vapore, iisdem facultatem insinuet, haud secus ac vesica decocto emolliente repleta extrinsecus apposita, in magnis internarum partium doloribus, spasmis & inflammationibus levamen affert præstantissimum. *Et late patens virtus.*

§. XXV.

Ut autem saluberrimus clysterum effectus eo certius obtineatur, utique in eorum, haud secus quam in aliorum sanitatis præsidiorum usu, circumspectio adhibenda & necessariæ quædam cautiones tenendæ. Nimirum sunt quidam adeo sensibilis naturæ, ut intestina clysteres plane ferre nequeant, & ipse viderim, colicos aliosque dolores eo magis increvisse, *Cautelæ in ipsorum applicatione servandæ.*

que

quo plura clysmata injecta, qui postea solo interno convenienti laxante eximie levati. Et sicuti in his clysterum injectio non urgenda; ita etiam acres non statim applicandi, quando alvi excrementa diutius retenta, ne plus trahant ad infarcta intestina & obstructionem obfirment, sed potius præmittenda his enemata, quæ laxant, lubricant, stercora emolliunt & evacuationi viam pandunt, uti perite monet *Mercatus lib.1.pag.64.* Post pastum quoque clysterum usus intempestivus minusque proficuus, eo quod ciborum concoctionem atque digestionem interturbat; chyli elaborationem & extractionem impedit ac nimis celerem ingestorum evacuationem proritat.

§. XXVI.

Et nimis. Neque etiam alvum crebro nimis & jugiter clysteribus solicitare expedit; tum quia virtutem intestinorum expultricem sequiorem reddunt, ac ut natura iis assuefacta officiis spontaneæ excretionis obliviscatur faciunt, tum etiam, quod subita & repetita crebrius liquoris clysmatici vel nimis calidi, vel perfrigerati infusione, ordinata illa & naturalis fibrarum intestinalium tensio lædatur & inordinati motus provocentur, ac quum nullum enema applicari possit, quocum non simul flatus intrudatur, flatuum metuendus sit proventus. Præterea quia intestina etiam crassa partes sunt admodum nervosæ, omnia quæ nervis sunt inimica, frigida scilicet, acida, austera, drastica virulenta & salia acriora, opiata, narcotica, item adstringentia, penitus ex clysteribus debent excludi, ne motus intestinorum peristalticus inde lædatur, vel destruatur, quo salvo, ciborum digestio cum saluberrimis secretionibus & excretionibus ex voto succedit, quo destructo, intestina spasmis, flatibus & fecibus multis cum molestiis obsidentur. Quibus denique addi etiam merentur præclara *Celsi l. c.* monita *servanda*, inquientis, *illa sunt, ne ducatur ulla cruditate subſtante; ne in corpore infirmo, diuque in adversa valetudine exhausto; neve in eo, cui satis alvus reddit quotidie, quive eam liquidam habet; neve in ipso accessionis impetu, quia quod tum infusum est, alvo continetur, regestumque in caput, multo gravius periculum efficit.*

INDEX
RERUM LOCUPLETISSIMUS.

A

Abortus non ſine convulſione ſuccedit 42. ex uteri atonia 31. poſt abortum & puerperium. 121. præcavetur venæſectione in brachio. 297

Abſceſſus differt ab ulcere. 78. interni ſigna. 75. in abdominis integumentis quandoque ſubſiſtit. *ibid.* in thorace. *ibid.* poſt variolas. 76. in meſenterio. *ibid.* muſculorum dorſi. *ibid.* uteri. *ib.* renum. 77. in parotidibus. *ibid.* ſinubus frontis. *ibid.* pulmonum facile recidivat. 130. interni rupti mortis cauſſæ. 194

Abſorbentia veteribus ignota. 245. eorum apparatus. 244. differentiæ. 245 ampliſſimæ utilitatis. *ib.* correctioni materiæ dicata. 244. cum acido in tertiũ cedunt. *ib.* præmittenda purgantibus. 245. naturæ opus juvant. 217. quædam adſtringũt. 260. cur alvum ducant. 166

Acetum ſpecificum in peſte. 284

Acicula deglutita atrocia ciet pathemata. 52

Acida temperant. 245. pulſum mutant. 156. ſanguinem coagulant. 148. optima alexiteria. 284. infenſa humorum progreſſui. 245. nitroſis poſtponenda. 246. clyſteribus non indenda. 317

Acuta febris in quo conſiſtat. 207. plerumque inflammatione ſtipatur. *ibid.* cur recidivet. 130. a natura ſanatur. 256. quomodo per artem. 207. venæſectionem poſcit. 295. *ſqq.* ſymptomaticæ malæ. 214

Acuti morbi quomodo differant a chronicis. 212. *ſq.* caute tractandi. 199. funeſti ſigna. 179. *ſqq.* cauſſa mortis in iis ſphacelus ventriculi & inteſtinorum. 197. *ſq.*

Adſtringentia quæ ſint. 277. *ſq.* quomodo agant. 278. qua methodo exhibenda. *ib.* inſecura. *ibid.* debilibus noxia. 109. hydropem gignunt. 123. *ſq.* nocent in alvi fluxibus. *ibid.* hæmopthyſi. 121. intermittentibus. 124. hæmorrhagiis. 109. gonorrhea. 125 clyſteribus non indenda. 317. calculum præſcindunt. 278

Æquinoctium venæſectioni cur opportunum? 292

Aer mutat corporis functiones. 15. pulſum. 138. *ſeq.* excretiones. 159. morborum epidemiorum cauſſa. 15. 92. purus & temperatus ſalubris. 6. craſſior impurus inſalubris. *ibid.* perſpirationem mutat 9. 92. frigidi effectus. *ibid.* humidi. *ibid.* calidi. *ibid.* frigido humidus perſpirationi obeſt. *ibid.*

Æſtus quos gignat morbos. 92. qualis in eo pulſus. 138

Ætas in hiſtoriis morborum neceſſaria. 4. *ſq.* ad morbos facit. 45. *ſq.* 117. pulſum mutat. 138

Alcalina ſanguinem fluidiorem reddunt. 148. *terrea* abſorbent. 245. non ſoluta ſtomachum gravant. *ibid.* non penitus ab acido ſolvuntur. *ibid.*

- - *ſalia* celerrime ſolvuntur. 244. *ſq.* ſoluta in tertium degenerant. 245

Alexipharmaca in malignis minus proficua. 260

Alimenta nocent in morbis ſpaſmodicis 67. valentis materiæ debilibus noxia. 231. ſuperato morbo parce danda *ib.*

Aloe hæmorrhoides movet. 107

Aloetica quibus & quando conveniunt. 255.

Alterantia materiæ correctioni dicata. 242. quadruplicis generis. 244. pro materia corrigenda variant. *ibid.*

Alteratio a natura non perficitur. 217

Alvina excretio in morbis conſideranda. 7. 11. 166. multum ad ſanitatem facit. 7. 165. motus inteſtinorum index. 168. *ſq.* quæ evehat. 147. ſub doloribus & ſpaſmis ſupprimitur. 66. nec non in capitis & nervorum morbis. 169. ſine noxa aliquandiu ſupprimitur. 165. in morbis prudenter movenda. 169. tarda ex bilis defectu. 166. mala. 168. ſuppreſſa morbos inducit. 7. involuntaria unde. 43. nimia & inordinata quid indicet. 168. nimia quomodo compeſcenda. 170. 171. v. *Purgatio.*

Alvi obſtructio a ſpaſmo inteſtinorum. 57.

37. succos inquinat. 48. varia pathemata inducit. 37. in febribus noxia. 129. cur aliquandiu indemnis. 165
Amygdalarum oleum in doloribus & spasmis utile. 63
Analeptica quæ sint. 185. quomodo agant. 273. limitatæ virtutis. *ibid.* pulsum mutant. 139. motum refocillant. 61. optima nutrientia. 330
Anasarca ex asthmate gignitur. 123. balneis vaporosis discutitur. 311. purgantibus curatur. 316
Angina ejus species. 21. *sq.* quomodo gignatur. 35. spasmis debetur. 34. suffocatione perimit. 236. venæsectione sub lingua levatur. 299
Anima non est Medicinæ principium. 32. perperam dicitur natura. 213. *sq.*
Animi pathemata proxime afficiunt nervos partesque nervosas. 48. effectus mere corporeos præstant. *ibid.* eorum effectus. 6. functiones corporis turbant. 49 morbos pariunt. 6. mutant pulsum. 139. vires debilitant 117. humores corrumpunt. 65. ventriculum afficiunt. *ibid.* excretiones criticas sistunt 8. ad colicam faciunt. 27. curationi obsunt. 6. nocent in morbis exanthematicis. 58. nec non inter & post pastum. 65. post eos motus insalubris. 215
Animus in morbis considerandus. 5. conspirat cum corpore. *ibid.* ejus inclinationes a corporis strictura. *ib.* & progressu humorum per caput. 39. nimis fatigatus ventriculum debilitat. 54. stupidus ex apoplexia unde? 117. ejus morbi hæmorrhoidibus solvũtur. 107
Anodyna quę sint. 281. quomodo agant. *ib.* quomodo utiliter adhibenda. 283. diaphoreticis in doloribus miscenda. 262
Anodynus liquor celeriter operatur. 62. optimum sedans. 282. in doloribus maxime. 200. specificum in epilepsia symptomatica. 286
Anorexia unde. 43
Anthelmintica quæ optima. 287
Antidotus optima oleosa. 53. & pinguia. 242
Antimonium crudum specificum in passionibus rheumaticis. 285
— *sulphur* in acribus salsis defluxionibus utile. 63. specificum contumacium intermittentium, 389. & guttæ serenæ. 282
— *regulus medicinalis* acres & salsas defluxiones arcet. 63. specificum in contumacia intermittentium. 283
Antispasmodica quæ sint. 281. quomodo agant. *ibid. seq.* hæmorrhagias sistunt. 224. non sola curant malum hypochondriacum. 62
Anus prolapsus balneis reprimitur. 281. resolutus involuntariam facit excretionem. 43
Aphonia a spasmo nervorum lingualium. 40. & paralysi. 48. in verminantibus obvia. 40
Aphthæ differunt ab angina. 28
Apophlegmatizantia quę sint & quando adhibenda. 270
Apoplexia vera vel spuria. 28. 34. hæreditarius morbus. 117. facile recidivat. 130. in paralysin transit. 29. a spasmo duræ matris. 40. differt a catalepsi. 29. syncope. 34. stuporem animi gignit. 119. ex scabie repulsa. 96. podagra emanente. 101. suppressione mensium. 104. lochiorum. 105. hæmorroidum. 11 . narium hæmorrhagiæ. 114. qualis in ea pulsus. 142 lethale in ea signum thoracis convulsio. 41. spasmis stipatur. 34. caussa mortis in ea. 187. clysteribus sanatur. 313
— *veræ* caussa extravasatio. 30
— *spuriæ* caussa stagnatio. 30. vitam non adimit. *ibid.* hystericis familiaris. *ib.* venæsectione discutitur. 294
Appetitus quibus revocandus. 275
Aqua simplex optima medicina. 306. ad balnea quæ optima. 346. quomodo emendanda. *ibid.*
Aqua mineralis infarctus & obstructiones tollunt. 69. excretiones promovent. 64. succos depurant. 69. specificum in hypochondriaca & hysterica passione. 284. continuato usu juvant. 235. potissimam facultatem aquæ debent. 307. balneis socianda. 308. ingredientia ab auctore detecta. 240
— *martiatæ* interius & exterius proficuæ. 310
Arcana non semper effectus præstant. 11
Ardens febris qualis in ea pulsus. 142. sanguis. 165 *sq.*
Aridura quibus tractanda. 249
Arnica specificum ad sanguinem congrumatum. 289
Arsenicum externe applicatum nocet 49

asthmate 123. alvi fluxibus male tractatis 124. qualis in ea sanguis 156. pulsus 145. funesta signa 184. ejus lethalis caussa 194
Cacochymia cur hypochondriaco & hysterico malo accedat 66. quomodo inducatur a plethora 67
Calum quod salubre 6. ejus constitutio facit ad morbos 17
Calculus hæreditarius morbus 118. ex arthritica materia 11. hæmorrhoidum & mensium suppressione 118. ureteribus impactus facit dolores. 41. urgente dolore non expellendus 224. diureticis præcavetur 265. curatur 264. specifica in eo 287. caussa mortis in eo plerumque renum corruptio 195. nonnunquam ventriculi & intestinorum sphacelus *ibid.*
Calculus renum ex atonia eorum 45. ejus signa 86. ex rene pulsus dolorem facit *ibid.* quomodo vomitum colica icterum & vesicæ calculum gignat 124
— *vesicæ* ex ipsius atonia 44. ejus signa 86. ex renali quomodo fiat 125
— *vesicæ felleæ* signa 87. quæ pariat symptomata 56. per ductus biliarios transeuntis signa 87
Calculi dolor differt a colica 25. 86. cum colica cur sæpe complicetur 26. 86. nec non vomitu 57. a spasmo uretherum 37. in consensum rapit ventriculum. 57. a refrigeratione abdominis irritatur. 58. accedunt demum inflammationes lethales. 183. specificum ejus liquor anodynus 284. funesta ejus signa 183
Calculi per alvum excreti 87
Calculosi cur frequenter fiant icterici. 125. colicæ & flatibus cur pateant. *ibid.*
Camphora quandoque antispasmodicum 282. cum nitro specificum in inflammatione 284. in malignis *ibid.*
Cancer exulceratus quando funestus. 184
Cancrorum chelæ & lapides absorbens 244 diuresin simul movent 24. cum acido sanguinem resolvunt *ibid.*
Cantharides specificum in hydrope 286
Capillamentum incaute demum capitis morbos gignit 184
Caput consentit cum ventriculo 54 de bile morborum infantilium 45. & impuritatis succorum caussa 68
Carbunculi pestilentiales retrocedentes necant 185
Cardialgia quid 25. distinguenda ab inflammatione & inflatione ventriculi *ibid.* 21. ejus variæ caussæ 24. a spasmo ventriculi 36. ex præpostero topicorum usu in morbis articulorum 168. mensium emansione 105. feminis familiaris 25. quibus levanda 25 specificum ejus liquor anodynus 284. in ea hæmorrhoides salutares 81
Carminativa quando clysteribus addendi 35
Caro plus fluidi quam solidi habet 14
Carolinæ utilissimæ ad hæmorrhagias promovendas 267. in calculo obsunt. 159. cur in balneo gignant febres 94
Catalepsis ejus signa 29. ab apoplexia differt *ibid.*
Catarracta incipiens ex ventriculo 55
Catarrhalis febris distinguenda a maligna 19. ejus origo 18. ex subita mutatione aeris 94. crises servat 173. qualem habeat pulsum 142. methodus naturæ & artis sananda ipsa 210
Catarrhi ex subita mutatione aeris & perspiratione suppressa 94. venæsectione quandoque gignuntur 302. & arcentur *ibid.* balnea non ferunt 312. sæpe salutares 210. suppressi nocent 191
Catarrhus suffocativus distinguendus ab asthmate 28. ejus signa & symptomata *ibid.* quibus familiaris *ibid.* a paralysi nervorum pneumonicorum 43. a polypis vasorum pulmonalium 84. post morbillos variolas 128. suffocatione perimit 183. funesta ejus signa 215. caussa mortis in eo 191
Caussæ morborum quæ sint 205. simplices & manifestæ 237. rebus externis maxime continentur 14. plerumque ignorantur 70. in nervosas maxime partes agunt 45 sectione patescunt 11. 71. plures concurrunt ad proximam 14. quorundam ineptæ 70. non confundendæ cum caussa mortis 11. Medico noscendæ 187. in prognosi distinguendæ *ibid.* certa auxiliorum genera indicant 70. difficiliter cognoscuntur *ibid.* cognitæ non sufficiunt ad curandum 71. faciunt ad famam Medici *ibid.* removentur motu solidorum & fluidorum 204. in earum remotione methodus medendi posita *ibid.* ex præcipuis imbecillitas 116

Caussæ mortis Medico noscendæ. 187. sectione patescunt. 188. non confundendæ cum caussa morbi 198. quæ sint in genere 187. in variis morbis *ibid.*
Casus ejus signa 18. differt a tertiana continua 18. in ea crisis fit 145
Caustica in nervosis partibus atrocia cient pathemata 49
Cautele in therapia necessariæ 3
Cephalalgia spasmis pericranii debetur. 36. ejus variæ caussæ. 24. ex abscessu in sinibus frontalibus 77. vino in ventriculo 55. polypo sinuum cerebri 84. coryza per frigus suppressa 102. mensium suppressione 104. narium hæmorrhagia. 113. ventriculum per consensum afficit. 55. narium stillicidio mitescit 113
Cephalica spirituosa in affectibus capitis ex resolutione pedibus applicanda 64
Cerebrum consentit cum ventriculo & intestinis. 6. cum corde. 10. ejus dispositio in morbis & quomodo cognoscenda. *ibid.* extravasatio in eo cur lethalis 180
Cerevisia insalubris 6
Chamomillæ flores peculiaris virtutis 233. sistunt febriles motus 62
China chinæ pulsum mutat. 139. febriles motus sistit. 62. cur aliis antifebrilibus præferenda 233. quando prosit in febribus. 159. continuato usu tollit febres. 236. specificum intermittentium. 283. quas inducat mutationes 69. balneis secundatur 310
Chiragra a spasmis ligamentorum. 37
Choledochus ductus spasmo corripitur 38. unde icterus *ibid.*
Cholera quid. 42. ex bile caustica. 59. convulsiva affectione ductuum biliariorum & intestinorum 42. genus nervosum in consensum trahit. 59. funestæ signa. 182
Chronici morbi caussæ eorum frequentissimæ obstructiones. 212. quæ ad generationem ipsorum faciant. 199. quomodo arcendi. *ibid.* a sola natura non curantur. 212. optima eos sanandi methodus. *ibid.* continuato medicamentorum usu tolluntur. 235
Chymica quando periculum in mora prosunt 234
Cibi multum faciunt ad sanitatem 6. ingesti mutant pulsum 146. viscosi inflationem ventriculi 25. flatulenti colicam. *ibid.* avidius ingesti recidivas pariunt 9
Cinnabaris arcanum antepilepticum 236
Cinnabarina quomodo antispasmodica 281
Circulus sanguinis totius Medicinæ fundamentum 144. quoties hora succedat 137. creber cur necessarius *ibid.*
Clavus periculose exscinditur 50
— *hystericus* a spasmo pericranii 36
Clysteres quotuplices 313. affines balneis. *ibid.* varii quomodo parandi. 314. tenuia potissimum afficiunt. 316. late vim diffundunt 316. quidam fere nequeunt 317. post pastum minus proficua *ibidem* varii in morbis usus 316. in febribus utiles 128. nervis inimica non capiant 317. acres non statim applicandi. 316. antifebriles. 315. ex urina 313
Cæcitas ex repulsa tinea capitis 96. scabie. *ibid.* consolidatis antiquis ulceribus 97. ex epilepsia 119.
Cogitationes limitatam habent vim in actiones mechanicas 203
Colica differt a dolore calculi, & hypochondriorum 25. a spasmo intestinorum 36. ex arthritide præpostere tractata 100. suppressis mensibus 112. hæmorrhoidibus *ibidem*. calculosis cur familiaris 125. nonnunquam nephritica 25. parit icterum 57. facile recidivat 130. paresin relinquit 128. sphacelo necat 200. venæsectione sæpe tollitur 110. quibus levanda 276. anodynis primum excipienda 224. ejus specificum liquor anodynus 284
— *flatulenta* quæ & unde 25. 88. venæsectione exacerbatur 303
— *hæmorrhoidalis* 26
— *biliosa* 36. a spasmo ilei 37
— *hysterica* 29
— *convulsiva*. 26. consensus intestinorum testis. 59. venæsectione curatur. 303
— *spasmodica* metallurgis solennis. 59. vehementissima 26. ejus signa & caussæ *ibidem*. levatur clysteribus oleosis 316. in ea coalescunt quandoque intestina 198
Colon flatibus sæpe distenditur. 89
Composita veterum incondita 234. non omnia spernenda 235. virtus simplicium

ex iis non patefcit. 240
Concha abforbent. 175. fubadftringunt. 245
Confortantia fpirituofa debilibus non proficua 231
Confenfus partium magni momenti. 47. non fabula 64. ex partium nexu 46. a nervorum diftributione. 47. inter quas partes maxime vigear *ibidem*. fymptomatum fuggerit rationes. 46. ex medicamentorum operatione patet. 62. *feqq.* ex principii vitalis concurfu non petendus. 52. nullus inter nervofas partes & fanguinea vifcera. 60
Confuetudo in morbis exploranda 7
Continua febris ex repulfa crufta lactea 95. fcabie. 96. reftagnante fanguine lochiali 105. malus in ea pulfus 142. in ea profunt clyfteres 316. corruptionis vifcerum comes 75. *fqq.*
Contractura balneis martiatis tollitur 310. fpecificum ejus 289
Convulfiones differunt ab epilepfia 29 fedes in fpinali medulla. *ibid.* earum figna *ibid.* minus falutares naturæ motus. 214. varias partes quatiunt 41. a fpafmo membranarum fpinalis medullæ 39. mire ex vermibus 87. prodeunte menfium fluxu ceffant 210. accedente febre folvuntur quandoque. 212. fcarificationem melius quam venæfectionem ferunt 304. clyfteribus placantur 316. certæ infantibus propriæ ex ventriculo 56
Convulfivi motus in quo confiftant. 41. in quibus morbis obvii *ibid.* eorum origo & fedes *ibid.*
Cor perpetuum mobile 131. ipfius fyftole quomodo contingat. 134. pulfus caufa *ibid.* imbecillis lypothymiam 42. ad tempus intercepta fyncopen parit *ibid.* ipfius motus unde 135. *feq.* pulfui refpondet *ibid.*
Corallia abforbent 244. fubadftringunt 245
Corporea res magnam vim in corpus habent 140
Corpus humanum machina artificiofiffima. 46. hydraulicæ & vafculofæ ftructuræ. *ibid.* vivum & phyficum gratis diftinguitur 239. ex quo confiftat vere fenfit Hippocrates 30. in morbis confiderandum. 9. in prognofi 187. & medicamentorum oblatione diftinguendum 231. partes ipfius confpirant 46. ad confervationem vitæ conftructum 216. impurum periculofius a febribus prehenditur 65
Corruptio vifcerum quomodo arcenda 199. ex mortis cauffis 187
Coryza falutaris fæpe excretio 8. 211. fpafmis ftipatur 35. folvit quofdam morbos 211. venæfectione arcetur 210. quandoque adducitur 202. fuppreffa a frigore nocet 116. purgantibus exacerbatur *ibid.*
Crifis ad prognofin fpectat. 170. ipfius figna. 35. fpafmo remittente fequitur *ibid* fit per excretiones 171. quid fit veteribus 170. feptenario & femifeptenario numero computanda *ibid.* extra feptenos etiam dies contingit. 174. quibus folennis *ibid.* unde repetenda 176. quomodo rationaliter explicanda 177. non turbanda *ibidem*. melius fuccedit ordinatis temporibus 174. auctorum variæ de ea fententiæ 171. *feq.* quæ fit in acutis 173. & chronicis morbis 176. in purpura non obvia 175. per imprudentem medicationem turbatur 174. pro circumftantiarum ratione diftinguenda *ibid.* non omnis larga evacuatio & fymptomatum remiffio crifis. 173
Cruditates non funt prima mali hypochondriaci cauffa 67. vifcidas quæ diffolvant 247
Crufta lactea repulfa febrem facit continuam 95
Cucurbitulæ vicariæ venæfectionis 304
Cutis fulphurearum fordium excretorium 161. elaftica 162. confentit cum ventriculo 58. ad fudoris feceffum facit 192. fpafmo affecta perfpirationem cohibet 37. mala gignit *ibidem*. peffimi ominis in acutis arida. 180. refoluta imbecillitatem prodit. 43. fudoris frigidi & colliquativi cauffa. *ibid.*
Cynanche anginæ fpecies 26. differt a fpafmo faucium 22. quid ? 23. figna ejus 21. funefta 183. fuffocatione perimit *ibid.*
Cynicus fpafmus poft podagram 58
Cyftici ductus fpafmi affecti diarrhœas & vomitus biliofos movent 38

D

Debiles qui sint 196. quomodo dignoscendi 116. *seq.* medicina egent *ibid.* fortia medicamenta non ferunt 231. nec valentia alimenta *ibid.*
Decocta continuato usu juvant . 236. lenientia prosunt in exanthematicis . 208. sudorifera balneis nupta juvant . 309
Defœdationes cutis cum salute sæpe fiunt 211. specifica in iis 389
Deglutitio difficilis unde ? 43
Demulcentia materiæ correctioni dicata 244. eorum suppellex 248. operandi ratio 249. usus in variis casibus *ibid.* externus & internus *ibid.*
Dentitio ejus symptomata unde 56
Desiderium ventriculo nocet 55
Diabetes ex atonia rerum 44
Diæta sanationi servit 233. a priscis optime commendata *ibid.*
Diagnosis scitu necessaria 16. ex observationibus haurienda 18. nititur signis. *ibid.* plerumque negligitur 17. ad eam referendus pulsus 130. *seq.* erronea Medicum ludibrio exponit 17
Diaphoresis movetur quandoque acidulis & nitrosis 262
Diaphoretica polychresta 262. sudoriferis præferenda. 261. ipsorum apparatus *ibid. seq.* modus agendi 262. usus in morbis *ibid.* in pulvere alvum sæpe movent. *ibid.* in doloribus anodynis miscenda *ibid.* fixa ubi acidum deest parce danda 263
Diaphragma spasmis patet 39. consentit cum ventriculo 57. convellitur quandoque 41. in sternutatione per consensum afficitur *ibid.* titillatione commotum cachinnos movet *ibid.* spastice affectum asthma *ibidem*, & hepatis obstructionem causatur *ibidem* . convulsivum asthmatis & singultus caussa *ibid.*
Diarrhœa quomodo succedat . 168. per spasmos 35. sæpe salutaris excretio . *ibidem* . in febribus etiam malignis 169. critica quandoque. 171. solvit morbos 222. inprimis capitis . 169. convulsiva affectione ductuum biliariorum intestinorum *ibid.* pedum refrigeratione 58. a viliosa obstructa 167. quandoque minus salutaris naturæ motus 214. sphacelo intestinorum necat 197. intestina debilitat 229. suppressa nocet 8. inprimis per adstringentia 96. clysteribus levatur 316. post eam roborantibus medendum 229. symptomatica noxia 214. *seq.* quomodo compescenda. in febribus 170. biliosa diuturna nocet 166. ex purgantium usu in catarrhis incompescibilis 102
Diastole systolen sequitur & proritat 132
Diuretica evacuantium genus 236. eorum apparatus *ibid.* modus agendi 263. *seq.* usus pro ratione circumstantiarum discrepans *ibid.* in doloribus arthriticis & rheumaticis proficua 264. quæ optimæ *ibid.* in compluribus morbis proficua *ibid.*
-- *calidiora* prosunt humidioribus 219. *sq.* & ubi viscidæ sordes in renibus. 264. nocent plethoricis *ibid.* senibus debilitatis 124. & ubi dolores adsunt 265.
Dolores variæ species 22. *sqq.* spasmo in nervosa parte debentur *ibid.* pro locorum differentia variant *ibid.* succos inquinant 65. excretiones cohibent 66. partes tono privant 126. crisice quandoque solvuntur 177. levantur liquore anodyno 62. oleo amygdalarum dulcium 62. balnei 300. fotibus emollientibus 214. specifica in iis 284. *intestinorum*. vide *colica*-*capitis* vide *cephalalgia* &c.
Duodenum, ventriculus succenturiatus 43. sedes morborum multorum *ibid.* atonia affectum quæ pariat mala *ibid.* inflammati & sphacelati signa 73. erosi indicia 89. scirrhi in eo signa & effectus 82.
Dura mater membranarum nervosarum origo 39. motu tonico gaudet *ibid.* sanguinis progressum per caput moderatur *ibid.* spasmos patitur *ibid.* consensum alit cum omnibus membranis 41. ab ejus spasmo mentis & capitis morbi. 39. epilepsia 41. ejus atonia gravium cerebri morborum caussa 42
Dysenteria minus salutaris naturæ motus 214. rubra & alba 24. distinguenda ab hæmorrhoidibus *ibid.* ex scabie retropulsa 96. solvit quandoque morbos 211. inflammatione & sphacelo afficit intestina 73. genus nervosum afficit universum 60. excrementa in ea 166. qualia in ea pulsus 143. sphacelo necat 188. adstrin-

stringentibus perperam curatur 183. funestæ signa. 183. laudanum prodest in ea 62. levatur fotibus 311. clysteribus 316. ejus specifica 287. post eam intestina roboranda. 229

E

Elaterium quomodo aquas hydropicorum evehat 59. Veteribus specificum ad hydropem 286

Emetica duplicis generis 251. eorum apparatus *ibid.* modus agendi *ibid.* icterum gignunt 57. post iram noxia 55. pulsum mutant 139. ad morbos præscindendos in principio optima 219. melius in forma liquida 254. & pauciori dosi propinantur 134. quando noceant 253. in hydropicis per inferiora agunt *ibid.* balneis utiliter sociantur 310. clysteribus in apoplexia & hydrope indenda 314. tempore paroxysmi non danda 226. in erysipelate data inflammationem ventriculi gignunt 98. necantia quæ habeant signa 182. *seq.* valentiora quando conducant 221

Emmenagoga quæ sint 260. quomodo petite adhibenda *ibid.* non nisi præparatis viis & humoribus offerenda 220

Emollientia quæ sint 248. quomodo agant 249. usus internus & externus *ibid.*

Empyria differt a rationali Medicina 237. ei favet sententia de principio interno activo 240

Emplastrum Strobelbergeri paroxysmos intermittentium sistit 63

— *anodynum* capitis dolores & vomitus placat *ibid.*

Empyema ex pleuritide quomodo 121. facilius generatur ex pleuritide quam peripneumonia *ibid.* ex imprudenti venæsectione in pleuritide *ibid.*

Endemii morbi aeris vitio debentur 93

Ephemera ejus signa 18. in ea crisis succedit 169

Epidemii morbi quibus caussis debeantur 15. ab aeris subitaneis mutationibus oriuntur 92. quomodo observationes de iis instituendæ 15

Epilepsia universalis convulsio 41. differt a convulsione 29. ejus signa *ibid.* minus salutaris naturæ motus 214. spasmis stipatur 35. sedes in cerebri membranis 29. a spasmo potissimum duræ matris 41. 206. ex repulsa crusta lactea 113. scabie 42. consolidatis ulceribus 96. podagra præpostere tractata 99. retentis mensibus 104. suppressa narium hæmorrhagia 113. *seq.* post atroces dolores cur oriatur 126. hæreditarius morbus 117. facile recidivat 130. per crisin quandoque discedit 177. febre nonnunquam solvitur 211. mensium fluxu prodeunte sæpe cessat 210. ex pollice pedis sæpe ortum sumit. 38. qualis in ea pulsus 142. cur inducat oculorum vitia 119. *seq.* scarificationem melius quam venæsectionem fert 304. clysteribus abigitur 315. *seq.* specifica ipsius 286. caussa in ea 180

Epiphora ejus specificum 289

Errhina quæ sint 269. quomodo agant *ib.* usus & noxa 270

Erysipelacea febris ex mensium emansione 105

Erysipelas, quibus cognoscatur signis. 23. quomodo gignatur 35. differt a phlegmone 23. spasmis stipatur 35. repulsum nocet 96. retrocedens necat. 186

Evacuantia varii generis 251. operantur ratione circumstantiarum 238. præparata materia 220. in principio & fine morbi offerenda 219. *sq.*

Evacuatio per congrua loca 221. brevissima via 219. & præparata materia suscipienda 220. non impetuose urgenda 223

Exanthemata sudoriferis non expellenda. 226. venæsectionem non semper interdicunt 296. *seqq.* repelluntur per spasmos 35. refrigerationem 97. *seq.* purgantia & emetica 222. sub situ erecto disparent 97. *sq.* repulsa perniciosa *ibid.* faciunt oppressionem pectoris 38. critice solvunt quandoque capitis & nervorum morbos 177

Exanthematica febris naturæ & artis processus in sanandis iis 208. clysteres ferunt 224. nec non venæsectionem 291. sed justam 301

Exanthematica materia repulsa veneni vim habet 95. cur tam graviter noceat 97. facit oppressionem pectoris 39. restitans quæ pariat symptomata 38

Excrementa alvi inspicienda in morbis 165. signa ex iis 166. unde viridia 86. alba

alba ex bilis defectu. t 66. fusca & bruna ex bilis copia. 165. nigra a sanguine. 168. *sq.* liquida copiosa ex obructione villosæ. 167. unde mucida. *ibid.* dura nimis. *ibid.* sanguinolenta. 168

Excreta indicia præbent. 148. *sq.* respondere debent ingestis. 7. 90

Excretiones ad sanitatem necessariæ. 7. 89. *seq.* a Medico considerandæ. 15. 93. variæ. 90. *sq.* in morbis salutares. 206. perspiratio. 92. *seq.* evacuationibus turbantur. 115. *sq.* natura deficiente promovendæ. *ibid.* suppressæ nocent. 104. *ibid.* & movendæ. 116

-- *criticæ* salutares. 8 duplici modo. 228. septenario numero adstrictæ. *ibid.* non intercipiendæ. *ibid.* *sq.* etiamsi fuerint nimiæ. *ibidem seq.* suppressæ nocent. 8. 175. *sq.*

Expectorantia quæ sint. 267. *sq.* quomodo agant. 268. cum discrimine usurpanda. *ibid. sq.*

Experientia effectum remediorum docet. 240. non tamen una sufficit. *ib. sq.*

Exspectatio arcanum in Medicina. 219

Extravasatio lethalis in capite quomodo arcenda. 198. *sq* sanguinis inter fibrarum interstitia commentum. 132. ex choroideo plexu apoplexiæ caussa. 74. ovarii ex vasis. 79. ex liene disrupto. 80. seri. *ib.* sanguinis vel seri quomodo necet. 180

F

Facies color ipsius ad historiam morbi. 5. indicia ex florido. *ibid.* livido. *ibid.* *Hippocratica* quæ & unde 180

Fallacia caussæ ut caussæ frequens in Medicina. 238. *sqq.*

Fames canina a scirrho pancreatis. 81

Favi repulsi asthma gignunt. 95

Febriles motus sedem habent in spinali medulla. 41. quibus sistantur. 62

Febris quid sit? 141. denominatio multis communis. 28. ipsius species distinguendæ. *ibid.* formalis ratio spasmo continetur. 33. *seqq.* spasmus universalis. 205. duplici motu absolvitur. 34. 206. sæpe perniciosa. 213. *seq.* per se non salutaris. 36. succos vitales corrumpit. 65. vires destruit. *ibid.* ad chronicas passiones disponit. *ibid.* in corpore impuro pejor. *ibid.* ex cohibito fluere albo. 102. ex vermibus. 87. ex refrigeratione post iram & calorem. 94. soluto spasmo remittit. 34. in Carolinis ex tempore gignatur quomodo. 94. convulsiones & epilepsiam solvit. 211. ejus signum pathognomonicum pulsus frequens. 123. *sq.* pulsum habet durum. 230. mala signa. 179. naturæ & artis methodus in sananda ipsa. 207. in principio optime fert laxantia vel emetica. 219 clysteribus sistitur. 315

Feminæ viris imbecilliores. 5. morbis magis obnoxiæ. 117. peculiaribus etiam 6. qualem habeant pulsum. 137. experiuntur quandoque hæmorrhoides. 106

Fistula ex variolarum reliquiis. 128

- - *ani* consolidata apoplexiam gignit. 113

Flatus quomodo generentur. 88. a cibis viscosis. 25. intestina & abdomen distendunt. 88. *seq.* colon sæpissime obsident. *ibid.* caussa atrocium pathematum. *ibid. seq.* inflationis ventriculi. *ibidem.* doloris in sinistro hypochondrio. *ibid.* pulsum quandoque suspendunt. *ibid.* cur calculosis familiares. 125

Fluida corporis humani solida quantitate superant. 136. ex solidis vitium capiunt. 64. depravantur in febribus. 65. animi affectibus. *ibidem.* dolori. *ibid sq.*

Fluor albus a suppressis mensibus. 105. ex puerperio. 119. post abortum & puerperium. 125. præpostere cohibitus nocet 128

Fonticuli sæpe salutari serviunt excretioni. 115. occlusi obsunt 97

Fotus prosunt in dysenteria. 350. ad eliciendas hæmorrhoides. *ib.*

Frictio fa itad progressum sanguinis. 69. in syncopticis utilis. 63

Frigus post calorem noxium. 94. excretiones criticas sistit. 8. exanthemata repellit. 35. colicæ caussæ. 25. in febribus spasmo cutis. 33 *seq.*

Frontalis vena utiliter in capitis morbis secatur. 299. non tamen semper. 301.

Functiones triplices in homine. 203. in morbis læduntur. 10. mechanicæ medicinæ objectum. 203. læsæ quomodo explorandæ. 10

Ga-

G.

Galenus nimis multas finxit pulsuum species 131
Gangræna quid. 23. differt a phlegmone ibid.
Genus nervosum in morbis omnibus affectum. 45. *seq.* a causticis & venenis ad anomalos motus abripitur. ibid. *seq.* universali spasmo affectum, mali ominis. 186
Glandulæ spasmo afficiuntur. 38. *sq.*
– *mammarum* spasmo affectæ secretionem lactis impediunt. 39. tumores & ulcera gignunt. ibid.
– *faucium & palati* constrictæ sitis. ibid. iterato strictæ & laxatæ salivationis caussa. ibid.
Gonagra a spasmis ligamentorum. 36
Gonorrhæa adstringentibus perperam tractatur. 125. *seq.* cohibita & calidioribus excepta luem veneream gignit. 101 *seq.* ex male curata scirrhus prostratarum 82. qualem habeat urinam 157. ipsius specifica. 288
– *benigna* ab atonia vesiculatum seminalium. 44
– *virulenta* diuretica fert. 212
Gravidæ hæmorrhoides salutariter ferunt 106
Graviditas a scirrho mesenterii quomodo distinguenda. 82
Graveolentia specificum in hysterica passione 285
Guajacum specificum in lue venerea 289
Gustus cum odore sympathiam alit. 40. a spasmo tunicæ pituitariæ impeditur ibid.
Gutta serena ex paralysi nervi optici 42. *seq.* consolidatis antiquis ulceribus. 188. ex epilepsia quomodo. 119. *seq.* ejus specificum sulphur antimonii 289

H.

Habitus corporis qui morbosus, qui sanus? 5. facit ad pulsum. 137. in historiis morborum exponendus. 5.
Hæmoptysis ejus differentiæ & signa. 23. *sq.* quomodo succedat. 33. hæreditarius morbus. 117. spasmis debetur. 34. a polypis vasorum pulmonalium. 84. mensium suppressione. 103. ingignit phthisin 120. præcipue in feminis. 103. caussa mortis in ea *seq.*
Hæmorrhagiæ earum differentiæ. 23. *seq.* salutares. 8. quomodo succedant. 33. debentur spasmis. ibid. considerandæ. 8. solvunt morbos. 210. si deficiunt, promovendæ. 209. qualis ante & post eas pulsus. 142. quibus præsidiis & quomodo movendæ 265. antispasmodicis rectius sistuntur quam stipticis. 224. & adstringentibus. 279. earum specifica. 288. pilulis de cynogl. & martiale liquore compescuntur. 62. criticæ quandoque. 171. a spasmis supprimuntur. 35. suppressæ nocent. 8. non tamen omnium morborum caussæ. 92. nimiæ debilitant. 118. exitiosæ. ibid. funesta signa. 185. ex incongruis locis suppressis mensibus. 102. ex præputio rariores observatæ. 23. vid. *narium & uteri hæmorrhagia*.
Hæmorrhoidales venæ internæ lethalem rupturam passæ 79. a sanguisugis non evacuantur. 306
Hæmorrhoides præternaturales quid. ibid. salutaris excretio ib. earum signa 24. distinguendæ a dysenteria. 23. quomodo erumpant. 33. spasmis debentur. ibid. inprimis hypochondriorum. 111. hæreditariæ. 107. quibus solennes. 106. feminis quandoque accidunt. ibid. gravidis quoque. ibid. mensibus suppressis sæpe manant ibid. nonnunquam cum lochiis fluunt. ibid. cur adeo familiares. 107. solvunt multos morbos. 210. mentis morbos solvunt & præservant. 107. nephritidem curant. ibid. præservant ab hæmoptysi. 108. arthritide. ibid. pleuritide. 107. cutis defœdatione. ibid. hypochondriaco malo. ibid. scorbuto. ibid. scotomia. 108. in morbis earum suppressione aperiendæ. 109. certa ad revocandas ipsas non dantur remedia. 112. intempestive pulsæ nocent 113. nonnisi præmissis præparantibus pellendæ. 220. quibus præsidiis & quomodo movendæ 265. fotibus revocantur. 310. specifica in vitiis earum. 278. spasmis supprimuntur. 36. nunquam vi comprimendæ. 109. earum dolor a spasmo. 36.
– *albæ* quid & unde 105
– *suppressæ* 8. colicæ caussa. 26. in ipsis quomodo sanguis mittendus. 300
Hæreditaria dispositio multum facit ad morbos. 5. morbos difficiles gignit. ibid. in historiis morborum recensenda ibid.
Hæreditarii morbi qui sint 117. a solidorum vitio pendent. ibid. difficiles sanatu. 5.

Hectica febris differt a lenta. 19. signa. *ibid.* nunquam salutaris. 235. a viscerum corruptione fovetur 72. ex suppressione mensium 104. lochiorum. 106. nimiis hæmorrhagiis. 118. sudor largus in ea unde 164. caussa mortis abscessus ruptus 194
Helleborus specificum Veteribus ad insaniam. 285
— *albus* Veterum emeticum. 251
Hemicrania quid 37. a spasmo pericranii *ibid.* ex mensium suppressione 104. puerperio 119. facile recidivat. 130
Hemiplexia quid & unde. 44. pulsus in ipsa 161. caussa mortis 188
Hepar non alit consensum cum nervosis partibus 61. ad atoniam cur pronum 43 atonia laborans multorum morborum caussa 67. scirrho facile afficitur 83. maxime affectum in scorbuto 156. ejus constitutio in morbis consideranda 9. unde cognoscenda 9. lethalis corruptionis signa. 184. labe affectum quibus curandum 277
Hepatici ductus spasmo correpti diarrhœas & vomitus biliosos causantur 38
Hepatitis distinguenda ab inflammatione ventriculi 21. ejus signa 21. differentiæ 22
Herpes sæpe annua & salutaris 115
Hippocrates optima jecit artis fundamenta a posteris relicta 21. potiora & præstantiora ipsius dogmata 30. parum meminit signorum ex pulsibus. 130
Hirudines evacuationi sanguinis serviunt 306 non plus quam scarificatio vel venæsectio præstant *ibid.*
Historia morborum therapiæ fundamentum 2. perfectæ sint 3. quomodo consignandæ 4. ad hypotheses examinandas utiles 13
Homo triplices in eo actus obvii 203
Humores propottio elementorum 6. quantitas 131. non extravasantur inter fibrarum interstitia. *ibid.* cur tam varii ex sanguine 161. ad crasin eorum facit potus 6
Hungarica febris a qualitate cœli derivanda 93
Hydrocephalus quid sit 80
Hydrophobia ejus signa 21. differt a phrenitide *ibid.*
Hydrops a scirrho mesenterii distinguendus 82. ex atonia hepatis & lienis. 43. suppressis mensibus 104. hæmorrhoidibus 108. uteri vitio 195. quartana 123. nimiis hæmorrhagiis 118. obstructione hepatis, viscerum & glandularum 194. pulsus in eo qualis 143. funesta ipsius signa 184. caussa mortis 193. facile recidivat 130. ex asthmate quomodo gignatur 39. intra duplicaturam peritonæi paracenthesin admittit. 78. diureticis optime arcetur 265. ejus specifica 287. uteri fluxu sponte sanatus 212
— *subitaneus* ex ruptis tumoribus serosis in abdomine 78
— *saccatus* lapsu curatus. 213
— *uteria* a polypis 84. ex suppressione mensium 104
— *pectoris* ejus signa 80. quibus solennis *ibid.* a polypis vasorum pulmonalium 84. ex suppressis mensibus 104. asthmate quomodo 123. uteri fluxu sponte quandoque sanatus 212
Hypochondriacum malum affectio generis nervosi 62. imbecillis naturæ proles 131. in quo consistat 122. differt a colica 25. signa *ib* radix & sedes in ventriculo 53. variæ caussæ 121. caussa prima non cruditates 62 nec unica stagnatio sanguinis in vasis venæ portæ 110. ex animi pathemate 54. potu frigido post iram 55. sanguinis stagnatione in visceribus abdominis 62. ex hæmorrhoidibus suppressis 106. male curata intermittente 122. alvi fluxu 123. hæreditarius morbus 117. fluentibus hæmorrhoidibus affligit. 123. hæmorrhoidalia molimina gignit. *ibid.* hæmorrhoidibus levatur. 108. e florescente purpura quandoque discedit 211. clysteribus levatur 314. cura fundamentalis 62. specifica in eo præsidia 285
Hypotheses multæ in Medicina 13. quomodo examinandæ, *ibid.*
Hysterica cur suaveolentia ferre nequeant 40. apoplexia leviori corripiuntur, 28
Hysterica passio hæreditarius morbus. 118. sedes non in utero, sed ventriculo & intestinis. 60. non a nervis sed sanguine restagnante derivanda *ibid.* ex puerperio 119. atonia uteri 44. mensium defectu 60. cohibito fluore albo 102. restagnante sanguine lochiali 106. levatur laudano 62. clysteribus 316. quæ prosint 61. specifica in ea. 285

I.

Jalappæ resina cur atrocia ciet pathemata. 59
Icterus flavus & niger unde? 156. a spasmo orificii choledochi 38. ex atonia hepatis 48. spasmo ventriculi 56. purgantibus *ib.* venenis *ib.* vomitoriis *ib.* retento mœconio *ib.* colica *ib.* ira *ib.* febre intermittente *ib.* retentis mensibus 104. calculosis cur familiaris 103. & colicis 126. qualis in eo urina 156. specifica in eo. 197
Ileon intestinorum tenuissimum & maxime sensibile 38. lumbricorum nidus 90. spasmo affectum caussa doloris circa umbilicum 36. & colicæ bilio. 38
Iliaca passio ab inverso peristaltico motu 37. funestæ signa 183. sphacelo intestinorum necat. 197.
Imbecillitas ex præcipuis morborum caussis 116. *seq.* quibus inducatur 118. quibus cognoscatur signis 116. *seq.* 232. ipsius specificæ. 205
Impetigo annua & sæpe salutaris. 115
Inappetentia cur malum in cachecticis & hydropicis signum. 74
Incidentia materiæ correctioni dicata 245. quæ sint 246. quomodo agant *ibid.* & usurpanda 247. *seq.* apertiunt 248. sanguinem depurant. *ibid.*
Indusia in morbis exanthematicis non mutanda 58. a sudore tinguntur 161. ponderedere increscunt. 160
Infantes cur difficulter sudent. 162
Infantum morbi quæ signa eorum 186. quæ caussa mortis 198
Inflammationes quomodo gignantur 34. aliis supervenjunt lethales 180. in sphacelū demum concedunt 182. periculosiores quandoq; si mitiora adsunt symptomata 181. in principio quomodo discutiendæ. 193. venæsectione discutiuntur 207. *seq.* nimia exacerbantur *ib.* earū specifica 284.
Inflammatoriæ febres earum species & differentiæ 21. *seq.* ex suppressis mensibus 106. recidivant quandoque 130. medicatio earum 207. qualis in iis pulsus 142. nimia venæsectione exacerbantur 207. *seq.* justa levantur. 301
Infusa vinosa laxantia præferenda purgantibus 223. diapnoica præferenda sudoriferis; *ibid.* theiformia potissimam facultatem aquæ debent. 307
Insania hereditarium malum 112. perperam promiscue ab hæmorrhoid. repetitur *ibid.* ex suppressa narium hæmorrhagia 114 facile recidivat 130. hæmorrhoid. solvitur & præservatur 106. *sq.* balneis levatur 287. *sq.* scarificationem melius quam venæsectionem fert 304. specifica ipsius. 285
Intermittens febris minera prima in regione 54. unde symptomata eorum *ibid.* quandoque salutares 209. quandoque exitiosa 212. *seq.* etiam habet crisin 176. recta eam sanandi ratio 209. & sinistra *ibid.* optime præscinditur emetico vel laxante 219. specifica ad curandam ipsam 283. male curata gignit hypochondriacum malum 122. *seq.* contumacis fomes 209. & specifica. 283
Intestina in morbis maxime debilitant 118. consensum alunt cum ventriculo 56. *seq.* cum membranis universi corporis 59. flatibus obsidentur & distenduntur 88. *seq.* coalescunt quandoq; in colica convulsiva 197. *seq.* quid patiantur a spasmo 37. inflammatione & sphacelo corripiuntur in dysenteria 74. eorum atonia quæ pariat mala 43. quibus submoveatur 277. ab eorum convulsiva affectione diarrhœa & cholera 104. erosionis eorum quæ signa 89. labem patiuntur male tractatis alvi fluxibus 123. spasmus eorum quibus tollendus 250. eorum inflatio quibus curanda 275. languentia clysteribus firmantur 313. erosa clysteribus consolidantur. 316
— *crassa* ascaridum habitaculum. 8
— *tenujum* inflammationis & sphaceli signa. 73
— *rectum* a dolore ex hæmorrhoidibus sphacelum patitur. *ibid*
Ipecacuanha specificum in dysenteria 287 ejus virtus & prærogativa. 252
Ira effectus ipsius in corpus 6. facit ad colicam. 27. ad cardialgiam 65. ad vomitum *ibid.* ad icterum 57. *seq.* ad febres biliosas cholericas 65. atrocia ciet pathemata sit calculus in cystide fellea. 87. quæ post eam damnosa? quæ utilia? 221. *seq.*
Ischiadicum malum quomodo gignatur 35. a spasmis oritur 37. spasmis stipatur 35. ex mensium emansione 105. differt a nephritide 22. ex hæmorrhoidum suppressione venæsectione levatur 110. repulsum nocet 99. *seq.* quando in eo venæsectio instituenda. 303
Jugularis vena in melancholia & phreniticde incidenda. 299

Ju-

Juventus quid peculiare servet, 5. quibus morbis pateat 45. qualis in ea pulsus 138

L

Labor mutat pulsum 138. Vid. *motus*.

Lac optima antidotus 249. a spasmis secretio ipsius intercipitur 38. quando in flatus explicetur 25. coacretum venenum æmulatur 53. inflationem ventriculi caussatur 25. vide *serum lactis asininum* specificum in podag. 285. in phthisi 286. ad longævitatem. 289

Lactiferi ductus spasmos patiuntur 38. spasmo affecti interceptæ lactis secretionis & tumorum caussæ. ibid. *seq.*

Læsiones externæ lethales quæ sint 200. earum ratio intercepta humorum circulo. ibid.

Larynx spasmo afficitur 39. spasmo affecta constrictivi in gula sensus caussa. ibid. irritata facit tussim ferinam. 40

Laudanum liquidum prodest in dysenteria & hysterica passione 62. in febre ardente mortiferum. 227

Laxantia Veteribus minus cognita 254. qualis sint 253. quomodo agant 254. præferenda purgantibus 223. pro ratione circumstantiarum in usum vocanda 254 prosunt in principio morborum 221. ad præcavendum abortum utilia 125. in tussi cur conducant. 59

Lentæ febris signa ipsius 20. differt ab hectica ibid. ex debilitate ventriculi 68. nimis hæmorrhagiis 118. alvi fluxibus male tractatis 123. suppressis criticis evacuationib. 275. quomodo statim præscindenda 219. quæ in ea prosint 249. caussa mortis in ea 194.

Letargus ex erysipelate repulso 98 cephalalgia & scorbuto lethali supervenit eventu. 188. qualis in eo pulsus 142. caussa mortis in eo. 188

Lien melancholiæ sedes 79. non alit consensum cum nervosis partibus 61. labem contrahit ex tristitia 79. atonia laborans quos pariat morbos 44. ei perperam dolores in latere sinistro tribuuntur 62. post vomitum cruentum magnus & putridus reperitur 105. scirrhi in eo signa 83. labe affectus quibus tractandus 276. ejus ruptura lethalis. 80

Lypothymia atoniæ debetur 42. ex imbecilli cordis systole ibid. ex præpostero topicorum usu in morbis articulorum 99. restagnante sanguine lochiali. 105

Loca multum faciunt ad morbos endemios 5. & epidemios 15. altiora salubria 6. humilia insalubria. ibid.

Lochia nonnisi præmissis præparantibus pellenda 220. a spasmis supprimuntur 35. suppressio eorum cur adeo noxia ib. quæ inducat pathemata. 105

Longævitas ejus præsidia. 289

Lumbrici in ileo hospitantur 87. eorum indicia ib. pulsum reddunt inæqualem 140. pleuritidem mentiuntur. 87

-- *terrestres* specificum in doloribus artuum scorbuticis. 285

Luna ad venæsectionem nihil facit. 292

Lycopodium specific. in plica Polonica. 289

Lympha spissa quibus dissolvatur. 249

M

Magnesia absorbens 244. hypochondriacis utilis 245. ab acido soluta fit laxans, ib.

Maligna febris differt ab aliis 18. κατ' ἐξοχὴν quæ ibid. qualis in ea pulsus 142. qui malus ibid. in ea sanguis quandoque roseus 147. sudor largus in ea malus 164. caussa mortis sphacelus. 197

Malignitas viribus infensissima 73. ejus signa 10. non ex fictis terminis exponenda 73. ejus caussa putredo 74. Medicis sæpe imponit. 92

Mammæ spasmum experiuntur 38. tumores & abscessus earum unde. ibid.

Mandibula piscium, absorbens. 244

Mania hæreditarius morbus 118. *seq.* a spasmo duræ matris 39. ejus signa & differentiæ 21. ex mensium 104. & hæmorrhoidum suppressione 108. cur sæpe melancholiam excipiat. 40

Manna triplici gaudet virtute. 234

Marasmus senibus familiaris 74. *seq.* ejus signa ib. viscerum corruptione nititur. ib.

Mars limatus absorbens 244. adstringit simul 245. ejus liquor compescit hæmorrhagias 62. ejus crocus sistit febriles motus. ibid.

Martialia pulsum mutant 21. balneorum usu see undantur. 309

Masticatoria ad arcendum miasma prosunt. 270.

Materia morbi indoles ipsius ex quo cognoscenda 10. coctæ signa. 36

Mechanismus corporis ejus notitia fundamentum therapiæ. 2

Medendi leges. 218

-- *methodus* a medico tenenda 2. consistit in

in remotione caussarum 204. naturę optima 203. *seq* quæ fit in variis morbis 206. in specificorum usu servanda. 291

Medicamenta scienda 241. quæ fortia 234. quæ lenia ibid. pauca & selecta usurpanda 231. *seq.* aliquamdiu continuanda 235 in eorum usu corpora distinguenda 230. Veterum annalia 235. in eorum usu corpora distinguenda 230. vires eorum non una experientia cognoscuntur ib. ægrius a priori perspiciuntur 239. a Medico noscendæ 236. plerumque tamen ignorantur ib. multitudo eorum caussæ ignorantiæ virium 237. *seq.* arti noxia. ib. Vid. *remedia*.

Meditatio in morbis tempestive instituenda 219. imprudens morborum caussa. 10

Medicina ob circumstantiarum differentiam difficilis 237. judicio opus habet. 144. naturam juvat 216. naturæ errores emendat 218. *seq.* hypothesibus & opinionibus referta 13. ejus partes sunt connexę 5. ejus objectum actus in corpore mechanici 203. ejus principium non est anima 32. neque spiritus ib. sed natura corporis ib. recte ab Hippocrate definita 30. ejus incrementa quę retardarint 31. rationalis quomodo differat ab empirica. 237

Medicus ejus officium 207. naturam imitari debet ib. 215. naturas distinguat 144. ib. judicio excellat 2. in morborum principio & fine opem ferat 127. in semioticis caute se gerat 144. felix qui 216. prognosi existimationem consequitur. 16

Meditationes nimiæ sanitatem labefactant 7. corpus debilitant 117. ad capitis morbos disponunt. 6

Medulla spinalis ejus membranæ sedes motuum febrilium 14. convulsionem ibid. resolutæ cum nervis suis hemiplexiæ & & paresis caussa. 44

Melancholia hæreditarius morbus 117. ejus differentiæ & signa 21. a spasmo duræ matris quomodo 40. ex suppressis mensibus 104. hæmorrhoidibus 107. ex puerperio 118. cur in maniam transeat sæpe. 114.

Membranæ spasmi patent 33. nervosæ spasmo affectæ dolorem faciunt 36. capitis externæ cephalalgiæ sedes ib. cerebri spasmo affectę melancholię, manię, apoplexiæ & epilepsiæ sedes 41. sensorii auditus susurrum & tinnitum gignunt 40. spinalis medullæ sedes motuum febrilium ib. convulsionum. 41

Memoria abolita ob atoniam duræ matris 42. ex apoplexia quomodo. 159

Menses salutaris excretio 8. spasmis debentur 33. eorum mechanica ratio 103. solvunt convulsiones 210. quomodo movendi & quibus 265. nonnisi præmissis præparantibus pellendi 220. specifica in vitiis eorum 287. a spasmis supprimuntur 36. eorum loco fluunt sæpe hæmorrhoides. 106.

-- *suppressi* nocent 9. & cur 35. quæ symptomata inducant ib. per incongrua loca exitum moliuntur 103. caussantur vomitum & mictum cruentum ib. foribus revocantur 315. & clysteribus 314. quomodo venæsectionem ferant. 300

Menses nimium fluentes unde 44. ex hepatis & lienis vitio 65. venæsectione in brachio sistuntur. 300

-- *emanentes ob ætatis rationem*, quæ gignant mala. 105

Mentha cur optimum in vomitu. 249

Mercurialia quomodo salivationem moveant 272. secundantur balneis 309. in dentitionis difficultate noxia 56. minus recte parata & data nocentissima. 53

Mercurius diaphoreticus singularis. 63

-- *dulcis* tutissimum salivans 289. sed minus tutum laxans 288. specificum in contumacibus intermittentibus 283. non cum salibus miscendus. 288

Mesenteria febris distinguenda a malignis 19. ejus signa ib.

Mesenterium scirrhosis tumoribus afficitur 82. abscessus patitur 76. scirrhus ejus differt a graviditate, mola, hydrope 82. ex ejus induratione atrophia ib. abscessus in eo contenti signa. 76.

Mictus cruentus ratione caussarum distinguendus 23. spasmis debetur 34. differt a stillicidio ex præputio 23. quandoque ex vesicæ venis 158. tenuum hæmorrhoides recte dicitur 23. suibus familiaris 108. ex hepatis & lienis vitio 67. ex mensium suppressione 104. emansione 105 hęmorrhoidum suppressione 107. maxime in senibus 108. quandoque menstrualis 104. & periodicus 108. qualis in eo urina 156. præsidia in eo 251. perperam adstringentibus cohibetur. 279

Millefolium specificum in calculosa renum dispositione 287. in hęmorrhoidum vitiis ibid.

Meconium retentum icterum facit. 57

Mœror ejus effectus in corpore 6. lieni maxime noxam affricat 79. largum pedum sudorem facit. 163. *seq.*

Mola

olæ unde 144. earum indicia 85. distinguendæ a scirrho mesenterii 83. a polyposis concrementis differunt 85. clysteribus ejiciuntur. 315

Morbi omnes generis nervosi affectibus. 46. eorum quatuor genera 33. debentur spasmis *ibid.* motibus convulsivis 38. probe discernendis 16. variant ratione subjecti 4. ætatis 5. sexus 5. habitus corporis 5. climatis ib. vitæ generis 6. tempestatum, constitutionis 92. per hæreditatem propagantur 5. vid. *hæreditarii morbi* recidivant: vide *recidivæ*, sæpe complicantur 9. affinitatem alunt 16. habent sensibiles remissiones 10. per observationes dignoscuntur 13. per se non sunt salutares 36. *seq.* sæpe sine sanguinis vitio accidunt 146. a læsione motuum in corpore pendent 32. ex perversa medicatione 8. ægri incuria ib. morborum reliquiis 126. ex nimiis hæmorrhagiis frigidi 118. a solidorum vitio maximeque imbecillitate 116. eorum fundamento ex mente Hippocratis 30. remittente spasmo solvuntur 36. spontaneus ipsorum decursus observandus 11. tempora morborum in prognosi distinguenda 196. eorum effectus medicamentis sæpe tribuuntur. 238. per morbos quandoque curantur 211. iis tempestive occurrendum 219. vide *caussa morborum*.

— *ætatum* eorum fundamentum. 70

— *anni temporum*. 92

— *contagiosi* optime emeticis præscinduntur 219.

— *maligni* Medicis sæpe imponunt 181. quibus signis cognoscantur ib. funesta in iis signa ib. caussa mortis in iis 196. vid. *malignitas*.

— *periculosi & ferales* a putredine interna. 72. Vide *acuti, chronici morbi, morborum origo*.

Morbilli distinguendi ab aliis exanthematibus 18. eorum signa ib. maligni & benigni ib. crises servant 173. oborto spasmo recedunt 35. qualis ante & post eruptionem pulsus 142. in principio requirunt emetica vel laxantia 219. reliquiæ eorum gignunt morbos 127. hinc curate submovendæ 229. inprimis alvi subductione. 127

Morborum origo non tam a fluidis quam solidis repetenda 145. ex observationibus addiscenda 14. cognita utilis ad præservationem ib. & curationem. 32

Morbus niger spasmis debetur 34. quomodo succedat. ibid

Mors quid sit 187. consistit in plenaria motuum extinctione 42. ejus signa ex motibus morbosis sumenda 36. quæ sint ibid. 179. ejus caussæ adæquatæ sciendæ 187. non cum morbi caussa confundendæ 198. quæ sint in genere 187. & variis morbis ibid. anatome deteguntur 188. quomodo præscindendæ 198. ex veneno quomodo 42. ex ventriculi abscessu 79. ruptura tumoris seroso-lymphatici in pectore 77. *seq.* vasorum sanguineorum in capite 79. hæmorrhoidalium internorum 80. ruptura lienis 81. vide *caussæ mortis*.

Mors naturalis unde 206. quomodo diu arcenda. ibid.

— *subita* ex suppressis hæmorrhoidibus. 109.

Motus ex partium structura 46. sine sanguinis & liquidi nervei affluxu persistere nequeunt 32. solidorum & fluidorum œconomia natura 203. & Medicinæ principium 32. ejus caussæ remotæ non referendæ ad Medicinam *ib.* quæ proximæ *ib.* solidor. systalticus 203. fluidor. a centro ad peripheriã salutaris 33. a peripher. ad centrum morbosus *ib.* solidor. & fluidor. auctior facit, & solvit morbos 205. ab iisdem pendet sanitas 32. læsis morbi 33. quadruplici modo læduntur. *ibid.* non valide sistendi 227. sub eorum impetu non movendum. 224

— *mechanici* Medici & Medicinæ objectum 203.

— *morbosi* in nervosis partibus sedem figunt 45. eorum quatuor genera 33. per se non salutares 36. quo sensu salutares 37. in solidis, & fluidis damnosi 117. ad prognosin scitu necessarii 2. quandoque sistendi 224

Motus corporis ad progressivum sanguinis motum facit 69. pulsum mutat 137

Mucilagines ubi prosint? 250

Mucus salutariter excernitur 114. pellucidus per alvum secedens unde? 167

Muria purgat, & clysteribus admiscetur. 314.

Musculi abdominis abscessum quandoque continent 75. item dorsi. 76

N

Narcotica quæ sunt, & quomodo agant. pulsum mutant 139. cur vires dejiciant

res dejiciant 140
Narium hæmorrhagia spasmis debetur 34. quibus solennis 113. salutaris excretio ib. suppressa nocet ib. solvit in juvenibus capitis morbos. 210
Natura quid sit 32. secundum Veteres quid 202. non est anima. 203. verum Medicinæ principium 42. quid ei tribuerit Hippocrates 30. sola sæpe sanat morbos 21. quo sensu morborum medicatrix 36. sæpe minus salutares motus adornat. 213. optimam servat medendi rationem 204. non omnibus morbis expugnandis sufficit 212. Medici opem non excludit 216. obstacula removere nequit 217. succos vitiosos alterare non potest ibid. sæpe non sufficienter emovet ibid. externis in sanando impeditur ibid. ejus pugna cum morbo quid 36. ejus methodus in variis morbis. 192. effectus ipsius quandoque perperam medicamento tribuitur 239. una ab altera distinguenda 215. seq. quæ debilis, quæ robusta? ib.
Navigatio unde pathemata insuetis. 48.
Nausea quibus abigenda. 275
Nephritis differt a malo ischiadico 22. quomodo gignatur 34. spasmis stipatur ib. ex mensium emansione 105. & suppressione 110. maxime in senibus 108. ex atonia renum quibus tractanda 277. eam prohibent hæmorrhoides. 108
— *simplex* quid 22. ejus signa & differentiæ. ib.
— *calculosa* quid 22. ejus signa ib.
Nervi caussa motus partium 47 consensus 48. nullam violentiam ferre possunt ib. ab animi pathemate proxime afficiuntur ib. eorum distributio scitu necessaria. 46. constitutio in morbis consideranda. 20. distensio in acutis periculosa 180. læsi atrocia cient pathemata 50. eorum principium commotum atrocium pathematum caussa 44. præcordiales spasmi affecti, quæ patiant mala 180. pneumoniaci spasmo correpti respirationem faciunt difficilem. ib.
Nervina clysteribus quando indenda 314
Nervosæ partes consensum alunt 64 nullam ferunt læsionem 50. a minima molis materiis præter naturam motus efficiunt. 49. ab animi pathematibus proxime afficiuntur 48. in morbis potissimum patiuntur 45. in eas maxime agunt morborum caussæ, & medicamenta ib. earum constitutio ex urina patescit 158. Vid. *genus nervosum*.
Nitrum fixum absorbens 244. optimum temperans 246. præferendum acidis ib. quos præstet effectus 62. calorem extinguit 69. pulsum mutat 139. sanguinem fluidiorem & rubicundiorem reddit 148. specificum in nimiis hæmorrhagiis 288. commode miscetur absorbentibus 234. quomodo fit antispasmodicum 281. cum camphora specificum in inflammationibus. 284
Nonnaturales res morbos ingignunt 232. ad morbos sanandos egregii usus 233
Nostalgia qualis morbus. 55
Nutrientia analeptica optima. 273

O.

Obesi cur difficulter sudent. 162
Oblivio obstinata a suppressis mensibus 39. Vid. *memoria*.
Observationes eorum usus amplissimus 11. ad perspiciendas remediorum vires proficua ib. de morborum spontaneo decursu utiles. 13
Oculi defluxionem & morbos experiuntur a suppressa narium hæmorrhagia 113. & muci excretione. 114
Odontalgia quid 36. a spasmo ligamentorum dentium ibid. ejus specificum. 285.
Odor cur pereat 43. a spasmo unicæ pituitariæ impeditur 40. errhinorum abusu læditur 296. cum gustu alit sympathiam. 40
— *suaveolentium* cur hystericis infestus 40. unde pathemata ex eo. 49
Oedemata a spasmo diaphragmatis quomodo? 39. ex scabie repulsa 96. suppressis mensibus 104. nimiis hæmorrhagiis 120. asthmate lenro 124. balneis martiatis abiguntur 130. nec non vaporosis. *ibid.* spasmo exterioribus inducto disparent. 36. repulsa graviter nocent 121. suffocationis caussa. 36
Oesophagus consentit cum ventriculo. 74.
Ophtalmia quomodo gignatur 34. spasmis debetur. ibid.
Opiata ex hæroicorum numero 227. tutius omittuntur 282. debilibus exitiosa ero. in calculo mortifera 277. nec non febre ardente ibid. non offerenda ubi motus languent ibidem iis perperam sistuntur hæ-

hæmorrhagiæ 109. in colica gignunt paralyticos affectus 130. clysteribus non indenda 316. *Landanum*.
Opium quibus utiliter societur. *ibid.*
Ossa dimidiam fluidi partem habent. 137
-- *calcinata* absorbent 244. diaphoresin simul movent. 243
Osteocolla absorbens. 244
Otalgia quid & unde 36
Ovarium vasa in eo disrupta mortis caussa 79.
Ovorum testa absorbens. 244

P

Palpitatio cordis minus salutaris naturæ motus 214. convulsionis species 41. ex suppressis mensibus 104. caussæ mortis in eo polypus 191. qualis in ipsa pulsus 142
Panaceæ recte usurpatæ admittendæ. 183.
Pancreas scirrho obsidetur in hypochondriacis & diuturna quartana. 81
Paracentesis in hydrope saccato proficua 78 in ascite noxia. 80
Paracynanche quid sit 21. distinguenda ab aliis faucium inflammationibus. *ibid.*
Paralysis atoniæ gravior species 42. vera vel spuria 29. utriusque signa & sedes *ib.* spasmis stipatur 35. quomodo gignatur *ibid.* sæpe oritur a sanguinis restagnatione 29. ex lochiorum suppressione 105. ex apoplexia quomodo 119. post dolores atroces 125. post colicam *ibid.* cephalalgiis & scorbuto lethali eventu supervenit 180. facile recidivat 130. levatur balneis roborantibus 282. & vaporosis *ibid.* nec non clysteribus 314. caussa mortis in ea 188. *nervi optici* guttæ serenæ caussa 42. *nervorum pneumonicorum* catarrhi suffocativi caussa. 43
-- *nervorum causticorum* surditatis caussa. 42.
-- *nervorum lingualium* aphoniæ caussa. 43.
Parasynanche quid 21. distinguenda ab aliis faucium inflammationibus. *ib.*
Paregorica quæ dicantur 280. quomodo agant. *ibid.*
Parosis quid & unde 44. post colicam frequens. 130
Paronychia a spasmo periostii. 37
Parotides quæ habeant signa. 77
Paroxysmus relinquit atoniam 68. recrementa gignit *ibid.* quid in & extra eum agendum 10. extra eum evacuandum 68. sub eo non movendum 225. nec venæsectio instituenda 297. antea eum urina tenuis & post eum crassa. 157
-- *febrilis* nonnisi sublata caussa sistendus 224.
Partes corporis conspirant 46. ex earum structura motus, & nexu consensus. *ibid.*
Partus non sine convulsione succedit 42. sæpe post mortem matris fit 185. balneis facilitatur 218. funesta gravioris signa 185
Pathologia ex motuum non humorum vitio petenda 45. nexu gaudet cum reliquis Medicinæ partibus 2. therapiæ fundamentum 237. minus recte plerumque traditur 32. ejus synopsis ib. seq. ignorata caussa ignorantiæ vitium in medicamentis. 236
Pectus convehitur quandoque 41. ejus oppressio a spasmo tunicarum asperæ arteriæ 39. abscessus ejus quæ habeat signa 76. ex variolarum morbo factus ib. convulsio ejus lethale signum in apoplexia. 41. pus ibie ffusum difficulter cognoscitur. 76.
Pedes consentiunt cum ventriculo 58. earum refrigeratio cutim stringit, tormina & diarrhœam movet ibid. quando vena in iis incidenda. 300
Pediluvia quomodo paranda 311. pulsum mutant 140 amplissimi usus in variis morbis 312. inprimis spasmis & capitis morbis 64. late virtutem diffundunt 312. humores derivant & fluidificant ib. excretiones promovent. ibid. nocent si mensium fluxus imminet 313. a constringentibus abstinendum. ib.
Pericardium sero repletum in iis, qui palpitatione cordis pereunt 175
Pericranium ejus spasmis efficit cephalalgiam. 37
Peripneumonia ejus signa 18. differt a pleuritide ib. quomodo gignatur 34. spasmis debetur ib. sæpe post colicam accidit 35. ex hæmorrhoidum suppressione 106. crises servat 173. venæsectionem poscit 300. tempestive discutienda 194. non tam facile in empyema concedit ac pleuritis 122. providum expectorantium usum desiderat 269. funesta in ea signa 183. caussa mortis. 190
Periostium ab ejus spasmo dolores. 36
Peristalticus motus ad sanitatem necessarius. 168. quibus destruatur 169. a spasmis.

mis investitur 37. clysteribus crebrioribus læditur 317. labefactatus quæ pariat mala 43. inversus facit iliacam. 38
Perlarum mater absorbens 244. subadstringit. 245
Perspiratio omnium excretionum præcipua 92. minor quantitate urina 150. differt a sudore 160. sordes evehit maxime perniciales 91. & tenuissimas 160. corpus agile reddit ibid. balneis movetur 308. in morbis exploranda 8. ex quo cognoscenda ib. ab aere mutatur 8. sub quo aeris statu optima 160. a frigido humido sufflaminatur 92. mutata epidemicorum morborum caussa ib. sub doloribus & spasmis supprimitur. 66
-- *suppressa* omnium maxime nociva 91. morbos gignit 8. recidivas parit 9. varia pathemata ciet 37. succos inquinat. 66.
Pestilens febris in ea crisis succedit 173
Pestilentia caussa mortis in ea sphacelus 194. specificum in ea 284
Petechiæ distinguendæ ab aliis exanthematibus 19. crises servant 173. qualem habeant pulsum 142. qui malus ibid. per spasmum cum damno repelluntur 35
Phagadena ex hæmorrhoidibus suppressis 107.
Phantasia limitatam in actus mechanicos vim habet. 203
Pharynx spasmum patitur 39. spasmo affectus constrictivi in gula sensus 21. & laxatus nimis deglutitionis vitiatæ caussa. 43
Philosophia experimentalis vires remediorum recludit. 239
Phrenitis ejus signa & differentiæ 21. quomodo gignatur 34. ex suppressa narium hæmorrhagia 114. jugularium sectione levatur 299. ea fit sphacelus 75. signa futuræ & præsentis in acutis 181
Phthisis hæreditarius morbus 28. sq. a pulmonum atonia 43. obstructis & tumefactis pulmonum vasculis 192. ex cohibito fluore albo 102. mensium suppressione & inde orta hæmoptysi 103. variolarum reliquiis 128. hæmorrhoidum suppressione 106. restagnante sanguine lochiali 105. hæmopthysi quomodo 120. funesta signa 183. suffocatione perimit 183. caussa mortis in ea. 192
Physiologia quid tractet 1. cum aliis Medicinæ partibus connexionem alit. ib.
Pilulæ aloetica præferendæ purgantibus 223. hæmorrhides movent 107. caute tamen usurpandæ 267. intempestivus earum usus noxius 112
-- *balsamicæ* non modo intestina, sed confines & partes afficiunt 62 post morbos adhibendæ 229. egregie effectus in uteri effectibus 62. puerperis 129. hypochondriaco malo 62
-- *de cynoglossa* in hæmorrhagiis prosunt. ibid.
-- *de styrace* tussi egregiæ. ibid.
-- *Wildeganfii* in colica paresin gignunt 126.
Pinguedines optima antidotus. 249
Pituitaria tunica vide *tunica*.
Plethora cordis, & vasorum tonum imminuit 67. nociva 210. non omnium morborum caussa 200. senibus etiam familiaris 294. in acutis & continuis damnosa 295. ad vires ex atonia vasorum 43. per hæmorrhagias salutariter imminuitur 211. scarificatione absumitur. 305
Pleuritis vera a spuria distinguenda 20. utriusque signa ib. non confundenda cum pathematibus ex vermibus 87. debetur spasmis 34. inprimis pleuræ nervosæ 37. ex consolidatis antiquis ulceribus 96. hæmorrhoidum suppressione 106. crises servat 100. arcetur hæmorrhoidibus 107. gignit empyema 121. facilius concedit in empyema quam peripneumonia 112. quomodo tempestive discutienda 220. venæsectio caute in ea administranda 122. quæ in spuria quandoque in vera semper utilis 300. expectorantia caute adhibenda 269.
Plica Polonica abscissa multos morbos infert 389. specifica ipsius. 96
Podagra hæreditarium plerumque malum 112. quomodo gignatur 35. a spasmis ibid. & maxime ligamentorum 37. hieme cur gravius affligat quam æstate 91. transit in calculum 100. non semper ab hæmorrhoidum suppressione repetenda. 112. facile recidivat 124. senibus salutaris sæpe 247. ob imbecillitatem cum damno retinetur 100. scarificationem poscit 304. venæsectione intempestiva cum damno reprimitur 101. specifica in ea 285. præpostere topicis tractata varia infert mala 97., retrocedens quomodo necet 185.
Pollutio nocturna ab atonia vesicularum seminalium. 44
Polypus frequentissima morborum & mortis

tis caussa 79. plerumque in pectoris morbis ibid. quibus familiaris 199. dextrum cur plerumque occupet cordis ventriculum 186: signa initiantis & consummati 84. index sanguis fibrosus 148. ex suppressis mensibus 104. quomodo accendus 199.

Polypi uterini hæmorrhagias caussantur . 199. caussa hydropis uteri 84. distinguendi a molis . 85

Potus multum facit ad sanguinis crasin 3. in morbis considerandus ibid. calidus mutat pulsum 137. frigus sanitati obest 7. mortem inducere potest 166. spirituosus largus nocet 7. item paucus, ibid. fœculentus & frigidus colicæ caussa . 26.

Practici parum plerumque caussas norunt 70.

Præservatio nobilissima Medicinæ pars 14 ex origine morborum discenda ibid.

Primæ viæ earum constitutio in morbis exploranda . 11

Prognosis ex difficillimis 178. multum facit ad famam medici 13. ad finem artis proprie non spectat 177. unde petenda . 178. maxime ex observationibus 13. veteribus maxime culta 131. licet empirice 178. in ea distinguenda pathemata, tempora & corpora 189. seq. ad eam referendus inprimis pulsus 130. ex sanguinis inspectione fallax 153. utilis tamen . 140.

Prolapsus ani & uteri balneis reprimitur . 310.

Prostratæ ulcere quandoque obsidentur 79. scirrhi in iis signa & effectus . 82

Prunella quid 21. distinguenda ab aliis faucium inflammationibus . ibid.

Pueritia quid ratione structuræ peculiare habeat 5. peculiaribus morbis obnoxia . 117. quibus morbis pateat 45. qualis in ea pulsus . 138

Puerperium ad morbos disponit & cur 119 in eo utiles purgationes 128. causa sphacelus . 198

Pulmones eorum constitutio in morbis considerandа & quomodo 9. læduntur a tussi humida diuturna 122. a reliquiis variolarum & morbillorum labem patiuntur 128. cum pleura cur in phthisi concrescant 192. sphacelo correpti quę habeant signa 75. atonia affecti quæ gignant mala 43. labe affecti quibus sanandi 276. quandoque inflammantur . vid. *peripneumonia* .

Pulsus quid sit 131. caussa ejus motus cordis 134. mechanice examinandus 130. experientia addiscendus 143. aliquandiu in utroque carpo tangendus ibid. horologii norma numerandus ibid. quot in minuto 136. seq. non semper unus in utroque brachio 134. ejus tantum quatuor species 130. quid ex eo cognoscendum 10. facit ad diagnosin & prognosin 131. ejus usum verum Veteres ignorarunt. ibid. Hippocrates parum exposuit ibid. Galenus nimis multas ejus finxit species ib. immutatur a variis caussis 137. variat pro tempore febris 142. variat in capitis morbis . ibid. in catarrhis vesperi ingravescit . ibid. spasmo remittente mollescit . 143.

Pulsus æqualis non pertinet ad essentiam pulsuum . 132

— *amplus* non differt a magno 133

— *celer* quid 132. respectu cordis 135

— *& frequens* separatim percipi nequit 133 seq. sine errore unus pro altero ponitur ib. febris jungitur 141

— *ac durus* in morbis spasmodicis ac doloribus . 143

— *parvus ac durus* sanguis si exitum molitur . ib.

— *concisus* idem cum parvo . 132

— *contractus* & parvus idem . ibid.

Pulsus convulsivus dicitur respectu arteriæ 152. & morientium est . ibid.

— *debilis* quid 132. ratione cordis 135. in lue venerea, scorbuto, hydrope . 89.

— *dicrotus* inæqualis speciei . 132

— *durus & mollis* dicitur respectu arteriæ . 134.

— *& frequens* in febribus 142. inflammationibus, & doloribus ibid. plerumque in apoplexia, & epilepsia . 143.

— *formicans* inæqualis species 132

— *fortis* idem ac magnus . 132. *seq.*

— *frequens* non est de essentia pulsuum 132. febrium pathognomonicum signum 140. non tamen semper 141. *seq.* ante eruptionem exanthematum 142. & sub febre secundaria . ib.

— *parvus debilis & contractus* in malignis & petechialibus 142

— *languidus & inæqualis* in pectoris morbis . 143

hu-

— *humilis* idem cum parvo 132
— *impetuosus* & magnus unus 132. seq.
— *inaequalis* non de essentia pulsuum ibid. variae ejus species 133. jungitur plerumq; convulsivo. 134
Pulsus intermittens quando, & cur sit 135. jungitur plerumque convulsivo 135. si ne exitio quandoque observatur 140. a lumbrico ibid.
— *latens* idem ac parvus 132
— *magnus* quid ib. respectu cordis 135
— *& celer* in synocha 142
— *& creber* in haemorrhagiis 143
— *manifestus* idem ac magnus 132
— *myurus* inaequalis species 133
— *obscurus* & parvus idem 132
— *parvus* quid 135. respectu cordis 132
— *& celer* in continuis malus 142
— *& frequens* in dysenteria 92
— *frequens & debilis* in continuis pessimus 142
— *durus frequens & inaequalis* in principio quartanae 142
— *profundus* non differt a parvo 132
— *rarus* non de essentia pulsuum ib.
— *& mollis* in lethargo & sopore 143
— *robustus* idem ac magnus 132
— *serratus* inaequalis species 133
— *tardus* quid 150. respectu cordis 135.
— *tremulus* inaequalis species 133
— *vacuus* idem cum parvo 132
— *valens* & magnus unus 132
— *vehemens* quid 132. ratione cordis 136. in statu tertianae, & ardentis 142.
— *vermicularis* inaequalis species 133
Purgantia quae sint 256. quomodo agant ibid. intestinorum consensum testantur 59. pulsum mutant 139. ubi proficua 258. robustioribus danda ibid. in fluore albo & gonorrhea usurpanda 222. balneis utiliter sociantur 308. postponenda laxantibus 223. virulento elemento imbuta 256. veneni aemula facultate pollent ibidem, nocentissima ibid. nocent post iram 55. in dentitionis difficultate 56. 231. in morbis exanthematicis 58. in catarrhis 102. in febribus 219. senibus 231. sanguinis circulum per vasa abdominis turbant 212. gignunt iterum 57. alvum cur postea adstringant 167. recidivas proritant 130. tempore paroxysmi intermittentium non danda 226. clysteribus non indenda 317. quando necant quae habeant signa 182. Vide *excrementa alvi*.
Purgatio naturae opus juvat 217. necessaria post morbos 127. puerperis prodest 128. necessaria in febribus 129. & ante balneorum usum 311. neglecta purpurae caussa in puerperis 129. nec non in acutis. ibid.
Purpura distinguenda ab aliis exanthematibus 19. puerperis cur familiaris 129. ex cohibito fluore albo 102. suppressis lochiis 106. crises non servat 175. acutis ob purgationem neglectam accedit 123. lethali eventu 182. in principio admittit emetica vel laxantia 219. sudor largus in ea unde 164. per spasmum cum damno recedit. 36
— *scorbutica* efflorescens solvit hypochondriacum malum. 211
Pus post inflammationem ex sanguine quandoque generatur 75. effusi in thoracem signa 75. seq.
Putredo gradu differt 72. viribus infensa ibid. malignitatis caussa. ibid.
Pylorus scirrho quandoque afficitur 81

Q

Quartana febris ejus differentiae signa 20. ex scabie retropulsa 96. laxantia & emetica in principio fert 219. balnei levatur 308. specificum in ea 194. perperam tractatur adstringentibus 123. in diuturna pancreas induratum 81. in principio qualis pulsus 142. convulsiones & epilepsias quandoque solvit 211. quomodo gignat hydropem 538
Quies mutat pulsum ibid.
Quotidiana intermittens ejus signa 19. differt a continua & tertiana dupilci. ibid.

R

Recidivae eorum indicia 129. quomodo excludadtur 9. per spasmos inducuntur 38. ex suppressis criticis evacuationibus 9. palliativa cura ibidem, aegri incuria ibidem, reliquis morborum 127. intermittentium cur tam frequentes 130. quomodo arcendae. ibidem.
Reliquiae morborum novos pariant morbos 126.

Hectica febris differt a lenta. 19. signa. *ibid.* nunquam salutaris. 235. a viscerum corruptione fovetur 72. ex suppressione mensium 104. lochiorum. 106. nimiis hæmorrhagiis. 118. sudor largus in ea unde 164. caussa mortis abscessus ruptus 194
Helleborus specificum Veteribus ad insaniam. 285
— *albus* Veterum emeticum. 251
Hemicrania quid 37. a spasmo pericranii *ibid.* ex mensium suppressione 104. puerperio 119. facile recidivat. 130
Hemiplexia quid & unde. 44. pulsus in ipsa 161. caussa mortis 188
Hepar non alit consensum cum nervosis partibus 61. ad atoniam cur pronum 43 atonia laborans multorum morborum caussa 67. scirrho facile afficitur 83. maxime affectum in scorbuto 156. ejus constitutio in morbis consideranda 9. unde cognoscenda 9. lethalis corruptionis signa. 184. labe affectum quibus curandum 277
Hepatici ductus spasmo correpti diarrhœas & vomitus biliosos causantur 38
Hepatitis distinguenda ab inflammatione ventriculi 21. ejus signa 21. differentiæ 22
Herpes sæpe annua & salutaris 115
Hippocrates optima jecit artis fundamenta a posteris relicta 21. potiora & præstantiora ipsius dogmata 30. parum meminit signorum ex pulsibus. 130
Hirudines evacuationi sanguinis serviunt 306 non plus quam scarificatio vel venæsectio præstant *ibid.*
Historia morborum therapiæ fundamentum 2. perfectæ sint 3. quomodo consignandæ 4. ad hypotheses examinandas utiles 13
Homo triplices in eo actus obvii 203
Humores proportio elementorum 6. quantitas 131. non extravasantur inter fibrarum interstitia. *ibid.* cur tam varii ex sanguine 163. ad crasin eorum facit potus 6
Hungarica febris a qualitate cœli derivanda 93
Hydrocephalus quid sit 80
Hydrophobia ejus signa 21. differt a phrenitide *ibid.*
Hydrops a scirrho mesenterii distinguendus 82. ex atonia hepatis & lienis. 43. suppressis mensibus 104. hæmorrhoidibus 108. uteri vitio 195. quartana 123. nimiis hæmorrhagiis 118. obstructione hepatis, viscerum & glandularum 194. pulsus in eo qualis 143. funesta ipsius signa 184. caussa mortis 193. facile recidivat 130. ex asthmate quomodo gignatur 39. intra duplicaturam peritonæi paracenthesin admittit 78. diureticis optime arcetur 265. ejus specifica 287. uteri fluxu sponte sanatus 212
— *subitaneus* ex ruptis tumoribus serosis in abdomine 78
— *saccatus* lapsu curatus. 213
— *uteria* a polypis 84. ex suppressione mensium 104
— *pectoris* ejus signa 80. quibus solennis *ibid.* a polypis vasorum pulmonalium 84. ex suppressis mensibus 104. asthmate quomodo 123. uteri fluxu sponte quandoque sanatur 212
Hypochondriacum malum affectio generis nervosi 62. imbecillis naturæ proles 111. in quo consistat 122. differt a colica 25. signa *ib* radix & sedes in ventriculo 53. variæ caussæ 111. caussa prima non cruditates 62 nec unica stagnatio sanguinis in vasis venæ portæ 110. ex animi pathemate 54. potu frigido post iram 55. sanguinis stagnatione in visceribus abdominis 62. ex hæmorrhoidibus suppressis 106. male curata intermittente 122. alvi fluxu 123. hæreditarius morbus 117. fluentibus hæmorrhoidibus affligit. 113. hæmorrhoidalia molimina gignit. *ibid.* hæmorrhoidibus levatur. 108. efflorescente purpura quandoque discedit 211. clysteribus levatur 314. cura fundamentalis 62. specifica in eo præsidia 285
Hypotheses multæ in Medicina 13. quomodo examinandæ, *ibid.*
Hysterica cur suaveolentia ferre nequeant 40. apoplexia leviori corripiuntur 28
Hysterica passio hæreditarius morbus. 118. sedes non in utero, sed ventriculo & intestinis. 60. non a nervis sed sanguine restagnante derivanda *ibid.* ex puerperio 119. atonia uteri 44. mensium defectu 60. cohibito fluore albo 102. restagnante sanguine lochiali 106. levatur laudano 62. clysteribus 316. quæ prosint 61. specifica in ea. 285

I.

Jalappæ resina cur atrocia ciet pathemata. 59

Icterus flavus & niger unde? 56. a spasmo orificii choledochi 38. ex atonia hepatis 48. spasmo ventriculi 56. purgantibus *ib.* venenis *ib.* vomitoriis *ib.* retento mæconio *ib.* colica *ib.* ira *ib.* febre intermittente *ib.* retentis mensibus 104. calculosis cur familiaris 103. & colicis 126. qualis in eo urina 156. specifica in eo. 197

Ileon intestinorum tenuissimum & maxime sensibile 38. lumbricorum nidus 90. spasmo affectum caussa doloris circa umbilicum 36. & colicæ bilio. 38

Iliaca passio ab inverso peristaltico motu 37. funestæ signa 183. sphacelo intestinorum necat. 197.

Imbecillitas ex præcipuis morborum caussis 116. *seq.* quibus inducatur 118. quibus cognoscatur signis 116. *seq.* 232. ipsius specificæ. 205

Impetigo annua & sæpe salutaris. 115

Inappetentia cur malum in cachecticis & hydropicis signum. 74

Incidentia materiæ correctioni dicata 245. quæ sint 246. quomodo agant *ibid.* & usurpanda 247. *seq.* aperiunt 248. sanguinem depurant. *ibid.*

Indusia in morbis exanthematicis non mutanda 58. a sudore tinguntur 161. ponderede increscunt. 160

Infantes cur difficulter sudent. 162

Infantum morbi quæ signa eorum 186. quæ caussa mortis 198

Inflammationes quomodo gignantur 34. aliis superveniunt lethales 180. in sphacelū demum concedunt 182. periculosiores quandoq; si mitiora adsunt symptomata 181. in principio quomodo discutiendæ. 193. venæsectione discutiuntur 207. *seq.* nimia exacerbantur *ib.* earū specifica 284.

Inflammatoriæ febres earum species & differentiæ 21. *seq.* ex suppressis mensibus 106. recidivant quandoque 130. medicatio earum 207. qualis in iis pulsus 142. nimia venæsectione exacerbantur 207. *seq.* justa levantur. 301

Infusa vinosa laxantia præferenda purgantibus 223. diapnoica præferenda sudoriferis; *ibid.* theiformia potissimam facultatem aquæ debent. 307

Insania hereditarium malum 112. perperam promiscue ab hemorrhoid. repetitur *ibid.* ex suppressa narium hemorrhagia 114 facile recidivat 130. hæmorrhoid. solvitur & præservatur 106. *sq.* baineis levatur 287. *sq.* scarificationem melius quam venæsectionem fert 304. specifica ipsius. 285

Intermittens febris minera prima in regione 54. unde symptomata eorum *ibid.* quandoque salutares 209. quandoque exitiosa 212. *seq.* etiam habet crisin 176. recta eam sanandi ratio 209. & sinistra *ibid.* optime præscinditur emetico vel laxante 219. specifica ad curandam ipsam 283. male curata gignit hypochondriacum malum 122. *seq.* contumacis fomes 209. & specifica. 283

Intestina in morbis maxime debilitant 118. consensum alunt cum ventriculo 56. *seq.* cum membranis universi corporis 59. flatibus obsidentur & distenduntur 88. *seq.* coalescunt quandoq; in colica convulsiva 197. *seq.* quid patiantur a spasmo 37. inflammatione & sphacelo corripiuntur in dysenteria 74. eorum atonia quæ pariae mala 43. quibus submoveatur 277. ab eorum convulsiva affectione diarrhœa & cholera 104. erosionis eorum quæ signa 89. labem patiuntur male tractatis alvi fluxibus 123. spasmus eorum quibus tollendus 250. eorum inflatio quibus curanda 275. languentia clysteribus firmantur 313. erosa clysteribus consolidantur. 316

— *crassa* ascaridum habitaculum. 8

— *tenuium* inflammationis & sphaceli signa. 73

— *rectum* a dolore ex hæmorrhoidibus sphacelum patitur. *ibid*

Ipecacuanha specificum in dysenteria 287 ejus virtus & prærogativa. 252

Ira effectus ipsius in corpus 6. facit ad colicam. 27. ad cardialgiam 65. ad vomitum *ibid.* ad ictetum 57. *seq.* ad febres biliosas cholericas 65. atrocia ciet pathemata sit calculus in cystide fellea. 87. quæ post eam damnosa? quæ utilia? 221. *seq.*

Ischiadicum malum quomodo gignatur 35. a spasmis oritur 37. spasmis stipatur 35. ex mensium emansione 105. differt a nephritide 22. ex hæmorrhoidum suppressione venæsectione levatur 110. repulsum nocet 99. *seq.* quando in eo venæsectio instituenda. 301

Jugularis vena in melancholia & phreniti- de incidenda. 299

Ja-

Juventus quid peculiare servet. 5. quibus morbis pateat 45. qualis in ea pulsus 138

L

Labor mutat pulsum 138. Vid. *motus*.
Lac optima antidotus 249. a spasmis secretio ipsius intercipitur 38. quando in flatus explicetur 25. concretum venenum æmulatur 53. inflationem ventriculi caussatur 25. vide *serum lactis asininum* specificum in podag. 285. in phthisi 286. ad longævitatem. 289
Lactiferi ductus spasmos patiuntur 38. spasmo affecti interceptæ lactis secretionis & tumorum caussæ. ibid. *seq.*
Læsiones externæ lethales quæ sint 200. earum ratio intercepta humorum circulo. ibid.
Larynx spasmo afficitur 39. spasmo affecta constrictivi in gula sensus caussa. ibid. irritata facit tussim ferinam. 40
Laudanum liquidum prodest in dysenteria & hysterica passione 62. in febre ardente mortiferum. 227
Laxantia Veteribus minus cognita 254. qualis sint 253. quomodo agant 254. præferenda purgantibus 223. pro ratione circumstantiarum in usum vocanda 254 prosunt in principio morborum 221. ad præcavendum abortum utilia 125. in tussi cur conducant. 59
Lentæ febris signa ipsius 20. differt ab hectica ibid. ex debilitate ventriculi 68. nimis hæmorrhagiis 118. alvi fluxibus male tractatis 123. suppressis criticis evacuationib. 275. quomodo statim præscindenda 219. quæ in ea prosint 249. caussa mortis in ea 194.
Lethargus ex erysipelate repulso 98 cephalalgia & scorbuto lethali supervenit eventu. 188. qualis in eo pulsus 142. caussa mortis in eo. 188
Lien melancholiæ sedes 79. non alit consensum cum nervosis partibus 61. labem contrahit ex tristitia 79. atonia laborans quos pariat morbos 44. ei perperam dolores in latere sinistro tribuuntur 62. post vomitum cruentum magnus & putridus reperitur 105. scirrhi in eo signa 83. labe affectus quibus tractandus 276. ejus ruptura lethalis. 80
Lypothymia atoniæ debetur 42. ex imbecilli cordis systole ibid. ex præpostero topicorum usu in morbis articulorum 99. restagnante sanguine lochiali. 105
Loca multum faciunt ad morbos endemios & epidemios 15. altiora salubria 6. humilia insalubria. ibid.
Lochia nonnisi præmissis præparantibus pellenda 220. a spasmis supprimuntur 35. suppressio eorum cur adeo noxia ib. quæ inducat pathemata. 105
Longævitas ejus præsidia. 289
Lumbrici in ileo hospitantur 87. eorum indicia ib. pulsum reddunt inæqualem 140. pleuritidem mentiuntur. 87
-- *terrestres* specificum in doloribus artuum scorbuticis. 285
Luna ad venæsectionem nihil facit. 292
Lycopodium specific. in plica Polonica. 289.
Lympha spissa quibus dissolvatur. 249

M

Magnesia absorbens 244. hypochondriacis utilis 245. ab acido soluta fit laxans, ib.
Maligna febris differt ab aliis 18. *καὶ ἑξῆς* quæ ibid. qualis in ea pulsus 142. qui malus ibid. in ea sanguis quandoque roseus 147. sudor largus in ea malus 164. caussa mortis sphacelus. 197
Malignitas viribus infensissima 73. ejus signa 10. non ex fictis terminis exponenda 73. ejus caussa putredo 74. Medicis sæpe imponit. 92
Mammæ spasmum experiuntur 38. tumores & abscessus eat um unde. ibid.
Mandibula piscium, absorbens. 244
Mania hæreditarius morbus 118, *seq.* a spasmo duræ matris 39. ejus signa & differentiæ 21. ex mensium 104. & hæmorrhoidum suppressione 108. cur sæpe melancholiam excipiat. 40
Manna triplici gaudet virtute. 234
Marasmus senibus familiaris 74. *seq.* ejus signa ib. viscerum corruptione nititur. ib.
Mars limatus absorbens 244. adstringit simul 245. ejus liquor compescit hæmorrhagias 62. ejus crocus sistit febriles motus. ibid.
Martialia pulsum mutant 141. balneorum usu fecc undantur. 309
Masticatoria ad arcendum miasma prosunt. 270.
Materia morbi indoles ipsius ex quo cognoscenda 10. coctæ signa. 36
Mechanismus corporis ejus notitia fundamentum therapiæ. 2
Medendi leges. 218
-- *methodus* a medico tenenda 2. consistit in

in remotione caussarum 204. naturę optima 203. *seq.* quæ fit in variis morbis 206. in specificorum usu servanda. 291

Medicamenta scienda 241. quæ fortia 234. quæ lenia ibid. pauca & selecta usurpanda 231. *seq.* aliquamdiu continuanda 235 in eorum usu corpora distinguenda 230. Veterum annalia 235. in eorum usu corpora distinguenda 230. vires eorum non una experientia cognoscuntur ib. ægrius a priori perspiciuntur 239. a Medico noscendæ 236. plerumque tamen ignorantur ib. multitudo eorum caussæ ignorantiæ vitium 237. *seq.* arti noxia. ib. Vid. *remedia*.

Meditatio in morbis tempestive instituenda 219. imprudens morborum caussa. 10

Medicina ob circumstantiarum differentiam difficilis 237. judicio opus habet. 144. naturam juvat 216. naturæ errores emendat 218. *seq.* hypothesibus & opinionibus referta 13. ejus partes sunt connexę 1. ejus objectum actus in corpore mechanici 203. ejus principium non est anima 32. neque spiritus ib. sed natura corporis ib. recte ab Hippocrate definita 30. ejus incrementa quę retardarint 31. rationalis quomodo differat ab empirica. 237

Medicus ejus officium 207. naturam imitari debet ib. 215. naturas distinguat 144. ib. judicio excellat 2. In morborum principio & fine opem ferat 127. in semioricis caute se gerat 144. felix qui 216. prognosi existimationem consequitur. 16

Meditationes nimiæ sanitatem labefactant 7. corpus debilitant 117. ad capitis morbos disponunt. 6

Medulla spinalis ejus membranæ sedes motuum febrilium 14. convulsionem ibid. resolutæ cum nervis suis hemiplexiæ & & paresis caussa. 44

Melancholia hæreditarius morbus 117. ejus differentiæ & signa 21. a spasmo duræ matris quomodo 40. ex suppressis mensibus 104. hæmorrhoidibus 107. ex puerperio 118. cur in maniam transeat sæpe. 114.

Membranæ spasmi patent 33. nervosæ spasmo affectæ dolorem faciunt 36. capitis externæ cephalalgiæ sedes ib. cerebri spasmo affectę melancholię, manię, apoplexiæ & epilepsiæ sedes 41. sensorii auditus susurrum & tinnitum gignunt 40. spinalis medullæ sedes motuum febrilium ib. convulsionum. 41

Memoria abolita ob atoniam duræ matris 4 a. ex apoplex ia quomodo. 159

Menses salutaris excretio 8. spasmis debentur 33. eorum mechanica ratio 103. solvunt convulsiones 210. quomodo movendi & quibus 265. nonnisi præmissis præparantibus pellendi 220. specifica in vitiis eorum 287. a spasmis supprimuntur 36. eorum loco fluunt sæpe hæmorrhoides. 106.

-- *suppressi* nocent 9. & cur 35. quæ symptomata inducant ib. per incongrua loca exitum moliuntur 103. caussantur vomitum & mictum cruentum ib. fotibus revocantur 311. & clysteribus 314. quomodo venæsectionem ferant. 300

Menses nimium fluentes unde 44. ex hepatis & lienis vitio 65. venæsectione in brachio sistuntur. 300

-- *emanentes ob ætatis rationem*, quæ gignant mala. 105

Mentha cur optimum in vomitu. 249

Mercurialia quomodo salivationem moveant 272. secundantur balneis 309. in dentitionis difficultate noxia 56. minus recte parata & data nocentissima. 53

Mercurius diaphoreticus singularis. 61

-- *dulcis* tutissimum salivans 289. sed minus tutum laxans 288. specificum in contumacibus intermittentibus 283. non cum salibus miscendus. 288

Mesenteria febris distinguenda a malignis 19. ejus signa ib.

Mesenterium scirrhosis tumoribus afficitur 82. abscessus patitur 76. scirrhus ejus differt a graviditate, mola, hydrope 82. ex ejus induratione atrophia ib. abscessus in eo contenti signa. 76.

Mictus cruentus ratione caussarum distinguendus 23. spasmis debetur 34. differt a stillicidio ex præputiu 23. quandoque ex vesicæ venis 158. renum hæmorrhoides recte dicitur 23. quibus familiaris 108. ex hepatis & lienis vitio 67. ex mensium suppressione 104. emansione 105 hęmorrhoidum suppressione 107. maxime in senibus 108. quandoque menstrualis 104. & periodicus 108. qualis in eo urina 156. præsidia in eo 251. perperam adstringentibus cohibetur. 279

Millefolium specificum in calculosa renum dispositione 287. in hęmorrhoidum vitiis ibid.

Meconium retentum icterum facit. 57

Mœror ejus effectus in corpore 6. lieni maxime noxam affricat 79. largum pedum sudorem facit. 163. *seq.*

Mola

olæ unde 144. earum indicia 85. distinguendæ a scirrho mesenterii 83. a polyposis concrementis differunt 85. clysteribus ejiciuntur. 315

Morbi omnes generis nervosi affectibus. 46. eorum quatuor genera 33. debentur spasmis *ibid.* motibus convulsivis 38. probe discernendis 16. variant ratione subjecti 4. ætatis 5. sexus 5. habitus corporis 5. climatis ib. vitæ generis 6. tempestatum, constitutionis 92. per hæreditatem propagantur 5. vid. *hæreditarii morbi* recidivant: vide *recidivę*, sæpe complicantur 9. affinitatem alunt 16. habent sensibiles remissiones 10. per observationes dignoscuntur 13. per se non sunt salutares 36. *seq.* sæpe sine sanguinis vitio accidunt 146. a læsione motuum in corpore pendent 32. ex perversa medicatione 8. ęgri incuria ib. morborum reliquiis 126. ex nimiis hæmorrhagiis frigidi 118. a solidorum vitio maximeque imbecillitate 116. eorum fundamento ex mente Hippocratis 30. remittente spasmo solvuntur 36. spontaneus ipsorum decursus observandus 11. tempora morborum in prognosi distinguenda 196. eorum effectus medicamentis sæpe tribuitur. 238. per morbos quandoque curantur 211. iis tempestive occurrendum 219. vide *caussa morborum*.

-- *ætatum* eorum fundamentum. 70

-- *anni temporum*. 92

-- *contagiosi* optime emeticis præscinduntur 219.

-- *maligni* Medicis sępe imponunt 181. quibus signis cognoscantur ib. funesta in iis signa ib. caussa mortis in iis 196. vid. *malignitas*.

-- *periculosi & ferales* a putredine interna. 72. Vide *acuti, chronici morbi, morborum origo*.

Morbilli distinguendi ab aliis exanthematibus 18. eorum signa ib. maligni & benigni ib. crises servant 273. oborto spasmo recedunt 35. qualis ante & post eruptionem pulsus 142. in principio requirunt emetica vel laxantia 219. reliquiæ eorum gignunt morbos 127. hinc curate submovendæ 229. inprimis alvi subductione. 127

Morborum origo non tam a fluidis quam solidis repetenda 145. ex observationibus addiscenda 14. cognita utilis ad præservationem ib. & curationem. 32

Morbus niger spasmis debetur 34. quomodo succedat. ibid

Mors quid sit 187. consistit in plenaria motuum extinctione 42. ejus signa ex motibus morbosis sumenda 36. quæ sint ibid. 179. ejus caussæ adequatæ sciendæ 187. non cum morbi caussa confundendæ 198. quæ sint in genere 187. & variis morbis ibid. anatome deteguntur 188. quomodo præscindendæ 198. ex veneno quomodo 42. ex ventriculi abscessu 79. ruptura tumoris seroso-lymphatici in pectore 77. *seq.* vasorum sanguineorum in capite 79. hæmorrhoidalium internorum 80. ruptura lienis 81. vide *caussa mortis*.

Mors naturalis unde 200. quomodo diu arcenda. ibid.

-- *subita* ex suppressis hæmorrhoidibus. 109.

Motus ex partium structura 46. sine sanguinis & liquidi nervei affluxu persistere nequeunt 32. solidorum & fluidorum œconomia natura 203. & Medicinæ principium 32. ejus caussæ remotæ non referendæ ad Medicinam *ib.* quæ proximæ *ib.* solidor. systalticus 203. fluidor. a centro ad peripheriā salutaris 33. a peripher. ad centrum morbosus *ib.* solidor. & fluidor. auctior facit, & solvit morbos 205. ab iisdem pendet sanitas 32. hæsis morbi 33. quadruplici modo læduntur. *ibid.* non valide sistendi 227. sub eorum impeto non movendum. 224

-- *mechanici* Medici & Medicinæ objectum 203.

-- *morbosi* in nervosis partibus sedem figunt 45. eorum quatuor genera 33. per se non salutares 36. quo sensu salutares 37. in solidis, & fluidis damnosi 117. ad prognosin scitu necessarii 2. quandoque sistendi 224

Motus corporis ad progressivum sanguinis motum facit 69. pulsum mutat 137

Mucilagines ubi prosint? 250

Mucus salutariter excernitur 114. pellucidus per alvum secedens unde? 167

Muria purgat, & clysteribus admiscetur. 314.

Musculi abdominis abscessum quandoque continent 75. item dorsi. 76

N

Narcotica quæ sunt, & quomodo agant. pulsum mutant 139. cur vires dejiciant

res dejiciant 140
Narium hæmorrhagia spasmis debetur 34. quibus solennis 153. salutaris excretio ib. suppressa nocet ib. solvit in juvenibus capitis morbos. 210
Natura quid sit 32. secundum Veteres quid 202. non est anima 203. verum Medicinæ principium 42. quid ei tribuerit Hippocrates 30. sola sæpe sanat morbos 21. quo sensu morborum medicatrix 36. sæpe minus salutares motus adornat. 213. optimam servat medendi rationem 204. non omnibus morbis expugnandis sufficit 212. Medici opem non excludit 216. obstacula removere nequit 217. succos vitiosos alterare non potest ibid. sæpe non sufficienter emovet ibid. externis in sanando impeditur ibid. ejus pugna cum morbo quid 36. ejus methodus in variis morbis. 192. effectus ipsius quandoque perperam medicamento tribuitur 239. una ab altera distinguenda 215. seq. quæ debilis, quæ robusta? ib.
Navigatio unde pathemata ininsuetis. 48.
Nausea quibus abigenda. 275
Nephritis differt a malo ischiadico 22. quomodo gignatur 34. spasmis stipatur ib. ex mensium emansione 105. & suppressione 110. maxime in senibus 108. ex atonia renum quibus tractanda 277. eam prohibent hæmorrhoides. 108
— *simplex* quid 22. ejus signa & differentiæ. ib.
— *calculosa* quid 22. ejus signa ib.
Nervi caussa motus partium 47 consensus 48. nullam violentiam ferre possunt ib. ab animi pathemate proxime afficiuntur ib. eorum distributio scitu necessaria. 46. constitutio in morbis consideranda. 10. distensio in acutis periculosa 180. læsi atrocia cient pathemata 50. eorum principium commotum atrocium pathematum caussa 44. præcordiales spasmi affecti, quæ pariant mala 180. pneumoniaci spasmo correpti respirationem faciunt difficilem. ib.
Nervina clysteribus quando indenda 314
Nervosæ partes consensum alunt 64 nullam ferunt læsionem 50. a minimæ molis materiis præter naturam motus efficiunt. 49. ab animi pathematibus proxime afficiuntur 48. in morbis potissimum patiuntur 45. in eas maxime agunt morborum caussæ, & medicamenta ib. earum constitutio ex urina patescit 158. Vid. *genus nervosum*.
Nitrum fixum absorbens 244. optimum temperans 246. præferendum acidis ib. quos præstet effectus 62. calorem extinguit 69. pulsum mutat 139. sanguinem fluidiorem & rubicundiorem reddit 148. specificum in nimiis hæmorrhagiis 288. commode miscetur absorbentibus 234. quomodo sit antispasmodicum 281. cum camphora specificum in inflammationibus. 284
Nonnaturales res morbos ingignunt 232. ad morbos sanandos egregii usus 233
Nostalgia qualis morbus. 55
Nutrientia analeptica optima. 273

O.

Obesi cur difficulter sudent. 162
Oblivio obstinata a suppressis mensibus 39. Vid. *memoria*.
Observationes eorum usus amplissimus 11. ad perspiciendas remediorum vires proficua ib. de morborum spontaneo decursu utiles. 13
Oculi defluxionem & morbos experiuntur a suppressa narium hæmorrhagia. 113. & muci excretione. 114
Odontalgia quid 36. a spasmo ligamentorum dentium ibid. ejus specificum. 285.
Odor cur pereat 43. a spasmo unicæ pituitariæ impeditur 40. errhinorum abusu læditur 296. cum gustu alit sympathiam. 40
— *suaveolentium* cur hystericis infestus 40. unde pathemata ex eo. 49
Oedemata a spasmo diaphragmatis quomodo? 39. ex scabie repulsa 96. suppressis mensibus 104. nimiis hæmorrhagiis 120. asthmate lento 124. balneis martiatis abiguntur 130. nec non vaporosis. *ibid.* spasmo exterioribus inducto disparent. 36. repulsa graviter nocent 121. suffocationis caussa. 36
Oesophagus consentit cum ventriculo. 74.
Ophthalmia quomodo gignatur 34. spasmis debetur. ibid.
Opiata ex hæroicorum numero 227. tutius omittuntur 282. debilibus exitiosa 110. in calculo mortifera 277. nec non febre ardente ibid. non offerenda ubi motus languent ibidem iis perperam sistuntur hæ-

hæmorrhagiæ 109. in colica gignunt paralyticos affectus 130. clysteribus non indenda 316. *Laudanum*.
Opium quibus utiliter societur. *ibid.*
Ossa dimidiam fluidi partem habent. 137
-- *calcinata* absorbent 244. diaphoresin simul movent. 245
Osteocolla absorbens. 244
Otalgia quid & unde 36
Ovarium vasa in eo disrupta mortis caussa 79.
Ovorum testa absorbens. 244

P

Palpitatio cordis minus salutaris naturæ motus 214. convulsionis species 41. ex suppressis mensibus 104. caussæ mortis in eo polypus 191. qualis in ipsa pulsus 142
Panaceæ recte usurpatæ admittendæ. 183.
Pancreas scirrho obsidetur in hypochondriacis & diuturna quartana. 81
Paracentesis in hydrope saccato proficua 78 in ascite noxia. 80
Paracynanche quid sit 21. distinguenda ab aliis faucium inflammationibus. *ibid.*
Paralysis atoniæ gravior species 42. vera vel spuria 29. utriusque signa & sedes *ib.* spasmis stipatur 35. quomodo gignatur *ibid.* sæpe oritur a sanguinis restagnatione 29. ex lochiorum suppressione 105. ex apoplexia quomodo 119. post dolores atroces 125. post colicam *ibid.* cephalalgiis & scorbuto lethali eventu supervenit 180. facile recidivat 130. levatur balneis roborantibus 282. & vaporosis *ibid.* nec non clysteribus 314. caussa mortis in ea 188. *nervi optici* guttæ serenæ caussa 42. *nervorum pneumonicorum* catarrhi suffocativi caussa. 43
-- *nervorum caustricorum* surditatis caussa. 42.
-- *nervorum lingualium* aphoniæ caussa, 43.
Parasynanche quid 21. distinguenda ab aliis faucium inflammationibus. *ib.*
Paregorica quæ dicantur 280. quomodo agant. *ibid.*
Paresis quid & unde 44. post colicam frequens. 130
Paronychia a spasmo periostii. 37
Parotides quæ habeant signa. 77
Paroxysmus relinquit atoniam 68. recrementa gignit *ibid.* quid in & extra eum agendum 10. extra eum evacuandum 68. sub eo non movendum 225. nec venæsectio instituenda 297. antea eum urina tenuis & post eum crassa. 157
-- *febrilis* nonnisi sublata caussa sistendus 224.
Partes corporis conspirant 46. ex earum structura motus, & nexu consensus. *ibid.*
Partus non fine convulsione succedit 42. sæpe post mortem matris fit 185. balneis facilitatur 218. funesta gravioris signa 185
Pathologia ex motuum non humorum vitio petenda 45. nexu gaudet cum reliquis Medicinæ partibus 2. therapiæ fundamentum 237. minus recte plerumque traditur 32. ejus synopsis ib. seq. ignorata caussa ignorantiæ virium in medicamentis. 236.
Pectus convehitur quandoque 41. ejus oppressio a spasmo tunicarum asperæ arteriæ 39. abscessus ejus quæ habeat signa 76. ex variolarum morbo factus ib. convulsio ejus lethale signum in apoplexia. 41. pus ibi effusum difficulter cognoscitur. 76.
Pedes consentiunt cum ventriculo 58. earum refrigeratio cutim stringit, tormina & diarrhœam movet ibid. quando vena in iis incidenda. 300.
Pediluvia quomodo paranda 311. pulsum mutant 140 amplissimi usus in variis morbis 312. inprimis spasmis & capitis morbis 64. late virtutem diffundunt 312. humores derivant & fluidificant ib. excretiones promovent. ibid. nocent si mensium fluxus imminet 313. a constringentibus abstinendum. ib.
Pericardium sero repletum in iis, qui palpitatione cordis pereunt 175
Pericranium ejus spasmis efficit cephalalgiam. 37
Peripneumonia ejus signa 18. differt a pleuritide ib. quomodo gignatur 34. spasmis debetur ib. sæpe post colicam accidit 35. ex hæmorrhoidum suppressione 106. crises servat 173. venæsectionem poscit 300. tempestive discutienda 194. non tam facile in empyema concedit ac pleuritis 12a. providum expectorantium usum desiderat 269. funesta in ea signa 183. caussa mortis. 190
Periostium ab ejus spasmo dolores. 36
Peristalticus motus ad sanitatem necessarius 168. quibus destruatur 169. a spasmis.

mis invertitur 37. clysteribus crebrioribus læditur 317. labefactatus quæ pariat mala 43. inversus facit iliacam. 38

Perlarum mater absorbens 244. subadstringit. 245

Perspiratio omnium excretionum præcipua 92. minor quantitate urina 150. differt a sudore 160. sordes evehit maxime perniciales 91. & tenuissimas 160. corpus agile reddit ibid. balneis movetur 308. in morbis exploranda 8. ex quo cognoscenda ib. ab aere mutatur 8. sub quo aeris statu optima 160. a frigido humido sufflaminatur 92. mutata epidemicorum morborum caussa ib. sub doloribus & spasmis supprimitur. 66

-- *suppressa* omnium maxime nociva 91. morbos gignit 8. recidivas parit 9. varia pathemata ciet 37. succos inquinat. 66.

Pestilens febris in ea crisis succedit 173

Pestilentia caussa mortis in ea sphacelus 194. specificum in ea 284

Petechiæ distinguendæ ab aliis exanthematibus 19. crises servant 173. qualem habeant pulsum 142. qui malus ibid. per spasmum cum damno repelluntur 35

Phagadena ex hæmorrhoidibus suppressis 107.

Phantasia limitatam in actus mechanicos vim habet. 203

Pharynx spasmum patitur 39. spasmo affectus constrictivi in gula sensus 21. & laxatus nimis deglutitionis vitiatæ caussa. 43

Philosophia experimentalis vires remediorum recludit. 239

Phrenitis ejus signa & differentiæ 21. quomodo gignatur 34. ex suppressa narium hæmorrhagia 114. jugularium sectione levatur 299. ea fit sphacelus 75. signa futuræ & præsentis in acutis 181

Phthisis hæreditarius morbus 28. *sq.* a pulmonum atonia 43. obstructis & tumefactis pulmonum vasculis 192. ex cohibito fluore albo 102. mensium suppressione & inde orta hæmoptysi 103. variolarum reliquiis 128. hæmorrhoidum suppressione 106. restagnante sanguine lochiali 105. hæmopthysi quomodo 120. funesta signa 183. suffocatione perimit 183. caussa mortis in ea. 192

Physiologia quid tractet 1. cum aliis Medicinæ partibus connexionem alit. ib.

Pilulæ aloeticæ præferendæ purgantibus 223. hæmorrhides movent 107. caute tamen usurpandæ 267. intempestivus earum usus noxius 112

-- *balsamicæ* non modo intestina, sed confines & partes afficiunt 62 post morbos adhibendæ 229. egregie effectus in uteri effectibus 62. puerperis 129. hypochondriaco malo 62

-- *de cynoglossa* in hæmorrhagiis prosunt. ibid.

-- *de styrace* tussi egregiæ. ibid.

-- *Wildegansii* in colica paresin gignunt 126.

Pinguedines optima antidotus. 249

Pituitaria tunica vide *tunica*.

Plethora cordis. & vasorum tonum imminuit 67. nociva 210. non omnium morborum caussa 200. senibus etiam familiaris 294. in acutis & continuis damnosa 295. ad vires ex atonia vasorum 43. per hæmorrhagias salutariter imminuitur 251. scarificatione absumitur. 305

Pleuritis vera a spuria distinguenda 20. utriusque signa ib. non confundenda cum pathematibus ex vermibus 87. debetur spasmis 34. inprimis pleuræ nervosæ 37. ex consolidatis antiquis ulceribus 96. hæmorrhoidum suppressione 106. crises servat 100. arcetur hæmorrhoidibus 107. gignit empyema 121. facilius concedit in empyema quam peripneumonia 112. quomodo tempestive discutienda 120. venæsectio caute in ea administranda 122. quæ in spuria quandoque in vera semper utilis 300. expectorantia caute adhibenda 269.

Plica Polonica abscissa multos morbos infert 389. specifica ipsius. 96

Podagra hæreditarium plerumque malum 112. quomodo gignatur 35. a spasmis ibid. & maxime ligamentorum 37. hieme cur gravius affligat quam æstate 95. transit in calculum 100. non semper ab hæmorrhoidum suppressione repetenda. 112. facile recidivat 124. senibus salutaris sæpe 247. ob imbecillitatem cum damno retinetur 100. scarificationem poscit 304. venæsectione intempestiva cum damno reprimitur 101. specifica in ea 285. præpostere topicis tractata varia infert mala 97. retrocedens quomodo necet 185.

Pollutio nocturna ab atonia vesicularum seminalium. 44

Polypus frequentissima morborum & mortis

— *humilis* idem cum parvo 132
— *impetuosus* & magnus unus 132. seq.
— *inaequalis* non de essentia pulsuum ibid. variae ejus species 133. jungitur plerumq; convulsivo. 134
Pulsus intermittens quando, & cur fit 135. jungitur plerumque convulsivo 135. si ne exitio quandoque observatur 140. a lumbrico ibid.
— *latens* idem ac parvus 132
— *magnus* quid ib. respectu cordis 135
— *& celer* in synocha 142
— *& creber* in haemorrhagiis 143
— *manifestus* idem ac magnus 132
— *myurus* inaequalis species 133
— *obscurus* & parvus idem 132
— *parvus* quid 135. respectu cordis 132
— *& celer* in continuis malus 142
— *& frequens* in dysenteria 92
— *frequens & debilis* in continuis pessimus 142
— *durus frequens & inaequalis* in principio quartanae 142
— *profundus* non differt a parvo 132
— *rarus* non de essentia pulsuum ib.
— *& mollis* in lethargo & sopore 143
— *robustus* idem ac magnus 132
— *serratus* inaequalis species 133
— *tardus* quid 150. respectu cordis 135.
— *tremulus* inaequalis species 133
— *vacuus* idem cum parvo 132
— *valens* & magnus unus 132
— *vehemens* quid 132. ratione cordis 136. in statu tertianae, & ardentis 142.
— *vermicularis* inaequalis species 133
Purgantia quae sint 256. quomodo agant ibid. intestinorum consensum testantur 59. pulsum mutant 139. ubi proficua 258. robustioribus danda ibid. in fluore albo & gonorrhea usurpanda 222. balneis utiliter sociantur 308. postponenda laxantibus 223. virulento elemento imbuta 256. veneni aemula facultate pollent ibidem, nocentissima ibid. nocent post iram 55. in dentitionis difficultate 56. 231. in morbis exanthematicis 58. in catarrhis 102. in febribus 219. senibus 231. sanguinis circulum per vasa abdominis turbant 212. gignunt iterum 57. alvum cur postea adstringant 167. recidivas proritant 130. tempore paroxysmi intermittentium non danda 226. clysteribus non indenda 317. quando necant quae habeant signa 182. Vide *excrementa alvi*.
Purgatio naturae opus juvat 217. necessaria post morbos 127. puerperis prodest 128. necessaria in febribus 129. & ante balneorum usum 311. neglecta purpurae caussa in puerperis 129. nec non in acutis. ibid.
Purpura distinguenda ab aliis exanthematibus 19. puerperis cur familiaris 129. ex cohibito fluore albo 102. suppressis lochiis 106. crises non servat 175. acutis ob purgationem neglectam accedit 123. lethali eventu 182. in principio admittit emetica vel laxantia 219. sudor largus in ea unde 164. per spasmum cum damno recedit. 36
— *scorbutica* efflorescens solvit hypochondriacum malum. 211
Pus post inflammationem ex sanguine quandoque generatur 75. effusi in thoracem signa 75. seq.
Putredo gradu differt 72. viribus infensa ibid. malignitatis caussa. ibid.
Pylorus scirrho quandoque afficitur 81

Q

Quartana febris ejus differentiae signa 20. ex scabie retropulsa 96. laxantia & emetica in principio fert 219. balnei levatur 308. specificum in ea 194. perperam tractatur adstringentibus 123. in diuturna pancreas induratum 81. in principio qualis pulsus 142. convulsiones & epilepsias quandoque solvit 211. quomodo gignat hydropem 138
Quies mutat pulsum ibid.
Quotidiana intermittens ejus signa 19. differt a continua & tertiana duplici. ibid.

R

Recidivae eorum indicia 129. quomodo excludantur 9. per spasmos inducuntur 38. ex suppressis criticis evacuationibus 9. palliativa cura ibidem, aegri incuria ibidem, reliquis morborum 127. intermittentium cur tam frequentes 130. quomodo arcendae. ibidem.
Reliquiae morborum novos pariant morbos 126.

126. tempestive submovendæ. 127
Remedia in classes distinguenda 242. quatuor summa genera ibid. circa materiam, vel motum occupantur ibid. in fluida vel solida agunt ibid. principia eorum paucis cognita 240. per chymiam recluduntur 239. eorum operandi ratio scitu necessaria 3. plures latet 240. vires eorum non absolutæ 11. eorum effectus a priori indagandus. 240. non tamen semper cognoscitur. ibid. seq. quomodo cognoscendus 11. operatio eorum observanda 11. ex caussis proximis & experientia petenda 243. actio in corpus physicum & vivum gratis distinguitur 239. in nervosas partes maxime & proxime agunt 243. non semper morbos sanant 11. sub initium & finem morbi propinanda 219. seq. eorum multitudo singularum cognitioni obest 232 Vid. *medicamenta*,
diætetica præferenda pharmaceut. ib. seq.
— *fortia* debilibus exitiosa 109. in vigore morbi non offerenda 219. a liberaliori eorum usu cavendum. 224
Renes consentiunt cum ventriculo 124. seq. abscessibus patent 77. atonia affecti quæ pariant mala 35. debilitati gignunt calculum 124. inflammationes, ulcerationes ibid. signa puris in iis 77. labefactati quibus firmandi 276. ulcerati quomodo tractandi. 247
Respiratio difficilis ex restagnante sanguine lochiali 105. anxia a spasmo nervorum pneumonicorum 180. in acutis mala ib.
Rhabarbarum cur tutissimum laxans in dysenteria 234
Rachitis in ea prosunt balnea 310
Rheumaticæ febres unde 209. naturæ & artis methodus medendi in ea. 216
Rheumatici dolores balneis martiatis levantur 309. seq.
Rheumatismus hæreditarius morbus 116. ejus caussa 27. quomodo gignatur 35. a spasmis nervosarum membranarum 37. ejus signa 27. differt ab arthritide ibid. venæsectione gignitur quandoque 302. quandoque arcetur ib. scarificatione curatur 304. ejus specificum lumbrici terrestres. 285
Roborantia varia eorum genera 183. sublata morbi caussa 224. & finito morbo usurpanda 228
Robur unde pendeat 274. ex vigore motus cognoscitur 116. seq. solidorum sanitatem fulcit 117. analepticis minus restauratur 273. Vide *vires*.
Robusti qui sint 116. seq.
Rubefacientia morbos capitis levant 62. narium hæmorrhagias compescunt. 64.
Ructus hypochondriacis familiares 42. per convulsivum motum eliduntur. ibid.

S

Sagapenum cur hystericis utile 282. specificum anthelminticum 287. clysteribus commiscendum. 316
Salia optima laxantia 254. seq. clysteribus utiliter commiscentur 313. seq. tempore paroxismi intermittentium non danda 226
— *fixa & neutra* optima diuretica 264
— *per incinerationem parata* absorbent. 244.
Saliva ex glandulis 39. per spasmos nimium elicitur ib. sub salivatione cur fœteat 182. seq.
Salivantia potentissima chymica. 270. seq. quæ sint ibid. quomodo agant. 271. seq.
Salivatio quomodo succedat 271. mediantibus spasmis fit 36. mercurialibus 39. ab acri humore ibid. non impetuose movenda 223. non semper ad curam luis venereæ necessaria. 272
Sambuci cortex medius specificum in ictero 287
Sanguis præcipuus corporis humor 144. gravior aqua 148. proportio solidi, & fluidi in eo 136. ab acidis coagulatur. 148 ab alcalinis & nitro funditur magis & rufescit ib. quomodo examinandus ib. seq. qui bonus nondum evictum 144. differt ratione temperamentorum 137. qualis plethoricorum 67. cholericorum 137. hystericarum ... scorbuticorum 148. malus aspectu sæpe in sanis 145. & bonus in ægris ibid. non solum qualitate, sed etiam quantitate peccat 102. Vide *plethora* cur ex eo tot separentur humores 161. quoties una hora circumvolvatur. 137. inter interstitia fibrarum non extravasatur 132. in febribus corrumpitur 65. dyscrasia ipsius ax urina patescit 158. ejus intestina commotio sudoris caussa 162. idem venæsectione & scarificatione elicitur 148. ex eo prognosis fu-

sumenda 41. quæ tamen fallax 144. de *Circulus sanguinis*.
Sanguis congrumatus quibus dissolvendus. 289.
— *plane non concrescens* unde. 148
— *crassus & niger* vitiosus ad stagnationes & inflammationes pronus 146
— *extravasatus* nocet 145. mortis caussa. 87. seq. in cerebro quando nocet 180
Sanguis fibrosus malus 148
-- *floridus* nimis malus, & unde? 147. in febre maligna, & spasmodicis morbis. 148. non largiter extrahendus ib.
-- *serosus* nimis cur vitiosus. 147
-- *spissus & impurus* quibus corrigatur. 248.
Sanguinis dejectio per alvum funesta ex ruptura hemorrhoidalium 80. seq.
-- *motus* Hippocrat. de eo sententia 30. in plerisque morbis læsus est 33. a peripher. ad centrum morbosus ib. a centro ad peripher. vitalis ib.
-- *progressus* motu corporis promovetur 68. quadruplici modo intercipitur 33. interceptus quæ pariat mala 44. per caput a duræ matris tono pendet 39. sq. impeditus in capite quos gignat morbos ibid. sq. quid per venam portæ interceptus 61. seq.
Sanitas a solidorum & fluidorum motibus pendet 33. in quo ejus fundamentum 32. ex mente Hippocr. 30.
Saphæna incisa nocet & prodest 360. sq.
Saps Venetus clysteribus commiscetur 314.
Scabies a suppressis mensibus 105. per spasmos topicis inductos repellitur 35. repulsa nocet 36. præpostere siccata quos gignat morbos 95. seq.
Scarificatio vicaria venæsectionis 304. eundem quam venæsectio evehit sanguinem 305. plethoram etiam minuit 240. evacuatoria & derivatoria ibid. quibus in morbis utilis. 304. seq.
Scirrhi viscera, & glandulas occupant 81. pancreas ibid. pylorum & duodenum ibid. lienem 83. hepar ibidem: ex hæmorrhoidum suppressione 107. mesenterium 82. prostratas ib. uterum 83. ex mensium suppressione 105. vesicam. 81. seq.
Scorbutus in borealibus cur endemius 93. ex male affecto hepate 156. ejusq; & lienis atonia 43. qualis in eo pulsus 143. urina 156. sanguis fero livido scatens & limosus 148. hæmorrhoidibus arcetur. 108. quæ in eo prosint 248. ejus specifica. 238
Scrobiculi cordis percussio cur lethalis 52
Sectio cadaverum utilis 12. ad observationes necessaria 11. caussas morborum & mortis detegit ibid. cum judicio instituenda. 12
Sedativa quæ dicantur 279. quotuplicia ibid. seq. eorum apparatus 280. seq. optimum auctoris liquor anodynus 281. magnæ efficaciæ ibid. caute usurpanda ibidem, virium ratione inprimis habita 227. dolores palliative abigunt. ibid. præpostere data graviter nocent ib. seq.
Selterana acidulæ ad emendandum fibrosum sanguinem utiles 148
Seminales vesiculæ earum atonia pollutionis & gonorrheæ benignæ caussa 44.
Semiotica fundamentum ejus circulus sanguinis 144. caute colenda a Medico. ibid.
Senectus quid peculiare habeat ratione structuræ 5. qualis in ea pulsus 138. quibus morbis pateat 45
Senes venæsectionem utiliter ferunt 294. sanguineas excretiones salubres experiuntur ib. cur difficulter sudent 166. morbi eorum unde 294. cur morbis ex impuritate obnoxii. 95
Sensus a spasmis sensoriorum læduntur 40. ab atonia duræ matris abolentur 42.
Sepiæ os absorbens 244. specificum in gonorrhea 246
Septica tendinosis & nervosis partibus inimica 48
Sermo mutat pulsum 137. intensior quomodo circulum sanguinis promoveat 64.
Serum impuritatem contrahit 68. redundat sæpe 114. sæpe extravasatur 80. superfluum salutariter excernitur 114. extravasatum in cerebro quomodo nocet. 189. flavum vel lividum sanguini innatans quid indicet 147. limosum copiosum in lue venerea ib. paucum in ardentibus 148. salsum tartareum diureticis expurgatur. 264
Serum lactis dulce egregium 235 continuato usu juvat. ibid.
Sexus facit ad morbos 117. mutat pulsum 137. in historiis morborum recensendus. 5
Simplici pure talia non dantur 236. præferenda compositis 232. Veteribus maximus usus 236. Medicis perperam spernuntur ibid. quæ ex iis præferenda ibidem,

dem, usurpanda quando vires indagandæ. 241.
Singultus a convulsione diaphragmatis 41. refrigeratione stomachi 57. præpostero topicorum usu in morbis articulorum. 100. inflammationi ventriculi accedens malus 214
Sinus frontales quandoque abscessum fovent 77
Situs erectus in morbis acutis cur tam noxius. 97
Solida agunt in fluida, eademque corrumpunt. 64
Somnolentia ex tono dutæ matris deperdito 42. ex apoplexia quomodo gignatur 119
Soporosi affectus vide *lethargus*.
Spasmodici morbi multæ eorum species 28. qualis in iis pulsus 143
Spasmo morbosus motus 206. quadruplex 205. quomodo cognoscendus 179. effectus in corpore 206. rarius a denso & crasso sanguine suscitatur 146. multorum morborum caussa 35. sanguinis cursum intercipit 40. perspirationem sufflamminat 37. hæmorrhagias supprimit 35. alvum adstringit 37. motum peristalticum invertit ib. secretionem actis intercipit 39. gignit stranguriam 37. atrophiam 39. sitim ibid. pulsum convulsivum 180. salivationem 39. asthma ibid. faciem Hippocraticam 180. nervorum tensionem ib. oppressionem pectoris 39. constrictivum in gula sensum ibid. mentis capitisque morbos ibidem, respirationem anxiam 180. anxietatem ib. vomitus ib. dolores varios 36. febrium accessiones 41. sensus lædit 40. succos inquinat 76. seq. excretiones turbat 66. tenues reddit urinas 155. in curæ quæ pariat mala ibid. febrium formalem rationem absolvit 33. adest in hæmorrhagiis ibid. inflammationibus 34. capitis morbis ibid. catarrhis, diarrhœis, teridivis 35. retrocessione exanthematum ibid. in acutis mali ominis 179. relinquit atoniam 45. non tam noxius quam atonia 44. morbos facit & solvit 225. remittens morbos solvit 35. utilem quandoque effectum præstat 47. salutaris quomodo dignoscendus 206. levatur liquore anodyno 61. oleo amygdalarum dulcium 62. balneis 308.
Specifica dantur 249. quo sensu intelligenda ibid. quæ sint in variis morbis 282. operantur per consensum 62. non sola juvant 290. certa methodo usurpanda ibid. ante eorum usum corpus præparandum ibid. maxime locum habent ubi genus nervosum a virulenta caussa p. n. commorum. 50
Sphacelus ex inflammatione fit 182. mortis plerumque in morbis caussa 11. signa facti 183. in ventriculo ex veneno 71. duodeno ibid. tenuibus ib. recto & visceribus abdominis 74. utero ib. marasmo ib. membranis cerebri ibid.
Sphincter ani resolutus feces involuntarie dimittit. 43
— *vesicæ urinariæ* spasmo affectus urinam retinet & stranguriam facit 35. resolutus urinam involuntarie fundit 132. exulceratur male tractata gonorrh. 35. seq.
Spirituosa fluida coagulant & solida stringunt 279
Spiritus non sunt Medicinæ principium 32.
Sputum cruentum ejus signa 38. differt ab hæmoptysi ibid.
Stahlius laudatus 110.
Sterilitas unde 42. ex puerperio 119.
Sternutatio quomodo contingat 41. a convulsione fibrarum nervosarum in naribus. ibid.
Sternutatoria quæ sint & quomodo agãt 269.
Stomachica quæ sint 275. eorum usus in variis casibus. 276
Strabismus ex epilepsia quomodo 120
Strangaria quid 37. ex spasmo sphincteris vesicæ ibid. & urethræ 38. qualis in ea urina 158
Structura corporis quæ sana, quæ morbida 117. in senibus & infantibus peculiaris. vide *corpus*.
Studia debilitant ventriculum 55. corpus malum hypochondr. cient 6. disponunt ad capitis morbos 5. Vide *meditationes*.
Suaveolentia cur ferre nequeant hystericæ 40. cur tam atrocia paroxysmata cient 47.
Subjectum ejus cognitio ad historiam morbi necessaria. 4
Sublingualis vena in cephalalgia & ophtalmia utiliter inciditur 299. in angina cum periculo pertunditur. ib.
Sudor differt a perspiratione 160. unde ib. ejus caussæ 162. subtiliores sanguine sordes 160. & sulphurea recrementa evehit 160. odore & colore præditus 161. cur pro differentia locorum varius ibid. sub quo aere prodeat 160. sæpe saluta-

ris 210. in paroxysmis nullus 164. post eos multus sæpe nimius *ibid.* quandoque criticus 171. corpus debilitat 160. pedum largus a mœrore 127. quibus moveatur 163. vid. *sudorifera*, præsagia ex eo 164. nimius quomodo compescendus 164. suppressus nocet 8
Sudor acris scorbutum præscindens 210
— *axillarum & pedum* non siccandus 101
— *frigidus & colliquativus* unde 43
— *nocturnus* salutaris 114. cohibitus morbos gignit multos *ibid.*
Sudorifera quæ sint 162. evacuantium genus 179. eorum suppellex & modus agendi *ibid.* rarius locum inveniunt 259. quibus in morbis proficua 266. cum sufficienti vehiculo propinanda 261. in contagiosis vitanda 260. in exanthematicis ad pellendum non danda 260. post iram & alvo clausa noxia *ibid.*
Sulphur specificum in phthisi 286
Suppuratio quibus promovenda 241
Surditas unde oriatur 42. in febre acuta quandoque critica 120
Susurrus aurium a spasmo membranatum sensorii auditus 40
Synanche anginæ species 20. *seq.* quomodo distinguenda ab aliis inflammationibus *ibid.*
Syncope ab apoplexia distinguenda 28. *seq.* atoniæ debetur 42. caussa systole cordis intercepta *ibid.* ex suppressione mensium 104. qualis in dispositione ad eam pulsus 142. lethalis in parturientibus signa 185. caussa mortis in ea 190
Synocha a veteribus continens dicta 17. ejus signa *ibid.* qualis in ea pulsus 142. crises servat 172
Systole suscitat diastolen & a diastole suscitatur 131. viget in arteriis 130. cordis pulsuum caussa 134

T

Tabachus insuetus cur fumo infestus 47. cur alvum stimulet 56
Tartari sal absorbens 244
— *tinctura* absorbens *ibid.*
Tartarus in urina unde 157. vide *urina*.
Temperamentum facit ad mutationem pulsus 137
Temperantia eorum virtus & apparatus 245. triplici agunt ratione 246. cautelæ in eorum usu *ibid.*
Tempestatum vicissitudines morborum epidemiorum caussæ 92
Tendo læsus atrocia parit pathemata 50
Terebinthinæ oleum externus in suppressione urinæ utile 63
Terra sigillata absorbens 244. adstringit simul 245
Terror ejus effectus in corpore 6. facit ad colicam 26
Tertiana febris ejus species, differentiæ & signa 19. convulsiones & epilepsias quandoque solvit 211. in statu ejus qualis pulsus 142. laxantia & emetica in principio admittit 219
Therapia quid sit 2. consistit maxime in judicio *ibid.* ejus cardo in quo vertatur 16. nititur morborum cognitione 116. ejus fundamenta 2. præcipuum pathologia vera 237. nexu gaudet cum physiologia & pathologia 2
Timor ejus effectus in corpore 6
Tinea capitis repulsa epilepsiam & capitis morbos, cœcitatem & ophthalmiam gignit 95
Tinnitus aurium membranatum sensorii auditus spasmo 40. & nimia humiditate 43
Tonicus motus viget etiam in arteriis 131
Topica in morbis articulorum præpostere adhibita graviter nocent 98. cutis efflorescentias repellunt. 20. in arthritide cur noxia 27
Traumatica quæ sint 277. quomodo agant 278. qua ratione iis utendum 279. optimum spiritus vini *ibid.*
Tumores in mesenterio, dorso, duplicatura peritonei utero & ovario gignuntur 78. rupti subitanei hydropis caussa. *ibid.*
-- *serosо-lymphatici* intra membranarum duplicaturas colliguntur 77. difficulter a priori cognoscuntur 78
Tunica pituitaria spasmo affecta muci excretionem impedit 40. & odorem cum gustu lædit *ibid.*
Tussis ejus variæ species probe discernendæ 28. quandoque salutaris 8. spasmis stipatur 35. ex variolarum & morbillorum reliquiis 128. quandoque a venæsectione gignitur 202. pectoralibus caute excipienda 114. in ea utilis massa pilularum de styrace 62. vide *expectorantia*.
Tussis convulsiva ab irritatione laryngis & tunicæ bronchiorum 41. ex ventriculi cruditatibus 57. infantibus cur familiaris 28. cur ei complicetur vomitus 57

— *se-*

-- *ferina phthifica* minus falutaris naturæ motus 214
-- *humida* a pulmonum atonia 43. difficilis curatu 122. dulcia non fert *ibid.*
-- *pulmonalis* quæ 28
-- *phthifica* figna *ibid.*
-- *ftomachalis* ficca vel humida 278. ejus materia latet quandoque in duodeno *ib.*
Tympanitis quid? 88. a flatibus inteftina diftendentibus *ibid.*

V

Variola diftinguendæ ab aliis exanthematibus 19. quotuplices *ibid.* crifes fervant 101. qualis in iis fanguis 96. ante & poft eruptionem pulfus 142. per fpafmum cum difpendio recedunt 35. naturæ methodum & ordinem quam maxime fiftunt 219. in principio poftulant emetica vel laxantia 220. earum reliquiæ multos gignunt morbos 127. hinc follicite everrendæ 117. funefta in iis figna 182
Vafa brevia facile rumpuntur 79. rupta vomitum cruentum faciunt *ibid.* fæpe lethalem 104
Vafa fanguifera eorum atonia cauffa morborum 43. rumpuntur quandoque & mortem gignunt 79
Venæ arteriis continuæ 130
Venæ portæ peculiaris ftructuræ & officii 106. atonia affecta morborum cauffa 43. fluxus hæmorrhoidalis cauffa 106. impedito per eam progreffu fanguinis morbos creat 62
Venæfectio cur vere utiliter inftituatur 292. non femper ad æquinoctium differenda *ibid.* ter in anno quibufdam celebranda *ibid. feq.* pulfum murat 139. fyftolen cordis & vaforum auget 68. eundem quam fcarificatio elicit fanguinem 148. naturę opus in morbis juvat 217. hæmorrhagias fæpe promovet 288. urinam elicit *ibid.* cur alvum quandoque moveat *ibid.* ad longævitatem confert 294. multa plethoricis præftat emolumenta 68 utilis eft hyftericis 61. hypochondriacis 62. fenibus 289. in morbis ex fuppreffione hæmorrhoidum 110. in renum vitiis 124. ad præcavendos morbos 291. & ad præcavendum abortum 125. in inflammationibus 208. in febribus continuis & acutis 265. in exanthematicis 297. *feq.* in morbis capitis a congeftione 298. in pleuritide & peripneumonia 302. in colica convulfiva 303. fit fufficiens 301. quando in pede vel brachio inftituenda 300. in fenfibilibus quomodo perpetranda 301. in exanthematicis cum diftinctione adminiftranda 296. podagram quandoque cum damno reprimit 101. perperam fuperato vix morbo adornatur 293. in pleuritide quandoque empyema ciet 122. paroxyfmis morborum noxia 297. catarrho quandoque advocat 302. in colica flatulenta nocet 303. quibus indicetur & interdicatur 293. fub lingua in cephalalgia & ophthalmia utilis 299. fed in angina periculofa *ibid.* in fronte jugulo & pone aures non fola femper fufficit *ibid.*
Venæfectio evacuatoria, revulforia & derivatoria quæ 300
-- *nimia* in inflammationibus 207. & fi fanguis tenuis & floribus noxia 148
Venena celerrime totum nervofum fyftema afficiunt 61. pulfum mutant 140. per fpafmum necant 42. fphacelum ingignunt 73. non proxime inflammationem inducunt 52. figna funefta 182. cauffa mortis ex iis fphacelus ventriculi & inteftinorum 196. eorum antidota oleofa 53
Venerea lues ex gonorrhæa male curata oriri poteft 102. dolores quibus ftipatur diftinguendi ab arthritide 27. pulfus in ea languidus 143. ferumque fanguinis limofum 44. non femper falivatione eget 272. balneis vaporofis levatur ejus fpecifica 288
Venus nimia corpus debilitat 117. & intempeftiva facit ad colicam & cardialgiam 27
Ventriculus in omnibus fere morbis ejus actio læditur 52. a nimiis ftudiis 56. & morbis maxime debilitatur 118. ab animi pathematibus afficitur 55. a vermibus obfidetur 86. *fq.* confenfum alit cum omnibus nervofis partibus 58. cum capite 55. œfophago 57. diaphragmate & pulmonibus 58. *feq.* inteftinis *ibid.* renibus *ibid.* pedibus 59. cute *ibid.*
Ventriculi atonia quæ pariat mala 43. quibus fulcienda, v. *ftomachica*.
Ventriculi erofio differt ab ejus inflammatione 21. quæ habeat figna 89
Ventriculi inflammatio differt ab ejus erofione, cardialgia & aliis inflammationibus 21. ex menfium fuppreffione. 104. eryfipelate male tractato 98. præpoftero ro-

topicorum usu in morbis articulorum 100. potu frigido mitior 21. feralis in cutis signa 180
Ventriculi inflatio differt a cardialgia 24. ejus signa *ibid.* 88. ab atonia ipsius oritur 43. ex suppressione mensium 104. infantibus & hypochondriacis solennis 25. 88
Ventriculi spasmus parit cardialgiam 36. inflationem nec non vomitum 38
Ventriculi sphacelus quæ signa habeat 73. ex veneno 196
Ventriculi ulcus observatum 78. quæ signa ipsius *ibid.*
Ver quos gignat morbos 92. qualis in eo pulsus 138
Vermes eorum varia genera 87. *seq.* in ileo lubenter hospitantur 88. ob consensum intestinorum atrocia ciet pathemata 53. quæ si in ventriculo 88. ileo *ibid.* vel crassis *ibid.* suscitant convulsiones, insolita pathemata & febres *ibid.* præsidia adversus eos 197. quo demum necent *ibid.* Vide *ascarides, lumbrici.*
Vertigo caussa proxima quæ 41. *sq.* quandoque ex ventriculo 54. ex crusta lactea repulsa 95. lochiorum suppressione 105. scarificationem melius fert quam venæsectionem 304
Vesica scirrho afficitur sæpe 81. & ulcus contrahit 78. atonia affecta calculum concipit 32. vesicæ sphincter. Vide *sphincter.* 63
Vesicatoria lippitudinem discutiunt 63. in apoplexia & capitis morbis utilia *ibid.* asthma ex repulsis achoribus tollunt 95. intermittentium paroxysmos sistunt 63. vide *cantharides.* 51
Vespæ punctura atrocia ciet pathemata 51
Victus qui insalubris 6. facit ad morbos epidemios 15. in historiis morborum enumerandus 6. durior facit ad scorbutum *ibid.*
Vigilia mutat pulsum 138
Villosa tunica vasculosa & cellulosa 39. obstructa diarrhϾ caussa *ibid.*
Vinum clystere injectum roborat 314
Vini spiritus optimum traumaticum 279. clystere injectum inebriat 317
Viperæ decoctæ specificum in curis defœdationibus 290 eorum pinguedo specificum in pellicula oculi *ibid.*
Vires corpori insunt motrices 72. unde dependeant *ibid.* eorum caussæ manifestæ *ibid* ex quo cognoscendæ 230. multum faciunt ad sanitatem & morbos 5. in morbis considerandæ *ibid.* cum remediorum efficacia comparandæ 230. a copia sanguinis quandoque depressæ 293. prostratæ malignitatem indicant 10. analepticis minus reficiuntur 273. in malignis quibus refocillandæ 284 clysteribus refocillantur 315. Vide *robur*
Virilis ætas quibus morbis pateat 45. qualis in ea pulsus 138
Viscera eorum constitutio in morbis consideranda 9. ex urina patescit 158 eorum corruptio in hectica præsto est 72. quibus cognoscatur lethalis 183. quomodo attendenda 199. sphacelo correpta quæ habeant signa 74
Visceralia quæ sint 276. quomodo agant 277. varii sunt usus *ibid.*
Visus a spasmo nervi optici læditur 40. a vermibus perit *ibid.* clysteribus illustratur 314
Vitæ genus quodlibet peculiares alit morbos
Vitriolum album specificum in epiphora 289
Ulcus in quo differat ab abscessu 78. serum sæpe utiliter evacuat 113. ex hæmorrhoidum suppressione 107. variolarum & morbillorum reliquiis 128. quæ signa si in ventriculo 78. *seq.* vesica *ibid.* prostratis 79. antiquum præpostere consolidatum varios gignit morbos 96. cœcitatem 115. v. *abscessus.*
Unicornu animale & fossile absorbens 244
Volatilia pulsum mutant 139
Vomica quid sit 76. quibus signis cognoscenda *ibid.*
Vomitus convulsionibus accensendus 41. a spasmo ventriculi 38. quomodo succedat 41. salutaris sæpe excretio 211. lactentibus proficuus *ibid.* ex calculo quomodo 124. a bile acri biliosus 38. ex calculo quandoque lethalis 124. inflammato ventriculo superveniens minus salutaris naturæ motus 214. quibus movendus v. *emetica* quibus compescendus 275
Vomitus cruentus differt ab hæmoptysi 22. signa ejus *ibid.* 80. quomodo succedat 33. fit ex vasis brevibus 80. ratione caussatum differt 23. ex hepatis & lienis vitio 67. mensium suppressione 103. & emansione 105. ex induratione lienis post paralysin funestus 83 perperam adstringentibus cohibetur 287
Ureteres spasmis patent 38. motu peristaltico gaudent *ibid.* a spasmo urinam sup-

supprimunt *ibid.* ab urina cum dolore distenduntur *ibid.*
Urethra spasmum patiens facit stranguriam 38
Urina excretorium præcipuum 149. perspirationem quantitate superat *ibid.* ejus examen 151. *seq.* elementa 152. proportio solidi 151. color unde 152. quantitas unius diei 151. ex liquidis potissimum generatur 149 ex potu non recipit solidum 151. ex sanguine suscipit particulas sulphureas 153. nec non crassiores sordes 160. largiter fluens sæpe salutaris 211. supprimitur sæpe 264. spasmis urinariorum ductuum 38. uretheres distendit quandoque *ibid.* involuntarie cur fluat 43. difficulter in scirrho vesicæ redditur 82. in morbis inspicienda 11. vide *uromantia* qualis in calculo 86. scorbuto 157. ictero *ibid.* senibus 158
— *alba* in hypochondriacis unde 58
— *aquea* quibus in morbis 153. unde 154. *seq.* in febribus quid portendat 154 quæ poscat medicamenta 159
— *crassa* morbis declinantibus 156. post febrium paroxysmum 155. nimis diu fluens mala 156
— *crystallis referta* ubi ? 158
— *furfuracea* in vesica erosa *ibid.*
— *jumentorum* differt ab humana 153
— *oleosa* unde & quid indicet 158
— *parca* in stranguria 159
— *purulenta* in exulceratione renum & vesicæ 158
— *rufa* sine sedimento quando & unde 155. in inflammationibus mala 156 quæ poscat medicamenta 159
— *sabulosa* in nephritide 157. quæ requirat media 159
— *sanguinolenta* ubi & unde ? 158. Vide *mictus cruentus.*
— *spissa & glutinosa* ubi 157
— *tartaro referta* in dispositione ad calculum 178. quibus tractanda 159
— *tenuis* in omnibus spasmodicis morbis 76. in paroxysmis febrium 155
— *turbida & crassa* in gonorrhea 157
— *vaccina* interne utiliter bibitur 153
Urinæ sedimentum quid indicet 155. nullum in febribus post paroxysmos malum. *ib.*
Urinæ tartarus unde 157
Urinarii ductus motu peristaltico gaudent 38. spasmo corripiuntur 138. atonia affecti ex urina crassa dignoscuntur 158
Uromantia utilis ad cognoscendos & curandos morbos 158. abusui obnoxia 149
Uteri hæmorrhagia probe distinguendæ 23. quæ periculosæ & abortus nunciæ 24. quæ salutares *ibid.* post abortum & partum ex uteri labe 125
Uterina balneorum usui sociánda 309
Uterus partibus nervosis non annumerandus 60. atonia afficitur quid inde 44. sphacelo corripitur 74. apostemate afficitur 76. scirrhum contrahit 83. sub partu quandoque rumpitur 81. puerperio facile labem contrahit 119. a suppressis mensibus varia patitur mala 105. non est sedes mali hysterici 60. ejus structura caussa fluxus mensium 103. ejus hydrops a polypis 84. ex ejus debilitate varii morbi 125. ejus inflammatio lethalis in puerperis quibus firmandus 277. ejus morbi curantur balneis 278. nec non clysteribus 282
Vulnera vide *Læsiones*
Vulneraria quæ sint 277. quomodo agant 278. in longis quibusdam morbis utilia 279. optimum spiritus vini *ibid. seq.*

FINIS.